

SOMOGY MEGYE MÚLTJÁBÓL

2021

LEVÉLTÁRI ÉVKÖNYV
47–49.

SOMOGY MEGYE MÚLTJÁBÓL

Szerkeszti:
RÉCSEI BALÁZS

Kaposvár, 2021

A tanulmánykötet szerzői:

BONA GÁBOR, HERMANN RÓBERT, KEMÉNY KRISZTIÁN, POLGÁR TAMÁS,
RESS ZOLTÁN, RÉCSEI BALÁZS, SOLYMOSI JÓZSEF

Lektorok:

Hermann Róbert (2.), (3.), (6.), (9.), Nübl János (8.), Récsei Balázs (5.), (7.)

Alapító szerkesztő:

dr. Kanyar József

A táblatervet készítette:

Szekeres Emil

A könyv megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma

HU ISSN 1419-8010

Felelős kiadó:

Polgár Tamás, a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának igazgatója

Nyomta és kötötte: Pátria Nyomda
Felelős vezető: Simon László

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Hermann Róbert</i> : A Dél-Dunántúl védelmének kérdései 1848–1849-ben	7
<i>Kemény Krisztián</i> : A 60. és 61. honvédszászlóalj története	35
<i>Solymosi József</i> : A 127. honvédszászlóalj története	91
<i>Hermann Róbert</i> : A szabadságharc somogyi vértanúja – Nagy István jutai jegyző	105
<i>Ress Zoltán</i> : A Somogy megyei honvédegylet története	111
<i>Kemény Krisztián</i> : A 61. honvédszászlóalj parancskönyve (Forrásközlés)	139
Tallián Károly önéletírása (Forrásközlés, közli: Polgár Tamás)	191
<i>Récsei Balázs</i> : 1848–1849 emlékezete közterületek elnevezéseiben Kaposvárott	207
A rövidített hivatkozások és feloldásaik	225
<i>Bona Gábor</i> : Somogy megye 1848/49-es honvédalakulatai és a honvédsereg Somogy megyében született tisztjei	237
Rezümék	288
Függelék (összeállította: Jakab Georgina)	292
A tanulmánykötet szerzői	304

A KIADÓ ELŐSZAVA

Levéltárunk *Somogy megye múltjából* című, fél évszázadnyi múltra visszatekintő sorozata történetében nem fordult még elő, hogy egy évkönyv teljes terjedelemben egyetlen témával foglalkozzon. Az olvasó által kézbe vett kötet jórészt Somogy vármegye 1848/49. évi hadtörténetét dolgozza fel.

Somogy forradalom és szabadságharc alatti történetével már többen is foglalkoztak. Bősze Sándor a 150. évforduló alkalmából az évkönyvben közölte e két év kronológiáját, valamint a Jellačić-féle sereg átvonulása kapcsán két osztrák katonatiszt visszaemlékezéseit is megjelentette. Gálné Jáger Márta az 1848 tavaszi vármegyei átalakulás és az első népképviselői országgyűlési választás történetét dolgozta fel. Andrássy Antal a vármegye osztrák megszállásának időszakáról jelentetett meg évkönyvünkben tanulmányt, valamint a *Somogyi Almanach* sorozatban Noszlopy Gáspár kormánybiztosról írt nagysikerű kismonográfiát.

Ezen írásokban gyakran előkerültek a somogyi nemzetőrök és honvédek, de a somogyiakat is soraiba tudó alakulatok megszerveződéséről, háborús történetéről keveset tudtunk.

A somogyi történetírás ezen adósságát szerettük volna leróni évkönyvünkben, emléket állítva a 46., 60., 61. és a 127. honvédszászlóalj katonáinak. A kötet tanulmányaiban és forrásközléseiben meglevenednek Somogy vármegye 1848/49. évi hadi eseményei, valamint a megye határain túl is harcoló somogyi alakulatok háborús részvételéről is képet kapunk. Köszönet ezért a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Levéltára munkatársainak: Hermann Róbertnek, Kemény Krisztiánnak és Solymosi Józsefnek! Hermann Róbert emellett egy kevésbé ismert somogyi mártír, Nagy István jutai jegyző esetét is ismerteti.

Az évkönyvben a honvédtiszti életrajzokat Bona Gábor közli, a Somogy megyei honvédegylet történetét Ress Zoltán foglalta össze. Tallián Károly – magántulajdonban lévő – visszaemlékezése közzétételének érdeme Polgár Tamásé. Kaposvár 1848/49-cel kapcsolatos közterületi elnevezéseinek történeti vázlatát Récsei Balázs állította össze. A szerkesztés aprólékos munkáját szintén Récsei Balázs vállalta fel.

A honvédsereg kötelékébe tartozott somogyi és más illetőségű katonákról levéltárunk két nagyobb kimutatást is őriz. Az összeírások a szabadságharcból visszatért honvédek adatait rögzítették. Ezen több mint kétezer nevet tartalmazó két irategyüttest évkönyvünkbe terjedelmi okokból nem közölhattük. Szándékaink szerint a 2021. év folyamán levéltári honlapunkon elérhető lesz a ritka források névanyaga.

A *Somogy megye múltjából* 47–48. kötetével és a 2019. március 19-én tartott levéltári napi konferenciával 1848/49. somogyi hőseinek kívántunk adózni.

Reméljük e kiadvánnyal hozzájárulhattunk a megyénk történetével kapcsolatos ismeretek további gyarapodásához!

Kaposvár, 2020. december

Polgár Tamás

A DÉL-DUNÁNTÚL VÉDELMENEK KÉRDÉSEI 1848–1849-BEN

HERMANN RÓBERT

1848 márciusa után a horvát liberálisok lényeges követelése volt Horvátország, Szlavónia, Dalmácia és a Magyar Tengeremellék, illetve a horvát és szlávón Határőrvidék Háromegy Királyságként történő egyesítése, s a magyar hatóságokkal horvátul történő érintkezés joga. A horvát–magyar nemzeti konfliktus már 1848 előtt is többször eljutott az egyelőre csak megyegyűlésekre korlátozott tettelegességig.¹

A horvát nemzeti mozgalom újdonsült vezetője, a március 23-án bánná, majd rövidesen zágrábi főhadparancsnokká is kinevezett Josip Jellačić báró, a bécsi udvari körök embere tudta, hogyan terelje az ország közvéleményét a horvát–magyar fegyveres konfliktus elfogadása felé. Zágrábba érkezése után megszakított minden kapcsolatot Magyarországgal és Horvátországgal között.²

Miután a magyar országgyűlés által hozott törvények csak a bán által történt kihirdetésük után váltak érvényessé Horvátországban, Jellačić az áprilisi törvényeket nem hirdette ki, viszont a jobbágyfelszabadításról saját hatáskörében intézkedett. Április 20-án a magyar kormány Pestre hívta Jellačićot, hogy a báni beiktatás és a horvát tartományi gyűlés kérdéseit megbeszéljék, de a bán erre elutasítóan válaszolt.³

Amikor az uralkodó június 10-én magyar követelésre felfüggesztette őt báni tisztéből,⁴ Jellačić az uralkodói kéziratot is félredobta, mondván, hogy az nem lehet őfelsége műve, vagy ha igen, úgy kényszerítették ki tőle. Az általa összehívott horvát tartományi gyűlés (szábor) ülését Jellačić július 9-én előbb permanenssé nyilvánította, majd rögtön el is napolta, s a továbbiakban teljhatalmú diktátorként alkotmányos ellenőrzés nélkül tevékenykedett Horvátországban.

A július végén Batthyányval Bécsben tartott tárgyalásokon kijelentette: „egy polgárháború minden rossz legrosszabbja ugyan, de ő a pártütéssel szemben ettől sem riad vissza”.⁵ A tárgyalások egyetlen eredménye az volt, hogy Batthyány és a bán megállapodtak: a feszültségek csökkentése érdekében mindkét fél visszavonja csapatait a Drávától.⁶

Az 1848. április 10-én Vas, Zala, Veszprém és Sopron megyék kormánybiztosává kinevezett Csány László egymás után küldte jelentéseit arról, hogy a Horvátországgal szomszédos területeken illír bujtogatók járnak, akik a nemesek ellen lázítják a volt jobbágyokat, s a Muraköz (a Mura és a Dráva folyók által határolt terület) Horvátor-

1 Arató, 1971. 386–388. p.; Spira, 1980. 23–25. p.; Ress, 2004. 62–71. p. A program kialakulására lásd még Maissen, 2001. 36–56. p. (A kötet egyéb tanulmányai nagyjából a konfliktus horvát szemszögű interpretációját tartalmazzák.)

2 Életrajzait lásd Hirtenfeld, 1857. II. 1420–1433. p.; Hartley, 1912. p.; Neustaedter I–II.; Bauer, 1975.; Spira, 1989. a.; Görlitz, 1992.; Sked, 1998.; Sked, 2003. 135–182. p.

3 Közli Urbán, 1999. I. 353–355. p. V. ö. a minisztertanács ápr. 19-i határozatával, közli F. Kiss, 1989. 28–30. p.

4 A történetekre lásd Urbán, 1986. 369–375., 380–385. és 401–407. p.; Urbán, 1999. I. 839. p.

5 Spira, 1989. a. 180. p.

6 A tárgyalásokra lásd Thim, 1940. I. 188–190. p.; Hauptmann, 1972.; Urbán, 1986. 425–444. p.; Spira, 1989. a. 188–189. p.; Spira, 2001. 168–169. p.; Urbán, 2007. 242–247. p. A bán közleményét a tárgyalásokról közli Pejaković, 1861. 124–125. p.

szághoz csatolása mellett agitálnak. Jellačić közben a még május elején királyi biztосként Horvátországa küldött Hrabovszky János altábornagynak kijelentette, hogy akár fegyverrel is ellenáll neki.⁷ Ez pedig elővetítette annak lehetőségét, hogy a horvát fél fegyverrel próbál meg érvényt szerezni igényeinek.

Szemere Bertalan belügyminiszter ezért június 2-án Csányt Zala, Somogy, Branya és Tolna megyék királyi biztосává nevezte ki, s megbízta, hogy a Dráva-vonalán összszevonandó 4000 főnyi sorkatonasággal és a rendelkezésére bocsátandó, 14 000 főnyi mozgósított megyei nemzetőrséggel tartsa figyelemmel a túlparton történeteket.⁸

Katonai előkészületek a Dráva mentén

A 250-290 kilométer hosszú szakaszon ez az erő csak határőrizeti feladatokat láthatott el, s semmi esetre sem volt alkalmas még helyi támadó akciókra sem. A mozgósítás során július közepén azonban ennek a létszámnak a kétszerese, 29 000 fő került a Dráva-mentére. A védvonalon található reguláris katonaságot négy sorgyalog zászlóalj, egy honvéddzászlóalj, egy vértesezred, két század könnyűlovas (cheveauxlégers) és hat század huszár alkotta. A tüzérséget négy üteg (összesen 24 löveg) alkotta. A teljes létszám tehát valamivel meghaladhatta a 35 000 főt.

Ez az erő azonban csak július végéig volt ilyen jelentős. Ekkor két soredi zászlóaljat és többezer nemzetőrt a bácskai hadszíntérre vezényeltek át. A későbbiekben újabb huszárszázadok, egy honvéddzászlóalj és két század önkéntes érkezett az őrvonal erősítésére. A létszám szeptember elejére a július közepéhez képest kb. 10 000 fővel csökkent.

A magyar kormány által létrehozott drávai védvonal arra nem volt alkalmas, hogy egy komoly támadásnak ellenálljon, arra viszont igen, hogy a horvát fél korlátozott akcióit, „lopakodó” területfoglalását (pl. a Muraközben) megakadályozza.⁹

Augusztus elején a Dráva-vonal sorkatonasága felett rendelkező Franz Ottinger vezérőrnagy, és a magyar védelmet irányító Csány László királyi biztос között viszonyában súlyos feszültség keletkezett. Ottinger ugyanis augusztus 3-án Varasdon találkozott Jellačićsal. A bán beszámolt neki a Bécsben Batthyány Lajos miniszterelnökkel és István nádorral folytatott tárgyalásairól azzal, hogy a Magyar- és Horvátország közötti vitás kérdéseket nem sikerült rendezni. Ugyanakkor felszólította Ottingert, hogy vonja vissza a Dráva mellől a magyar nemzetőri erőket, s megígérte, hogy ebben az esetben ő is hazaküldi, illetve máshová vezényli saját erőit.¹⁰

Ottinger a találkozó után – Csány tudta nélkül – elrendelte, hogy ha a horvát csapatok átlépnék a Murát, a parancsnoksága alatt lévő reguláris csapatok szólítsák fel őket a visszatérésre, de ha ennek nem tennének eleget, ürítsék ki a Muraközt. Csány ezt rosszalta, s miután úgy vélte, hogy a jelen helyzetben kormánybiztost könnyebb találni, mint hadvezért, benyújtotta lemondását a kormánynak. Azonban

7 A kinevező okiratot közli Pap, 1868. I. 92–93. p. Hrabovszky küldetésére lásd Szócs, 1972. 58–68. p.; Urbán, 1986. 359–361. p.; Sked, 1998. 147–149. p.; Spira, 2001. 71–83. p.; Urbán, 2007. 181–183. Hrabovszkyra lásd még Hirtenfeld, 1857. II. 1058–1060. p.

8 Közli KLÖM, XII. 219–221. p.

9 A drávai védvonalra lásd Aradi, 1972. passim, Urbán, 1973. 159–169. p.; Urbán, 1984. 64–72., 82–95. p.; Szócs, 1990. 77–118. p.; Urbán, 2007. 255–259. p.; Hermann, 2008.a. 11–35. p.

10 Lásd erre Ottinger 1848. augusztus 5-i jelentését a budai főhadparancsnoksághoz, közli Hermann–Molnár, 2000. I. 97. p. A találkozóról elterjedt szóbeszédre lásd Pesti Hirlap, 1848. augusztus 25. 797. p. „Sümege, aug. 11.” (A Pressburger Zeitung alapján.)

még el sem küldte lemondó levelét, amikor Ottinger közölte vele, hogy ő válik meg a vezérségtől. Csány ennek ellenére megmaradt volna lemondási szándéka mellett, de a minisztertanács augusztus 12-én felszólította, hogy maradjon meg a posztján. Ennek Csány eleget is tett.¹¹

Ottinger a parancsnokságot ideiglenesen Milpökh József alezredesnek, a 60. gyalogezred parancsnokának – mint a táborban lévő legmagasabb rangú tisztnek – adta át, Milpökh azonban szabódott, mondván, hogy az Ottinger parancsnoksága alá tartozó 9. huszárezred parancsnoka, a Körmenten tartózkodó Franz Deym ezredes magasabb rangú nála, s ezért neki kellene átvennie a vezérséget.¹² Maga Ottinger egy ideig még a táborban maradt, majd augusztus végén Sopronba utazott.¹³

A horvát mozgósításról nem rendelkezünk összefüggő adatokkal. Tudjuk, hogy a bán már április-május fordulóján intézkedett a határőrezredek 3. zászlóaljainak mozgósításáról, s május 2-án a Bosznia felől fenyegető török veszélyre hivatkozva, Horvátországot a haditörvények alá rendelte.¹⁴ Május 20-án az újabb bécsi forradalomról értesülve, úgy vélte, hogy Magyarországgal lehetetlen fenntartani a kapcsolatot, s miután Csehország nem akarja magát a bécsi terrorisztikus párttól uraltatni, s ezért kimondta ideiglenes függetlenségét, Horvátország is ezt fogja tenni. A bán úgy vélte, a magyarok erővel akarják kikényszeríteni Horvátországtól az engedelmisséget.¹⁵ Július 10. körül kezdődött meg a határőrzászlóaljnak a Dráva vidékére való vezénylése.¹⁶

Augusztus elejéig Jellačić nem gondolt komolyan a Magyarország elleni támadás megindítására. A határra ekkor még csupán néhány zászlóaljat vonultatott fel, így június elején megszállta Varasdót.¹⁷ A határőrezredek 1. és 2. zászlóaljainak többsége Itáliában volt, a többiek körében pedig komoly tiszt- és fegyverhiány mutatkozott. Júliusban körutat tett Szlavóniában és a Szerémségben, s sora megnyerte magának az itteni határőrezredek. Július 19-én Karlóca és Pétervárad között találkozott Hrabovszkyval, s kijelentette neki: nem léphet vissza megkezdett útjáról. Megállapodtak, hogy fenntartják a status quot, a bán viszont nem tartotta be a megállapodást. Önhatalmúlag kinevezéseket eszközölt az elvileg még mindig Hrabovszky parancsnoksága alá tartozó határőrezredekénél, Szerém megye gyűlését nem Vukovárra, hanem Illokra hívta össze s tisztújítást tartott.¹⁸

Ezt követően utazott Bécsbe, hogy Batthyányval találkozzon. Visszatérve onnan, augusztus 6-án még békülékeny nyilatkozatot tett a Batthyányval folytatott tárgyalásról a horvát tartományi gyűléshez intézett jelentésében,¹⁹ de csapatai augusztus 8-10. között megszállták Verőce, majd augusztus közepén Szerém megyét. Egyik

11 A parancsot közli Rupprecht von Virtsolog, 1871. 261–262. p. Csány és Ottinger lemondására lásd Csány 1848. aug. 10-i jelentését a kormányhoz, közli Csány, 1998. I. 164–166. p., illetve aznap Ottingerhez írott levelét, ua. 168–169. p. Ottinger válaszána ismertetését lásd uo. Ottinger aznap a budai főhadparancsnoksághoz intézett jelentését közli Hermann–Molnár, 2000. I. 99–100. p. Lásd még Aradi, 1972. 50–52. p.; Urbán, 1984. 70–72. p.; Szócs, 1990. 104. p. Neustaedter, 1942. II. 45–50. p.

12 Lásd erre Milpökh aug. 11-én délután 5 órakor Csányhoz intézett átiratát, közli Hermann–Molnár 2000. I. 100. p., valamint Csány aug. 11-i jelentését Batthyányhoz, illetve aznap válaszáat Milpökh-höz, közli őket Csány, 1998. I. 171–173. p.

13 Lásd erre aug. 26-i jelentését a budai főhadparancsnoksághoz, közli Hermann–Molnár, 2000. I. 107. p.

14 Rothenberg, 1970. 189. p. A mozgósításról ír Görlitz, 1992. 108–109. p., azonban dátum megjelölése nélkül.

15 Kempen, 1931. 93. p.

16 Kempen, 1931. 100. p.

17 Neustaedter, 1942. I. 460–461. p.

18 Thim, 1940. I. 148–151. p., Thim, II. 1930. 556. p.; Spira, 2001. 159–166. p.

19 Közli Pejakočić, 1861. 124–125. p.

tábornokának visszaemlékezése szerint ekkor már elhatározta, hogy a magyar támadást megelőzendő, maga lép fel támadóan.²⁰ Augusztus 9-én megküldte Karl Roth vezérőrnagynak a szlavóniai határőr ezredekhez kibocsátott, az általános támadással kapcsolatos előkészületekre vonatkozó rendeletét.²¹

A bán augusztus 17–20. között beutazta a parancsnoksága alá tartozó végvidéket, s több tízezer főt bírt rá beszédeivel a magyarok elleni fölkelésre. Neustaedter tábornokot Szlavóniába küldte, hogy az ottani előkészületeket irányítsa. A hónap második felében az eddig a péterváradai főhadparancsnokság alá tartozó szlavóniai-szerémségi határőrezredek (bródi, gradiskai, péterváradai) formálisan is kijelentették, hogy a továbbiakban a bán parancsát szándékoznak követni.²²

Augusztus 21-én Jellačić utasította Karl Roth vezérőrnagyot, hogy csapataival nyomuljon elő a Dráva-vonalra, s szállja meg Eszéket is.²³ Egyben csatlakozásra szólította fel az Eszéken és környékén állomásozó 1. (János) dragonyosezredet is. Roth augusztus 25-én jelentette, hogy félig-meddig felszerelt zászlóaljaival szeptember elsejére az egész Dráva-vonalat meg fogja szálalni. Eszék városának megszállását azonban nem tartotta tanácsosnak. Roth továbbította a János-dragonysoknak Jellačić csatlakozásra felszólító rendeletét. Ám Dreyhann ezredes azt válaszolta, hogy noha ő és tisztjei többsége Jellačić ügyéért lelkesül, ezredének 16 tisztje magyar származású, és ezért az eredményről nem kezeskedhetik. Emellett a várba három nappal korábban a 60. (Wasa) gyalogezred egy zászlóalja is bevonult. Roth a bródi határőrezred erős csapatait helyezte el az Eszék környéki községekben, amelyek azt a feladatot kapták, hogy kedvező alkalom esetén szállják meg a várost. A támadásra kijelölt zászlóaljok számára puskánként 60, az otthonmaradók 1000 kincstári puskájára összesen 12 000 tölténye volt.²⁴

A magyar oldalon Ottinger távozása után egy időre fővezér nélkül maradt a Dráva-vonal. Augusztus 12-én a minisztertanács úgy döntött, hogy Csány kérésének megfelelően az Óbecsén dandárparancsnokként szolgáló Fackh József ezredest bízta meg a Dráva-vonal parancsnokságával, s az ő megérkeztéig Melczer Andor ezredest, a hadügyminisztérium államtitkárát küldik fővezérként a Dráva-vonalra.²⁵ Másnap, 13-án Batthyány Lajos miniszterelnök ki is nevezte fővezérré Melczert, 14-én viszont – a minisztertanács aznapi döntése alapján – a Dráva-vonal megszemlélésére küldte ki őt. A minisztertanács utasítása szerint Melczernek meg kellett kérdeznie Jellačićot, hogy miért vonta össze csapatait. Ha Melczer szerint tartani lehet a horvát támadástól, szedesse fel, vagy romboltassa le a varasdi hidat. Emellett nyilatkozatot kellett kérnie minden tisztől, hogy hajlandó-e az V. Ferdinánd által megerősített magyar minisztérium rendeletei folytán minden, akármilyen zászló alatt harcoló ellenséggel szembeszállni. A nimmal válaszolókat szólítsa fel kilépési kérelmük beadására, s helyüket rangidősség alapján töltsse be, s akár altisztekből is nevezhet ki századosokat.²⁶

20 Neustaedter, 1942. II. 45–46. p.

21 Saját kezű fogalmazvány. KA AFA Karton 1969. GK i. A. Roth ezen a napon még meglehetősen elitélő hangon számolt be Latour osztrák hadügyminiszternek a délvidéki szerb mozgalomról. Közli Thim, 1930. II. 606–610. p.

22 Thim, 1940. I. 150–151. és 187.; Thim, 1930. II. 645–646. p.; Thim, 1935. III. 1. p.; Spira, 1989. a. 181. p.; Hauptmann, 1975. I. 48. p. A gradiskai és a bródi határőrezredek nyilatkozatait lásd KA KM Präs. 1848: 4541., 4598.

23 A parancsra hivatkozik Roth alább idézett jelentése, valamint Spira, 2001. 188. p.

24 Roth – Jellačić, Vinkovce, 1848. aug. 25. KA AFA Karton 1894. Kr.–sl. A. u. J. 1848-8-10.

25 KLÖM, XII. 709. p. és F. Kiss, 1989. 63. p. Mindkét közlésben tévesen Juck ezredes szerepel. V. ö. Szemere aznap Csányhoz intézett levelével, közli Urbán, 1999. II. 1050–1051. p.

26 Batthyány augusztus 13-i és 14-i utasításait Melczerhez közli Urbán, 1999. II. 1057–1058. és 1062–1063. p. A minisztertanács augusztus 14-i határozatát közli KLÖM, XII. 721–722. p. és F. Kiss, 1989. 63–64. p. Lásd még Kossuth aznapi levelét Csányhoz, közli KLÖM, XII. 722–724. p.

Melczer augusztus 19-én beadott jelentésében a horvát támadást lehetségesnek vélte, de nem bizonyosnak; s nem kérte ki a Batthyány által követelt nyilatkozatokat sem.²⁷ Melczer augusztus 20-án Franz Begg őrnagyot, a 48. (Ernő főherceg) gyalogezred 3. zászlóaljának parancsnokát küldte parlamenterként Varasdra Neustädter vezérőrnagyhoz, az ottani horvát erők parancsnokához. Neustädtert nem találta ott, az ő távollétében Daniel Rastić ezredessel, a 9. (pétervárad) határőrezred (volt) parancsnokával tárgyalt. Begg – Melczer nevében – Batthyány augusztus 14-i utasításának szellemében felszólította Rastićot, hogy a horvátok – a Batthyány és a bán bécsi tárgyalásain az utóbbi részéről is elhangzott szóbeli ígéret értelmében – vonják vissza erőiket a Drávától. Rastić visszautasította a követelést, s rosszhiszeműséggel vádolta a magyar felet, mondván, hogy a magyarok csak azért vonták vissza csapataik egy részét Dráva-vonatról, hogy azokat a szerb felkelők ellen fordítsák, nem pedig azért, hogy ezzel a Horvátországgal szembeni békés érzelmeiket mutassák. Rastić szerint a horvát nép nem táplál ellenséges érzelmeket a magyarokkal, csupán azok képviselőivel és kormányával szemben; s ha ezek végre felhagynak konokságukkal, s elfogadják a bán igazán enyhe feltételeit, a béke azonnal helyreállhat a két ország között.²⁸

Batthyány augusztus 15-én írott felhívásában már arról értesítette a dunántúli törvényhatóságokat, hogy „minden percben hazánk határainak tetteles megtámadásától kell tartanunk.”²⁹ Közben eldőlt, hogy Melczer helyett nem a Csány által javasolt Fackh József vezérőrnagy, hanem Teleki Ádám vezérőrnagy, pesti dandárparancsnok veszi át a Dráva-vonal fővezérségét, akit augusztus 20-án neveztek ki a Dráva-vonal parancsnokává.³⁰ Teleki augusztus 22-én indult el Pestről, s 24-én vette át a parancsnokságot.³¹ Míg Csánynak voltak bizonyos fenntartásai Melczerrel szemben, Telekiről első jelentéseiben igen kedvező képet festett.³²

A magyar védelem szervezésében közben komoly problémák mutatkoztak. Az eszéki várórség augusztus 31-én kijelentette, hogy egy bekövetkező magyar-horvát konfliktus esetén semlegesen fogja viselni magát, s az erődöt megőrzi öfelségének, V. Ferdinándnak. (Ez legalább annyira hátrányos volt a horvát, mint a magyar félnek, hiszen a nyilatkozat értelmében a horvátok nem használhatták az eszéki Dráva-átkelőt).³³ A nyilatkozatot Latour cs. kir. hadügyminiszter nagy elégedettséggel vette tudomásul, s a hadsereg kitűnő szellemének bizonyítékeként, dicsérő szavakkal terjesztette fel szeptember 5-én V. Ferdinándnak.³⁴

Az elvezénylések miatt a Dráva-vonalon mindössze két seregzred zászlóalj, egy honvédzászlóalj, tíz huszárszázad, két század könnyűlovas és egy vértesezred állomásozott. A 7. honvédzászlóalj érkezőben volt. A megyei nemzetőrzászlóaljak többsége – kivéve Vas megye három zászlóaljból álló nemzetőri ezredét – szeptember elején éppen váltásukat várták és hazakészültek. Az önkéntes mozgó nemzetőrség szervezése

27 Közli Urbán, 1999. II. 1098–1100. p.

28 Begg – Melczer, Csáktornya, 1848. aug. 22. MNL OL HM 75. 1848: 5385. Mellette Melczer – Mészáros, Nagykanizsa, 1848. aug. 23. No. 185. Melczer aug. 23-i jelentésének csak a szintén általa készített aug. 28-i kísérőiratát közli Urbán, 1999. II. 1150–1151. p.

29 Urbán, 1984. 79. p.

30 Mészáros Lázár hadügyminiszter kinevezési rendeletét közli Hermann–Molnár, 2000. I. 104. p. V. ö. Urbán, 1999. II. 1113.

31 Lásd erre aznap a Hadügyminisztériumhoz intézett jelentését, közli Hermann–Molnár, 2000. I. 106. p., illetve Csány aznap kelt leveleit, közli Csány, 1998. I. 208., 211. és 214. p.

32 Lásd Csány, 1998. I. 198–199., 201., 216. és 225. p.

33 Közli Thim, 1930. II. 658–659. p. és Von der Revolution, 23–24. p.; magyar fordításban Gelich, 1882. I. 361–364. p. Lásd még Rabár, 1995. 45–75. p.; Spira, 2001. 189–192. p.

34 KA KM Präs. 1848: 5177. Az uralkodó szept. 19-én vette tudomásul a elterjesztést, s erről Latour szept. 23-án értesítette Jovich István vezérőrnagyot, az erőd parancsnokát.

miatt azonban kétséges volt, hogy az érintett megyék küldenek-e újabb zászlóaljkat a Dráva-vonal védelmére. Teleki Ádám augusztus végén ugyan közelebb vonta csapatait a Drávához, s a Muraközt is megszállta, de arra nemigen számított, hogy a horvát támadás esetén sikerrel ellenállhat.³⁵

A háborús előkészületek felgyorsítását részben Radetzky custozzai győzelme, részben az okozta, hogy a cs. kir. hadsereg Bécsben tartózkodó egységei augusztus 6-án ugyan felvették a német birodalmi színeket, de aztán a laktanyába vonulva le is tették azokat. Az osztrák kormány tehát jelezte: nem kívánja Ausztria német tartományainak belépését az egységes Németországba. Jellačić augusztus közepén már arról írt Franjo Kulmer bárónak, bécsi bizalmasának, hogy magyarországi betörése esetén kiáltványban szándékozik fordulni a közvéleményhez és a magyar oldalon álló cs. kir. katonasághoz.³⁶ Rajačić szerb pátriárka is sürgette a bánt, mivel attól tartott, hogy a Bácskában összpontosított magyar csapatok felszámolják a szerb fölkelést. Augusztus 23-án szemrehányásokkal árasztotta el Jellačićot a szerbek cserbenhagyásáért. Rajačić végletes elkeseredését jelzi, hogy 27-én a szentpétervári orosz színódusól a cár segítségének kieszközlését kérte.³⁷

Jellačić augusztus 26-án futár útján értesítést kapott Bécsből, hogy a császári udvarnál elismerték a horvátok és szerbek ügyének igazságát, s „ezt nemsokára az udvar is ki fogja jelenteni”. Ígéretet kapott arra is, hogy amint a harctérre indul, a június 10-i „becsmérlő manifesztum is vissza fog vonatni”. Minderről, s a közeli támadásról augusztus 28-án értesítette Rajačićot. „A napokban a magyar határnál jelentékeny erő fog összegyűlni, aztán előrenyomulunk és támadunk: biztosra veszem győzelmünket” – írta.³⁸ A támadás előtt csapatai augusztus 31-én megszállták Fiumét. Ezzel megkezdődött a háború.³⁹

A tényleges rehabilitáció sem váratott sokáig. Szeptember 4-én az uralkodó, hivatkozva Jellačić hűségére és ragaszkodására, visszavonta június 10-i felfüggesztését, s kijelentette: elvárja „kötelességérzetétől s lojális gondolkozásmódjától”, hogy „az egyetemes monarchia javára, a magyar korona épségének fenntartására s a magyar mellékországok viszonyainak józekony kifejlődésére működend”. (A kézirat már augusztus 24-én készen volt).⁴⁰ Ezzel egy időben a Bécsbe tartózkodó Jósika Samu báró és Apponyi György gróf megfogalmazták azt a két kiáltványt, amelyeket Jellačić a határ átlépése után a magyarországi cs. kir. csapatokhoz és a lakossághoz szándékozott intézni.⁴¹

Szeptember 9-én Teleki Ádám vezérőrnagy, a drávai magyar hadtest parancsnoka is megkapta a manifesztumot Jellačić egyik alparancsnokától. Pesten először Teleki és Csány jelentéséből értesültek a bán rehabilitálásáról, de mivel a szeptember 4-i manifesztumban egy szó sem volt az augusztus 31-iben említett tárgyalásokról, először nem tekintették azt hitelesnek. A kételyeket aztán eloszlatták a horvát intervenció megindulásáról érkező hírek.⁴²

35 Aradi, 1972. 52–55., 63–69. p.; Urbán, 1984. 88–92. p.

36 Spira, 1989.b. 156. p.

37 Thim, 1940. I. 199., 203–204., Thim, 1930. II. 630–632. és 646–651. p. Rajačić – a szerb-horvát szövetségre hivatkozva – már aug. 12-én sürgette a horvát betörést. Ua. 613–614. p. és Deák, 1942. 184. p. V. ö. Ress Imre: Ilja Garašanin magyarpolitikájának nemzetközi háttere (1848. március–1849. február). In: Ress, 2004. 151–154. p.

38 Thim, 1930. II. 651–652. p., magyar fordításban Deák, 1942. 198. p.

39 Pap, 1868. I. 398–399. p.; Deák, 1942. 199–200., 203–207. p.; Neustadter, 1942. II. 59–70. p.

40 A szept. 4-i manifesztumot közli Pap, 1869. II. 1. p. és Deák, 1942. 211. p. A kézirat elkészültéről már aug. 24-én tájékoztat Kempen, 1931. 107–108. p.

41 A kiáltványra lásd Spira, 1989.b. 157–163. p.

42 Hauptmann, 1975. II. 268. p.

Jellačić augusztus 27-én, 28-án és 29-én Zágrábból küldte szét rendeleteit a csapatoknak a határhoz való előnyomulására. Már ekkor eldöntött dolog volt, hogy a támadásra 10–11-én kerül sor. A bán arra számított, hogy a Drávát több ponton átkelő csapatai a folyó balpartjának harc nélküli feladására kényszerítik a magyarokat, s ezért parancsnokait arra utasította, hogy ha valahol ellenállásba ütköznenek, várják meg a többi oszlop átkelését és az ellenség oldalában való megjelenését.⁴³

A bán augusztus 29-én értesítette Ferdinand Mayerhofer ezredest, belgrádi cs. kir. konzult, a szerb főkelők katonai tanácsadóját, hogy rövidesen megkezdí Magyarországon elleni támadását, Roth pedig szeptember 1-én előnyomul a Drávaig, megszállja az átkelőket és jobbra a szerbekkel, balra a bán csapataival összeköttetésbe lép.⁴⁴

Roth szeptember 8-án jelentette, hogy a parancsnoksága alá rendelt két ezred 5. zászlóaljait is mozgósítja, s ezekkel együtt mintegy 8000 fővel tudja átlépni a határt. A bródi és gradiskai erődparancsnokok szíves készséggel ajánlották fel készleteiket a hadjárat céljaira. Roth úgy intézkedett, hogy 17-én Verőcén és környékén összpontosítja csapatait, s 18-án átlépi a Drávát. (Ekkor tehát még Barcsnál készült átkelni). Csapatai megerősítésére a szávai erődökből 4 hatfontos löveget és 2 hétfontos tarackot von magához.⁴⁵

A bán haditerve az volt, hogy három hadosztályával benyomul a Muraközbe, majd onnan Nagykanizsán át a Balaton déli partján tör előre Székesfehérvár és Budapest felé.⁴⁶ A szlavóniai Roth-dandárnak Verőcéről a Dráva jobbpartján fel kellett volna vonulnia Légradig, s ott átkelnie a folyón, majd Nagykanizsánál csatlakozni a főerőkhöz. Ehhez a hadosztályhoz kellett volna csatlakozni az. 1. (János) dragonyosezrednek is.⁴⁷

Mindezt kiegészítette volna a szerbek általános támadása a déli hadszíntéren. A bán aligha hitte, hogy ez komoly eredményre vezethet, de abban reménykedett, hogy ilyen módon a legjobb magyar csapatok nem zavarják az ő diadalmenetét Pest felé.⁴⁸ Latour cs. kir. hadügyminiszter állítólag azt tanácsolta a bánnak, hogy ne egyenesen Buda irányába vonuljon, hanem a Komáromnak vegye útját, s onnan szükség szerint akár Bécs, akár Buda ellen vonulhasson. Állítólag a bántól sem volt idegen a gondolat, hogy Pozsony felé vonulva, a felvidéki szlovák népességet is felkelésre bírja.⁴⁹

Szeptember 9-én a bán már értesült arról, hogy Bécsben az uralkodó kitérő választ adott a felterjesztett pénzügyi és katonaállítási törvényjavaslat szentesítését kérő országgyűlési küldöttségnek, s hogy a Batthyány-kormány ezzel gyakorlatilag lemondottnak tekinthető. Ezen a napon a horvátok lezárták a varasdi Dráva-hidat. Ebből nyilvánvalóvá vált, hogy a támadás már csak órák kérdése. Teleki ezt szeptember 10-én jelentette a budai főhadparancsnokságnak. A jelentés szeptember 11-én, azon a napon,

43 Többnyire Denkstein fogalmazványai. KA AFA Karton 1894. Kr.–sl. A. u. J. 1848-8-1., 2., 3., 4., 5. (aug. 27.); 6., (Neustaedternek, aug. 28.); 9. (Schmiedl vezérőrnagynak, aug. 29.) Az aug. 27-én Rothhoz intézett utasítást közli Von der Revolution, 20–21. p.

44 Jellačić – Mayerhofer, Zágráb, aug. 29. 3/op. KA AFA Karton 1894. Kr.–sl. A. u. J. 1848-8-11.

45 Roth – Jellačić, Vinkovce, 1848. szept. 8. No. 20. [98/op]. KA AFA Karton 1894. Kr.–sl. A. u. J. 1848-9-ad25.

46 Jellačić diszpozíciója, Varasd, 1848. szept. 10. Közli Von der Revolution, 33–34. p. Lásd még Neustaedter, 1942. II. 73–75. p.; Hauptmann, 1975. II. 115–116., 320–321. p.

47 A Rothnak küldött szept. 9-i utasítás és a János-dragonosoknak küldött szept. 11-i felszólítás fogalmazványát lásd HL Absz. ZGK 69/op, 84/op.

48 Lásd erre a Rothnak és Mayerhofernek írott szept. 9–10-i leveleket. HL Absz. ZGK 69–70/op.

49 Neustaedter, 1942. II. 72–73. p.

amikor a kormány lemondott, már Pesten volt.⁵⁰ Teleki egyben megkérdezte István nádort, mit tegyen, ha a bán serege támadna? István nádor azt válaszolta, hogy mint Habsburg-főherceg nem adhat tanácsot. Mint magyar nádor csak azt mondhatja, hogy ha Jellačić nem tud az uralkodótól egyenes parancsot felmutatni, ami Magyarország megtámadására felhatalmazná, s ha Telekinek elegendő ereje van, fegyveresen szálljon szembe a betörő csapatokkal.⁵¹

Teleki eleinte védeni akarta a Muraközt, de amikor megkapta a szeptember 4-i manifesztumot, lemondott szándékáról. Katonai szempontból kétségkívül igaza volt: a rendelkezésére álló erőkkal nem állíthatta meg az áradatot, a Muraközben pedig kétségkívül fölöslegesen kockáztatta volna értékes csapatait. (Kb. 3100 sorkatonája és önkéntese, 1000 huszára és 12 lövege volt). Még szeptember 9-én kérte a bánt, hogy mindaddig, amíg hivatalos forrásból nem értesül a szeptember 4-i királyi manifesztumról, ne kezdje meg az ellenségeskedéseket. A bán válaszában közölte: a Batthyány-kormány nem létezik, Batthyány és Esterházy lemondtak, Széchenyi elmenekült Pestről. Csatlakozzon hát hozzá, hiszen a cs. kir. hadsereg 90 százaléka az ő, a bán ügyével azonosul. Teleki aznap írott válaszában közölte: még nem értesült a minisztérium lemondásáról, de amint ez megtörténik, az ő állása is megváltozik. Kérte Jellačićot, addig legyen türelemmel, hiszen a futár legkésőbb másnap reggel megérkezik.⁵² Ezzel egyidőben általános visszavonulást rendelt el. Arra hivatkozott, hogy ha a horvátok Légrádnál is átkelnek, elvághatják a Muraközben és a Mura-mentén állomásozó csapatok visszavonulási útját Nagykanizsa felé.⁵³

Szeptember 10-én Jellačić felszólította a Muraközben álló Franz Begg őrnagyot, a magyar 48. (Ernő) seregre 3. zászlóalja parancsnokát, hogy előnyomulásakor vagy csatlakozzon hozzá, vagy vonuljon vissza. Franz Begg őrnagy a nyílt árulásra ugyan nem volt hajlandó, de hódolattól csöpögő válaszában arról biztosította a bánt, hogy igyekszik rábeszélni Telekit a csatlakozásra. A felszólítást vivő Hompesch őrnagy pedig már ekkor elkezdte osztogatni Jellačićnak a magyar oldalon található cs. kir. csapatokhoz intézett felszólítását. Ebben a bán kijelentette, hogy a horvátok és az uralkodó jogainak védelmére lép magyar földre. Megvádolta a magyar kormányt, hogy a birodalom és a hadsereg felbomlasztására törekedett, s kifejezte reményét, hogy bajtársai soha nem fogják fegyvereiket testvéreik ellen fordítani.⁵⁴

Szeptember 11-én aztán Jellačić csapatai (mintegy 48 000 fő, 1902 ló, 48 löveg) több ponton is átlépték a Drávát, és benyomultak a Muraközbe. A csapatok akkora lelkesedéssel fogadták, hogy némelyik segédtisztjének is könnyek szöktek a szemébe. „Szerezsánok, népfölkelők, határőrök tömegei, 20 000 önkéntes, a legszínompásabb ruhákban, bosnyákok stb.; a pompás határőr ezredek nagyon elűtnék az irreguláris csapatoktól” – írta egyikük naplójába.⁵⁵

50 Másolat az eredeti tiszttáztatról. No. 242. HL GK Präs. 1848: 579.

51 Eredeti tiszttázat. HL VII. 203. 2/41. (Teleki periratainak 7. számú melléklete.) A levél komoly bizonyíték emellett, hogy István nádor nem volt beavatva a katonai ellenforradalom terveibe, s hogy egészen szeptember 21-ig, a horvát bánnal tervezett találkozásának megkülsültáig Jellačić inváziójának megállítását tartotta fő feladatának.

52 A levélváltást közli Hauptmann, 1975. II. 268–272. p. Jellačić első levelének eredetijét és Teleki második levelének fogalmazványát lásd HL VII. 203. 2/49a 1/2., 2/128a. A levélváltás tartalmát pontosan ismertette a kormánynak küldött szept. 10-i jelentésében Csány is. Közli Csány, 1998. I. 268–269. p.

53 Csány László szept. 9-i és 11-i jelentése Batthyányhoz. Közli őket 263–264. és 272–273. p.; Urbán, 1999. II. 1248–1249. és 1270–1271. p.

54 A kiáltványt közli Urbán, 1984. 105. p. Születésére lásd Spira, 1989.b. 158–163. p. Jellačić és Begg levélváltását közli Hauptmann, 1975. II. 274–276. p.

55 A horvát létszám: Hauptmann, 1975. II. 309–314. p.; Neustaedter, 1942. II. 76–80. p. A dunántúli hadjáratra általában lásd Hauptmann, 1975. II. 3–27., 200–222., 316–320. és 322–325. p.; Neustaedter,

Begg őrnagy továbbította Jellačić felszólítását Telekihez, aki igazán kínos helyzetben volt. Megkapta a nádor ellenállásra buzdító levelét, s a horvát erőkkal való szembeállításért könyörgött Csány László királyi biztos is. Az meg sem fordult a fejében, hogy Jellačić uralkodói felhatalmazás nélkül lépte át a magyar-horvát határt. Közben arról értesült, hogy a Batthyány-kormány tényleg lemondott, s hogy az országgyűlés a kormány két, radikalizmusáról ismert tagját, Kossuthot és Szemerét bízta meg a végrehajtó hatalom vitelével. Erre kijelentette Csánynak, hogy őket nem ismerheti el törvényes előjáróinak, s inkább visszavonul csapataival. Begg útján megüzente Jellačićnak, hogy semlegesen fogja magát viselni. A bán az üzenetet félreértette (vagy Begg adta át azt félreérthetően, vagy eleve az volt), s utasította Telekit, hogy a minél teljesebb semlegesség érdekében vonuljon Stájerországba.

Közben Csány rá akarta bírni Telekit, hogy ha már nem hajlandó a hon védelmére, legalább a nála lévő lövegeket adja át. Ám Teleki arra hivatkozva, hogy azok a császár tulajdonai, megtagadta a kérést. Amikor pedig Csány arra hivatkozott, hogy a Teleki által a semleges állás elfoglalására kinézett területen (Keszthelyen és környékén) lehetetlen élelmezni a csapatokat, megfenyegette a királyi biztost, hogy ha Csány nem gondoskodik csapatai ellátásáról, egyenesen átvezeti őket a bán táborába. Ugyanakkor udvariasan visszautasította a bán parancsát is. Az öreg katonát nyilván sértette, hogy a frissen tábornokká avanszált bán ilyen lekezelően bánik vele. Elhatározásába azonban még inkább belejátszhatott az, hogy szeptember 14-én már tudta: a nádor ismét Batthyány Lajost bízta meg a kormányalakítással, tehát hogy ismét van törvényes végrehajtó hatalom az országban.⁵⁶

Közben Jellačić csapatai szeptember 14-15-én a Murán is átkeltek, s szinte akadály nélkül indultak meg Nagykanizsa felé. Csupán néhány huszár adott le egypár lövést a Murán hidat verő horvátokra szeptember 13-án.⁵⁷

A bán az átkeléssel egy időben felszólította a Magyarországon állomásozó idegen lovasezredeket, hogy csatlakozzanak seregéhez.⁵⁸ A felszólítás meg is hozta az eredményét.

A 7. (Hardegg) vértesezred szeptember elején azt az utasítást kapta a budai főhadparancsnokságtól, hogy az osztályok három oszlopban, egymástól négnapi menetire haladva, vonuljanak Zolkiewbe, Galíciába. Az ezredesi osztály szeptember 7-én, a törzs és az őrnagyi osztály 8-án, az alezredesi osztály 9-én indult el állomáshelyéről. Sedelmayer ezredes szeptember 13-án hajnalban Pakson kapta meg Waldstein hadnagy futártól Jellačić csatlakozásra felhívó levelét, illetve Waldstein mindezt kiegészítette azzal, hogy a magyar kormány lemondott, s Kossuth kimondta Magyarország teljes elszakadását Ausztriától, s ki fogja kiáltani vagy a diktatúrát, vagy a köztársaságot. Waldstein azt is közölte, miszerint a bán szándéka Magyarországot megtartása a dinasztia számára, a forradalmi párt elnyomása; illetve, hogy Jellačić vállalkozása a császári kormánnyal egyetértésben történik.⁵⁹ Sedelmayer ezután a három vérteseosztály

1942. II. 80–106. p.; Urbán, 1984. 103–151. p.; Szőcs, 1990. 114–127. Hermann, 1995.c. 177–189. p.; Bősze, 2000. 89–97. p.

56 A leveleket közli Hauptmann, 1975. II. 274–278. A bán parancsát lásd KA AFA Karton 1894. Kr.–sl. A. u. J. 1848-9-44. Csány és Teleki vitájára lásd az előbbi szept. 14-i jelentéseit Kossuthhoz és Szemeréhez, ill. Batthyányhoz. Közli őket Csány, 1998. I. 280–284. p.; Urbán, 1999. II. 1325–1329. p.

57 Hauptmann, 1975. II. 201–202. p.

58 A 7. (Hardegg) vértesezredhez intézett szept. 11-i utasítás másolatát lásd KA KM Präs. 1848: 5109. és HL GK Präs. 1848: 627.

59 Sedelmayer – cs. kir. hadügyminisztérium, Szentlőrinc, 1848. szept. 13. este. KA KM Präs. 1848: 5109. Hasonló értelmű jelentést küldött szept. 15-én Szántóról a magyarországi főhadparancsnokságnak is. 1848: 627. Lásd még Spira, 2001. 268–270. p.

a Szentlőrinc–Tamási–Szántó–Karád–Öreglak útvonalon folytatta Marcaliig, ahol szeptember 19-én délután csatlakozott a bán seregéhez.⁶⁰

A 7. (Kress) könnyűlovasezred 1. őrnagyai osztálya szeptember elején azt az utasítást kapta, hogy csatlakozzon az ezred Fejér megyében lévő többi századához. Kaminski őrnagy azonban felülbírált az utasítást, s Babócsáról Marcaliba vonult, ahol a Hardegg-vértésekkel együtt csatlakozott Jellačić seregéhez.⁶¹

Ezeket az alakulatokat is megelőzte a 6. galíciai kiegészítésű (Ladislaus Wrmba von Freudenthal gróf) könnyűlovasezred Maximilian Krapf őrnagy vezette 1. őrnagyai osztálya, amelyet megbízhatatlansága miatt vontak ki a Délvidékről, s amely éppen a horvát támadás napján, szeptember 11-én jelent meg Babócsánál a Dráva vonalán, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy csatlakozzon a bán seregéhez.⁶² Az osztály szeptember 17-én Kiskomáromnál csatlakozott Jellačić csapataihoz.⁶³

Jellačić e sikeren felbuzdulva, szeptember 20-án Lengyeltótiból újabb felszólítást intézett a 3. (Szász király) és a 6. (Wallmoden) vértesezredhez, a 7. (Kress) könnyűlovasezred másik három osztályához, a 2. (Schwarzenberg) dzsídasezredhez, amelyben a fentebbi alakulatok példájának követésére szólította fel őket azzal, hogy Székesfehérvár környékén egyesülhetnek a seregével; valamint Friedrich Wilhelm Merz altábornagy, komáromi erődparancsnokhoz azzal, hogy szólítsa fel a Komárom és Győr környékén lévő cs. kir. alakulatokat is a csatlakozásra.⁶⁴

Noha az 1. (János) dragonyosezred tisztikaráról is egyértelmű volt, hogy „egy-két magyart kivéve, ellenséges indulattal viseltetnek a magyar minisztérium ellen”, s már augusztus közepén kijelentették, hogy ha Jellačić támadásba kezd, csatlakoznak hozzá,⁶⁵ az ezred végül mégsem csatlakozott nemcsak Jellačićhoz, hanem a Szlavóniából betörő Roth-hadosztályhoz sem. Jellačić ugyan felszólította az ezredet a csatlakozásra, ám Dreyhann ezredparancsnok azt válaszolta, hogy noha ő és tisztjei többsége Jellačić ügyéért lelkesedik, ezredének 16 tisztje magyar származású, és ezért az eredményről nem kezeskedhetik.⁶⁶ Szeptember 9-én a bán Rothnak, majd 11-én az ezrednek küldött ilyen értelmű felszólítást.⁶⁷ A bán szeptember 18-án Kiskomáromból arról írt Nugent tábornagynak, hogy reményei szerint az ezred csatlakozik Roth hadosztályához,⁶⁸ egy szeptember 20-án a Magyarországon állomásozó cs. kir. lovasezredeket csatlakozásra felszólító körrendeletében pedig arról írt, hogy az ezred már menetben van.⁶⁹

Az ezredparancsnok a bán utasítása következtében egy tisztet küldött Magyarországra, akit ott elfogtak, s ugyan szabadon bocsátották, de azzal, hogy jól tudják küldetése és az ezred célját. Ugyanez a tiszt jelentette, hogy Baranya megyében az ottani főispán, Batthyány Kázmér az egész környéket riadóztatta, és Mohácsnál 6000 embert vont össze, hogy megakadályozza az ezred átkelését. Ezután az ezredparancsnok

60 Jellačić – Latour, Marcali, 1848. szept. 19. No. 179/Det.K. KA KM Präs. 1848: 5255.; Victorin, 1879. 304–306. p.; Hauptmann, 1975. II. 11. és 113–114. p.

61 Jellačić – Latour, Marcali, 1848. szept. 19. No. 179/Det.K. KA KM Präs. 1848: 5255.; Hauptmann, 1975. II. 10., 13. és 120–121. p.; Komers-Lindenbach, 1877. 44–46. p.

62 Lásd erre Csány szept. 12-i intézkedéseit, közli őket Csány, 1998. I. 275–277. Csatlakozási szándékukról Vidos József szept. 11-én éjjelkor küldött jelentést Csáynak, közli Hermann, 1998. a. 158–159. p.

63 Jellačić – Latour, Kiskomárom, 1848. szept. 18. KA KM Präs. 1848: 5233. és Thürheim, 1866. III. 296. p. szerint 17-én csatlakoztak. Hauptmann, 1975. II. 13–14. p. szerint 16-án.

64 Denkstein fogalmazványja. 188/DK. KA AFA Karton 1894. Kr.–sl. A. u. J. 1848-9-93.

65 Lásd erre Zsitvay József – Szemere Bertalan, Vukovár, 1848. aug. 19. Közli Deák, 1942. 185–186. p.

66 Roth – Jellačić, Vinkovce, 1848. aug. 25. KA AFA Karton 1894. Kr.–slav. A. u. J. 1848-8-10.

67 A Rothnak küldött szept. 9-i utasítás és a János-dragonysoknak küldött szept. 11-i felszólítás fogalmazványát lásd HL Absz. ZGK 69/op. 84/op.

68 153/op. KA AFA Karton 1894. Kr.–slav. A. u. J. 1848-9-75.

69 188/DK. KA AFA Karton 1894. Kr.–slav. A. u. J. 1848-9-93.

úgy döntött, hogy mellőzi az említett utat, s Varasdon át vagy más módon próbál meg csatlakozni a bán seregéhez. Ezért Bunyik báni főbiztos útján utasítást kért Franz Dahlen altábornagytól, aki Jellačić távollétében a zágrábi főhadparancsnokság ügyeit vezette. Dahlen október 5-én utasította az ezredet, hogy vonuljon Varasdra, mert most már sem Rothot, sem a fősereget nem érheti el az Eszék–Buda útvonalon.⁷⁰ (A dolognak annyi pozitív következménye lett, hogy így Roth hadosztálya lovasság nélkül maradt, s ez alapvetően hozzájárult ahhoz, hogy 1848. október 7-én Ozoránál kénytelen volt letenni a fegyvert.)⁷¹

A csatlakozott lovasalakulatoknak köszönhetően a bán egyelőre – legalább számban – a magyarokénál nagyobb lovassággal rendelkezett (Teleki seregében ekkor összesen 10 század huszár szolgált), ám a problémák ezzel még nem szűntek meg. A frissen felállított báni huszárezred színvonala meg sem közelítette a magyar huszárokét. A négy század könnyűlovas alkalmatlan volt arra, hogy a magyar huszárságot ellensúlyozza a felderítésben. Az egy ezrednyi vérttest ugyan jól lehetett alkalmazni nyílt csatában, de felderítésre vagy rajtaütésre nem. A tűzéréség több mint felét háromfontos és rakéta-ütegek alkották; mindössze 18 löveg volt hatfontos. (A magyar félnek csupa hatfontos ütegei voltak). A horvát gyalogság jelentős részét a határőrezredek népességének ifjabb vagy idősebb korosztályaiból alkotott, úgynevezett tartalék vagy népfelkelő zászlóaljai alkották, amelyek számára még tisztek sem jutottak elégséges számban. E zászlóaljak létszáma 5400–9300 fő között mozgott, ami gyakorlatilag kezelhetetlenné tette őket. (Egy sorezredi zászlóalj létszáma 1200 fő körül járt).

Közben a magyar oldalon is komoly fordulat történt. Szeptember 15-én az esti órákban Keszthelyen Csálynál megjelent Karl Bubna und Littitz őrnagy a 9. (Miklós) huszárezred tisztjeivel, valamint Bárczay János százados, a visszavonuló sereghez rövidesen csatlakozó 4. (Sándor) huszárezredi századok tisztjeinek nevében, s kijelentették, „hogy ők visszavonulni vagy elmaradni nem fognak, sőt, a hazáért vívni, harcolni, és ha kell, halni kívánnak”.⁷² Majd ugyanezek a tisztek az est folyamán felkeresték Telekit is, aki előtt hasonló nyilatkozatot tettek. Teleki – látva a huszárok hangulatát – ezután „közömbösségi tervétől elállott”, majd a Keszthelyen lévő sorezredi és huszártisztek közösen egy levelet fogalmaztak meg Jellačićhoz.⁷³

A levélben közölték, nincs tudomásuk arról, hogy Jellačić „határozott parancsot kapott volna ő császári és királyi felségétől Magyarország határainak átlépésére”. Ha kapott ilyet, semlegesen fognak maradni; ha nem, „úgy egyetlen derék katona sem kívánhatja, hogy mi Ausztria fegyvereinek becsületét, mely a hadsereg minden egyes osztályára kiterjed, kompromittáljuk, és folytassuk visszavonulásunkat, ami oly föltevésekre szolgálna okul, melyek katonai becsületünket érintenék; és bármi nehezen is essék olyan bajtársakkal csatába bocsátkozni, kikkel eddig minden összeütközést kerültünk, mindazonáltal mostani állásunkat, ha megtámadtatunk, védeni fogjuk”. Végül megemlítették, hogy az uralkodó által aláírt, a magyarországi főhadparancsnokságokat a magyar Hadügyminisztérium alá rendelő kéziratokat

70 Bunyik – horvát országkormányzóság, Eszék, 1848. szept. 29. KA AFA Karton 1911. Kr.–sl. AK. u. D. 1848-10-ad3. és Dahlen utasítása, Zágráb, 1848. okt. 5. No. 1056. uo. 1848-10-3. – Az ezred létszáma okt. 9-én 593 fő volt. Hermann–Molnár, 2000. I. 257. p.

71 A Wrba-könnyűlovasoknak, a János-dragonosoknak és Hardegg-vértéseknek küldött felszólítás fogalmazványát lásd HL Absz. ZGK 84/op. Az utolsó másolatát lásd HL GK Präs. 1848: 627. Hauptmann, 1975. I. 41–47. p., II. 10–11., 13., 113–114. és 120–121. p.; Hermann, 1995. c. 180. p.

72 Csány – Somogy megyei nemzetőrség, Keszthely, 1848. szept. 15. Közli Csány, 1998. I. 291. p.

73 Csány – Batthyány, Keszthely, 1848. szept. 15. éjféltől. Közli Csány, 1998. I. 293–295. p.; Urbán, 1999. II. 1351–1353. p.

mindmáig nem vonták vissza. A levelet 50 cs. kir. tisztt (a 48. és 60. sorfolyozred zászloaljakból, a 9. huszárezredből, illetve a drávai hadtest cs. kir. tüzérségéből), végül maga Teleki is aláírta.⁷⁴

A levelet Bárczay János, a 4. (Sándor) huszárezred kapitánya, Karl Bubna őrnagy, a 9. (Miklós) huszárezredből, és Alois Wiedersperg őrnagy a 60. (Wasa) gyalogezredből vitték a horvát táborba. Jellačić szeptember 16-án Kiskomáromban fogadta őket, s természetesen nem tudta előmutatni az uralkodói felhatalmazást. Tartott néhány hangzatos szónoklatot a fegyverbarátságról és a dicsőséges cs. kir. hadseregről, s igyekezett erkölcsi nyomást gyakorolni a küldöttekre. A küldöttség tagjai azonban kijelentették: az első adandó alkalommal szembeszállnak seregével.⁷⁵

Szándékukat erősítette, hogy szeptember 15-én Batthyány a nagyobbbrészt volt cs. kir. tisztekből álló tisztikar hűségét biztosítandó, elérte, hogy István nádor vállalja el a sereg parancsnokságát. A nádor megpróbált érintkezésbe lépni a bánnal, de az szeptember 21-én egy meglehetősen színpadias jelenet kíséretében nem volt hajlandó megjelenni a tárgyalások színhelyéül szolgáló Kisfaludy gőzös fedélzetén. A nádor látta, Jellačić azt is megengedheti magának, hogy megalázzon egy cs. kir. főherceget. Ezért átadta a főparancsnokságot Móga János altábornagynak, ő maga pedig elhagyta a táborn, visszatért Pestre, majd Bécsbe utazott.⁷⁶

Jellačić még a Mura átlépése után módosított a korábbi haditerven. Eddigi sikeres előnyomulását túlértékelve úgy döntött, nem várja be Roth hadosztályát, amely amúgy is csak szeptember 17-re ígerte indulását, tehát szeptember 20–21. előtt nemigen léphetett érintkezésbe a bán főerőivel. Elhatározásába belejátszottak az ellátási nehézségek is. Szeptember 14-én, majd 17-én, 18-án és 20-án utasította Rothot, hogy csapataival ne Légrad felé vegye útját, hanem Verőcéről észak felé egyenes vonalban Baranya és Tolna megyén át siessen Székesfehérvár felé.⁷⁷ Abban is reménykedett, hogy az 1. (János) dragonyosezred Roth csapataihoz csatlakozik (a Roth-hadosztálynak semmilyen lovassága nem volt), sőt, hogy a Bánságból megbízhatatlansága miatt kivont Schwarzenberg-dzsidásezred is csatlakozik hozzá. Ő maga két hadosztályát a Balaton déli partján, a harmadikat az Iharosberény–Böhönye–Tard–Kaposvár–Simontornya útvonalon indította meg Székesfehérvár felé. Ezáltal elképzelhető volt, hogy megelőzi a magyar erőket Székesfehérvárnál, illetve hogy Tolna megye területén kapcsolatba lép Roth erőivel. Ez utóbbi szándékát csak akkor adta fel, amikor megtudta, hogy a magyar csapatok kiüríteni készülnek Székesfehérvárt.⁷⁸

Csány már a horvát betörés után népfelkelést rendelt el a fenyegetett megyékben, s ezt Batthyány szeptember 13-án az egész Dunántúlra kiterjesztette.⁷⁹ A népfelkelés aktivizálódásában komoly szerepet játszott az a tény, hogy a betörő horvát hadsereg

74 A tisztikar Jellačićhoz intézett, dátum nélküli levelét közli Von der Revolution, 34–35. p., az aláírások nélkül Rupprecht von Virtsolog, 1871. 268. p., magyar fordításban Gelich, 1882. I. 182. p. V. ö. még KLÖM, XII. 1003–1004. p. és Urbán, 1999. II. 1409–1410. p. – A 4. huszárezred tisztjei azért nem voltak ott az aláírók között, mert az ezred századai az aláírás pillanatában nem voltak Keszthelyen. Hermann, 1997. 24–25. p.

75 A találkozási tudósít Jellačić két tisztjének naplója, Hauptmann, 1975. II. 12–13. és 204–205. p., magyar fordításban Bösze, 1992. 140–141. és 147. p.; a tisztek beszámolója alapján Csány 1848. szept. 17-i jelentése Batthyányhoz, közli Csány, 1998. I. 299–301. p.; Urbán, 1999. II. 1411–1414. p.; KLÖM, XII. 1003–1004. p. (a tisztikar nyilatkozata); Hermann, 1995.c. 204–206. p. – Neustaedter is hangsúlyozza, milyen súlyos következményekkel járt az, hogy a bán nem tudott uralkodói felhatalmazást előmutatni. Neustaedter, 1942. II. 83. p.

76 A jelenetet leírják a horvát tisztek levelei és naplói. Az előbbieket lásd Pap, 1869. II. 27–36., 51–53. és 58–59. p.; az utóbbiakat Hauptmann, 1975. II. 18–22. és 209–212. p.

77 Hauptmann, 1975. II. 115–118., 339. és 347–348. p.

78 A szept. 25-én Lepsényből Rothnak küldött utasítást lásd Hauptmann, 1975. II. 348. p.

79 Urbán, 1999. II. 1300–1301. p.

tekintélyes része a határőrezredek második-harmadik vonalbeli alakulataiból került ki. Ez a megállapítás pedig nemcsak azt jelentette, hogy gyengébb harcértékű alakulatok voltak, mint e határőrezredek Itáliában harcoló zászlóaljai, hanem azt is, hogy Magyarország határát átlépve, azonnal rablásba kezdtek.

Pusztításaik ugyan nem voltak mérhetők a délvidéki szerb fölkelők által elkövetett kegyetlenségekhez, de dúlásaikkal így is rengeteg keserűséget okoztak a dunántúli föld népének. A horvát csapatok átvonulása egész falvakat juttatott koldusbotra. Érthető tehát, hogy Batthyány népfelkelési felhívása komoly visszhangra talált, s hogy az újdonsült tulajdonosok a kaszát és a horvátok által kidöntött szőlőkarókat megkárosítóik ellen fordították. Maga a bán sem számolt ezzel. Tíz nappal azután, hogy a horvát csapatok átlépték Drávát, gyakorlatilag megszakadt az összeköttetés a hadsereg és hátországa között. A zalai és somogyi nemzetőrök, népfelkelők és önkéntesek több száz, élelmiszert és felszerelést szállító szekeret fogtak el, s a hátrahagyott horvát csapatok Nagykanizsán túlra már nem merészkedtek.

Szeptember 22-én egy 200 szekérből álló, élelmiszer-szállító szállítmány indult Kanizsáról a horvát sereg után. Ezt Nemesvid után, a szőcsényi erdőben, nem mesze Marcalitól szeptember 24-én megtámadták, és teljesen megsemmisítették, valószínűleg a szállítmányt vezető tiszt is elesett. Az előfogatos parasztok közül néhányan vadfutásban, üres szekerekkel, illetve részben a felszerszámozott lovakkal 24-én délután kettőkor érkeztek Kanizsára. Ezek menekülés közben egy másik szállítmánnyal találkoztak Kanizsa és Galambok között. Ennek következtében az is visszafordult, megfutott, s a szekerek nagy részét hátrahagyva visszatért Kanizsára, azzal a hírrel, hogy a sárszegi parasztok nagy részüket megtámadták, bántalmazták, s több szekeret és lovat elvettek.

Szeptember 26-án Marcali és Boronka között az ott lévő 660 főnyi somogyi nemzetőrség Noszlopy Gáspár szolgabíró vezetésével rajtaütött egy újabb ellenséges szállítmányon, a 200 főnyi kíséretből 4 főt agyonlőtt, 14-et megsebesített, 118-at pedig elfogott, emellett 242 lovat és 95 szekeret zsákmányolt. Szeptember 30-án Szőlősgyőröknél az ott lévő nemzetőrök és népfelkelők egy állítólag 600 főnyi ellenséges szállítmányt támadtak meg. A nem egészen egyértelműen fogalmazott magyar jelentés szerint a horvátok több mint 100 halottat és 230 foglyot veszítettek, emellett 201 szekér és 60 ló volt a somogyi nemzetőrök és népfelkelők zsákmánya. Emellett a zalaiak és somogyiak még számos kisebb-nagyobb rajtaütést hajtottak végre. Ezek egyike során a magyarok kezére került a bán postájának jelenős része. Az elfogott levelekből – amelyek egy részét a hivatalos lapban közzé is tették – feketén-fehéren kiderült, hogy Jellačićot szoros kapcsolatok fűzik az osztrák kormányzathoz, s hogy Latour hadügyminiszter a bán legtevékenyebb támogatói közé tartozik.⁸⁰

Köztudomású, hogy Jellačić támadása 1848. szeptember 29-én Pákozdnál és Sukorónál kudarcot vallott, s hogy szeptember 30-án fegyverszünetet kötött a magyarokkal, majd seregével északnyugat felé vette az útját. Elvonulásával sorsára hagyta a Karl Roth vezérőrnagy vezette mellékoszlopát. Szeptember 30-án még arra utasította Rothot, hogy Székesfehérváron és Mórán át kövesse a főerőket. Azonban október 3-án a városi lakosság lefegyverezte a bán Székesfehérvárról hátrahagyott 1254 főnyi helyőrségét, s ezzel az utolsó vékony szál is megszakadt a horvát fősereg és Roth között. Rövidesen bevonult Székesfehérvárra egy 3200 főnyi, 8 löveggel ellátott magyar hadoszlop is, amely megjelenésével visszafordulásra kényszerítette

80 A népfelkelésről rengeteg hasznos adatot tartalmaz Varga, 1953. 101–118. p. Az elfogott levelek egy részét közli Pap, 1868–1869. II. 17–19., 21–22., 26–36., 47–69., 71–72. és 86–101. p.

az említett horvát hadoszlopot. Az oszlop Roth seregének elvonulása után, október 7-én délben visszacsatlakozott a főerőkhöz.⁸¹

Az ozorai diadal és Eszék biztosítása

Karl Roth vezérőrnagy kb. 9000 főnyi hadosztálya szeptember 21-én Sztáránál tört be Magyarországra, s Baranya és Tolna megyéken keresztül sietett egyesülni Jellačić főoszlopával. A magyar fősereget dél felől egy számát tekintve csekély különítmény fedezte. Ennek a különítménynek a parancsnoka Görgei Artúr honvéd őrnagy volt. Görgei szeptember 24-től a Csepel-sziget parancsnokaként működött.⁸² Feladata az volt, hogy megakadályozza Jellačić esetleges átkelését a Duna jobb partjára. Kb. 3000 gyalogos önkéntesből, két század huszárból és 12 lövegéből álló ereje ahhoz kevés volt, hogy zavart kelthessen bármelyik ellenséges oszlop műveleteiben, de egymástól történő elszigetelésükkel komoly szolgálatot tehetett a magyar főseregnek. Görgei azonban nemcsak ennek az erőnek a parancsnoka volt. Szeptember 25-én Batthyány az ő parancsnoksága alá rendelte a Duna-menti nemzetőrség,⁸³ 26-án pedig a népfelkelés erőit is.⁸⁴

Roth hadosztálya szeptember 23-án érkezett meg Pécsre, majd 25-én indult tovább. Szeptember 28-án Oroszlónál a Perczel Gyula őrnagy vezette baranyai nemzetőrök elfogták a lőszerszállítmányát. Ugyanezen a napon Roth csapatai Tolna megye területére léptek, s a Dombóvár–Döbrököz–Pincehely vonalon megindultak északnak. Az előhad szeptember 30-án már Dégen állomásozott, másnap pedig már Ozora környékére ért a főoszlop. Ezen a napon azonban a főoszlop vissza is fordult Pincehely felé. Szeptember 30-án ugyanis a környékbeli nemzetőrök és népfelkelők lefegyverezték Roth beérkező poggyászszekereinek őrségét, majd elvitték a szekereket. Nemsokára megérkezett a málha másik fele és a sebesültszállítmány is. A helybéliek erre megtámadták és elfogták ezt a szállítmányt is, az őrséget és a betegeket pedig agyonverték. Erről értesülve, Roth is visszafordult, s katonáival kíméletlenül feldúlatta, majd felgyújtotta a falut. Ezzel azonban egy teljes napot veszített. Emiatt ugyanis csak október 4-én a reggeli órákban érte el Székesfehérvárt – azt a várost, amelynek lakói éppen az előző napon fegyverezték le a horvát helyőrséget. Ha Roth nem tölti kicsinyes bosszúállással az idejét Pincehelyen, már október 3-án megérkezhetett volna Székesfehérvárra. Ebben az esetben a város lakosai aligha kelnek fel, s akkor a helyőrséggel egyesült horvát hadosztály akadálytalanul követhette volna a visszavonuló Jellačić útját.

Nem ez történt. Roth október 2-án érte el Ozorát, 3-án Kálozt. Egy zászlóalja Tácot, kettő Soponyát szállta meg. Október 4-én Székesfehérvár határába érve, Roth megdöbbenve tapasztalta, hogy egy ellenséges várossal kell farkasszemet néznie. Ezért Roth úgy döntött, hogy ugyanazon az útvonalon próbál meg visszajutni Szlavóniába mint amelyen jött. Elhatározásába alaposan belejátszott az is, hogy október 4-én Görgei

81 Az erre vonatkozó iratokat közli Görgey – Katona 1980. 284–285., 292–293., 298–299. és 310. p. A létszámról lásd HL VII. 203. 2/209., 216. p.; MNL OL H 2. OHB 1848: 2103. A hadmozdulatokra lásd MNL OL H 103. Iktatott beadványok, iktatószám nélkül, Balogh János, okt. 4. du. 6., MNL OL H 2. OHB 1848: 983., 980. (Kandó Kálmán, okt. 7.)

82 Görgei kinevezését közli Görgey, 1980. 148. p.; Urbán, 1999. II. 1583. p.

83 Közli Görgey, 1980. 152. p.

84 Közli Görgey, 1980. 162–163.; Urbán, 1999. II. 1619. p. A népfelkeléssel kapcsolatban kiadott nyílt rendeletet közli Görgey, 1980. 164. p. A Duna bal parti népfelkeléssel kapcsolatban kiadott egyéb rendeleteket közli Urbán, 1999. II. 1614–1615. p.

huszárai Tácnál rajtaütöttek Roth volt elővédjén, a hadosztály legértékesebb részén, másnap, 5-én pedig ez a zászlóalj Bárádon meg is adta magát.⁸⁵

Időközben Görgei is erősítéseket kapott. Móga altábornagy október 3-án támogatására küldte a Zrínyi-szabadcsapatot, s ennek parancsnokát, Perczel Mór ezredesét egyben a Roth elleni hadműveletek irányításával bízta meg.⁸⁶ A Tolna megyébe vezető utakat és hidakat dél felől Csapó Vilmos nemzetőr őrnagy emberei állták el. Kérdéses volt azonban, sikerül-e bekeríteni a horvát hadosztályt. 7553 ember és 12 ágyú még akkor is jelentős erőt képviselt, ha nem elsőrangú csapatokból állott. Október 5-én Perczel főhadiszállása Tácon volt, itt kereste fel őt Philippovich vezérőrnagy. Philippovich szabad elvonulást kért, Perczel viszont feltétel nélküli megadást követelt. A tárgyalás eredménytelen maradt, s a horvát hadoszlop folytatta útját dél felé.

Roth csapatai október 5-én éjjel értek Káloz elé. A káloziak időközben felszedték a faluba vezető hidat, s maroknyi fegyveresük tüzet nyitott a horvát elővédre. Erre a hídnál megálló horvátok is visszalóttek, de senkit nem találtak el. Mire a felbátorított nép ismét lövéssel felelt, és akkora zajt ütött, hogy Roth csapatai visszahúzódtak. Az éjszakai lövöldözésben hat horvát sebesült meg. A hivatalos *Közlöny* tudósítása szerint „egy ember ravaszsága s bátorsága egy éjjel rövidítette meg az ellenség szökését”.⁸⁷

Másnap reggel 7 órakor Roth csapatai bevonultak Kálozra, majd továbbsiettek Dég felé. A káloziak bátor akciója következtében Roth újabb értékes órákat veszített. Október 6-án a Sió-csatorna ozorai átkelőjéhez ért. Itt azonban már nem tudott áttörni. A túlparton és a hídnál ugyanis ott állt Csapó Vilmos őrnagy a Tolna megyei nemzetőrség és népfelkelés erőivel, több mint 10 000 emberrel. Roth látta, hogy helyzete reménytelen, s másnap, október 7-én az előtte álló Tolna megyei nemzetőrség és az üldöző Görgei és Perczel csapataitól szorítva, Ozorával átellenben kénytelen volt feltétel nélkül letenni a fegyvert. Ezzel a szabadságharc egyik legjelentősebb győzelme született meg. Báránánál és Ozoránál több mint 9000 fő esett fogságba, ugyanennyi löfegyver, 12 löveg és a hozzájuk tartozó lőszer került a magyar csapatok kezére. A foglyok egy részét fegyvertelenül visszaküldték Szlavóniába, a többieket a Tisza-szállózás munkáinál alkalmazták.⁸⁸

Roth támadása után hosszú ideig kérdéses volt, hogy a magát semlegesnek nyilvánító eszéki várórség nem adja-e át a várat a Jellačić által kinevezett báni biztosnak, Josip Bunjicknak. Az elszigetelt helyzetben lévő erődöt október 8-án az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) – hasonlóan a többi várhoz és erődhöz – a magyar zászló kitűzésére szólította fel.⁸⁹ A várparancsnok, Jovics István (Stevan Jović) vezérőrnagy tanácstalan volt, hogy mit tegyen. Bécsből, a cs. kir. Hadügyminisztériumból nem kapott egyenes utasítást, felettese, a péterváradai főhadparancsnok pedig elismerte az OHB fennhatóságát. Október 18-án Jovics is kitűzte a magyar zászlót, majd október 22-én Batthyány Kázmér gróf, baranyai kormánybiztos 1217 önkéntes és 5 löveg élén bevonult Eszékre. Ezzel az erőd magyar kézre került. Az őrség korlátozott méretű támadásokat

85 Roth útjára lásd Varga, 1953. 155–167. p.

86 Móga rendeletét közli Görgey, 1980. 286. p.

87 Fejérmegye... Közlöny, 1848. okt. 11. 619. p.

88 A ozorai diadalra vonatkozó iratokat közli Baranyai okmánytár, 1973. 341–361. p.; K. Balog, 1978. 479–487. p.; Görgey, 1980. 143–368. p.; Cserna, 1999. 356–368. p.; Von der Revolution, 57–61. p. Az eseményekre lásd Görgey, 1980. 14–16. és 88–107. p.; Görgey, 1988. I. 166–183. p.; Hauptmann, 1975. II. 320–322., 330–336., 339. és 347–353. p.; Bene, 1999. 301–303. p. A feldolgozások közül lásd Bodnár, 1937.; Varga, 1953. 169–203. p.; Horváth, 1968. 121–126. p.; Kopasz, 1973. 75–78. p.; Hauptmann, 1975. I. 139–144. p.; Mészáros, 1978. 269–274. p.; Urbán, 1984. 185–193. p.; Urbán, 2009. a. 280–293. p.; Erdős, 1998. 188–195. p.; Erdős, 2000. 105–122. p.; Kedves, 2002. 22–28. p.; Hermann, 2005. a. 29–33. p.

89 KLÖM, XIII. 126–127. p.

indította a Dráva jobb partján lévő horvát erők ellen. November 13-án Csepinnél, 15-én Szarvasnál verte meg a horvát kordon csapatait, s ezekkel a győzelmekkel december közepéig viszonylag nagy mozgásteret biztosított a várórségnek. Eszék biztosításával a Dráva-vonal egésze ismét magyar kézre jutott, sőt, az erődnek köszönhetően a magyarok hídfőállással rendelkeztek a folyó jobb partján is.⁹⁰

A Délnyugat-Dunántúl felszabadítása⁹¹

Ezzel egyidőben a Dél-Dunántúlt is sikerült felszabadítani. Jellačić csapatainak betörése után Csány László, a Dráva-vidék teljhatalmú kormánybiztosa arra utasította a Drávánál lévő nemzetőrzászlóaljakat, hogy hagyják el az őrvonalat, s próbáljanak meg Keszthelynél csatlakozni az ott összpontosítandó magyar hadsereghez. Ezt a feladatot kapta Vidos József is, aki a három zászlóaljból álló vasi mozgósított nemzetőri ezred parancsnoka volt.

Batthyány szeptember 19-én a vasi népfelkelés parancsnokvá nevezte ki Vidost, majd másnap egy nagy önállósággal járó feladattal bízta meg. A miniszterelnök úgy vélte, hogy Jellačić betörése és előnyomulása esetén a dunántúli népfelkelés és nemzetőrség erőinek a bán háta mögött kellene benyomulniuk Horvátországba. Egy ilyen tervet ajánlott kidolgozott formában Gaál Miklós, nyugalmazott cs. kir. mérnökkari alezredes is. Gaál arra hivatkozott, hogy a horvát invázió után Horvátország katonai szempontból üres, tehát az akció sikerrel kecsegtet. Batthyánnak tetszett a terv, s végrehajtásával Vidost bízta meg. Parancsnoksága alá rendelte Veszprém, Győr, Sopron, Zala, Moson, Somogy, és természetesen Vas megyék nemzetőrségét is.

Vidos a rendeletet szeptember 23-án kapta meg. Ezrede ekkor már Vas megyében tartózkodott. Vidos a tüzéséget és lovasságot, no meg egy tábornoki tiszt küldését kérte, mivel nemcsak katonai rangja nem volt, de önnön képességeiről is úgy gondolta, „én csak lelkesíteni, de nem sereget katonailag csatáztatni tudok”. Vidos számára komoly gondot jelentett a kimozdított nemzetőrök ellátása is. A horvátországi betörést e körülmények között kétes sikerűnek vélte, de mégis megindította csapatait Zala megye felé. Az onnan kapott hírek szerint a Muraközt 2000 horvát tartotta megszállva. Vidos úgy vélte, hogy „ezen öszves fölkelő népet hosszasb időig együtt tartani lehetetlen, kivált, ha az idő viszontagságai mellé az élelmi hiány is csatlakozand”. Ezért azt javasolta a miniszterelnöknek, hogy a nemzetőr sereggel minél előbb támadjanak meg egy ellenséges csapatot, „hogy nagyszerű tömegével morzsolná tönkre”.

A korlátozott méretű akció ideje csakhamar elérkezett. Szeptember végén Vidos levelet kapott a Zala megyei bizottmánytól, amelyben ez tudatta, hogy a Nagykanizsát megszálló horvát csapatok letartóztatták a megye kormánybiztosát, Horváth Vilmost. A megye segítséget kért Vidostól a kormánybiztos kiszabadítására és Nagykanizsa felszabadítására. Ezzel a támadással Vidos elvághatta Jellačić egyik fő utánpótlási vonalát is.

A Nagykanizsát és környékét megszálló horvát csapatokat Albert Nugent alezredes, a stájerországi cs. kir. főhadparancsnok, Laval Nugent tábornok fia vezette. A csapatok létszáma kb. 2000 fő volt. Vidos azt tervezte, hogy az időközben beérkező somogyi, és a Nagykanizsa környékén található zalai nemzetőrökkel, illetve a pa-

90 Rabár, 1995. 59–75. p. Lásd még Baranyai okmánytár, 1973. 362–363. p.; Cserna, 1999. 369–374. p.; Rabár, 2006. 93–108. p.; Sršan, 2006. 109–127. p.

91 A fejezet egészére lásd Hermann, 2008.b. 113–166. p.

rancsnoksága alatt álló vasi, soproni és veszprémi nemzetőrökkel, összesen 12 750 fővel október 4-re körülveszi a várost, s a visszavonulás minden útját elvágja. Nugent alezredes azonban megneszelte a dolgot, s október 2-ről 3-ra virradó éjjel kiürítette a várost, s megszállta a jól védhető zsidótemetőt, a Kiskanizsáig húzódó erdőt és a várostól délre lévő dombokat. Október 3-án az a hír terjedt el Nagykanizsán, hogy a horvátok ki akarják rabolni és fel akarják gyújtani a várost. A szeptember 11. óta átvonuló horvát erők magatartásának ismeretében ez egyáltalán nem tűnt valószínűtlennek. Így a kanizsai polgárok kaszára-kapára kapva megtámadták a városban lévő horvátokat, és félreverték a harangokat.

A csatazajra Vidos, akinek azonban ekkor még csak csak 6000 embere volt, is beavatkozott a küzdelembe. A visszavonuló horvátok felgyűjtották Szentmiklóst, s elűzték az útjukat elállni próbáló zalai nemzetőröket. A sötétségben a horvátok már viszonylag könnyen elérték Légrádot. A Kiskanizsára küldött magyar csapatok két század határőrbe ütköztek. Ezek sortűzet adtak, de aztán jónak látták Kottorin át a Muraközbe visszavonulni.

Másnap Letenye felől egy fél század horvát határőr érkezett Kiskanizsára. A helybeliek megrohanták őket, mire a horvátok megadták magukat. A polgári lakosság azonban – a horvátok korábbi fosztogatásai miatt – az egész osztagot lemészárolta. A harcokban a horvátok kb. 200 halottat, sebesültet és foglyot veszítettek. A magyar veszteségekről nincsenek adataink. Az akció érdekessége, hogy nemzetőri erők sorkatonaság, lovasság és tüzérség nélkül mértek vereséget egy felkészült reguláris egységre.

Vidos eredeti szándéka az volt, hogy a Vas megyéből beérkező huszárokkal és a többi erővel visszafoglalja a letenyei hidat, de aztán azt az utasítást kapta az OHB-től, hogy akadályozza meg Jellačić és a Bécsből számára érkező erősítések egyesülését. Október 6-án serege nagy részével északnak, Veszprém, majd Vas megyébe indult. Ezzel Zala megye ismét védtelen maradt. A megye október 7-én azt jelentette az OHB-nek, hogy Vidos seregének távozása után a megyében csupán 104 huszár, a zalai önkéntesek, a soproni nemzetőr század és a somogyi nemzetőrség marad, de ezekre sem nagyon lehet számítani.⁹²

Perczel muraközi hadjárata⁹³

1848. október elején, Nagykanizsa október 3-i felszabadítása után Zala megyét, illetve az ország délnyugati határszélét két cs. kir. csoportosítás fenyegette. Pontosabban, egyikük, a Stájerországban szervezés alatt álló tartalék hadtest ekkor még alig volt abban a helyzetben, hogy bárkit is fenyegetsen. A 72. életévét taposó Laval Nugent von Westenrath tábornagy parancsnoksága alatt álló hadtest ekkor gyakorlatilag egy erős, kb. 2500 főnyi dandárból, illetve általában sorgyalogezredek negyedik (Landwehr) zászlóaljai alkotta stájerországi helyőrségi csapatokból állott. Tüzérségének összetételéről és számáról nincsenek adataink. E csapatok összlétszáma aligha haladta meg az 5000 főt, s a stájerországi nyugtalanságok, különösen a grazi forradalmi mozgalmak miatt nem léphetett fel támadóan a magyar határszélén.

⁹² Varga, 1953. 205–250. p.; Urbán, 2009.b. 267–270. p.; Hermann, 1995.a. 58–60. p.

⁹³ A fejezet egészére és Perczel muraközi hadjárataira lásd Hermann, 1995.b. A megjelenése óta publikált fontosabb források és tanulmányok: Hermann, 1998.b.; Bene, 1999. 294–295. p.; Kedves, 2002. 29–31., 78–85. és 267–274. p.; Hermann, 2005.a. 33–37. p.; Hermann, 2008.c. 211–239. p.; Hermann, 2011. 667–676. p.

A horvátországi, a Mura és a Dráva vonalán álló horvát határőri és cs. kir. csapatok létszáma ennél sokkal jelentősebb volt. A stájerországi dandártól „kölcsonkapott” egységekkel együtt 14–15 000 főt számlálhattak, s legalább 24 löveggel rendelkeztek. Komoly hátrányt jelentett viszont, hogy a hadtest tömegeit népfölkelő és határőri tartalék zászlóaljak alkották, amelyek igen gyengén voltak ellátva kézi lőfegyverekkel.

A határ innenső oldalán jóval csekélyebb, s hasonlóképpen kevésbé bevethető erők állomásoztak. A Nagykanizsát Vidos József vezetésével felszabadító, mozgósított nemzetőrökből álló haderő nagy része október első 6-án észak felé vonult, magával víve az időközben 9. huszárezred Körmendről beérkezett századát is.

A Zala megyei önkéntes mozgó nemzetőrök négy százada felszerelés végett Zalaegerszegre vonult, a 4. (Sándor) huszárezred Grazból hazaszökött százada szintén a város környékén táborozott. Már Nagykanizsa felszabadítása után érkezett meg a táborba a Sopron városi önkéntesek egy százada is. A Somogy megyei nemzetőrség a Zala megyei népfelkelés egy részével Légrádtól Letenyéig tartotta szemmel a Mura vonalát, s október 7-én reggel 9 óra tájban sikertelenül próbálta meg visszafoglalni a kakonyai, légrádi és letenyei hidakat a horvátoktól. A támadás során mind a Somogy, mind a Zala megyei századok (egy kivételével) inkább a hátrálás, mind az előnyomulás során árultak el buzgóságot. A horvátok átkeltek a Murán, feldúlták a letenyei kastélyt, s az egész vidéket felgyújtással fenyegették.⁹⁴

Palocsay Jakab somogyi nemzetőr őrnagy október 8-án kérte Zala megye bizottmányát, hogy állítsa ki mielőbb a nemzetőrséget, mert csak így hárítható el az újabb horvát betörés. Palocsay olyannyira nem bízott saját erőiben, hogy még Kiskanizsát is körülsáncoltatta, hogy a letenyei hídfőből esetleg kitörő ellenséget visszaverhesse.⁹⁵ Így aztán őt is kellemesen lepte meg a hír, hogy az ellenség másnap felszedette a letenyei hidat, s visszahúzódott a Muraközbe.⁹⁶ Aggodalomra adtak okot viszont az olyan hírek, mint pl. az, hogy Albert Nugent 4000 fővel Domborúnál átkelt a Dráván, s a Muraköz felől készül Nagykanizsa ellen támadni. (Horváth Vilmos kormánybiztos összesen 5000 főre becsülte a Muraközben állomásozó erőket).⁹⁷ Aggodalomra adott okot az is, hogy az 1. (János) dragonyos ezred a Dráva túlszárnyán megindult Varasd felé, s attól lehetett tartani, hogy Nugent az így nyert erősítéseket használja fel az újabb támadásra.⁹⁸

A másik oldalon hasonlóan nagy volt az aggodalom. Franz Dahlen altábornagy, a zágrábi főhadparancsnokság helyettes vezetője október 9-én azt a hírt kapta, hogy a magyarok két ponton átlépték a Drávát, ezért ide sietett, ám a hír tévesnek bizonyult. Egyelőre tehát mindkét fél azzal töltötte idejét, hogy megerősítse saját védelmi vonalát, s azon törte a fejét, honnan vonhatna magához újabb erőket. E tekintetben a magyaroknak volt nagyobb szerencsájuk. Október közepén ugyanis megjelent Zala megyében Perczel Mór ezredes hadosztálya.

Perczel serege az október 7-i ozorai diadal után néhány napig pihent, majd Veszprém felé indult Eredetileg a Jellačić által Magyaróvárról délnek indított, Kuzman Todorović vezérőrnagy vezette horvát mellékoszlopot üldöző csapatok támogatására kellett volna vonulnia. Ám Veszprémbe érve október 12-én úgy döntött, hogy csapataival

94 Sárközy Albert – OHB, Kaposvár, okt. 11. MNL OL H 2. KPA 202.

95 Palocsay – Zala megye, Nagykanizsa, okt. 8. MNL ZML IV. 402.; 1848: 2091.

96 Horváth Vilmos – OHB, Zalaegerszeg, okt. 10. MNL OL H 2. KPA 203.; Sárközy Albert – OHB, Kaposvár, okt. 11. MNL OL H 2. KPA 202.

97 MNL OL VII. 203. nyomt. 1848. okt. 10.; Nagy-Kanizsa... Nemzeti Újság, 1848. okt. 19. 545. p.; Nagy-Kanizsa... Közlöny, 1848. okt. 18. 646. p. (Nagykanizsa, okt. 6.)

98 Sárközy Albert – OHB, Kaposvár, okt. 10. MNL OL H 2. OHB 1848: 1045.

mégsem csatlakozik a főszereghez, hanem Nagykanizsára vonul. Elhatározását azzal indokolta, hogy a kapott hírek szerint bármelyik pillanatban várható a Nagykanizsáról kiűzött Albert Nugent alezredes újabb támadása. Perczel ekkor még úgy tudta, hogy Todorović mellékoszlópa is Vas és Zala megyéken keresztül próbál hazatérni Horvátországba, s ezt is meg akarta akadályozni.

Perczel október 13-án Tapolcán, 14-én már Keszthelyen volt, 15-én Kiskomáromba, 16-án Nagykanizsára indította csapatait. Itt összpontosította kb. 5000 főnyi seregét, majd október 17-én megkezdte hadműveleteit a Muraköz felszabadítására.

Perczel két oszlopra osztotta csapatait. Az általa vezetett oszlopot a Hunyadi-szabadcsapat, a szabolcsi és zalai önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj, a nagykanizsai nemzetőrök a 4. (Sándor) és a 9. (Miklós) huszárezred egy-egy százada, és a frissen alakított hatfontos üteg (8 löveggel) alkották. Ez Letenyénél kelt át a Murán. A másik oszlopot az ozorai diadal után őrnaggyá előléptetett Gáspár András vezette. Ennek gyalogságát a Zrínyi-szabadcsapat, a soproni önkéntesek, a somogyi és a Királyi Pál vezette szepetneki nemzetőrök, lovasságát a 9. (Miklós) huszárezred egy százada Miklós-huszár, tüzérségét 6 löveg alkotta.

Az október 17-én végrehajtott támadás során a két hadoszlop mintegy 800 foglyot ejtett, s 18-ára megszállta a Muraköz egész területét. A horvátok Légrádra és Varasdra vonultak vissza. A varasdi hidat egy darabon felszedték, s a híddal szemközt besáncolva táboroztak. Perczelnek nem voltak a folyóátkeléshez szükséges eszközei. Perczel támadása így is nagy pánikot okozott. Dahlen altábornagy azt jelentette, hogy Letenyénél 10–12 000 magyar felkelő nyomult be a Muraközbe, egy másik hadoszlop pedig Kottorinál lépte át a Murát.

Perczel helyzete meglehetősen veszélyes volt. A horvátok bármikor átlépheték a Drávát, így veszélyeztetve a Muraközt megszálló csapatokat, s kétes volt a stájerországi cs. kir. csapatok magatartása is. Ezért is örült meg, amikor levelet kapott Johann Burits vezérőrnagytól, a stájerországi cs. kir. hadtest elővédjének parancsnokától. Burits közölte, hogy szeretne minél előbb találkozni Perczellel. Perczel küldöttje azzal tért vissza, hogy Burits és Nugent kéri, a Magyarország és Stájerország közötti közlekedés helyreállítását, s a magyar és stájer seregek közötti fegyvernugvást. Október 30-ára az alkudozások megszakadtak. A stájerországi cs. kir. parancsnokok ugyanis a horvátokat is be akarták vonni a tárgyalásokba, ezek azonban erre nem voltak hajlandók.

A beérkező hírszerzői jelentések azt mutatták, hogy Burits a tárgyalásokat csapatai erősítésére használta fel. Perczel arra a meggyőződésre jutott, hogy a varasdi és légrádi horvát, és a stájerországi cs. kir. hadsereg november 9-én összpontosított támadásra készül a Muraköz elfoglalására. Perczel összehívta a haditanácsot, amely elfogadta a tábornoki főnök, Gaál Miklós alezredes és Perczel előterjesztését: Meg kell előzni az ellenséges támadást, s legalább az egyik szembenálló sereget vissza kell nyomni. A támadást az is indokolta, hogy Perczel csak november közepéig számíthatott a veszprémi a somogyi nemzetőrök táborban maradására. Így november 8-án kezdetett utoljára viszonylag nagy erővel támadásba úgy, hogy arra serege legjavát mozgósíthatta. A támadást Varasd ellen a folyóátkelés nehezítette, adódott tehát a stájerországi irány, ahol ilyen akadály nem állta a magyar sereg útját. Perczel aggodalma indokolt volt; Nugent és Dahlen már október 27-én megegyeztek abban, hogy bármelyiküket is éri támadás, a másik a magyarok hátába kerülve támadni fog.

Perczel az akcióra négy zászlóaljat, 12 löveget, és három század huszárt mozgósított. A Radetzky-huszárok szakaszát a varasdi híd felé küldte, s az ott lévő három löveggel lövette az ellenség túlparti állásait. Perczel 8-án hajnalban Friedau felé indította csapatait. Elővédje november 8-án reggel 6 órakor Polsteraunál megrohanta és

részben elfogta, részben elkergette a cs. kir. előőrséget. A cs. kir. elővéd Friedau előtt még két ízben próbálta útját állni Perczel seregének, de a magyar tüzéség elűzte őket.

A friedaui cs. kir. helyőrséget 12 század gyalogság, négy század dragonyos és egy hatfontos üteg képezte, Perczel serege tehát mind gyalogságát, mind tüzéségét tekintve kétszeres túlerőben volt. A magyar gyalogság rövidesen bevette a várost. A cs. kir. csapatok a várostól nyugatra húzódó magaslatokon fedett tüzelőállásból hat löveggel lőtték a magyar tüzéség négy lövegét. A tüzelés 11 óráig folyt, s ekkor Perczel elrendelte a visszavonulást. Az ellenség Gross-Sonntagra vonult vissza, s nem üldözte Perczelt.

Másnap, november 9-én Perczel arról értesült, hogy Jellačić több határőrszázlóját és négy 12 fontos löveg érkezett Grazba, Csáktornya ostromára. Haditanácsot tartott, amely úgy döntött, hogy néhány nap múlva feladják a Muraközt. Perczel abban reménykedett, hogy e visszavonulást, nyugodtan hajthatja végre. Serege november 11-én hagyta el az áradás által „csaknem Balatonná” vált Muraközt. Ez az utolsó pillanatban történt, mert a Mura vize az átkelés után pár órával elvitte a letenyei hidat.

Az elkövetkező hónapot Perczel serege rendezésével a gyarapításával töltötte. A kezdetben hadosztálynyi erő lassan önálló hadtestté növekedett. Önkéntes mozgó nemzetőri zászlóaljai, illetve szabadsapatai az őszi folyamán honvédszázlójakká alakultak át: a zalai önkéntesekből a 47., a szabolcsiakból a 48., a Zrínyi-szabadsapatból a 35., a Hunyadi-szabadsapatból az 50. honvédszázlój alakult meg. A Perczel hadművelleti körzetébe tartozó megyék közül Vas megye újoncaiból a 44. és 45., Zala megyéből az 56., Somogyéből a 60. és 61. honvédszázlój szerveződött meg ebben az időszakban; igaz, ezek fegyver hiányában nem voltak bevetethők.

Perczel csapatai a továbbiakban is aktív védelmet folytattak, s többször is sikerült meglepniük a szemben álló erők parancsnokait. Az időközben vezérőrnaggyá előléptetett Perczel november végén lövette a légrádi horvát állásokat, mire nemcsak a horvát, hanem a stájer hadsereg jelentős része is e veszélyeztetett pontra sietett. December közepén arra készült, hogy ismét megszállja a Muraközt, ám a cs. kir. fősereg bekövetkezett támadása megakadályozta ebben.

A dél-dunántúli hadiesemények 1848–49 telén

A Dráva-vonalon 1848 decemberében Perczel elvonulása után egyetlen jelentősebb erő maradt: az eszéki várórség. Ennek létszáma december közepén nagyjából 4300 főre volt tehető. A szlavóniai horvát erők ahhoz nem voltak elég erősek, hogy közvetlen támadást indítsanak a várórség ellen, azonban a Dráva-jobbparti falvak megszállásával laza gyűrűt vontak az erőd közé. December 19-én a várórség csapatai két irányból támadást indítottak Csepin község ellen, az ellenség azonban minden ponton visszaverte őket. Ezt követően a vár védelmét irányító Batthyány Kázmér kormánybiztos tartózkodott minden komolyabb akciótól.⁹⁹

December végén a Laval Nugent tábornaszernagy vezette stájer-horvát hadtest is elindult, és megkezdte a Dél- és Nyugat-Dunántúl megszállását. Nugent december 24-én indult el Muraszombatról, s 25-én érkezett meg Körmendre. Mivel immáron nem tudta utolérni Perczel hadtestét, úgy döntött, hogy Körmenden és környékén szállásolja be csapatait. Ezáltal fenntartotta az összeköttetést Stájerországgal, illetve a cs. kir. mellékoszlopok által már megszállt Kőszeggel és Szombathellyel is. Nugent

⁹⁹ Rabár, 1995. 45–75. p.

tehát itt maradt egészen 1849. január 6-ig. Közben Burits dandára december 31-én megszállta Zalaegerszeget, Dietrich vezérőrnagyé pedig január 1-én Keszthelyt. Január 9-én Nugent bevonult Nagykanizsára.

Itt kapta Windisch-Grätz utasítását: vonuljon vissza seregével Körmendre, s képezze a főszereg tartalékát. Nugent azonban olyan híreket kapott, hogy Pécsnél Batthyány Kázmér, Nemegyei Bódog és Niczky György vezérlete alatt 12 000 fő gyűlt össze; s ezért úgy döntött, hogy nem engedelmeskedik a fővezéri parancsnak, hanem Pécs felé veszi útját. Zala megyében csupán nem túl jelentős számú megszálló csapatokat hagyott hátra. Nugent elvonulásával Zala, Vas és Somogy megye területén a hadműveletek 1849 áprilisáig szüneteltek.¹⁰⁰

Nugent Pécs körül ugyan nem találkozott magyar csapatokkal, mert Nemegyei Bódog őrnagy csapata azonnal visszavonult onnan. Ugyanakkor a szlavóniai horvát erők is megkezdték előnyomulásukat. Trebersburg vezérőrnagy dandára január végén Eszék előtt termett, és január 30–31-én meglepetésszerű támadással elfoglalta az alsó- és a felsővárost is. Február 5-én megérkezett Eszék alá Nugent hadteste is. Nugent hadtestének egy részével körülfárta a várat, majd felszólította Friedrich Eder vezérőrnagyot, a várparancsnokot a vár átadására. Eder erre hajlandónak mutatkozott, s ennek eredményeként február 14-én a vár megnyitotta kapuit az ellenségnek. Eszék eleste után Nugent csapatai egy részét Pétervárad alá irányította, a többiekkel a Duna jobb partját tartotta megszállva.¹⁰¹

Somogy és Zala megye felszabadítása 1849 tavaszán

1849 február-márciusában a Dél-Dunántúlt csupán csekély, általában másod- és harmadvonalbeli cs. kir. erők őrizték. Ez a magyarázata annak, hogy amikor április végén a Dél-Dunántúlon a Kossuth által a Somogy megyei népfelkelés szervezésével megbízott, utóbb a megye kormánybiztosává kinevezett Noszlopy Gáspár vezetésével valóságos népi háború bontakozott ki, a dél-dunántúli cs. kir. megszállás gyorsan összeomlott. Kossuth még 1849. március 19-én hatalmazta fel Noszlopyt arra, hogy Somogy megyében népfelkelést szervezzon. Az előzetes tervek szerint ugyanis fennállt annak lehetősége, hogy Perczel a Bácska megtisztítása után a Dunántúlon folytatja hadműveleteit.

József Bem altábornagy Erdélyből történt késedelmes elindulása, valamint a tavaszi hadjárat sikerei miatt azonban a terv megváltozott, s Noszlopy gyakorlatilag egyedül maradt. Április 19-én Bajáról 35 önkéntes kíséretében megindult Somogy megye felszabadítására. Álrühában, kalandos körülmények között érkezett szülőföldjére, ahol április 27-én a Marcali járásban népfelkelést hirdetett. A kaposvári cs. kir. helyőrség harc nélkül kiűrtette a megye székhelyét, s május 1-jén Noszlopy bevonult a városba. Erőinek létszáma ekkor már megközelítette a 10 000 főt.

Kaposvár felszabadítása után a megye területén csak a szigetvári várban és Barcs körzetében tartózkodtak kisebb cs. kir. helyőrségek. A szigetvári helyőrség május 4–5-én még visszaverte a helyi lakosság támadását, de aztán 5-én este jobbnak látta feladni a mezővárost, és Pécsre vonult. A Barcsra visszahúzódott kaposvári helyőrség és az ott található egyéb csapatok május 23-án Csokonya és Tarnóca között még visszaverték Noszlopy támadását, de a május 24-én vívott összecsapásban Noszlopy löfegyverrel

100 Hermann, 2005.b. 6–13. p.

101 Rabár, 1998. 127–169. p.

alig rendelkező hada megfutamította és a Dráván túlra kergette Barcs 1200 főnyi cs. kir. helyőrségét.¹⁰²

A dél-dunántúli cs. kir. csapatok amúgy is bizonytalannak érezték a helyzetüket. Április 10-én Nagykanizsán egy cs. kir. határőr állítólag véletlenül agyonlőtt egy Kossuth-nótát éneklő fiút, mire a kanizsaiak megámdták a helyőrség egyes tagjait, s a horvát határőrök kénytelenek voltak kiüríteni a várost. Április 12-én Stillfried vezérőrnagy csapatai ismét megszállták Nagykanizsát, de az elégedetlenség ettől kezdve állandósult. Április–május folyamán a cs. kir. csapatok hol kiürítették, hol újra megszállták Nagykanizsát és Zalaegerszeget. Május 20-án Stillfried dandára végképp visszavonult a Muraközbe, s Zala megye területén – a Muraközi járást leszámítva -- helyreállt a magyar fennhatóság.

Május 17-én Noszlopy nemzetőrei és honvédei megtámadták a helyőrség Iharosberénybe kikülönített századát, s az összecsapásban a század parancsnoka is elesett. Május 20–21-én a megszálló dandár kiürítette Nagykanizsát, és visszavonult a Muraközbe. Noszlopy a sikerek után újoncozásba kezdett, és Somogy megye védelmére megalakította a 127. honvédszászlóaljat, valamint egy vadászosztályt és lovasszászadot is szervezett. Sőt még néhány ágyút is öntetett Kaposvárotra.

A Zala megye kormánybiztosává ismét kinevezett Csertán Sándor Keszthelyen, Nagykanizsán tartott nép-, Zalaegerszegen pedig megyegyűlést, kihirdette a Függetlenségi Nyilatkozatot, s elrendelte az újoncozást. Május 29-én a megye székhelyét biztonsági okokból áttették Keszthelyre. Ismét mozgósították a nemzetőrséget a Mura-part és az osztrák határszél őrizetére. A Tihanyi-félszigeten és Karakónál a zalai születésű Gaál Miklós honvéd vezérőrnagy folytatott erődítési munkálatokat.¹⁰³

*Kísérlet Baranya megye felszabadítására 1849 júniusában*¹⁰⁴

Az 1849. tavaszi hadjárat után az ország nagy része felszabadult ugyan a cs. kir. csapatok megszállása alól, kisebb területek azonban továbbra is az ő ellenőrzésük alatt maradtak. Ilyenek voltak a nyugati határszél megyéi, s részben ilyen volt a dél-dunántúli Baranya megye is. Josip Jellačić báró, tábornagy hadteste 1849 áprilisában a Duna jobb partján dél felé vonult, majd nagyobb része Eszéknél átkelt a Dráván, s a Szerémségen keresztül a Bácska felé vette útját. Az eszéki átkelő, valamint a szlavóniai területek biztosítására Josef Neustaedter vezérőrnagy vezetésével egy hét zászlóaljból, két század lovasból, valamint 13 lövegből álló dandárt hagyott hátra Eszéknél. Ennek a dandárnak a legészakibb támaszpontja Pécs városa volt, ahol kilenc század gyalogság és egy század báni huszár, valamint hat löveg állomásozott; a Pécs és Eszék közötti összeköttetés biztosítására pedig három határőr század és három, sem lőszerez, sem kiszolgáló személyzettel, sem elegendő igáslóval nem rendelkező löveg Siklóson szállásolt be.

A baranyai cs. kir. erőket komoly veszély nemigen fenyegette, ugyanis a magyar hadvezetés nem rendelkezett annyi erővel, hogy a dél-dunántúli megyék biztosítására és visszafoglalására is csapatokat küldhetett volna. Noszlopy Gáspár népfelkelőkből, nemzetőrökből s általa szervezett honvédekből álló csapatai ugyan felszabadították Somogy megyét, és július elejéig a Muraközi járás kivételével Zala megyében sem ál-

102 A történetekre lásd Noszlopy, 1999. 176–210. p.; Andrassy, 1987. 65–92. p.

103 Hermann, 2005.b. 13–24. p.

104 Lásd erre Hermann, 2018. 226–235. p.

lomásoztak cs. kir. csapatok; Baranyában azonban nagyjából Pécs és Mohács vonaláig terjedt ki a fennhatóságuk.

1849. június elején Majthényi József báró, Baranya megye magyar kormánybiztosa, valamint Noszlopy Gáspár közös, noha nem kellőképpen egyeztetett akciót indítottak a megye visszaszerzésére. Majthényi még valamikor május végén Bajáról írott levelében szőlította fel az együttműködésre Noszlopyt azzal, hogy mindaddig ne tegyen semmilyen mozdulatot, amíg őt a megtámadás napjáról és órájáról nem értesíti. Rövidesen Székesfehérvárra ment, ahol június 6-án találkozott Kmety György ezredessel, akit Görgei hadosztályával május végén Veszprémen és Pápán át a Rába vonalára indított. Kmety időközben Noszlopy egy jelentéséből értesült arról, hogy a pécsi cs. kir. csapatok létszáma 1000 harc képes katonából áll, de, miután a fővezértől más utasítást kapott, folytatta az útját nyugat felé.

Majthényi ezután Tolna megyébe ment, ahol Fiáth Istvántól, a megye kormánybiztosától megkapta a Bonyhádon szervezett, Boncz István vezette lovas gerilla csapatot. Ezeket Pécs alá küldte, s június 7-én meg is támadták az ott állomásozó horvát előőrseket, illetve állítólag közülük hat főt le is vágtak. A történetek következtében Borotha őrnagy, a pécsi cs. kir. helyőrség parancsnoka riadóztatta katonáit, s azok egész éjjel fegyverben voltak. Majthényi azonban ekkor még nem indult el, hanem június 10-éig Bonyhádon tartózkodott.

Időközben Noszlopy is intézkedéseket tett Baranya megye visszafoglalására. Május végén a megyébe küldte bizalmasát, Kossa Dániel marócsai tanítót a népfelkelés szervezésére. Kossa június 1-jén Marócsáról küldte az első jelentését, ebből kiderült, hogy addig 53 gerillája van, s további 150 fő van útban hozzá. Embereit Siklós környékére küldte, s a siklósi cs. kir. helyőrséget 600, a pécsit 1400 főre becsülte.

Június 3-án már Oszró községből tudósította Noszlopyt arról, hogy a népfelkelés szervezése nehezen megy, jelenleg 100 főből álló mozgó csapata van a népfelkelőkön kívül. Különösen amiatt aggódott, hogy a hírek szerint az ellenségnek hat ágyúja van, s továbbiakat várhat. Így aztán még június 6-án is Oszróról írt Noszlopynak, s közölte, hogy ugyan több mint száz honvéd is jött hozzá, ám fegyverek hiányában ezeket sem tudja használni; emellett különösen ágyúra lenne szüksége. Innen még aznap áttette a főhadiszállását Kiscsány községbe, tovább akart vonulni Vajszlóra, ám miután arról értesült, hogy a cs. kir. csapatok a Dráván túlról át akarnak kelni, egyelőre nem mozdult. Június 7-én már Vajszlóról küldött jelentést azzal, hogy ha csak egy század fegyveres honvédje lenne, egy hét alatt megtisztítaná Baranyát; emellett ágyút is kért Noszlopytól.

Június 8-án aztán megindult Vajszlóról, és június 9-én a Siklóst Péccsel összekötő úton, Túrony és Szalánta községek közötti erdőben foglalt állást csapatával. Emberei több cs. kir. tábori postást elfogtak; a leveleket Kossa Noszlopynak továbbította. Kossa terve az volt, hogy a saját oszlopát a Túrony, a Mitterpacher Gusztáv honvéd százados vezette oszlopot a Csarnota község melletti erdőben helyezi el, s így két oldalról akarta megtámadni az ellenséget.

A hírre Stokuča őrnagy, a siklósi cs. kir. különítmény parancsnoka úgy döntött, hogy végre határozottan lép fel a felkelőkkel szemben. Erőiből egy fél gyalogszázadot Jakčín hadnagy vezetésével a felkelők által lebontott drávaszabolcsi híd helyreállítására, illetve a Dráva holtágán átvezető páli híd megfigyelésére küldött ki, a Túrony és Szalánta közötti felkelőcsapat felderítését pedig egy 23 határőrből és 2 báni huszárból álló különítményre bízta. A különítmény délelőtt 9 és 10 óra között a Túrony előtti mélyúthoz érve, Kossa előőrseibe ütközött, azokat megtámadta, majd a különítmény parancsnoka az egyik báni huszárt visszaküldte Stokučához, hogy értesítse őt a történetekről. Stokuča azonnal riadóztatta csapatait, s délután 2 órakor elindította egy

gyalogszázadát, egy háromfontos lövegét és 12 huszáriját Túrony felé, majd egy negyed óra múlva ő maga egy fél század gyalogossal és 4 huszárral utánuk indult. Siklóson másfél század gyalogságot és egy löveget hagyott csupán hátra.

Túrony elé érve, a községet a magyarok által megszállva találta, s azonnal rohamra küldte határőreit. Ezután a szalántai erdő felé nyomult tovább, ahol már semmiféle ellenállásra nem talált, csupán a tábornövények helye és a hátrahagyott nagy mennyiségű élelem és ital jelezte, hogy jelentős számú felkelő tartózkodhatott ott.

Az összecsapásról egyetlen magyar jelentés maradt fenn, Kossa Dánielnek az események hatása alatt keletkezett, meglehetősen zavaros beszámolója; ebből úgy tűnik, hogy nem sikerült egyeztetnie Mitterpacherrel a közös fellépést, s noha kevés számú löfegyverrel ellátott emberét, s a nála lévő honvédeket is Mitterpacherhez küldte, az délután fél három óra tájban már írásban közölte vele, hogy visszavonul, s délután négy órakor az egész népfelkelő tábor vad futásban menekült. Kossának Garéig sikerült együtt tartania őket, hanem aztán mindenki futott, amerre látott. Maga Kossa Szigetvárra vonult vissza, s itt kísérelte meg – sikertelenül – összeszedni honvédejait és gerilláit. Noszlopyak küldött jelentésében úgy vélte, a népfelkelés „úgy hiszem, még több próbák is bizonyítandják – legalább még most rendes katonaság s ágyú ellen sem használható”.

Stokuča jelentésében 50–60 főre tette a népfelkelők halottainak számát. Dicsekdedve számolt be arról, hogy az előnyomulása közben elfogott és elé kísért felkelőket „minden formalitás nélkül, ott a helyszínen azonnal agyonlövöttem, – még mindig ott fekszenek, elrettentő példaként az úton, s legalább tizenhatan lehettek”. Ugyanígy lelővette azokat az éjszakai üldözés során útjukba kerülő, s gyanúsaknak tartott lakosokat is, „mert – írta Stokuča – azon, tapasztaláson alapuló elvből indulok ki, hogy a nagyobb baj elkerülése végett szigorú rendszabályokra van szükség”. Stokuča különítménye egészen Szalántáig nyomult előre, itt a helyi postamestertől megtudta, hogy Kossa előző nap náluk szállásolt, s hogy a népfelkelők meguntván a soka-ide-oda vonulást, feloszlottak.

Kossa csapatainak Túrony és Szalánta közötti gyülekezéséről értesülve Borotha őrnagy, a pécsi cs. kir. helyőrség parancsnoka június 11-én egész erejével elhagyta a várost, s délnek vette útját, hogy Stokuča segítségére legyen az akcióban. Aznap Siklósról érve Stokučától megtudta, hogy az előző nap már szétverte a felkelőket. Borotha 12-én pihenőnapot tartott, majd 13-án kora reggel visszaindult Pécsre. Szalántára érve, az ottani katolikus lelkésztől megtudta, hogy az előző napon Tolna megyéből 4000 főnyi reguláris magyar katonaság, Somogy megyéből pedig 4000 népfelkelő vonult be Pécsre, ahonnan azóta senkit sem engednek ki. Miután a tolnai erőnek állítólag ágyúi is vannak, Borotha nem merte folytatni az útját Pécs felé, hanem ereje zömével visszatért Siklósról, két századát pedig Túronynál állította fel, s megpróbált biztos híreket szerezni.

Június 11-én valóban megérkeztek Pécsre Majthényi József kormánybiztos bonyhádi lovas gerillái, majd június 12-én maga Majthényi is megjött 25 honvéddel. Június 13-án reggel a környékbeli falvakból 1000, este 9-kor újabb 1000, majd késő este 1200 nemzetőr jött a városba. Ugyanakkor a Majthényival együtt érkezett Perczel Antal nemzetőr őrnagy kijelentette, hogy ha a pécsi nemzetőrség nem áll ki, ő a falusi nemzetőrökkel elhagyja a várost. Június 14-én Tolna megyéből érkezett 800, majd a Szentlőrinci járásból 1200 nemzetőr, az est folyamán pedig 100, csupán vágó és szűrőfegyverekkel felfegyverzett honvéd érkezett a Mecsekhátról. A bonyhádi lovas gerillák közben elhagyták a várost, majd 15-én reggel 6 órakor a tolnai nemzetőrök is elvonultak. A város védelmére hátramaradt teljes erő 30 löfegyveres honvédből, 100 löfegyveres pécsi polgárból s kb. 6–7000 népfelkelőből állott.

Június 15-én reggel negyed nyolckor megkondultak a vészharangok, s jelezték, hogy a város elé érkezett az ellenség. Borotha ugyanis időközben megtudta, hogy a magyar reguláris erők Pécsre érkezéséről szóló hírek tévesek, mire június 15-én hajnali 2 órakor megindult a város visszafoglalására. Reggel negyed tíz és tíz óra között kezdődött meg a határőrök előnyomulása. A szemtanúi beszámolók szerint Borotha először vaktöltéssel, majd lőtávólba érve, kartáccsal lövette a Perczel Antal alatt kivonult sereget. A kevés számú, lőfegyverrel rendelkező honvéd és polgár nem sokáig állta a tüzet, hanem rövid kézítása után visszavonult. Az elesettek száma egy beszámoló szerint 5, egy másik szerint 14 fő volt. Az elfogottak közül a határőrök három főt agyonlőttek.

Az összecsapás végén Borotha a városon kívül felállítva tarackjait, mintegy másfél-két órán át lövette a várost. Az előtte megjelenő városi küldöttséggel közölte, hogy 200 000 forint hadisarcot követel a várostól, s ha öt napon belül nem kapja meg, a várost a földdel teszi egyenlővé. Ezek után csapatával visszavonult Siklósra. Visszavonulását azzal indokolta, hogy tarackjainak lőszere elfogyott, illetve, hogy nem akarta kitenni a várost a határőrök rablási vágyának.

A város újabb megszállására csak június 18-án került sor, amikor Neustaedter utasítására Stokuča őrnagy nyolc gyalogszázzal, egy lovasszázzal és hat löveggel ismét bevonult a városba. A rettegésben élő lakosoknak hosszú ideje végre egy jó hír is jutott: a város kérésére Neustaedter elengedte a hadisarcot. A túronyi és pécsi ütközzel a baranyai harci cselekményeknek is végük szakadt. Noszlopy nem kísérelte meg újabb akcióval. Noha július elején és közepén felvetődött annak a lehetősége, hogy a Baján lévő magyar csapatokkal (Kohlmann József, majd Zámbergy Lajos ezredes különítménye) összefogva, két oldalról támadva, megpróbálják felszabadítani Pécsét, a tűzérés hiánya miatt a szándék csupán szándék maradt.¹⁰⁵

A Dél-Dunántúl újabb megszállása 1849 nyarán

Július 12-én a Laval Nugent tábornok II. tartalék hadtestéhez tartozó cs. kir. csapatok a Muraközből ismét benyomultak Zala megyébe, 15-én megszállták Zalaegerszeget és Nagykanizsát. Július 16-án azonban Noszlopy Gáspár somogyi kormánybiztos huszárai betörték Nagykanizsára, s a helyi lakosság segítségével kiűzték a megszálló horvát sereget. A huszárok azonban rövidesen elhagyták a várost, s visszatértek a megszállók is. Csertán Sándor kormánybiztos feloszlatta a megyei népfelkelést, július 23-án elhagyta a megyét is.¹⁰⁶

Ezt követően Nugent hadteste benyomult Somogy megyébe, július 23-án Csurgónál vereséget mért az ott összegyűlt somogyi nemzetőrökre, majd továbbindult a Duna felé. Josip Jellačić horvát bán hadteste ugyanis július 14-én Kishegyesen súlyos vereséget szenvedett a bácskai magyar erőktől, s a cs. kir. Hadügyminisztérium a bán segítségére küldte Nugent csapatait. Noszlopy Gáspár közben megpróbálta Kaposvárott összegyűjteni a Dél-Dunántúlon található használható erőket. A túlerejű ellenség elől visszavonulva, kénytelen volt azonban július 26-án kiűriteni a várost, és július 31-én a Burits-hadosztály megszállta a somogyi megyeszékhelyt.¹⁰⁷

105 Lásd erre Noszlopy és Zámbergy július 19–24. közötti levélváltását. MNL OL H 108. 2. d. (Zámbergy levelei); 3. d. (Noszlopy levélfogalmazványai). Noszlopy július 23-i levelét közli Andrassy, 1973. a. 288. p. Lásd még Andrassy, 1987. 98–99. p.

106 Lásd erre Hermann, 2005. b. 24–30. p.

107 Lásd erre Noszlopy, 1999. 210–217. p.; Andrassy, 1987. 92–101. p.

Noszlopy Kaposvárról július 26-án Göllére, 27-én Zombára, majd 27-én Szekszárdra vonult, s ott maradt néhány napig. Itt kis serege a csatlakozott vasi és tolnai önkéntesekkel 2100 főre nőtt. Eredeti terve az volt, hogy Bajánál átkel a Dunán, s csatlakozik a Bácskában összpontosuló magyar főerőkhöz. Július 30-án azonban arról értesült, hogy a cs. kir. csapatok elfoglalták Baját, így ez a terv megvalósíthatatlanná vált. Július 31-én tudta meg, hogy Szemere Bertalan miniszterelnök és belügyminiszter kinevezte őt a dél-dunántúli megyék (Baranya, Somogy, Tolna, Zala) kormánybiztosává.

Noszlopy augusztus 2-án csapatával már Bonyhádon volt, 3-án Kurdon át Iregre vonult. Új terve az volt, hogy Zamárdinál a Kisfaludy gőzösön és kompokon átkel a Balatonon. Augusztus 5-én Tabra, onnan Endréden át folytatta útját Zamárdiba, majd Szántódra, ahonnan aztán több fordulóban Balatonfüredre szállíttatta át csapatát. Az átkelés augusztus 9-ére ért véget, ezzel a Dél-Dunántúli megyékben a magyar ellenállás meg is szűnt.¹⁰⁸

Időközben a Julius Haynau tábornok vezette cs. kir. főszereg elfoglalta Pest-Budát és megindult Szeged felé. Nugent augusztus 1-én Kaposvárról Pécs felé folytatta előnyomulását hadának zömével, ahová az 3-án és 4-én érkezett meg; Dondorf őrnagyot egy különítménnyel Noszlopy további szemmeltartása céljából Dombóvárra rendelte. A tábornok II. tartalék hadteste augusztus 5-én érte el Mohácsnál a Dunát, s megkezdte az átkelés előkészítését. Nugent csapatai azonban végül nem jelentek meg a bácskai hadszíntéren. Augusztus 3-án ugyanis a Klapka György tábornok vezette komáromi hadsereg egy nagyszabású kitörésben felszámolta a Komárom körüli cs. kir. ostromzárát, majd egészen Győrig tört előre.

A cs. kir. Hadügyminisztérium ezért arra utasította Nugent-t, hogy csapataival forduljon északnak, s nyomuljon Komárom alá. Nugent erre Johann Burits altábornagyot 3 gyalogzászlóaljjal, két lovas századdal és egy üteggel Paksra rendelte, ahová azonban az csak augusztus 15-én érkezett meg. Ehhez a különítményhez az elkövetkező napokban még négy gyalogzászlóalj, három lovasszázad, valamint két és fél üteg csatlakozott. Burits e csapatokkal aztán augusztus 20-án Dunaföldvárig, 21-én pedig Székesfehérvárra vonult, ahol 22-én az egész had egyesült. Baranya és Tolna megye megszállva tartására Pálffy János gróf, altábornagy parancsnoksága alatt csupán 3–4 zászlóalj, két és fél üteg és néhány lovas osztag maradt vissza. Ezzel a dél-dunántúli hadműveletek le is zárultak.¹⁰⁹

Összegzés

A Dél-Dunántúlon 1848–1849-ben négy jelentősebb hadjárat zajlott le. A legnagyobb méretű és hatású természetesen Jellačić 1848. szeptember 11-én indult támadása volt, amelyet kiegészített a Roth-hadosztály tíz nappal későbbi betörése a Dráva melletti Sztáránál. A kombinált hadművelet azonban súlyos kudarccal zárult, a horvát csapatok több mint 10 000 főt veszítettek (nagyobbrészt foglyokban) a hadművelet során.

A következő Perczel Mór hadtestének 1848. október–novemberi muraközi hadjárata volt, amely két hónapra biztosította a Dráva, ill. a Mura vonalát az ellenséges betörés ellen, s közben több száz főnyi veszteséget okozott az ellenséges erőeknek.

Ezt követte Laval Nugent tartalék hadtestének 1848–49 fordulóján végrehajtott előre nyomulása, amelynek azonban a dél-dunántúli megyék megszállásán kívül volt

108 Andrassy, 1987. 101–108. p.

109 A fejezet részleteire lásd Breit, 1929. III. 279–281.; 333. és 339. p.

egy komoly eredménye: az eszéki erőd elfoglalása. Noha a dél-dunántúli térséget sikerült pacifikálnia, a megszállás igencsak „ingatagnak” bizonyult, ahogy ezt Noszlopy Gáspár 1849 tavaszi akciói mutatták, amelyek során a cs. kir. csapatok kénytelenek voltak kiüríteni Somogy megye egészét és Zala megye nagy részét.

A negyedik, s végül utolsó hadjárat Laval Nugent II. tartalék hadtestének 1849. július–augusztus fordulóján lezajlott támadása volt, amelynek során immáron végleg elveszett a Dél-Dunántúl. Ugyanakkor az igen óvatosa végrehajtott előnyomulás következtében Noszlopynak sikerült „kimentenie” a térségben állomásozó, használható erőket, s azokat augusztus elején csatlakoztatni a komáromi magyar hadsereghez.

A Dél-Dunántúlon zajló hadműveletek tehát egyetlen egyszer sem befolyásolták alapvetően az önvédelmi, majd függetlenségi háború sorsát. Jellačić hadjáratának kezdetén erre meglelt volna az esély, ha Teleki megkísérli az ellenállást vagy ha – a bán felszólítását követve – elvonul a a horvát hadsereg útjából, esetleg reguláris csapataival átáll hozzá. Miután ez nem következett be, a bán szeptember közepén kénytelen volt azzal szembesülni, hogy pusztán politikai eszközök bevetésével nehezen fogja megnyerni a hadjáratot – maradt a kard. A hadjárat katonai kudarcának viszont nemcsak a Pákozdnál felálló magyar sereg volt okozója – a kudarc „előkészítéséből” a dél-dunántúli nemzetőrség és népfelkelés is alaposan kivette a részét.

A 60. ÉS 61. HONVÉDZÁSZLÓALJAK TÖRTÉNETE (1848. DECEMBER – 1849. OKTÓBER 4.)

KEMÉNY KRISZTIÁN

Bevezetés

Az 1848. március 15-i pesti forradalom után hatalomra került, gróf Batthyány Lajos miniszterelnök vezette első felelős magyar kormánynak nem sok idő jutott, hogy békében építhesse ki a polgári államberendezkedést. 1848 áprilisában előbb a szerb, majd a horvát nemzetiségi oldalról is egyre komolyabb, fegyveres készülődésről is szóló hírek jutottak el a magyar vezetéshez. Mivel az országban állomásozó, elégtelen számú reguláris katonaság zömét a májusban már külföldi (szerviánus) fegyveres segítséget is igénybe vevő szerb nemzeti mozgalom ellen kellett felvonultatni, így a 1848. június 2-án királyi biztossá kinevezett Csány Lászlónak a Dráva-menti védvonal kiépítésénél elsősorban a Dunántúl nemzetőrségeire lehetett számítania. Így került sor Somogy vármegye nemzetőrségének mozgósítására is.¹

A 19. század közepén a vármegye a népszámlálási adatok szerint 231 359 lakossal (amelyből a megyeszékhely Kaposvár 4638 fővel vette ki a részét) rendelkezett. Ebből a XXII., nemzetőrségi törvénycikk előírásainak megfelelően 1848 áprilisának végén 11 147, illetve 215, augusztus végén pedig 13 384, illetve 406 fő nemzetőri szolgálatra kötelezett személyt írtak össze (közülük összesen 47 fő volt lovas). Közülük a biztossá-ga alá rendelt vármegyéket sorban felkereső, június 13-án Kaposvárra érkező Csány felhívására a vármegyei bizottmány hatezer főt ajánlott fel. Ezt azonban (a Szemere Bertalan belügyminiszter június 13-i mozgósítási rendeletében szereplő háromezer fő minimum létszám miatt) június 17-én felére csökkentették. A változtatásról Mérey József első alispán június 18-án levélben tájékoztatta a királyi biztost, és hozzátette, hogy a kiindítási előkészületeket már megkezdték, így 10 nap múlva a nemzetőrök már a Drávánál lesznek. Csány vehemensen tiltakozott a döntés ellen, és június 27-i levelében az eredeti létszám visszaállítását kérte. A félreértés tisztázódása után végül két részletben összesen 6876 főt mozgósítottak 15 napra, akik június 27. és július 3. között vonultak fel a Dráva mellé az Istvándi–Babócsa–Csokonya–Berzence–Iharosbe-rény vonalra. Az első váltásra július 16–20., a másodikra augusztus 4. körül került sor. Mivel a felváltás egyre vontatottabban ment, így Csány július végén már azt javasolta, hogy a harmadik váltás szolgálati ideje négy hét legyen. Az azonban már július végén egyértelmű volt, hogy a gyengén felszerelt és kiképzett, rövid ideig táborban lévő, egyre kedvetlenebb nemzetőröktől sokat várni nem lehet, és a somogyi önkénteseket is magában foglaló, Pécssett szervezett 8. honvédszászlóaljat pedig nem ide, hanem a bácskai táborba szánta a hadvezetés.²

1 Az ország déli részein kialakuló helyzetre és Csány kinevezésére összefoglalóan lásd Hermann, 2008.a. 11–16. p. (A szerző itt köszöni meg Hermann Róbertnek, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum pa-rancsnoka tudományos helyettesének, illetve Németh Györgynek, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára főlevéltárosának, hogy iratmásolatokkal és a kutatásokban nyújtott segítségükkel nagyban hozzájárultak e tanulmány elkészítéséhez.)

2 Somogy vármegye korabeli lakosságszámára és az összeírt nemzetőrökre lásd Urbán, 1973. 382., 385., ill. 394. p., Bősze, 1998. 98. p. A vármegye által felajánlott létszámmra, a mozgósítás nehézségeire, és az eredményekre összefoglalóan lásd Urbán, 1973. 163–164., Hermann, 2008.a. 17. p. A kiindítandó nem-zetőrség száma körüli félreértésekre lásd még Bősze, 1998. 99–100. p., ill. Csány Csáktornyan, 1848.

A nemzetőrségi mobilizáció árnyoldalaival szembesülő kormányzat ekkor már az addigi rendszer átalakításán dolgozott, hogy számban ugyan kevesebb, de jobban felfegyverzett, kiképzettebb, és hosszabb szolgálati időt vállaló alakulatokra tehesen szert. Ennek megfelelően a miniszterelnököt helyettesítő Mészáros Lázár hadügyminiszter 1848. július 25-én a vármegyékhez írt rendeletében már jelezte, hogy a nemzetőri mozgósítás rendszere meg fog változni. Egyben felkérte a helyhatóságokat, hogy közöljék, az összeírt nemzetőrségből hány fő van felszerelve és kiképezve, és ezekből hány fő vállalna önkéntes, vagy hosszabb idejű szolgálatot. A beérkező adatokra támaszkodva azután augusztus 13-án Batthyány miniszterelnök elrendelte az önkéntes mozgó nemzetőrség felállítását. Ezeknek az önkéntes nemzetőröknek a harc végéig, vagy amíg a kormány igényli, kellett vállalniuk a szolgálatot. Felszerelésük és felfegyverzésük a helyhatóságok feladata volt, kimozdításuk esetén a honvédség illetményét kapták, és azok fegyelmi rendszabályai vonatkoztak rájuk. Alkalmazásuk a hadügyminisztertől függött, egyelőre azonban csak a vármegyékben kellett összevonni őket. Azt azonban már Batthyány augusztus 15-i, a Duna–Dráva közti helyhatóságokhoz intézett, a mielőbbi kiállítást sürgető körlevele is sejtette, hogy a dunántúli kerület önkéntesei egy hamarosan kinevezendő fővezér alá fognak majd tartozni.³

Noha Somogy vármegyének előbb kétségei voltak aziránt, hogy hány önkéntest is kellene kiállítani, augusztus 19-én végül a megyei bizottmány kétezer főnyi önkéntes haderő felállítása mellett döntött. Ennek módozatairól a bizottmány augusztus 20-án a megyei helyhatóságokhoz intézett körlevelében így fogalmazott: „Mely miniszteri rendelet következtében a jelen bizottmány mulaszthatatlan polgári kötelességének hiszi a kívántakat lehető legcélszerűbb s biztosabb eszközökkel minél hamarabb sikeresíteni s szíves készséggel a 1848. XXII. törvény 3. § rendelkezését is kellően alkalmazni, kétezer főből, amennyire lehetséges, család s gazdasági tekintetből jobban nélkülözhető húszévesektől negyvenévesekig ép, erős, egészséges nemzetőri egyénekből álló hadierőnek a helység népességéhez aránylag a fiókbizottmány által kivetendő szám szerint az illető helységek által önkéntesen eszközözendő kiállítását ezennel elhatározza.” A toborzás sikerességét elősegítendő a vármegye a jelentkezőknek a honvéd önkéntesekkel megegyező összegű foglalat, húsz pengő forintot, valamint aapidíjukhoz (nyolc krajcár) még négy krajcár pótdíjat ajánlott meg. Azonban, noha a hatóságok törekedtek arra, hogy csak valódi nemzetőrökből álljon a haderő, a helységenként előírt kvóta, illetve a 3. paragrafus említése (ez utóbbi rendelkezett arról, hogy nemzetőri szolgálatra olyanok is alkalmazhatók, akik census szerint ugyan nem nemzetőrök, de a törvényes rend fenntartásában érdekeltek) is jelezte már, hogy a kiállított önkéntesek egy része nem nemzetőr lesz. A szervezendő önkéntes haderő élére augusztus 23-án Tallián Károly nemzetőr őrnagyot nevezték ki.⁴

június 19-én Szemerének írt jelentését. MNL OL H 13. 1848: 4839/B. Közli: Csány, 1998. I. 72–74. p. A 8. honvédszászlóalj tervezett szerepére és mozgósítására lásd Urbán, 1973. 322–323. p., Hermann, 2008.a. 25. p. (A zászlóaljhoz 1848. május 28. – június 30. között Kaposváron összesen 105 somogyi önkéntes jelentkezett. Lásd Urbán, 1973. 261. p.)

3 Az önkéntes mozgó nemzetőrség kialakítására, valamint Mészáros és Batthyány idézett rendeleteire összefoglalóan lásd Urbán, 1973. 175–177. p.

4 A Somogy megyei bizottmány döntésére és az augusztus 20-i rendeletre lásd Bószé, 1998. 101. p., a körülményekre általában Urbán, 1973. 179–181., az anyagi kiadásokra uo. 180. p., ill. Somogy megye 1848. november 2-án Kaposvárról az Országos Honvédelmi Bizottmánynak írt levelét a megye addigi hadikiadásairól. MNL OL H 2. OHB 1848: 2599. A XXII. tc. 3. §-ra lásd 1847/8-ik Évi Országgyűlési Törvényczikkek. Pest, 1848. (Reprint) 65. p. Tallián kinevezésére és életrajzára lásd Bószé, 1998. 101. p., Bona, 2015. II. k. 555. p.

A legfontosabb kérdés az önkéntesek helyi felszerelése és felfegyverzése volt. A mostoha viszonyok miatt Somogy vármegye csak önkénteseinek teljes felruházását és felszerelését (posztóköpeny, lenvászon nadrág, és „nemzetőri öltöny”, csákó, patron-táska) vállalhatta. Noha Csány több ízben is küldött lőfegyvert és lőszert a somogyi nemzetőrség részére, ez nem bizonyult elégségesnek, mivel szeptember 7-én a vármegye fegyvertárában csak 414 szuronyos puská, 87 karabély, 26 vadászpuská, 70 kard, és 3808 dárda volt található. Ezzel pedig az önkéntesek tervezett létszámának alig egynegyede volt megfelelően felfegyverezhető lőfegyverekkel.⁵

Noha a vármegye abban reménykedett, hogy az önkéntesek válthatják majd szeptember 1-jén a Dráva mentén álló nemzetőrséget, ezt az elképzelést keresztülhúzta Batthyány augusztus 27-i rendelete, amelyben az önkéntes mozgó nemzetőrséget négy kerületi táborba vonta össze. A dunántúliaknak Pápán kellett összpontosulniuk, parancsnokuk Kosztolányi Mór honvéd őrnagy lett. Ennek megfelelően a megyei bizottmány szeptember 3-án elrendelte, hogy az önkéntesek induljanak Párára, de ez a felszerelési és fegyverzeti hiányok miatt egyelőre elhalasztódott. A felváltás elmaradásának hírére a Dráva-melléken álló somogyi nemzetőrség augusztus végén bomlani kezdett, de Csánynak (az önkéntesek közeli levelezésének ígéretével) végül sikerült egyben tartania az arcvonalat. A királyi biztos ígéretéhez híven több levelet is írt a kormányzatnak szeptember elején az önkéntes nemzetőrség Dráva mellé való átirányításának céljából, de lényegében eredmény nélkül.⁶

1848. szeptember 11-én aztán a Josip Jellačić cs. kir. altábornagy és horvát bán vezette horvát hadsereg átlépte a Drávát, és ezzel megkezdődött a nyílt háború. A Muraközből visszahúzódó reguláris magyar csapatoknál tartózkodó Csány Keszthelyről szeptember 15-én arra utasította a Drávától visszavonuló vármegyei nemzetőrségeket (köztük a somogyit is), hogy a lehető legnagyobb számban csatlakozzanak a magyar táborhoz. Ugyanakkor még aznap külön felszólította Tallián Károlyt, a somogyi önkéntesek parancsnokát, hogy embereiből szervezzen zászlóalj, amely 4 századból álljon, századonként kétszáz fővel, és a lehető leghamarabb szintén csatlakozzon a sereghez. Ez utóbbi felhívását szeptember 19-én, 20-án, és 21-én is megismételte. A felhívásra végül Tallián a somogyi önkéntes nemzetőrök felfegyverzett 1–3. századával, összesen 668 fővel Székesfehérvár felé indult, és 23-án még a város előtt egyesült Kosztolányi táborával, amelybe besorolva annak 4. zászlóalját képezte. A városban a pápai önkéntes nemzetőri tábor szeptember 24-én végül beolvadt a magyar seregbe. A Somogy vármegyei nemzetőrség azonban inkább visszamaradt a megye védelmére, és egészen október elejéig vett részt a horvát utánpótlási vonalak, valamint Karl Roth cs. kir. vezérőrnagy horvát hadoszlopa elleni eredményes hadműveletekben.⁷

5 Somogy vármegye felszerelési vállalására lásd Urbán, 1973. 181., 215. p. Csány fegyver- és lőszerküldéseire lásd uő Nagykanizsáról 1848. július 11-én Kiss János somogyi nemzetőr őrnagyhoz (120 lőfegyver és lőszer), uő, uo. 1848. július 22-én Vidos József vasi nemzetőr ezredeshez (3300 gyutacs és 2436 karabélytöltény), uő, uo. 1848. július 26-án Palocsay József somogyi nemzetőr őrnagyhoz (284 gyutacos és 20 lőkupakos puská, 6600 töltény), ill. uő uo. 1848. augusztus 29-én Imhof Károly somogyi nemzetőr főhadnagy segédtszéhez (124 puská, 7776 töltény, 12 480 csappantyú (lőkupak) a Kiss János őrnagy zászlóaljának kiosztott fegyvereken felül) írt leveleit. Ezekre lásd MNL OL H 103. Nem iktatott fogalmazványok, d. sz. Közli: Csány, 1998. 104–105., 128–129., 131–133., ill. 228–229. p. A fegyvertári készletre lásd Bősze, 1998. 102. p.

6 A vármegye reményeire és szeptember 3-i utasítására lásd Bősze, 1998. 101–102. p., az augusztus 27-i miniszterelnöki rendeletre és céljaira Urbán, 1973. 185–187. p., Kosztolányira Bona, 2015. I. k. 372. p. Az intézkedés somogyi nemzetőrökre gyakorolt hatására, Csány intézkedéseire és kérelmeire összefoglalóan Urbán, 1973. 190–191. p. (Csánynak csak a Székesfehérváron kiállított önkéntes nemzetőri századot sikerült a drávai táborba vezényeltetnie.)

7 Jellačić betörésére és a hadműveletekre összefoglalóan lásd Hermann, 2008. d. 53–72. p. Csány szeptember 15-i általános felhívására és Somogy vármegyének, illetve aznap Tallián őrnagynak írt leveleire lásd MNL

Közben a hadkiegészítés szempontjából teljesen megváltozott a helyzet. Az 1848. július 5-én megnyíló népképviselői országgyűlés 11-én, Kossuth Lajos pénzügyminiszter beszéde után kétszázezer újoncot és 42 millió forint hitelt ajánlott meg az ország védelmére. Augusztus 26-án a képviselőház elfogadta a katonaállítási törvényt, amelyet 29-én a felsőház is jóváhagyott. Ennek értelmében az első negyed (44 300 fő) újoncait sorozás útján kellett kiállítani négy évre a 19. évet már betöltött korosztályokból; az újoncok fele a seregredekhez, fele az újonnan felállított honvédszászlóaljakhoz került volna. Noha az uralkodói szentesítés elmaradt, a képviselőház szeptember 12-én az ország veszélyeztetett helyzetére való hivatkozással határozati úton intézkedett az újoncozás megkezdéséről. Ez alapján Batthyány miniszterelnök szeptember 13–14-én elrendelte a toborzás megkezdését a már meglévő tíz honvédszászlóalj kiegészítésére és újabbak felállítására. Szeptember 16-án az Országgyűlés meghatározta a kiállítási kvótát, amely 127 lakos után 2 fő lett. Szeptember 18-án a miniszterelnök elrendelte, hogy a belépő újoncoknak húsz pengő forint foglalót kell adni, és szolgálati idejük négy év lesz, 19-én pedig a Belügyminisztérium közölte a törvényhatóságokkal, hogy hány újoncot kell pontosan kiállítaniuk toborzással vagy sorshúzással (sorozással). Szeptember 24-én kinevezték az újonnan felállítandó tizenhat honvédszászlóalj tisztikarát, 27-én pedig vármegyénként meghatározták a gyülekezési helyeiket. Ugyanakkor szeptember 26-án Batthyány úgy intézkedett, hogy ahol jelenleg népfelkelés van szervezve (azaz harcok folynak a horvát támadókkal), ott nem kell megkezdeni az újoncállítást. Mivel ezt az intézkedést a miniszterelnök lemondása után a politikai hatalmat átvevő Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) október 2-án megismételte, így Somogy vármegyének október elejéig nem kellett az újoncozással foglalkoznia.⁸

A vármegye területének a horvát csapatoktól való megtisztítása után azonban időszerűvé vált a kérdés rendezése. Így 1848. október 5-én a megyei bizottmány elrendelte, hogy a hatóságok kezdjék meg az előírt 3537 újonc kiállítását. A közben szeptember 17-én honvédtoborzási kormánybiztossá is kinevezett Sárközy Albert főispán október 7-én Kaposvárról az OHB-hoz írott levelében jelezte, hogy az ellenség miatt a fővárossal megszakadt a kapcsolat, így számos rendelkezésről csak késve szereztek tudomást. Hivatkozott a szeptember 26-i rendeletre is, amely Somogy vármegye számára is lehetővé tette az újoncozás felfüggesztését. A most elindítandó sorozáshoz pedig tiszteket és katonákat kért a regruták átvételéhez, a fegyelem fenntartásához, illetve felszerelési cikkeket; valamint az ellenség előtt álló nemzetőrök részére pénzt és lőszert. A sorozást az is sietthette, hogy a Horváth Vilmos zalai kormánybiztos kérésére szeptember végén Palocsay József őrnagy vezetésével Zala vármegyébe küldött két somogyi nemzetőrszászlóalj október 7-én ugyan megkísérelte a zalai nemzetőrök támogatásával elfoglalni a horvátok kezén lévő Mura-átkelőket, de az ellenség tüzeiben a csapatok hamar megfutottak. Így minél előbb szükség volt reguláris alakulatokra.⁹

OL H 103. Komáromban lefoglalt iratok 33., ill. 31., a Nagyvázsönyból, szeptember 19-én írt utasításra uo. 183. Közl: Csány, 1998. I. k. 289–291., 291–292., 314. p. A Tallián alatt kiindult erőkre lásd Mérey alispán Kaposváron, 1848. október 27-én az OHB-nak írott levelét. MNL OL H 2. OHB 1848: 2063. Az egyesülésre és a zászlóalj beosztására lásd Csapó–Hermann–Jánosi, 1998. 223–224. p. (Ebből az egységből alakult aztán meg 1848. november elején a 46. honvédszászlóalj.) Csány szeptember 20–21-i felhívásaira, ill. a somogyi nemzetőrség hadműveleteire összefoglalóan lásd Bősze, 1998. 102–109. p., valamint Mérey alispán Kaposváron, 1848. október 27-én írott összefoglaló jelentését az OHB-nak. MNL OL H 2. OHB 1848: 2084.

8 A katonaállítási törvényre és az 1848. őszi újoncozásra összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 195–198. p.

9 A megyei bizottmány október 5-i döntésére, és a somogyi nemzetőrök 7-i akciójára lásd Bősze, 1998. 109. p.; utóbbira még Mérey alispán október 27-én írott összefoglaló jelentését, valamint Hermann, 1995.d.

Ugyanakkor folytatni kellett a már korábban megajánlott önkéntes nemzetőrök még hiányzó részének kiállítását is. Ez komoly terhet jelentett a pénzből erre az időszakra már szinte teljesen kifogyó vármegyének, ezért Sárközy kormánybiztos október 10-én újabb levéllel kereste meg az OHB-t. Ebben közölte, hogy nemcsak Somogy vármegyében, hanem lényegében Zalában is a somogyi nemzetőrség biztosítja a Dráva–Mura vidékét a betörésre kész ellenséggel szemben, és a költségek fedezésére mielőbb pénzt, illetve fegyvert és lőszert, valamint a védelem erősítésére reguláris csapatokat igényelt. Aztán rátért az újoncállítás nehézségeire. Ehhez is katonákat kért, mivel „most a nép kezd zúgolódni a sokféle katonaállítás miatt”, holott még az ajánlott nemzetőr önkénteseket is ki kell állítani. Ezért javasolta, hogy az önkéntesek (akiknek a zömét amúgy is sorshúzással (sorozással) állítják ki 4 évre a helységek) számíttassanak be a kiállítandó honvédújoncok számába, mivel ez „a nép megnyugtatósára szolgálna”. A sorozáshoz azonban továbbra is katonák szükségesegek, mivel a helyi kaposvári hadfogadó személyzete nem bír kezelni ennyi újoncot, és felszerelési cikkekre is szükség van, mivel jelenleg „se pénz, se posztó”. Végül jelezte, hogy a karádi uradalom erdejéből megrendelt kétszázezer puskaagy zöme ki van faragva, és kérte elszállításukat. Az OHB elfogadta a kormánybiztos érveit, és október 13-i rendeletében engedélyezte az önkéntes nemzetőrök honvédújoncok közé való beszámítását. Ez új lendületet adott a sorozásnak: október 17-én egy szolgabírói körlevél 48 órán belül várta el a községektől az önkéntes nemzetőrök kiállítását. A vármegye előbb szemlátomást ezeket az önkéntes századokat akarta felállítani, hogy ekkor a feldunai hadsereg táborában szolgáló 1–3. századot teljes zászlóaljja fejlesszék, aztán pedig a honvédújoncokat, hogy utóbbiak már szabadon a kormány rendelkezése alá tartozzanak. A hadiesemények azonban közbeszóltak.¹⁰

1848. október 16-án ugyanis Keszthelyen keresztül Nagykanizsára érkezett Perczel Mór ezredes és hadosztálya, itt Perczel azonnal átvette a Zala vármegyében lévő erők felett is a parancsnokságot. Az ezredes csapataival október 17–19. között egy lendületes támadással visszafoglalta a Muraközt, és főhadiszállását Csáktornyan rendezte be. A további hadműveletekhez azonban erősítésekre volt szüksége, ezért október második felében sorban felszólította a környező helyhatóságokat erősítések küldésére. Október 22-én Somogy vármegyéhez fordult, és felkérte, hogy egy legalább nyolcszáz fős zászlóaljat állítson és ruházzon fel a saját költségén a kiállítandó honvédújoncokból, és azt legfeljebb 14 napon belül küldje el a táborba. Megjegyezte ugyanakkor, hogy a zászlóalj tisztikarának kinevezések tekintetével lesz a vármegye érdekeire. Ezt a kérést a megyei bizottmány csak az épp felállítás alatt lévő önkéntes nemzetőri századok Perczel táborába való irányításával vélte teljesíthetőnek. Így aztán Mérey első alispán október 27-én tájékoztatta az OHB-t a történetekről, és közölte, hogy az első felszerelt, kétszázhusz főnyi századot hamarosan elindítják, majd a felruházás függvényében a többit is. Lőfegyvert azonban még pénzért is csak nehezen tudnak szerezni, ezért az alispán hét-nyolcszáz fegyver Nagykanizsára küldését kérte a somogyi önkéntesek fel-

14. p. A kiállítandó újoncok számára lásd az erről kiadott korabeli hivatalos, „Aránylagos kivetése a megyék, kerületek s kir. városok által kiállítandó honvédseregnek, 127 lélekre két újonczot számítva” című, 89. számú, dátum nélküli nyomtatványt. HL VII. 203. 52/247. Ebben ugyan a felirat szerint az első két negyedre (nyolcvanezer fő) számítottan szerepel a 3537 fő Somogy vármegye mellett, de ha viszonyítási kulcsot (127 fő után két újonc) vesszük alapul, úgy ez csak egynegyednyi újonc.) Sárközy honvédtoborzási kinevezésére és október 7-i levelére lásd MNL OL H 2. OHB 1848: 633., ill. 939.

10 Sárközy Kaposvárról, október 10-én írt levelére és kérelmeire lásd MNL OL H 2. OHB 1848: 1045., az OHB október 13-i jóváhagyására és a vármegye további terveire Sárközy október 24-én írt válaszát. MNL OL H 2. KPA 1848: 323. („Az újoncok pedig folyamatosan állítatnak s még most az önkénytesek közé soroltatnak.”) A sorozás felgyorsítására lásd Bősze, 1998. 109. p.

fegyverzésére. Az önkéntes nemzetőrök 4. százada október végén aztán Thassy László nemzetőr százados vezetésével el is indult, és november elején már Csáktornyan volt. A fegyverhiány miatt azonban csak dárdával voltak felszerelve.¹¹

1848. november elején aztán a megyei vezetés végleg döntött az újoncozás további irányáról. Erre sarkalta az OHB november 1-i újabb felhívása is, amelyben az a rendelkezésre álló vármegyei önkéntes fegyveres erőt Perczel parancsnoksága alá, Csáktornyára rendelte. November 2-i válaszában a megye közölte, hogy mindent megtesz a honvédújoncok kiállítására és felruházására; e célból már a vármegyeházán is szabóműhelyt rendeztek be. A lajtai táborba küldött három, illetve a Perczelhez már elküldött egy századon kívül ismét két önkéntes század (az 5. és 6., összesen négyszáznegyven fő) felállításán és felruházásán dolgoztak, amelyeket pár nap különbséggel szándékoztak elindítani. Ezzel a vármegye lezártnak tekintette az önkéntes nemzetőrök kiállítását, és a korábban tervezett 7–9. századot már nem nemzetőri (kék), hanem honvéd (kávébar-na) atillába szándékoztak öltöztetni, azaz őket már a honvédség részének tekintették a többi újonccal együtt. Erre utal az is, hogy az önkéntesek felfegyverzésére korábban kért nyolcszáz puskán kívül külön ötszáz lőfegyvert igényeltek a honvédek részére, amelyekből szemlátomást már egy új alakulatot akartak szervezni. Aznap hasonló tartalmú levélben tájékoztatták a honvédség felügyeletét ellátó Országos Nemzetőrségi Haditanácsot (ONÓHt) is. Még november 2-án pedig arról értesítették az OHB-t, hogy a vármegye költségei (a nemzetőrök fizetése és élelmezése, illetve az újoncok kiállítása és felruházása miatt) a kölcsönökkel együtt már elérik az 50 600 pengő forintot, és a felszerelés biztosítására kivetett különadóhoz sem fűztek nagy reményeket, mivel „a kereskedés nyomasztó viszonyai miatt pénz szűkében lévő lakosaink[nak] gyér fizető képessége”. Így a csáktornyai tábor ellátására Perczel által november 1-jén igényelt tüzelőfa és vágómarha biztosítására 15 800 pengő forint előleget kértek.¹²

A közben tábornokká előléptetett Perczel november 5-én ismét sürgette a nyolcszáz főnyi somogyi önkéntes zászlóalj kiállítását; amire annál is inkább szüksége volt, mivel 11-én végül kénytelen volt kiűriteni a Muraközt, és visszavonulni a folyó bal partjára. November 12-én a somogyi önkéntesek 4. százada 216 fővel Letenyén állomásozott a Perczel által személyesen vezetett dandár alárendeltségében. November 16-án aztán megérkezett az 5., 23-a körül pedig a 6. század is. Ekkor összesen 647 főből állt a zászlóalj, amely döntően dárdákkal volt felszerelve, ezért csak biztosítási feladatokra volt alkalmazható. Így Légráddal szemben Őrtilos, Zákány és Belezna helységeket őrizte Gáspár András ezredes dandárában. Perczel tisztában volt a felszerelési problémákkal, mivel november 16-án az OHB-hoz intézett jelentésében a beérkező vasi, zalai és somogyi önkéntesek felfegyverzésére 3-4000 lőfegyvert és lőszert kért. Ennek ellenére a tábornok igyekezett aktív védelmet folytatni, és november 26-án egy Légrád elleni látszattámadás mellett döntött. Aznap az 50. honvédzászlóalj Kakonyán állomásozó

11 Perczelre Bona, 2015. I. k. 138–139. p., megérkezésére és hadműveleteire összefoglalóan lásd Hermann, 1995.d. 21–26. p.; október 22-i levelére uo. 68. p., ill. Bősze, 1998. 109. p. Az OHB Perczel támogatására felhívó október 19-i levelére MNL OL H 2. OHB 1848: 1302. A megyei bizottmány reagálására lásd Mérey október 27-én az OHB-nak írt levelét. MNL OL H 2. OHB 1848: 2063. (A vármegye korábban már fegyver és lőszert igénylésével a Hadügyminisztériumhoz is fordult, de eredmény nélkül. Erre lásd Sárközy kormánybiztos október 24-i, már idézett jelentését.) A 4. század kiindítására és megérkezésére lásd Somogy vármegyének 1848. november 2-án az OHB-hoz intézett jelentését. MNL OL H 2. OHB 1848: 3234., a század fegyverzetére Hermann, 1995.d. 69. p., Thassyra lásd a Melléklet 1. részét.

12 Az OHB november 1-i felhívására és a vármegye 2-i válaszára lásd MNL OL H 2. OHB 1848: 3234., ill. az előbbire még Hermann, 1992. 201. p. Ugyanaznap az ONÓHt-nak írt levélre MNL OL H 92. 1848: 8556. Perczel ellátási kéréseire, a megye költségeire, és a november 2-i segélykérésre pedig lásd MNL OL H 2. OHB 1848: 2599.

1. százada többórás csatárharcot vívott a légrádi horvát előőrsökkel, majd 28-án a Perczel vezette főerők is megérkeztek, amelyhez a tábornok a már szemlátomást négyszázadossá átszervezett somogyi zászlóaljat is hozzácsatolta. A sereg felvonult a folyópartra, majd a magyar tüzérség 11 órától hosszú tűzpárbajt vívott a túlparti horvát ütegekkel. A zászlóalj itt esett át a tűzkeresztségen, feladata a magyar ütegek fedezése volt. Harc közben a 35. honvédzászlóalj egy osztaga, amelyhez somogyiak is csatlakoztak, megpróbált átkelni a folyón, de az ellenség tüze visszaverte őket, és két somogyi önkéntes is elesett. Délután három órakor Perczel visszavonta csapatait. A tábornok nagyon elégedett volt a zászlóalj teljesítményével, és november 29-i napiparancsában külön is megdicsérte őket fegyelmezett helytállásuk miatt. Így egyáltalán nem volt ellenére, amikor december elején a zászlóalj tisztikara jelezte, hogy alakulatukat honvéddé kívánják átalakítani. Perczel letenyei főhadiszállásáról december 2-án pártolólag terjesztette fel a kérésüket az OHB-hoz, és előterjesztette a zászlóalj tisztikarának névsorát is, amelyben a somogyi nemzetőrtiszteken kívül főként a 35. honvédzászlóalj tisztjei szerepelnek. Az OHB támogatta a kérést, így Mészáros Lázár 1848. december 11-én kiadott, HM 1848: 11231. számú rendeletével kinevezte az új, 60. honvédzászlóalj első tisztjeit. A zászlóalj parancsnoka a somogyi önkéntesek korábbi vezetője, Thassy László lett, december 19-től honvédnagyi címmel.¹³

Közben, még november 15-én, majd 17-én Perczel újabb felhívásokat intézett Somogy vármegyéhez, amelyekben még egy új, újoncokból álló honvédzászlóalj kiállítását kívánta. Maga a gondolat nem volt idegen a vármegyei vezetéstől, de egy egész zászlóalj felszerelésére hiányoztak az erőforrások. Ezért a korábban a kétezer önkéntes közé számított, de már honvéddé alakított 7–9. századok állományát, összesen 688 főt szánták tehát Perczel táborába. Ezeket honvédegyenruhába öltöztetve, dárdákkal felszerelve szándékoztak elindítani november végén. A hátralévő 1537 újonc kiállítását leginkább az nehezítette, hogy a vármegyei pénztár teljesen kiürült, így sem foglalt, sem zsoldot nem lehetett fizetni, sem pedig felruházni a regrutákat. Így legfeljebb a paraszti ruházatukban lehetett volna kiindítani őket, de az egyre téliesebb időt álló, saját ruhaneműje a legtöbb újoncnak nem is volt. Minderről Sárközy kormánybiztos november 21-én levélben tájékoztatta az ONóHt-ot is, és mielőbbi rendelkezést kért. Így aztán a vármegye végül a fenti századok állományát indította el, amelyek december 2-tól kezdve érkeztek be a letenyei táborba. Mivel ígéretet hoztak magukkal arra vonatkozóan, hogy majd további újoncok is követik őket, így Perczel valószínűleg

13 Perczel november 5-i felhívására lásd Bősze, 1998. 110. p., a Muraköz kiűritésére Hermann, 1995.d. 40. p. A somogyi önkéntes zászlóalj századainak beérkezésére, létszámára és elhelyezésére uo. 69., 102–103. p. (Utóbbiakra lásd a Mura menti hadsereg november 12-i, és 20-ra datált harcrendjeit. MNL OL H 13. Iktatott beadványok Nr. 749., ill. MNL OL H 75. 1848: 10008. Közli: Hermann, 1995.d. 102., 103–105. p.) Perczel november 16-i levelére Hermann, 1992. 202. p. Gáspár Bona, 2015. I. k. 120–121. p. A Légrád elleni november 26–28-i hadműveletekre összefoglalóan Hermann, 1995.d. 45–47. p., ill. Nikolaus Mirković cs. kir. őrnagy Légrádon, 1848. december 1-én írt jelentését Franz Dahlen cs. kir. altábornagynak. Kriegsarchiv Alte Feldakten Karton 1915. K. k. Kroatisch–slavonischen Armeekorps unter Dahlen. 1848-12-103a. Közli: Von der Revolution, 79–81. p. (Magyar oldalon a 35. honvédzászlóalj, az 50. honvédzászlóalj 1–5. százada, a somogyi önkéntes zászlóalj, az 1. honvéd gyalogüteg, ill. a kassai nemzetőr félüteg állt fel kb. 3100 fővel és tíz löveggel. A cs. kir. oldalon a 2. (ottocsácsi) határérezred 2. zászlóaljának 5. osztálya (9–10. század), a 6. (varasd–szentgyörgyi) határérezred egyik népfelkelő zászlóalja, ill. horvát népfelkelők, valamint két hat-, és három háromfontos löveg állt rendelkezésre, kb. kétezer fő és öt löveg. Az összecsapásban a cs. kir. fél halottakban és sebesültekben összesen hét főt (közte egy tisztet), egy leszerelt háromfontos löveget, ill. egy felrobbant hatfontos lőszerrakaszt vesztett; a magyar összeszettség ismeretlen.) A légrádi harcra még lásd H. Szabó, 1998. 68. p., magára Körmenyre lásd a Melléklet 1. részét. Perczel november 29-i napiparancsára, és december 2-i felterjesztésére lásd Hermann, 1995.d. 80., ill. 70. p., a zászlóalj tisztikarára lásd a Melléklet 1. részét. Mészáros december 11-i rendeletére Közlöny, 1848. december 12. 873. p.

belőlük szervezte meg az új somogyi honvédszászlóaljat, amelynek a tisztikarát szintén december 2-án terjesztette fel. Az OHB ezt a kérést is támogatta, így Mészáros december 11-én az előzővel egy rendeletben nevezte ki a 61. honvédszászlóalj tisztikarát. Ebben a 60-asoktól eltérően alig fordultak elő somogyi illetőségű főtisztok; a zászlóalj parancsnoka december 19-től Csúzy Pál honvédmajor, a zalai önkéntes nemzetőrök korábbi századosa lett.¹⁴

A katonaállítást tovább bonyolította, hogy az ON6Ht november 13-án, majd 17-én is elrendelte, hogy Somogy vármegye újoncai közül nyolcszáz főt Perczel táborába, kilencszáz főt Görgei Artúr tábornok feldunai hadseregéhez küldjön, a többi pedig indítsa Pestre. Mérey első alispán november 24-én az OHB-hoz intézett válaszában közölte, hogy a korábbi utasításoknak megfelelően Görgei táborában 663 főnyi somogyi önkéntes szolgál, míg Perczel seregében pár nap múlva már több mint ezerháromszáz főnyi újoncuk fog lenni. A hátralévő közel ezerötyszáz újonc felruházásához azonban a vármegye már nem rendelkezik kellő anyagi erővel, ezért pénz és posztó mielőbbi küldését kérte Somogyba; ha pedig közben Nagykanizsára kell szállítaniuk az újoncaikat, akkor oda. Közben azonban november 21-én Perczel (mivel az ellenség általános támadásáról kapott híreket) felszólította a környező törvényhatóságokat, így Somogyot is, hogy „újonczaikat századokba osztályozva, habár tökéletes ruházat nélkül is, kaszákkal, dzsidákkal ellátva küldjék sietve Kanizsára”, és még két nemzetőrszászlóalj mozgósítását is kérte, és erről az OHB-t is tájékoztatta. Így Mérey november 25-én már arról írt az OHB-nak, hogy Perczel utasítására az újoncaikat Nagykanizsára kell küldeniük, így a ruházatot is oda kellene szállítani. A Hadügyminisztérium (HM) azonban nem hagyta annyiban a dolgot, és december 5-én utasította a vármegyét, hogy a feldunai hadsereg táborában lévő 46. honvédszászlóalj kiegészítésére küldjön kilencszáz újoncot. Sárközy kormánybiztos december 12-i válaszában közölte, hogy a fenti zászlóalj kiegészítő része Perczel táborában van; ugyanakkor jelezte azt is, hogy a tábornok és az OHB utasításai folytán a vasi, zalai és somogyi újoncok a Mura menti hadsereg kiegészítésére fordítandók, amelyekből már egy új somogyi zászlóalj is alakított. Ráadásul ez az egyetlen haderő, amely a vármegyét fedezi, ezért sajnos nem tud segíteni. Így aztán a somogyi újoncok végül Perczel táborába kerültek.¹⁵

Noha Somogy igyekezett legalább bakancssal és köpönyeggel ellátni az újoncait, a többség a saját ruhájában, egy szál dárdával vonult be a Mura menti táborba. Perczel november közepétől több ízben is igényelt nagyobb mennyiségű ruhát és lőfegyvert serege és az újonccsapatok ellátására; ebből december elejéig négyezer pár fehérneműt és ötszáz lőfegyvert kapott meg. Ennek ellenére a tábornok december 9-én háromezer „komplett öltönyt”, háromezer lőfegyvert és lőszert kért. A zsákmányolt lőfegyverek kiosztása, illetve a zalai nemzetőrök lefegyverzése ellenére az új alakulatok kö-

14 Perczel november 15-i és 17-i leveleire lásd Hermann, 1995.d. 69. p., a vármegye reakciójára és lépéseire Sárközy 1848. november 21-én az ON6Ht-nak írt levelét. MNL OL H 92. 1848: 8556. Az új századok beérkezésére, Perczel december 2-i felterjesztésére lásd Hermann, 1995.d. 70. p.; Csúzyra és a tisztikarra a Melléklet 2. részét.

15 Az ON6Ht november 13-i és 17-i felszólítására, illetve Perczel november 21-i utasítására lásd Hermann, 1995.d. 69., 43–44. p., valamint Mérey november 24-i és 25-i levelei. MNL OL H 2. OHB 1848: 4203., ill. 4225. Somogy megye még november 27-én intézkedett a két nemzetőrszászlóalj mozgósításáról, de miután a várt támadás elmaradt, 29-én le is állították azt. Erre Hermann, 1995.d. 76. p. Görgeire lásd Bona, 2015. I. k. 121–123. p. A HM december 5-i rendeletére és Sárközy december 12-i válaszára lásd MNL OL H 75. 1848: 11839. (A feltöltés elmaradására utal az is, hogy a 46. honvédszászlóalj Komáromban, 1848. december 27-én csak 591 fővel rendelkezett. Erre lásd a feldunai hadseregből a komáromi erődbe érkező csapatok hadrendjét. MNL OL H 2. KPA 1848: 530.) (Perczel december elején eredetileg egy újabb, zalai és somogyi újoncokból álló zászlóaljat is akart még szervezni, amely a 62. számot kapta volna meg; ez azonban nem jött létre. Erre összefoglalóan lásd Hermann, 1995.d. 70. p.)

zül a zalai 56. honvédszászlóaljat csak részben, míg a 60. és 61. honvédszászlóaljakat pedig alig sikerült löfegyverekkel ellátni. Perczel december 18-án, az OHB-hoz írott jelentésében joggal állapította meg, hogy általuk serege „inkább számmal, mint fegyverrel” gyarapodott. Így az újoncszászlóaljak parancsnokságát átvevő Szekulits István alezredes, hadosztályparancsnok december 21-én kétezer löfegyvert, kétezer köpenyt, három–háromezer töltés- és szuronytartót, fegyverszíjat és nyakkendőt, négyezer hátbőröndöt, három zászlót és huszonnégy dobot kért a számukra.¹⁶

A somogyi újoncok azonban folyamatosan érkeztek be, így december 19-én az imáron hatszázados 60. honvédszászlóalj létszáma már elérte az ezerkétszáz főt. A 61. honvédszászlóalj ekkor még csak négy században ötszáz főt számlált, de az elvonulás előtt beérkező újonckontingenssel valószínűleg ezt is sikerült teljesen feltölteni, és a feleslegből más zászlóaljaknak is juthatott. Az elvárt újonclétszám kiállítására utal az is, hogy Kossuth Lajos OHB-elnök 1848. december 16-i, gerilla- és szabadcsapatok felállítására buzdító felhívására a megyei bizottmány december 23-án újabb ezer gyalogos és kétszáz lovas önkéntest ajánlott fel. Ezek teljes kiállítására azonban már valószínűleg nem kerülhetett sor. Az összegyűjtött önkéntesek csatlakoztak az 1849. január 10-én Somogyba érkező Nemegyei Bódog őrnagy vezette különítményhez, a Dél-Dunántúlra benyomuló cs. kir. csapatok pedig január második felében megszállták a vármegye területét. Somogy azonban így is teljesítette kötelességét. A november folyamán elsősorban a hadkiegészítés elősegítésére létrehozott hadmegyék adatai szerint a 3., Pécs központú hadmegye öt vármegyéje közül Somogy volt az egyetlen, amely nemhogy kiállította az előírt újoncszámot az adott időszakban, hanem azt 68 fővel még meg is toldotta; így összesen 3606 főt biztosított a honvédsereg részére.¹⁷

A Murától a Tiszáig (1848. december–1849. január)

A légrádi összecsapás után a 60. honvédszászlóalj némileg délebbre, Gyékényes körzetébe települt át, és december 6-án már ott biztosította a Dráva vonalát. A 61. honvédszászlóalj viszont maradt Letenyén, és ott folytatta a szervezést. Ez nem ment könnyen, mivel a zászlóaljhoz kinevezett tisztek csak lassan érkeztek be: december 23-ig Csúzy őrnagyon kívül csak öt tiszt volt az alakulatnál, használható altiszt pedig alig. Ez is magyarázhatja azt, hogy a beérkező újoncokkal előbb a nagyobb tiszti és

16 Somogy felszerelési munkájára még lásd a vármegye 1848. december 15-én az OHB-hoz, valamint Mérey december 19-én a HM-hoz írott leveleit. MNL OL H 2. OHB 1848: 6576., ill. H 75. 1848: 12550. Perczel felszerelési kéréseire, és a kapott mennyiségekre összefoglalóan Hermann, 1995.d. 78–79., 86. p. A tábornok december 18-i jelentésére, a három zászlóalj helyzetére és Szekulits december 21-i kérésére Hermann, 1992. 205. p., magára Szekulitsra Bona, 2015. II. k. 511. p.

17 A december 19-i létszámokra lásd a Perczel-hadtest Körmenten utólag, 23-án készült korabeli létszámki-mutatását (téves diszlokációkkal). MNL VML IV. 101. b. 1848: 2980. Közli: Hermann, 2015.a. 249–250. p. A HM Újoncozási és pótlóvazási osztályának adatai szerint 1849 februárjáig a 60. és 61. honvédszászló-aljakba csak somogyi újoncok (1200–1200 fő) kerültek. Erre lásd MNL OL H 81. Segédkönyvek 4. k. Kossuth december 16-i felhívására, és a vármegye felajánlására lásd Bősze, 1998. 110., ill. 93. p., valamint a vármegye december 23-i, OHB-hoz intézett levelét. MNL OL H 2. OHB 1848: 6978. A Nemegyei-különítmény átvonulására lásd Hermann, 2010. 284–285. p.; magára Nemegyeire Bona, 2015. II. k. 444–445. p., a vármegye megszállására Bősze, 1998. 111. p. A hadmegyék által kiállított újoncokra vonatkozó kimutatásra lásd a Debrecenben, 1849. március 16-án készített összesítést. MNL OL H 75. 1849: 6208.

altiszti állománnyal, illetve némileg jobb fegyverzettel rendelkező, a tűzkeresztségen már átesett 60. zászlóaljat töltötték fel hadilétszámmal.¹⁸

December 9-én Perczel csapatai egy részével Alsólendvára vonult át, és főhadiszállását is ide helyezte. A tábornok nem mondott le a Muraközről: utasította Gáspár ezredest, hogy dandárával indítson támadást a terület visszaszerzésére. Gáspár főerőivel december 12-én Letenyénél kelt át a Murán, és Turcsicse faluig nyomult előre. December 14-én a 60. honvédzászlóalj is parancsot kapott, hogy csatlakozzon a dandár zöméhez, így Letenyénél átkelve, valószínűleg 15-én Palinovcénél vette fel a kapcsolatot a főerőkkel. Mivel az ellenség visszavonult, így Gáspár csapatai 16-án ellenállás nélkül vonultak be Csáktornyára. A 60. zászlóalj visszaemlékezője szerint a horvát lakosság barátságosan fogadta a honvédeket, és egyáltalán nem szimpatizált Jellačić határőreivel. A következő nap az ezredes folytatni akarta az előrenyomulást, de Perczel utasítására elállt ettől. Sőt, december 18-án a dandár feladta a várost, és több oszlopban visszavonult Letenyéhez; a 60. honvédzászlóalj Muracsányon keresztül vonulva érte el a Murát. Itt a sereg még aznap átkelt a folyón, majd 19-én a teljes haderő Alsólendvára vonult és egyesült Perczel csapataival.¹⁹

A váratlan visszavonulásnak az volt az oka, hogy közben a főhadiszíntéren 1848. december 14–16-án megindult az Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy vezette cs. kir. fősereg támadása, amely keleti irányba szorította vissza a Görgei Artúr tábornok irányította feldunai hadsereget. Ennek feltartóztatásához szükség lett volna a Perczel-hadtestre is. Kossuth december 16-án értesítette az eseményekről a tábornokot, és kérte, hogy csapataival haladéktalanul induljon északra. Perczel az első híreket már 17-én megkapta, és ekkor rendelte el a Muraköz kiürítését is. December 18-án megérkezett Kossuth levele, és a tábornok végül 19-én úgy döntött, főerőivel Körmend irányába indul, hogy csatlakozzon Görgei seregéhez. A környéket azonban nem akarta teljesen védtelenül, csak a nemzetőrsegekre hagyni, ezért Szekulits alezredes vezetésével a 3. hadosztályt – vagy dandárt: 56., 60. és 61. honvédzászlóaljak, a 9. (Miklós) huszárezred 2. őrnagy 1. százada, és valószínűleg a kassai nemzetőr hatfontos félüteg – indította Letenyére azzal a feladattal, hogy védje a várost, majd a túlerő elől Nagykanizsán, Keszthelyen és Veszprémen keresztül vonuljon vissza. Noha tudta, hogy a három újonczászlóalj zömmel fegyvertelen és ruházatlan, úgy vélte, optimális esetben Szekulits akár december végéig is tarthatja magát Nagykanizsán. A tábornok végül 20-án indult el csapataival Körmendre, és aznap arra utasította Szekulitsot, hogy 20–21-én tartsa Letenyét, majd húzódjon Nagykanizsára.²⁰

Szekulits december 20-án érkezett vissza hadosztályával Letenyére, és 21-én onnan tájékoztatta Kossuthot helyzetéről. Jelentésében leírta, hogy serege (valószínűleg az újabb újoncszállítmányok beérkezésének köszönhetően) immár négyezer gyalogosból, százhusz lovasból és négy lövegéből áll, de „nagyobbrészt fegyvertelen, ruhátlan, s a beállott hideg időben gatyában és bocskorban tesz katonai szolgálatot”. Ezért sürgősen

18 A 60. honvédzászlóalj áthelyezésére lásd Körmendy főhadnagy naplóját. H. Szabó 1998. 68. p., a 61. honvédzászlóalj kezdeti szervezési nehézségeire Csúzy őrnagy Törökszentmiklóson, 1849. február 25-én a HM-nek írt jelentését. MNL OL H 75. 1849: 4496. A két zászlóalj nagyságbeli eltérésére lásd a december 19-i létszámokat. (Az ON6Ht 1848. október 20-i rendelete értelmében egy honvédzászlóalj előírás szerinti létszáma a korábbi 1094 főről 1334 főre változott. Eerre lásd Közlöny, 1848. október 20. 653. p.)

19 Perczel utasításaira és Gáspár muraközi hadműveleteire összefoglalóan lásd Hermann, 2015.a. 19–23. p.; a 60. honvédzászlóalj menetére és a lakosság hangulatára Körmendy főhadnagy naplóját. H. Szabó, 1998. 68–70. p. (A 61. honvédzászlóalj valószínűleg nem vett részt a muraközi akcióban.)

20 A főhadiszíntéren történetekre, Kossuth kérésére, Perczel döntésére és utasításaira, valamint a Szekulits-hadosztályra összefoglalóan lásd Hermann, 2015.a. 23–28. p.

kérte a hiányok pótlását, illetve az ellátásra negyvenezer forintot. December 22-én aztán az alezredes az 56. és 61. zászlóaljakkal, három szakasz huszárral és a félüteggel Nagykanizsára vonult; a harcedzettebb 60. honvédzászlóalj és egy szakasz huszár pedig utóvédként Letenyét, illetve a környező településeket fedezte. Utóbb, valószínűleg 23-án azonban ez is követte a főerőket; a 60. zászlóalj Kiskanisán szállásolt be. December 22-én aztán, a romló hadihelyzetre való tekintettel, Perczel utasította Szekulitsot, hogy adja fel Nagykanizsát, és csapataival húzódjon Tapolcára. Az alezredes december 24-én kapta meg a parancsot, és seregével még aznap Kiskomárom felé indult. Zala vármegyét legtovább a Palocsay őrnagy vezette két somogyi nemzetőrzászlóalj fedezte, amelyek csak 1849. január 1-jén vonultak vissza Nagykanizsára, majd egy napi pihenő után, 3-án indultak tovább Somogyba.²¹

Szekulits hadosztálya a Kiskomárom–Magyaród–Páhok–Keszthely–Szántó–Bazsi–Sümeg útvonalon december 26–27-én érkezett meg a városba, ahol Perczel újabb utasítása szerint a Tapolca–Nagyvázsony útvonalon Veszprémbe kellett mennie. A hadoszlop élén, valószínűleg egy huszárszakasz fedezetével a félüteg haladt; ezt követte a főerő (61. és 56. honvédzászlóaljak, fél század huszár); végül utóvédként a 60. honvédzászlóalj egy szakasz huszárral. A menetire a 60. zászlóalj visszaemlékezője szerint tiszta, hideg időben, befagyott vízfolyásokon átkelve került sor, de a vidék lakossága igen szívesen fogadta a honvédséget, amelyet igyekezett élelemmel is ellátni. December 29-én a főoszlophoz csatlakozott a korábban Perczel seregéhez tartozó, szintén fegyvertelen vasi 44. honvédzászlóalj is, amellyel együtt vonult be a hadosztály 29–30-án Veszprémbe. Mivel itt 30-án már hallani lehetett a móri ütközet ágyúdörgését, így csapatai étkeztetése után Szekulits azonnal továbbindult Várpalotára, ahová a seregből utolsóként, este tíz óra körül a 60. zászlóalj érkezett be. Noha a hadosztály katonái aznap „veres szalagot” kötöttek a csákójukra, jeleként annak, hogy csatába mennek, harcra mégsem került sor.²²

Várpalotán ugyanis Szekulits értesült a Perczel-hadtest súlyos móri vereségéről, és attól tartott, hogy az ellenség már el is vágta az utat Székesfehérvár irányába. Mivel nem akarta megkockáztatni zömmel fegyvertelen csapatai megsemmisítését, ezért úgy döntött, hogy déli irányba fordul, és Pét–Peremarton–Berhida–Kiskovácsi–Küngös–Csajág–Balatonfőkajár–Lepsény felé vonul tovább. Az utóbbi helységet december 31-én elérve csapatait kelet felé indította az Aba–Sáros–Seregélyes–Nagyperkátá útvonalon. Itt, 1849. január 1-én a sereg kettévált: a 44. és 61. zászlóaljakat az alezredes a fővárosba küldte, hogy ott fegyverhez, illetve felszereléshez jussanak, míg a jobban felfegyverzett csapatokkal (56. és 60. zászlóalj, a huszárszázad és a félüteg) Adony és Dunapentele felé vonult. Az előbbi oszlop Érden keresztül január 2–3-án érkezett Budára; míg utóbbi január 2-án érte el Pentelénél a Dunát, és a még nem teljesen befagyott folyón 2–3-án átkelve Dömsödre, majd onnan 4-én Kunszentmiklóson és Örkényen keresztül 6-án érkezett meg Ceglédre. Utóbbi, erőltetett menetek a deres, majd havas, nehezen járható utakon eléggé megviselték a legénységet.²³

21 Szekulits menetére, erőire, és Kossuthhoz írt levelére összefoglalóan lásd Hermann, 2015.a. 40–41. p., a 60. honvédzászlóaljr a Körmeny főhadnagy naplóját. H. Szabó, 1998. 70–71. p. Perczel visszavonulási utasítására, és Szekulits elindulására lásd Hermann, 2015.a. 41–42. p., a somogyi nemzetőrzászlóaljakra uo. 29. p.

22 A Szekulits-hadosztály vonulására lásd Hermann, 2015.a. 41–43. p., a menetire, a lakosság hangulatára pedig Körmeny főhadnagy naplóját. H. Szabó, 1998. 71–74. p.

23 A december 30-i móri ütközetre és következményeire összefoglalóan lásd Hermann, 2015.a. 61–140. p. A Szekulits-hadosztály irányváltoztatására, a sereg kettéválására és a menetekre lásd Hermann, 2015.a. 43–45. p., ill. Körmeny főhadnagy naplóját. H. Szabó, 1998. 74–75. p.

Perczel közben január elején Pest-Budán igyekezett rendezni a seregét, amelyhez a Görgei vezette, illetve a tartalék hadtesttől is jelentős erősítéseket kapott. Hozzá csatlakozott a 44. és 61. zászlóalj is. A szervezés lázas munkáját kellemetlen közjáték szakította meg. 1849. január 2-án ugyanis megjelent Perczel főhadiszállásán Tassy-Becz László, az 57. honvédzászlóalj századosa azzal, hogy a HM őt a 60. zászlóalj parancsnokává nevezte ki, és át szeretné venni az alakulata vezetését. Valójában arról volt szó, hogy a december 19-i *Közlöny*ben Thassy László helyett tévesen Tassy-Becz László nevét tüntették fel a 60. honvédzászlóalj parancsnokaként. A móri vereség miatt amúgy is ideges Perczel azonban ingerülten megjegyezte, „hogyan jobban kell tudni, ki legyen a kérdésbe volt Tassy László, mert ő nevezte ki”, majd valószínűleg elzavarta a kellemetlenkedő tisztet. Tassy-Becz azonban szemlátomást nem tárgított, aminek az lett a vége, hogy Perczel január 13-án megfosztotta a rangjától, és 15-én kiutasította a táborából.²⁴

Az 1849. január 2-i pesti haditanács a főváros harc nélküli feladásáról döntött, és megszabta a további hadműveletek irányait. Ebben Perczel hadtestének és a tartalék hadtestnek az a feladat jutott, hogy Szolnok felé visszavonulva fedezzék az OHB és az Országgyűlés új székhelyét, Debrecen. Perczel serege utóvédként január 4–5-én hagyta el Pestet, majd a vasútvonal mentén az Üllő–Pilis–Monor–Alberti–Irsa–Bercel útvonalon január 7-én érkezett meg Ceglédre, ahol egyesült az ott táborozó Szekulits-hadosztállyal.²⁵

Perczel január 8-án átszervezte a seregét: az új hadrend szerint a hadtest két hadosztályból, azon belül pedig négy dandárból állt. A 60. honvédzászlóalj (ezerkét-száz fő) a Szekulits alezredes vezette 1., míg a 61. (1280 fő) a Luigi Venturini őrnagy vezette 2. dandárba került; ez a két dandár alkotta az 1. hadosztályt. Noha Perczel már december végén jelentősebb fegyverszállítmányt kapott, január 10-i jelentése szerint azonban közel kétezer katonája még mindig fegyvertelen volt. Ezért folytatta a visszavonulást: az 1. hadosztály január 9-én Abonyba, 10-én pedig Szolnokra vonult. A tábornok január 13-ig maradt összpontosított seregével Szolnokon, majd főerőivel aznap Törökszentmiklóstra, 14-én Kisújszállásra, 15-én pedig Karcagra vonult, ahol végül felállította főhadiszállását.²⁶

Ugyanakkor Perczel még Szolnokon a hadtesttől kikülönítette a Szekulits-dandárt, amelybe összevonta a még nem teljesen felfegyverzett és kiképzett csapatait. Ez a 47., 56., 60., és 61. honvédzászlóaljból, valamint valószínűleg Turcsányi Károly főhadnagy hatfontos fél gyalogütegéből állt; összesen kb. ötezer fővel és négy löveggel. A dandár alighanem január 12-én elhagyta Szolnokot, és 13-án Törökszentmiklóstra, 14-én Karcagra, végül 15-én Nádudvarra vonult. Itt három, igencsak intenzív nap következett. Megérkezett az addig még hiányzó fegyver és ruházat, így a zászlóaljakat sikerült teljesen felszerelni. A még fegyvertelen katonák részben gyutacsos, részben lőkupakos belga puskákat kaptak; ugyanakkor a számfelletti (zömmel polgári) lőfegyvereket, valamint a dárdákat és lándzsákat le kellett adni. A honvédek szabványos atillát, nadrágot, sapkát, köpenyt, bakancsot, illetve hátbőröndöt és töltenyitáskát

24 Perczel hadtestének újjászervezésére és az erősítésekre összefoglalóan lásd Hermann, 2015.a. 147–152. p., a Tassyyal való afférra uo. 252–253. p., ill. *Közlöny*, 1848. december 19. 903. p., valamint Tassy életrajza. Bona, 2015. II. 443–444. p.

25 A január 2-i haditanácsra és Perczel visszavonulásra összefoglalóan lásd Hermann, 2015.a. 143–146., 156–158. p.

26 A január 8-i hadrendre lásd HL VII. 203. 8/413. Közli: Hermann, 2015.a. 252–253. p.; Venturini-re még Bona, 2015. II. k. 580. p. A kapott fegyverzetre, a felszerelési hiányokra, valamint a visszavonulásra összefoglalóan lásd Hermann, 2015.a. 72., 161., 159–168. p.

vételezhettek; viszont csákö nem jutott mindenkinek, a tisztek pedig köpeny helyett mentét viseltek. Január 16-án a katonák megkapták az előírás szerinti hatvan töltést, és megkezdődhetett a lőképzés. Ezzel párhuzamosan fegyver- és kötelékgyakorlatokat is tartottak. A honvédek jelentős részének egyszerre kellett elsajátítania a fegyvertöltést és fegyverfogást, illetve az alakzatban való mozgást, ami nem ment könnyen. Szekulits január 17-i napiparancsában meg is jegyezte, hogy a rohamnál „a honvédek elszakadoznak, úgyhogy megálláskor nehezen lehet rendbe állíttatni”, és felhívta a zászlóaljparancsnokok figyelmét, „hogy honvédeküket arra oktassák, hogy a rohanásnál öszvetartók legyenek, és hogy különösen a lovasságnak erélyesen ellent állhassanak, és hogy a gyakorlatnál több részekre ne oszoljanak, hogy szükség esetében [nehogy] hatástalanokká váljanak”. Az ágyúfedezetet és a dandárszolgálatot január 17-én a 61., a „riadószázadot” 17-én a 60., majd 19-én a 61. honvédzászlóalj adta. A fegyelem megszilárdítása mellett szintén fontos kérdés volt a hiányos tisztikar ügyének rendezése is. A HM által a zászlóaljakhoz kinevezett tisztek egy része ugyanis nem vonult be alakulatához; mások egészségi állapotuk, illetve a rossz katonai helyzet miatt lemondtak állásukról és eltávoztak; egyesek pedig áthelyeztették magukat máshová. Ez különösképpen az újonc zászlóaljakat (tehát a 60. és 61. zászlóaljat is) sújtotta, hiszen a legénység minél előbbi kiképzéséhez tisztekre és altisztekre volt szükség. Ezért a zászlóaljparancsnokok kérték a minisztériumot, hogy a kilépett tiszteket töröljék a névsorból, és küldjenek helyettük másokat, illetve maguk is Perczelhez intézett sorozatos előléptetési felterjesztésekkel igyekeztek feltölteni a hiányzó helyeket. A tábornok ezeknek eleget is tett; ugyanakkor január 17-én utasította Szekulitsot, hogy dandárjával vonuljon Karcagra. A dandár január 19-én reggel hét órakor indult el Nádudvarról: az élen a 60. honvédzászlóalj, utána a 61., a gyalogüteg és 47., utóvédként pedig az 56. zászlóalj haladt. A csapatok harcképesen, lelkesen, „villogó fegyverrel és lobogó zászlóval” vonultak be még asznap Karcagra.²⁷

Perczel ugyanis még 15-én utasítást kapott az OHB-tól, hogy fejezze be a visszavonulást, és indítson támadást a Tisza vonalára felzárkózó cs. kir. csapatok ellen. A tábornok közben rendezte a csapatait, és a tartalék hadtesttől is újabb erősítéseket kapott. Január 17–18-án ismét átszervezte a csapatait: ennek keretében a 60. honvédzászlóalj (1147 fő) az 1., Hertelendy Miklós alezredes vezette hadosztály 2., Mihály Károly őrnagy vezette dandárja alárendeltségébe került. A zászlóalj január 20-án Karcagról Kisújszállásra ment, ahol csatlakozott a dandárhoz, amellyel 21-én vonult Törökszentmiklóásra. A 61. honvédzászlóalj (1280 fő) viszont a 2., Szekulits

27 A Szekulits-dandár összetételére, és nádudvari menetére lásd Hermann, 2015.a. 164., 189. p.; Turcsányira Bona, 1998–1999. III. k. 380–381. p. (A hadrendben tévesen János keresztnévvel szerepel.) A zászlóaljak felszerelésére és kiképzésére, a fegyelem megszilárdítására összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 211–212., 214–216. p., ill. MNL OL R 306. 18. csomó. 1849. január 17. d. sz. Az 56. honvédzászlóalj 4. százada parancskönyvének töredéke. 1849. január 16. – június 12. Másolata HL VII. 203. 9/388., január 16–19-i dandárparancsok. A 60. és 61. honvédzászlóaljak esetében a be nem vonult, áthelyezett, illetve kilépett tisztekre, valamint a januári kinevezésekre és előléptetésekre lásd a Melléklet 1. és 2. részét. A kilépésre példa Tassy Gyula főhadnagy esete, aki Sztojanich Miklós őrnagy 1849. március 11-én, Valkról a HM-nek írott levele szerint Perczel nevezett ki a 60. zászlóaljhoz főhadnaggyá még Letenyén, majd az illető 1849. január közepén lemondott, és elhagyta az alakulatot. Erre lásd MNL OL H 75. 1849: 6655. Az áthelyezésre példa a 61. zászlóaljnál Ilosvay László hadnagy ügye, aki Karcagon lett térparancsnoksági segédtsízt, így a HM Katonai osztálya 1849. január 16-án elrendelte a zászlóalj tisztikarából való kitörölését. Erre lásd MNL OL H 75. 1849: 515. Perczel úgy is igyekezett segíteni a tisztihányon, hogy a 62. (zalai), végül meg nem alakult zászlóaljhoz kinevezett, a seregénél megjelent tiszteket a 61. zászlóaljba osztotta be. Erre, illetve újabb tisztek kérésére lásd Csúzy őrnagy idézett, február 25-i jelentését. Perczel utasítására és a Karcagra vonulásra lásd Hermann, 2015.a. 189. p., ill. Hermann, 1992. 212. p.

alezredes irányította hadosztály 4., gróf Alexander Buttler őrnagy vezette dandárjához lett beosztva. A Buttler-dandár január 21-én Karcagról Kenderesre, majd 22-én Törökszentmiklóásra vonult, ahol bevárta a hadosztály másik dandárját. Perczel terve ugyanis az volt, hogy visszafoglalja Szolnokot, és erre a hadtest 1. és 3. hadosztályát kívánta bevetni, míg a 2. hadosztály Törökszentmiklóson tartalékban marad. A hadosztály csapatai (köztük a 61. zászlóalj) ezért kimaradtak az offenzívából; így jobb híján tovább gyakorlatoztak. Január 20-án és 22-én a 61. zászlóalj adta a dandárszolgálatot, illetve a belső szolgálatot.²⁸

Sok dicsőség ugyanakkor a 60. honvédzászlóaljnak sem jutott a hadjáratban. 1849. január 22-én reggel az 1. hadosztály arcból indított támadást Szolnok ellen, míg a 3., Kazinczy Lajos alezredes vezette hadosztály a befagyott Tiszán, majd a Zagyván átkelve északról került meg a várost. Ez utóbbi a nagy köd miatt azonban csak lassan tudott előrenyomulni, ezért a helységet védő cs. kir. Ottinger-lovasdandár rendben vissza tudott vonulni. A lovassági és tüzérségi összecsapásokkal tarkított ütközetben a magyar gyalogság nem került harcba; az 1. hadosztály zászlóaljainak csak annyi feladata volt, hogy a szolnoki hídfőt támadó tüzérséget fedezték. Így aztán veszteséget sem szenvedtek. A győzelem után Perczel főerőivel január 24-én Abonyba nyomult előre, majd 25-én reggel főerőivel ismét megtámadta a Ceglédre hátráló, erősítéseket is kapó Ottinger-lovasdandárt. Az 1. hadosztály újra arcból támadott, míg a Kazinczy vezette 3. hadosztály csapatainak ezúttal délről kellett megkerülniük a védőket a felolvadt, sáros talajon. Ottinger azonban ismét kibújt a bekerítésből, és Pest irányába hátrált. Az ütközetet újra a tüzérség és a lovasság vívta; a Mihály-dandár gyalogsága (közte a 60. honvédzászlóalj) már csak akkor ért a csatamezőre, amikor az ellenség már visszavonult. Közben a Szekulits-hadosztály január 24-én Szolnokra, majd 25-én Abonyba vonult előre. A csapatoknál a fegyelem még kissé ingatag lábakon állt, mivel itt az éjszaka a honvédek egy része lövöldözéssel „szórakoztatta” magát. A vétkeseket a következő nap Szekulits rendeletére 25 botütéssel fenytették meg; az alezredes pedig leszögezte, „hogy tanulják meg, miként háborús időben nem a levegőbe, hanem csupán az ellenségre kell és szabad lövöldözni”.²⁹

Perczel eredetileg folytatni akarta az előrenyomulást, ám január 26-án már Szolnokra vontatott vissza seregét. Ennek oka az volt, hogy a Tokaj körzetében tevékenykedő, Franz Schlik altábornagy vezette cs. kir. hadtest segítségével Pestről egy cs. kir. hadosztály indult el, amely veszélyeztethette a Poroszló és Tiszafüred közti átkelőt. Mivel ez utóbbit csak csekély magyar haderő őrizte, ezért a HM január 24-én elrendelte, hogy Perczel egy hadosztályt indítson az átkelő védelmére. Január 26-án azonban kiderült, hogy a híd nincs veszélyben, így a tábornok újra támadni akart. A sereghez megérkező Henryk Dembiński altábornagy, akit Kossuth fővezérnek szánt, viszont ragaszkodott a kikülönítéshez; ezen pedig a két tábornok annyira összeveszett, hogy Perczel lemondott, és elhagyta a sereget. Dembiński ezután a hadtest parancsnokságát Hertelendy alezredesnek adta át, és utasítására a magyar csapatok 27-én elhagyták a várost, majd a hidat felgyújtva Törökszentmiklóásra vonultak. A lengyel tábornok a

28 A január 15-i OHB utasításra, Perczel szervezési tevékenységére, és az új hadrendre összefoglalóan lásd Hermann, 2015.a. 167., 184–189., 190., 194–195. p. Hertelendyre és Buttlerre lásd Bona, 2015. I. k. 308–309., 213. p., Mihályra uo. II. k. 424. p. A menetekre és Perczel tervére lásd Hermann, 2015.a. 190–191. p., a Szekulits-hadosztály tevékenységére Hermann, 1992. 215. p., ill. 56. hzlj. pkv. január 19-i és 21-i dandárparancsok.

29 A támadó hadjáratra, a szolnoki és ceglédi ütközetekre összefoglalóan lásd Hermann, 2015.a. 191–215. p.; Kazinczyra még Bona, 2015. I. k. 344. p. A Szekulits-hadosztály menetére és az abonyi eseményekre pedig még Hermann, 1992. 212. p.

megerősített Kazinczy-hadosztályal január 28-án Tiszafüred irányába indult, míg a többi alakulatot a Tisza-vonal védelmére utasította. A Hertelendy-hadosztály Törökszentmiklóson maradt, míg a Szekulits-hadosztály január 31-én Kisújszállásra vonult.³⁰

Két hónap a Tisza mentén (1849. február–március)

1849. február 1-jén, Törökszentmiklóson vette át az új parancsnok, Répásy Mihály tábornok a hadtest irányítását. Február 2-án aztán átszervezte csapatait; ennek keretében a 60. honvéddzászlóalj (1055 fő) a 2., Szekulits alezredes vezette hadosztály 3., Mihály őrnagy irányította dandárjába, míg a 61. zászlóalj (1180 fő) az 1., Hertelendy alezredes vezette hadosztály 2., Buttler őrnagy irányította dandárjába került. A 3. dandár Kisújszálláson maradt, egy erős elővéd Szajolban állomásozott, egy különítmény pedig Cibakházára ment; a főerőket azonban Répásy Törökszentmiklóson összpontosította. A hadtest feladata a Tisza-vonal védelme volt Tiszapüspökittől Tiszainokáig, főként pedig a Szolnok–Debrecen főút fedezése. Noha január 28-án a cs. kir. csapatok ismét elfoglalták Szolnokot, a cibakházi híd elleni február 4-i, sikertelen akciót leszámítva nem próbálkoztak támadással; így csak előőrsi összecsapások folytak.³¹

A február eleji, majdnem kétheti hadművelleti szünetet mind a 60., mind a 61. zászlóaljnál igyekeztek kihasználni. Folytatódott a kiképzés; rendszeresek voltak az alaki-, és fegyvergyakorlatok, illetve a céllövészetek. A zászlóaljak felváltva adták a dandár-, illetve az előőrsi szolgálatot; a legénység kiképzése mellett esténként a tisztek számára tiszti iskolákat tartottak. A tisztikarban is újabb változások mentek végbe: jó néhányan máshová helyezték magukat, illetve kiléptek; az ő helyükre ismét új tiszteket kellett kinevezni. Ez leginkább a 60. honvéddzászlóaljat érintette, mivel Tassy őrnagy betegségére hivatkozva február 4-én kérte felmentését a parancsnokság alól. A HM február 7-én azt javasolta Répásynak, hogy ideiglenesen a rangidős százados vegye át a zászlóalj parancsnokságát, ám Tassy döntése véglegesnek bizonyult. Így új parancsnokról kellett gondoskodni: ez végül Sztojanich Miklós, a 25. honvéddzászlóalj rangidős századosa lett, aki február 6-án este tíz órakor vette át a zászlóaljat. Mivel Tassyt hamarosan követte segédtisztje, Háczy Kálmán főhadnagy is, az ő helyére február 20-tól Okolicsányi István (egyelőre őrmesteri rendfokozatban) került. Sztojanich végül február 14-én kapta meg az őrnagyi előléptetését.³²

30 A visszavonulásra, Perczel lemondására, Szolnok feladására és az új felállásra összefoglalóan lásd Hermann, 2015.a. 224–225., 231–236. p., valamint még az utóbbira Hermann, 1992. 212–214. p. Dembińskire Bona, 2015. I. k. 115–116. p.

31 A Répásy-hadtest február 2-i hadrendjére és elhelyezkedésére lásd MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára IV. 602. a. Farkassányi Sámuel kormánybiztosi iratai, 2. d. Nr. 981. Közli: Hermann, 2015.a. 259–260. p. A hadtest átvételére és magára Répásyra uo. 235. p., ill. Bona, 2015. I. k. 142. p. A hadtest feladatára, illetve a cibakházi kiküldetésre lásd Mészáros hadügyminiszter Debrecenben, 1849. január 31-én írott utasítását Répásynak. HL VII. 203. 11/310. Közli: Csikány, 2003. 56. p. Szolnok cs. kir. meg-szállására lásd Hermann, 2015.a. 238–239. p., a február 4-i cibakházi összecsapásra az OHB Debrecenben kelt február 7-i közleményét. MNL OL H 2. OHB 1849: 1584. Közli: Csikány, 2003. 56–57. p.

32 A február eleji kiképzésre összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 215–216. p.; a tisztikarban január végén – február elején végbemenő változásokra összefoglalóan a Melléklet 1., ill. 2. részét. (Az átlépésre példa a 61. honvéddzászlóaljnál Perczel Ferenc százados esete, aki január végén áthelyeztette magát a 39. (Dom Miguel) sorjalogezred 3. zászlóaljához. Erre lásd a HM Debrecenben, 1849. január 31-én kiadott rendeletét a 61. zászlóalj parancsnokságának. MNL OL H 75. 1849: 1890.) Tassy őrnagy betegségére és lemondására lásd Répásy Törökszentmiklóson, 1849. február 4-én írott jelentését, ill. a HM február 7-i választát. MNL OL H 75. 1849: 2278. Sztojanich kinevezésére és a parancsnokság átvételére lásd uő Valkról, 1849. március 11-én a HM-nek írt jelentését. MNL OL H 75. 1849: 6655. Magára Sztojanichra, őrnagyi kinevezésére, ill. Háczyra és Okolicsányira lásd a Melléklet 1. részét. Okolicsányi kinevezésére

1849. február 11–12-én aztán megérkezett Szentesről a gróf Vécsey Károly vezette bácskai (6.) hadosztály Törökszentmiklósról, hogy átvegye a Tisza-vonal védelmét. Így lehetővé vált, hogy Dembiński altábornagy – aki Eger–Gyöngyös térségében tervezte a döntő csatát – a Répásy (II.) -hadtest csapatait is a Felső-Tisza vidékére irányítsa. Ennek megfelelően a Szekulits (5.) -hadosztály február 12-én délután indult el Törökszentmiklósról, majd a kisújszállási dandár csapatainak (közte a 60. honvédszászlóaljnak) a csatlakozása után 13-án Kenderesen, 14-én pedig Kunmadarasra keresztül 16-ra Tiszafüredre érkezett, ahol a csapatok beszállásoltak. Február 21-én a belszolgálatot és a riadószászadot a 60. zászlóalj adta, amely még 20-án 91 szuronyos löfegyvert is kapott. Február 21-én aztán Dembiński az 5. hadosztály lovassággal is megerősített zömét Poroszlóra, majd 23-án a magyar főseereghez rendelte. Ugyanakkor a kulcsfontosságú tiszafüredi híd védelmére a 60. honvédszászlóaljat a 3. utászsászlóaljjal együtt Poroszlón hátrahagyták. A zászlóalj így lemaradt az 1849. február 26–27-i kápolnai csatáról.³³

Sok dicsőség azonban a Hertelendy (4.) -hadosztály csapatainak sem jutott. Az 5. hadosztályt valószínűleg egy napos késéssel követő csapatok (közte a 61. zászlóalj) február 15-én érhettek be Kunmadarasra, ahol aztán letáboroztak. Mivel ez a hadosztály egyfajta tartalék lehetett Dembiński elképzeléseiben mind Szolnok, mind pedig Tiszafüred irányában, így további előrevonására nem került sor. Így aztán amikor Vécsey (a várható cs. kir. támadásra való hivatkozással) február 17-én segítséget kért Répásytól, ő egy dandárnyi erő elküldése mellett döntött. Miután pedig a Cibakházánál lévő csapatok zöme amúgy is a Buttler-dandárhoz tartozott, a tábornok döntése erre a kötelékre esett. A dandár (benne a 61. honvédszászlóaljjal) valószínűleg február 19-én indult el erőltetett menetben, majd 20-án Kenderesen találkozott a közben felváltott cibakházi különítmény egységeivel. A két oszlopból végül egy vegyes dandár vonult be aznap Törökszentmiklósról; a többi egység pedig vélhetően Kunmadarasra ment.³⁴

A Buttler-dandár február 21–25. között állomásozott Törökszentmiklóson; a február 23-i hadrend szerint létszáma 2390 fő és három löveg volt, amelyből a 61. honvédszászlóalj 1330 fővel részesedett. A csapatok naponta kétszer gyakorlatoztak, és már a képzettség olyan fokára jutottak, hogy a február 26-i, valószínűleg Fegyverneken tartott gyakorlatot követően mind Vécsey tábornok, mind Buttler őrnagy elismerését fejezte ki. Mivel 25-én megérkezett Cibakházára a Damjanich János tábornok vezette bányási (8.) hadosztály, így itt már elegendő erő állt rendelkezésre a Tisza-vonal védelmére. Mivel pedig közben Répásy is parancsot kapott, hogy a 4. hadosztállyal vonuljon

még lásd Sztojanich őrnagy 1849. március 26-án Poroszlóról írt felterjesztését a HM-nek. MNL OL H 75. 1849: 8158.

33 Vécsey csapatainak beérkezésére, ill. az 5. hadosztály elvonulására, a kápolnai csatában bevetett erőire, és magára a csatára összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 214–220. p. A HM Debrecenben, 1849. február 12-én kiadott rendeletében a magyar hadsereget 8 hadtestre, ezen belül 20 hadosztályra osztotta. A Répásy-hadtest lett a II. hadtest; alárendeltségében a 4. (Hertelendy-), ill. az 5. (Szekulits-) hadosztállyal. Erre lásd HL VII. 203. 13/320. Közli: Von der Revolution, 212–213. p. A Tiszafürednél maradó erőkre még lásd a február 2-i hadrendet. Vécseyre még Bona, 2015. I. k. 145–146. p. A 60. zlj. szolgálatára még lásd 56. hzlj. pkv. február 20-i hadosztályparancsot.

34 A 4. hadosztály elvonulására és a kunmadarasi erőkre összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 214. p.; Dembiński elképzeléseire Tiszafüredről 1849. február 23-án Répásynak írott levelét. HL VII. 203. 14/473. Közli: Von der Revolution, 230–232. p. Vécsey február 17-i segítségkérésére és a Répásy által küldött erőkre lásd MNL OL P 295. b/32. fasc. A bácskai (később III.) hadtest elnöki levelezőkönyve Nr. 61/B., ill. uo. b/26. fasc. A bácskai (később III.) hadtest parancskönyve február 21-i parancsok. A dandár hadrendjére és létszámára a 6. hadosztály Törökszentmiklóson, 1849. február 23-án kelt hadrendjét. HL VII. 203. 14/447. A Buttler őrnagy vezette „segítség dandár” ekkor az 54. és 61. honvédszászlóaljból, a 8. (Coburg) huszárezred 1. őrnagy 1. századából, illetve a Zalánfy hadnagy vezette fél hatfontos ütegből állt. A hadrend ide sorolja a pozsonyi vadászszázadot is, noha az Cibakházán maradt.

Tiszafüredre, így Vécsey február 27-én Kenderesen keresztül Kunmadarasra indította a Buttler-dandárt, amely erőltetett menetben még aznap be is vonult oda. Itt a dandár átszervezésre került, majd a hadosztály többi csapataival előfogati szekerekkel végül február 28-án ért be Tiszafüredre.³⁵

Noha február második fele a 60. és a 61. zászlóalj számára harc nélkül, jobbra meneteléssel, illetve kiképzéssel telt, a zászlóaljparancsnokok nem unatkoztak. Amíg Sztojanich őrnagynak főleg a zászlóaljörzs hiányzó szakszemélyzetének (számvevő, illetve élelmezési tisztek, fő-, és orvosok) pótlása okozott gondot, addig Csúzy őrnagynak hasonló problémái mellett még a Perczel tábornok által kinevezett, de a HM által el nem ismert tisztek rendfokozatának a „törvényesítése” miatt is főhetett a feje. Végül előbbi esetben altisztek ideiglenes kinevezése, illetve szaktisztek rendszeresítése, utóbbi esetben pedig a HM elismerésének megszerzése oldotta meg a gondokat. Február 25-re mindkét zászlóaljnál ellenőrizték a tiszti névsorokat, és a meg nem jelent tisztek esetében kérték utóbbiak törlését a HM nyilvántartásából, illetve helyettük másokat terjesztettek fel.³⁶

A kápolnai csatavesztés után a magyar főszereg csapatai március 2-án Poroszlóra, majd azt feladva 3-án Tiszafüredre húzódtak. A vereség következtében március 3-án Dembinskit leváltották, helyére 8-án végül Vetter Antal altábornagy került. Változás történt a II. hadtest élén is: március 8-án Répásy Aulich Lajos tábornok, a VII. hadtest korábbi hadosztályparancsnoka váltotta. Mivel a hadműveletekben rövid szünet állt be, a II. hadtest március 12-ig Tiszafüreden és környékén maradt.³⁷

Március 1-jén a 4. hadosztály Tiszafüreden és a környékén állomásozott; ideiglenesen ekkor az alárendeltségébe kerültek az 5. hadosztály itt hagyott csapatai, így a 60. honvédszászlóalj is. Március 2-án a dandári és helyőrségi szolgálatot (összesen három századdal) a 61., március 3-án pedig a 60. zászlóalj adta. Utóbbi egy osztaga még 2-án indulva 26 cs. kir. hadifoglyot kísért Debrecenbe. Mivel Tiszafüreden nagy zsúfoltság alakult ki, így egyes alakulatok ideiglenesen elhagyták a várost; a 61. honvédszászlóalj (vagy egy része) például március 2-án vonult ki a helységről, és oda csak 3-án tért vissza. Március 4–5-én Répásy átszervezte hadtestét: a 61. zászlóalj (1149 fő) a 4. hadosztály 2., Alois Burdina őrnagy vezette dandárába, míg a 60. (1155 fő) az 5.

35 A Buttler-dandár létszámára és elhelyezésére lásd a február 23-i hadrendet (a 61. zászlóalj itt szereplő adata valószínűleg a teljes létszámról, nem az éppen bevezetett katonák számára vonatkozik), a hétköznapi napokra és Vécsey, illetve Buttler dicséretére lásd MNL OL P 838. A 61. honvédszászlóalj parancskönyve (1849. február 26. – augusztus 20.) február 26-i zászlóalji parancs. Damjanich csapatainak beérkezésére, és a Buttler-dandár elindítására lásd Vécsey február 26-i jelentését a HM-nek, és 27-i parancsát Buttler őrnagynak. Bács. (III.) hdt. eln. lkv. Nr. 82/B, ill. 85/B.; Damjanichra még Bona 2015. I. k. 114–115. p. A Buttler-dandár menetére és összetételére lásd a 61. hzlj. pkv. február 27–28-i zászlóalji parancsok. Kunmadarason a Buttler-dandár csapatai a következő menetoszlopban álltak fel az elvonuláshoz: beregi század, 61. zászlóalj, 1. 12 fontos üteg, 54. zászlóalj, 48. zászlóalj (1–5. század). Erre lásd pkv. febr. 27.

36 A két zászlóalji tisztikarának februári változásaira, illetve altisztek szakbeosztásokba való kinevezésére lásd a Melléklet 1. és 2. részét, a február 25-re végrehajtott ellenőrzésre lásd HL VII. 203. 35. segédkönyv. Index und Officiers Standes Listen 1848. 50–73. Honvéd Bataillon 72–75. p., ill. 36. segédkönyv. Officiers Standes Listen der Honvéd Bataillone, 1 bis 77. 1849. 241–244. p. A pótlásokra a 60. honvédszászlóalj esetében példa Eisler Benedek főorvos, Pavolny Adolf orvos, illetve Nagy Sándor számvevő hadnagy február 15-i és 16-i kinevezése, akik közül Eisler március elején Tiszafüreden, utóbbi kettő március 11-én Tiszavalkon csatlakozott az alakulathoz. Ezekre lásd a HM Debrecenben, 1849. február 19-én kelt rendeletét, illetve Sztojanich Tiszavalkon, március 11-én írott jelentéseit. MNL OL H 75. 1849: 4005., 6436., 6771., 6821. A 61. zászlóalj esetében Perczel korábbi tiszti kinevezéseinek a HM általi elismerésére, illetve a *Közlöny* példányainak küldésére vonatkozó kérésére lásd Csúzy őrnagy Törökszentmiklósról írt február 25-i, idézett jelentését.

37 A március elején történt tiszafüredi eseményekre, Vetter, ill. Aulich kinevezésére összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 220–221. p.; Vetterre, Aulichra és Burdinára még Bona, 2015. I. k. 144–145., 109., 212. p.

hadosztály 1., Buttler őrnagy irányította dandárába került. Burdina őrnagy március 6-án szemlélte meg a 61. zászlóaljat. Noha március 7-én kisebb cs. kir. támadás érte a hídfőt, ezt a Mihály-dandár csapatai könnyedén elhárították, így a többi alakulatot nem kellett mozgósítani. A zászlóaljak elvileg reggel és délután két-két órát gyakorlatoztak; esős időben pedig „iskolát” kellett tartani, ahol a legénység a tábori szolgálattal és a dobjelekkel ismerkedhetett, illetve a puskaművesek segítségével a fegyvereit javíthatta. Március 7-ig a hadtest csapatai állandó készenlétben voltak; ezt követően a normál szolgálati rend állt vissza. Ennek keretében például március 11-én ismét a 61. zászlóalj adta a dandárkészenlétet.³⁸

A két zászlóalj belső élete ebben az időszakban viszonylag nyugodtnak volt mondható, mivel a tiszti keretek már kialakultak, illetve a legénységi állomány is egyre képzetlenebb lett. A 61. zászlóaljnál történt csak kisebb változás, mivel Csúzy őrnagy március 7-én beteget jelentett, és gyógyulása végett Debrecenbe utazott. A zászlóalj parancsnokságát március 8-án ideiglenesen a rangidős tiszt, Somossy Pál százados, az 1. század parancsnoka vette át. Ugyanakkor két olyan eset is történt, amelyek némileg felkavarták az állományt. Március 4-én a 60. honvédszászlóalj 3. századának őrszolgálatról visszatérő közvitéze, Mecseky János honvéd déli tizenkét óra körül Lipcsey Imre tiszafüredi szállójának istállójában súlyosan megsebesült, amikor a 9. (Miklós) huszárezred kötelékébe tartozó Polenga András közhuszár kezében véletlenül elsült egyik bajtársa pisztolya. A golyó a honvéd jobb vállába hatolva eltörte a kulcscsontot. Az esetet a sértett századparancsnoka, Véssey Miklós százados azonnal jelentette; Sztójánich őrnagy pedig még aznap az eset sürgős kivizsgálására és a bűnös megbüntetésére szólította fel az ezredparancsnokságot. Mivel a vizsgálat végül kizárta a szándékosságot, és Mecseky nem szenvedett halálos sérülést, így Polenga végül megúszta 40 botütéssel. A 61. honvédszászlóaljnál viszont sokkal kínosabb eset történt. Március 4-én délután 5 óra körül a VII. hadtesthez tartozó 48. (Ernő) sorgyalogezred 3. zászlóalj 2. százada éppen a szállásán állt fel a gyakorlathoz, amikor lövés dörrent, és a golyó az egyik fa ágain megpattanva legénység közé esett. Mivel az ok nélküli lövöldözés tiltva volt, így a század parancsnoka, Feldhoffer Ferenc százados Eisner tizedes vezetésével egy kilencfős őrzőjáratot küldött ki az eset kivizsgálására. Az őrzőjárat a helység szélén két 61. honvédszászlóaljhoz tartozó honvédet talált kilőtt fegyverrel, akiket be akart kísélni vizsgálatra. Ekkor azonban egyikük, Novák József közlegény „Honvédek, ragadjatok fegyvert, előre!” kiáltással segítségül hívta közelben lévő bajtársait, akik fegyveresen körbevették a sereztársat. Amikor pedig Eisner el akarta vezetni Novákot, az ellenállt, így a tizedes szuronyával könnyebben megsebesítette a jobb felkarján. Ekkor a honvédek elfogták a járőrt. Az egyre veszélyesebb tömegjelenségnek végül az vetett véget, hogy Eisnernek sikerült értesítenie századparancsnokát. Feldhoffer százados egy szakasszal katonái segítségére sietett, és így sikerült szétoszlatnia a honvédeket, Novákot pedig őrizetbe venni, és a városházára kísélni, ahol fogdába zárták. A történetekről parancsnokát, a 61. zászlóalj 2. századának vezetőjét, Pongrácz Béla századost is értesítették. Feldhoffer március 5-én jelentette az esetet felettesének; a sorzászászlóalj parancsnoka, Laszberg Károly őrnagy pedig még aznap

38 A II. hadtest átszervezésére, a hadtest csapatainak mindenapjaira, és a március 7-i cs. kir. akcióra összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 211. p. A csapatok beosztására és létszámára lásd a II. hadtest 1849. március 7-én, Tiszafüreden kelt új hadrendjét. HL VII. 203. 16/59. A 60. és 61. zászlóalj tevékenységére lásd a 61. hzlj. pkv. március 1–11-i bejegyzéseit; a fogolykísérésre Tóth János főhadnagy, tiszafüredi térparancsnok 1849. március 2-án kiadott nyílt rendeletét Király József 60. zászlóaljbeli tizedes és 7 katonája számára. HL VII. 203. 15/446. A puskaművesek fegyverjavító tevékenységére a 60. zászlóaljnál lásd 56. hzlj. pkv. március 5-i hadosztályparancs.

mindezt továbbította is feljebbvalójának, és az eset mielőbbi kivizsgálását sürgette. Az ügy további folytatása nem ismert, mivel pár napon belül a VII. hadtest csapatai elvonultak; mindenesetre Somossy százados március 10-én napiparancsban hirdette ki a zászlóaljnál, hogy Aulich utasítása szerint, aki fegyverét véletlenül vagy készakarva elsüti, az 50 botütéssel fog bűnhődni.³⁹

Március 12-én aztán Vetter a II. hadtestet is arra utasította, hogy induljon el az új összpontosítási körzet, Cibakháza irányába. Mivel az I. (Klapka György ezredes) és a III. (Damjanich János tábornok) hadtest már ott állomásozott, Vetter terve az volt, hogy a főerőkkel a Szolnok–Pest útvonalon támad, míg a VII. (Görgei Artúr tábornok) hadtest a Miskolc–Gyöngyös–Hatvan–Pest útvonalon tüntet. Tiszafüred körzetét azonban nem lehetett védelem nélkül hagyni, ezért Aulichnak egy dandárt ki kellett különíteni a hídfő védelmére, amelynek addig kellett maradnia, míg a Tiszán Tokajnál átkelő VII. hadtest egy beérkező különítménye le nem váltja. Aulich egy vegyes dandárt állított fel Patay István alezredes parancsnoksága alatt, amelybe a 60. és a 61. zászlóalj is bekerült, majd 13-án hadtestével elvonult Kenderes irányába.⁴⁰

A március 12–22. közti időszakban így tehát a két zászlóalj újra közös dandárba került. A 61. honvédzászlóalj kezdettől Tiszafüreden állomásozott, míg a 60. március 11-én még Tiszavalkon volt, de valószínűleg 13-ra ez is bevonult a városba. A dandár végig készenlétben volt; a zászlóaljak felváltva adták az előőrsi szolgálatot, a hídfő őrségét, valamint a helyőrségi szolgálatot; rendszerint három, illetve egy századdal. A 61. zászlóalj március 12-én, 14-én, 16-án, 18-án teljesítette a dandárszolgálatot. A szolgálaton kívüli századok pedig délelőtt és délután is gyakorlatoztak, mivel Patay alezredes kivált a 61. honvédzászlóalj katonáinak felkészültségével nem volt megelégedve, és ennek március 15-i napiparancsában hangot is adott. Hasonlóképp nehezményezte a csapatok dandáron belüli futárszolgálatokkal kapcsolatos felületességét, illetve a feladatra beosztott katonák hiányosságait is. Március 19-én aztán megérkeztek a felváltó csapatok, így a dandár alakulatai március 20-án Sztojanich őrnagy vezetésével (Patay Tiszafüred katonai parancsnokaként egyelőre hátramaradt) Kunmadarasra vonultak, majd 22-ig ott is állomásoztak. Az itt március 21-én kelt létszákimutatás szerint ekkor a 60. honvédzászlóalj létszáma 1216 fő (ebből bevethető 1096 fő), míg a 61. honvédzászlóalj létszáma 1242 fő (ebből bevethető 1185 fő) volt. Ebben az időszakban, miután a tavasszal megérkeztek a járványos betegségek is, a zászlóaljparancsnokok fő feladata az orvosi posztok betöltése volt. Itt a 60. zászlóalj bizonyult eredményesebbnek, mivel mindhárom állást sikerült feltölteni; ellenben a 61. zászlóaljnál még

39 Csúzy őrnagy betegségére, ill. Somossy kinevezésére lásd 61. a hzlj. pkv. március 8-i bejegyzését, míg a Somossyra a Melléklet 2. részét. Mecseky honvéd esetére és a büntetésre lásd Véssey százados és Sztojanich őrnagy március 4-i jelentéseit, ill. Eisler főorvos szintén 4-én kelt orvosi látletét, valamint a VII. hadtest tábori hadbírósa által március 7-én Egyeken, és 14-én Tokajban felvett kihallgatási jegyzőkönyveket, illetve a 18-án, Miskolcon hozott ítéletet. HL VII. 203. 16/61., a-e.; Vésseyre még a Melléklet 1. részét. Novák közlegény esetére lásd Feldhoffer százados, Laszberg őrnagy, ill. felettesük, Johann Weiss alezredes március 5-i tiszafüredi jelentéseit, ill. Laszberg Egyeken, március 9-én kelt jelentését. HL VII. 203. 16/130., a., b., ill. d. Feldhofferre lásd Bona, 2008–2009. I. k. 341–342. p.; Laszbergre és Weissre még lásd Bona, 2015. II. k. 386–387., 591. p.; Pongráczra a Melléklet 2. részét. A március 10-i utasításra lásd a 61. hzlj. pkv. aznapi zászlóaljparancsát.

40 Vetter utasítására, a II. hadtest menetére és a kikülönítésre lásd Hermann, 1992. 221. p.; Vetter hadműveleti tervére még Csikány, 2003. 53. p. A vegyes dandár a 60. és 61. honvédzászlóaljakból, a 3. utászászlóalj 2 századából, a 14. (Lehel) huszárezred 6. századából, és az 1. háromfontos ütegből állt; összesen 2882 fő és 6 (8) löveg. Erre lásd a II. hadtest Mezőtúron, 1849. március 20-án kelt hadrendjét, ill. a magyar főserég Törökszentmiklóson, március 23-án készült létszákimutatását. HL VII. 203. 17/615., ill. 18/196. Klapkára és Patayra még Bona, 2015. I. k. 127–129., ill. II. k. 457–458. p.

mindig csak egy főorvos volt. Tisztekből viszont utóbbi alakulat olyan jól el volt látva, hogy már négy számfeletti is tartózkodott az egységnél.⁴¹

A dandár az eredeti tervektől eltérően azért nem vonult tovább dél felé, mivel közben a honvéd főszereg március 17–19. közti támadó hadművelete Cibakháza körzetében kudarcot vallott, így Vetter 20-án újra Tiszafüred irányába indította a sereget. A II. hadtest csapatai március 23-án vonultak be Kunmadarasra, ahol a vegyes dandár feloszlott, és egységei korábbi dandáraikhoz soroltak be. A II. hadtest március 24-én Tiszafüredre, 25-én pedig Poroszlóra vonult. Ezen a napon Vetter átszervezte a főszereg csapatait, és egy önálló lovas, és egy önálló gyalogos tartalékhadosztályt, valamint erős hadseregtartalék tűzértséget hozott létre. Mindez azonban csak a hadtestek „megcsonkításával” sikerülhetett, amelyekben a hadosztályok lényegében megszűntek. Ez kiváltotta a törzstiszti, illetve a tábornoki kar (főként Damjanich) elégedetlenségét. Az átszervezések következtében a Buttler-dandár a 60. honvédszászlóaljjal együtt átkerült a Máriássy János alezredes vezette tartalék gyalogoshadosztályhoz, míg a 61. zászlóalj maradt a II. hadtestben, de a 2., Mihály (majd Kisfaludy Mór) őrnagy vezette dandárhoz került. Az új felállásban a II. hadtest március 26-án Besenyőtelekre, 27-én Erdőtelekre, majd kétnapi pihenő után 30-án Fel- és Aldebrőre, illetve Tófalura vonult. A Máriássy-hadosztály a zömöt követve március 30-án indult el Poroszlóról, és Füzesabonyon, illetve Dormándon keresztül Besenyőre vonult. A zászlóaljakról ebben az időszakban nem sokat tudunk; az viszont biztos, hogy a dandárszolgálatot március 24-én Tiszafüreden a 61. zászlóalj adta.⁴²

A tavaszi hadjárat és Buda ostroma (1849. április–május)

1849. március 28-án Vetter megbetegedett és szolgálatképtelenné vált; helyette Kosuth március 30-án Görgeit nevezte ki ideiglenes jelleggel a főszereg élére. A március 30–31-én tartott egri haditanácson végül Klapka tervét fogadták el, amely szerint a VII. hadtest a Hatvan–Gyöngyös országúton tüntet, míg a főerő (I., III. és II. hadtest) egy déli kerülővel a Gödöllő térségében feltételezett cs. kir. főszereg oldalába kerül, és azt megpróbálja a magyar főváros előteréből északra szorítani. Ennek keretében a II. hadtest a március 31-i pihenőnap után április 1-jén Halmajra, Abasárra és Visontára, 2-án Adácsra és Vámosgyörkre, 3-án Jászfákóhalmára, 4-én Nagykátára vonult. A

41 A tiszafüredi napokra, a szolgálatra, a felváltásra és a Kunmadarasra való vonulásra lásd a 61. hzlj. pkv. március 11–22-i bejegyzéseit. A március 21-i létszámról lásd a dandár Kunmadarason készült létszámkimutatását. HL VII. 203. 18/74. A II. hadtest Mezőtúron, 1849. március 21-én készült részletes létszámkimutatása szerint ekkor a 60. zászlóalj 1155 fővel (? bevethető), míg a 61. zászlóalj 1300 fővel (ebből 1149 fő bevethető) rendelkezett. Erre lásd HL VII. 203. 18/73. Az orvosokra lásd Sztojanich őrnagy Kunmadarasról 1849. március 22-én a HM-nek Vurumpek Károly orvos ügyében írt folyamodványát, ill. Somossy százados Tiszafüredről március 20-án a HM-nek írt összefoglaló jelentését. (Utóbbi szerint ekkor az alakulat számfeletti tiszteket és újoncokat is kapott.) MNL OL H 75. 1849: 7821., ill. 7285.

42 A cibakházi támadó hadműveletre összefoglalóan lásd Csikány, 2003. 53–54. p., Vetter újabb menetintézkedéseire, az új hadrendre, és a II. hadtest Tarnához való felvonulásra lásd Hermann, 1992. 221–223. p. A II. hadtest Kunmadarasra vonulására lásd Sztojanich őrnagy uo. 1849. március 22-én Repetzky Ferenc kormánybiztoshoz intézett kérelmét a beérkező csapatok élelmszer-ellátására. Másolata: MNL OL H 75. 1849: 7821. A vegyes dandár csapatainak visszasorolására és a március végi eseményekre 61. hzlj. pkv. március 22–28-i bejegyzések. Az új hadrendre még lásd Vetter Tiszafüreden, 1849. március 25-én kiadott utasítását; a Máriássy-hadosztály mozgására a hadsereg-főparancsnokság által uo. március 29-én elrendelt menetintézkedést. HL VII. 203. 18/332., ill. 19/125.; Mindkettőt közli: Von der Revolution, 272–276., 284–285. p. Damjanich és a parancsnoki kar elégedetlenségére lásd Aulich Poroszlóról, 1849. március 25-én délben Görgeihez írott levelét. HL VII. 203. 18/387. Közli: Von der Revolution, 276. p. Kisfaludyra és Máriássyra még Bona, 2015. I. k. 357–358., ill. II. k. 411. p.

Máriássy-tartalékhadosztály pedig a március 31-i pihenő után április 1-jén Kálra, 2-án Árokszállásra és Visznekre, 3-án Jászberénybe nyomult előre. Mivel a haditanács döntése értelmében a hadseregtartalék a II. hadtest lett, ezért a Máriássy-hadosztályt és a hadseregtartalék tüzérséget itt feloszlatták, és minden egység a korábbi hadtestéhez került vissza, ahol általában a korábbi hadrendek álltak helyre. Így a 60. zászlóalj a Buttler-dandárral együtt visszakerült a Szekulits-, míg a 61. zászlóalj a Patay-dandár alárendeltségében a Hertelendy-hadosztályhoz. Nagykátán vette át újra a II. hadtest vezetését Aulich tábornok, aki április 2–4. között ideiglenesen a VII. hadtestet irányította (távollétében Hertelendy ezredes, illetve Szekulits alezredes volt a parancsnok). Április 5-én a II. hadtest Tóalmásig nyomult előre.⁴³

Április 6-án hajnali öt órakor a II. hadtest megkezdte menetét az aznapi úti cél, Dány és Zsámbok felé. Dány előtt azonban előőrsei beleütköztek a cs. kir. I. hadtest utóvédét képező, Fejérváry József ezredes irányította cs. kir. vértessdandár csapataiba. Aulich azonnal csatarendbe bontakoztatta szét a hadtestét, és megkezdte az előrenyomulást. A túlerő elől a cs. kir. lovasdandár előbb a Dánytól északra lévő magaslatokra vonult, majd visszahúzódott Isaszeg felé; így a II. hadtest csapatai ellenállás nélkül vehették birtokba a falut és környékét. Délután fél egy körül az Isaszeg felé menetelő I. és III. hadtestek a Királyerdőnél szintén ellenségbe, a cs. kir. I. hadtest csapataiba ütköztek. Klapka éldandára viaszosította a fele szemben lévő ellenséges Gramont-utóvéddandárt, majd betört Isaszegre is, de ott Jellačić bevetette a tartalékait, így a magyar csapatok jelentős veszteséggel voltak kénytelenek visszahátrálni az erdőbe. Klapkától északra Damjanich hadteste szintén visszaverte a vele szemben lévő cs. kir. Rastić-gyalogdandárt, de aztán Klapka hadtestének meghátrálása miatt az erdő peremén meg kellett állnia. A helyzet szemrevételezése után Damjanich egyik dandárját az I. hadtest támogatására küldte, maga pedig főerőivel Isaszeg bevételeire indult. Előrenyomulás közben azonban jobbról a cs. kir. III. hadtest Lichtenstein-hadosztályának az oldaltámadása érte, ezért kénytelen volt visszavonulni az erdőszélre, és csapatokat küldeni északra, hogy a cs. kir. gyalogság előretörését a Királyerdő északi részében megállítsák. Mivel közben több sikertelen támadás után csapatai rendezése véget Klapka elrendelte a visszavonulást, Damjanich futárt küldött Aulichhoz, hogy csapataival haladéktalanul siessen a segítségére, és a jobb szárnyára (a Királyerdő északi részén) fejlődjön fel.⁴⁴

43 A honvédsereg vezetésében beállt változásokra, az egri haditanácsra és a menetekre összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 223–224. p. Az előrenyomulásra, illetve a tartalékhadosztály feloszlására lásd még a hadsereg-főparancsnokság által Tiszafüreden, 1849. március 29-én, ill. Gyöngyösön, április 1-én elrendelt menetintézkedést. HL VII. 203. 19/125., ill. 484. Mindkettőt közli: Von der Revolution, 284–285., ill. 288–289. p. A csapatok viaszosítására még Görgei Gyöngyösön, április 2-án kiadott parancsát. HL VII. 203. 20/14. Közli: Hermann–Kucza, 2002. 43. p. A II. hadtest létszáma ekkor kb. kilencezer fő és 36 (37) löveg volt. Erre lásd az idézett március 23-i létszámkimutatás adatait.

44 A II. hadtest aznapi menetére, illetve a Dány körüli hadmozdulatokra összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 224. p. Az április 6-i isaszegi csata első szakaszára összefoglalóan lásd Hermann, 2013. 18–20. p. Mivel I. hadtest két dandárja (Dessewffy-lovasdandár, ill. a Dipold-gyalogdandár) ekkor Mendén, ill. Pécelen állomásozott, így Klapka a csataterén csak 3 gyalogdandárát (Zákó-, Bobich-, és Sulcz-dandár; kb. hatezer fő és 22 löveg) tudta bevetni Damjanich III. hadteste (kb. 11 000 fő és 33 /34/ löveg) mellett. A cs. kir. I. hadtest megerősített Mihić-gyalogdandárja Monoron állomásozott, így Jellačić a harcteren 3 gyalog- (Gramont-, Rastić-, és Budissavliević-dandár) és két lovas (Fejérváry-, és Sternberg-) dandárját tudta alkalmazni (kb. tizenkétezer fő és hatvanhat löveg) a cs. kir. III. hadtest Lichtenstein-hadosztálya (Fiedler-gyalog-, ill. a Montenuovo- és Kisslinger-lovasdandárok; kb. ötezer fő és huszonegy löveg) mellett. Erre lásd Hermann, 2013. 20., 22., 13. p., valamint a cs. kir. Mihić-dandarra Jellačić Albertiben, 1849. április 3-án kiadott parancsát. KA AFA Karton. 1958. I. Kr.–sl. AK. u. J. 1849-4-19f. Közli: Hermann–Kucza, 2002. 57. p. A cs. kir. Lichtenstein-hadosztály összetételére lásd Lichtenstein Győrben, 1849.

Délután fél négy óra körül érkezett meg Damjanich futárja Dányba, és sürgette Aulich mielőbbi indulását. Mivel az üzenet szóban érkezett, a hadtest jobbszárnya nem volt kellően biztosítva, és a főparancsnokságtól utasítást nem kapott, a tábornok egyelőre nem indult el, de az erősödő ágyúszó hangjára riadóztatta a csapatait, és menetkészültséget rendelt el. Közben úgy három órakor a Kókán lévő Görgei is értesült a csatakezdésről (amit egy nappal későbbre várt), és szintén utasítást küldött Aulichnak, hogy nyomuljon előre, majd maga is a harctérre sietett. Közben Damjanich újabb írásbeli üzenetére a II. hadtestnél lévő Bayer József ezredes, a hadsereg tábornoki főnöke elrendelte az indulást, így Aulich hadtestét Görgei üzenete már mozgásban találta. A hadtest a Királyerdő keleti szegélyénél találkozott a főparancsnokkal, aki Aulichhal való megbeszélés után kiadta az utasításokat. Mivel Görgei közben olyan üzenetet kapott, hogy a Gáspár András tábornok vezette VII. hadtest Aszód és Bag elfoglalása után már Gödöllő felé tart, ezért úgy vélte, hogy Damjanichnak csak védekeznie, míg Klapkának támadnia kell, és így be lehet majd keríteni az ellenséget. Ennek megfelelően a II. hadtestből a 6. (Württemberg) huszárezred két osztálya valószínűleg a 2. lovas- és a 1. gyalogüteggel, illetve a 39. (Dom Miguel) sorgyalogezred 1. zászlóaljával a centrumba vonult előre, ahol Klapka visszavonulása rést hagyott a magyar arcvonalon. A 6. (Württemberg) huszárezred egy osztálya az 5. és 10. gyalogütegekkel, valamint a 48., a 61., az 54., és az 56. honvédszászlóaljakkal Damjanich segítségére sietett, míg a 60. honvédszászlóalj a balszárnyra vonult, hogy segítse Klapka csapatainak a rendezését. A II. hadtest többi alakulata egyelőre tartalékban maradt.⁴⁵

Mivel ekkor Jellačić csak Isaszeg és környéke védelmére szorítkozott, az igazán veszélyes helyzet a magyar sereg jobbszárnyán alakult ki, ahol a cs. kir. Fiedler-dandár 5 zászlóaljjal benyomult a Királyerdő északi részébe, hogy átkarolja a III. hadtest szárnyát. Damjanich József Wysocki ezredes vezetésével előbb a lengyel légió 1. zászlóalját és a 60. (Wasa) sorgyalogezred 3. zászlóalját, majd a 3. honvédszászlóaljat, illetve a 19. (Schwarzenberg) sorgyalogezred 3. zászlóalját is bevetette ellenük, de ezek csak annyit értek el, hogy feltartóztatták a támadókat. A küzdelmet itt a II. hadtest Mihály őrnagy vezette, délután hat óra körül harcba lépő négy zászlóalj döntötte el, mivel a kezdeti zavarok után (az 56. honvédszászlóalj katonái tévedésből ellenségnek nézték a Schwarzenberg-bakákat és rájuk lőttek) a III. hadtest zászlóaljaival együtt egy lendületes támadással este hét órára kivetették a cs. kir. gyalogságot az erdőből. Ezt követően itt a magyar csapatok csak védekezésre szorítkoztak; a cs. kir. Lichtenstein-hadosztály csapataival éjjel tizenegyig folyt a tűzharc.⁴⁶

Miután a balszárnyon sikerült rendezni a sorokat, Görgei Gáspár hadtestének beérkezésére várt, ám ez elmaradt. Ezért este hét órakor parancsot adott Klapkának és Aulichnak Isaszeg elfoglalására. Klapka három gyalogdandára, amelyet ekkor Au-

április 29-én írott ütközetjelentését. KA Militär Kanzlei Seiner Majestät Karton 2. 1849-4-7. Közli: Von der Revolution, 368–370. p.

- 45 A II. hadtest elindulására és harcbevetésére összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 224–225. p., Hermann, 2013. 20–21. p., ill. Meszéná Ferenc alezredes, a II. hadtest tábornoki főnökének Isaszegen, 1849. április 8-án írott jelentését a hadsereg-főparancsnokságnak a hadtest isaszegi csatában való részvételéről. HL VII. 203. 20/415. Közli: Von der Revolution, 310–311. p. Gáspárra, Bayerre, és Meszénára még lásd Bona, 2015. I. k. 120–121., 177., ill. II. k. 417. p. Kiss alezredesre még Bona, 2015. I. k. 126–127. p.
- 46 A Királyerdő északi részén folytatott küzdelemre összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 225. p., Hermann, 2013. 22–23. p., ill. Meszéná április 8-i jelentését. A Damjanich által bevetett zászlóaljakra lásd Wysocki, 1993. 56. p. A cs. kir. Fiedler-dandár zászlóaljaira lásd Lichtenstein április 29-i jelentését. A dandár a cs. kir. 9. (Hartmann) sorgyalogezred 2., a 10. (Mazzuchelli) sorgyalogezred 3., az 58. (István főherceg) sorgyalogezred 3. zászlóaljaiból, és az Eckert (később Braissach) vegyes zászlóaljból állt. Utóbbit a 7. (Prohaska), ill. a 49. (Hess) sorgyalogezredek 1–1. osztálya alkotta. Ezekhez csatlakozott még a cs. kir. I. hadtesttől érkezett 5. vadászszászlóalj.

lich centrumban lévő csapatain kívül jobbról a III. hadtest Kiss Pál alezredes vezette dandára, illetve balról, Pécelről a Dipold-dandár is támogatott, először az égő falut foglalta el, majd a Rákos-patak jobb partjáról is elűzte Jellačić határőreit. Emiatt végül este kilenc órakor a csatát a cs. kir. fél részéről irányító Windisch-Grätz tábornagy kénytelen volt elrendelni a visszavonulást Gödöllő felé. A győztes magyar csapatok a csataterén táboroztak le.⁴⁷

Az isaszegi csatában a cs. kir. fél kb. 370 főt és 47 lovat, míg a magyar kb. 800–1000 főt veszített. Ezen belül a II. hadtest, illetve a 60. és 61. honvédszászlóaljak veszteségei nem ismeretesek. Meszéna jelentéséhez csatolt kimutatása (alighanem csak a Király-erdő északi részén bevetett zászlóaljakra vonatkozóan) összesen 14 sebesültet tüntet fel, így valószínűleg a 61. zászlóalj nem szenvedett nagy veszteségeket; ugyanakkor Laky Ferenc százados, a 3. század parancsnoka is megsebesült itt. A balszárnyon valószínűleg Isaszeg bevételében is részt vevő 60. zászlóalj veszteségei nagyobbak lehettek. Mindenestre a két zászlóalj az első „igazi” csatájában jól megállta a helyét; a 61. zászlóaljat a harcban ideiglenes zászlóaljparancsnokként irányító Somossy Pál százados pedig (Mihály őrnagy és a másik három, az erdei harcban kitűnt zászlóaljparancsnok mellett) Meszéna jelentésében dicsérőleg említette meg.⁴⁸

1849. április 7-én az I., III. és VII. hadtestek koncentrikusan előrenyomultak Gödöllő felé, míg a II. hadtest csapatai Isaszegnél állomásoztak tartalékként. A döntő csata azonban elmaradt, mivel a cs. kir. főszereg Pest elé húzódott vissza. Ezért az április 7-én tartott gödöllői haditanácson a magyar vezetés úgy határozott, hogy a főerők (I., III. és VII. hadtest) egy északi kerülővel Komárom erődjének felmentésére sietnek, amivel harc nélkül a magyar főváros kiürítésére lehet kényszeríteni a cs. kir. főszereget. E hadmozdulat leplezésére viszont a II. hadtestnek, amelyet több alakulat mellett megerősítettek még az Asbóth Lajos alezredes vezette (dandárerejű) 12. hadosztály Szolnok felől előrenyomuló csapataival is, nagyjából két hétig el kellett hitetnie a cs. kir. hadvezetéssel, hogy a magyar főerők Pest alatt vannak és a főváros bevételére készülnek.⁴⁹

Az új haditervnek megfelelően április 8-án a II. hadtest Fótra, majd 9-én a Cinkota és Kerepes közti magaslatokra, míg a 12. hadosztály 8-án Gyömrőre, majd 9-én Üllőre és Maglódra nyomult előre. Cinkotán Aulich, valószínűleg a következő hetek nagy körütekintést igénylő hadmozdulatai miatt, némileg átszervezte a hadtestét: a harc-edzettebb csapatait az első három dandárba vonta össze, így a 60. és 61. zászlóaljak a 2. 12 fontos üteggel együtt az 5. hadosztály 4., Buttler őrnagy vezette dandárát alkották, egyfajta tartalékként. A két zászlóalj belső életéről ebből az időszakból nem sokat tudunk, de az valószínű, hogy a betegségéből felépülő Csúzy őrnagy ekkor érkezhetett vissza a hadsereghez Debrecenből, és vette át újra a 61. zászlóalj parancsnokságát.⁵⁰

47 Az isaszegi csata záró szakaszára lásd Hermann, 1992. 225. p., Hermann, 2013. 23–26. p.; a Kiss-dandár harcba vetésére lásd Hoffmann, 1906. 46. p., a Dipold-dandáréra Karsa, 1993. 165–166. p.; Kiss alezredesre (52. honvédszászlóalj) még Bona, 2015. I. k. 126–127. p.

48 A két fél veszteségeire lásd Hermann, 2013. 25. p.; a II. hadtest csatolt veszteségkimutatására HL VII. 203. 20/480. Közli: Von der Revolution, 311. p. Somossy dicséretére lásd Meszéna említett április 8-i jelentését; Lakya lásd a Melléklet 2. részét.

49 A magyar előrenyomulásra és az április 7-i gödöllői haditanácsra, illetve a haditervre összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 225–226. p., ill. Lázár, 740–746. p. Asbóthra még lásd Bona, 2015. I. k. 160–161. p.

50 A II. hadtest és a 12. hadosztály előrevonására lásd Hermann, 1992. 226. p., ill. Lázár, 2002. 748–749. p. A II. hadtest új, április 25-e előtti hadrendjére (április 15–20. közötti létszámokkal) lásd HL VII. 203. 51/18. (A hadrend keletkezése időpontja bizonytalan, de a Pest alatti összecsapások alapján már április 10-e előtt életbe lépett. Erre és a létszámadatok valószínűsített idejére még lásd Kemény, 2007. 30. p.) Csúzy visszatérésére lásd 1849. április 10-én Cinkotán kelt felterjesztését a HM-nek, amelyben

Április 10-én reggel nyolc órakor a II. hadtest előrenyomult Cinkota felé, és ezzel kezdetét vette az a „tüntetéssorozat” amelyben Aulich csapatai (április 11-ig a VII. hadtest, majd utána csak a 12. hadosztály támogatásával) 2-3 naponta áltámadásokkal foglalkoztatták a szembenálló cs. kir. erőket, vagy azok felderítési kísérleteit verték vissza. Ezekben a harcokban azonban a 60. és 61. zászlóaljnak április 20-ig jobbra csak támogató szerep jutott. Április 10-én a Buttler-dandár a cinkotai szőlőhegyen foglalt állást tartalékként, és délután a 12 fontos üteg tűznyitása akasztotta meg az Aulich fegyelmezetten visszavonuló csapatait követő cs. kir. I. hadtest lovasságát a további üldözésben. Április 16-án valószínűleg szintén a Buttler-dandár tüzérsége akadályozta meg a pesti tégláégetőknél, hogy a Kőbánya felé támadó, majd Maglód felé visszavonuló 12. hadosztály jobbszárnyát a cs. kir. I. hadtest lovassága átkarolja. Ezekben az összecsapásokban azonban a két honvédzászlóalj csak a tüzérséget fedezte, harcba nem került.⁵¹

A két zászlóaljat azonban így sem kerülték el a veszteségek. Április 10-én ugyanis a II. hadtest kerepesi táborában (valószínűleg a nem megfelelő élelmezés miatt) vérhasjárvány tört ki, amelyhez hamarosan kolera és tífusz is társult. Aulich úgy próbált segíteni a dolgon, hogy április 13-án átköltöztette a csapatait Cinkotára, és igyekezett feljavítani (bor, pálinka, fokhagyma és zöldségek segítségével) az ellátmányt, ám a helyi elsősegélyhely, illetve a gödöllői katonai kórház így is tele lett a betegekkel. Az alakulatok ennek következtében jelentős veszteségeket szenvedtek: ezen belül április 20-ra a 60. honvédzászlóalj bevezethető létszáma 752 főre, míg a 61. zászlóaljé 1041 főre csökkent.⁵²

Közben az április 13-án kinevezett új cs. kir. fővezér, Ludwig von Welden tábor-szernagy 20-án elrendelte Pest-Buda kiürítését, amelynek a híre a magyar táborba is eljutott. Ezért Aulich valószínűleg úgy döntött, hogy a következő napi demonstráció a korábbiaknál erőteljesebb lesz, és kedvező erőviszonyok esetén akár igazi támadásba is átmehet. E célból egy különítménnyel, amelynek a 60. honvédzászlóalj is a része lett, 20-án este megerősítette Asbóth hadosztályát.⁵³

Az április 21-én történtek azonban nem igazolták Aulich reményeit. A II. hadtest főerői és különítményei délután négy óra körül a Rákos-patak vonalán, illetve Újpest előtt is a cs. kir. III. hadtest csapataiba ütköztek, és végül kénytelenek voltak visszavonulni. A 61. zászlóalj valószínűleg nem került harcba. Ugyanakkor a közben ezredessé előléptettet Asbóth megerősített hadosztálya reggel hat órakor indult el a maglódai táborból, és kora délután ellenállás nélkül érte el a cs. kir. I. hadtest Budissavliević-dandára által megszállt Kőbányát és környékét. Asbóth a Pest–Szolnok vasútvonalra merőlegesen bontakoztatta szét a csapatait. A jobbszárnyon állt fel a 60. honvédzás-

zászlóaljparancsnokként Fekete Dániel főhadnagy katonai parancsnoknak való kinevezését javasolja a gödöllői tábori kórház élére. Erre MNL OL H 115. 1. d., d. sz., ill. Lázár, 2002. 764. p.

51 Az április 10–20. közötti Pest alatti harcokra összefoglalóan lásd Lázár, 2002. 749–772. p.; a Buttler-dandár bevetéseire uo. 750–751., 767–768. p.

52 A járványok kitörésére és az egészségügyi helyzetre összefoglalóan lásd Lázár, 2002. 764–765. p.; az április 20. körüli létszámokra az április 25. előtti hadrendet. A tífusz jelenlétére még lásd Böröcz Mihály honvéd, a 60. honvédzászlóalj kutasi születésű, a szabadságharc előtt Sávolyn élő katonájának 1849. május 27-én kiállított halotti bizonyítványát, aki május 26-án, 20 évesen hunyt el a fenti betegségben a gödöllői katonai kórházban, és egy nappal később temették el helyben. HL VII. 203. 30/232.

53 A cs. kir. kiürítés megkezdésére, ennek híreire, és Aulich elképzeléseire összefoglalóan lásd Lázár, 2002. 771–772. p. Az Asbóth megerősítésére küldött különítmény a 60. honvédzászlóaljból, a beregi századból, a 6. (Württemberg) huszárezred Jelics József kapitány vezette századából, ill. az 5. hatfontos gyalog-üteg feléből állt; kb. 1050 fő és három löveg erőben. Erre lásd Aulich Cinkotán, 1849. április 22-én írott jelentését a hadsereg-főparancsnokságnak az előző napi demonstrációról. HL VII. 203. 23/239. Közli: Von der Revolution, 351–353. p. A létsámra lásd az április 20. körüli adatokat.

lólalj három százada valószínűleg Sztojanich őrnagy vezetésével, míg az Asbóth vezette centrum mellett, a balszárnyon volt a 60. honvédszászlóalj Okolitsányi Lajos százados vezette másik három százada, amelyek a pozsonyi vadászszázad, a 49. honvédszászlóalj három százada, a 6. (Württemberg) és a 17. (Bocskai) huszárezredek egy-egy százada, illetve az 5. és a 11. hatfontos félütegek (összesen hat löveg) társaságában alkották a harcrend ezen részét.⁵⁴

Az ütközet a magyar jobbszárnyon kezdődött, ahol a horvát báni huszárok kíséretében egy cs. kir. röppentyű üteg fejlődött fel; ezeket azonban a kun önkéntes lovasok (valószínűleg a jobbszárnyon lévő Bocskai-huszárok és a tüzérség támogatásával) aránylag hamar elűzték. Hamarosan a centrumban is megkezdődött a csatárharc. A balszárnyon lévő pozsonyi vadászok közben beleütköztek az ellenséges előőrsekbe a kőbányai szőlőhegy előtt. Támogatásukra Asbóth előbb a bal szélén lévő 60. zászlóalj három századát, majd a mellettük álló 49. zászlóalj három századát is előre indította; helyükre pedig a centumból 63. honvédszászlóalj egyik osztályát vezényelte. A pozsonyi vadászokat hátrahagyva a 60-asok bátran megrohanták a szőlőskerteket, és a 49-esek támogatásával el is foglalták azokat, kiszorítva innen az itt lévő ellenséges vadász-, és határőrszázadokat. Közben azonban a kőbányai szőlőhegyet jobbról megkerülve megjelent a magyar balszárnny oldalában a cs. kir. I. hadtest megerősített Fejérváry-lovasdandára. A cs. kir. nehézlovasság láttán Asbóth azonnal elrendelte a visszavonulást, amelyet a jobbszárnny és a centrum rendben hajtott végre. A leginkább fenyegetett balszárnnyal azonban nem volt ekkora szerencséje. A cs. kir. lovasság élén támadó 7. (Hardegg) vértesezred rohama megfutamította a gyalogságot itt fedezni próbáló Württemberg- és Bocskai-huszárszázadokat, majd a szőlőskertekből utolsóként kiérő, a nagy sietségben rendetlenül visszaözlő 60-asokra vetették magukat, jelentős veszteséget okozva azoknak. A helyzetet a 49. honvédszászlóalj mentette meg, amelynek közben sikerült felvennie a lovasság elleni tömegalakzatot, és sortűzeivel fedezte a 60-asok hátrálását. Ezt kihasználva Okolitsányi századosnak sikerült rendeznie a sorokat, és a 60. zászlóalj három százada is tömegbe tudott fejlődni. A hátráló zászlóaljakat a cs. kir. vértések és a tüzérség tovább támadták; a 7. vértesezred ezredesi osztályának pedig sikerült bekerítenie a 60. zászlóaljat, amelyet megadásra szólítottak fel. Jelics százados azonban már rendezte a saját huszárait, és a Württembergiek vakmerő ellentámadása a bekerítő Hardegg-osztály ellen lehetővé tette, hogy Okolitsányi százados csapatával kitörjön a gyűrűből. A visszavonulást ezután az Asbóth által személyesen irányított tüzérség és lovasság (a kun lovasok és az egyik Bocskai-század) fedezte, egészen a keresztúri magaslatokig, ahol Aulich harcba lépő tüzérsége végleg véget vetett a cs. kir. üldözésnek.⁵⁵

Az ütközetben a magyar fél Asbóth jelentése alapján 82 főt és egy lovat veszített, ám ez az szám nem tartalmazta az összes alakulat veszteségét. Ebből a 60. zászlóalj 37 fő sebesülten részesedett, ám a halottak és a foglyok száma nem ismeretes. Mivel az április 27-i hadrend adatai szerint a 60. zászlóalj csak 642 bevethető katonával és

54 Az április 21-én Aulich által végrehajtott akcióra összefoglalóan lásd Lázár, 2002. 773–774. p. Asbóth csapatainak hadrendjére és létszámára (kb. 3500 fő és 16 löveg) lásd az április 25. előtti hadrendet, ill. Kemény, 2007. 23., 30. p. Asbóth csapatainak felvonulására és harcrendjére Lázár, 2002. 774–776. p., ill. Asbóth ezredes Maglódon, 1849. április 22-én Aulichnak írt jelentését a kőbányai ütközetéről. HL VII. 203. 23/239a. Közli: Von der Revolution, 350–351. p. (A cs. kir. Budissavliević-dandár ekkor kb. négyezer fővel és tizenkét löveggel rendelkezhetett. Erre lásd a cs. kir. I. hadtest április 23-i hadrendjét. KA AFA Karton 1930. Südarmee unter Jellačić 1849-4-23.) Okolitsányi századosra lásd a Melléklet 1. részét.

55 A kőbányai ütközetre összefoglalóan lásd Lázár, 2002. 776–777. p., ill. Kemény, 2007. 23–24. p., valamint Aulich és Asbóth idézett, április 22-i jelentéseit. (A megerősített cs. kir. Fejérváry-lovasdandár ekkor kb. 1900 főből és hat lövegből állt. Erre lásd a cs. kir. I. hadtest április 23-i, idézett hadrendjét.)

három lóval rendelkezett (ugyanekkor a 61. zászlóalj bevethető létszáma 1030 fő és hét ló), és a járványhelyzet április 20-ra jelentősen javult, így valószínű, hogy a zászlóalj tényleges vesztesége az összecsapásban megközelíthette akár a 100 főt is. A cs. kir. fél összvesztesége szintén nem ismert. Mindenesetre a 60. zászlóalj az ütközetben a súlyos veszteségek ellenére végül is megállta a helyét; egyik közlegénye, a mindössze 12 (!) éves Kumer József honvéd (a zászlóalj „árvája”) bátorságát pedig Aulich saját jelentésében emelte ki.⁵⁶

Az április 22-i pihenőnap után 23-án a cs. kir. főerők nyugati, míg a cs. kir. I. hadtest csapatai déli irányba hagyták el a magyar fővárost; a Lánchidat járhatatlanná tették, míg a hajóhidat április 24-én hajnalban felgyújtották. Budán csak a szállíthatatlan cs. kir. sebesültek, illetve a várban egy nagyjából ötezer fős helyőrség maradt 85 (majd 92) felszerelt löveggel, Heinrich Hentzi von Arthurm vezérőrnagy parancsnoksága alatt. A hírről értesülő Aulich elővédével 24-én délelőtt felderített a városban, majd főerőivel 25-én Pest határában, a Ludoviceum épülete és a Városliget között ütött tábor; előőrseit pedig egészen a Duna-partig, a Lánchíd pesti hídfőjéig tolta előre. Ugyanakkor a 12. hadosztály csapatai a Csepel-szigetnél, a soroksári Duna-ág mentén szálltak táborba, és igyekeztek minél több információt szerezni Jellačić elvonuló seregéről. A történekről Aulich még 24-én értesítette Görgeit is.⁵⁷

Mivel közben a magyar főszereg április 26-án felmentette Komárom erődjét a cs. kir. ostromzár alól, majd döntetlen csatát vívott a cs. kir. főerőkkel, ismét felmerült a hogyan tovább kérdése. Az április 29-i komáromi haditanácson végül az a döntés született, hogy a főszereg (I. és III. hadtestek, valamint a 15. hadosztály) a Bécs elleni támadó hadművelet előtt előbb beveszi Buda várát a II. hadtesttel (és az abba beolvadó 12. hadosztállal) együtt, és ezzel biztosítja utánpótlási vonalát. A VII. hadtestnek Győrben, a komáromi helyőrséget alkotó VIII. hadtestnek pedig a Csallóközben kellett fedeznie a főszereg hátát. A hadművelet keretében április 29-én a II. hadtest parancsot kapott, hogy Adonynál verjen hidat a Dunán, majd keljen át a jobb partra, és délről szigetelje el a budai várat. Aulich április 30-án jelentette, hogy megkezdte az előkészületeket a hídverésre Ráckevidnél, ahol kedvezőbbek voltak a feltételek, a Csepel-szigetet biztosította; hadtestének főerőit pedig Taksonynál (5. hadosztály), illetve Soroksárnál (4. hadosztály) vonta össze. Pesten Patay alezredes vezetésével csak egy különítmény maradt, amelynek a 61. zászlóalj is a része lett. Május 2-án egy dandár áthajózott a folyón, és biztosította Ercsit; 4-én pedig a híd is elkészült itt. Ezen átkelt a hadtest maradéka, majd Tétényen és Promontoron keresztül Aulich a csapataival (köztük a 60. honvédzászlóaljjal) a Gellért-hegy mögé délután három óra

56 A magyar veszteségekre lásd Asbóth idézett április 22-i jelentését; az ezzel kapcsolatos kétségekre Lázár, 2002. 777. p. A Pesten, 1849. április 27-én készült hadrendre lásd HL VII. 203. 24/289.; közli Lázár, 2002. 781–783. p. (Szintén a 60. zászlóalj súlyos veszteségeire utal az is, hogy László Károly tüzér viszaemlékezésében a kőbányai ütközetrel kapcsolatban a táborban terjengő hírekre hivatkozva azt írja, hogy az általa tévesen 61. zászlóaljként említett alakulat az ellenséges lovasság bekerítésébe került, és száz-kétszáz főt veszített. Erre lásd László, 2001. 33. p.) (Az ütközetben a cs. kir. 7. vérteszred legalább három sebesült tisztet, a 6. vérteszred összesen hat halott közlegényt veszített; a többi alakulat vesztesége ismeretlen. Erre lásd Lázár, 2002. 777. p.) Kumer helytállására (önként részt vett a szőlőhegy elleni rohamban, ott fegyvert is szerzett, majd a visszavonulásnál a lábán megsebesült, de kijelentette, hogy e sebet szívesen viseli a hazáért) lásd Aulich április 22-i jelentését.

57 A főváros kiürítésére, a hátramaradó cs. kir. csapatokra, illetve a II. hadtest és a 12. hadosztály előrenyomulására összefoglalóan lásd Lázár 2002. 778., ill. Hermann, 1992. 229. p., valamint Hermann, 2013. 27–30. p. Aulichnak még a cinkotai főhadiszálláson, 1849. április 24-én a hadsereg-főparancsnokságnak Pest cs. kir. kiürítéséről írott jelentésére lásd HL VII. 203. 23/483. Közli: Von der Revolution, 354. p.

körül beérkezve állást foglalt; balszárnyán pedig felvette a kapcsolatot az I. hadtest felvonuló csapataival.⁵⁸

Noha Görgei abban reménykedett, hogy május 4-én hadserege (34 000 fő és 137 löveg) egyszerű erődemonstrációval a vár feladására bírja a cs. kir. helyőrséget, Hentzi elutasította a kapitulációt; a 15. hadosztály Vízüdmű elleni rohamát pedig visszaverték. Így szabályos ostromhoz kellett fogni: a Komáromból kért nehéztüzérség megérkeztéig pedig jobbára áltámadásokkal, illetve a környező magaslatokra települő tábori tüzérség bombázásával igyekezett a magyar sereg lekötni az ellenfelét, amely erre jobbára a védtelen Pest városának lövetésével válaszolt.⁵⁹

A Budán, a Gellért-hegy környékén állomásozó II. hadtest csapataiból a 60. honvédzászlóalj is az ütegfedezeten kívül jobbára az éjjeli áltámadásokban vehetett részt. Május 9-én a hadsereg-főparancsnokság egy vegyes zászlóalj felállítása mellett döntött, amelyet a felvidéki bányakerületben működő, Görgey Ármin őrnagy vezette különítmény megerősítésére szándékozott küldeni. Ennek alapját a 9. honvédzászlóalj Fáy János százados vezette százada képezte; a többi öt századot a hadsereg különböző zászlóaljainak önkéntesei biztosították. Ebbe a 60. zászlóalj Körmendy Sándor főhadnagy vezetésével huszonöt önkéntest adott. Hasonlóképpen képzett tisztekre és altisztekre volt szükség a tizenkét újonnan felállítandó honvédzászlóaljhoz is; a május 14-i fővezéri rendeletre a 60. zászlóaljból Sibrik Adolf és Fekete Pál hadnagy, valamint egy őrmester és öt tizedes lett kijelölve. A legnagyobb változást mégis az jelentette, hogy valószínűleg május elejétől a betegeskedő Sztojanich őrnagy tábori szolgálatra alkalmatlanná vált, így a fővárosban létrehozott katonai kórházak parancsnoka lett. Helyére, a zászlóalj élére a rangidős százados, Okolitsányi Lajos került.⁶⁰

A 61. honvédzászlóalj ugyanakkor Pesten, az Újépületnek nevezett laktanyában állomásozott; május 3-tól kétnaponta ez az alakulat adta a dandárkészséget, egy századdal pedig a belszolgálatot. Valószínűleg ez az egység is biztosított önkénteseket a „Reider-zászlóaljhoz”, illetve Laky Ferenc százados, illetve Rausz Béla és Moldoványi József hadnagyok mellett még egy őrmestert, valamint öt tizedest az újonnan felállítandó zászlóaljokhoz. A 61. zászlóalj tagjai az ellenséges vártüzérség bombázása által felgyújtott pesti házak mentésében is jeleskedtek: május 13-án a József piacnál

58 Az április 29-i haditanács döntésére, az Aulichnak küldött utasításra, ill. a tábornok intézkedéseire összefoglalóan lásd Lázár, 2002. 778–779. p., ill. Hermann, 1992. 229. p., Hermann, 2013. 27–30. p., valamint Aulich Pestén, 1849. április 30-án írott első és második, ill. Szigetújfalun, május 2-án délután ¼ 6 órakor, majd 3-án délelőtt 11 órakor, valamint délután 6 órakor kelt jelentéseit a hadsereg-főparancsnokságnak. HL VII. 203. 24/599., 599a., ill. 25/158., 291., 291a. (A Patay alezredes vezette pesti helyőrség eredetileg a 61. honvédzászlóaljból, a 6. huszárezred egy osztályából, és valószínűleg az 5. hatfontos gyalogüteg feléből állt; ezt május elején Aulich még az 54. honvédzászlóaljjal is megerősítette; így végül kb. kétezer főből és három lövegből állt. Erre lásd Aulich április 30-i első, ill. május 3-i jelentéseit; az 54. zászlóaljra a 61. hzlj. pkv. május 7-i zászlóalji parancsát; a létszámról az április 27-i hadrendet.)

59 Az ostrom első szakaszára (május 4–15.) összefoglalóan lásd Hermann, 2013. 29–31., ill. Aggházy, 2001. I. k. 162–282. p.

60 Az ún. „Reider-zászlóalj” létrehozására lásd Körmendy főhadnagy naplóját. H. Szabó 1998. 32. p., ill. Hoffmann, 1906. 58. p. (A zászlóaljból, a 17. huszárezred 1. őrnagy osztagja egy vegyes félszázadából, és két háromfontos lövegből álló különítmény május 10–11-én indult el a fővárosból, és 18-án érkezett meg a Besztercebányára, ahol egyesült Görgey őrnagy csapatával. A Szekulits-hadosztály önkénteseit magában foglaló század azonban harcra nem került. Az 1849. július elején a Komáromhoz visszavonuló különítmény alakulatai közül a „Reider-zászlóalj” a III. hadtestbe került, és végül Világosnál kapitulált. Erre lásd Körmendy főhadnagy naplóját. H. Szabó, 1998. 32–68. p., ill. a Görgey Ármin-féle különítmény összefoglaló történetét. HL VII. 203. 35/89. Görgeyre még Bona, 2015. I. k. 289–290. p.; Fáy századosra Bona, 2008–2009. I. k. 336. p.) A 12 új honvédzászlóaljhoz a II. hadtest által adandó tisztekre és altisztekre lásd a Budán, 1849. május 16-án készült kimutatást. HL VII. 203. 28/400a. A 60. zászlóalj élén bekövetkező váltásra lásd Körmendy főhadnagy naplóját. H. Szabó, 1998. 66–67. p. (május 9-én már Okolitsányi volt a parancsnok), ill. Sztojanichra még a Melléklet 1. részét.

az ott őrködő Kleisz József tizedes és hat honvédje önként sietett egy kigyulladó ház oltására, amiért Patay alezredes dandárparancsban dicsérte meg őket, az illetékes városi hatóság pedig harminc ezüst forintot küldött nekik. Mindenesetre az alezredes május 15-én elrendelte, hogy a készültségben lévő zászlóaljából egy osztályt a tűzoltásra kell fordítani.⁶¹

Május 16-án aztán tüzet nyitott a megérkező magyar nehéztüzérség is, és ezzel elkezdődött az ostrom döntő szakasza. Május 17-én a Fehérvári rondellától délre már sikerült rést törni a várfalon, ezért Görgei tábornok május 18-ra virradóra egy erőszakos felderítő vállalkozást rendelt, amely siker esetén támadásba is átmehetett. Az I. és a III. hadtestek felderítését a II. hadtestnek és a 15. hadosztálynak csak tüntetéssel kellett segítenie, de az erős ellenséges elhárító tűzben a támadás végül nem sikerült. A vállalkozásban a 60. zászlóalj valószínűleg nem vett részt.⁶²

A következő napok a döntő roham műszaki előkészítésével, illetve a várórséget kifarasztó éjszakai áltámadásokkal teltek. Alighanem az ellenfél megtévesztése céljából a Szekulits-hadosztály május 17-én Pestre tette át a főhadiszállását, ahová 18-án az 56. és 60. honvédzászlóaljak, illetve a Német Légión 1. zászlóalja 2. százada is átvonult. Május 18-án a 61. zászlóalj adta a tartalékot, egy osztállyal pedig a tűzoltó osztagot; május 19-én pedig az előőrsi és belszolgálatot. Május 20-án este azonban a zászlóaljak csendesen átvonultak a budai oldalra; Pesten valószínűleg csak a Német Légión százada és a felüteg maradt a Lánchíd pesti hídfőjének lezárására.⁶³

Május 21-én hajnali két órakor befejeződött a szokásos éjjeli áltámadás, de három órakor egy tüzérségi ösztűz után megindult a döntő roham. A II. hadtest két zászlóalja a Vízvédmű déli oldalát, három zászlóalja a Palotakertet és a Palota déli szakaszát, míg a többi a Rudas fürdőtől előrenyomulva, a Krisztinaváros felől a Várkaputól északra eső falszakaszt rohamozta meg. A 60. zászlóalj valószínűleg a Vízvédmű déli oldalát rohanta meg, míg a 61-nek sikerült benyomulnia a Palotakertbe, és elfoglalnia az alsó teraszt, de aztán elakadt a védők tüzeiben. Közben azonban az I. hadtest zászlóaljai betörték a résen, míg a II. hadtest nyugati oszlopa létrákon megmászta a falat és szintén benyomult a várba; ez pedig eldöntötte az ostrom sorsát. A beáramló honvédcsoportok előbb a Palotánál számolták fel az ellenállást, majd a vár északi részét

61 A 61. zászlóalj tevékenységére lásd a pkv. május 5–15. közötti parancsait, a valószínű önkéntesekre Körmendy főhadnagy naplóját. H. Szabó, 1998. 32. p.; az új honvédzászlóaljakhoz kinevezettek a II. hadtest május 16-i kimutatását. (Rausz és Moldoványi azonban végül a zászlóaljnál maradt; helyettük Szébenyi Lajos és Bezerédy Elek hadnagyok mentek el. Rájuk és Lakyrá lásd a Melléklet 2. részét.) Kleisz társai fellépésére lásd 61. zlj. pkv. május 19-i dandárparancsát.

62 A május 16–18-i eseményekre összefoglalóan lásd Hermann, 2013. 31., Aggházy, 2001. I. k. 283–298. p., ill. Hermann, 1992. 230. p. A II. hadtest akciójára még Aulich Budán, a Rudas fürdőnél 1849. május 18-án fél hétkor kelt jelentését. HL VII. 203. 28/419. Közl.: Von der Revolution, 400–401. p.

63 A május 18–20-i eseményekre összefoglalóan lásd Hermann, 2013. 31., ill. Aggházy, 2001. I. k. 293–316. p. A Szekulits-hadosztály átköltözésére, és a 61. zászlóalj szolgálatára 61. hzlj. pkv. május 17–19. közötti parancsait; az 56. honvédzászlóalj jelenlétére, ill. a Német Légión századára a 61. zászlóalj 3. százada parancsnokának, Laky Ferenc századosnak Pesten, 1849. május 19-én kelt jelentését a zászlóaljparancsnokságnak. HL VII. 203. 29/87., valamint előbbire még az 56. hzlj. pkv. május 19-i parancsait. A 60. honvédzászlóaljról lásd Okolitsányi százados Pesten, 1849. május 19-én Szekulitsnak tett jelentését Halászi György őrmester ügyében, illetve ugyanaznap kelt előléptetési felterjesztését. (Nevezett segédpap 1848-ban önkéntesként állt be a honvédseregbe, Móránál fogságba esett, de visszaszökött, és végül a 60. zászlóalj 3. századához került. 1849 májusában azonban hívei teljes státuszú papi állásra vonatkozó ajánlata miatt ki akart lépni; mivel ez nem sikerült, még századparancsnokával, Véssey századdal is összeveszett. Végül Aulich május 20-án engedélyezte az elbocsátását.) Előbbire lásd MNL OL H 75. 1849: 16899., utóbbira MNL OL H 115. 2. d., d. sz. (Asbóth ezredes szerint is négy zászlóalj volt ekkor Pesten, de ő az 56. helyett a 63. zászlóaljat említi, tévesen. Erre lásd Asbóth Lajos datálatlan levelét feleségének Buda ostromáról. HL VII. 203. 29/230. A haditerv szerint eredetileg két zászlóalj maradt volna a pesti oldalon, de erre végül nem került sor. Erre lásd Aggházy, 2001. I. k. 308–309. p.)

is elfoglalták. Legkésőbb a Vízvédmű esett el. Reggel hét órára befejeződtek a harcok, Buda magyar kézre került.⁶⁴

Az ostrom során a teljes cs. kir. helyőrség elesett vagy fogságba esett; magyar kézre került 92 felszerelt és 156 fel nem szerelt löveg, több ezer lőfegyver, jelentős mennyiségű tüzérségi és gyalogsági lőszer, 276 ló, valamint nagy mennyiségű felszerelés és pénz. A magyar fél összesen 1068 (vagy 1118) főt veszített az ostrom alatt; ebből a II. hadtest 167 halottal és 221 sebesülten részesedett. A 60. és 61. honvédszászlóalj pontos vesztesége nem ismert; a korabeli részleges kimutatások szerint a 60. zászlóalj 9, míg a 61. 14 főt veszített sebesültekben és betegekben.⁶⁵

Az ostrom után nagyjából egy hétig még a fővárosban maradt a magyar hadsereg, így a II. hadtest is. Ezt az időszakot az alakulatok soraik rendezésére, felszerelési hiányaik pótlására, és gyakorlásra igyekeztek fordítani, illetve némi újoncutánpótlást is kaptak. A 60. és 61. zászlóalj május 22-én még Pesten állomásoztak, 23-án azonban már az 5. hadosztály többi alakulatával együtt Budára települtek át, május 25–27. közt viszont ismét Pesten voltak. Május 26-án a 61. zászlóalj adta hadosztály-készenlétet, a felügyelő tiszt pedig Csúzy őrnagy volt. A hadtest életében azonban a legnagyobb változást az jelentette, hogy május 25-én betegsége kiújulása miatt Aulich szolgálatképtelenné vált, és mivel Hertelendy ezredes is betegszabadságra távozott, a hadtestparancsnokságot a magát Buda bevételénél kitüntető Asbóth Lajos ezredes vette át. Ő az alakulatok kis száma miatt végül felosztotta a 12. hadosztályt, és csapatait a másik kettőbe osztotta be. Az új hadrend szerint a 60. zászlóalj az 5. hadosztály Kisfaludy-, míg a 61. a Mihály-dandárba került.⁶⁶

A Vág menti hadjárat (1849. június)

Miután Görgei tábornok hiába várt a korábban megígért erősítésekre, és az orosz intervenció bekövetkezése pedig egyre biztosabbnak látszott, ezért úgy döntött, hogy folytatja a félbehagyott nyugati irányú támadó hadműveletet, és a Vág mentén végrehajtott offenzívával megakadályozza a cs. kir., ill. a cári főerők kapcsolatfelvételét. Ezért 1849. május 25-én parancsot adott az I., II. és III. hadtesteknek a Vág-vonalra való felvonulásra.⁶⁷

A kapott utasításnak megfelelően a II. hadtest május 28-án reggel hat órakor indult el Budáról; a Pesten lévő 5. hadosztály csapatai (köztük a 60. és 61. zászlóalj) a Lánchídon vonultak át, majd csatlakoztak a főerőhöz, amely még aznap Vörösvárra, 29-én Dorogra, 30-án Esztergomba és Párkányba, 31-én Kőbölkútra, majd június 1-jén Perbetére vonult. Menet közben a zászlóaljok igyekeztek kiképezni a frissen kapott

64 A magyar haditervre és a rohamra összefoglalóan lásd Hermann, 2013. 31–34., ill. Hermann, 1992. 230–231., valamint Aggházy, 2001. I. k. 308–344. p.

65 A cs. kir. veszteségre lásd Aggházy, 2001. I. k. 424–428. p.; a magyarra Hermann, 2013. 33. p., ill. Hermann, 1992. 231. p. A 60. és 61. zászlóalj veszteségeire Közlöny, 1849. június 26. melléklet, 1–3. p., ill. a Károly Laktanyai Főhadikórház május 27-i, valamint, a Szvetenai Laktanyai Fiókkórház május 30-i jelentéseit. Közli: Aggházy, 2001. II. k. 324–350., 245–247., ill. 266–267. p.

66 A hadtest fővárosban való tartózkodására, a parancsnokváltásra és az átszervezésre összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 231. p., ill. a 49. honvédszászlóalj parancskönyve. HL VII. 203. 32. segédkönyv. Befehls-Protocoll des 49. Honvéd Bataillons vom 13. Nov. 1848. bis 3. Okt. 1849. 1849. május 28-i parancsok. A zászlóaljok mindennapjaira lásd a 61., az 56., és a 49. hzlj. pkv. május 22–27. közötti parancsait; a zömmel román nemzetiségű újoncokra a 49. hzlj. pkv. május 28-i parancsát.

67 Görgei elképzeléseire és döntésére összefoglalóan lásd Kemény, 2018. 37–38. p., a Budán, 1849. május 25-én kiadott utasításra HL VII. 203. 30/48. Közli: Von der Revolution, 406–407. p. (Ugyanakkor a 15. hadosztály a Rába-vonalhoz vonult a VII. hadtest megerősítésére.)

újoncokat, pótolni a fegyverzeti hiányokat, illetve elejét venni a nyári melegben egyre inkább elharapódzó betegségeknek. A betegszabadságok és elvezénylések miatt a tisztikarban keletkezett hiányokat előléptetésekkel igyekeztek pótolni. Csúzy őrnagy például május 28-án nyújtotta be előléptetési felterjesztését, amire szükség is volt, mivel a századoknál a tisztikar létszáma csak két esetben érte el az előírt négy főt. Május 31-én a 60., míg június 1-jén a 61. zászlóalj adta a hadosztálykészültséget; Okolitsányi százados, illetve Csúzy őrnagy pedig a napos felügyelői tisztséget; 31-én még a 61. zászlóalj a fogház őrségét is. Mivel közben Kisfaludy őrnagy megbetegedett, május 30-tól Csúzy vette át ideiglenesen a dandárját. Miután pedig Somossy százados május 13-tól a pesti Országos Rögtönítélő Vegyesbíróóság ülnöke volt, ezért a 61. zászlóalj élére ideiglenesen a rangidős Vितtnyédy József százados került.⁶⁸

Június 1-jén Asbóth véglegesítette a II. hadtest új hadrendjét. Ez ekkor 9497 főből és 45 lövegből állt. A 60. zászlóalj (778 fővel) az 5. hadosztály 2. (Kisfaludy) dandárjában, míg a 61. zászlóalj (1018 fővel) ugyanezen hadosztály 1. (Mihály) dandárjában szolgált. Június 2-án a hadtest Érsekújvárra vonult; az élelemszállító szekereket a 61. zászlóalj egy osztálya biztosította. Június 2–5. között a hadtest csapatai megszállták Érsekújvárt és környékét, a jobbszárnyon felvették a kapcsolatot a III. hadtesttel, az előőrsöket pedig a Vág folyóig tolták előre. Június 2-án a III. hadtest parancsnoka, Knezich Károly tábornok látogatást tett az 5. hadosztálynál, és elismerően nyilatkozott Szekulits csapatairól. Június 5-én Bayer ezredes, a feldunai hadsereg irányításáért felelős Központi Hadműveleti Iroda (KHI) vezetője utasítást adott Asbóthnak Gutánál a Vág-Dunán egy híd felépítésére. Az ezredes ezért június 6-tól a 4. hadosztály csapatait Tótmegyerre tolta előre; fedezetük alatt pedig a II. és III. hadtest utászai június 11-re befejezték a hidverést, illetve a Kis-Duna (másként Érsekújvári-Duna) áthidalásának lehetőségeit is megvizsgálták. Az 5. hadosztály mindeközben Érsekújváron és környékén maradt.⁶⁹

Ebben az időszakban mind a 60., mind a 61. zászlóalj igyekezett minél több gyakorlatot, esős időben pedig elméleti iskolát tartani; illetve befejezni a felszerelési hiányok pótlását. Erre főként a 60. zászlóaljnál volt szükség, amely még június 6-án is szuronyokat volt kénytelen vételezni. Ennek ellenére mindkét alakulat tette a dolgát: mindkettő biztosított öröket az élelmiszerkészletek mellé; június 4-én és 9-én a 60. zászlóalj adta a hadosztály-készültséget, míg 5-én a 61. zászlóalj egy huszárszázaddal és az 1. háromfontos üteggel a hadosztály elővédét Szelőcénél; 8-án pedig a hadosztály-készültséget. Csúzy őrnagy (június 4-től újra zászlóaljparancsnokként) 7-én a napos felügyelő tiszt volt. Utóbbi június 10-én újabb előléptetéseket eszközölt, hogy a hiányzó tiszti helyeket fel tudja tölteni, ami nagyjából sikerült is neki; így 11-én a századok kétharmadánál már megvolt az előírt tiszti létszám. Ám a két zászlóalj legnagyobb gondja mégis az alakulatok egyre csökkenő létszáma volt. Ennek csak egyik oldala volt, hogy más alakulatok számára katonákat kellett biztosítani: június 3-án minden zászlóaljnak 29 főt kellett átadnia a tüzérségnek, 9-én a 61. zászlóaljnak 90 főt a 48.

68 A II. hadtest menetére összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 232. p.; A zászlóaljak mindennapjaira lásd a 61., az 56., és a 49. hzlj. pkv. május 28. – június 1. közötti parancsait, valamint Csúzy Vörösváron, 1849. május 28-án kelt előléptetési előterjesztését a HM-nek. MNL OLH 115. 2. d., d. sz. A 61. zászlóaljnál a tisztikar új beosztására és Vितtnyédy ideiglenes kinevezésére lásd pkv. május 30-i parancs; Somossyra és Vितtnyédyre még a Melléklet 2. részét.

69 A II. hadtest hadrendjére és létszámára lásd a Perbetén, 1849. június 1-jén készült hadrendet. HL VII. 203. 31/46 ½. A II. hadtest június 2–11. közti tevékenységére összefoglalóan Hermann, 1992. 232–234. p., ill. Kemény, 2018. 42. p. A 61. zászlóalj június 2-i tevékenységére 49. hzlj. pkv. június 1-i parancs. Knezichre még Bona, 2015. I. k. 130. p.

zászlóalj részére, illetve 10-én pedig a 60. és 61. zászlóaljnak egy-egy tizedest a tótmegyeri kórházba. A fő probléma azonban az volt, hogy június elején kolerajárvány tört ki a hadtestnél, amihez hamarosan ismét vérhas és tifusz is társult. A hadtestparancsnokság hiába rendelt el fürdést a katonák részére, szabályozta szigorúan az öltözködést, az étkezést és az ivást, a latrinák elhelyezését, osztatott bort, pálinkát és zöldségeket, a járványok nagy pusztítást okoztak: a június 11-i hadrend szerint a hadtest létszáma 8547 főre csökkent, 51 löveggel. Ebben a 60. zászlóalj 761 fővel és 13 lóval, míg a 61. zászlóalj 722 fővel és 23 lóval rendelkezett. A jelentős létszámcsökkenés ellenére Csúzy őrnagyot az vigasztalhatta, hogy Mihály őrnagy tartós betegszabadsága miatt június 9-től ő lett az 5. hadosztály 1. dandárának parancsnoka; így Vittnyédy százados is újra zászlóaljparancsnokká lépett elő.⁷⁰

Június 11-én este Asbóth riadoztatta a Szekulits-hadosztályt és Gutára vonult vele, ahol összpontosította a hadtestet. Június 12-én délután négy órakor az 5. hadosztály Kisfaludy-dandárja (amelyet megerősítettek a 49. zászlóaljjal, és a 6. hatfontos gyalogüteggel is) átkelt a Vág-Dunán, majd Aszódpusztára vonult. Őket hamarosan követte a hadosztály Csúzy-dandára is. Aszódpusztánál a Kisfaludy-dandár gyalogságát (az 56. és 60. zászlóaljakat) már aznap áthajózták az Érsekújvári-Duna bal partjára, amely Seregakol elfoglalásával északról biztosította a megkezdődő hídverés helyszínét. Június 13-án a folyószakaszt őrző cs. kir. II. hadtest Pott-dandárjának előőrsei megtámadták a hídfőt, de a magyar csapatok visszaverték őket. Ugyanaznap a cs. kir. II. hadtest Reischach-dandára Vásárúton állomásozó, Joseph Derschatta ezredes vezette különítményének felderítői a Csallóközben Aszódpusztánál megrohanták a Csúzy-dandár előőrseit, de a 61. zászlóalj egy osztálya a 17. (Bocskai) huszárok 1. őrnagyi osztályának egy szakaszával együtt elhárította az akciót. A támadások miatt Asbóth a Gutánál maradt 4. hadosztálytól a 6. (Württemberg) huszárok 2. őrnagyi osztályát a 2. lovasüteggel Aszódpusztához rendelte, ahol este elkészült a híd. Június 14-én az ezredes a megerősített Csúzy-dandárt (benne a 61. zászlóaljjal) erőszakos felderítésre küldte Vásárút felé. A dandár megtámadta és kiszorította a helységről a cs. kir. Derschatta-különítményt, majd a cs. kir. erősítések beérkezése után rendezetten visszavonult Aszódpusztára. Asbóth kifejezetten elégedett volt a csapatok teljesítményével a hadtestparancsnokság átvétele óta történt első komolyabb ütközetben.⁷¹

70 A zászlóaljak mindennapjaira lásd a 61., az 56., és a 49. hzlj. pkv. június 2. – június 11. közötti parancsait. A tiszti előléptetésekre és az új beosztásokra még lásd Csúzy őrnagy Érsekújváron, 1849. június 10-én írt felterjesztését a HM-nek. MNL OL H 75. 1849: 20936., ill. 61. hzlj. pkv. június 11-i parancs. A létszámcsökkenése okaira lásd pkv.-ek vonatkozó bejegyzéseit, ill. Hermann, 1992. 233–234. p. Az új létszámokra lásd a II. hadtest Érsekújváron, 1849. június 11-i hadrendjét. Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Osztály. Újkori dokumentumgyűjtemény. Asbóth Sándor irathagyatéka. 1966. 13. 2. 9. irat. Asbóth július 20-án írt összefoglaló jelentésében kb. hatszáz főre tette a kórházba kerülők számát, így a hiányzó 950 főből (a közben elvezényelteteket és az érkező újoncokat is figyelembe véve) legalább háromszáz fő esett a betegségek áldozatául. Asbóth Szegeden, 1849. július 20-án Aulich hadügyminiszternek írt összefoglaló jelentésére lásd HL VII. 203. 38/383. Közli: Von der Revolution, 570–573. (Csúzy kinevezésének egyik hozadéka lehetett, hogy noha június 6-án a 60. és 61. zászlóalj elvileg helyet cserét volna, végül mindkét alakulat maradt eredeti dandárjában.)

71 A június 11–14. közti eseményekre összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 234. p., Kemény, 2018. 42–43. p., ill. a 61. és a 49. hzlj. pkv. június 11–15. közti parancsait. A megerősített Csúzy-dandár valószínűleg a 49., 61. és 63. honvédzászlóaljakból, a 6. (Württemberg) huszárezred 2. őrnagyi osztályából, ill. a 2. lovas-, valamint a 6. hatfontos és a 2. háromfontos gyalogütegekből állt, összesen kb. 2400 fővel és húsz löveggel. A cs. kir. különítmény kb. kétezer fővel és hat löveggel rendelkezett. Az ütközetben a cs. kir. fél összesen húsz főt és hét lovat, a magyar fél kilenc főt veszített. A 61. zlj. vesztesége nem ismert. A magyar veszteségre lásd a KHI Tatán, 1849. június 19-én írott összefoglaló jelentését a HM-nek. HL VII. 203. 33/444. Közli: Von der Revolution, 459–461. p.

A KHI június 14-én adta ki a végleges utasításokat a támadó hadművelet megkezdésére. Ebben a főszerep egyértelműen a II. hadtestnek jutott. Asbóthnak június 16-án Aszódpusztánál kellett koncentrálnia a hadtestét, amelyből egy erős dandár a híd védelmére maradt hátra. A többivel egy erőszakos felderítést kellett végrehajtania Farkasd irányába. Amennyiben az ellenséget sikerül viasszaszorítania, terv szerint biztosítja a helységet, és Farkasd, illetve Negyed között egy hidat épít a Vágon a III. hadtest számára. A III. hadtestnek csak a híd elkészülte után kellett átkelnie a Vágon; addig egy dandárral (Vág)Sellye környékén tüntettet, hogy megakadályozza cs. kir. erősítések levonulását. Ezt követően a II. és III. hadtestnek fel kellett sodornia az ellenség Vág menti védelmét, majd az I. hadtesttel együtt Nagyszombat–Pozsony irányába nyomultak volna előre. Addig az I. hadtestnek lekötő céllal Szered irányába kellett támadnia; a Horváth-különítménynek attól északra, míg a Csallóközben a VIII. hadtest Kosztolányi-hadosztályának pedig az éppen velük szemben lévő cs. kir. erőket foglalkoztatták volna. A tervnek hátrányai és előnyei egyaránt voltak: előbbinek számított a vízfolyásokkal erősen átszegdedt nehéz, mocsaras terep, amelyen át csak a töltésutakon lehetett mozogni, illetve az, hogy a hadművelet első szakaszának sikere egyedül a II. hadtesten múltott. Előnynek számított viszont, hogy a cs. kir. Pott-dandár szakasza a cs. kir. védelem gyenge pontjának számított. Ám június 16-ra jelentős cs. kir. erősítések érkeztek a térségbe.⁷²

Június 15-én délután öt órakor Asbóth a 4. hadosztályt (a Rakovszky-különítmény és a hídőrség kivételével) Gutáról Aszódpusztára indította, majd 16-án hajnalban a hadtest főerőivel átkelt az Érsekújvári-Duna északi partjára és megindult Zsigárd felé. Az aszódpusztai híd fedezetére a megerősített Csúzy-dandár maradt hátra, amelynek 15-én és 16-án is a 61. zászlóalj egy-egy osztálya adta az előőrségét a Bocskai-, illetve a kun lovasság fél-fél századával együtt.⁷³

A támadás magyar sikerekkel kezdődött. 1849. június 16-án hajnalban Gutánál a Rakovszky-különítmény áthajózott az Érsekújvári-Duna északi partjára, majd ellenállás nélkül elfoglalta Negyedet és Farkasd, ahol azonnal megkezdte a híd építését a III. hadtest számára. Ezzel egy időben a III. hadtest kijelölt csapatai is megkezdtek a tüntetést a Vág mentén, és lekötötték a (Vág)Sellye körzetében lévő cs. kir. erőket. Asbóth balszárnyán, a Feketevíz két oldalán előrenyomuló magyar oszlop elfoglalta a cs. kir. csapatoktól Királyrévet, és ezzel biztosította a főerők baloldalát. Az ezredes maga a főoszloppal fél tizenegy körül ért Zsigárd elé, ahol a cs. kir. Pott-dandár főerői a falu előtt, sáncokkal is megerősített állásokban álltak fel. Asbóth a két szárnyon a lovasságot, a centrumban két vonalban a gyalogságot állította fel; a tüzérség a harcrend előtt sorakozott fel. A 60. honvédszászlóalj a centrum bal oldalára, a gyalogság második vonalába, az 56. zászlóalj mögé került. Az ütközet tizenegy óra körül kezdődött meg a két tüzérség tűzpárbajával. A kiválóan irányított magyar ütegek az egész vonalon megingatták a cs. kir. tüzérséget és gyalogságot egyaránt. Ezt kihasználva Asbóth a

72 A magyar hadművelési tervre, előnyeire és hátrányaira, ill. a beérkező cs. kir. erősítésekre összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 234–235. p., Kemény, 2018. 43–45. p.

73 A június 15-i eseményekre, illetve a II. hadtest csoportosításaira összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 235. p., ill. Kemény, 2018. 45. p., valamint 61. és a 49. hzlj. pkv. június 15–16. közti parancsait. A gutai híd fedezetére az 54. honvédszászlóalj egy százada (kb. 110 fő), ill. egy osztag (13 fő) Bocskai-huszár maradt hátra. A Rakovszky Sámuel őrnagy vezette különítmény kb. 880 fővel és három löveggel rendelkezett. Az Asbóth vezette főoszlopot pedig a 39. (Dom Miguel) sorgyalogezred 1. zászlóalja, a 25., 54. (öt század), 56., és 60. honvédszászlóaljak, a Bocskai- (később 2. 52.) zászlóalj, a beregi század és a pozsonyi vadászok, a 6. huszárezred alezredesi és 2. őrnagyi osztályának három és fél, illetve a 17. huszárezred egy százada, valamint az 1. és az 5. hatfontos üteg, illetve a 2. lovasüteg alkothatta; összesen kb. 4800 fővel és 21 löveggel. A másik Bocskai-huszárszázad a kun lovasokkal, illetve a 6. huszárezred ezredesi osztályával, valamint a többi üteggel és egy utászszázaddal Csúzy dandárjánál maradt. A létszámokra a június 11-i hadrendet, Rakovszkyra még Bona, 2015. II. k. 486. p.

balszárny lovasságát az ellenfél átkarolására küldte, amelyet a cs. kir. fél nem tudott elhárítani, így Pott vezérőrnagy kénytelen volt elrendelni a visszavonulást. Közben a magyar jobbszárny lovassága is támadásba lendült, és betört a cs. kir. tüzérség Zsigárd előtti sáncállásába, és három löveget zsákmányolt. Végül a jobb oldalon lévő zászlóalj megrohanták, és elfoglalták a falut. Ezt a támadást az 56. és 60. honvédszászlóalj is támogatták; az utóbbinál különösen Menegáthy Károly zászlótartó és öt társa tűnt ki, akik az alakulat zászlójával az ellenséges ágyútűzben bátran törtek előre a honvédek élén. Jelentős veszteséget szenvedett csapatait Pott Peredre vontatott vissza.⁷⁴

Asbóth ekkor leállította az ellenség üldözését, és a következő órákban csak állásai tartására, illetve felderítésre szorítkozott. Utóbb ezt csapatai pihentetésével, illetve azzal indokolta, hogy meg akarta várni Rakovszky különítményét. Utóbbi azonban nehezen haladt előre a szűk töltésúton, így késett. Közben a Feketevíz túlszárnyán a cs. kir. Grobois-különítmény megtámadta Királyrévet, de a magyar balszárnyon a falu helyőrsége visszaverte a támadást. Kora délután azonban Deáki felől a csataterre érkezett a cs. kir. IV. (tartalék) hadtest Herzinger-különítménye, így a cs. kir. erők létszámfölénybe kerültek. A Perednél felsorakozó cs. kir. csapatokkal szemben Asbóth Zsigárd előtt foglalt állást. A délután két órakeresztben az ezredes vezette erők (köztük a 60. honvédszászlóalj) a jobbszárnyon visszaverték a Pott-dandár csapatainak támadását. Az itt zajló összecsapásban a 60. zászlóalj Váczi Imre főhadnagy vezette osztálya, Keszy György és Erhardt Imre hadnagyok vezetésével jól helytállt a csatárharcban, majd szuronyrohammal meg is akasztották a szemben lévő cs. kir. zászlóalj előrenyomulását. Közben azonban a Herzinger-különítmény túleréjével áttörte a Kisfaludy őrnagy irányította magyar centrum védelmét, és 3 löveget zsákmányolt; így Asbóth is kénytelen volt elrendelni a visszavonulást. A magyar jobbszárny csapatai többnyire rendben húzódtak vissza. Noha a hátrálás elején az utóvédet képező 60. zászlóalj sorai felbomlottak, de Okolitsányi zászlóaljparancsnok Viszkidenszky Gusztáv és Szigethy László századosok segítségével rendezni tudta az alakulatát. Így amikor a cs. kir. lovasság (valószínűleg a Lichtenstein-könnyűlovasok) utolérték, körbevették és megadásra szólították fel az egységet, a tömegbe álló zászlóalj egy jól irányzott sortűzzel elűzte őket, majd a Bocskai-huszárok és a tüzérség támogatásával visszavonult. Ezzel szemben a magyar centrum csapatai szétszóródtak, és csak súlyos veszteségek után, a balszárny alakulatainak támogatásával tudtak végül visszahúzódní Aszódpusztára. A késve megérkező Rakovszky-különítmény Farkasdra vonult vissza.⁷⁵

Az ütközetben mindkét fél jelentős veszteségeket szenvedett. Június 16-án a cs. kir. Pott-dandár és a Herzinger-különítmény csapatai a beadott jelentések szerint

74 A június 16-i magyar támadás első szakaszára és a sikerekre, valamint a cs. kir. Pott-dandár csapataira összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 235. p., Kemény, 2018. 45–46. p., ill. Lelovics, 1999. 17–18., 21. p. (A Gustav von Pott vezérőrnagy vezette cs. kir. dandár június 16-án Zsigárd körzetében összesen kb. 2950 fővel és kilenc löveggel rendelkezett. Ehhez még Királyrév előtt a cs. kir. II. hadtest erősítésül küldött Grobois-különítménye csatlakozott kb. nyolcszáz fővel és hat löveggel.) Menegáthy zászlótartóra és társaira lásd Asbóth Aszódpusztán, 1849. június 18-án a KHI-nak írott kitüntetési előterjesztését. MNL OL H 75. 1849: 22450., Menegáthyra még a Melléklet 1. részét.

75 A zsigárdi ütközet második szakaszára és a cs. kir. Herzinger-különítmény csapataira összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 235–237. p., Kemény, 2018. 46–48. p., ill. Lelovics, 1999. 18–19., 22. p. (Az Anton Freiherr von Herzinger vezérőrnagy vezette különítmény összesen kb. 2100 fővel és tizenkét löveggel rendelkezett.) Váczi főhadnagy, Keszy és Erhardt hadnagyok és hat társuk, illetve Viszkidenszky és Szigethy századosok tetteire lásd Asbóth kitüntetési előterjesztését; nevezett tisztekre még a Melléklet 1. részét. A 60. honvédszászlóalj visszavonulására még lásd Ludvig János, a feldunai hadsereg fő kormánybiztosának Tatáról, 1849. június 21-én Kossuth Lajos elnökhöz írott jelentését. HL VII. 203. 34/104/6. (Utóbbiban az 1849. június 20–21-i peredi csatáról van szó, de 60-sokról szóló rész egyértelműen a június 16-i zsigárdi ütközetre vonatkozik.)

legalább 211 főt, ötven lovat, három leszerelt löveget és egy lőszerkocsit veszítettek. A magyar fél vesztesége nem ismert, de legalább 200–250 fő, számos ló, három löveg és egy lőszerkocsi lehetett. Ebből a 60. zászlóalj pontos vesztesége szintén ismeretlen, de az biztos, hogy ebben az ütközetben sebesült meg olyan súlyosan a fentebb említett Váczi Imre főhadnagy, hogy még aznap elhunyt.⁷⁶

Az ütközet utáni néhány napot Asbóth csapatai rendezésével töltötte. Összegyűjtötte a visszavonulás során szétszóródott katonákat, pihentette őket, és feljavította az ellátásukat. Az ütközetben kitűnteket felterjesztette, míg a be nem vált parancsnokokat leváltotta, és a helyükre másokat nevezett ki. Mivel közben Rakovszky oszlopa Negyeden elsáncolta magát, megerősítésére Asbóth egy újabb különítményt küldött ki, amely június 18-án meg is érkezett; a híd pedig az esti órákban elkészült. Erre támaszkodva a KHI aznap a támadás június 20-án való megismétlésére adott parancsot. Ezt ezúttal a teljes II. hadtestnek kellett végrehajtania. A III. hadtest támogatta az előbbi, de csak akkor kellett átkelnie a Vágon, ha a II. hadtest Zsigárdot már elfoglalta; addig csak egy dandárja tüntetett ismét (Vág)Sellye előtt. A támadást a II. hadtesthez megérkező Görgei tábornok irányította volna. Az aszódpusztai hidat a VIII. hadtest egy Komáromból kivezé nyelt, újabb hadosztálya fedezte, míg a többi erőnek ugyanúgy tüntetnie kellett az ellenfél lekötése céljából, mint 16-án. A magyar csapatok igyekeztek felkészülni az újabb támadásra: június 19-án a 61. zászlóalj gyakorlatozott, míg a 60. zászlóaljhoz a hiányok pótlására újabb tiszteket neveztek ki.⁷⁷

Asbóth hadtestét június 19-én este Aszódpusztánál vonta össze, majd a fedező erők megérkezése után, éjjel tizenegy óra körül megkezdte az átkelést a Kis-Dunán (másként Érsekújvári-Dunán). Még tartott a partváltás, amikor éjjel két óra körül Görgei tábornok kíséretével a fővárosból a helyszínre érkezett. Noha korábbi tervei szerint a főparancsnok a II. hadtesttel tartott volna, Klapka tábornok, a komáromi vár és a Duna jobb parti erők parancsnoka korábbi ellenvetései miatt előbb vele akart egyeztetni. Ezért Asbóthot megbízta, hogy a terv szerint hajnalban indítsa meg a támadást; ő pedig dolga végeztével a lehető leggyorsabban követi majd. A cs. kir. felderítés nagyjából hajnali fél ötkor érzékelte a magyar csapatok felvonulását, és Pott dandárja ennek megfelelően Zsigárdnál fel is vette a harcrendet; a megerősített cs. kir. Theissing-gránátosdandár azonban egyelőre Alsószelinel tartalékban maradt, valószínűleg a III. hadtest (Vág-)Sellyénél megkezdődő tüntetése miatt. Asbóth csapatai reggel hat óra körül álltak csatarendbe Zsigárd előtt. Az első vonalba az 5. hadosztály 4 zászlóalja került három üteggel, míg a balszárnyon a 4. hadosztály Collig-dandárja állt fel két üteggel. A 60. és 61. zászlóaljak az első vonalban, a centrumban foglalhattak helyet. Egy dandár a lovasüteggel együtt a második vonalban a tartalékot képezte. A harcrend bal oldalát a Mándy őrnagy vezette lovasság fedezte hat századdal. Asbóth először azonnal támadni akart, de Szekulits ezredes tanácsára egy órát várt Görgei megérkezésére, és valószínűleg a köd feloszlására.⁷⁸

76 A két fél veszteségeire összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 237. p., ill. Kemény, 2018. 48. p.; Váczi főhadnagra még a Melléklet 1. részét, ill. Asbóth kitüntetési felterjesztését.

77 A II. hadtest június 17–19-ig terjedő időszakára, ill. a KHI újabb utasítására, valamint a 60. és 61. zászlóaljnál történetekre összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 238. p., Kemény, 2018. 49–50. p., ill. 61. hzlj. pkv. június 18–19-i parancsok. (A Negyedre küldött újabb különítménnyel együtt a Rakovszky rendelkezésére álló erő kb. 1550 fő és hét löveg lehetett. Velük együtt a II. hadtest június 20-án (leszámitva a hidaknál hátra maradt őrségeket) kb. nyolcezer fővel és 48 löveggel indulhatott meg.)

78 A II. hadtest csapatainak felvonulására és harcrendjére, ill. a cs. kir. haderőre összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 238. p., Kemény, 2018. 50–51. p., ill. Lelovics, 1999. 27–28. p. (A közben beérkező cs. kir. erősítésekkel együtt június 20-án Herzinger vezérőrnagy a Pott- és a Theissing-dandárokban kb. hétezer főt és 24 löveget tudott bevetni.)

Reggel hét órakor aztán Asbóth megkezdte a csatát. A fölényben lévő magyar tüzéség ismét megingatta a szemben álló cs. kir. csapatokat; támogatásukkal pedig a magyar gyalogság és lovasság támadása is megindult. A magyar lovasság átkarolása elől a cs. kir. Pott-dandár rendezetten hátrált Pered felé. Így a bal szélen a pozsonyi vadászok csekély ellenállás után foglalták el Királyrévet a cs. kir. előőrsöktől, míg a jobb szélen lévő zászlóaljak délnyugatról, az időben beérkező Rakovszky-különítmény gyalogsága pedig délkeletről rohamozta meg Zsigárdot, és közösen birtokba vették a helységet. A döntő összecsapásra Pered előtt került sor, ahol Herzinger vezérőrnagy a Theissing-dandárral Pott segítségére sietett, és csapataival annak jobb oldalán fejlődött fel. A kibontakozó tüzéségi tűzpárbajban ugyanakkor a magyar tüzéség egyre jobban megrendítette a cs. kir. csapatokat. Herzinger ezen úgy próbált segíteni, hogy támadásra küldte a cs. kir. jobbszárny lovasságát a magyar hadtest balszárnyának tüzésége ellen, azonban a roham összeomlott a magyar ütegek keresztztüzében. A kedvező pillanatot kihasználva ekkor Asbóth Mándy őrnagy vezetésével a lovasságot és a lovastüzéséget is támadásra küldte, amelyek előbb megfutamították a hátráló cs. kir. lovasságot, majd átkarolták a cs. kir. harcrend jobb oldalát. Ezt látva Herzinger elrendelte az általános visszavonulást, a magyar sereg pedig az egész vonalon támadást indított. A baloldalon Mándy lovassága és lovastüzésége (támogatva a Collig-dandártól) folyamatosan szorította hátra ellenfelét, amely nem tudott komolyabb ellenállást kifejteni, és végül Alsószelit is kiürítve vonult vissza.⁷⁹

Pott azonban nem követte feljebbvalója utasítását, hanem saját gyalogságát és tüzéségét Peredre vonta vissza, ahol védelemre rendezkedett be. A falut gyalogsággal rakta meg, két zászlóaljat a helység mögött tartalékul állított fel, míg a védelmet a főirányokban egy-egy üteggel erősítette meg. Asbóth (alighanem a június 16-án történetek miatt) minden áron meg akarta szerezni a falut, így a rendelkezésre álló csapatait támadásra sorakoztatta fel. Némi tüzéségi előkészítés után valószínűleg először megpróbálta azt szemből a 60., 61. és 63. honvédzászlóaljakkal „menetből” elfoglalni, de a támadás az ellenség gyalogsági és tüzéségi tüzében összeomlott, és az alakulatok felbomolva hátráltak vissza. Ezek rendezésében maga Asbóth is tevékenyen részt vett, majd a csapatokat valószínűleg a magyar tüzéséggel egyvonalban, egy kisebb emelkedőn állította fel. Ezt követően Szekulits ezredest két zászlóaljjal és tüzéséggel a falu nyugati, míg Rakovszky különítményét a keleti oldal ellen küldte. Az átkarolás azonban a vártnál lassabban ment, így a türelmét vesztett ezredes végül maga is a nyugati oszlophoz siethetett. Ezzel ugyan valószínűleg sikerült benyomulnia Peredre, de a tartalékból bevetett cs. kir. alakulatok ellenlökése kiszorította onnan. Meghiúsult Rakovszky oszlopának első támadása is. A centrumban várakozó 60., 61. és 63. zászlóaljak közben fedezék nélkül voltak kitéve a cs. kir. tüzéség tüzének, ezért felbomlottak, és elkezdtek hátrálni. Hasonlóképpen járt a tartalékból a felváltásukra szintén az emelkedőre küldött 49. honvédzászlóalj is. Ekkor, nagyjából délután egy (vagy két) órakor érkezett a helyszínre Görgei tábornok, aki rögtön intézkedett, és törzskarának a segítségével rendezte, majd újra előre vezette a csapatokat. Noha a később megérkező Asbóthtal a tábornoknak volt egy éles „szóváltása” (az ezredes ugyanis hátrébb akarta vonni a centrum zászlóaljait), végül megindult a döntő roham. Közben ugyanis Rakovszky oszlopa újra megindította a falu keleti része ellen a támadást, és sikerült is benyomulnia a helységbe. Pered nyugati és déli része ellen pedig közben intenzív magyar tüzéségi előkészítés vezette be a rohamot, ami miatt a cs. kir. ütegek

79 A június 20-i peredi csata első napjának kezdeti szakaszára lásd Hermann, 1992. 238–239. p., Kemény, 2018. 51–52. p., ill. Lelovics, 1999. 28–29. p.

egy része kifogyott a lőszerből; ezeket Pott a falu mögé kényszerült visszavonni. Ezt követően egy oszlop délről, a 60. és 61. honvédszászlóalj pedig délnyugatról rohanta meg a helységet, míg a Szekulits csapatai Asbóth vezetésével ismét nyugatról támadtak. A cs. kir. védők nem tudták feltartóztatni a túlerőt; miután pedig a nyugati és a déli–délnyugati magyar oszlopok a falu főterén egyesültek, Pott elrendelte a helység kiürítését, és az általános visszavonulást. A magyar gyalogság ezután birtokba vette Pered északi részét, majd a falu Deáki felé eső előterét is. Ezzel, úgy délután két (vagy három) óra körül a csata véget ért.⁸⁰

Görgei eredetileg üldözni akarta a visszavonuló ellenséget, de a II. hadtest kimerült csapatait pihentetni kellett; míg a III. hadtest főerői délután három órakor, a (Vág) Sellye előtt tüntető dandár pedig csak valószínűleg délután öt óra körül érkezett meg a negyedi hídon keresztül a harcmezőre. Ezért a főparancsnok végül lemondott az aznapi előrenyomulásról, és délután négy órakor mindkét hadtestet táborba rendelte az elért Alsószeli–Pered vonalon. A peredi csata első napján mindkét oldal jelentős veszteséget szenvedett. A kimutatások szerint a cs. kir. haderő összesen 314 főt és 51 lovat veszített. A magyar fél aznapi veszteségei ismeretlenek, de valószínűleg hasonlóan súlyosak (ha nem súlyosabbak) lehettek mint az ellenségé.⁸¹

A magyar főparancsnok aznap este a vezetési szinten is igyekezett levonni az első csatanap tanulságait. A III. hadtest ismételt késése miatt Görgei leváltotta Knezich tábornokot, aki a HM rendelkezési állományába került; helyét gróf Leiningen-Westerburg Károly ezredes vette át. Ugyanakkor Asbóth is menesztésre került zsigárdi „homályos” jelentései, illetve a Pered ostrománál elpocsékolt vér, a csapatok túlterhelése és megrendülő tartása, és amiatt, hogy a csatatéren az ezredes felülbírált Görgei utasítását a centrum zászlóaljai hátravonásával. E mellett a II. hadtestnek is a június 15-től érvényes HM-rendelet miatt a korábbi kettő helyett három hadosztályos rendszerre kellett átállnia, amelyben az önálló dandárkötelékek megszűntek. A tábornok e két párhuzamos intézkedése azonban a győztes II. hadtest törzstiszti karában nagy felháborodást váltott ki, amely következtében számos főtiszt lemondott, illetve betegszabadságra távozott. Köztük volt Csúzy őrnagy is, aki ahelyett, hogy visszavette volna zászlóaljparancsnoki pozícióját a 61-esek élén, inkább „betegszabadságra” ment, és még aznap este elhagyta a tábornokot. A II. hadtest megürült tisztségeibe új emberek kerültek: a hadtestparancsnok Kászonyi József ezredes, a tábornoki főnök Ernst Hügel őrnagy, míg az 5. hadosztály parancsnoka Horváth Pál őrnagy lett (mindhárman a III. hadtesttől). A 4. hadosztály élére Buttler őrnagy, az újonnan alakult lovashadosztály élére pedig Mándy őrnagy lett kinevezve. A hadtestben a nagyarányú személycserével és az új kinevezésekkel még a helyükön maradó parancsnoki kar tagjai sem értettek mindig egyet; a legénység körében pedig egyértelműen rossz hatása volt. Ennek ellenére Görgei a következő napon a III. hadtesttel (Vág)Sellye irányába akart tovább támadni. Amikor azonban megérkeztek a hírek a tüntető magyar csapatok vereségeiről, illetve arról, hogy orosz segédc csapatok érkeztek a közelbe, a tábornok végül a védekezés, és az addig elért pozíciók megtartása mellett döntött.⁸²

80 A június 20-i peredi csata első napjának záró szakaszára lásd Hermann, 1992. 239. p., Kemény, 2018. 52–54. p., ill. Lelovics, 1999. 29–30. p.

81 Görgei aznapi terveire, a III. hadtest megérkezésére és a veszteségekre lásd Hermann, 1992. 239. p., Kemény, 2018. 54–55. p., ill. Lelovics, 1999. 30–31. p. (A III. hadtest ekkor kb. 8500 fővel és 32 löveggel rendelkezett. Erre még lásd a magyar főszereg Esztergomban kelt, 1849. június 14-i hadrendjét. HL VII. 203. 34/74.)

82 Görgei intézkedéseire, haditerveire, Knezich és Asbóth leváltására, és azok következményeire összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 239. p., Kemény, 2018. 55–57. p., ill. Lelovics, 1999. 30–32. p. Leiningenre,

1849. június 21-én hajnali öt órakor a cs. kir. és a cári csapatok megkezdték az előrenyomulást és a csatarendbe fejlődést; a köd felszállása után, délelőtt tíz óra körül pedig elkezdődtek a peredi csata második napjának küzdelmei. A magyar hadsereg a falu előtt sorakozott fel: a III. hadtest a település főutcájától a Vág-menti Hetményig állt fel két gyaloghadosztályával (a lovashadosztály Pered mellett tartalékban volt), míg a II. hadtest gyalogságának zöme (köztük a 60. és 61. zászlóalj) Pered főutcájától balra fejlődött fel, egy különítménye pedig Alsószelit szállta meg. A gyalogság két része között az összeköttetést a Mándy-lovashadosztály igyekezett fenntartani. A szövetséges erők parancsnokának, Ludwig von Wohlgemuth altábornagynak terve az volt, hogy erős jobbszárnyával átkarolja a magyar harcrendet, majd a visszavonulási út elvágása után a magyar csapatokat a Vágba szorítja.⁸³

A csata a két fél tűzértségének tűzpárbajával kezdődött, amit a III. hadtest jól állt, ám a II. hadtest Pered előtt lévő részei egyre nagyobb veszteséget szenvedtek a szemben lévő orosz csapatok ütegeitől. Közben a szövetséges jobbszárny elfoglalta Alsószelit, majd megindult Királyrév felé, és ezzel átkarolta a II. hadtest balszárnyát. E miatt, illetve az orosz csapatok nyomása alatt a II. hadtest gyalogsága fokozatosan Pered nyugati előterébe hátrált vissza. Közben délelőtt tizenegy órára a szövetséges jobbszárny megszállta Királyrévet is, és ezzel elvágta a II. hadtest visszavonulási útját az aszódpusztai híd felé. Görgei Rakovszky őrnagy vezetésével egy megerősített különítményt bízott meg a falu visszavételével, a II. és III. hadtestek lovashadosztályait pedig rohamra küldte a szövetséges centrum bal szélé, illetve a szövetséges jobbszárny ellen, ám ezek támadása sikertelen volt. A visszavonuló huszárokat üldöző cs. kir. lovasságot a II. hadtest gyalogsága egy része (köztük a 60. honvédzászlóalj) verte vissza. Dél körül megindult a szövetséges csapatok rohama Pered ellen. A cs. kir. csapatok (négy orosz zászlóalj támogatásával) a III. hadtest gyalogságát támadták meg szemből, míg a 9. kombinált hadosztály zöme (tizenkét zászlóalj) a II. hadtestnek a falu nyugati előterét védő hat (köztük a 60. és 61.) zászlóalját rohanták meg. Mivel az itt lévő magyar ütegek kifogytak a lőszerből, és hátrahúzódtak, a támogatás nélkül maradt zászlóaljak csak egy időre tudták feltartóztatni az orosz túlerőt, majd Zsigárd irányába vonultak vissza; két zászlóalj gyalogsága meg is futott. A hátrálókat a Mándy-lovashadosztály fedezte. A többirányú, túlerejű támadás miatt délután egy óra körül a III. hadtest gyalogsága is feladta az égő Peredet, és Zsigárd elé vonult vissza.⁸⁴

Kora délután Zsigárd előtt sikerült rendezni a II. hadtest csapatait, és egy egységes harcrendet kialakítani. A III. hadtest két gyaloghadosztálya a falu előtt, míg a II. hadtest hat zászlóalja Zsigárdtól nyugatra állt fel. Ezek, illetve Rakovszky különítménye között a III. és a II. hadtestek lovashadosztályai tartották a kapcsolatot, amelyek folyamatos rohamokkal igyekeztek lassítani a szövetséges erők előrenyomulását. Mi-

Kászonyira, Hügelre és Horváthra lásd Bona, 2015. I. k. 132–133., 350., 322., 315. p.; Csúzyra még lásd a Melléklet 2. részét. A III. hadtest már korábban is három hadosztályra tagozódott, így ott különösebb problémát nem okozott a váltás. Görgei védelemben való maradása indokoltnak bizonyult: a II. és III. hadtestekben összesen kb. 16 000 fővel és 80 löveggel rendelkezett. Ezzel szemben a Pozsonyból június 20-ra Taksonyra érkező orosz 9. kombinált gyaloghadosztállyal (kb. 12 000 fő és 48 löveg) együtt a cs. kir. IV. (tartalék) hadtest Perin-gránátos-, ill. Lederer-lovasdandárjainak részeit is mozgósító, valamint a meghátráló Herzinger-hadosztály felett is a parancsnokságot átvevő Ludwig von Wohlgemuth altábornagy összesen kb. 24 000 főt és 96 löveget tudott bevetni Pered körzetében június 21-én. Erre lásd Wohlgemuth hely és dátum nélkül Julius von Haynau tábornagynak írott összefoglaló jelentését a június 16–21. közötti eseményekről. KA AFA Karton 1835. Ha. u. H. 1849-6-336.

83 A június 21-i peredi csatanap kezdetére, a magyar harcrendre, és Wohlgemuth tervére összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 239–240. p., ill. Lelovics, 1999. 37–38. p.

84 A június 21-i peredi csatanap első szakaszára összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 239–240. p., ill. Lelovics, 1999. 38–40. p.

vel közben az ütegeket is sikerült lőszerrel feltölteni, Rakovszky különítménye pedig súlyos harcok után visszafoglalta Királyrévet, az arcvonalat sikerült megszilárdítani. Ugyanakkor a III. hadtest jobbszárnya fedezetlen maradt, ezt pedig a cs. kir. csapatok kihasználták, és itt átkarolták a magyar harcrendet. Görgei ezért késő délután feladta a küzdelmet, és elrendelte a visszavonulást. A III. hadtest a negyedi hídon Érsekújvár, míg a II. hadtest az aszódpusztai hídon Guta felé hátrált; utóbbi zászlóaljainak egy része menet közben felbomlott. A Csallóközben lévő cs. kir. csapatok ugyan megpróbálták elfoglalni Aszódpusztát, de Klapka vezetésével a VIII. hadtest csapatai ezt végül megakadályozták, így a II. hadtest átkelhetett a hídon, majd Gután szállt táborba. A magyar csapatok az átkelés után a hidakat lerombolták.⁸⁵

A peredi csata második napján mindkét fél újabb súlyos veszteségeket könyvelhetett el. A cs. kir. csapatok kb. kétszáz főt és 150 lovat, az orosz csapatok 172 főt és 60 lovat veszítettek. A magyar oldalon a III. hadtest 524 főt, két (leszerelt) löveget, és 157 lovat veszített, míg a II. hadtest veszteségei egészen katasztrofálisak voltak: nagyjából kétezer fő, három löveg és néhány lőszerkocsi. A Gután, 1849. június 24-én kelt hadrend szerint a hadtest 5925 főből és 37 lövegből állt; ebből az 5. hadosztályhoz tartozó 60. zászlóalj 396 fővel, míg a 61. 476 fővel rendelkezett. Ám a veszteségek zömét a saját egységektől elszakadt katonák tették ki, és ezek visszatérése hamarosan megkezdődött: június 30-ig már négyszáz fő került elő, és igen valószínű, hogy ez a folyamat egészen Komárom július második felében történő körülzárásáig folytatódott. Éppen ezért a 60. és 61. zászlóaljak pontos veszteségeit sem lehet megállapítani. Az azonban bizonyos, hogy a 60. zászlóaljnál megsebesült Nedeczky Flórián főhadnagy és Péry Sándor hadnagy; utóbbi aztán engedély nélkül elhagyta alakulatát Mórócz Miklós főhadnagyhoz és Dóczy Tivadar hadnagyhoz hasonlóan. Betegszabadságra távozott a nemrég kinevezett Parragh Gábor százados, valamint a 61. zászlóaljtól Szűcs Pál százados és Pfisterer György főhadnagy, zászlóaljsegédtiszt is. Ezek az esetek alighanem nagyban hozzájárultak a zászlóaljak fegyelmének megbomlásához.⁸⁶

A Vág menti hadjárat kudarca után a következő néhány napban a csapatok rendezése és pihentetése zajlott. A II. hadtest Gután állomásozott, erős elővédekkel Aszódpusztán és Kőszegfalván. Június 22-e a hadtesttől elszakadt, majd az Kis-Duna, illetve a Vág összefolyásához vonult katonák áthajózásával, valamint a tisztikar részéről az Asbóth ezredesnek írott tisztelő nyilatkozat elkészítésével telt; ezt a 60. zászlóalj nevében Okolitsányi százados, míg a 61-től Opitzky János százados, az 1. század ko-

85 A június 21-i peredi csatanap záró szakaszára összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 240–241. p., ill. Lelovics, 1999. 40–57. p.

86 A cs. kir. és a cári csapatok június 21-i veszteségeire lásd Hermann, 2004. 285. p. A III. hadtest veszteségére lásd Bezerédy Lajos tábornoki őrnagy Tótmegyerén, 1849. június 25-én írt jelentését a KHI-nak a peredi csatáról. HL VII. 203. 34/460. Közli: Von der Revolution, 497–499. p. (A két leszerelt löveget sikerült kimenteni.) A II. hadtest június 24-i hadrendjére lásd HL VII. 203. 34/351. (A II. hadtest június 11-i és 24-i adatai között 2622 fő és 14 löveg a különbség. Ebből azonban levonandó a zsigárdi útközet, ill. a június 20-i nap becsült vesztesége, valamint a 6. gyalogüteg (144 fő és nyolc löveg) létszáma, amelyet 20-án este a III. hadtesthez vezényeltek; így alakult ki a fenti becsült veszteség.) A visszatértekre lásd Kászonyi Komáromban, 1849. június 30-án kelt jelentését a KHI-nak. HL VII. 203. 35/396. (Ezt támasztja alá az is, hogy a cs. kir. erők június 21-én összesen kb. nyolcvan foglyot ejtettek. Erre lásd Wohlgemuth összefoglaló jelentését.) Péryre, ill. Nedeczkyre, Móróczra és Dóczyra lásd Okolitsányi százados Gután, 1849. június 24-én, ill. Viszkidenszky százados, Újszőnyön, 1849. július 5-én írott jelentéseit. MNL OL H 75. 1849: 23195., ill. MNL OL H 88. d. sz. (Dóczy utóbb visszatért, de a 61. zászlóaljnál lett alkalmazva.) Parraghra lásd Kászonyi ezredes Gután, 1849. június 24-én kelt jelentését a HM-nek. MNL OL H 75. 1849: 23185. Szűcsre, ill. Pfistererre lásd Somossy százados Újszőnyben 1849. július 5-én, ill. Csúzy őrnagy Szegeden, július 24-én kelt jelentéseit a HM-nek. MNL OL H 88. d. sz., ill. H 75. 1849: 26359. A fenti tisztekre még lásd a Melléklet 1. és 2. részét.

rábbi parancsnoka írta alá. Utóbbi csak néhány napig volt zászlóaljparancsnok, mivel hamarosan a II. hadtest törzséhez rendelték, így június 24-től újra Vittnyédy százados irányította az alakulatot. A két egységparancsnok igyekezett felmérni a veszteségeket, a hiányzó tisztek helyére újakat terjesztettek elő, önkénteseket adtak át a tűzéség kiegészítésére, illetve gyakoroltatták a legénységet. Június 25-én a II. hadtest napos tisztje Vittnyédy százados volt.⁸⁷

Június 26-án a KHI előbb arra utasította Kászonyit, hogy csapataival vonuljon Érsekújvárra, és vegye át a Vág itteni szakaszának őrzését a III. hadtesttől, de erre nem került sor. A Duna jobb partján ugyanis támadásba lendült a cs. kir. főszereg, ezért a II. hadtest végül június 27-én Komáromba, majd 28-án Gönyűbe vonult. Mivel cs. kir. haderő aznap áttörte a Rába-vonal védelmét, és elfoglalta Győrt, ezért a II. hadtest június 29-én Ácsra, majd 30-án a komáromi sánc táborba vonult vissza, ahol a tartalékot képezve Újszónynél táborozott le. Itt vette át a 61. zászlóalj parancsnokságát július 1-jével a fővárosból ideérkező Somossy Pál százados.⁸⁸

Komárom védelmében (1849. július–október)

A lendületbe jövő cs. kir. főszereg július 1-jén elfoglalta Ácsot, majd 2-án megindult a komáromi sánc tábor bekerítésére. A reggel 7 óra körül kezdődő hadműveletben a cs. kir. I. hadtest átkelt a Concó-patakon, majd a magyar elővédeket kiszorítva elfoglalta az ácsi erdőt. Hiába érkeztek a sánc tábor nyugati szakaszát védő VIII. hadtest Janik-hadosztályától, illetve a VII. hadtesttől újabb erősítések, Schlik altábornagy csapatai őket is visszaverték; sőt a cs. kir. Reischach-dandár elérte a sánc tábor Monostornál, és három elővédművet is elfoglalt. Közben a cs. kir. IV. (tartalék) hadtest és a Bechtold-lovashadosztály a déli, illetve a keleti oldalon is körülvette a sánc tábor, és Ószőnyit is megszállta. Görgői tábornok azonban rendezni tudta a sorokat, majd a tartalék II. hadtest 4. hadosztályának csapatai rohammal visszafoglalták a monostori elővédműveket. Ezt követően a Janik-hadosztály zászlóaljnaiak, illetve az 5. hadosztály (közte a 60. és 61. zászlóalj) csapatainak támogatásával Rakovszky visszavetette a cs. kir. Reischach-dandárt, és egészen a Concó-patak vonaláig elfoglalta az ácsi erdő északi részét. A VII. hadtest gyalogsága ugyanakkor az ácsi erdő déli részébe szorította vissza a vele szembenálló cs. kir. csapatokat. Noha a Görgői vezette, a cs. kir. I. hadtest jobbszárnyának átkarolását célzó nagy lovassági támadás az orosz 9. kombinált hadosztály és a Bechtold-lovashadosztály beavatkozása miatt végül nem sikerült, a III. hadtest csapatainak késő délután sikerült visszavenniük Ószőnyet. A nap végén a magyar csapatok a sánc táborba vonultak vissza; Ószőnyben helyőrség maradt hátra.⁸⁹

87 A II. hadtest mindennapjaira összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 241. p., ill. a 61. hzlj. pkv. június 24-i, valamint a 49. hzlj. pkv. június 25–26-i parancsait. Az Asbóth számára készített tisztelőgő nyilatkozat születésére és aláíróira lásd Kemény, 2018. 58–64. p. Opitzky ideiglenes parancsnokságára lásd a Melléklet 2. részét, a hiányzó tisztekre és újak kinevezésére, ill. vezénlysére lásd Okolitsányi százados Gután, 1849. június 24-én a HM-nek írt, idézett felterjesztését, ill. a HM Pest-Budán, 1849. június 27-én a 61. hzlj. parancsnokságának írt rendeletét. Utóbbira MNL OL H 75. 1849: 23204.

88 A II. hadtest meneteire és a hadihelyzet változására összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 241–242. p., Somossyra még a Melléklet 2. részét.

89 A cs. kir. hadműveletekre és a július 2-i komáromi csatára összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 242. p., ill. Hermann, 2004. 296–304. p. Janik János ezredesre Bona, 2015. I. k. 329–330. p. Július 2-án a cs. kir. főszereg (I. és IV. hadtest, Bechtold-lovashadosztály, orosz 9. kombinált gyaloghadosztály, ill. hadsereg tartalék tűzéség) összesen kb. 52 000 főt és 234 löveget, míg a magyar főszereg (II., III., VII.

A sikernek azonban nagy ára volt. A második komáromi csatában a szövetséges haderő összesen 890 főt és 193 lovat, míg a magyar hadsereg kb. 1500 főt és 9 löveget (ebből két leszerelt) veszített. Ezen belül a II. hadtest, illetve a 60. és 61. zászlóalj pontos veszteségei nem ismeretesek, az azonban biztos, hogy az ácsi erdőben folytatott küzdelemben esett el a 60. honvédzászlóalj parancsnoka, Okolitsányi Lajos százados, míg Kramolin József hadnagy megsebesült.⁹⁰

Mivel Görgei és Kossuth között a fővezéri poszt, illetve a szegedi összpontosítás miatt komoly viták folytak, valamint július 2-án maga a főparancsnok is súlyosan megsebesült, a következő napok a szokásos felderítési akciókat leszámítva nyugalmasan teltek. A II. hadtest továbbra is Újszónynél állomásozott tartalékként; elsődleges feladata a Janik-hadosztály támogatása volt Monostornál. Ezt az időszakot mind a 60., mind a 61. zászlóalj igyekezett kihasználni. Az elesett Okolitsányit váltó rangidős Viszkidenszky Gusztáv százados, valamint Somossy százados egyaránt július 5-én nyújtották be tiszti előléptetési jegyzékeiket. Míg azonban a 60-asoknál elsősorban a harcképtelenné vált, valamint az eltávozott tiszteket, addig a 61-nél a „betegszabadságon” lévőkhöz mellett főként a II. hadtest törzséhez vezényelt tiszteket kellett pótolni. Ezzel párhuzamosan a beérkező nagyszámú, elsősorban román újonccal elkezdődött a zászlóaljak feltöltése, noha ezek zömét egyelőre csak kaszával sikerült felfegyverezni. Ezek mielőbbi kiképzése céljából naponta egy órát gyakoroltak a zászlóaljak; egészségügyi okokból pedig rendszeresek voltak a vizsgálatok, és elrendelték a legénység Dunában való fürdését is.⁹¹

Közben július 5-én megszületett a döntés arról, hogy a magyar főssereg megfelelő nagyságú helyőrség hátrahagyása után vonul Szegedre; előtte azonban Görgei még vereséget akart mérni a cs. kir. fősseregre. Ehhez a vonuló csapatokat (I., III., VII. hadtestek, illetve a Görgey Ármín-féle különítmény) meg akarta erősíteni, így július 8-án Kászonyi ezredes vezetésével a II. hadtest lovasságát, valamint a 4. hadosztályba összevont, ütőképesebb gyalogzászlóaljait is a sereghez rendelte; ezek közé került a 60. zászlóalj is, amely július 9-én Molnár Károly őrnagy személyében új parancsnokot kapott. Ezzel párhuzamosan (valószínűleg július 10-én) az 5. hadosztály (soraiban a 61. zászlóaljjal) a Duna északi partjára, a Nádor-vonal (másként Kossuth-vonal) védelmére vonult fel.⁹²

Július 11-én aztán 9 órakor megindult a magyar főssereg támadása az őket körülzáró cs. kir. haderő ellen. A II. hadtest 4. hadosztálya (soraiban a 60. zászlóaljjal) a VIII. hadtest Janik-hadosztályával együtt ismét az ácsi erdő északi részét rohamozta meg, és sikerült is a cs. kir. I. hadtest Schneider-dandárjának sáncokkal is megerősített védőállásaiba betörniük, és egy részét elfoglalniuk. Ám Schlik bevetette a tartalékait, és végül súlyos harcok után kiszorította az erdőrészből a magyar csapatokat. Mivel

hadtestek, ill. a VIII. hadtest Janik-hadosztálya) összesen kb. 27 000 főt és 131 tábort, ill. a sáncokban még 62 várólöveget tudott bevetni.

90 A két fél veszteségeire lásd Hermann, 2004. 303. p. (a VII. hadtest két leszerelt lövegét sikerült visszaszerezni); Okolitsányira és Kramolinra lásd Viszkidenszky százados július 5-i, idézett jelentését, ill. a Melléklet 1. részét.

91 A fővezéri válságra, a szegedi összpontosításra, ill. a II. hadtest július 3–9. közti mindennapjaira összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 242–243. p. A 60. és 61. zászlóaljakra lásd Viszkidenszky és Somossy századosok Újszónyban, 1849. július 5-én kelt, idézett jelentéseit, ill. 61. hzlj. pkv. július 8–9-i parancsok.

92 A július 5-i döntésre, a levonuló csapatokra, illetve a hozzájuk rendelt II. hadtestbeli egységekre összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 243. p., ill. a KHI Komáromban, 1849. július 8-án kelt utasítását. HL VII. 203. 36/459. Molnár kinevezésére lásd 61. hzlj. pkv. július 9-i parancsok; órá még a Melléklet 1. részét. Az 5. hadosztály Kossuth-vonalban való jelenlétére a 49. hzlj. pkv. július 14-i parancsokat.

közben a többi magyar hadtest támadása sem sikerült, a csatát vezénylő Klapka tábornok késő délután elrendelte a visszavonulást.⁹³

A harmadik komáromi csatában a szövetséges haderő összesen 813 főt és 271 lovat, míg a magyar hadsereg ismét kb. 1500 főt veszített. Ezen belül a II. hadtest, illetve a 60. zászlóalj pontos veszteségei nem ismeretesek. A vereség után július 12–13-án a Görgei vezette magyar főszereg (kb. 28 000 fő és 147 löveg) a Duna északi partján elvonult Vác felé, míg Klapka vezetésével a II. és VIII. hadtestek (kb. 18 000 fő és 48 tábort, illetve 244 várloveg) maradt hátra Komárom védelmére. A korábbi tervekkel ellentétben a II. hadtest 4. hadosztálya, és a lovashadosztály is az erődben maradt, így a 60. zászlóalj is. Molnár őrnagy viszont a főszereggel tartott, így a zászlóalj parancsnokságát újra Viszkidenszky százados vette át.⁹⁴

Klapka július 13-án rendezte a rendelkezésére álló csapatokat, amelyeket öt gyalogos és egy lovashadosztályba osztott. A 60. és 61. zászlóalj ismét a II. hadtest 2. (korábban 5.), Horváth Pál őrnagy vezette hadosztályába került, amely ekkor a Kossuth-vonalat védte. A zászlóaljak feltöltése az újonckal és a visszatérő katonákkal folyamatosan zajlott; ennek köszönhetően a II. hadtest létszáma július 21-re már 9342 főre nőtt. Ebből a 60. zászlóalj 803 fővel, míg a 61. 840 fővel részesedett. Klapka az alakulatok parancsnoksága körüli nyitott kérdéseket is igyekezett mielőbb lezárni: július 17-én Viszkidenszky századosot őrnaggyá léptette elő a 60. zászlóaljnál, míg a 61. élére Hunyady Ferenc őrnagy, a 48. zászlóalj korábbi századosa került.⁹⁵

A július 13–29. közti, nagyjából két nyugalmas hetet a két zászlóalj igyekezett jól kihasználni. Folyamatosan zajlott a beérkező újoncok kiképzése, a legénység naponta két alkalommal való gyakorlatozása. A járványoknak szigorú orvosi vizsgálatokkal, és rendszeres tisztálkodásokkal (szappan biztosítása, a Dunában, illetve a Vágban való fürdés) igyekeztek elejét venni. A zászlóaljak, amelyek egy része a helyhiány miatt sátrakban, és fabódékban került elhelyezésre, felváltva biztosították a Kossuth-, illetve a Vág-vonalat, hogy minél előbb megismerkedjenek a komáromi erőrendszer mind nagyobb részével. Július 17–18-án a 60. a Kossuth-, míg július 25-én és 27-én a 61. zászlóalj a Vág-vonal előőrsi szolgálatát látta el. Noha a szolgálati fegyelem hagyott maga után kívánnivalókat, az alakulatok jól megoldották a feladatokat. A tisztikar tisztulási folyamata is befejeződött: a 60. zászlóaljnál Péry Sándor hadnagy július 24-én beadta lemondását, és rendfokozata megtartása nélkül kilépett, míg a 61-nél július 17-én a betegségéből felépült Szűcs Pál százados átjutott a cs. kir. ostromzáron, és újra szolgálatra jelentkezett. Ugyanitt a frissen áthelyezett Antony Béla százados vette át július 19-én az 1. század parancsnokságát. Július 22-én és 28-án Hunyady, míg 18-án és 26-án Viszkidenszky őrnagy volt a 2. hadosztály napos tisztje. Július 21-re a 61. zászlóalj felfegyverzése befejeződött; a zászlóalj a felesleges fegyvereket a várpa-

93 A július 11-i csatára összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 243. p., ill. Hermann, 2004. 306–312. p. (Július 11-én a cs. kir. főszereg (I. és IV. hadtest, Bechtold-lovashadosztály, orosz 9. kombinált gyaloghadosztály, a III. hadtest Wolf-dandárja, ill. hadseregtartalék tűzérség) összesen kb. 56 000 főt és 242 löveget, míg a magyar főszereg (I., III., VII. hadtestek, a II. hadtest 4. és lovas hadosztálya, a VIII. hadtest Janik-, és Esterházy-hadosztálya, ill. a Görgey Ármin-féle különítmény) összesen kb. 43 000 főt és 180 löveget tudott bevetni.)

94 A két fél veszteségeire lásd Hermann, 2004. 312. p. A magyar főszereg elvonulására és a hátra maradt erőkre összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 243. p.; Molnárra még a Melléklet 1. részét.

95 Klapka intézkedéseire és a komáromi védőszereg beosztására lásd a Klapka tábornok vezette VII. és VIII. hadtest hadművelési naplóját 1849. június 1. és szeptember 12. között. HL VII. 203. 31/1. július 13-i parancsok és jelentések. A II. hadtest létszámára lásd a július 21-i hadrendet. MNL OL P 295. b/47. fasc. d. sz. Viszkidenszky és Hunyady kinevezésére lásd 49. hzlj. pkv. július 17-i parancsok, ill. a Melléklet 1. és 2. részét.

rancsnokságnak adta le. Július 28-án a 2. hadosztály hatszáz löfegyvert kapott; ebből a 60. zászlóalj száz gyutacsos és húsz kovás puskával részesedett. Ezzel a hadosztály gyalogságának felszerelése lényegében teljessé vált.⁹⁶

Erre hamarosan szükség is lett, mivel július 23-án a cs. kir. I. hadtest elvonult a vár alól, így az erődöt már csak a cs. kir. II. hadtest, kb. 13 000 fő és 62 (75) löveg zárta. A várórség több felderítő akcióval igyekezett felmérni a megváltozott körülményeket; ezek közül a július 25-i, Tata elleni volt a legjelentősebb, mivel sikerült elfogni az ott lévő őrséget és megszerezni a cs. kir. ostromcsapatok elhelyezését, illetve erejét tartalmazó hadrendet. Ennek az adataira támaszkodva Klapka elhatározta, hogy szétzúzza a bekerítést. Az első akciót július 30-ra, a Vág mentén záró cs. kir. Pott-dandár ellen tervezte. Ehhez azonban szükség volt arra is, hogy a Csallóközben állomásozó cs. kir. Liebler-dandár ne tudjon segítséget nyújtani a megtámadott csapatoknak.⁹⁷

Éppen ezért július 30-án hajnali négy órakor a Horváth őrnagy vezetésével a 2. hadosztály egy különítménye (a 49., 60., 61. zászlóalj, a 6. huszárezred egy százada és az 1. háromfontos üteg) kivonult a Kossuth-vonalból, hogy egy tüntető támadással lekösse a csallóközi cs. kir. csapatokat. Horváth valószínűleg a 60. zászlóaljat oldalvédként kikülönítette, nehogy a Vág menti Keszegfalván állomásozó cs. kir. különítmény (négy gyalogszázad, két löveg) elvágja a visszavonulási útját, majd a főerőkkel megindult Aranyos felé. Nemesörs előtt ütközött bele a cs. kir. előőrsökbe, amelyeket megfutamított, majd tovább nyomult Újfalú felé. Ez előtt az utat egy sánc zárta el, amelyet egy cs. kir. gyalogszázad védett. A 49. és 61. zászlóalj ezt szuronyrohammal elfoglalta, a cs. kir. század pedig a közeli majorsághoz hátrált, ahol Újfaluból még négy század, egy cs. kir. lovasszázad és két hatfontos löveg is csatlakozott hozzá. Mivel közben kilenc órakor Aranyosról is cs. kir. csapatok indultak el, Horváth nem erőltette tovább a támadást, hanem szétbontakoztatta a csapatait: a gyalogságot vonalba, a lovasságot a jobb szárnyon; tüzésével pedig tűzpárbajba bocsátkozott az ellenféllel, hogy minél több erőt magához vonzzon. Tizenegy óra körül a cs. kir. erősítések (két zászlóalj és nyolc löveg) is a helyszínre értek, a túlerőbe került ellenfél pedig támadásba lendült: a cs. kir. lovasság megpróbálta megkerülni a magyar jobbszárnyat, míg a Duna déli partjáról cs. kir. nehéztüzéség kezdte lőni a magyar balszárnyat biztosító osztagokat. Horváth ezért elrendelte a visszavonulást, és rendben húzódott vissza a Kossuth-vonalba. Az összecsapásban a cs. kir. fél három, míg a magyar 14 főt veszített; utóbbiból a 61. zászlóalj kilenc fővel (egy halott és nyolc sebesült közlegény) részesedett.⁹⁸

96 A 2. hadosztály, ill. a 60. és 61. zászlóalj mindennapjaira, szolgálatára és felfegyverzésére összefoglalóan lásd a 61. és 49. hzlj. pkv. július 13–29. közti parancsait. A fent említett tisztekre még a Melléklet 1. és 2. részét.

97 A július 21–29. között történetekre, Klapka elképzelésire és a magyar akciókra összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 244. p., Hermann, 2013. 65–70. p., ill. hadműveleti napló július 21–29-i közti parancsok és jelentések. A cs. kir. II. hadtest létszámára lásd Hermann, 2013. 69. p.

98 A július 30-i csallóközi tüntetésre és a veszteségekre lásd Horváth őrnagy aznapi jelentését a komáromi hadsereg-parancsnokságnak, ill. Anton Csorich altábornagy, a cs. kir. II. hadtest parancsnokának Aranyosról, 1849. július 30-án éjjel 11 órakor írt jelentését a cs. kir. hadsereg-főparancsnokságnak. Hadműveleti napló, július 30-i jelentés, ill. KA AFA Karton 1837. Ha. u. H. 1849-7-517. Másolata: HL VII. 203. 41/29. A cs. kir. Liebler-dandár az 58. (István főherceg) sorgyalogezred 1., 2., 3. és 1. Landwehr zászlóaljaiból, a 1. (Civalart) ulánuszred ezredesi 2. századából, a 8. és 13. gyalogütegekből, ill. 18 darab 12 és 18 fontos nehézlövegből állt; összesen kb. 4100 fővel és 30 löveggel. (A nehézlövegek a Lél és Lovad közti Duna-hídat fedették a hídfőben.) Ezzel szemben a támadó Horváth-különítmény kb. 2700 fővel és hat löveggel rendelkezett. (A 2. hadosztályhoz tartozó 54. zászlóalj a Vág-, míg a 63. zászlóalj valószínűleg a Kossuth-vonalat biztosította.) A cs. kir. dandár becsült létszámára lásd Hermann, 2013. 69. p., diszlokációjára az Aranyoson, 1849. július 20-án, és 28-án készült hadrendet. KA AFA Karton

Közben hajnalban a Vág menti magyar támadás is megindult: a 3 rohamoszlop sikeresen rohanta meg az ellenséges állásokat, és noha a tervezett bekerítés nem sikerült, a cs. kir. Pott-dandár jelentős veszteséggel kényszerült visszavonulni. Az ütközet zárásaként egy magyar oszlop július 31-én hajnalban lerombolta a keszegfalvi Vág-hidat. A sikerrel elégedett Klapka augusztus 1-jén a július 30-i akciókban részt vett valamennyi alakulatot hadseregparancsban dicsérte meg.⁹⁹

Július 31. és augusztus 2. között a 2. hadosztály zászlóaljai ismét a Kossuth-, illetve a Vág-vonalat fedezték, illetve gyakorlatoztak. Augusztus 2-án a 61. zászlóalj adta a Kossuth-vonalon az előőrsi szolgálatot, míg a 60. zászlóalj a Vág menti sáncok megerősítésén dolgozott. Július 31-én újra Viszkidenszky, míg augusztus 2-án Hunyady őrnagy volt a 2. hadosztály napos tisztje. Utóbbi napon Vittnyédy százados helyettesítette az őrnagyot a zászlóalj élén.¹⁰⁰

A nyugalom azonban nem tartott sokáig. Klapka augusztus 3-ra tervezte a Duna déli partján záró cs. kir. Barco-dandár állásainak a felgöngyölítését, ezért csapatait 2-án Komáromban vonta össze. A támadáshoz öt oszlopot hozott létre; ezekből a 3., Krivácsy József őrnagy irányította oszlop zömmel a 2. hadosztály csapataiból állt össze. Közéjük került (az 54. és 63. zászlóaljon kívül) a 61. is, amely ekkor 818 fővel rendelkezett. Ugyanakkor a 60. (818 fő) a Vág-, míg a 49. zászlóalj a Kossuth-vonal biztosítását látta el.¹⁰¹

A felvonulás augusztus 3-án éjfél után indult meg; az 1. hadoszlop reggel hat óra körül támadta meg Dunaalmást, majd a cs. kir. helyőrség elűzése után délnek fordult. Közben Klapka hét óra körül a 2. és 3. oszloppal Moca felé nyomult, majd kilenc óra körül megrohamozta a sáncokkal védett települést. Mivel közben az 1. oszlop elvágta a visszavonulás útját, a cs. kir. helyőrség megadta magát, míg egy ulánuszakasz elmenekült. Klapka ezt követően a 2. és 3. oszlopokkal Csém felé indult, amelyet déli tizenkét óra körül birtokba is vett, míg az 1. oszlopot a főerőivel az ácsi erdő és Herkálypuszta között, a megerősített állásokba húzódó ellenség átkarolására, a lovadi hadihíd elfoglalására küldte. Ez azonban elkésett, ezért délután öt óra körül a tábornok a 4. és 5. oszlopokkal szemből, míg a 2. és 3. oszlopokkal oldalról támadta meg a cs. kir. csapatok állásait. A Barco-dandár védelme végül összeomlott, a hátráló cs. kir. csapatok a Csallóközbe menekültek, a hidat pedig elbontották maguk mögött. A vereség miatt Csorich altábornagy végül a csallóközi állásait is feladta, és Pozsony felé vonult vissza.¹⁰²

1873. II. Ak. u. Cs. 1849-7-223., ill. Karton 1837. Ha. u. H. 1849-7-517c. Másolata: HL VII. 203. 41/31a. Horváth csapatainak létszámára lásd a július 21-i hadrendet, a többi alakulatra a hadműveleti napló július 30–31-i rendelkezéseit.

99 A július 30-i, Vág menti ütközetre összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 244. p., ill. Hermann, 2013. 65. p., valamint hadműveleti napló július 30–31-i rendelkezéseit és jelentéseit. Klapka dicséretére lásd a 61. hzlj. pkv. augusztus 1-i parancsokat.

100 A 2. hadosztály alakulatainak mindennapjaira lásd a 61. és 49. hzlj. pkv. július 31. – augusztus 2. közti parancsait.

101 Klapka elképzeléseire és a támadó oszlopok beosztására összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 244–246. p., Hermann, 2013. 65–67. p., ill. hadműveleti napló augusztus 2-i parancsok. A 60. és 61. zászlóalj létszámaira lásd a II. hadtest Komáromban, 1849. augusztus 2-án kelt hadrendjét. MNL OL P 295. b/47. fasc. d. sz. A 49. és 60. zászlóaljak feladatára lásd 61. hzlj. pkv. augusztus 1–2-i parancsok. Krivácsyra még Bona, 2015. I. k. 380–381. p.

102 Az augusztus 3-i komáromi ütközet eseményeire összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 246. p., Hermann, 2013. 67–69. p., ill. hadműveleti napló augusztus 2-i parancsok, ill. 3-i jelentés. A cs. kir. oldalra még lásd Franz Gundacar Fürst zu Colloredo-Mannsfeld altábornagy, hadosztályparancsnok 1849. augusztus 12–15. között kelt jelentését Csorich altábornagynak. KA AFA Karton 1839. Ha. u. H. 1849-8-594a. Közli: Von der Revolution, 667–673. p. (A cs. kir. Barco-dandár augusztus 3-án kb. 6500 fővel és 26 löveggel rendelkezett, míg a kitörő magyar csapatok létszáma elérhette a kb. 12 000 főt és 38 löveget. Erre lásd

Noha a tervezett bekerítés ismét nem sikerült, a cs. kir. fél augusztus 3-án súlyos veszteségeket szenvedett: kb. nyolcszáz főt, 103 lovat és 21 löveget, valamint jelentős mennyiségű lőfegyvert, lőszert, felszerelést és élelmiszert veszített. A magyar fél vesztesége összesen kb. 210 fő volt; ebből a 2. hadosztály, illetve a 61. zászlóalj vesztesége ismeretlen. Klapka augusztus 9-én hadseregparancsban mondott köszönetet a csapatoknak.¹⁰³

Augusztus 4-én Klapka a 3. és 4. oszlopokat a sánctábor védelmére vonta vissza, majd átszervezte hadseregét, amelyet egy mozgó és egy helyőrségi hadtestre osztott. Előbbit augusztus 5-én Győr elfoglalására indította meg, egy hadoszlopot pedig Veszprémbe küldött. Horváth őrnagy hadosztálya a 60. és 61. zászlóaljakkal együtt a Kászonyi ezredes vezette helyőrségbe került, ám a várbeli szolgálat nem tartott sokáig. Előbb egy kisebb különítmény indult a hadosztályból Tatára, majd augusztus 8-án a zöm is menetparancsot kapott. A 61. zászlóalj aznap előőrsi szolgálatot látott el a Kossuth-vonalon, 9-én reggel pedig még gyakorlatozott, majd a lőszervételezés után a hadosztály zömével együtt Bősre indult. A beteg Horváth őrnagyot a hadosztály élén rangidősként váltó Darabanth Ignác őrnagy vezette erők feladata az volt, hogy a Csallóközben való előrenyomulással fedezzék a Győrbe augusztus 6-án bevonult főerők jobbszárnyát.¹⁰⁴

Augusztus 10-én a hadosztály csapatai bevonultak Bősre, és a helység környékén berendezkedve igyekeztek minél több információt szerezni a Pozsony előterében lévő cs. kir. erőkről. 11-én a 61., míg 12-én a 60. zászlóalj adta az előőrséget; 10-én Hunyady, 11-én pedig Viszkidenszky őrnagy volt a napos tiszt. Az élelmezés nem volt a legjobb, így a katonák a helybeliek kertjeibe jártak gyümölcsért és egyéb élelmiszerért, amelynek – valamint az előőrségben való szabálytalanságoknak, és az önkényes eltávozásoknak – Darabanth őrnagy, illetve az őt augusztus 11-én a hadosztály élén váltó Straube Károly alezredes erélyes parancsok sokaságával igyekezett az elejét venni.¹⁰⁵

Közben azonban megváltozott a helyzet. Klapka Győrben tömeges újoncozást rendelt el a felszabadított területeken, és eleinte azt tervezte, hogy Stájerország felé indít támadást. Ám miután a hírekből értesült az egyre romló hadihelyzetről, illetve mind Moson és Pozsony, valamint Székesfehérvár és Buda felől is ellenséges erők

Hermann, 2013. 68–69. p., ill. a kitörő csapatok augusztus 2-i hadrendjére a hadművelési napló vonatkozó bejegyzését.)

103 A két fél veszteségeire lásd Hermann, 2013. 69. p., a zsákmányolt fegyverekre, felszerelésekre és élelmiszere, valamint a csapatoknak szóló elismerésre lásd Klapka Komáromban, 1849. augusztus 6-án kelt kiáltványát, ill. a 9-i hadsereg-parancsot. Utóbbiakat közli: Szinnyi, 1887. 238–239., ill. 239–241. p. Mocsán a cs. kir. 21. (Paumgarten) sorgyalogezred 3. zászlóaljának 3 százada kb. hatszáz fővel esett fogságba. Erre lásd Colloredo jelentését, ill. a Barco-dandár Győrben, 1849. augusztus 17-én kelt, augusztus 3-ra vonatkozó létszámjelentését. Utóbbira KA AFA Karton 1839. Ha. u. H. 1849-8-594c.

104 Az augusztus 4–9. között történetekre, ill. a komáromi hadsereg új hadrendjére összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 246–247. p., a hadművelési napló vonatkozó bejegyzéseit, ill. a komáromi hadsereg augusztus 4-i hadrendjét. HL VII. 203. 44/354., ill. 51/69. A 2. hadosztály és a 61. zászlóalj napjaira a 49. és 61. hzlj. pkv. augusztus 4–9. közti parancsait. A Bobory Kálmán őrnagy vezette tatai különítmény a 49. zászlóaljból, a 14. (Lehel) huszárezred 1,5 századából és egy háromfontos félütegéből állt, kb. 1100 fővel és 2 (3) löveggel. A Darabanth őrnagy vezette 2. hadosztály főoszlopa a 60., 61. és 63. zászlóaljakból, a 14. és 17. huszárezredek egy-egy századából, ill. a Kern András főhadnagy vezette hatfontos félütegéből állt, kb. 2800 fővel és négy löveggel. Ehhez utóbb még az 54. zászlóalj, a 14. huszárezred fél százada, ill. egy háromfontos félüteg csatlakozott, kb. ezer fővel és három löveggel. Ezekre lásd a hadművelési napló utasításait, ill. a 61. hzlj. pkv. augusztus 8-i, és 14-i parancsok; a becslült létszámokra a II. hadtest augusztus 2-i hadrendjének létszámadatait. Boboryra és Darabanthra lásd Bona, 2015. I. k. 202., ill. 236–237. p., Kernre még Bona, 1998–1999. II. k. 209. p.

105 A 2. hadosztály és a 60., ill. 61. zászlóalj augusztus 10–12. közötti napjaira lásd a 61. hzlj. pkv. vonatkozó parancsait; Straubéra még Bona, 2015. II. k. 523–524. p.

közeledését jelentették, augusztus 12-én a Komáromba való visszavonulás mellett döntött. Ennek keretében 13-án a Straube-hadosztály is visszahúzódott, és 14-én már a Koloznéma–Nagymegyer–Guta vonalon állt fel csapataival. A hadosztály parancsnoksága és a főerő (köztük a 60. és 61. zászlóalj) Nemesbogyán tartózkodott. Itt a zászlóaljak gyakorlatozással töltötték az időt, de nem sokáig, mivel a hadosztály augusztus 17-én Aranyosra húzódott vissza, ahol aznap a 61. zászlóalj, 18-án pedig a 60. zászlóalj egy osztálya adta az előőrséget. A csapatok végül 19-én vonultak be Komáromba, ahová a többi kikülönítés is beérkezett. A frissen toborzott újonccokkal és egyéb csapatokkal együtt a várórség létszáma ekkor már elérte a 22-23 000 főt.¹⁰⁶

Augusztus 19-én Csorich altábornagy parlamentterrel szólította fel Klapkát a megadásra, aki ezt elutasította, de végül 21-én 14 napra szóló fegyverszünetet kötött a cs. kir. csapatok főparancsnokával. Az így nyert időt a tábornok a komáromi helyőrség átcsoportosítására használta fel, amely érintette a 2. hadosztály csapatait is, amelyek addig a Kossuth- és a Vág-vonal biztosítását látták el: augusztus 20-án és 22-én a 60., míg 21-én a 61. zászlóalj adta a Kossuth-vonal előőrségét. Augusztus 23-án azonban a Straube-hadosztály a jobb parti elsáncolt táborba vonult, ahol a 8., 9. és 10. sáncművek, illetve Ószőny, majd 25-től még a 4., 5., 6., és 7. sáncművek védelmét is átvette.¹⁰⁷

Augusztus 24. és szeptember 2. között így a jobb parti sánctáborban állomásozott a 60. és a 61. honvédzászlóalj. A 4–7. sáncok előtti előőrséget és a tartalékokat augusztus 25-től kétnaponta a 61. zászlóalj egy+egy osztálya adta; ehhez augusztus 31. – szeptember 2. között a 60. zászlóalj még egy+egy századot biztosított. Augusztus 25-én és szeptember 2-án Viszkidenszky, augusztus 27-én pedig Hunyady őrnagy volt a hadosztály napos tisztje. A folyamatos gyakorlatozás mellett Straube igyekezett minden alakulatát ellenőrizni: augusztus 30-án például a 61. zászlóaljat szemlélte meg, és főként az előőrsi szolgálatban követelte meg a legnagyobb figyelmet. Ugyanakkor megtiltották a cs. kir. előőrsek zaklatását is. Augusztus 28-án tartották volna meg egy ünnepi misével egybekötve a legutóbbi összecsapásokban kitűntek jutalmazását; erről azonban néhány alakulat katonái hiányoztak. Utóbbiakat (köztük a 61. zászlóaljbeliakat) Klapka tábornok aznap hadseregparancsban dorgálta meg. A kórházakban a betegek növekvő száma, illetve a szintén ápolásra szoruló orvosok miatt szeptember 1-jén azoktól a zászlóaljaktól, ahol egynél több orvos volt, a többletet a várkórházakba rendelték; ez a 60. zászlóaljnál Vurumpek Károly és Farkas János alorvosok hadnagykodát is érintette.¹⁰⁸

Közben a cs. kir. hadvezetés sem tétlenkedett, és minden elérhető erőt a komáromi vár körülrésztására mozgósított. Ennek köszönhetően szeptember elején már kb. 44 000 cs. kir. és orosz katona, illetve 154 löveg vette körül az erődöt. Erre támaszkodva szeptember 2-án a cs. kir. parancsnokság felmondta a fegyverszünetet; előőrseik pedig

106 Klapka tevékenységére és döntésére összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 247. p., a 2. hadosztály, ill. a 60. és 61. zászlóalj augusztus 13–19. közötti napjaira lásd 61. hzlj. pkv. vonatkozó parancsait. A friss újoncokból Klapka megszervezte a 201–204. zászlóaljakat, míg a várórséghez csatlakozott Noszlópy Gáspár őrnagy és kormánybiztos serege (127. honvédzászlóalj, somogyi vadászosztály, somogyi önkéntes lovasszázad, ill. egy hatfontos félüteg, valamint egy egyfontos üteg) is, bár utóbbi csak augusztus 23-án érkezett meg. Ezekre lásd a hadműveleti napló augusztus 15-i és szeptember 4-i utasításait, ill. jelentéseit.

107 Klapka és Csorich tárgyalásaira és a fegyverszünetre összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 247. p., a Straube-hadosztály, ill. a 60. és 61. zászlóaljak augusztus 20–23. közti tevékenységére lásd a 49. és 61. hzlj. pkv. vonatkozó parancsait.

108 A 2. hadosztály, illetve a 60. és 61. zászlóalj augusztus 24. – szeptember 2. közötti napjaira lásd a 49. hzlj. pkv. vonatkozó parancsait. Vurumpekre és Farkasra lásd még a Melléklet 1. részét. (Utóbbi, az orvosokra vonatkozó parancsot szeptember 4-én a meg nem jelentek miatt ismét kiadták.)

büntetlenséget és szabad hazatérést ígérő röplapokat osztogattak. Az elsősorban a nemzetiségi újoncok között augusztus elejétől meginduló szökéseknek Klapka előbb 50-80 botütésnyi büntetéssel, majd szeptember elején a statárium (rögtönítélő haditörvényszék) és a halálbüntetés kihirdetésével igyekezett elejét venni; nyomatékul két szökevény katonát rögtön ki is végeztek. Az ellenség növekvő fenyegetésére válaszul pedig a tábornok a sáncok mögé vonta vissza az elővédcsapatokat, és szeptember 3-án újra átszervezte a várórséget: az új hadrendben a 60. és 61. zászlóalj maradt a 2. hadosztályban, amely újra a II. hadtest alárendeltségébe került. A hadosztály feladata ismét a Kossuth- és a Vág-vonal biztosítása lett.¹⁰⁹

Szeptember 3-án az új hadrendnek megfelelően a 2. hadosztály a Kossuth- és a Vág-vonalhoz települt át, a 60. zászlóalj pedig 3-án már előőrsi szolgálatra is ment. A világosi kapitulációról szóló hírek, illetve az ellenséges propaganda hatására azonban szeptember 4-én hajnalban az Apália-szigetre küldött két századból 48, zömmel román és szlovák nemzetiségű újonc szökött meg, akikből 28 főt az utánuk küldött huszárok még elfogtak az ellenséges vonalak elérése előtt. Aznap pedig a hadosztályhoz beosztott egyik, színmagyar legénységű Bocskai-huszárszázadból még hatvan fő tagadta meg az engedelmességet. Klapka, miután hiába próbált a katonák lelkiismeretére hatni, kénytelen volt keményebb eszközökhöz nyúlni: mind a szökevényeket, mind az engedetleneket a rögtönítélő törvényszék által halálra ítélte, majd az ítéletet tizedelésre enyhítette. Ennek megfelelően a honvédektől nyolc, míg a huszároktól hét főt a Cigánymezőn még 4-én agyonlőttek. A fenti eset zárásaként Klapka szeptember 5-én nyilvánosságra hozta az ítéletet, és elrendelte, hogy a haditörvényekről a tisztikar világosítsa fel a honvédeket. A határozott fellépésnek köszönhetően a fegyelem megszilárdult, a szökések lényegében megszűntek.¹¹⁰

Szeptember 4. és 11. között a fenti eseményeket leszámítva a 60. és 61. zászlóaljak napjai nyugalmasan teltek. A zászlóaljak a Kossuth-vonalon főként a tartalékot adták, gyakorlatoztak, a hideg időre készülve sátrakat vertek és földkunyhókat építettek, valamint a sáncok megerősítésén dolgoztak. Szeptember 6-án és 8-án a gyengélkedő Hunyady őrnagyot helyettesítő Somossy százados, 10-én pedig Viszkidenszky őrnagy volt a hadosztály napos tisztje. Ugyanaznap a beteg Straube alezredes helyett Hunyady őrnagy lett az ideiglenes hadosztályparancsnok. A Klapka tábornok lakása előtti őrséget (egy altiszt és 24 közvitéz) szeptember 4-én és 9-én a 61., míg a Kászonyi ezredes előtti (egy altiszt és 12 közvitéz) szeptember 4-én a 60. zászlóalj adta. Szeptember 9-én pedig a negyed tízkor kezdődő, a 8. számú sánc előtt tartott ünnepségen kiosztották azoknak az augusztus 3-i kitörésben magukat kitüntető katonáknak az érdemjelet, akik addig még nem kapták meg. A 61. zászlóaljból Fogarassi Ferenc hadnagy (korábban az 5. század őrmestere), illetve Megyesi Ferenc és Nahóczky József őrmester, valamint Tőrös János tizedes (valamennyien a 4. századtól) kapták meg vitézségükért a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát.¹¹¹

109 A szeptember elején történő eseményekre, a cs. kir. és orosz zároló csapatokra, Klapka ellenintézkedéseire és az új hadrendre összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 247. p., ill. a hadművelési napló szeptember 1–3-i bejegyzéseit, a szökésekre még a 49. és 61. zlj. pkv. augusztus 2-i bejegyzéseit, valamint Szillányi, 1851. 303. p. A gróf Laval Nugent tábornagynagy vezette zároló erőt a cs. kir. II. hadtest, a II. tartalékhadtest, a IV. (tartalék) hadtest Jablonowski-dandárja, és az orosz Grabbe-hadoszlop (az 1. könnyűlovas-dandár és a 6. gyalogshadosztály) alkotta. A szövetséges haderőre lásd Szillányi, 1851. 306. p., Hermann, 2004. 360. p.

110 A szeptember 3-i és 4-i eseményekre és Klapka fellépésére összefoglalóan lásd Szillányi, 1851. 303–305. p., ill. a 49. hzlj. pkv. szeptember 3–5-i parancsok.

111 A 2. hadosztály és a 60., ill. 61. zászlóalj szeptember 4–11. közti napjaira és a kitüntetettékre lásd a 49. hzlj. pkv. vonatkozó parancsait. (Szeptember 9-én kitüntetették még Opitzky János századost is, aki

Szeptember 12-én a lebetegedő Straubétól Nedbál Ignác alezredes vette át a 2. hadosztály és a Kossuth-vonal parancsnokságát. Ez annyi változással járt, hogy az alezredes régi zászlóalja, a 114. (korábban a 39. serezed 1. zászlóalja) is a hadosztályhoz került, cserébe a 63. zászlóalj ment át az 1., Rakovszky alezredes vezette hadosztályhoz szeptember 13-án. Szeptember 14-én azonban ezt a parancsot valószínűleg módosították: a 63. zászlóalj visszakerült a 2. hadosztályhoz, cserébe pedig a 61. zászlóalj ment át a Rakovszky-hadosztályhoz. Így az utolsó hetekben a 61. zászlóalj a jobb parti sánc táborban a 4–7. számú sáncok biztosításában vett részt.¹¹²

Szeptember 12. és 30. között a 60. és 61. zászlóaljak napjai továbbra is nyugalmasan, főként gyakorlatokkal és munkával teltek. Szeptember 12-én a 61. zászlóalj adta az előőrséget a Kossuth-vonalon, majd 13-án az Apália-szigetnél. Szeptember 13-án a Kossuth-vonal előőrségét a 60. zászlóalj vette át, amely ezután naponta két századot biztosított sáncmunkára, egy-egy századot pedig a Pozsonyi kapuhoz és a Vág-záradékhoz. Szeptember 12-én Somossy százados, szeptember 13-án, 19-én, 24-én és 29-én pedig Viszkidenszky őrnagy volt a hadosztály napos tisztje. A 60. zászlóalj szeptember 20-án még betegápolókat küldött a Kossuth-vonal 1. és 2. számú kórházába, illetve 22-én még a gutai kapu biztosítására is adott egy századot.¹¹³

Közben a két fél között tovább folytak a tárgyalások. Klapka és a komáromi várórség haditanácsa szeptember 1-jén még az egész ország részére amnesztiát követelt, de a cs. kir. szervek elutasítása miatt ezt a tételt ejteni kellett. Szeptember 14-én végül várórség és a polgári lakosság számára kértek büntetlenséget, illetve a tulajdonukba lévő Kossuth-bankók beváltását. Ezt a cs. kir. fél elfogadta, szeptember 27-én pedig aláírták a kapitulációs egyezményt. Az utolsó napok már készülődéssel teltek: számba vették a rokkantakat, kifizették a katonák zsoldját, útleveleket állítottak ki. Az erőd átadására október 2–4. között került sor: a 61. zászlóalj a Rakovszky-hadosztály részeként valószínűleg október 2-án az elsáncolt táborban, míg a 60. zászlóalj a Nedbál-hadosztály tagjaként október 4-én a Kossuth-vonalnál kapitulált. A fegyverek lerakása, illetve a zászlók feldarabolása és szétoztása után, aki akart, az külföldre távozhatott, de a többség valószínűleg haza, „Somogyország” felé vette az útját.¹¹⁴

Itt ért véget a 60. és 61. honvédszászlóaljak története. A két zászlóaljat aránylag későn, 1848. november végén – december elején állították fel, és a felszerelési, illetve felfegyverzési problémák, valamint a vakszerencse miatt végül csak a tavaszi hadjárat elejétől fogva tudtak bekapcsolódni igazán a fegyveres harcokba. De talán szükség is volt erre az időre, hogy mindkét zászlóalj legénysége „igazi” katonasággá válhasson, amely aztán, ha némi megingással is, de tisztességgel tette a dolgát a szabadságharc további részében. Ez a két zászlóalj nem vált híressé, nem döntött el csatákat, de tisztjei és katonái többsége elmondhatta magáról: „kitűnő cselekvések nélkül ugyan, de pontosan teljesíté kötelességét.”¹¹⁵

korábban a 61. hzlj. 1. századának, majd a zászlóaljnak is a parancsnoka volt, de ekkor már a II. hadtest törzsénél szolgált. Erre lásd Makai, 2001. 138. p.)

112 Nedbál kinevezésére és a hadrendben való változásokra összefoglalóan lásd a 49. hzlj. pkv. vonatkozó parancsait, ill. a Rakovszky-hadosztály elhelyezkedésére Hermann, 1992. 247. p.; Nedbálra még Bona, 2015. II. k. 443. p.

113 A szeptember 12–30. közti időszakra lásd a 49. hzlj. pkv. vonatkozó parancsait.

114 A tárgyalásokra és a kapitulációra összefoglalóan lásd Hermann, 1992. 248–249. p., ill. Szinnyei, 1887. 393–396., 401–413. p.

115 Vukovics, 1982. 6. p.

1.

A 60. honvédszászlóalj tisztikara¹¹⁶

Zászlóaljparancsnok: Thassy László őrnagy, 1848. december 19. (1.) – 1849. február 6. (11.)¹¹⁷

Sztojanich (Sztojanovich) Miklós százados, majd őrnagy, 1849. február 6. (1.) – május eleje¹¹⁸

Okolitsányi Lajos százados, 1849. május eleje – július 2.¹¹⁹

Molnár Károly őrnagy, 1849. július 9–12.¹²⁰

Viszkidenszky Gusztáv százados 1849. július 2–8., 13–16., majd őrnagy, július 17. (16.) – október 4.¹²¹

A zászlóaljtörzs tisztjei:

Zászlóaljsegédtiszt:

Háczky Kálmán hadnagy, majd főhadnagy, 1848. december 11. (1.) – 1849. február 11.¹²²

Okolicsányi István őrmester, majd hadnagy, 1849. február 20. – április vége¹²³

Kemény Ferenc őrmester, majd hadnagy, 1849. április vége – október 4.¹²⁴

Számvevő tiszt:

Nagy Sándor hadnagy, 1849. február 20. (16.) – szeptember 1.¹²⁵

Engert Tivadar hadnagy, 1849. szeptember 11. (1.) – október 4.¹²⁶

Élelmezési tiszt:

Főorvos:

Laszlovics Károly főhadnagy (nem vonult be)¹²⁷

¹¹⁶ A zászlóalj tisztikarára lásd HL VII. 203. 35. segédkönyv 68–71. p., ill. 36. segédkönyv 237–240. p.

¹¹⁷ Bona, 2015. II. k. 560. p.

¹¹⁸ Bona, 2015. II. k. 553. p.

¹¹⁹ Bona, 2008–2009. II. k. 160. p. A II. hadtest tisztikara által Asbóth ezredes számára Gután, 1849. június 22-én készített tisztelgő nyilatkozatot Okolicsányi őrnagyként írta alá, de kinevezésének nincs nyoma. Így valószínűleg az őrnagy címmel csak zászlóaljparancsnoki mivoltára utalhatott. A nyilatkozatra lásd HM HIM Kézirattár 88 163.1/Em. (KE II/2.)

¹²⁰ Bona, 2015. II. k. 430. p. Az előbbi életrajz szerint Molnár július 7-től a (2.) 51. honvédszászlóalj parancsnoka volt, ám a 61. honvédszászlóalj parancskönyve szerint július 9-től a 60. zászlóalj parancsnokságát kapta meg. Így valószínűleg az őrnagy címmel csak zászlóaljparancsnoki mivoltára utalhatott. A nyilatkozatra lásd HM HIM Kézirattár 88 163.1/Em. (KE II/2.)

¹²¹ Bona, 2015. II. k. 585. p.

¹²² Bona, 1998–1999. II. k. 6. p.

¹²³ Bona, 1998–1999. II. k. 597. p. Nevezett (még őrmesteri rangban) 1849. február 20-tól látta el a segédtiszt teendőket. Erre lásd Sztojanich őrnagy 1849. március 26-án Poroszlóról írt felterjesztését a Hadügyminisztériumhoz. MNL OL H 75. 1849: 8158.

¹²⁴ Bona, 1998–1999. II. k. 198. p. Nevezett (még őrmesteri rangban) valószínűleg 1849. április végétől látta el a segédtiszt teendőket. Erre lásd Okolicsányi százados 1849. június 24-én Gutáról írt előléptetési felterjesztését a HM-nek. MNL OL H 75. 1849: 23195.

¹²⁵ Bona, 1998–1999. II. k. 560. p.

¹²⁶ Bona, 1998–1999. I. k. 360. p., Szinnyei, 1887. 318. p.

¹²⁷ Erre lásd a HM 1849. február 19-én, Debrecenben kelt levelét a zászlóaljparancsnokságnak, amelyben helyére Eisler Benedek főorvost nevezi ki. MNL OL H 75. 1849: 4005.

Eisler Benedek főhadnagy, 1849. február 16. – október 4.¹²⁸

Alorvos:

Csáp József hadnagy (nem vonult be)¹²⁹

Pavolny Adolf hadnagy, 1849. március 19. (február 15.) – ¹³⁰

Vurumpek (Vurmpik) Károly hadnagy, 1849. március 22. – október 4.¹³¹

Farkas János hadnagy, – 1849. október 4.¹³²

Hadbíró:

Birányi István hadnagy, majd főhadnagy, 1848. december 11. (1.) – 1849. április 30. (16.)¹³³

Századosok:

Bárány Sándor, 1848. december 10. (1.) – (nem vonult be)¹³⁴

Okolitsányi Lajos, 1848. december 11. (1.) – 1849. július 2.¹³⁵

Somogyi József, 1848. december 11. (1.) – 1849. március¹³⁶

Véssey Miklós, 1848. december 11. (1.) – 1849. június¹³⁷

Szigethy László, 1848. december 11. (14.) – október 4.¹³⁸

Viszkidenszky Gusztáv, 1849. február 1. (január 16.) – július 17. (16.)¹³⁹

Sebetits Antal, 1849. február 16. (január 16.) – június 11.¹⁴⁰

Beisiegel János, 1849. május 19./július 9. – október 4.¹⁴¹

Parragh Gábor, 1849. június 21. – (nem vonult be)¹⁴²

Nedeczky Flórián, 1849. július 7. (1.) – október 4.¹⁴³

Botka János, 1849. július 21. (16.) – október 4.¹⁴⁴

128 Erre lásd az előbbi lábjegyzetet, ill. Gazda, 2000. II. k. 429. p.

129 Erre lásd Gazda, 2000. II. k. 427. p.

130 Erre lásd Sztojanich őrnagy 1849. március 11-én Valkról írott felterjesztését a HM-hoz, és a 19-i választ. MNL OL H 75. 1849: 6436. (A doktor talán azonos a Povolny József főorvos századossal, aki utóbb a IX. hadtesthez került. Erre lásd Gazda, 2000. II. k. 447. p.)

131 Erre lásd Gazda, 2000. II. k. 456. p., ill. Sztojanich őrnagy 1849. március 22-én Kunmadarason a HM-nek írott felterjesztését. MNLOL H 75. 1849: 7821. (Noha március 26-án kelt válaszában a HM a kinevezést feltételekhez kötötte, az valószínűleg megtörtént, mivel a komáromi várparancsnokság szeptember 1-i rendelete szerint Vurumpek a 60. zászlóalj alorvosa volt. Utóbbira lásd Szinnyei, 1887. 288. p.)

132 Erre lásd Gazda, 2000. II. k. 430. p., Szinnyei, 1887. 288. p.

133 Bona, 2008–2009. I. k. 182. p.

134 Bona, 2015. I. k. 179. p.

135 Bona, 2008–2009. II. k. 160. p.

136 Bona, 2008–2009. II. k. 352–353. p.

137 Bona, 2008–2009. II. k. 527. p.

138 Bona, 2008–2009. II. k. 416. p.

139 Bona, 2015. II. k. 585. p.

140 Bona, 2008–2009. II. k. 334. p.

141 Bona, 2008–2009. I. k. 154. p. (Noha életrajza szerint sosem volt a 60. honvédszászlóalj tagja, mégis Okolitsányi százados, zászlóaljparancsnok terjesztette fel a századosi előléptetésre 1849. május 19-én, Pesten a HM-nek írott levelében. Erre lásd MNL OL H 115. 2. d., d. sz., ill. MNL OL H 75. 1849: 16899. Később, amikor 1849. július 9-én Szönyben írott levelében Beisiegel százados kérelmezte egy honvéd-zászlóaljba való beosztását, Kászonyi ezredes támogatta a kérelmét, és a 60. zászlóaljat javasolta. Erre lásd HL VII. 203. 37/35.)

142 Bona, 2015. II. k. 457. p. A zászlóaljhoz tervezett beosztására lásd Kászonyi József ezredes, a II. hadtest parancsnokának 1849. június 24-én Gutáról írt levelét a HM-nek, amelyben Okolitsányi százados, zászlóaljparancsnok hozzájárulásával négyheti betegszabadságot engedélyez Parragh századosnak. MNL OL H 75. 1849: 23185.

143 Bona, 2008–2009. II. k. 142. p.

144 Bona, 2008–2009. I. k. 206. p.

Szalay Mór, 1849. július 21. (16.) – augusztus 27.¹⁴⁵
Illés Endre, 1849. szeptember 11. (1.) – október 4.¹⁴⁶

Főhadnagyk:

Thassy Gyula, 1848. december 6. (11.) – 1849. január 15.¹⁴⁷
Viszkidenszky Gusztáv, 1848. december 11. (1.) – 1849. február 1. (január 16.)¹⁴⁸
Verebélyi László, 1848. december 11. (1.) – 1849. január¹⁴⁹
Váczi Imre, 1848. december 11. (13.) – 1849. június 16.¹⁵⁰
Sebetits Antal, 1848. december 11. (1.) – 1849. február 16. (január 16.)¹⁵¹
Nedeczky Flórián, 1849. január 16. – július 7. (1.)¹⁵²
Botka János, 1849. február 2. (január 16.) – július 21. (16.)¹⁵³
Körmendy Sándor, 1849. április 26. (16.) – május 9.¹⁵⁴
Szalay Mór, 1849. június 14. (május 16.) – július 21. (16.)¹⁵⁵
Illés Endre, 1849. június 16. (május 16.) – szeptember 11. (1.)¹⁵⁶
Mórocz Miklós, 1849. június 20–22.¹⁵⁷
Keszy György, 1849. július 21. (16.) – október 4.¹⁵⁸
Bán József, 1849. július 21. (16.) – október 4.¹⁵⁹
Kramolin József, 1849. július 7. (1.) – október 4.¹⁶⁰
Philipovits László, 1849. július 7. (1.) – október 4.¹⁶¹
Koller Rudolf, 1849. szeptember 11. (1.) – október 4.¹⁶²
Horváth József, 1849. szeptember 11. (1.) – október 4.¹⁶³
Prágay Károly, 1849. szeptember 15. – október 4.¹⁶⁴

Hadnagyk:

Sibrik (Zsibrik) Adolf, 1848. december 10. (1.) – 1849. június¹⁶⁵
Botka János, 1848. december 11. (1.) – 1849. február 2. (január 16.)¹⁶⁶

145 Bona, 2008–2009. II. k. 391. p. (Nevezett augusztus 27-én már halott volt, mivel a hadosztály-parancsnokság aznap rendelte el ingóságainak elárverezését. Erre lásd 49. hzlj. pkv. augusztus 27-i parancs.)

146 Bona, 2008–2009. I. k. 482. p.

147 Sztojanich őrnagy 1849. március 11-én, Valkról a HM-nek írott levele szerint nevezetett Perczel tábornok nevezte ki a zászlóaljhoz főhadnaggyá még Letenyén, majd az illető 1849. január közepén lemondott, és elhagyta az alakulatot. Erre lásd MNL OL H 75. 1849: 6655. (Thassy Gyula a tiszti életrajzi összefoglalókban nem szerepel. Erre lásd Bona passim.)

148 Bona, 2015. II. k. 585. p.

149 Bona, 2008–2009. II. k. 520–521. p.

150 Bona, 1998–1999. III. k. 401. p.

151 Bona, 2008–2009. II. k. 334. p.

152 Bona, 2008–2009. II. k. 142. p.

153 Bona, 2008–2009. I. k. 206. p.

154 Bona, 1998–1999. II. k. 303. p.

155 Bona, 2008–2009. II. k. 391. p.

156 Bona, 2008–2009. I. k. 482. p.

157 Bona, 1998–1999. II. k. 518. p.

158 Bona, 1998–1999. II. k. 213. p.

159 Bona, 1998–1999. I. k. 82. p.

160 Bona, 1998–1999. II. k. 313. p.

161 Bona, 1998–1999. II. k. 678. p.

162 Bona, 1998–1999. II. k. 249. p.

163 Bona, 1998–1999. II. k. 74.

164 Bona, 1998–1999. II. k. 717. p. (Nevezetett menekültként szeptember 15-én osztották be a zászlóaljhoz. Erre lásd 49. hzlj. pkv. szeptember 15-i parancs.)

165 Bona, 1998–1999. III. k. 139. p.

166 Bona, 2008–2009. I. k. 206. p.

Umheiser (Kórházy) András, 1848. december 11. (1.) – 1849. január 23. (1.)¹⁶⁷
 Szalay Mór, 1848. december 11. (1.) – 1849. június 14. (május 16.)¹⁶⁸
 Körmendy Sándor, 1848. december 11. (1.) – 1849. április 26. (16.)¹⁶⁹
 Kemény Alajos, 1848. december 11. (12.) – 1849. január¹⁷⁰
 Kramolin József, 1848. december 11. (18.) – 1849. július 7. (1.)¹⁷¹
 Illés Endre, 1848. december 11. (20.) – 1849. június 16. (május 16.)¹⁷²
 Komáromy Lajos, 1848. december 13. (11.) – (nem vonult be)¹⁷³
 Dóczy Tivadar, 1848. december 15. (11.) – 1849. június vége.¹⁷⁴
 Tollasics Imre, 1848. december 17. (11.) – 1849. október 4.¹⁷⁵
 Kern (Magványi) Károly, 1848. december 19. (11.) – 1849. június¹⁷⁶
 Fekete Pál, 1849. január 20. (16.) – június¹⁷⁷
 Koller Rudolf, 1849. január 21. (16.) – szeptember 11. (1.)¹⁷⁸
 Horváth József, 1849. január 21. (16.) – szeptember 11. (1.)¹⁷⁹
 Péry Sándor, 1849. február (január 16.) – július 21.¹⁸⁰
 Philipovits László, 1849. február (január 16.) – július 7. (1.)¹⁸¹
 Bán József, 1849. február (január 16.) – július 21. (16.)¹⁸²
 Keszy György, 1849. február (január 16.) – július 21. (16.)¹⁸³
 Ódor József, 1849. április 23. (1.) – október 4.¹⁸⁴
 Erhardt Imre, 1849. június 16. (május 16.) – október 4.¹⁸⁵
 Bogyay Kálmán, 1849. június 16. (május 16.) – október 4.¹⁸⁶
 Menegáthy Károly, 1849. július 7. (1.) – október 4.¹⁸⁷
 Szokolay Mihály, 1849. július 7. (1.) – október 4.¹⁸⁸
 Ambtmann Móric, 1849. július 7. (1.) – október 4.¹⁸⁹
 Nagy László, 1849. július 7. (1.) – október 4.¹⁹⁰
 Pogács Alajos, 1849. július 21. (16.) – október 4.¹⁹¹

167 Bona, 2008–2009. II. k. 492–493. p.

168 Bona, 2008–2009. II. k. 391. p.

169 Bona, 1998–1999. II. k. 303. p.

170 Bona, 1998–1999. II. k. 197–198. p.

171 Bona, 1998–1999. II. k. 313. p.

172 Bona, 2008–2009. I. k. 482. p.

173 Bona, 1998–1999. II. k. 252. p.

174 Bona, 1998–1999. I. k. 323. p. (Noha Bona szerint végig a 61. honvédszászlóalj tagja volt, a Viszkidenszky százados által 1849. július 5-én, Újszónyban kelt, a HM-nek írott előléptetési felterjesztés szerint a 60. honvédszászlóaljban szolgált, és valószínűleg csak 1849. június végén került át a 61. zászlóaljhoz. Erre lásd MNL OL H 88. d. sz.)

175 Bona, 1998–1999. III. k. 347. p.

176 Bona, 1998–1999. II. k. 426. p.

177 Bona, 1998–1999. I. k. 391. p.

178 Bona, 1998–1999. II. k. 249. p.

179 Bona, 1998–1999. II. k. 74. p.

180 Bona, 1998–1999. II. k. 662–663. p.

181 Bona, 1998–1999. II. k. 678. p.

182 Bona, 1998–1999. I. k. 82. p.

183 Bona, 1998–1999. II. k. 213. p.

184 Bona, 1998–1999. II. k. 595–596. p.

185 Bona, 1998–1999. I. k. 364. p.

186 Bona, 1998–1999. I. k. 194. p.

187 Bona, 1998–1999. II. k. 469. p.

188 Bona, 1998–1999. III. k. 287. p.

189 Bona, 1998–1999. I. k. 33. p.

190 Bona, 1998–1999. II. k. 554–555. p.

191 Bona, 1998–1999. II. k. 692. p.

Vizváry Dániel, 1849. szeptember 2. – október 4.¹⁹²
Benkő Kálmán, 1849. szeptember 11. (1.) – október 4.¹⁹³
Horváth János, 1849. szeptember 11. (1.) – október 4.¹⁹⁴

2.

A 61. honvédszászlóalj tisztikara¹⁹⁵

Zászlóaljparancsnok

Csúzy Pál őrnagy, 1848. december 19. (1.) – 1849. június 10.¹⁹⁶
Vittnyédy József százados, 1849. június 11. – június 20., június 24–30.¹⁹⁷
Opiczki János százados, 1849. június 21–23.¹⁹⁸
Somossy Pál százados, 1849. július 1–16.¹⁹⁹
Hunyady Ferenc őrnagy, 1849. július 17. (16.) – október 2.²⁰⁰

A zászlóalj törzs tisztjei

Zászlóaljsegédtiszt:

Opiczki János hadnagy, majd főhadnagy, 1848. december 11. (1.) – 1849. május 31.²⁰¹
Pfisterer György hadnagy, majd főhadnagy, 1849. június 1. – június 29.²⁰²
Kammermayer Károly hadnagy, majd főhadnagy, 1849. június 30. – október 2.²⁰³

Számvevő tiszt:

Rózsaági Zsigmond őrmester, majd hadnagy, 1848. december – 1849. június 29.²⁰⁴
Czibak Vilmos őrmester, majd hadnagy, 1849. június 29. – július 19.²⁰⁵
Vodianer (Wodianer) Béla, 1849. július 19–28.²⁰⁶

Élelmezési tiszt:

Kiss János őrmester, majd hadnagy, 1848. december (1.) – 1849. február 13. (1.)²⁰⁷
Pfisterer György hadnagy, 1849. február 2. (január 1.) – május 26.²⁰⁸

192 Bona, 1998–1999. III. k. 481. p., Szinnyei, 1887. 289. p.

193 Bona, 1998–1999. I. k. 138. p.

194 Bona, 1998–1999. II. k. 72. p.

195 A zászlóalj tisztikarára lásd HL VII. 203. 35. segédkönyv 72–75. p., ill. 36. segédkönyv. 241–244. p.

196 Bona, 2015. I. k. 233. p.

197 Bona, 2008–2009. II. k. 535–536. p.

198 Bona, 2008–2009. II. k. 166–167. p. (Noha életrajzában nem szerepel, mégis úgy tűnik, hogy 1849. június 20. után néhány napig ő vezette a zászlóaljat. Erre utal, hogy a II. hadtest tisztikara által Asbóth ezredesnek írott, június 22-re datált tisztelgő nyilatkozatot Opiczki írta alá zászlóaljparancsnokként.)

199 Bona, 2008–2009. II. k. 354. p., ill. a 61. hzlj. parancskönyvének július 8-i zászlóalj parancsát.

200 Bona, 2015. I. k. 320. p.

201 Bona, 2008–2009. II. k. 166–167. p.

202 Bona, 1998–1999. II. k. 677–678. p.

203 Bona, 1998–1999. II. k. 167. p.

204 Bona, 1998–1999. III. k. 61. p.

205 Bona, 1998–1999. I. k. 252. p. Kinevezésére lásd Csúzy őrnagy 1849. június 10-én, Érsekújvárott a HM-nek írott előléptetési felterjesztését, és a HM intézkedését. MNL OL H 75. 1849: 20936.

206 Bona, 1998–1999. III. k. 483. p., alkalmazására lásd a 61. hzlj. parancskönyvének július 25-i zászlóalj parancsának bejegyzését.

207 Bona, 2008–2009. I. k. 549–550. p.

208 Bona, 1998–1999. II. k. 677–678. p.

Kacs Kovics János hadnagy, 1849. május 27. – július 19.²⁰⁹

Jankovics Imre hadnagy, majd főhadnagy, 1849. július 19. – augusztus 14.²¹⁰

Kovács György hadnagy, 1849. augusztus 15. – október 2.²¹¹

Főorvos:

Dubovszky Károly (József) főhadnagy, 1848. december 8. – 1849. október 2.²¹²

Hadbíró:

Birányi István hadnagy, majd főhadnagy, 1848. december 11. (1.) – 1849. április 30. (16.)²¹³

Századosok:

Perczel Ferenc, 1848. december 7. (1.) – 1849. január 31.²¹⁴

Mérey Gyula, 1848. december 11. (1.) – (nem vonult be)²¹⁵

Somossy Pál, 1848. december 11. (1.) – október 2.²¹⁶

Vittnyédy József, 1849. február 1. (január 1.) – október 2.²¹⁷

Bessenyei Ernő, 1849. február 2. (január 1.) – október 2.²¹⁸

Pongrácz Béla, 1849. február 2. (1.) – október 2.²¹⁹

Laky Ferenc, 1849. február 13. (1.) – június eleje²²⁰

Gyapay Dénes, 1849. március 1. (1848. november 3.) – május 10.²²¹

Opiczki János, 1849. június 16. (1.) – július eleje²²²

Szűcs Pál, 1849. június 29. (1.) – október 2.²²³

Fekete Dániel, 1849. június 29. (1.) – október 2.²²⁴

Sándor Ferenc, 1849. július 7. (1.) – július 14.²²⁵

Sárközy János, 1849. július 7. (1.) – október 2.²²⁶

Antony Béla, 1849. július 14. – október 2.²²⁷

Truzsovsky(?), 1849. szeptember 16. – október 2.²²⁸

209 Bona, 1998–1999. II. k. 152–153. p.

210 Bona, 1998–1999. II. k. 121–122. p., kinevezésére lásd a 61. hzlj. parancskönyvének július 19-i zászlóalj parancsának bejegyzését.

211 Bona, 1998–1999. II. k. 281. p., kinevezésére lásd a 61. hzlj. parancskönyvének augusztus 15-i bejegyzését.

212 Gazda, 2000. II. k. 429. p. (A zászlóalj tisztj névsora alapján úgy tűnik, hogy Dubovszky Károly és József ugyanaz a személy.)

213 Bona, 2008–2009. I. k. 182. p. (Birányi kinevezése ugyan a 60. honvédszászlóaljhoz szólt, de ideiglenesen a 61. zászlóalj hadbírói ügyeit is intézte.)

214 Bona, 2008–2009. II. k. 199. p.

215 Bona, 2008–2009. II. k. 95. p.

216 Bona, 2008–2009. II. k. 354. p.

217 Bona, 2008–2009. II. k. 535–536. p.

218 Bona, 2008–2009. I. k. 176. p.

219 Bona, 2008–2009. II. k. 231. p.

220 Bona, 2008–2009. II. k. 10. p.

221 Bona, 2008–2009. I. k. 411–412. p.

222 Bona, 2008–2009. II. k. 166–167. p.

223 Bona, 2008–2009. II. k. 432. p. (Szűcs betegség miatt ugyan június 26-án elhagyta alakulatát, de július 17-én újra szolgálatra jelentkezett, és visszatorolták. Erre lásd 49. hzlj. pkv. vonatkozó bejegyzését.)

224 Bona, 2008–2009. I. k. 340–341. p.

225 Bona, 2008–2009. II. k. 303. p. (A július 14-i hadtest napiparancs szerint áthelyeztette magát az 54. honvédszászlóaljhoz. Erre lásd a 49. honvédszászlóalj pkv. vonatkozó bejegyzését.)

226 Bona, 2008–2009. II. k. 305. p.

227 Bona, 2008–2009. I. k. 105. p. (A július 14-i hadtest napiparancs szerint áthelyeztette magát az 61. honvédszászlóaljhoz. Erre lásd a 49. honvédszászlóalj pkv. vonatkozó bejegyzését.)

228 Szinnyei, 1887. 372. p. (A nevezett talán azonos Tuszowski Julian századossal. Órá lásd Bona, 2008–2009. II. k. 484. p.)

Főhadnagyk:

- Porgai(?) Lajos, 1848. december 16. – (nem vonult be)²²⁹
Martyn Róbert, 1848. december 16. (14.) – 1849. január 22. (1.)²³⁰
Sándor Ferenc, 1849. február 1. (január 1.) – július 7. (1.)²³¹
Laky Ferenc, 1849. január 4. (1.) – február 13. (1.)²³²
Szily Lajos, 1849. február 2. (január 1.) – február 25.²³³
Fekete Dániel, 1849. február 2. (január 1.) – június 29. (1.)²³⁴
Szűcs Pál, 1849. február 2. (január 1.) – június 29. (1.)²³⁵
Sárközy János, 1849. február 2. (január 1.) – július 7. (1.)²³⁶
Kiss János, 1849. február 13. (1.) – április 24.²³⁷
Márkus (Károly) István, 1849. március 3. (február 3.) – nem vonult be)²³⁸
Szecsey János, 1849. június 10. (1.) – október 2.²³⁹
Rausz Béla, 1849. június 16. (1.) – július 28.²⁴⁰
Moldoványi József, 1849. június 16. (1.) – október 2.²⁴¹
Gosztonyi Lajos, 1849. július 7. (1.) – október 2.²⁴²
Vasdényey (Vasdinnye) József, 1849. július 7. (1.) – október 2.²⁴³
Illés Sándor, 1849. július 20. (június 1.) – október 2.²⁴⁴
Farbinger Alajos, 1849. augusztus 25. (26.) – október 2.²⁴⁵
Leinberg Eduard, 1849. szeptember 4. – október 2.²⁴⁶

Hadnagyk:

- Fekete Dániel, 1848. december 11. (1.) – 1849. február 2. (január 1.)²⁴⁷
Sándor Ferenc, 1848. december 11. (1.) – 1849. február 1. (január 1.)²⁴⁸
Szecsey János, 1848. december 11. (1.) – 1849. június 10. (1.)²⁴⁹
Tiborcz Lajos, 1848. december 11. (1.) – 1849. február 5.²⁵⁰
Körmendy Károly, 1848. december 11. (1.) – 1849. február 4.²⁵¹
Szily Lajos, 1848. december 11. (1.) – 1849. február 2. (január 1.)²⁵²
Kacskovics János, 1848. december 11. (1.) – 1849. október 2.²⁵³

229 Neve nem szerepel a tisztí életrajzi összefoglalókban. Erre lásd Bona passim.

230 Bona, 2015. II. k. 407. p.

231 Bona, 2008–2009. II. k. 303. p.

232 Bona, 2008–2009. II. k. 10. p.

233 Bona, 1998–1999. III. k. 279–280. p.

234 Bona, 2008–2009. I. k. 340–341. p.

235 Bona, 2008–2009. II. k. 432. p.

236 Bona, 2008–2009. II. k. 305. p.

237 Bona, 2008–2009. I. k. 549–550. p.

238 Bona, 2008–2009. II. k. 84. p.

239 Bona, 1998–1999. III. k. 242. p.

240 Bona, 1998–1999. III. k. 22–23. p.

241 Bona, 1998–1999. II. k. 503. p.

242 Bona, 1998–1999. I. k. 476. p.

243 Bona, 1998–1999. III. k. 429. p.

244 Bona, 1998–1999. II. k. 97. p.

245 Bona, 1998–1999. I. k. 374. p., Szinnyei 1887. 278. p.

246 Szinnyei, 1887. 322. p. (Neve nem szerepel a tisztí életrajzi összefoglalókban. Erre lásd Bona passim.)

247 Bona, 2008–2009. I. k. 340–341. p.

248 Bona, 2008–2009. II. k. 303. p.

249 Bona, 1998–1999. III. k. 242. p.

250 Bona, 1998–1999. III. k. 342. p.

251 Bona, 1998–1999. II. k. 302. p.

252 Bona, 1998–1999. III. k. 279–280. p.

253 Bona, 1998–1999. II. k. 152–153. p.

Csiszár István, 1848. december 11. (1.) –²⁵⁴
 Svastich István, 1848. december 11. (1.) –²⁵⁵
 Fadgyas (Gyula) Gusztáv, 1848. december 11. (1.) –²⁵⁶
 Ilosvay László, 1848. december 11. (1.) – 1849. január 21.²⁵⁷
 Rausz Béla, 1848. december 11. (1.) – 1849. június 16. (1.)²⁵⁸
 Moldoványi József, 1848. december 11. (1.) – 1849. június 16. (1.)²⁵⁹
 Illés Sándor, 1848. december 14. – 1849. július 20. (június 1.)²⁶⁰
 Kiss János, 1848. december 26. (16.) – 1849. február 13. (1.)²⁶¹
 Szebényi Lajos, 1849. február 2. (január 1.) – május vége²⁶²
 Bezeredy Elek, 1849. február 2. (január 1.) – május vége²⁶³
 Kammermayer Károly, 1849. február 2. (január 1.) – június 30.²⁶⁴
 Vodianer (Wodianer) Béla, 1849. február 2. (január 1.) – július 28.²⁶⁵
 Józán István, 1849. február 2. (január 1.) – július 5.²⁶⁶
 Csepicsányi János, 1849. február 2. (január 1.) –²⁶⁷
 Gőzsy Ferenc, 1849. február 2. (január 1.) – július 28. (16.)²⁶⁸
 Vasdényey (Vasdinnyei) József, 1849. március 1. (1848. december 16.) – július 7. (1.)²⁶⁹
 Gosztonyi Lajos, 1849. március 1. (1848. december 16.) – július 7. (1.)²⁷⁰
 Farbinger Alajos, 1849. június 16. (1.) – augusztus 25. (26.)²⁷¹
 Rózsaágyi Zsigmond, 1849. június 29. – július²⁷²
 Szép László, 1849. június 29. (1.) – október 2.²⁷³
 Szalai Pál, 1849. június 29. (1.) – október 2.²⁷⁴
 Mészáros Dániel (Dávid), 1849. június 29. (1.) – október 2.²⁷⁵
 Dóczy Tivadar, 1849. június vége – október 2.²⁷⁶

254 Bona, 1998–1999. I. k. 279–280. p. (1849. február 25-én már nem volt a zászlóaljnál. Erre lásd HL VII. 203. 35. segédkönyv 75. p.)

255 Bona, 1998–1999. III. k. 199. p. (1849. február 25-én már nem volt a zászlóaljnál. Erre lásd HL VII. 203. 35. segédkönyv 75. p.)

256 Bona, 1998–1999. I. k. 371. p. (1849. február 25-én már nem volt a zászlóaljnál. Erre lásd HL VII. 203. 35. segédkönyv 75. p.)

257 Bona, 1998–1999. II. k. 98. p. (A beosztásnál tévesen november szerepel.)

258 Bona, 1998–1999. III. k. 22–23. p.

259 Bona, 1998–1999. II. k. 503. p.

260 Bona, 1998–1999. II. k. 97. p.

261 Bona, 2008–2009. I. k. 549–550. p.

262 Bona, 1998–1999. III. k. 241–242. p.

263 Bona, 1998–1999. I. k. 157. p.

264 Bona, 1998–1999. II. k. 167. p.

265 Bona, 1998–1999. III. k. 483. p.

266 Bona, 1998–1999. II. k. 142. p.

267 Bona, 1998–1999. I. k. 270. p.

268 Bona, 1998–1999. I. k. 485. p. (Bár az életrajzban a 47. honvédszászlóalj szerepel, valószínűbb, hogy Gőzsy a 61. honvédszászlóaljnál lett ténylegesen hadnagy. Erre lásd HL VII. 203. 35. segédkönyv 75. p.)

269 Bona, 1998–1999. III. k. 429. p.

270 Bona, 1998–1999. I. k. 476. p.

271 Bona, 1998–1999. I. k. 374. p. (Őrá még lásd Csúzy Pál őrnagy 1849. május 28-án, Vörösváron a HM-nek írt előléptetési felterjesztését. Erre lásd MNL OL H 115. 2. d., d. sz.)

272 Bona, 1998–1999. III. k. 61. p.

273 Bona, 1998–1999. III. k. 263–264. p.

274 Bona, 1998–1999. III. k. 228. p.

275 Bona, 1998–1999. II. k. 476. p.

276 Bona, 1998–1999. I. k. 323. p. (Noha Bona szerint végig a 61. honvédszászlóalj tagja volt, a Viszkidenszky százados által 1849. július 5-én, Újszónyban kelt, a HM-nek írott előléptetési felterjesztés szerint a 60. honvédszászlóaljban szolgált, és valószínűleg csak 1849. június végén került át a 61. zászlóaljhoz. Erre lásd MNL OL H 88. d. sz.)

Simon Sándor, 1849. július 7. (1.) – október 2.²⁷⁷
Brusits Ferenc, 1849. július 7. (1.) – október 2.²⁷⁸
Peternell József, 1849. július 7. (1.) – október 2.²⁷⁹
Kovács György, 1849. július 7. (1.) – október 2.²⁸⁰
Fogarassi Ferenc, 1849. augusztus 25. (26.) – október 2.²⁸¹
Kégl Nándor (Sándor), 1849. augusztus 25. (26.) – október 2.²⁸²
Nahóczky József, 1849. szeptember 22. (16.) – október 2.²⁸³

277 Bona, 1998–1999. III. k. 147. p. (Őrá még lásd Somossy százados, zászlóaljparancsnok 1849. július 5-én Újszónyban a Hadügyminisztériumnak írt előléptetési felterjesztését. Erre lásd MNL OL H 88. d. sz.)

278 Bona, 1998–1999. I. k. 227. p. (Őrá még lásd Somossy fentebb említett előléptetési felterjesztését.)

279 Bona, 1998–1999. II. k. 665. p. (Őrá még lásd Somossy fentebb említett előléptetési felterjesztését.)

280 Bona, 1998–1999. II. k. 281. p. (Őrá még lásd Somossy fentebb említett előléptetési felterjesztését.)

281 Bona, 1998–1999. I. k. 411. p., Szinnyei, 1887. 278. p.

282 Bona, 1998–1999. II. k. 191. p., Szinnyei, 1887. 278. p.

283 Bona, 1998–1999. II. k. 561. p., Szinnyei, 1887. 370. p.

A 127. HONVÉDZÁSZLÓALJ TÖRTÉNETE

SOLYMOSI JÓZSEF

A címben említett honvédszászlóalj történetének feldolgozásához rendelkezésre álló források száma igen csekély. Ez persze abból is adódik, hogy a zászlóalj a szabadságharc történetében viszonylag későn, az 1849. évi nyári hadjáratot közvetlenül megelőzően, illetve aközben alakult meg. Az alakulat eredetileg egyfajta védzászlóalji szerepet töltött volna be Somogy vármegyében, de a hadi események miatt el kellett hagynia azt, és 1849 augusztusában Komárom várába vonult be. Mivel ezután itt szolgált, tevékenységét egészen október legelejéig, az erődrendszer átadásáig követhetjük nyomon. Az 1849. június–júliusi időszakra elsősorban Noszlopy Gáspár Somogy vármegyei kormánybiztos fennmaradt iratai között találunk adatokat, a komáromi időszakra vonatkozóan pedig a 203. honvédszászlóalj egyik főhadnagyának, Szinnyei Józsefnek¹ Komáromról szóló könyve, valamint a 204. honvédszászlóalj parancskönyve a két legfontosabb forrás.²

A 127. honvédszászlóalj megalakulását követően már nem került tűzbe a szabadságharc során. Szervezésének kezdeti szakaszában azonban, a Somogy vármegye déli határainál folyó harcokban egyes részei már átestek a tűzkeresztségen. Komáromban a zászlóalj az újoncokból álló 201., 202., 203., és 204. honvédszászlóaljakkal került egy hadosztály kötelékébe, és azokkal együtt főként helyőrségi szolgálatot látott el, valamint legénységének kiképzésével foglalkozott.

A már említett forráshiány ellenére e tanulmány keretei között arra vállalkoztunk, hogy amennyire lehet, bemutassuk a 127. honvédszászlóalj felállítási, szervezési körülményeit, a szabadságharc utolsó hónapjaiban zajló tevékenységét. Összeállítottuk a zászlóalj tisztikarának névsorát, fennmaradt iratait pedig teljes terjedelmükben közöljük.

1849. március 19-én Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke megbízta Noszlopy Gáspárt a Somogy vármegyei nemzetőrség és népfelkelés szervezésével, és a nép felvilágosításával, tájékoztatásával, azzal a kikötéssel, hogy Perczel Mór tábornoknak, a Szeged környéki sereg vezérének van alárendelve.³ Ennek előzménye Noszlopy Gáspár korábbi somogyi szolgabíró és testvére, Noszlopy Antal, a Hadügy-minisztérium alkalmazásában álló honvédtiszt Kossuthhoz benyújtott tervzete volt, melyben részletesen leírták hogyan képzelik vármegyéjük felszabadítását a császári megszállás alól.⁴ Április 27-én Noszlopy Gáspár Marcaliban, korábbi szolgabírói körzetének székhelyén megkezdte a dél-dunántúli népfelkelés szervezését. A két testvérnek néhány nap alatt kb. 15 000 fős népfelkelést sikerült toboroznia, mellyel május 1-jén bevonultak Kaposvárra. A császáriak már korábban kiűritették a várost. Május 6-án Szigetvárt is elhagyták a császáriak, és a nemzetőröknek Barcsnál is

1 Szinnyei József (1830–1913) 1848 őszétől a komáromi várőrségben szolgált, előbb a 18., majd a 37. honvédszászlóalj kötelékében. 1849 júliusában hadnaggyá léptették elő, augusztus 29-én pedig kinevezték az újonnan alakult 203. honvédszászlóalj főhadnagyának. Az 1880-as években megírta Komárom 1848–49-es történetét. Bona, 1998–1999. III. k. 282. p.

2 Noszlopyra lásd Andrassy, 1987., ill. Dér, 2007. 295–299. p. A 204. honvédszászlóalj parancskönyvét közli Solymosi, 2013., ill. Solymosi, 2015. Komárom 1848–49-es történetére lásd Szillányi, 1851., Szinnyei, 1887., Kecskés, 1984., Kiss, 1992., Szénássy, 1999.

3 KLÓM, XIV. 676–677. p.

4 A felszabadítási tervet Noszlopy Antal visszaemlékezései alapján közli Andrassy, 1987. 59. p.

sikerült megakadályozni a Dráván való átkelésüket. Ezután a magyar kormányhoz hű közigazgatás megszervezése, a Dráva-vonal védelme a császári betörések ellen, és a vármegye védelmére rendelkezésre álló erők további erősítése következett. Utóbbi tevékenysége során Noszlopy a nemzetőrség mellett honvédgyalogos, -huszár, sőt honvéd tüzércsapatokat is szervezett. Eredményes tevékenysége jutalmául július 31-én a kormány Somogy mellett, Tolna, Baranya, és Zala vármegyék kormánybiztosává is kinevezte. Ekkor azonban már elveszett a déli vármegyék védelmének lehetősége. Noszlopy egész július folyamán szorosan együttműködött a szomszédos vármegyék kormánybiztosáival, nemzetőrparancsnokaival a határok védelmében. A hónap folyamán azonban mind Horvát-, mind Stájerország felől nagyobb létszámú császári reguláris erők indultak meg a déli magyar vármegyék ellen. Ezeknek ellenállni nem tudván, Noszlopy a nemzetőröket hazabocsátotta, és a mintegy 1200 fős reguláris csapatával előbb összeköttetést keresett a Duna–Tisza közén állomásozó magyar erőkkel, hogy velük egyesüljön. Baja császári kézre kerülése július 27-én azonban megghiúsította elképzeléseit. Augusztus elején tehát Komárom felé indult, hogy a még ott állomásozó magyar csapatokkal egyesüljön.

A zászlóalj megalakulása (1849. június–július)

Noszlopy Antal és Gáspár Kossuthoz benyújtott 1849. márciusi tervezetében már szerepelt egy Somogy vármegyét védő honvédzászlóalj felállításának szándéka. Az utolsó pontban szó szerint így fogalmaztak: „Állandó rendes zászlóaljat alakítani, szervezni, és ezzel, mint a velők szövetkezendő nemzetőri kísérettel, a netalán berontandó ellenséget bármely oldalról mindannyiszor visszaverni.”⁵ A tervezet pontjai meg is valósultak, a vármegyét sikerült visszafoglalni, a honvédzászlóaljat megszervezni, sőt azt kiegészítő, vadász, huszár és tüzér csapatot is alakítani, de mire ez megtörtént az ellenség már túlerőben volt, és több oldalról támadt a megyére.

Somogy Vármegye Közigazgatási Bizottmánya május 14-i ülésén Noszlopy Gáspár már felvetette, hogy reguláris katonaságot szándékozik alakítani: „a rendes hadcsapatoknak netalán hosszasabb ideig történhető elérkezéséig egyedül a nem legjobban fegyverzett, s egészen katonai fődőzet nélkül nyílt csatára nem használható népfölkelőkre nem támaszkodhatván, mulhatlanul szükségesnek véli addig is lehető rendezettebb fegyveres erőt állítani föl a történhető ellenséges becsapások ellen, mit úgy vél elérhetőnek, ha a megye által, a honvédsereghez s mozgó csapatokhoz rendelt, de ki nem állíthatott újoncokat rögtön öszve szedetni a bizottmány megrendeli. Azoknak felszerelése most már a bejövendő adókból eszközölhető lévén.” A bizottmány ennek megfelelően döntött, és nyár végéig irányozta elő a még ki nem állított újoncok besorozását.⁶

A vármegyei újonckontingens hátralévő részét, 882 főt azonban hamarosan Szabadkára, az ott alakuló tartalék sereghez kellett küldeniük. Ezt a június elsejei bizottmányi ülés tárgyalta, ahol a korábbiak szellemében emellett egy vármegyei védsereg létrehozását is jóváhagyták 1000 fős gyalogsággal és 200 fős lovassággal.⁷ Noszlopy ezután egész júniusban folyamatosan levelezett Szemere miniszterelnök-belügyminiszterrel, a Hadügyminisztériummal, és Kossuth kormányzó-elnökkel. Megpróbálta elérni, hogy a vármegyére kivetett újonckontingensen felül már saját részére, a somogyi

5 Noszlopy Antal visszaemlékezése nyomán idézi Andrassy, 1987. 59. p.

6 MNL SML IV. 101. a. 1849. május 14. Bizottmányi ülés 12. sz.

7 Andrassy, 1987. 78. p.

védzászlóalj céljára toborozhasson, illetve az eszéki vár feladása után hazabocsátott és most újra honvédek állt környékbeli katonákat szintén felhasználhassa céljaira. Végül június 29-én kapta meg az engedélyt a Hadügyminisztériumtól saját zászlóalja megalakítására, amely a 127. számot kapta. Sőt a gyalogság mellé egy lovascsapatot és egy vadászalegységet is alakított.⁸

A toborzás és felszerelés mindezzel párhuzamosan folyt. Május hónapban Baranyából is érkeztek kisebb honvédegységek, így június elejére két századot sikerült szervezni. A honvédek parancsnokául május 21-én Noszlopy Hertelendy János honvédszázadoszt nevezte ki. A zászlóalj első parancsnoka július végéig vezette alakulatát. Hertelendy János (1816–1857?) nemesi származású volt, 1848 szeptember végén a Somogy vármegyei (4. dunántúli) önkéntes nemzetőrzászlóalj századosává választották. Alakulatával Kosztolányi Mór őrnagy dandárjába beosztva részt vett a Jellačić elleni harcokban. 1848 novemberétől a részben alakulatából felállított 46. honvédzászlóalj századosa lett. 1849. május 21-től július 24-ig a 127. honvédzászlóalj parancsnoka volt. Kitüntette magát a május 24-i barcsi ütközetben. Noszlopy kormánybiztos személyes nézeteltérésük miatt mentette fel beosztásából, szeptember 5-től ismét a 46. honvédzászlóaljban szolgált a komáromi várőrségnél.⁹

A zászlóalj megalakításával az első tiszti kinevezések is megtörténtek. A zászlóalj felszerelése lázasan folyt, még az ágyúöntéssel is megpróbálkoztak. A gyalogság részére alapfegyverként igyekeztek szuronyos puskákat vásárolni, de akinek nem jutott, lándzsával szerelték fel. Noszlopy július 22-i jelentése szerint 950 honvéd állt készen, közülük 366 nem rendelkezett lőfegyverrel. Emellett 100 vadász, többnyire vadászfegyverrel felszerelve, 100 huszár és négy egyfontos ágyú állt a kormánybiztos rendelkezésére.¹⁰

A vármegyei bizottmány július 9-én tartott utolsó kaposvári ülésén Noszlopy javaslatára elhatározták a 14 000 fős nemzetőrség helyett egy 2000 fős mozgó nemzetőrség alakítását. Emellett természetesen tovább szervezték a honvédzászlóaljat és kiegészítő csapatait.¹¹ Sajnos azonban ez az erő sem volt elegendő a számban jelentősebb cs. kir. csapatok ellen. Gróf Laval Nugent tábornakszemélyével ugyanis a mintegy 10 000 fős cs. kir. II. tartalék hadtest tört be előbb Zala, majd azon keresztül Somogy vármegyébe. Július 31-én Kaposvárra is bevonultak. Noszlopy meglévő csapataival – mintegy 1200 fővel, köztük a 127. honvédzászlóaljjal – Tolna vármegyébe vonult, majd miután nem sikerült kapcsolatba lépnie a Dunán inneni magyar csapatokkal, Veszprém vármegyébe indult. Átkelt a Balatonon és felvette a kapcsolatot a Komáromból kitörő, és a Dunántúl északi részén újoncozó magyar csapatokkal.

A zászlóalj részvétele a dél-dunántúli harcokban (1849. május–július)

1849 májusában a környező vármegyékből beérkező volt honvédek, akiket a császáriak az eszéki vár feladása után bocsátottak haza, még csak néhány száz fővel vettek részt a határok védelmében. Május 19-én Nagykanizsánál (Zala vármegye), 24-én pedig Barcsnál verték vissza a magyar területre betörő, császári kötelékbe tartozó horvát csapatokat. A honvédeket és vadászokat nemzetőrök segítették. A császári csapatok kivonulása után a szigetvári várat is honvédek szállták meg. A június gyakorlatilag

8 Andrassy, 1987. 88–89. p.; MNL OL H 108. 2. d. 5/1. t. 41., 43., 45., 52., 56., MNL OL H 75. 23807., 24128.

9 Bona, 2008–2009. I. k. 447. p.

10 Andrassy, 1987. 90. p.

11 Andrassy, 1987. 79. p.; MNL SML IV. 101. a. 1849. július 9. Bizottmányi ülés 150–151. sz.

csendesen telt, július elején azonban a császári csapatok aktivizálódtak, megszorodtak a határ menti betöréseik. Július 12-én pedig megindultak Zala vármegye ellen. Noszlopy meglévő erejével megpróbált ellenállni, de csak Nagykanizsa július 16-i ideiglenes visszafoglalását sikerült elérnie. Július 22-én az ellenség Somogy vármegyéjét is megtámadta. Noszlopy Nagyatádról Kaposvárra vonta vissza csapatait, majd Pécs esetleges felmentését, illetve a Baján állomásozó magyar erők (Zámbelly Lajos dandára) csatlakozását tervezte. A Duna mentén délre vonuló császári csapatok azonban megakadályozták keleti irányú tájékozódását. Noszlopy július 26-án elhagyta Kaposvárt és Szekszárdra vonult, majd meggyőződve a Dunán való átkelés lehetetlenségéről észak felé vette az útját. Szekszárdon Vas és Zala vármegyei honvédek, valamint újoncok csatlakoztak hozzá, így serege mintegy 2000 főre bővült. Csapataival – melyből a 127. honvédszászlóalj 966 főt számlált – augusztus 7–8-án átkelt a Balatonon, és Balatonkenesén 500 fő Fejér vármegyei önkéntest vett magához. Itt kapta meg Klapka György vezérőrnagy, komáromi hadseregparancsnok leveleit, amely az erődből kiküldönített csapatokat vezénylő Mednyánszky Sándor¹² őrnagy alá rendelte, felszereletlen és kiképzetlen újoncokat pedig a Komáromba való bevonulásra szólította fel. Noszlopy augusztus 11-én Veszprémbe vonult, ahol hamarosan átadta csapatait Mednyánszkyknak. Ő maga néhány társával Veszprémben maradt, majd a Bakonyba ment, hogy ott gerillaharcot folytasson. Mednyánszky a világosi fegyverletétel hírének megérkezése után, augusztus 19-én kapott utasítást Klapkától a várba való bevonulásra. Csapatainak zavartalan visszatérését augusztus 22-én az tette lehetővé, hogy az időközben a várparancsnokság és a császáriak között megkötött fegyverszünet értelmében a záró csapatok kénytelenek voltak beengedni a visszatérőket. A 127. honvédszászlóalj, a felszereletlen újoncokkal, Radakovics Miklós (Radaković Milos, 1820–1870 után) százados vezetésével már pár nappal korábban Komáromba vonult, hogy ellássák fegyverzettel és felszereléssel.¹³

A zászlóalj második parancsnoka július 24-e óta vezette az alakulatot. Radakovics Miklós 1838 és 1847 között a cs. kir. 52. (Ferenc Károly) gyalogezredben szolgált. 1848. augusztustól a Tolna vármegyei 3. önkéntes nemzetőrszászlóalj, majd az abból alakuló 41. honvédszászlóalj hadnagya, később főhadnagya lett. Az észéki vár feladásáig szolgált. 1849 tavaszán Gaál Miklós vezérőrnagy utasítására mintegy 150 emberével Zalába ment, majd innen Csertán Sándor Zala vármegyei kormánybiztos utasítására Noszlopy Gáspár somogyi kormánybiztos csapatához csatlakozott. Az abból alakult 127. honvédszászlóaljból százados, majd az alakulat ideiglenes parancsnoka volt. Zászlóaljával augusztus közepétől a kapitulációig a komáromi várőrség kötelékében szolgált.¹⁴

A zászlóalj részvétele Komárom védelmében (1849. augusztus–október)

A 127. honvédszászlóaljat a Dunántúlról a várba érkezett – többek között Noszlopy kormánybiztos által is toborzott – újoncokból alakult 201–204. honvédszászlóaljjakkal

12 Mednyánszky Sándor (1816–1875), volt cs. kir. katona. 1848 novemberétől honvéd hadnagy, segédtsízt a 2. utászászászlóaljnál, majd főhadnagyként egy gerillacsapat szervezője és parancsnoka volt. Egységével a téli hadjáratban a császári főszereg mögötti területen tevékenykedett. 1849 márciusától ismét segédtsízt a II. hadtestben. A komáromi kitörések idején őrnagyként egy különítmény parancsnoka volt, Klapka augusztus 19-én alezredessé léptette elő. A komáromi kapitulációkor tette le a fegyvert. Bona, 2000. 504. p.

13 Andrassy, 1987. 84–116. p.; Szinnyei, 1887. 266. p.

14 Bona, 2008–2009. II. k. 245–246. p.

együtt a VIII. hadtest újonnan alakuló, gróf Zichy Ottó¹⁵ ezredes vezette 4. hadosztályába osztották be. A vadászcsapatot, amely Szillányi szerint két századból állt, a Janik-hadosztályhoz vezényelték, a husárok a 14. (Lehel) huszárezredhez kerültek, ahol a 4. századot képezték. Augusztus 20-án a 127. honvédszászlóalj új parancsnokot kapott gróf Hunyady László (1826–1898) személyében. Az újdonsült parancsnok eredetileg jogász, hivatalnok volt, 1848 októberétől főhadnagy lett a 17. honvédszászlóaljban. Decemberben századossá léptették elő, alakulatával végigharcolta a szabadságharcot. 1849 júliusában az Esterházy-hadosztály segédtisztje lett, augusztus 20-án a 127. honvédszászlóalj őrnagy-parancsnokává nevezték ki.¹⁶

A Zichy-hadosztály zászlóaljai a komáromi őregvárban állomásoztak, és belső szolgálatot láttak el. Őrszolgálatot adtak, kiképzést folytattak, részt vettek hadifoglyok őrzésében, sáncolási és rakodási munkákban. Ezekről a feladatokról a 204. honvédszászlóalj fennmaradt parancskönyvéből kaphatunk képet. Ebbe az iratba a zászlóalji parancsokon kívül bejegyezték a hadosztályi, és az alakulatra vonatkozó várkormányi és hadseregi parancsokat is, így a 127. honvédszászlóalj vonatkozásában is tájékozódhatunk belőlük. A zászlóalj egyik fontos feladata volt az őrszolgálat ellátása a fővárban és a városban. A beosztás szerint augusztus 22-én, szeptember 6-án, 9-én, 12-én, 15-én, 18-án és 21-én láttak el ilyen feladatot, majd a többi zászlóaljnak a monostori sáncoknál végzett munkája miatt a 127. honvédszászlóalj maradt szolgálatban egészen október elejéig. A zászlóalji parancsnok az őrség feletti napi főfelügyeletet szeptember 19-én, 23-án és 27-én saját maga volt köteles ellátni. A zászlóalj a napi munkára vezénylésekből is kivette a részét. Szeptember 3-án 200 honvédet vezényeltek „dologra”, 14-én és 17-én 100–100 honvédet küldtek „az elfoglalt javak kihordásához”, majd 20-ától napi 120 embernek kellett segíteni az élelemtárnál. Ez a létszám szeptember 30-án és október 1-jén 75 főre csökkent. A sáncolási munkákban szeptember 17-én 300 fő vett részt a zászlóaljtól. Emellett kisebb létszámú vezénylések is történtek. Augusztus 21-én a kenyérsütéshez érő honvédekkel kellett összeírni és munkára küldeni, szeptember 8-án hadbíróági tárgyalásra vezényeltek ülnököket, 12-én a hadosztályparancsnok irodájához indult 4 honvéd őrséget adni, 27-én pedig mindegyik zászlóaljtól 5–5 főt vezényeltek a kórházba betegápolásra.¹⁷

A Zichy-hadosztályból alakult szeptember 14-én a Klapka által újonnan felállított gránátos osztály is. A szeptember 13-i hadosztályi parancs szerint: „Hadosztályomban egy gránátos csapat alakítandó létszen, melyhez hadosztályomhoz tartozó zászlóaljak a legénységet adandják. Meghagyatik tehát minden parancsnok uraknak, holnap reggeli kilenc órára a legmagasabb, legszebb teremű, jó viseletű legényeket hozzám elküldeni.” A 127. honvédszászlóaljnak 17 közembert és két altisztet kellett kiállítani. A másnapi hadosztályi parancs szerint azonban „a 127. zászlóalj gránátosokhoz alkalmas egyéneket állítani nem képes”. Ezért a hiányzó honvédek a 201. honvédszászlóaljból pótolták.¹⁸ A gránátosok alkották Klapka testőrségét és igazi gránátos megjelenésüket

15 Gróf Zichy Ottó (1815–1880) kilépett cs. kir. főhadnagy. 1848 nyarán Győr vármegye és város nemzetőr őrnagyává nevezték ki, részt vett a schwechati csatában, majd decembertől a komáromi vár őrségéhez került. Ott szolgált a szabadságharc végéig, előbb alezredesként és dandárparancsnokként, majd augusztus végétől ezredessé, és az újonc zászlóaljakból alakított új hadosztály parancsnokává nevezték ki. Szeptember 28-án Klapka tábornok a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályával tüntette ki. A kapituláció után emigrált. Bona, 2000. 728. p.

16 Szillányi, 1851. 192., 194. p., Szinnyei, 1887. 273., 275. p., Bona, 2000. 395. p.

17 Solymosi, 2015. passim.

18 Szinnyei, 1887. 269. p., Solymosi, 2015. 525–526. p. A gránátosok kezdetben egy századot alkottak, de valószínű, hogy később alakult egy második század is.

az osztrák Deutschmeister-gyalogosok gránátosaitól zsákmányolt medvebőr süvegek biztosították.¹⁹

A Zichy-hadosztály zászlóaljai harci cselekményekben nem vettek részt, és a kevés információ ellenére valószínű az is, hogy teljes felszerelésük és felfegyverzésük sem történt meg októberig. A komáromi hadikórház halotti anyakönyve szerint a 127. honvédszászlóalj állományából a vizsgált időszakban 6 fő halt meg. Mindannyian augusztus 19. és szeptember 25. között, betegségben hunytak el. Közülük ketten kolera, hárman tifusz, egy fő pedig himlő következtében távozott az élők sorából.²⁰

Az új zászlóaljak megszervezésében nyújtott teljesítményéért szeptember 28-án Klapka tábornok gróf Zichy Ottó ezredes, hadosztályparancsnokot a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályával tüntette ki.²¹ Természetesen a felsorolt zászlóaljak közül a 127. honvédszászlóalj volt a legtapasztaltabb. Egyes katonái már a somogyi védelmi harcokban is részt vettek. A komáromi hadsereg más, harcedzettebb zászlóaljaival összevetve azonban tapasztalatlanak számítottak. A Zichy-hadosztály zászlóaljai október 3-án tették le a fegyvert.²²

A 127. honvédszászlóalj tisztikara²³

Parancsnok: Hertelendy János százados (1849. 07. 24-ig), Radakovics Miklós százados (07. 24-től), gróf Hunyady László őrnagy (08. 20-tól)

Segédtiszt: Türk Zsigmond (1848. 10. 16. hdgy., 36. hzlj.; 1849. 05. 01. Somogy megyei mozgó csapat; 1849. 07. 01. fhdgy.)

Számvevő: Varga Márton (07. 01.)

Főorvos: Rozgonyi Gábor (07. 01.)

Alorvos: Sütkei Sándor (07. 01.), Schmidt ? (07. 29.), Arányi József

Századosok: Svastich Imre (1848. 10. 01. fhdgy., 46. hzlj.; 1849. 07. szds.), Siklósy Lajos (1848. 10. 23. főhdgy.; 1849. 07. szds.), Várszegi Ignác (1848. 09. 10. hdgy., majd fhdgy. 56. hzlj.; 1849. 07. szds.), Vaszil József (1849. 06. 09. hdgy. 3. hzlj; 07. fhdgy., majd szds.), Singer József (1849. 07. fhdgy., majd szds.), Rassy József (1849. 07. fhdgy., majd szds.)

Főhadnagyok: Pataky Mór (1849. 07.), Svastich Sándor (1848. 10. 19. hdgy., 41. hzlj.; 1849. 07. fhdgy.), Bontilla György (1849. 06. 09. hdgy., 3. hzlj; 07. fhdgy.), Imhoff Károly (1849. 07. fhdgy.; 08. 29-től 204. hzlj.), Galovics Győző (1849. 06. 19. hdgy., majd fhdgy., 108. hzlj; 09. 28.)

Hadnagyok: Kemény Alajos (1848. 12. 11. hdgy., 60. hzlj; 1849. 07.), Kelemen József (1849. 01. hdgy., 36. hzlj.; 1849. 07.; 09. 28. fhdgy.), Kvassay József (1849. 01. hdgy., eszéki térparancsnokság; 1849. 07.), Doppelhammer Ede (1849. 01. hdgy., 51. hzlj.; 1849. 07.), Rózsa József (07. 01.), Terényi Ernő (07. 20.), Olsakovszky János (07. 20.), Bene István, Berzesenyi Imre, Hegyessy Antal, Nyiri József/Lajos, Markus Ferenc, Pálffy Zsigmond, Repkay Miklós, Szenessy Lajos (08. 29-től 203. hzlj.), Tilser ? (számfeletti),

19 Barcy–Somogyi, 1986. 108. p.

20 KA Militärmatriken, Band 780. Sterb-Register Garnisonspital Komorn 1848–49.

21 Komáromi Lapok, 68. 1849. október 1. 267–268. p.

22 Solymosi, 2013.; Solymosi, 2015.; Szinnyei, 1887. passim.

23 MNL OL H 108., HL VII. 203. 1848–49: 37. sk., Közlöny, 153., Komáromi Lapok, 64., 67., Bona, 1998–1999. I–III. k., 2000. és 2008–2009. I–II. k., Solymosi, 2015. alapján. A tisztek neveit igyekeztünk az akkor használt formában feltüntetni, utánuk zárójelben kinevezésük dátuma, illetve későbbi előléptetésük, áthelyezésük, valamint korábbi tisztí szolgálatuk adatai szerepelnek.

Tojtik Antal, Vincze Pál, Zsoldos János (mind 1849. 07.), Xántus Gyula (1848. 10. 16. hdgy., 46. hzlj.; 1849. 07.), Kolossi Gábor (09. 09), Nagy Antal (09. 29.)

Vadászcsapat:

Mittenhuber Ferenc százados (1849. 02. 09. hdgy., 1. honvéd vadászezred 1. osztály, Eszék; 1849. 05. Somogyi honvéd század; 1849. 07. fhdgy, majd szds.)

Valde József hadnagy, majd főhadnagy

Kaán/Káhn Sándor, Kain Károly, Svinger Ferenc (09. 29.) hadnagyok

Lovascsapat:

László János főhadnagy, százados

Jakab István főhadnagy

Büktai János, Blazsincsics Ferenc, Lazits Ferenc/József hadnagyok

Tüzérkar:

Tikker Ferenc, Hornung János hadnagyok

Josipovits számfeletti hadnagy

Okmánytár
A 127. honvédszászlóalj iratai

1.

Hely nélkül, 1849. július

Hertelendy zászlóaljparancsnok jelentése Noszlopy kormánybiztoshoz

Somogy megye kormánybiztosának!

E percben esett értesemre, hogy az ellen Csurgóra és Berénybe²⁴ bėjött. Hogy ismét merre akar menni, azt nem tudom. Éppen azért szükségesnek látom előle Kapos²⁵ felé menni. Mire ezen leveletem kapja, Csökölben²⁶ leendek. Rendelkezzen minden esetre, ha előbb nem, hogy Kapos körül megütközhessem. Most nem tudom, ha Kapos vagy Sziget²⁷ felé megy-e, miután azt is hallottam, hogy Berényből is Csurgó felé vonul.

Hertelendy zászlóaljparancsnok

MNL OL H 108. 2. d. 5/2. t. 12. Eredeti tisztázat.

2.

Kaposvár, 1849. július 8.

Hertelendy zászlóaljparancsnok jelentése Noszlopy kormánybiztoshoz

Iksz. 2.

Somogy megye Kormánybiztosának!

²⁴ Csurgó és Iharosberény, Somogy vármegye.

²⁵ Kapos, azaz Kaposvár, Somogy vármegye székhelytelepülése.

²⁶ Csököly, Somogy vármegye.

²⁷ Szigetvár, 1950-ig Somogy vármegye.

A fentebb írt zászlóalj századparancsnokaitól jelentést kaptam, miszerint több a katonaságra alkalmatlan egyének soroztatnak be. Nehogy ezen rossz tovább is terjedjen, hivatalosan felkérem Kormánybiztos urat, figyelmeztetni a beavatáshoz megbízott tagokat, különösen az orvost, miszerint az ezekre fordított költségek őt fogják terhelni. Az eddig beavatottakra nézve pedig, a beavató orvost és egyik bizottmányi tagot oda utasítani, hogy felhívásomra egy újabb vizsgálat tartására a zászlóalji orvos közbejöttével, ott ahol a katonaság tanyázni fog, megjelenjenek.

Hazaíúi üdvezletem nyilvánítása után vagyok

Hertelendy János zászlóaljparancsnok

MNL OL H 108. 3. d. 9. t. 16. Eredeti tisztázat.

3.

Berény, 1849. július 17.

Hertelendy zászlóaljparancsnok rendelete

Rendeltetik, miképp Kaposvárra küldött vadász csapatbeli szabóknak a kikészítendő köpenyekre a kellő posztó, gomb, cérna, és bélésvászon kiadandó.

A zászlóalji parancsnok rendeletére

Türk segédtsízt

MNL OL H 108. 3. d. 11. t. 20. Eredeti tisztázat.

4.

Kaposvár, 1849. július 23.

Noszlopy kormánybiztos átirata Hertelendy zászlóaljparancsnokhoz

Somogy megye kormánybiztosa Hertelendy János, 127. honvédzászlóalji parancsnoknak!

Hogy Atádon a barcsi örökkel összeköttetésben volt, azt a küldött levelekből láttam. Az eránt azonban, hogy a Csurgó felőli beütésről, s önnek visszavonulásáról értesítette-e Galovicsot²⁸ aggodalomban vagyok, s erre nézve értesítést várok.

Ha nem volna értesítve Galovics, rögtön intézkedjék ön, hogy az ellenség által el ne fogattassanak. Talán lovas katonaság által megtörténhetne az értesítés.

MNL OL H 108. 1. d. 1. t. 1. Eredeti tisztázat.

5.

Kaposvár, 1849. július 23.

Hertelendy zászlóaljparancsnok válasza Noszlopy kormánybiztosnak

Somogy megye kormánybiztosának!

Felhívására válaszolom, miszerint Galovics Viktort tudósítottam az állásról még tegnap, s ma ismét utasítást küldök neki.

Hertelendy János zászlóaljparancsnok.

MNL OL H 108. 2. d. 5/1. t. 115. Eredeti tisztázat.

28 Galovich Győző (Viktor) (1829–1903) 1847-től a cs. kir. 2. (Sándor) gyalogezred 3. zászlóaljának közvéteze, alakulatával 1848 őszén csatlakozik a honvédsereghez. 1849 júniusában hadnagy, később a 127. honvédzászlóaljnál. Bona, 1998–1999. I. k. 447. p.

6.

Kapos, 1849. július 24.

Hertelendy zászlóaljparancsnok átirata Noszlópy kormánybiztoshoz

Somogy megye kormánybiztosának!

Én Gludováczt²⁹ mint katonát akarom s fogom letartóztatni. Ha a kormánybiztos tartóztat le polgári egyéneket, semmi közöm hozzá, de engedje meg, ha azt írom, hogy semmi köze a kormánybiztos úrnak ahhoz, ha én, mint katona, katonai vétségért katonát tartóztatok le. Mentsen Isten, hogy a polgári hatósághoz bármi befolyást gyakorolni kívánjak. Tettemért felelős vagyok.

Hertelendy János zászlóaljparancsnok.

MNL OL H 108. 2. d. 5/1. t. 122. Eredeti tisztázata.

7.

Kaposvár, 1849. július 24.

Hertelendy zászlóaljparancsnok átirata Noszlópy kormánybiztoshoz

Somogy megye kormánybiztosának!

Ösmerve hivatalos körömet válaszolom önnek, miszerint valamint nem ön nevezett ki, úgy hivatalomtól meg sem foszthat, és fentebbi levelét privát sértésnek fogadom, a reám bízott zászlóaljt csupán a támadható zavarok miatt hagyván el, s még tulajdon felsőbbbségemtől máshová nem rendeltetem, addig a parancsnokságot megtartom. A kiüthető zavarokat, valamint ön idézte elő, úgy felelős is érte. Különben számadásimat, mihelyst erre az illető felsőbbbségemtől utasítva leendek, akkor önnek, vagy bárkinek beadhatom.

Hertelendy János zászlóaljparancsnok.

MNL OL H 108. 2. d. 5/1. t. 125. Eredeti tisztázata.

8.

Korpád, 1849. július 25.

Hertelendy zászlóaljparancsnok átirata Noszlópy kormánybiztoshoz

Somogy megye kormánybiztosának!

Levelét, melyben a számadásra felszólít, vettem. Azt helyesítendő, ma esti 10 órakor Kaposváriban leendek. Akkorára megbízottját a mai napon beküldött jegyzékemmel legyen szíves hozzám küldeni. Kinek a felszerelési számadáshoz szükségeseket át fogok kormánybiztos úrnak jegyzőkönyvembe írandó nyugtája mellett adni. Ami ön levelében sértő, arra majd fogok válaszolni.

Hertelendy János zászlóaljparancsnok.

MNL OL H 108. 2. d. 5/1. t. 128. Eredeti tisztázata.

29 Gludováczt János (1806–1887), korábban a cs. kir. hadseregben és a nemesi testőrségnél szolgált. 1848 nyarán a Somogy vármegyei nemzetőrség századosává választották. 1849 májusától kaposvári térparancsnok volt. Bona, 2008–2009. I. k. 393. p.

9.

Bonyhádi főállomás, 1849. július 31.

Noszlopy kormánybiztos érdeklődése a 127. honvédszászlóalj parancsnokához:
miért nem jelentek meg a zászlóalj szemlélén a vasi és zalai honvédek?

Somogy megye kormánybiztosa a 127. számú honvédszászlóalj parancsnokának!

A tegnapi rendelet folytán a Zala és Vas megyéből érkezett honvédeknek a csapattal együtt jönni kellett, a kiállításban jelen nem voltak. Felszólítom Önt rögtön meg nem jelenésüknek okát, minél hamarább velem tudatni.

Kormánybiztosi rendeletből

Fekete kormánybiztos segéd

MNL OL H 108. 2. d. 5/1. t. 137. Eredeti tisztázat.

10.

[Bonyhád], 1849. július 31.

Radakovics zászlóaljparancsnok válasza Noszlopy kormánybiztos kérdésére

Minthogy okát nem tudom, miért jöttek be Szekszárdra a Vas és Zala megyei honvédek, s mivel noha még akkoráig által nem voltak adva, ennek következtében vezényiletem alá eddig nem vehettem.

Radakovics zászlóaljparancsnok.

MNL OL H 108. 2. d. 5/1. t. 137. Eredeti tisztázat.

11.

Bonyhád, 1849. augusztus 1.

Radakovics zászlóaljparancsnok átirata Noszlopy kormánybiztoshoz

Tisztelt Kormánybiztos Úr!

A lőszerekről állomány kimutatást Imhoff³⁰ főhadnagy Úrtól hivatalosan kértem, mely is jelenti, hogy rögtön beadható.

Hazafiúi üdvözlettel

Radakovics Miklós százados

MNL OL H 108. 2. d. 5/1. t. 139. Eredeti tisztázat.

12.

Balatonfüred, 1849. augusztus 9.

Bersényi Imre³¹ hadnagy rendelete

127. honvédszászlóalj, 2. század.

Rendelet.

Mely mellett Szigethi Mihály tizedes, Horváth György, Véber Mihály, és Rapaly János fent írt zászlóalj 2. századbéli honvédek, Noszlopy Gáspár Somogy megyei Kor-

30 Imhoff Károly 1848 nyarától hadnagyként a Somogy vármegyei nemzetőrség parancsnokának segéd-tisztje, majd 1849. július elejétől a 127. honvédszászlóalj élelmezési főhadnagya volt. Augusztus 29-étől a 204. honvédszászlóalj főhadnagyává nevezték ki. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/hadnagyk-es-fohadnagyk-az-184849-evi-szabadsagharcban-2/i-C6A/imhoff-karoly-C87/> (A letöltés ideje: 2019. március 28.)

31 Életrajzi adatai nem ismertek.

mánybiztos Úr rendelete folytán ismét Balatonfüredről Diszelbe³² egy hivatalos levéllel bizonyos dolgok végett küldetnek. Felkéretnek azért minden rendőri felügyelők, hogy a fent nevezett honvédeket szabadon utazni, és szükség esetében nekik segédkezeket nyújtani ne terheltesse nek.

Rendeletből

Bersényi Imre századbéli hadnagy

MNL OL H 108. 3. d. 11. t. 21. Eredeti tisztázata.

13.

Balatonfüred, 1849. augusztus 9.

Bersényi Imre hadnagy jelentése

127. honvédszászlóalj, 2. század.

Alázatosan jelentem, hogy a kormánybiztosi rendeletből kiadott, s Diszelbe szóló levéllel, a fent írt századból Szigethi Mihály tizedes, Horváth György, Véber Mihály, és Rapaly János közhonvédek küldettek el.

Bersényi Imre felügyelő hadnagy

MNL OL H 108. 2. d. 5/1. t. 152. Eredeti tisztázata.

14.

Kisbér, 1849. augusztus 16.

Radakovics zászlóaljparancsnok jelentése Noszlopy kormánybiztoshoz

Igen tisztelt Kormánybiztos Úr!

Már régóta kívántam levelet írni igen tisztelt Kormánybiztos Úrnak, s kerestem az alkalmat, de ezt fel nem lelem. Szándékom volt Komáromból tudósítani, de e váratlan eset, szerencsém van jelenleg néhány szóval tudatni mint létemről. Veszprémi eljövételünk óta igen sok sanyargatáson kellett keresztül menni. Most Komáromba megyünk, hol néhány napokig maradunk, hol alkalmunk leend fegyverrel, s ruházattal magunkat felszerelni, de hogy Komáromból hová megyünk, erről szinte tudósítani fogom tisztelt Kormánybiztos Urat.

Tegnap itt Kisbéren összejövetel alkalmával Herceg Esterházy Ezredes Úr elibe mentem, ki is igen nagy örömet, s szerencsáját látásomon eléggé ki nem tudta fejezni, mert ő engem már névről ismert, igen tisztelt Kormánybiztos Úr által, mit köszönni igen is tartozom. Ami a zászlóalji tisztikart illeti, jelenleg összetartó – öröm – meg hasonlítás köztünk nem uralkodik, a Honvédek bár fáradtak, de nem zúgolódnak.

Talán vagy 5 napig fent maradunk Komáromban, s ez idő alatt különösen kérem igen tisztelt Kormánybiztos Urat, szíveskedjék látásával bennünket megörvendeztetni, míg a felszerelés tartani fog.

Ami a pénzfoglalást illeti, 20-ig ugyan el vagyunk látva, de továbbra tudósítani kérem, kitől és hol foglalunk? Írt számadást ennek következtében, ha tisztelt Kormánybiztos Úr Komáromba jönni fog, átadom, ellenkezőleg kézbesíteni fogom, bárhol leend.

Kegyeibe ajánlva maradtam Tisztelt Kormánybiztos Úrnak

Radakovics Miklós százados

MNL OL H 108. 2. d. 5/1. t. 160. Eredeti tisztázata.

32 Diszel, Tapolca mellett, akkor Zala vármegye. 1977 áprilisától Tapolca településrésze.

Komárom, 1849. augusztus 21.

Radakovics zászlóaljparancsnok napiparancsa

Ma, azaz augusztus 21-én reggeli fél hatkor minden század álljon ki, a Fejér megyeiektől szinte két század. Minden századból egy tiszt úr reggeli kilenc órakor jelenjen meg pénz felvétele végett.

Radakovics Miklós

Complexul Muzeal Arad, MR 1196. a 204. honvédzászlóalj parancskönyve 1. p. Eredeti tisztázat. Közli Solymosi, 2013. 196. p.

Komárom, 1849. augusztus 21.

Radakovics zászlóaljparancsnok napiparancsa

Jelen rendelet végett az alább írt számok alatti szállásokat fogja elfoglalni, úgymint 95. és 94. számba 1. század, 93. és 92-be a 3. század, 91-be a zászlóalji őrmesterek irodával. 90. és 81. számba a 4. század, 80. és 78. számba az 5. század, 90. szám³³ marad a zászlóalji betegek számára. Minden szobába be fog szállásolni fél század. Az őrmestereknek meghagyatik a szobákat rögtön a legtisztábbakká tétetni.

Az őrmesterek és betegek számára kirendelt szobák tisztogatására minden század egy honvédet köteles adni.

Míg az ebéd kész leend, addig minden szobát az őrmesterek tisztogattassák ki, úgy-hogy ebéd után midőn a századok kiállanak, a tiszta szobába rendesen beálhassanak.

Megkéretnek a századparancsnok urak, hogy gondot fordítsanak a ruhákra, a szobákra, hogy az ajtók és ablakok egyszerre ne álljanak nyitva, hanem vagy az ablak legyen nyitva és az ajtó betéve, vagy pedig ellenkezőleg, nehogy a betegség erőt vegyen.

A betegeket, mihelyt a 89. szám alatti szoba tiszta leend, a századok beszállítsák.

Minden század két honvédet rendeljen a szobához addig, míg be lesznek újra szállásolva, az őrmesterek pedig a betegeikről gondoskodjanak.

Ma délután három órára fog az 1. század nyolc derék honvédet kirendelni csáköval, atillával, tiszta nadrággal és bakancsal, kik az elhunyt zászlóalji pap³⁴ porait fogják a temetőbe vinni. Azért [fog]az első nyolc honvédet adni, kik a fáklyát fogják vinni, és ismét két honvédet, kik a keresztet fogják vinni.

Rapkai³⁵ hadnagy úrnak meghagyatik, hogy tudja meg, Hermann Zsigmond ír-noktól, hogy hol kapja meg a keresztet, koporsót, erre nagy fekete posztót, fáklyákat és gyertyákat, melyeket pont délután két órára behozasson a zászlóalji irodába. Az 1. és 5. századból azon egyének, kik atillával és nadrággal felszerelve vannak, kiálljanak pont három órára temetésre, ha pedig eső lenne, akkor köpönyegbe álljanak ki.

Parancsnokságom alá tartozó tiszt urakat a temetésre felszólítom.

Magyar Gyula³⁶ tudja meg, hogy van a sír, délután három órára a zászlóalji irodába.

33 Elírás, helyesen: 89. szám.

34 Pozsgai Alajos (1824–1849), a 127. honvédzászlóalj elhunyt tábori lelkésze. Szinnyei, 1887. 283. p., Zakar, 1999. 149. p.

35 Repkay Miklós. Életrajzi adatai nem ismertek.

36 Magyar Gyula (?–1898), augusztus 29-étől a 204. honvédzászlóalj hadnagya. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/hadnagyok-es-fohadnagyok-az-184849-evi-szabadsagharcban-2/m-12C9/katonai-magyar-gyula-12F2/> (a letöltés ideje: 2019. március 28.)

Tegnap napon kiadott tábornoki parancsban Hunyadi László őrnagynak kineveztetett a 127. zászlóaljhoz. Meghagyom tehát minden századparancsnok uraknak, hogy délelőtti 11 órára a zászlóaljnál mindenki álljon oda, hova kiállítva volt, ahol a várba bejövetele alkalmával volt.

A századok az ebéddel igen siessenek, hogy a temetésre készen lehessenek. Iozsipovits³⁷ őrmesternek meghagyom, hogy tüstént menjen a raktárhoz és bejelentsen, hogy a zászlóalj délután öt órakor foglalhassa a többi ruhát, három órakor temetésünk leend.

Minek utána a zászlóaljat holnap átadom Hunyadi gróf őrnagy úrnak, azért a fehérvári csapatot Zsoldos százados úr vegye által, és holnaptól fogva élelmezze. A századok rögtön beadják a zászlóalji irodába, hány sűtőmester és bognár található a századoknál.

Radakovics százados

Complexul Muzeal Arad, MR 1196. a 204. honvédzászlóalj parancskönyve 2–3. p. Eredeti tiszta-
táza. Közli Solymosi, 2013. 196–197. p.

37 Valószínűleg azonos Joszipovics Mihállyal, akit augusztus 29-én a 204. honvédzászlóalj hadnagyává nevezték ki. Bona, 1998–1999. II. k. 142. p.

A SZABADSÁGHARC SOMOGYI VÉRTANÚJA – NAGY ISTVÁN JUTAI JEGYZŐ¹

HERMANN RÓBERT

Julius Haynau tábornagy, a magyarországi és erdélyi cs. kir. csapatok főparancsnoka 1849. július 1-én Győrben, kiáltványban tette közzé a szabadságharc résztvevőivel szembeni megtorlás irányelveit. Ennek 3. pontja a rögtönítélő eljárás alá eső személyek körét határozta meg. Ilyen eljárást lehetett lefolytatni többek között azon személy ellen, aki a magyar kormánytól vagy a kormánybiztosoktól kapott parancsot elfogadja és annak engedelmeskedik; s aki a cs. kir. katonai és polgári hatóságoktól kapott rendeleteket, „melyeket közhírré tenni hivatalos állásánál fogva köteles, kihirdetni elmulasztja vagy azokat elsikkasztja”. E két pont alapján lényegében a teljes magyar közigazgatási apparátus büntethetővé vált, hiszen a vármegyei, a városi és a községi hatóságok tagjai, a kisebb települések bírái, jegyzői, lelkészei mind-mind elmarasztalhatók voltak e vétekben; annál is inkább, mert ha elmulasztották a magyar kormányzat rendeleteinek kihirdetését, a forradalmi államapparátus részéről is büntetés fenyegette őket.²

Ennek a meglehetősen tágran értelmezhető rendeletnek esett áldozatául a Somogy vármegyei Juta község fiatal jegyzője, Nagy István is.

Nagy István 1821-ben a Somogy vármegyei Lengyeltóti községben egy jobbágy-család sarjaként látta meg a napvilágot. Családja kitaníttatta, s ő maga is tanító lett, így került Jutára. Itt vette feleségül Tóth Annát. A község földesura nem más volt, mint Batthyány Kázmér gróf, a későbbi külügyminiszter. A szomszédos Hetes község földesura 1842-től a konzervatív pártállású gróf Somssich Pongrác, baranyai főispán volt. Miután Juta község a Hetesi Római Katolikus Plébániához tartozott, a plébános révén Somssich mint a plébánia kegyura is fennhatóságot gyakorolt Nagy István fölött.³

1848 tavaszán, a jobbágyfelszabadítás kihirdetése után a község kívánságait ő tolmácsolta az uradalom felé. Hálából a falu népe jegyzővé is megválasztotta. 1848. szeptember elején a kaposvári járási nemzetőrszázalój soraiban a Dráva-vonalon teljesített fegyveres szolgálatot, de a Jellačić vezette horvát hadsereg szeptember 11-i támadása után Csány László kormánybiztos hazaküldte a somogyi nemzetőröket is. Ezt követően a vármegyei nemzetőrség képezte a Somogy területén kibontakozó népfelkelés magját. E nemzetőrök és népfelkelők szeptember 30-án Szőlősgyőrök és Lengyeltóti között ütöttek rajta egy horvát élelmiszer- és ruházati szállítmányon; őrségét szétverték, s vagy 200 szekeret zsákmányoltak.⁴

Október elejére a vármegye teljesen megtisztult a megszálló csapatoktól, s ez így is maradt egészen 1849. január második feléig, amikor a Laval Nugent gróf, tábornagy vezette cs. kir. tartalék hadtest csapatai vonultak át a vármegyén. Miután Nugent célja Eszék, majd Pétervárad elfoglalása volt, a megszállt vármegyék többségében, így Somogyban is csak csekély, s nem éppen első vonalbeli csapatok maradtak

1 A tanulmány a szerző által 2007-ben írott életrajzi összefoglaló kibővített és jegyzetekkel ellátott változata. Hermann, 2007. 204–206. p.

2 A kiáltványt közli Katona, 2003. 285–287. p.

3 Életpályáját a helyi adatok alapján feldolgozta Katona, 2003. 75–79. p.

4 Minderre lásd Varga, 1953. 112–116. p.; Andrassy, 1973.b. 138–146. p.; Andrassy, 1980. 260–263. p.; Andrassy, 1987. 52–56. p.

helyőrségként, így Somogyban csak Kaposvárt és a szigetvári várat szállta meg néhány határőr század.

A tavaszi magyar sikerek után, 1849. április végén a Dél-Dunántúlon a Kossuth által a Somogy vármegyei népfelkelésével megbízott, utóbb kormánybiztosává kinevezett Noszlopy Gáspár vezetésével valóságos népi háború bontakozott ki. Kossuth még 1849. március 19-én hatalmazta fel Noszlopyt arra, hogy Somogy vármegyében népfelkelést szervezzon.⁵ Az előzetes tervek szerint ugyanis fennállt annak lehetősége, hogy Perczel Mór vezérőrnagy IV. hadteste a Bácska megtisztítása után a Dunántúlon folytatja hadműveleteit. Bem Erdélyből történt késedelmes elindulása, valamint a tavaszi hadjárat sikerei miatt azonban a terv megváltozott, s Noszlopy gyakorlatilag egyedül maradt. Április 19-én Bajáról 35 önkéntes, köztük testvére Noszlopy Antal kíséretében megindult Somogy vármegye felszabadítására. Álruhában, kalandos körülmények között érkezett szülőföldjére, ahol április 27-én a Marcali járásban népfelkelést hirdetett.⁶

Noszlopy Antal több ezer népfelkelő és nemzetőr élén április 30-án jelent meg Jután, ahol a helyiek egy része is csatlakozott hozzá; emlékiratai szerint az elfáradt népfelkelőket a helyi kocsmában vendégelte meg.⁷ A kaposvári cs. kir. helyőrség közben harc nélkül kiűrtette a vármegye székhelyét, s május 1-jén a két Noszlopy fegyvereseikkel bevonult a városba. Erőiknek létszáma ekkor már megközelítette a 10 000 főt. Május 2-án Kaposvárott kiadott kiáltványában azzal biztatta Zala, Vas és Veszprém vármegye lakosait, hogy rövidesen 15 000 embere lesz, s hogy Perczel serege is Eszék felé közeledik; addig is népfelkelésre szólította fel őket.⁸

Kaposvár felszabadítása után Somogy vármegye területén csak a szigetvári várban és Barcs körzetében tartózkodtak kisebb cs. kir. helyőrségek. A szigetvári helyőrség május 4–5-én még visszaverte a helyi lakosság támadását, de aztán 5-én este jobbnak látta feladni a várost, és Pécsre vonult. Május végére Somogy vármegye területén nem maradt ellenséges csapat, s Zala vármegye is felszabadult a Muraközi járás kivételével.⁹

A kocka csak július közepén fordult, amikor Nugent tábornagy vezetésével egy újabb tartalék hadtest nyomult be Zala, majd Somogy területére. Amikor a cs. kir. csapatok július 22-én betörték Somogy vármegyébe, Noszlopy a rendelkezésére álló erőkkkel előbb Szekszárdra, majd onnan Tabon át Szántódra vonult.

Noszlopy Tolna vármegye területéről nagy mennyiségű kiáltványt küldött „Somogy megyei polgártársaim”-hoz, amelyekből Jutára is került néhány példány. A kiáltványban Noszlopy felszólította a megye lakóit, hogy ne engedelmességeskedjenek a császáriak által kinevezett tisztikarnak; ne fizessenek adót a megszállóknak; hazaárulás terhe alatt ne fogadjanak el hivatalt tőlük; ne vásároljanak tőlük állami javakat; ne szolgáltatassák be a Kossuth-bankókat, s tekintsék érvénytelennek az osztrák pénzt; a községi elöljárók – a törvényes vármegyei tisztikar távollétében – ügyeljenek a közrend fenntartására; fogják el az ellenséget és az árulókat; vigyázzanak, mert az ellenség zavart, ellenségeskedést kelt és uszít. „Ne higgyetek az ámítóknak, a báránybőrbe öltözött farkasoknak, kiknek emberi jogok szentségtelen tapodása mindennapi imájuk.”¹⁰

A kiáltványokat Jutára hozó személy, egy bizonyos Máthé nevű iskolamester augusztus 19-én szállást kért a község lakóitól. Ezek ezt mindenféle ürüggyel megtagadták, mire az illető Nagy Istvánhoz fordult. Nagynak átadta Noszlopy említett

5 Közli KLÖM, XIV. k. 676–677. p.

6 A részletekre lásd Andrásy, 1987; Noszlopy, 1999. 175–194. p. [Az Önéletrajz 139–294. p.]

7 Noszlopy, 1999. 188. p.

8 Közli Andrásy, 1987. 70. p.

9 A részletekre lásd Andrásy, 1987. 65–92. p.

10 Kivonatossan közli Andrásy, 1987. 110–111. p.

kiáltványának egy példányát, amit a jegyző állítólag lelkesen megcsókolt. Az ügynök elmondta Nagy Istvánnak, hogy mindenkinek készen kell állnia, mert Noszlopy 3500 embere Balatonfüreden van, ő maga pedig Komáromba ment erősítésekért. Nagy ezután meghívta magához a kormánybiztos ügynökét, majd a helyi vendéglőben megbeszélték, hogyan lehetne minél jobban rögzíteni a templomtorony falán a kiáltványt. Másnap a jutai templomtornyon ott függött a kiáltvány, majd az ügynök továbbutazott Keszthelyre, onnan pedig Balatonfüredre.¹¹

A történeteket valaki jelentette a kaposvári cs. kir. helyőrség egyik tisztjének, Rudolf Puteani bárónak, a 3. (Szász király) vértesezred századosának. Puteani – tekintettel arra, hogy Noszlopy kiáltványából ekkor már több példány feltűnt a különböző postahivataloknál – komolyan vette a dolgot, s parancsért a kaposvári helyőrség parancsnokához, Franz Landtmann őrnagyhoz, a 25. vadászszázlőalj parancsnokához fordult. Landtmann ezután utasította, hogy másnap, 21-én elegendő katonasággal menjen Jutára, s tartóztassa le Nagyot.¹²

Puteani augusztus 21-én hajnali 4 órakor indult el Kaposvárról a 27. (Piret) gyalogezred és a 25. vadászszázlőalj egy-egy szakaszával, valamint 12 vértessel. A községbe érve magához hívatta a bírót, Nagyot és a vendéglőst, majd a különítmény két tisztjével, Franz Frugheri és Ludwig Pinter von Pintershofen hadnagyokkal rögtönzött vizsgálóbizottságot alakított. A vendéglős megerősítette, hogy Noszlopy ügynöke először nála telepedett le, majd elfogadta Nagy meghívását, s másnap a kiáltvány a templomtorony oldalán volt olvasható. A bíró elmondta, hogy amint látta a kifüggesztett kiáltványt, azonnal Nagy Istvánhoz ment, s azt mondta neki, hogy ez nem fog jóra vezetni, s ezért jobb lenne, ha levenné onnan. Nagy azonban azt válaszolta, hogy a bíró nem szereti a hazáját, s megijed egy maréknyi császári katonától. Sőt, ezzel nem elégedett meg, hanem mind a litánia előtt, mind utána felolvasta és megmagyarázta az összegyűlteknak a kiáltvány szövegét.

Nagy István vallatásakor mindezt beismerte, s amikor megkérdezték tőle, hogy van-e még nála a kiáltványból, azt állította, hogy nincs, sőt, a templomtoronyra kifüggesztett példányt is előző este elégette. A házkutatás során azonban az istállójában megtalálták a kiáltvány további példányait is, egy példányt pedig a személyi motozás alkalmával összehajtva a táskájában leltek. Ezután megkérdezték tőle, ismeri és közzétette-e Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy, fővezér és Haynau vonatkozó kiáltványait, mire igennel felelt, hozzátéve, hogy azokat a falu jegyzőkönyvébe is bevezette. Esetében súlyosbító körülménynek tekintették, hogy Noszlopy ügynökének letartóztatására sem annak ottlétekor, sem annak távozása után nem tett semmit.

Puteani ezek után bizonyítottan látta az esetet, s – jelentése szerint – tekintettel arra, hogy a nép körében igen nagy a lázadók ügye iránti rokonszenv, amit mind az augusztus 3-i komáromi magyar kitörésről szóló hírek, mind a magyar Kossuth-bankók érvénytelenítése jelentősen emelnek, arra jutott, hogy a további kedvezőtlen következmények elkerülése érdekében rögtönítéletet tart. Ehhez ugyan elvileg szükség lett volna egy hadügyészre, de ilyen többnapos járóföldre nem volt található. Nagy Kaposvárra kísértetését pedig azért nem vélte tanácsosnak, mert ehhez csapatával a közeli erdőn keresztül kellett volna átvonulnia, s attól tartott, hogy Noszlopy népfelkelői rajtaütnek.

11 Puteani – Landtmann őrnagy, Kaposvár, 1849. augusztus 21. KA Nachläße. B/1295. Nachlaß Nugent. Karton 2190. 1849-8-220a.; Puteani – Nugent tábornakszernagy, uo., ua. AFA Karton 1893. 2-tes Reservekorps unter Nugent. 1849-8-104a.

12 Landtmann – II. tartalék hadtest parancsnoksága, Kaposvár, 1849. aug. 21. KA Nachläße. B/1295. Nachlaß Nugent. Karton 2190. 1849-8-220. Másolata uo. AFA Karton 1893. 2-tes Reservekorps unter Nugent. 1849-8-104.

Ezek után a két másik tiszttel rögtönítélő eljárást tartottak amelynek során Haynau július 1-jei proklamációjának 3. pontja értelmében Nagy Istvánt lőpor és golyó általi halálra ítélték, s az ítéletet a helyszínen, a jutai Gerábi- vagy Garábi-dombon végre is hajtották. A közszemlére kitett holttestet a kora esti órákban átadták az özvegynek eltemetésre.

A bírót és a vendéglošt Puteani szabadon bocsátotta azzal, lássák, hogy a hasonló vétkek tudomásulvétele milyen következményekkel járhat, s ha ez még egyszer megismétlődik, nem számolhatnak hasonló kíméletre.¹³

Puteani az erről szóló jelentést megküldte mind Landtmann őrnagynak, mind Nugent tábornagynak. Puteani jelentését Landtmann is továbbította Nugentnak,¹⁴ aki azt augusztus 23-án Tolnán kapta, majd másolatban megküldte Dőry Gábor bárónak, Tolna megye cs. kir. biztosának azzal, hogy azt tegye közzé.¹⁵ Ennek Dőry még aznap eleget is tett.¹⁶ Puteani Nugent-hoz intézett jelentése már csak augusztus 28-án Székesfehérvárott került a tábornagy kezébe, aki szeptember 5-én az ácsi főhadiszállásról írott válaszában teljesen helyénvalónak nevezte Puteani eljárását.

Miután az ítéletben a vagyonelkobzást is kimondták, a vármegye császári biztosa rövidesen elrendelte Nagy István vagyonának összeírását és elárverezését. A végrehajtás során a járási szolgabíró az összegyűlt 332 forintból kifizette a kivégzett jegyző adósságait; az özvegy egy fillért sem kapott. A támasz és egzisztencia nélkül maradt özvegy – akinek időközben a kisgyermek is meghalt – még a gyászév letelte előtt feleségül ment a kisbári iskolamesterhez.

Nagy István sírja az idők során elpusztult. 129 évvel halála után, a pákozdi csata 130. évfordulóján, 1978. szeptember 29-én állítottak neki emlékművet a faluban.¹⁷

Függelék

Noszlopy Gáspár kiáltványa a Somogy megyei néphez¹⁸
Hely és dátum nélkül [Balatonfüred, 1849. augusztus 10.]

SOMOGY MEGYEI POLGÁRTÁRSAIM!

Köztetek lenni, ügyetekért fáradozni legkedvesb kötelességem volt, s leend ezután is, – eddig felfedezni kivonulásom okát, haditervemmel ellenkezett; nehogy ideiglenes távozásom előttetek balmagyarázatra szolgálhasson a rossz akaratúaknak alkalmul, mint a nép, s így a nyilvánosság embere jelenleg akarom tudtokra adni: miként távozásom egyszerű oka, hogy a Duna alsó részén ellenünk harcoló Jellasichnak segítségére küldött, s Somogy megyén átvonuló túlnyomó erőt a Dunáni átkelésben

13 Puteani – Landtmann őrnagy, Kaposvár, 1849. augusztus 21. KA Nachläße. B/1295. Nachlaß Nugent. Karton 2190. 1849-8-220a.; Puteani – Nugent tábornagy, uo., ua. AFA Karton 1893. 2-tes Reservekorps unter Nugent. 1849-8-104a.

14 Landtmann – II. tartalék hadtest parancsnoksága, Kaposvár, 1849. aug. 21. KA Nachläße. B/1295. Nachlaß Nugent. Karton 2190. 1849-8-220. Másolata uo. AFA Karton 1893. 2-tes Reservekorps unter Nugent. 1849-8-104.

15 Nugent – Dőry, Tolna, 1849. augusztus 23. No. 1168. Fogalmazvány. KA Nachläße. B/1295. Nachlaß Nugent. Karton 2190. 1849-8-220b.

16 Közli Andrassy, 1978. 79. p. és Andrassy, 1987. 112. p.

17 Andrassy, 1978. 78–79. p.

18 Noszlopy Balatonfüreden fogalmazta meg és Veszprémben nyomtattatta ki a felhívást. Andrassy, 1987. 110. p.

visszatartóztassam; s ezen célt el is értem, mert őket, azon figyelem által, melyet bennük hadtestemmel felébreszték, az átkelésre négy hétig akadályozván, mielőtt segítségül mehettek volna, Jellasich keményen megverettetett.

Most az ellenség száma csekély lévén, Somogy keblébe ismét visszatérhetnek: de független magyar kormányunktól szerencsés valék új megbízatást nyerni több megyékben is sereggemmel működésre, s jól tudván azt, hogy egy megye tartós biztosítása a másikkal szoros kapcsolatban áll: elhatároztam seregem számát más szomszéd megyékben leendő erőfejlesztés által növelve, felszerelve, hadtestemnek tágosabb kört szerezni, s hatni mindenüvé e vidéken: hol csak a zsarnok hatalom szent földünket tapodni, s magyar szabadságunkat eltiprással fenyegetni merészli; – biztosítlak hát titeket polgártársaim, a haderőben izmosodván: nemsokára szülőföldem határára lépendek, s nem kétlem: miként bennetek ugyanazon lelkes haza polgáraival találkozandok, kik egykor engem hatalmas erővel gyámolítva a győzelem és dicsőség templomához vezettetek Kaposvárra; kik hazafiúi lelkesedések által vezéreltetve elég erősek valátok minden katonai segély nélkül saját hatalmatokkal a gaz ellent megriasztani, s a megye határából kiűzni. –

Addig is azonban, míg e reám nézve óhajtvá várt idő elérkezend: e következőket hagyom, és rendelem:

1-ör, hogy az osztrák császár zsoldosa, úgynevezett kir. biztos által kinevezett tisztviselőknek, mint törvényteleneknek senki ne engedelmeskedjék; mert törvényes tisztikar általam, mint a független magyar kormány kifolyása által alakíttatván, azok ideiglenes távozásokkal tisztviselők lenni meg nem szűntek, sőt, mint tűzben próbált arany, hazafi áldozatokért még nagyobb tiszteletre méltók. –

2-or a törvénytelen tisztviselőknek senki adót kezükbe ne szolgáltatasson, ne fizessen, mert az ellenségnek fizetett adót az álladalom beszámításba nem veheti.

3-or Az ellenségtől semmiféle hivatalt elfogadni senki se merészeljen; s ki elfogad, mint hazaáruló kötéllel fog bűnhődni; nem tudás, vagy kényszerítésseli mentségnek hely nem adatik, annyival kevésbé mert kinek-kinek alkalmá van táboromhoz csatlakozni addig is, míg a megye kormányzatát ismét átveendem. –

4-er Az álladalmi javak megbízásom, s hírem nélkül elidegeníthetetlenek lévén azokból senki semmit megvásárolni ne merészeljen, – s azon javak kezelői szinte tiltatnak mindenféle eladások ellen, s ha mégis ezt cselekednék, mint hazaárulók halállal fognak büntettetni.

5-ör Minthogy az ellenség Baranya és Tolna egy részében a magyar bankjegyeket érvényteleneknek nyilvánítván, beszédeti, holott azokat a pénztelen Jellasichnak kézbesítvén, Bánátban katonáit azzal fizeti, s így a szegény polgárok vagyonát rabolja, – ezennel figyelmeztetek, s letiltok mindenkit, hogy a magyar bankjegyeket be ne adja, a német új ingyen-jegyeket (Zvangnotten), melyek egyedül nemzetünk csalására gondoltatván ki, senki érvényeseknek ne tartsa, s a német két pengő forintosokat mint alapnélkülieket el ne fogadja.

6-or minthogy az általam alakított tisztikar becsületes nagy része oldalam mellé jött, s példás feláldozással a magyar ügy, s szabadság mellett fegyvert fogott, nehogy hon alkalmat nyújtsanak az ellenség általi kényszerítendett hivatal elfogadásával annak szolgálatot tenni, vagy hazafiságukért áldozatul esni az ellenség kezébe, – s így a megye jelenleg törvényes tiszti kar nélkül létezik; – felszólítom és meghagyom az illető helységek előljáróinak, kiknek jelenleg a megye közbátorsága, s rende kezükbe fekszik, hogy arra tőlük kitelhetőleg ügyeljenek, figyelmeztetvén, hogy a nem remélyt, bármily zavarért ők lesznek főleg felelősek.

7-er mint értésemre esett, az ellenség fejekre díjt tett, mintegy maga elismervén, hogy a magyar fej sokat ér, én pedig aki zsarnok ellenségnek fejét semmire nem

becsülöm, kiszabott díjt fejükre nem teszek, minden becsületes érzelmű hazafinak azonban kötelességévé teszem, s elvárom, miként a zsarnokságnak eszközeit, magyar szabadságunk, nemzetiségünk elleneit elfogván, azokat hozzám vagy más ellenségtől ment biztos helyre szállítsák: végre.

8-or értésemre esvén az is, miként az ellenség a nép gyengeségeit felhasználni akarva, azt a kaputos, s értelmes rész ellenébe lázítja, jól tudván, miként a hazafiak értelmesb részét megsemmisítvén, határtalan zsarnokságot felettek csak így gyakorolhatnak, – továbbá azt hazudják, mintha szabadságtok a német császártól származott volna: holott az ő esküszegése nyújtott a véres harcra alkalmat, szabadságunk 1848-dik törvényünk helyébe zsarnokság fáját kívánván magyar hazánk földébe beültetni, – ne hidjete az ámítóknak, a báránybőrbe öltözött farkasoknak, kiknek emberi jogok szentségtelen tapodása, mindennapi imájuk.

Ezek azok, miket veletek közleni a ti magány- s hazánk közjáváért, szükségesnek tartottam, – legyetek irántam bizalommal, kiben soha nem csalatkoztatok, s ki minden lépését ezután is oda irányzandja, hogy a hon javárai működése által bizalmatokat, szereteteket kiérdemelhesse.

Nemzetnek ügye nem bukkhat, mert szent Isten a szabadság istene velünk van.

Nemsokára ismét látandjuk egymást – addig is Isten veletek!

Noszlopi Gáspár
t. h. kormánybiztos¹⁹

KA AFA Karton 1893. 2-tes Reservekorps unter Nugent. 1849-8-104b.
Nyomtatvány.

19 A fogalmazványon „Túlادunai alsó megyék kormánybiztosa” szerepel. Andrassy, 1987. 110. p.

A SOMOGY MEGYEI HONVÉDEGYLET¹ TÖRTÉNETE, 1861–1911²

RESS ZOLTÁN

Az 1848–49-es szabadságharc százhetvenedik évfordulójára emlékezve ismét terítékre került a régi kérdés: akad-e még kutatni való terület, feltáratlan epizód a magyar történelem e jeles eseményével, s annak résztvevőivel kapcsolatban? A válasz talán éppen a témára vonatkozó hihetetlen forrásbőségben keresendő. A magyar történetírás továbbra is adós még alapvető életpályák megírásával, nem beszélve az eddig kiadatlan naplókról, visszaemlékezésekről, a szabadságharc utóéletéről, vagy akár a honvédegyletek történetének feldolgozásáról.

A forradalmi küzdelmekből hajdan Somogyország lakossága szintén kivette részét, de a volt honvédek későbbi sorsáról vajmi keveset tudunk, ehhez elsősorban Bona Gábor munkássága szolgálhat kiindulópontként.³ Jelen tanulmány azonban nem az egyéni sorsok alakulását követi nyomon, hanem az egykori Somogy vármegyéhez kötődő honvédek egybefogó, támogató szervezetnek, a Somogy megyei honvédegyletnek a történetét járja körül. Magával a honvédegyleti mozgalommal kapcsolatban korábban már születtek tanulmányok,⁴ a somogyi közösség történetének feltárása és megírása máig váratott magára.

Bevezetés

A 19. század második felében az egyleti élet fénykorát élte a magyarországi vármegyékben, s általánosságban elmondható róla, hogy igen sokszínű volt, a társadalom

- 1 Az egylet az egyes dokumentumokban eltérő névalakokkal jelenik meg, az egyszerűség kedvéért a Somogy megyei honvédegylet elnevezést használjuk. Az 1861-es alapszabályon a Somogy megyei Honvéd Segélyezőbizotmány megnevezés van. Kaposvár, 1861. április 11. OSZK.; A *Pesti Napló* 1868-ban egyszerűen a somogyi honvédegylet kifejezést alkalmazza. Perczel Mór Székes-Fehérvárott: *Pesti Napló*, 1868. április 7. 24–25 p.; Az 1885-ös alapszabályban a Somogy megyei 1848/49-ki honvéd egylet elnevezés szerepel (MNL OL K 150. 2. rész), az 1892. május 15-ei meghívón Somogy Vármegyei 1848/9-es honvéd egylet felirat olvasható (HL VI. 14. 7. d.). Az Országos Honvédegylet 1885. október 12-ei névjegyzékén a Somogymegyei honvéd egylet forma jelenik meg (HL VI. 14. 3. d.).
- 2 Itt szeretnék köszönetet mondani Pelyach István egykori témavezetőmnek, aki felhívta a figyelmemet a honvédegyletek kutatásának fontosságára és ezzel „pályára állított”. Ugyancsak e helyen köszönöm Hermann Róbert történésznek, Szoleczky Emese és Kreutzer Andrea gyűjteményvezető főmuzeológusoknak a szakmai támogatást és tanácsokat.
- 3 Bona, 2015.; Bona, 2009.; Bona, 1999.
- 4 Munkánk megírása során gyakran támaszkodunk Farkas Katalin kiváló összefoglaló írásaira, amelyek hosszú évtizedek után először foglalkoznak behatóan az országos honvédegyleti mozgalom történetével. Farkas, 2006.; Farkas, 2010.; Farkas, 2011.; Farkas, 2013.; Farkas, 2015.; Farkas, 2017. Az 1861-es honvédmozgalom történetéhez fontos adalékokat, szolgáltató Gánóczy, 1861. Jogtörténeti szempontból Óriné Fodor Márta járta körbe a honvédegyletek működését: Óriné, 1986. 219–236. p.; Óriné, 1983.; Óriné, 1998.; A vidéki honvédegyletek közül a debreceni, a kecskeméti, a veszprémi, az Abaúji, a Baranya, a Vas, a Szabolcs és a Bereg vármegyei, a Jászkun és a Hajdú kerületi került részben vagy egészben feldolgozásra. Triznya, 2017.; Földesi, 2013.; Tóth, 1999.; Bajzik, 2000.; Korponay, 1866–1870.; Óriné, 1996.; Csatáry, 1995.; Papp, 2003.; Makuch, 1998.; Ress, 2013.; A felvidéki honvédegyletekhez fontos adalékokat szolgáltatott Görföl–Kovács, 2003.; A honvédegyleti mozgalom kutatásához Mikár Zsigmond névkönyvei is jelentősen hozzájárulnak, neki köszönhetően ismerjük a regisztrált honvédtisztek névsorát 1868-ból és a még életben lévő honvédegyleti tagok listáját 1890-ből. Mikár, 1869.; Mikár, 1891. Számos honvédegylet történetének feltárása és megírása még várat magára, illetve kiegészítésre szorul.

szinte minden rétegre kiterjedt. Az 1850-es évek végétől kezdve – mivel a politikai légkör enyhült, és az államgépezet kevésbé tartva a konspirációktól jobban tűrte a különféle társasági csoportosulásokat – számuk egyre gyarapodott. A somogyi egyleti élet szintén számos típust tudott felmutatni: egyaránt jelen voltak gazdasági, politikai, szakmai, kulturális-népevelési, vallási, társasági, közhasznú, jótékonyági, segélyező és sportegyesületek. A szerveződések közt találjuk a Somogy Vármegyei Gazdasági Egyesületet, a Szigetvár Kaszinó Egyesületet, a Kaposvári Kaszinót vagy éppen az értekezésünk középpontjába állított Somogy megyei honvédegyletet.⁵

A honvédegylet a fentebb említett típusokhoz képest sajátosnak mondható különleges működési rendje, valamint tagsági összetétele miatt. Társadalmi mozgalom eredményeként született, s egyszerre voltak politikai,⁶ valamint szociális vonatkozásai. Jelentős súllyal bírt, mivel a szerveződött közösség taglétszáma helyi és országos viszonylatban is meglehetősen magas volt. Eredetileg a 48-as rászoruló honvédeket volt hivatott segélyezni;⁷ ám az 1848-as hagyományok hangoztatása és ápolása óhatatlanul is politikai színezetet adott neki. A honvédegyletek igen rövid idő alatt országos hálózattá szerveződtek, élvezve a közvélemény szimpátiáját. A szerveződés kerete általában egy vármegye, kerület vagy szék volt, de alakultak városra és környékére kiterjedő egyletek is.

Az egyletek célkitűzései az idők folyamán változtak, mivel személyi állományuk nagyobbik része eleinte aránylag fiatal férfiakból állt. Ha jobban megvizsgáljuk a szabadságharc katonáit, akkor azt látjuk, hogy az idő előre haladtával az akkor még 20–40 éves korosztály soraiból 1861-re 33–53 év közöttiek, a kiegyezéskor 39–59 évesek, 1884-re 56–76 évesek, míg 1890-re 62–82 évesek lettek, a századfordulóra pedig már 72–92 éves volt a korosztály. A kiegyezés idejében a tagság javarésze szolgálatképesnek számított, így egyáltalán nem meglepő, hogy a Magyar Királyi Honvédségben a karrier és elhelyezkedés lehetőséget látták. Ahogy a 48-as honvédek idősebbek lettek egyre jobban foglalkoztatta őket a nyugdíjazás kérdésköre.

A Somogy vármegyei honvédegyleti mozgalom fél évszázados történetének rekonstruálása nem egyszerű feladat, mivel sajnálatos módon az egyesület iratanyaga elveszett vagy megsemmisült. A rendelkezésre álló forrásértékű dokumentumok szórványosak, ám így is alkalmasak arra, hogy az egylet történetének egy-egy momentumába betekintést nyújtsanak. Az országos és a regionális sajtó vizsgálata során további információmorzsák kerültek elő, amelyek színesítik a már rendelkezésre álló ismereteinket.

Az 1861-es honvédmozgalom

Az 1848–1849-es szabadságharcban részt vevő honvédek szociális helyzete a fegyverletételt követően rendezetlen maradt. A hadviselt katonákra megtorlás, emigráció, vagyonelkobzás, kényszersorozás, várbörtön vagy koldulás várt. Súlyosbító körülmény volt, hogy az elszegényedett egykori honvédek számára még a koldulást is megnehe-

5 Bősze, 1997. 12. p.

6 Köztudomású, hogy az egyletek formálódása idején az egykori honvédek politizáltak. Az 1861-es országgyűlés tagjai közül 61 olyan egykori 48-as honvédtisztet találunk, akiknek szoros kapcsolata volt valamely, az országban működő honvédszegélyező egylettel. Óriné, 1986. 226. p.

7 A honvédegyletek tagságának összetétele szervezetenként változott, a legtöbb helyen csak a 48-as honvédeket vették fel maguk közé, néhány egyesület a támogató tagokat is korlátozott jogú tagként kezelte, így például a Somogy megyei honvédegylet is. A Somogy megyei Honvéd Segélyezőbizotmány alapszabályai. Kaposvár, 1861. április 11. OSZK.

zítették bizonyos településeken.⁸ Számos hadiözvegy és hadiárva megélhetése vált szinte lehetetlenné a keresőképes családfő halála miatt.⁹

Az általunk ismert első honvédszegélyezés céljából alapított szervezet a Bereg megyei Honvédszegélyező Egyesület volt, amelynek megalakulása 1860. december 24-re esett.¹⁰ Az egyesületi honvédmozgalom történetével foglalkozó szakirodalom általában az 1861. január 20-án, a pesti Vadászkiáltó kávéház¹¹ melléktermében alapított Pest megyei Honvédszegélyező Bizottmány megalakulását veszi a mozgalom kiindulópontjának.¹² A bizottmány eredeti célkitűzései között szerepelt az „álhonvédek” koldulásának megszüntetése és a munkaképtelenné vált, ellehetetlenült egykori bajtársak helyzetének javítása, segélyezése, ameddig az Országgyűlés megfelelően nem rendezi a sorsukat.¹³ Felvetődött, hogy az egyesület megpróbál közbenjárni azon fegyvertársak érdekében, akiket megfosztottak hivataluktól honvéd múltjuk miatt.¹⁴ Emellett igyekeztek honvéd hagyományaikat ápolni, illetve életben tartani többek között azzal, hogy számos helyen ’48-as emlékműveket kívántak felállítani.¹⁵

Noha az országszerte gombamód szaporodó honvédegyletek igyekeztek egymással kapcsolatot teremteni, a felmerülő centralizációs törekvés – a pesti egyesület országos szinten adatokat gyűjtött a vidéki egyletektől – nem minden esetben működhetett, mert az azok egy része nem tett jelentést a pesti számára.¹⁶

A honvédszegélyező egyleteknek akadtak nagy tekintéllyel bíró támogatói az ellenzék, valamint a szabadságharc egykori vezetői között. Kossuth Lajos fontosnak tartotta a honvédszegélyező egyesületek létrehozását és működését. 1861. március 20-án kelt levelében fejtette ki Klapka Györgynek, milyen szerepet szánna a mozgalomnak.¹⁷ A levélből kitűnik, hogy az emigráció arra is felhasználná a pesti és az egyes megyei szintű honvédszegélyező szervezeteket, hogy az országban élő korábbi honvéddállomány összeírása megtörténhessen. Ennek célja egy esetlegesen kirobbanó, új szabadságharc előkészítése lett volna. Mindezt oly módon kívánták megvalósítani, hogy a következő információra kérdeztek rá az egykori honvédeknel: szüksége van-e segélyezésre, ha nincs, akkor mi ennek az oka?¹⁸

Kossuth Lajos a pesti egyesület kezébe adta volna az irányítást. Oda futottak volna be az összeírások, emellett ők rendelkeztek volna a gyűjtésekből befolyt segélyezési

8 Gondoljunk csak Arany János: Koldus-ének című versére, amelyet nyilván valós problémák láttán írt 1850-ben: „Ne pironassatok, hogy koldulni szégyen, / Koldusbotom miatt más piruljon, én nem!” ... „Azt mondák, mikor a harcban ömlött vérem, / Tíz holdnyi örökség lesz valaha bérem. / Tíz arasz is jó lesz, gondolám magamban, / Korántsem gyanítva, milyen igazam van: / Oh, ha megtaláltok egykor az útfélen, / Adjatok egy szűk sirt hazám szent földjében.”

9 Gánóczy, 1861. 151–153. p.

10 Csatáry, 1995. 119–120. p.

11 A mai V. kerületben, az Aranykéz utca 8. szám alatt működött.

12 Bár az imént említett pesti egyesület megalakulása és célkitűzései pozitív példaként lebeghetett a vidéken szervezkedő egykori honvédek szeme előtt, a honvédszegélyező egyesületek többsége már 1861 februárjában és márciusában megalakult; tehát sok esetben a pestitől függetlenül, helyi kezdeményezésre is jöttek létre. Ezt a tendenciát az általunk ismert, eltérő szövegezésű alapszabályok is alátámasztják.

13 Földesi, 2013. 120. p.

14 Vahot–Gánóczy, 1861. 153–154. p.

15 Farkas, 2010. 535–536. p.

16 Farkas, 2006. 52. p.

17 Szakács, 1972. 108. p.

18 Kossuth, 1882. 602–603. p. „Világosságban kell tartani a honvédek összes számát az országban: tisztet, altisztet, legénységet, s e végett, a hol még nem történt volna, a megyei segélyező bizottságok eszközöljék ki a megyénél a honvédek összeírását, mindenik mellet hozzáátévén, hogy van-e vagy nincs segélyezésre szüksége, s ha nincs, mért nincs? Ezen összeírások mind küldesenek be a pesti központi bizottsághoz...”

pénzek szétosztásáról. Kossuth említett levelének utolsó soraiban leírta, hogy magára a honvédségélyezésre is próbálnak külföldön pénzt szerezni, azonban ehhez szükségük volna az egyletek létszámára.¹⁹

1861 körül a rendőrhatalóságok rendre beszámoltak arról, hogy a honvédségélyezés csupán ürügyként szolgál arra, hogy megyénként felmérjék a harcképes honvédekét.²⁰ A fentiek miatt már a kezdeti időkben megfigyelték a mozgalmat, s nem kell csodálkoznunk azon sem, hogy a pesti Honvédségélyező Bizottmány soraiba az elejétől fogva besúgók épültek be.²¹

A Somogy megyei honvédegyelet történetének kezdetei

1861. március 12-én Kaposváron tartották meg a Somogy vármegyei rászoruló honvédek segélyezésére létrehozandó bizottmány első közgyűlését,²² melyen Nedeczky István²³ egykori honvédtiszt indítványozta, hogy más vármegyék példáját követve alakítsanak a megyében segélyező szervezetet mindaddig, amíg az Országgyűlés nem gondoskodik e rászoruló csoport sorsáról. Nedeczky javaslatához tartozott, hogy válasszák meg a bizottmány elnökét, akinek vezetése alatt megkezdhetik a tanácskozást, illetve alakítsanak ki választmányt, amely a segélyezés kezeléséért felel majd. Ezután a jelenlévők közfelkiáltással Igmándy Sándort²⁴ jelölték a bizottmány elnökévé, aki először nem kívánta elvállalni a tisztséget, mert Meszlényi Jenő²⁵ alezredes lett

19 Kossuth, 1882. 602–603. p. „Mi ígérjük, hogy a honvédségélyezés cím alatt külföldön egyes járulékokat iparkodunk eszközölni, de hogy ezt tehessük, szükséges, hogy a megyei albizottságok jelentsék be a pesti központnak a segélyezők számát, s a központi bizottság, e számra hivatkozva, felszólítást intézzen a hazához a hírlapokban, oly értelemben, hogy bár szép a mutatkozó részvétel, de a segélyezendők száma oly nagy, hogy többre van szükség. Ez nekünk alapot fog szolgáltatni...”

20 Őriné, 1986. 226. p.

21 Deák, 2015. 315. p.

22 A közgyűlés jegyzőkönyve másolatban maradt fenn a Belügyminisztérium anyagai között (MNL OL K 150. 1. rész 2763. cs.).

23 Nedeczky István (Lesencetomaj, 1832. március 22. – Biharugra, 1908. szeptember 3.) 1848 nyarán nemzetőrként részt vett a Dráva-vonal védelmében, 1848. október 15-től a 13. honvédszászlóalj hadnagya, 1849. február 1-jétől főhadnagy. Szolgált a 67. honvédszászlóaljban, valamint a nagykárolyi újonctelepen is. Május 1-jétől a 7. huszárezred alszázadosa. A fegyverletételt követően kényszersorozták a cs. kir. 1. huszárezredbe, ahonnan 1852-ben ún. váltságdíj ellenében léphetett ki. 1861-ben a Somogy megyei honvédegyelet jegyzője. 1864-ben az Almásy–Nedeczky féle függetlenségi szervezkedés egyik vezetőjeként várfogságra ítélték, melyet Olmützben töltött le. 1867-ben a koronázáshoz kötődően részesült kegyelemben. 1869–1878 között országgyűlési képviselő. 1878–1906 között az Országos Honvédegyelet irodafőnökeként vette ki a részét a honvédmozgalomból. (Bona, 2009. II. k. 143. p.)

24 Igmándy Sándor (Boldogasszonyfa, 1808. november 30. – Kaposvár, 1877. július 13.) 1828–1840 között a cs. kir. hadseregben szolgált a 3. és a 10. huszárezredben, főhadnagyként lépett ki. 1848. június 13-án nevezték ki a 8. honvédszászlóalj századosává. Júliustól a délvidéki hadszíntéren tevékenykedett. November 28-ától őrnagyként zászlóalja parancsnoka a bácskai hadtestnél. 1849 januárjától dandárparancsnok a szegedi hadosztálynál, majd április 1-jétől alezredes és hadosztályparancsnok a IV. hadtestben. Részt vett a Bácska és a Bánát felszabadításában, majd rövid ideig a szegedi hadmegye parancsnoka volt. Július 19-én léptették elő ezredessé. A szabadságharc során megkapta a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát (Makai–Héri, 1990. 26. p.). A fegyverletételt után bujkálni kényszerült. 1861-től 1877-ig a Somogy megyei honvédegyelet elnöke, illetve Somogy vármegye számvevője volt. Bona, 2015. I. k. 323. p.

25 Meszlényi Jenő (Kisdém, 1814. október 10. – Pozsony, 1900. június 20.) 1832–1848 között a cs. kir. hadsereg katonájaként a 31. és 32. gyalogezredben, a nemesi testőrségben és a 12. határőrezredben szolgált. Főhadnagyként lépett ki a seregből 1848 nyarán. 1848 szeptemberétől a 6. honvédszászlóalj századosa, végül őrnagyként szolgált a Hunyadi Önkéntes Csapat gyalogságánál. Október 9-étől alezredesként komáromi térparancsnok lett. 1849. május 23-án átvezényelték az Országos Főparancsnoksághoz,

volna a rangidős. Meszlényi ennek ellenére lemondott a megtisztelő posztról, és végül Igmándy elvállalta a megbízást.²⁶

Az egyesület kezdetben bizottmány néven működött. Vezetőségét egy elnök, egy alelnök,²⁷ egy jegyző, egy pénztárnok és egy-egy szavazati joggal bíró 12 fős választmányi bizottmány alkotta, akiket a közgyűlés választással jelölt ki megbízatásukra.²⁸

Az 1861. március 12-i bizottmányi közgyűlési jegyzőkönyv szerint a bizottmány az alábbi tagokból állt össze: első alelnöke Meszlényi Jenő, a másik alelnöke Kökényessi Szaniszló,²⁹ a jegyző pedig Nedeczky István lett. Az egyesület pénztárnokának gyulai Gaál Gusztávot³⁰ választották meg. Végül a választmányi bizottság névsorát is összeállították. A tagok: Markovich Adolf,³¹ Martein Róbert, Fornszek Sándor,³² Lovassy János,³³

ahol Kiss Ernő helyettese lett. A szabadságharc leverése után 18 év várfogságra ítélik, de 1850-ben kegyelemben részesült. Az 1860-as években a Somogy megyei honvédegylet tagja, 1861-ben alelnöke. Az 1890-es években már Pozsonyban él, és az ottani honvédegylet kötelékébe tartozik. Bona, 2015. II. k. 418–419. p.

26 MNL OL K 150. 1. rész 2763. cs.

27 Az egyesület alapszabályában csak egy alelnöki pozíció szerepel, ezzel szemben az alapuló közgyűlésen két alelnököt választottak meg.

28 A Somogy megyei Honvéd Segélyezőbizottmány alapszabályai. Kaposvár, 1861. április 11. OSZK

29 Kökényessi Szaniszló (Kökényes, 1817. november 13. – Margitta, 1889. február 27.) 1832-től hadfi a 39. gyalogezredben, 1844-től a 12. (Nádor) huszárezred főhadnagya. 1848. augusztus 20-ától cs. kir. alszázados, majd szeptember 21-től egy jászkun önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj parancsnoka. December 28-tól az alakulatából szervezett 65. honvédszászlóalj parancsnoka. A III. hadtest kötelékében részt vett a bánsági és a tavaszi hadjáratban. 1849 áprilisától alezredes és dandárparancsnok lett. A budai vár bevétele után megkapta a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát. Július 20-tól ezredes. A fegyverletétel után előbb halálra, majd 17 év várfogságra ítélték. 1856-ban kegyelemben részesült. Kezdetül tagja volt a Somogy megyei honvédegyletnek. 1880-tól rendőrségi fogalmazóként tevékenykedett, 1887-től a budapesti Honvédmenház parancsnoka volt. Bona, 2015. I. k. 376–377. p.

30 Gyulai Gaál Gusztáv (Büssü, 1816. augusztus 17. – Büssü, 1898. szeptember 5.) 1841-től szolgált a 2. (Hannover) huszárezredben előbb hadfiként, 1846-tól pedig hadnagyként. Harcolt a szerbek ellen, 1848 októbertől ezredével csatlakozott a honvédséghez. November 15-én alszázados, majd századkapitány. 1849 februárjától a III. hadtest kötelékében harcolt. 1849 június–júliusában ezredének pótlovazótisztje. A fegyverletételt követően elfogták, majd a fogságból megszökött és Belgiumba emigrált. 1855-ben tért haza, 10 év várfogságra ítélték, de 1856-ban kegyelemben részesült. 1861-ben és 1867-ben a Somogy megyei honvédegylet pénztárnoka volt. Bona, 2009. II. k. 372. p.

31 Markovich Adolf (Csernek, 1816. január 11. – Graz, 1889. július 25.). 1829–1848 között a cs. kir. hadseregben előbb hadfi a 60. gyalogezrednél, majd századkapitány a 9. (Miklós) huszárezrednél. 1848 szeptemberében–októberében harcolt a horvátok ellen. 1848 novemberétől a 9. huszárezred hadkiegészítő tisztje Derecskén. 1849. január 14-től őrnagy. Görgői seregében küzdötté végig a tavaszi hadjáratot. Május 12-től alezredes. A szabadságharcot ezredének ideiglenes parancsnokaként zárta. A fegyverletételt követően 5 év várfogságra ítélték, de 1850-ben kegyelemben részesült. A Somogy megyei honvédegylet tagja. 1869-ben belép az új honvédségbe, ahonnan ezredesként vonult nyugállományba. Bona, 2015. II. k. 405. p.

32 Fornszek Sándor (Torda, 1822 körül – Boldogasszonyfa, 1898. május 16.) A cs. kir. hadseregben 1839-től teljesített szolgálatot, 1846-tól hadnagy az 1. (Császár) huszárezredben. 1848 júliusától részt vett a délvidéki harcokban, ahol főhadnaggyá léptetik elő. 1848 novemberéig a Bácskában állomásozott ezredével, majd a feldunai hadtest kötelékébe került. 1849. januárjától az II. hadtest kötelékébe vezényelték át. Január 20-tól századparancsnok. Március 29-től őrnagy és osztályparancsnok. Áprilisban átkerült az I. hadtesthez, ahol végig küzdötté a tavaszi és nyári hadjáratot is. Április 30-án a tavaszi hadjáratban való hősi helytállásáért megkapta a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát. A fegyverletétel után halálra ítélték, majd 12 év várfogságra enyhítették az ítéletet. 1856-ban kegyellemmel szabadult. A Somogy megyei honvédegylet tagja. 1872–1897 között a szigetvári kerület országgyűlési képviselőjeként a 48-as párt tagja. Bona, 2015. I. k. 267 p. Sírja a boldogasszonyfai temetőben van. – A Szerk.

33 Lovassy János a szabadságharc során főhadnagyi rangig jutott. 1868-ban a Somogy megyei honvédegylet tagja. Bona, 1998. 404. p.

Ajer Mihály, Majthényi István,³⁴ Mérey Gyula,³⁵ Svastics Imre,³⁶ Nagy Mihály, László János,³⁷ Bárány Elek,³⁸ Vasváry József,³⁹ Zichy János gróf, Somssich Imre gróf,⁴⁰ Somssich Lőrinc gróf, Széchenyi Gyula gróf, Gaál Pál, Széchenyi Ferenc gróf, Inkey Zsigmond, Niczky György gróf,⁴¹ Széchenyi Tódor gróf, Tallián Kálmán, Tallián Ede, Bittó István voltak.⁴²

A bizottmány személyi összetételének kialakítása megosztotta az összegyűlteket, mert a választmányi tagok között szerepeltek olyan személyek is, akik nem rendelkeztek honvéd-múlttal. A problémát az jelentette, hogy a tagok egy része elkötelezett híve volt az ügynek és pénzügyileg hozzájárult a rászorulóknak segélyezéséhez, viszont nem rendelkeztek honvédmúlttal és ezt többen nehezményezték.⁴³

- 34 Majthényi István báró (Apáti, 1827. augusztus 13. – Nagyatád, 1877. április 25.) 1847-től hadfőként szolgált a 3. gyalogezredben. 1848. június 28-ától hadnagyként a 8. honvédszászlóaljban szolgált. Augusztustól részese a Bácskában folyó harcoknak. Október 10-től főhadnagy. November 30-án Szőregnél megsebesült. December 11-től százados. A szabadságharcot a bácskai, illetve későbbiekben IV. hadtest kötelékében harcolta végig. A fegyverletételt követően kényszersorozták a 18. gyalogezredhez, de 1850-ben elbocsátották. 1867-től a Nagyatádi járás szolgabírója, 1872-től pedig járásbírója. A Somogy megyei honvédegylet tagja. Bona 2009. II. k. 56. p.
- 35 Mérey Gyula (Bárd, 1825 – Budapest, 1908) 1848 júniusában a pesti 1. zászlóaljba került. Részt vett a horvátok elleni harcokban. Előbb hadnagy, majd főhadnagy a feldunai hadtestben. December 11-én századosként a somogyi 61. honvédszászlóaljhoz nevezték ki, de nem fogadta el a beosztást. A szabadságharc leverését követően kényszersorozták a 14. gyalogezredhez. 1852-ben elbocsátásra került. A kiegyezést követően a Somogy megyei honvédegylet tagja. Bona 2009. II. k. 95. p.
- 36 Svastics (Svastic, Svastits) Imre (Szentgálóskér, 1827. november 1. – Szentgálóskér, 1894. október 24.) 1848 szeptemberétől a Somogy megyei önkéntes nemzetőrszászlóalj hadnagya. Részt vett a horvát betörés utáni harcokban. November 7-én főhadnagy az alakulatánál, mely időközben átszerveződött a 46. honvédszászlóaljja. Előbb a feldunai hadtestben, majd a komáromi várórségben tevékenykedett. 1849. július 1-től századosként a 127. honvédszászlóalj parancsnoka. A Somogy megyei honvédegyletnek a kezdetektől tagja, Igmándy Sándor 1877-ben bekövetkezett halálától élete végéig az egylet 2. elnöke. Bona, 2009. II. k. 376. p.
- 37 László János (Bálványos, 1820 – ?). 1840-től szolgált a 10. (Vilmos) huszárezrednél előbb községtisztviselőként, majd 1848 szeptember 20-ától tizedesként. 1848 októberében hazaszökött, ezek után november 21-én hadnaggyá nevezték ki. Bemegyeiben részt vett az erdélyi hadjáratban. 1849 április 19-től főhadnagy, nem sokkal ezután a Bánság felszabadítása során fogságba esett, de sikerült megszöknie. Ezután Noszlopy Gáspár lovasszázadának a parancsnoka, július 16-tól alszázados. Bona, 2009. II. k. 19. p.
- 38 Bárány Elek (Jákó, 1830 – Mocsolád, 1883) 1848 júliusától a 8. honvédszászlóaljban szolgált. December 11-től hadnaggyá, 1849 áprilisától főhadnagy. A szabadságharcot a bácskai (IV.) hadtest kötelékében harcolta végig. Szenttamás bevételénél megsebesült. A fegyverletételt követően kényszersorozták a 30. gyalogezredbe. A Pataki-szervezkedésben betöltött szerepe miatt 1852-ben 8 év sánc fogságra ítélték, melyet Teresienstadtban töltött le, egészen 1857-ben kapott amnesztiájáig. A Somogy megyei honvédegylet tagja. Megyei hivatalnokként dolgozott. Bona, 1999. I. k. 91 p. Sírja az 1908-ban Felsőmocsoládra átnézett Mocsolád temetőjében van. – A Szerk.
- 39 Vasváry József (Keszthely, 1820. március 7. – ?). 1845-től tizedesként a 19. gyalogezredben szolgált. 1848 nyarán részt vett a délvidéki harcokban. Októbertől honvéd őrmester. A III. hadtest soraiban harcolta végig a szabadságharcot. 1848. december 20-tól hadnagy, 1849. január 16-tól főhadnagy, április 14-től pedig százados. A fegyverletételt követően kényszersorozták a 19. gyalogezredhez. 1851-ben szerelt le. A Somogy megyei honvédegylet tagja. Mikár Zsigmond 1869-es művében őrnagyként szerepel. Bona, 2009. II. k. 508. p., Mikár, 1869. 81. p.
- 40 Somssich Imre gróf (Mike, 1819. október 15. – Mike, 1886. január 28.) 1848. december 23-ától a Somogy megyei népfelkelő sereg lovasszázadának századosa. 1849 tavaszán Noszlopy Gáspár alatt szolgált. 1861-ben a Somogy megyei honvédegylet alapítótagja. 1861-ben és a kiegyezést követően is országgyűlési képviselő volt. Bona, 2009. II. k. 354. p.; MNL OL K 150. 1. rész 2763. cs.
- 41 Niczky György gróf 1848. december 23-tól a s Somogy megyei népfelkelés gyalogságának parancsnoka. 1849 februárjától a déli hadszíntéren a Bácskában vívott harcokban vett részt. Ezután a Bács megyei vésdereg egyik zászlóaljának őrnagya. A szabadságharc bukása után kényszersorozták egy császári dicsőítőezredhez. A Somogy megyei honvédegylet tagja. Bona, 2015. II. k. 446. p.

⁴² MNL OL K 150. 1. rész 2763. cs.

⁴³ Uo.

A közgyűlés napján, 1861. március 12-én este táncvigalmat rendeztek a rokkant honvédek javára Kaposváron; nagy valószínűséggel ennek a jótékonyági estnek a bevételéből, illetve a támogatók nagylelkű adakozásából teremtette meg az egylet a kezdő tőkéjét, azaz a segélyezési alapot.⁴⁴

A március havi közgyűlés azért is volt meghatározó, mivel a bizottmány határozatai alapján születhetett meg 1861. április 11-én maga az egyesület.⁴⁵ A bizottmány által tárgyalt célkitűzések és működési elvek tükrözik a későbbi alapító okiratban megfogalmazottakat. Mindenképpen figyelemre méltó az időpontok tudatos megválasztása: a bizottmányi gyűlés dátuma az 1848. évi márciusi események időpontjának adott évi környékére, míg szimbolikus módon az egyesület alapszabályzatának elfogadása az utolsó rendi országgyűlés áprilisi törvényei szentesítésének napjára esett.⁴⁶

Az egyesület alapszabálya előírta a segélyezésre jogosultak körét, illetve meghatározta az egyleti tagság feltételeit. A tagoktól erkölcsi feddhetetlenséget vártak el, ennek hiánya az egyletből való kizárást jelentette. Az alapító dokumentum szerint:

„Miután a bizottmány megalakult, a segélyezés azonnal életbe léptetendő, de hogy minden kijátszás lehetetlenítessék, mihez tartás végett kimondatik, hogy abban csak olyan egyének részesülhetnek, kik nemcsak honvédi minőségüket, de becsületességüket is vagy hitelt érdemlő bizonyítványokkal, vagy két honvédtiszt jóállásával igazolják. Ugyanezt kell a megye területén tartózkodó honvédtisztek összeírásánál is szem előtt tartani, mert olyan egyén, kinek becsületessége ellen kifogás tehető, nem csak a bizottmány tagja nem lehet, de a honvéd névre teljesen méltatlannak nyilváníttatik.”⁴⁷

Az egylet bizottmányi tagságába bekerülhettek olyan személyek, akik nem voltak ugyan honvédek, azonban anyagi támogatást nyújtottak az egyesületnek. Mint tagok, jogosultak voltak részt venni az üléseken és felszólalni, szavazhattak is, azonban segélyben kizárólag az egykori honvédek részesülhettek. Épp ezért a pénztárnok feladatát csak 48-as honvédmúlttal rendelkező tag tölthette be.⁴⁸ Az egylet évente nyilvános közgyűlésen és írásban is pontosan elszámolt az általa kezelt pénzösszeggel, egyszerre bizonyítva ezzel a közösségnek pénzkezelésük átláthatóságát, egyben ténykedésük sokrétűségét és társadalmi hasznosságát.

Az egyleti vagyon felét tőkésítették és kölcsönöket folyósítottak belőle, főleg olyan egykori honvédtiszteknek, akik megfelelő biztosítékot tudtak felmutatni. Amennyiben felmerült a lehetősége annak, hogy a kölcsönadott pénz nem kerül visszafizetésre, azonnal behajtották az összeget, és egy megbízhatóbb személynek utalták ki. Az egyleti vagyon másik felének kamataiból a rászoruló honvédek támogatását próbálták fedezni.⁴⁹

A Somogy megyei honvédegylet az alapszabály értelmében saját hivatalos pecséttel rendelkezett, melynek általunk ismert változatán a következő felirat áll: „Somogy vármegyei 1848/9 Honvédsegélyező Egyesület”.

Az alapszabály arról is rendelkezett, hogy az egylet megszűnése esetén mi a teendő. Kimondta, hogy az egylet abban az esetben tekinti befejezettnek működését, amennyiben a segélyezésre szoruló honvédek helyzetét az Országgyűlés megfelelően rendezte. Amennyiben ez bekövetkezik, az egylet vagyonát Somogy vármegyében egyéb jótékony célra kívánták fordítani.⁵⁰ Sajnos információk hiányában nem tudjuk, hogy a

44 Rokkant honvédek javára. Vasárnapi Újság, 1861. március 11. 129. p.

45 A Somogy megyei Honvéd Segélyezőbizottmány alapszabályai. Kaposvár, 1861. április 11. OSZK.

46 Uo.

47 Uo.

48 Uo.

49 Uo.

50 Uo.

honvédegyletek felosztatását követően az egyesület működött-e illegálisan 1862 és 1867 között, s azt sem, hogy mi lett az egyesület vagyonának a sorsa.

Az újjáéledő honvédegyleti mozgalom Somogy vármegyében

A honvédegyleti mozgalom megújulása a kiegyezéshez vezető tárgyalások és megállapodások idejére datálható. 1867. március 21-én a Pesten és Budán élő honvédtisztek Mikár Zsigmond⁵¹ lakásán egy emlékiratot fogalmaztak meg az országgyűlési képviselőknek címezve, amelyben felhívták a figyelmet az egykori honvédek, illetve elhunyt bajtársaik özvegyeinek és árváinak elkeserítő szociális helyzetére. Nem sokkal ezután, 1867. április 6-án Pesten létrehozta egy új ideiglenes bizottmányt, június 23-án pedig újraalakították az egyesületet, amelynek elnöke a szabadságharc egykori tábornoka, Perczel Mór lett.⁵² 1867–1868 során legalább nyolcvannyolc honvédegylet alakult meg,⁵³ illetve folytatta 1861-es működését, melybe beletartozott a Somogy megyei honvédegylet is.⁵⁴

A Somogy megyei honvédegylet ideiglenesen az 1867. június 30-i kaposvári közgyűlésen alakult újjá az egykori elnök, Igmándy Sándor vezetése alatt. Az egyesületi jegyző feladatát Schäffer Alajos főhadnagy⁵⁵ látta el.⁵⁶ A gyűlésen azonban a megyében élő honvédek közül mindössze néhányan jelentek meg; ebben feltehetően szerepet játszott a beidegződött óvatosság mellett az a valószínűsíthető körülmény is, hogy csupán a volt tisztikar körében terjesztették el a szervezkedés hírért. Ezen az összejövetelen állították össze azt a küldöttséget, amely az 1867. július 7-én tartott Országos Honvédegyleten képviselte a somogyi honvédeket.⁵⁷ Határozatot hoztak arról, hogy amennyiben az országos gyűlés a honvédegyletek együttes ügyvezetését tartja célszerűnek, abban az esetben a Somogy megyei honvédegylet vagyonát felküldik Pestre. A nagylelkű gesztus háttérére egy a gyűlésről beszámoló újságcikk világíthat rá, vagyis, hogy tragikomikus módon mindössze 8 Ft-ról volt szó. Döntöttek arról, hogy felállítják a honvédigazoló bizottmányt, amely feladatának a vármegyében élő honvédek felkutatását, azok 48-as

51 Mikár Zsigmond (Buttyin, 1826 ősze – ?). 1845-től a 9. (Miklós) huszárezred önkéntese. Ezredével a feldunai (VII.) hadtest kötelékében harcolta végig szabadságharcot. 1849 február 1-jétől hadnagy, augusztus 10-től főhadnagy. Későbbi honvédegyleti iratokon századosi rangban szerepelt. 1849 őszén az 1. huszárezredbe sorozták be, ahol egészen 1852-ig szolgált. Dégen istállómasterként dolgozott a Festetics családnál. Jegyzője volt a buda-pesti honvédegyletnek, illetve a Honvédegyletek Országos Választmányának. 1869-ben a még életben lévő igazolt 48-as tisztekről névjegyzéket állít össze. Az újonnan megalakuló Magyar Királyi Honvédség névkönyvét is elkészítette. 1891-ben pedig a még életben lévő honvédekről készített névjegyzéket, honvédegyletenként lebontva. Bona, 1999. II. k. 491. p.

52 A budapesti honvédegylet... Pesti Napló, 1867. június 29. 3. p.

53 Az egyesület pontos számáról és működéséről Mikár Zsigmond két honvéd névkönyve ad nekünk információt, az 1869-es munkájában 90 egyletről számol be, 1891-ben 88-ról, de kritikával kell kezelni ezeket az adatokat, mert akadt olyan egyesület mely csak papíron létezett, ilyen volt például a Ceglédi honvédegylet, amely csak 1894-ben küldi be a tagnévsorát a Központi Választmányának. Lásd HL VI. 14. 11. d. Ivánka Imre országgyűlési beszédében több mint 100 egyletről tesz említést (Képviselőházi Napló, 1878. XIV. k. 348. p. Ivánka Imre beszéde 1880. november 9.), erre az állításra Novák Gusztáv reflektált, aki azt állította, hogy 89 egyesületnél sosem volt több Képviselőházi Napló, 1878. XV. k. 270–271. p. Novák Gusztáv beszéde 1880. november 30.

54 Farkas, 2017. 1019. p.

55 Schäffer Alajos (Kaposvár, 1829 – ?). A szabadságharc során főhadnagyi rangig jutott. A Somogy megyei honvédegylet tagja, jegyzője, később alelnöke. Bona, 1999. III. k. 100. p.; HL VI. 14. 3. d.

56 Mikár, 1869. 81. p.

57 Az előzetesen kijelölt delegáció névsorra eltér az utazó képviselők listájától. Fornszek Sándor, gyulai Gaál Gusztáv és Stenczer Ede csatlakozott az utazókhoz. Lovassy János végül nem tartott a képviselőkkel. Andorka Gyula: Újdonságok honvédegylet június 30-án. Somogy, 1867. július 2. 3. p.

katonai múltjának tisztázását és igazolását, valamint nyilvántartását jelölték meg. Végezetül eldöntötték, hogy a következő gyűlés időpontja a vármegye bizottmányi ülésének második napjára essen.⁵⁸

Az 1867. július 7-én délután tartott Országos Honvédegyleten hatvankettő egylet képviseltette magát,⁵⁹ köztük a somogyi szervezet is. Az egylet képviselői között – akik leginkább az elnökség tagjai voltak – találjuk: Igmándy Sándor, Kökényessi Szaniszló, Fornszek Sándor, Philipovics József, Krisztinkovits Antal,⁶⁰ Majtényi István, Mérey Gyula, Gaál Alajos, gyulai Gaál Gusztáv, Stenczel Ede⁶¹ nevét, akik ekkor Pestre utaztak.⁶² A találkozó helyszínéül a régi Fűvészkertben épült cirkusz⁶³ szolgált, amelyet erre az alkalomra kibéreltek, némileg felújítottak és feldíszítettek.

Az összegyűlteket mindenekelőtt megfogalmazták a mozgalom elsődleges célját: javítani kívánták az egykori bajtársak anyagi, erkölcsi és szellemi állapotát. Döntés született arról, hogy a következő gyűlésen elfogadják az alapszabályt, illetve létrehozzák a Központi Választmányt. A felmerülő közös költségek felmérését, illetve az alapszabály kidolgozását a pesti honvédegylet bizottmányára, egyben az ideiglenes Központi Választmányra bízta. Elfogadták Bethlen Olivér⁶⁴ javaslatát, miszerint a honvédegyletek *A Honvéd* címmel hivatalos lapot indítsanak.⁶⁵ Mikár Zsigmondot pedig saját kérésére megbízták egy országos honvéd névjegyzék összeállításával.⁶⁶ Végül megállapodás született arról, hogy a következő Országos Honvédegylest 1867. október 6-án, Aradon tartják meg.⁶⁷

Burics Ferenc⁶⁸ 1867. július 23-án a *Somogy* című hetilap megjelentette nyílt levelét, amelyben nehezményezte, hogy a június 30-i honvédegylet felhívása csak az

58 Andorka Gyula: Újdonságok honvédegylet június 30-án. *Somogy*, 1867. július 2. 3. p.

59 Nagy valószínűséggel *A Honvéd* eltúlozta a honvédegyletek számát, az adatok ellentmondásosak, a Magyar Újság 60-ról tesz említést, még Mikár Zsigmond névkönyve szerint 42 egylet véglegesen, 12, köztük a somogyi is ideiglenesen alakult meg a július 7-ei Országos Honvédegylestől. Farkas, 2010. 536. p.

60 Krisztinkovits (Krisztinkovich) Antal (? 1827. október 16. – Budapest, 1899. március 19.). 1848. augusztus 16-tól a 2. nemzetőrszázalój kötelekében szolgált. 1849. június 26-tól hadnagy, majd július 18-tól főhadnagy a 18. (Attila) huszárezrednél. A szabadságharcot követően ügyvédként, majd törvényszéki ülnökként dolgozott Kaposváron. Megválasztották a Somogy megyei honvédegylet jegyzőjének. 1879-től Győr vármegye számvevője, 1890-től Pesten praktizál ügyvédként. *A Vízügyi és Hajózási Közlöny* szerkesztője volt. Bona, 1999. II. k. 323. p.

61 Stenczel Ede tüzér főhadnagyként zárta a szabadságharc küzdelmeit. Az 1860-as években a Somogy megyei honvédegylet tagja volt. Bona, 1999. III. k. 183. p.; Mikár, 1869. 81. p.

62 A Honvédegyletek keletkezése és működése 1867-ben. *A Honvéd*, 1867. szeptember 16. 55. p.

63 A régi Fűvészkert az ELTE Múzeum körüli tömbjében, a mai Gólyavár területén volt. Az alsóbb néposztályok népszerű szórakozóhelyévé vált, cirkusszal, lovardával, dohányárudával. Más források szerint a helyszín a Lovarda volt. <http://lasdbudapestet.blogspot.com/2015/04/fuveszkert.html> (Megtekintés: 2018. szeptember 5. Az országos honvédegylet. Politikai Újdonságok, 1867. július 10. 334. p.

64 Bethlen Olivér (Koloszvár, 1826. december 9. – Velence, 1892. november 8.). 1843–1845 között hadnagy a 7. huszárezredben. 1845-ös kilépését követően jogi vizsgát tett és gyakornok volt a kincstár nagyszobai hivatalánál. 1848. június 19-től főhadnagy a 10. honvédszázalójnál. A bevonulás helyett önkéntes századot szervez Kolozsváron, később ebből alakult a 11. honvédszázalój. Augusztus 3-ától hivatalosan átvezényelték ehhez, majd szeptember 23-tól százados. A 11. honvédszázalój soraiban harcolt 1848 októberétől 1849 márciusáig. Március 12-től őrnagy. Április 8-án megkapta a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát. A szabadságharc végén alezredes Bem József törzskarában. 1849-ben hadbíróság elé került, de 1850-ben kegyelemben részesült. 1867–1870 között *A Honvéd* című katonai hetilap szerkesztője volt. A Pesti Honvédegylet tagja. Bona, 2015. I. k. 193–194. p.

65 Farkas, 2010. 536. p.

66 Valójában Mikár már hamarabb kibocsátott egy körlevelet a honvédnévjegyzék ügyében. A budapesti honvéd ideiglenes bizottságnak... Pesti Napló, 1867. június 22. 3. p.

67 Farkas, 2010. 536. p.

68 Burics Ferenc volt pesti csatár a 12. honvédszázalój 1. századában szolgált őrmesteri rangban. Burics Ferenc: Nyílt levél a tisztelt Somogy megyei honvédtiszti egylethez. *Somogy*, 1867. július 23. 1–2. p.; Mikár, 1891. 274. p.

egykori tiszteknek szólt, az altiszteknek, a közhonvédek kihagyták belőle. A levél felemlegette a honvéd sorállomány érdemeit, s annak fontosságát, hogy méltányos elismerést és igazságot kapjanak.⁶⁹

1867 októberében számos egyesület tüntetett és gyászmisét tartott az aradi vértanúk emlékére – így tett többek között a somogyi egyesület is.⁷⁰ Október 6-án a kaposvári római katolikus templomban Komesz György kanonok tartotta az emlékező istentiszteletet, az egyesület tagjai pedig méltóképpen képviselték az ügyet és szervezetüket. Erről Krisztinkovits Antal a *Honvéd* hasábjain számolt be: „... a ravatal előtt felállított és fekete bevont zászló alatt a ravatalt díszesítő száz égő gyertya lángjának fényárja mellett jobbról és balról egyenruhás, szürke köpenyben álló hat honvédőr bizonyítéka volt a kaposvári honvédegylet tagjai keblében égő hő szeretetnek...”⁷¹

Az eredeti dátumra tervezett honvédegyleti ülést a Belügyminisztérium betiltotta, tartva a lehetséges országos tüntetésektől, s ez a kossuthi eszméket valló honvédek körében erős tiltakozást váltott ki. Az új időpontra október 28-át és 29-ét jelölték ki, a helyszínül pedig Budán a Horváth-kertben található Budai Nyári Színkört⁷² választották. Az Országos Honvédegyleti Ülésen ezúttal ötvenhat honvédegylet képviseltette magát.⁷³ A somogyiak képviselői ezúttal: Gaál Alajos, Krisztinkovits Antal és Stenczel Ede voltak.⁷⁴

Ezen az összefüggésben az alapszabály elfogadása és a vezetőség megválasztása volt a legfontosabb feladat. A jelenlévő honvédek egyhangúlag szavazták meg az Országos Honvédegyleti Központi Választmánya elnökének Perczel Mórt, első alelnökének Beniczky Lajost, második alelnöknek Horváth Jánost, országos főjegyzőnek pedig Mikár Zsigmondot.⁷⁵

A gyűlés második napján került sor a 30 fős Központi Választmány tagjainak megválasztására. Elfogadták, hogy a Központi Választmánnyal kapcsolatban felmerülő költségeket az egyesületek létszámuk arányában viseljék, továbbá, hogy közös költségen emlékművet építenek Pesten és Aradon, illetve döntöttek egy tiszti iskola létesítéséről is. Megfogalmaztak két emlékiratot, amelyeket az Országgyűlésnek címeztek. Ebben az általuk vélt két legfontosabb kérdéskörrel írtak; a honvédségélyezés ügyéről, illetve az önálló Magyar Királyi Honvédség felállításáról.⁷⁶

A honvédegyletek az országgyűlésen az 1848–1849-es alapokra⁷⁷ hivatkozva követelték a segélyezés azonnali megkezdését. A frissen kinevezett Andrássy-kormány

69 Uo.

70 Farkas, 2010. 546. p. – 1867 júniusában már a lapok hasábjain megjelent a nyilvános gyűjtés eredménye az aradi vértanúk szobrára, októberben pedig a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság küldöttei: Gyulai Pál, Szász Károly és Dux Adolf, valamint a pesti központi honvédegylet delegációja: Perczel Mór elnök, Patay, Markos képviselők és Mikár egyleti jegyző nagy tömegjelenlétében, ünnepélyes körülmények között leplezték le a kiskunfélegyházi Petőfi-emléktáblát. Az aradi vértanúk emléksobrára. Nefejejts, 1867. július 30. 319. p., Ua. 1867. október 20. 4. p.

71 Honvédtűz. A Honvéd, 1867. október 21. 95. p.

72 Budapesten, a Krisztinavárosban lévő Horváth-kertben állt. Az 1840-es években épült 1600 férőhellyel, 1861-től magyar nyelvű darabokat adtak elő benne. Közel 100 éven keresztül működött. 1937-ben lebontották. <http://katalisztbakancs.blogspot.com/2017/02/legyen-horvath-kertben-budan.html> Megtekintés: 2018. szeptember 14.

73 Farkas, 2010. 536. p.

74 Az országos honvédegyleti ülésen jelen lévő névsorra. A Honvéd, 1867. november 11. 119. p.; HL VI. 14. 1. d.

75 Farkas, 2010. 536–537. p.

76 Uo.

77 Kossuth Lajos 1849. május 27-ei rendeletében ezt írta: „Részemről kevesebb kötelességet nem ismerek, mint azokról, kik e szent harcban részt vettek, vagy kik jövője a haza szabadságát s függetlenségét biztosítandják – gondoskodni! Vitéz seregeink közül sokan a csatatéren találták hősi halálukat, ezek dicső legszebb pályájukat elvégezték, kísérje őket a nemzet, haza, s kormány igaz hálája, – a késői ivadék is meghajolva érdemeik előtt csak áldva fogja a haza megmentőit említeni. De sokan a harc részesei

ezzel nehéz helyzetbe került, mert a közvélemény hatalmas nyomására, ugyanakkor az uralkodóra és a nemzetiségekre⁷⁸ is tekintettel kellett lenniük.⁷⁹

A politikai feszültséget főleg a kiegyezést ellenző, szélsőbaloldalon politizáló képviselők növelték, akik közül jó néhányan az Országos Honvédegyletben is szerepet játszottak. Törvényjavaslatuk értelmében a kormány feladata lett volna, hogy a költségvetés biztosításával az elhunyt honvédek özvegyeiről, árváiról segéllyel, a rokkant és munkaképtelen honvédekről nyugdíjjal, a munkaképesekről pedig a Magyar Királyi Honvédségben, vagy valamely más állami hivatalban történő elhelyezéssel gondoskodjon. Érthető módon a kormánypártiak elzárkóztak ettől a javaslattól. Egyfajta kiutat jelentett, hogy Ferenc József az Országgyűlés által a koronázás alkalmából neki és Erzsébet királynénak juttatott tradicionális koronázási ajándékot – 50 000–50 000 aranyat – felajánlotta az egykori honvédek, illetve árváik és özvegyeik segélyezésére.⁸⁰

Megjegyzendő, hogy ez volt az uralkodó életében az egyetlen személyes gesztus, amelyet a 48-as honvédek kárpótlása érdekében tett vagy engedélyezett. A kormány ennek köszönhetően előbb egy ideiglenes bizottságot hozhatott lére a leginkább rászorulóknak segélyezésére; majd 1867 decemberében megkreálta a Miniszterelnökség szervezetén belül a Honvédségélyező Hivatalt, amely az uralkodópár által felajánlott 100 000 aranyat és a további adományokból befolyt 170 000 forintot volt hivatott megfelelően szétosztani.⁸¹ A honvédegyletek nyomásának tehát egyértelműen megvolt a hatása, de a segélyezést így sem sikerült teljes mértékben megoldani.⁸²

A Somogy megyei honvédegylet újbóli megalakulását 1867. november 2-án mondta ki a Kaposváron tartott közgyűlés – ezzel létrejött és 1911-ig működött a szervezet. A személyi változást tekintve annyi történt, hogy Schäffer Alajos helyett Krisztinkovits Antal látta el a továbbiakban a jegyzői feladatokat. Határozatot hoztak arról, hogy az egylet kiterjeszti egész Somogy vármegye területére a tevékenységét, és döntés született, hogy a közgyűléseket negyedévente február, május, augusztus és november hónapok 1-jén tartják. A bizottmányi ülések időpontjának pedig minden hónap első és harmadik vasárnapját jelölték ki.⁸³

Az 1867. november 21-én Kaposváron tartott bizottmányi ülésen határozatot hoztak a segélyezésre vonatkozóan. E határozatban – az Országos Honvédegyülésen előirányzottak alapján – kimondták az egylet fő célját, amely a még élő honvédek anyagi, szellemi, erkölcsi fennmaradásának és jobbításának érdekében történő tevékenység.

közül a szent kötelességük teljesítése közben annyira megsebesítettek, hogy többé semmi szolgálatra nem alkalmasak, s ha róluk a haza melynek életüket szánták fel, nem gondoskodik, nyomorúságban kénytelenek életüket folytatni.” Tóth, 1999. 159. p.; KLÓM, XV. k. 409. p.

78 Az 1848/49-ben a szabadságharc ellen fellépő nemzetiségek képviselői erőteljesen honvédegylet-ellenesek voltak, hiszen azokban a magyar nacionalizmus helyi szervezeteit látták. Országgyűlési tudósítások. A képviselőház ülése június 21-én. Politikai Újdonságok, 1867. június 26. 308. p.

79 Kozári, 2018. 86–87. p.

80 „A király és királyné az országgyűlés által koronázási ajándékul nyújtott 100,000 darab aranyat a honvédek árvái, özvegyei s a munkaképtelenné vált honvédek fölsegélésére adományoztak. E nagylelkű tettet lelkesedéssel fogadja bizonyára az egész ország s követve a nemes példát, ez alaptőkét oly összegre emeli, a milyen – méltó lesz a nemzethez és az ügghöz, melyet a 48/49 ki harc dícső hősei védelmeztek.” A király és a királyné... Magyarország és a Nagyvilág, 1867. június 15. 287. p.

81 Intézkedés a honvédségélyezés ügyében. Vasárnapi Újság, 1867. december 1. 592. p.

82 Farkas, 2017. 1026. p.

83 Mikár, 1869. 81. p.

Az egylet kötelezettséget vállalt arra nézve, hogy a hozzá indokoltan segélyhez folyamodók ügyét mind az országos hatóságok előtt támogatni fogja.⁸⁴

A Somogy megyei honvédegylet céljai eléréséhez szükséges alaptőkéjének növelése érdekében több jótékony táncvigalmat szervezett – 1868. február 5-én, Kaposváron a vármegyeház nagytermében, 1868. február 10-én pedig Nagyatádon. A két báli mulatság bevétele összesen 957 forint 64 krajcárra rúgott, s ennek nagy részét a rokkant honvédek, illetve a rászoruló özvegyek és árvák segélyezésére fordították.⁸⁵

A Somogy megyei honvédegylet és a honvédegyleti mozgalmon belüli viszály

Már a kezdeti időszakban jelentkeztek nézetkülönbségből fakadó ellentétek, viszályok. Az Országos Honvédegylet vezetése politikailag igen széles palettán helyezkedett el, és ez folytonosan magában hordozta a konfliktusok lehetőségét is. A mozgalom vezetésében főszerepet vállaló két egykori 48-as tábornok, Perczel Mór és Klapka György a Deák-párti politika híveként igyekezett a honvédegyleteket kormánybarát irányba terelni vagy legalábbis semlegességre bírni. Ezzel szemben a szélsőbaloldali, ellenzéki politika hívei, akik egyre inkább teret nyertek a honvédegyletek vezetésében, igyekeztek az egyleteket nem csak segélyező, hanem politikai szervezetként is felhasználni.⁸⁶

Az elkerülhetetlennek tűnő összetűzést végül Mikár Zsigmond egyleti titkár robbantotta ki azzal, hogy saját szakállára nyomozásba kezdett a Pesti Takarékpénztárnál az 1861-es Országos Honvédségélyező pénztáros, Vidács János⁸⁷ ellen. Noha kutatása sikertelenül zárult, mégis széles körben terjesztette, hogy Vidács nem tud elszámolni az emigrációtól kapott pénzekkel. Mikár lejárató kampánya visszafele sült el, ugyanis Vidácsnak fülébe jutottak a vádaskodások és ennek megfelelően megtette az ellenlépéseket. 1868. január 6-án a Honvédegyletek Központi Bizottmányának ülésén visszautasította a rágalmakat. Az elnöklő Perczel, mivel nem érezte át az ügy súlyosságát „magánjellegű vitának” nyilvánította az összetűzést.⁸⁸

Mikor 1868 februárjában Perczel Mór a közösügyi tárgyalásokra utazott, az alelnök Beniczky Lajos – Vidács követelésének eleget téve – összehívta a Központi Választmány ülését, melyen Mikár ellen vizsgálatot kezdeményeztek. Ennek eredményeként a végén felmentették a tisztségéből, s felszólították arra, hogy adja át az Országos Központi Honvédegylet iratanyagát és pecsétjét. Ezt Mikár megtagadta, ezért február 27-én ismételten felmentették tisztségéből és ideiglenesen Barsy József lett a főjegyző.

84 Krisztinkovich Antal: Kivonat a somogymegyei honvédegylet 1867-ik évi november 21-én Kaposvárott tartott bizottmányi ülés jegyzőkönyve. A Honvéd, 1867. december 2. 144. p.; Krisztinkovich Antal: 1867-ik évi november 21-én Kaposvárott tartott honvédegylet választmányi ülés jegyzőkönyvének kivonata. Somogy, 1867. november 26. 1–2. p.

85 A Somogymegyei honvédegylet... Budapesti Közlöny, 1868. március 28. 907. p.; Somogy megye honvédegylete... Politikai Újdonságok, 1868. január 22. 44. p.

86 Szakács, 1972. 82–83. p.

87 Vidács (Vidáts) János (Nagykomlós, 1826 – Budapest, 1873). A márciusi ifjak egyike. 1848 augusztusában a Földváry-féle önkéntes zászlóalj főhadnagya volt. Szeptembertől a 14. honvédszászlóalj őrmestere, december 14-től hadnagya. 1849 június 23-ától főhadnagyként szolgált a VII. hadtestben. Egy ideig vészbíróként tevékenykedett. Görgey Ármin különítményében szolgált 1849 májusától. A szabadságharcot századosi rangban fejezte be. A fegyverletételt követően várfogságra ítélték. 1853-ban kegyelemben részesült. A családi gyárban dolgozott, később annak vezetője volt. Az 1861-es, 1865-ös és az 1868-as esztendőken országgyűlési képviselőnek választották. 1861-ben Pest város tanácsnokaként, 1869-től takarékpénztári elnökként tevékenykedett. A Pesti honvédegylet tagja. A Honvédmenház alapítója. 1873-ban csődbe ment és öngyilkosságot követett el. Bona, 2009. II. k. 529. p.

88 Farkas, 2010. 547–548. p.

Végül az ex-főjegyző nem tehetett mást, az egylet iratanyagát és pecsétjét elküldte Bécsbe Perczelnek, s az általa őrzött ereklyéket a Nemzeti Múzeumban helyezte el.⁸⁹

Az 1868. március 25-én a Bécsből hazatérő Perczel „vezéri hatalommal”⁹⁰ haldéktalanul összehívta a Központi Választmány ülését, amelyen megpróbálta visszavonadni Mikár felmentését. Kérése orvosolta volna a kirobbant konfliktust, ugyanis így nem kellett volna a felmentés jogszerűségét megvitatni. Azonban a választmányban többségben lévő, szélsőbaloldallal rokonszenvező honvédek heves tiltakozása egyértelművé tette, hogy ez a vita már nem a Mikár–Vidács féle botrányról szól, túlnőtt azon, és egy, a honvédegyleti mozgalom vezetésében dúló, politikai töltetű hatalmi harccá szélesedett ki. Perczel felosztatta a bizottmányt és az országos vezetést a buda-pesti egyletre kívánta átruházni.⁹¹

1868. március 29-én Perczel a buda-pesti honvédegylet ülésén fejtette ki nézeteit a helyzetről. Perczel itt elmondott beszédében a szélsőbaloldalt tette felelőssé az őt és Mikárt ért politikai támadások miatt; Kossuth Lajos személye ellen is „egész szenvedéllyel”, élesen kikelt, vadul bírálva őt a „múltban elkövetett bűnei” miatt.⁹² Végezetül kijelentette: felosztatja a Központi Választmányt, mert az ott lévő ellentétek ártanak a honvédügynek.⁹³ Beszéde futótűzként terjedt a sajtó, illetve személyes beszámolók útján, így megrengette a teljes közvéleményt.⁹⁴

1868. április 2-án Perczel kiadott egy kiáltványt „A magyarországi összes honvédegyletekhez” címmel, melyben kifejtette: a honvédügyre nézve káros, hogy a Központi Választmányon belül egyesek saját politikai érdekeit tartják szem előtt. Semmisnek nyilvánította a Központi Választmány február 10-én hozott döntéseit és felkérte a buda-pesti honvédegyletet az Országos Honvédgyűlés összehívására. Április 4-én Beniczky alelnök vezetésével összeülő Központi Választmány közgyűlése jogilag erősen vitathatónak nyilvánította Perczel lépését és határozottan elutasította a felosztatást. Május 4-re már ők hívtak össze egy országos gyűlést a helyzet rendezésére.⁹⁵

Az elmérgesedett ügyben a Somogy megyei honvédegylet is kénytelen volt állást foglalni. 1868. április 5-én Kaposváron tartott gyűlésén az egylet rosszallását fejezte ki Mikár felfüggesztésével, illetve a helyére történt ideiglenes főjegyzői kinevezéssel kapcsolatban. Mivel az ő értelmezésükben erre a Központi Bizottmány nem volt felhatalmazva, ezért az eljárást helytelennek és jogtalannak tekintették, továbbra is Mikárt fogadták el főjegyzőnek. A somogyiak hangsúlyozták, hogy a Központi Bizottmánynak nincs joga presszionálni a többi honvédegyletet, ha pedig visszaélés történt, az a többi egyletet is érinti, amelyeknek a kérdésbe beleszólásuk van. A somogyi honvédek nehezményezték a Központi Bizottmány azon eljárását, már csak azért is, mert a Mikár-ügyben vizsgálódó bizottság három tagjával is privát nézeteltérése volt az érintettnek. A szervezet tagjai felhívták a figyelmet arra, hogy az alapszabály szerint az Országos Honvédgyűlés által választott tisztviselő leváltásáról nem a Központi Bizottmány, hanem csakis a közgyűlés határozhat.⁹⁶ Április elején a honvédegylet egyértelműen

89 Farkas, 2010. 548–550. p.

90 A központi honvéd-bizottmány mai ülése. Fővárosi Lapok, 1868. április 4. 315. p.

91 Farkas, 2010. 551. p.

92 A központi honvéd-bizottmány mai ülése. Fővárosi Lapok, 1868. április 4. 315. p.

93 Farkas, 2010. 551. p.

94 A lapok már közlik a pro et contra Perczel híres nyilatkozata folytán. Fővárosi Lapok, 1868. április 5. 319. p.

95 Farkas, 2010. 553. p.

96 Honvéd-ügy. A Honvéd, 1867. november 25. 134–136. p.

kiállt Perczel mellett, és a kaposvári gyűlés jegyzőkönyvét megküldték az Országos Honvédegylet elnökének.⁹⁷

A kialakult helyzet megosztotta az ország honvédegyleteit és a szervezet tagjait egyaránt; a megoldás pedig ezek reakcióitól függött. Április folyamán a honvédegyletek ülésein kiemelt téma volt az országos vezetőségen belül kirobbant marakodás kezelése. Három fő álláspont körvonalazódott: voltak egyletek, amelyek kiálltak Perczel Mór mellett, olyanok, amelyek álláspontja szerint Perczel Kossuth-ellenességével és a választmány önkényes feloszlásával túlment a tūrésí határon, valamint volt egy harmadik csoport, mely a mielőbbi megbékélés mellett érvelt.⁹⁸

A fejlemények megkívánták a Somogy megyei honvédegylet rendkívüli közgyűlésének összehívását. A Mikár-üggyel foglalkozó 1868. április 28-i összzejövetelen mintegy hatvan somogyi honvéd jelent meg. A fennmaradt jegyzőkönyv révén betekintést nyerhetünk a bizonyára szintén indulatokkal terhes ülés lefolyásába. Az egylet tagjai sem voltak egységes véleményen, többórás intenzív vita után jutottak csak döntésre. A gyűlés elején ismertették a Mikár-üggyel kapcsolatos információkat, bemutatták a birtokukba jutott iratokat és értékelték a kialakult helyzetet. Gosztonyi Lajos⁹⁹ védelmébe vette az Országos Központi Bizottmány eljárását, míg Fehér Pál és Szébenyi Lajos¹⁰⁰ a határozattal szemben szólalt fel. Az egyesület elnöke, Igmándy Sándor a határozat mellett érvelt. Tallián Károly beszédében Mikárt vette védelmébe.¹⁰¹

A közgyűlés megvitatta Perczel kiáltványát, hiszen el kellett dönteni, hogy küld-e követet a Somogy megyei honvédegylet a május 4-i országos gyűlésre? Ebben a kérdésben sem volt egységes az egylet álláspontja; többen a követküldés mellett érveltek, Niczky György gróf viszont írásban kívánta kritizálni Perczelt. Az egylet elnöke, Igmándy Sándor és Gaál Alajos azon a véleményen volt, hogy küldjenek egy „szép stílusú” levelet, de követeket ne delegáljanak az országos gyűlésre. Mint láthatjuk, a kényes kérdésben az egységes állásfoglalás kimunkálása, egyáltalán a vélemények indulatmentes közelítése is komoly, időigényes és higgadt tárgyalást kívánt az elfogulatlanul gondolkodó tagoktól. Végül kijelentették, hogy nem politikai céllal alakultak, sem az Országos Honvédegylet elnökségét, sem pedig a Központi Választmányt nem ilyen céllal választották. A május 4-én tartandó Országos Honvédgyűlésre végül három képviselőt jelöltek ki: Gosztonyi Lajost, Fodor Pált¹⁰² és az egylet jegyzőjét, Krisztinkovits Antalt. A küldöttek feladatául szabták, hogy az Országos Honvédgyűlésen a békéltetés szellemében szólaljanak fel a félreértések, ellenségeskedések azonnali

97 Perczel Mór Székes-Fehérvárott. Pesti Napló, 1867. április 7. 24–25. p.; A budapesti honvédegylet választmányi ülése. 1868. április 16. 2. p.

98 Farkas, 2010. 556–557. p.

99 Gosztonyi Lajos (Bucsú, 1828. október 1. – Kaposvár, 1886. július 12.). 1849. március 1-jétől hadnagyként, július 7-től főhadnagyként szolgált a 61. honvédszászlóaljban. A Somogy megyei honvédegylet tagja. Bona, 1998. I. k. 476. p.; Az 1867. április 25-én tartott tisztújítás alkalmával a Kaposvári járásban alszolgabíró lett. 1867 januárjától mint szolgabíró működött a járásban egészen 1871 decemberéig. Az 1871-es tisztújító közgyűlésen a Lengyel-tóti járásba választották meg szolgabírónak. Az 1877-es tisztújítás után ismét a Kaposvári járáshoz került mint szolgabíró, mely tisztségre 1883-ban is megválasztották. Ezt a hivatalt viselte halálakor is.

100 Szébenyi (Szebenyi) Lajos (Kaposvár, 1829 – Csáktornya, 1917). 1848. novemberétől a 61. honvédszászlóaljnál szolgált. 1849. február 1-jétől hadnagyként tevékenykedett. Perczel főhadnaggyá nevezte ki. Fegyverletételt követően besorozták az 52. gyalogezredbe, ahonnan 1855-ben őrmesterként lépett ki. Perlakon és Marcaliban ügyvédként dolgozott. Mind a Zalai mind a Somogy megyei honvédegyletnek tagja volt. Utóbbinak ideiglenesen ellátta elnöki pozícióját, illetve az egylet ügyvédjeként a jogiképviselőt is ellátta. Bona 1999. 241. p.; HL VI. 14. 3. d.

101 Roboz [István]: Honvédgyűlés Kaposvárott.. Somogy, 1868. május 5. 2. p.

102 Fodor Pál főhadnagyként szolgált a 123. honvédszászlóaljban. A Somogy megyei honvédegylet tagja. Bona, 1998. I. k. 410. p.

megszüntetését szorgalmazva. A somogyiak radikális, de racionális felfogása szerint mind Perczelnek, mind pedig a Központi Választmánynak le kell mondania a szervezet „tisztulása” érdekében.¹⁰³

Az 1868. május 4-én tartott Országos Honvédegyleten végül ötvenhárom honvédegylet képviseltette magát. Összességében a Perczel-ellenes érvek voltak többségben: negyvenhét honvédegylet támogatta, hogy a Központi Választmány az augusztus 20-án tartandó újabb országos gyűlésig ideiglenesen Beniczky Lajos vezetése alatt folytassa a munkát. Ezzel a belviszály eldőlt, és Perczel Mór egyértelműen kiszorult a honvédegyleti mozgalom vezetéséből. Az 1868. március 29-i Kossuth-ellenes kirohanását és a meglehetősen széles társadalmi bázison alapuló, tekintélyes tagokból álló Központi Választmány önkényes felosztatását követően a legtöbb honvédegylet – köztük a Somogy megyei honvédegylet – támogatását is elvesztette.¹⁰⁴

A Somogy megyei honvédegylet története 1869–1883 között

Mint fentebb láthattuk, Mikár Zsigmond megosztó személyiséggel bírt, azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy amit ma a honvédegyletekről tudunk, annak tetemes hányada az ő szervező-dokumentáló tevékenységének köszönhető. A Somogy megyei honvédegylet kiegészést követő taglétszámával kapcsolatban is Mikár Zsigmond 1869-ben elkészült munkája által kapunk árnyaltabb képet. Az összeíráskor életben lévő, igazolt tiszti állomány névjegyzékét is sikerült összegyűjtenie, melyben megjegyzésekben minden egyletnél feltüntette az általuk nyilvántartott, igazolt altisztek és közkatonák együttes számát. Az eredeti tervek szerint a legénységi állománynak is elkészült volna a névjegyzéke, de sajnos végül erre kéziratban sem került sor. A közreadott névjegyzék számos helyen pontatlan, ennek ellenére értékes adatokkal szolgál a korszak és a honvédműlt minden kutatója számára. Mikár munkája szerint 1869-ben a Somogy megyei honvédegylet összesen 957 igazolt honvédet számlált. Ez a létszám a következőképpen oszlott meg: 4 ezredes, 8 százados, 21 főhadnagy, 44 alhadnagy, 1 törzsorvos, 2 főorvos és 879 altiszt valamint közhonvéd.¹⁰⁵

Az 1869. augusztus 21-én tartott Országos Honvédegyleten Vidács János felvette egy Honvédmenház létrehozásának az ötletét, amely a rászoruló 48-as bajtársak számára épülne. Az építés tervezete az első pillanattól kezdve politikai töltettel bírt; minekután Vidács az intézmény felállításának szükségességével kapcsolatban azt az érvet hangoztatta, hogy a kormány így gondoskodhat kellőképpen a rászoruló 48-as katonák és családjuk ellátásáról. Az Országos Gyűlés üdvözölte az indítványt és egy bizottságot hozott létre a Honvédmenház ügyében.¹⁰⁶

A menház érdekében országos gyűjtés kezdődött, amelyből számos magánszemély, település, egylet és társaság is kivette a részét – a Somogy megyei honvédegylet sem képezett ez alól kivételt. Az 1869. december 5-én Kaposváron tartott választmányi ülésen foglalkoztak a menház támogatásának kérdésével és döntés született arról, hogy 1870. február 10-re táncvigalmat szerveznek a kaposvári városháza épületében. Ennek bevételeit – a magánadományozóktól összegyűlt pénzt, illetve a táncvigalmi

103 Roboz [István]: Honvédegylet Kaposvárott.. Somogy, 1868. május 5. 2. p.

104 Farkas, 2010. 558–559. p.

105 Mikár, 1869. 81–82. p.

106 Farkas, 2015. 432. p., 13–16. p.

belépődíjakat és az eladott sorsjegyek árát – a pesti Honvédmenház építéséhez való hozzájárulásra szánták.¹⁰⁷

A jótékonyági est sikerességéről eltérően számol be a *Somogy* című lap 1870. február 26-i és ugyanez évi március 8-i száma. Az első beszámoló szerint az adakozásokból 541 forint 49 krajcár, valamint 3 arany gyűlt össze; a jótékonyági est bevétele pedig 657 forint volt – ez a kiadások és a költségek levonása után 864 forint 28 krajcárt jelentett. Ebből a pénzből 800 forintot a Somogymegyei Takarékpénztárba helyeztek letétbe a Honvédmenház építésének megkezdéséig, míg a többi pénzt a „függő kiadásokra” fordították.¹⁰⁸ Ezzel szemben a második beszámoló szerint a tiszta jövedelem mindössze 332 forintot tett ki, amelyet a 2877. számú betéti könyvben kamatoztattak a munkálatok megkezdéséig.¹⁰⁹ A két beszámoló adatai igencsak ellentmondanak egymásnak, s az eltérés okára sajnos eleddig nem kaptunk kielégítő választ. Könnyen elképzelhető, hogy a kiadások mértéke növekedett meg nem várt módon.

A somogyiak részvételével zajló országos összefogás eredményeként nagyjából 75 000 forintot sikerült összegyűjteni, melynek nagy részét a Ferencvárosi és a Józsefvárosi Takarékpénztárban helyezték letétbe. A menház építése hosszasan elhúzódott, mert a Pest városi közgyűlés hosszasan elnyújtotta a telekadományozás körüli vitát, amelyre végül nem is került sor. A honvédek maguknak vásároltak telket a Soroksári úton, amelyen a korabeli szóhasználat az „enyhely” megépülhetett. A menház végül nyolcvan rászoruló honvéd fogadására lett alkalmas, és kettő illetve négyfős szobákban történt az elszállásolás.¹¹⁰

Az 1870-es évekre a honvédegyleti mozgalom passzívabbá vált, ekkor a Somogy megyei honvédegylet sem vett részt az országos honvédgyűléseken.¹¹¹ A honvédmenházas gyűjtést követően a somogyi egylet működéséről szóló beszámolók megritkulnak. Akadtak olyan egyletek, amelyek ezekben az években megszűntek – mint például a Csongrád megyei és Baranya megyei honvédegylet.¹¹² A somogyi egylet esetében is számos dolog tűnhet valószínűsíthetőnek. Egyfelől, amit a szervezet már 1861-es alapszabályában, és 1868-ban a Perczelt leváltó konfliktusban is egyértelműen leszögezett: nem óhajtanak belefolyni a politikai csatározásokba, a honvédségélyezést tartják elsődleges feladatuknak. Másfelől a Ferenc József és Erzsébet királyné koronázásakor tett nagylelkű felajánlás, majd a honvédségélyező alap létrehozása és az 1868-ban létrejövő honvédség intézménye teljesítette a főbb követelések egy részét. Mindez elégtételként szolgálhatott az egykori szabadságharcosoknak, s elejét vehette a korábbi elégedetlenkedéseknek.

1871-ben a *Somogy* hasábjain egy rövid híradás jelent meg, miszerint június 11-én, Nagykanizsán megtartották a 77. és a 78. honvédzászlóalj zászlószentelési ceremóniáját. A beszámoló szerint az ünneplő tömegben számos 48–49-es honvéd bukkant fel egyenruhában, köztük a Somogy vármegyeiek is.¹¹³

107 Kivonat a Somogy megyei honvédegylet választmányának 1870. február hó 13-án Kaposvárott tartott tanácsulés jegyzőkönyvéből. *Somogy*, 1870. február 22. 3. p.

108 Uo. Ezek lehettek a rendezvények járulékos költségei vagy egyéb tartozások.

109 A Somogy megyei honvédegylet választmányától a következő sorokat vesszük. *Somogy*, 1870. március 8. Melléklet 2. p.

110 Farkas, 2015. 433–434. p. – A Soroksári út 114. szám alatt létesült szociális intézményt 1871. szeptember 29. avatták fel. Az évek során bővítésre szorult a létesítmény. Végül első világháborús utógondozó kórházzá alakult át. A második világháború bombázásai során az épület elpusztult. <http://egykor.hu/budapest-ix--kerulet/honvedmenhaz/3616> Megtekintés: 2018. szeptember 18.

111 Ezekről lásd bővebben az 1870-es évek országos honvédegyleti gyűlésein résztvevő honvédegyletek listáját. HL VI. 14. 2. d.

112 Óriné, 1996. 204. p.

113 A 77–78. Honvédzászlóalj zászlószentelési ünnepe. *Somogy*, 1871. június 13. 1. p.

A Somogy megyei honvédegyleti élet visszaesésében az is szerepet játszhatott, hogy 1877. július 13-án elhunyt a szervezet egykori, első elnöke: Igmándy Sándor.¹¹⁴ Ezt követően egy ideiglenes elnök neve ismert 1884-ből, Szebényi Lajosé, illetve 1885-től Svastics Imre századosé,¹¹⁵ aki Mikár Zsigmond honvéd névkönyve szerint 1891-ben még betöltötte az elnöki széket, alelnöke pedig Schäffer Alajos volt.¹¹⁶

A Somogy megyei honvédegylet és a Görgei-ügy

Az 1884-es esztendő fordulópontot jelentett a honvédegyleti mozgalom életében. Számos honvédegylet mellett a somogyi szervezet is aktivizálta magát. A hanyatlófélben lévő mozgalomnak a Görgei-kérdés napirendre kerülése új impulzust jelentett. Ezek a hírek átütötték az idős honvédek ingerküszöbét, s számos helyen a szunnyadó félben lévő egyleti élet aktivizálódott.¹¹⁷

A honvédegyletek nagy becsben tartották Kossuth Lajost, aki 1849-es vidini levelében árulással vádolta meg Görgei Artúrt, s haláláig nem volt hajlandó visszavonni vádjait. Így a honvédegyleti tagság állásfoglalásának megosztottsága és bizonytalansága érthető volt; egyfelől Kossuth véleménye jelentős befolyással bírt, másfelől az egykori honvéd tábornok tisztelete és méltóságának megőrzése erkölcsi dilemmát okozott.¹¹⁸

1884 tavaszán Visontai Kovách László és Mikár Zsigmond kezdeményezték Görgei Artúr személyének tisztázását az árulás vádja alól.¹¹⁹ Egyrészt a nyilvánosság előtt kiálltak Görgei mellett, másrészt elősegítették, hogy a tábornok szabályos nyugdíjuttatásban részesüljön a rangjához méltó módon. Első körben 207 honvédtiszt látta el kézjeggyével a Görgei rehabilitálásáról szóló nyilatkozatot; később ez a szám 269-re emelkedett. Noha az egykori 48-as honvéd tisztikar számához képest elenyésző volt az aláírók száma, a nyilatkozatnak jelentős súlya volt.¹²⁰ Ennek az egyik oka az aláírók személyében keresendő, ugyanis köztük szerepelt számos olyan kiemelkedő vezető neve, mint Klapka György vagy Gáspár András tábornoké.¹²¹

Az országos és a regionális sajtóban egymás után tettek nyilatkozatot a honvédegyletek, köztük a Somogy megyei honvédegylet is. A *Somogy* című hetilap hasábjain írtak az egylet közgyűléséről, melyet 1884. november 13-án a kaposvári városházán tartottak meg. Az ügyet az ideiglenes elnök, Szebényi Lajos vázolta fel a jelenlévőknek. Az egylet egyhangúlag a következő nyilatkozatot tette a Görgei-ügy kapcsán:

„Szemben a történelem hamisításra és országos közvéleménynek félrevezetésére irányuló mozgalommal, mely Görgei Arthur 1848–49-iki honvéd altábornagynak erkölcsi rehabilitálása végett bizonyos klikk által indítatott, – a somogymegyei honvéd egylet határozottan kijelenti, hogy azon embert, ki ellen az aradi Golgotha és annyi mártír sírja szólal fel, ki Klagenfurtba éppen akkor kényelmes életet élt, erkölcsileg megholtnak tartja és róla a hazaárulás bűnét semmiféle vezeklés óceánja le nem

114 Elhunytak még... Vasárnapi Újság, 1877. július 22. 461. p.; OSZK gyászjelentések.

115 HL VI. 14. 3. d.

116 Sajnos az egylet ezen időszakáról csekély forrásadottsággal rendelkezünk, ezért kizárólag Mikár munkájára támaszkodhatunk, amelyből azonban nem derül ki, hogy mi történt pontosan a köztes időszakban Igmándy és Svastics elnökölete között. Mikár, 1891. 273. p.

117 Tóth, 1999. 186. p.

118 Kosáry, 1994. 56–60. p.

119 Hermann, 2017. 57. p.

120 Kosáry, 1994. 55–57. p.

121 Az aláírók listáját közzé tette többek között a *Budapesti Hírlap* 1884. november 23-i melléklete.; Hermann, 2017. 57–72. p.

moshatja. Kövesse e mérhetetlen bűnért a magyar nemzet s szabadságot szerető emberiség átká.”¹²²

1885. február 3-án a somogyi honvédegylet ismét közgyűlést tartott a kaposvári vármegyeszékház nagytermében, amelyen több fontos témát is megtárgyaltak, köztük a Görgei-ügyet is. A gyűlést az egylet elnöke, Svastics Imre nyitotta meg, köszöntve a somogyi bajtársakat. Az első napirendi pontban az előző, 1884. december 21-ei közgyűlésen általa beadott számadást vizsgáló bizottság jelentését olvasta fel, melyet a közgyűlés elfogadott – a jelentésből többek között az is kiderül, hogy az egylet takarékpénztárában lévő összege ekkor 1459 forint volt.¹²³

A közgyűlésen döntés született arról, hogy az egylet többi vagyonát – amely készpénzből és kötvényekből állt – az elnök által a takarékpénztárba helyezik el, melynek ellenőrzésére a Somogy vármegyei alispánt kérték fel. Eldöntötték, hogy a március 9–10-én megrendezésre kerülő országos gyűlésen Svastics Imrét, Schäffer Alajost, Szebényi Lajost és Hertelendy Miklóst¹²⁴ jelölik ki küldöttségként az egylet képviselőjében. Az országos gyűlés kapcsán felmerült, hogy a Görgei-ügy is szóba kerülhet. A képviselők azt az utasítást kapták, hogy ha ez a téma előkerül, akkor a magánvélemények tisztteletben tartása mellett hangsúlyozzák ki, hogy a fegyverletétel felett a történelem fog ítélni.¹²⁵

A Központi Választmány felkérésére válaszolva az egylet elküldte a közgyűlés jegyzőkönyvének a másolatát. E jegyzőkönyv számos értékes információval szolgál számunkra. Egyrészt az egylet nyilatkozik benne a hivatalos nevről, amely a Somogy megyei honvédegylet lett. Másrészt pedig az egylet taglétszámáról is értesülünk belőle, amely ekkor több mint 100 tagot számlál a vármegye egész területéről. Az egylet székhelyeként Kaposvár lett feltüntetve. Az iratban felsorolásra kerül az somogyi egylet választmányának névsora is, akik Svastics Imre, Benkő János,¹²⁶ Gáspár Menyhért,¹²⁷ Horváth József,¹²⁸ Kégl Nándor,¹²⁹ Szebényi Lajos, Schäffer Alajos voltak. Az egylet alapszabályát, amely az 1861-ben készített – néhány apró módosítástól eltekintve – átirata volt, csak később küldték el Budapestre.¹³⁰

Ezen a gyűlésen számos személyi változás történt az egyleten belül. Svastics Imre egyaránt lemondott az egylet elnöki tisztéről és a pénztárnoki pozícióról. Indoklása szerint elköltözött Kaposvárról Szentgáloskérre, így az egyleti központtól távol került a lakhelye. Ennek ellenére a közgyűlés mégis bizalmat szavazott neki, de immár kü-

122 Somogy megyei 48-as honvéd-egylet közgyűlése (Görgey-féle ügyben). Somogy, 1884. november 19. 2. p.

123 Az időközben elhalálozott honvédeknek lévő összegeket behajthatatlannak minősítették, még Krisztinkovits Antalnál, aki elköltözött és Nedeczky Istvánnál lévő összegek visszaszerzésére pedig az egylet ügyvédje tett lépéseket. A közgyűlés jegyzőkönyvéből kiderül, hogy Svastics egyszerre töltötte be az elnöki és a pénztárnoki pozíciót. HL VI. 14. 3. d.

124 Hertelendy Miklós (Kiskorpad, 1820. április 16. – Kiskorpad, 1892. augusztus 15.). Saját bevallása szerint 1849. nyarán Klapka főhadnaggyá nevezte ki a komáromi várkatonai rendőrségéhez Kiegyezést követően szolgabíróként dolgozott. A Somogy megyei honvédegylet tagja. Bona, 1998. II. k. 49. p.

125 HL VI. 14. 3. d.

126 Benkő János a szabadságharc során a 46. honvédszászlóalj hadnagya volt. 1885-től a Somogy megyei honvédegylet jegyzője. Bona, 1998. 138. p.; HL VI. 14. 3. d.

127 Gáspár Menyhért Ferenc (Kaposvár, 1818. október 21. – Kaposvár, 1913). 1849. február 28-tól számvévó hadnagya a 63. honvédszászlóaljnál. Májusban a kecskéméti újonctelepre vezényelték át. Június 16-tól 129. honvédszászlóalj főhadnagya lett. Somogy megye törvénytörvényki kiadójaként dolgozott. A Somogy megyei honvédegylet tagja. Bona, 1998. I. k. 451. p.

128 Horváth József a szabadságharc során a 60. honvédszászlóalj főhadnagyként szolgált. A kiegyezést követően Somogy megyei honvédegylet tagja. Bona, 1998. II. k. 74. p.

129 Kégl Nándor az 1848–1849-es események során 61. honvédszászlóalj főhadnagya volt. 1867 után Somogy megyei honvédegylet tagja. Bona, 1998. II. k. 191. p.

130 HL VI. 14. 3. d.

lönválasztva a pénztárnoki feladatokat az elnöki teendőktől. Az addigi jegyző Schäffer Alajos alelnök lett, hogy a sürgős teendők ne okozzanak fennakadást az egyesület életében, ha az elnök távol lenne. A jegyzői feladatok ellátásával Benkő Jánost bízták meg. Matolcsi Sándort, az egyesület eddigi ügyvédjét pedig Szabényi Lajos váltotta fel.¹³¹

1885. március 9–10-én tartott kétnapos országos honvédegyletes ismét központi témának számított a Görgei-ügy. Már az első nap is viharosnak bizonyult, melyen heves vita bontakozott ki a kérdést illetően. Az országos vezetés Tisza László irányításával a Görgei-rehabilitáció mellett foglalt állást, velük szemben pedig azok a közvéleményt képviselők álltak, akik az egykori honvéd tábornokot árulónak tekintették.¹³²

A Görgeit pártolók kisebbségben lévő csoportja megpróbálta elérni, hogy a többség megelégedjen győzelmével, s ne kerüljön napirendre a kérdés. A napirendre kerülésről névszerinti szavazás döntött, mely végül 68 : 60 arányban tárgyalásra bocsátotta a témát. Három indítványt nyújtottak be a Görgei-kérdéssel kapcsolatban. A soproniak a rehabilitációs mozgalmat és a nyilatkozatot helyeselték. Ezzel szemben a komáromiak, illetve a szabolcsiai elutasították a törekvéseket, és a javaslat mellett foglalt állást a Somogy megyei honvédegylet küldöttsége is. Az indítvány nem helyeselte a rehabilitációt, de nem tört pálcát Görgei feje felett sem. A somogyi küldöttség a számukra előírt utasításoknak megfelelően a Görgei-kérdés megítélését az utókorra bízta. A szabolcsi indítvány mind a mozgalmat, mind pedig Görgei Artúrt elítélte. Ezt követően a Görgei rehabilitációját pártolók kivonultak a gyűlésről. Tisza László lemondott az Országos Honvédegylet elnöki pozíciójáról, s a helyzet eldurvulását mutatja az is, hogy a gyűlésen maradtak új elnökséget és tisztikart akartak választani maguknak. A rendőrség a kitörőben lévő konfliktus miatt azonban feloszlatta a gyűlést. Másnap higgadtabb hangvételben folyt az ülés, és Tiszát megerősítették elnöki tisztségében. Görgei személyét a szabolcsi honvédegylet javaslatának értelmében elítélte az országos honvédegyleti mozgalom, s ez több évtizedre meghatározta a Görgei-kérdés nézőpontját.¹³³

A Somogy megyei honvédegylet 1885. május 4-én Kaposváron, a városháza nagytermében tartott nagygyűlést.¹³⁴ Sajnos a gyűlésről nem rendelkezünk sem jegyzőkönyvvel, sem kivonattal. A következő, 1885. augusztus 3-án Kaposváron tartott honvédegyleti jegyzőkönyvből annyi derül ki, hogy a soron következő országos honvédegyletre Fornszeck Sándort és Körmeny Sándort¹³⁵ választották meg küldöttné. Az augusztusi rendkívüli honvédeülés apropóját az adta, hogy az Országos Központi Választmány meghívást intézett a szervezethez egy 1885. augusztus 22-én tartandó tisztújító országos honvédegyletre. Ennek ürügye az volt, hogy az 1885. március 9–10-én tartott országos honvédegyletesen felmerült Görgei-ügy kapcsán keletkező megosztottság miatt szükségesé vált egy tisztújítást tartani. Az előző gyűlésen kijelölt személyekhez önként csatlakozott az egyesület alelnöke, Schäffer Alajos. Az ülés jegyzőkönyvét mint megbírázó levelet felküldték az Országos Honvédegyletnek.¹³⁶ A kitűzött időpontot több

131 Uo.

132 Tóth, 1999. 189. p.

133 Országos honvédegylet. Politikai Újdonságok, 1885. március 11. 133. p.

134 Meghívó a Somogy megyei 1848/9. évi honvéd-egyletek 1885. május 4-én Kaposvár városa székházának nagytermében du. 3 órakor tartandó nagy gyűlésére. Somogy, 1885. április 28. Melléklet 1. p.

135 Körmeny Sándor (Nagykorpád, 1829. július 7. – Pápa, 1903) 1848. december 11-től hadnagy a 60. honvédszászlóaljban. 1849. áprilisában a „Reider”-zászlóalj kötelékében tevékenykedett. Április 26-án kapta meg főhadnagyi kinevezését. 1869–1875 között országgyűlési képviselő volt. Később lelkeszként, református esperesként és tanfelügyelőként dolgozott. Somogy megyei honvédegylet tagja volt. Bona, 1998. II. k. 303. p.

136 HL VI. 14. 3. d.

vidéki egyesület kérése miatt 1885. október 12-re halasztották,¹³⁷ de végül a tényleges megvalósulásra 1885. október 22-én került sor. A gyűlésen ismételten Tisza Lászlót választották meg az Országos Honvédegylet elnökének.¹³⁸

A Görgei-kérdés újra reflektorfénybe állította a 48-as honvédmozgalmat. Hatása egyértelműen érzékelhető a Somogy megyei honvédegylet aktivitásának növekedése és az országos honvédmozgalom ismételt köztudatba kerülése kapcsán egyaránt. A szunnyadófélben lévő, inaktív, illetve újra alakuló egyesületek egymás után adtak életjelet magukról a Központi Választmány irányába, ezáltal az 1890-es évekre második fénykorát élte a honvédegyleti mozgalom.¹³⁹

A Somogy megyei honvédegylet 1885-ös alapszabálya

1885-ös esztendő nemcsak a Görgei-ügy körül kirobbant vita szempontjából volt fontos az egyesület számára, hanem azért is, mert november 2-án született meg a Somogy megyei honvédegylet módosított, második alapszabályzata. 1886-ban a dokumentumot a Belügyminisztérium csak harmadjára hagyta jóvá. Az 1861-es célokhoz képest az újabbak összetettebbé váltak, immár nem kizárólag az egykori honvédek anyagi helyzetének javítását tűzték ki maguk elé, hanem az egykori fegyvertársak erkölcsi elismerése mellett,¹⁴⁰ a rokkant vagy munkaképtelen, vagyontalan honvédek Honvédmenházban való elhelyezését, illetve az állami nyugdíjban való részesítésének elérését szorgalmazták.¹⁴¹

Személyi kérdésekben a dokumentum kimondta, hogy bármelyik egykori 48-as Somogy vármegyei honvéd tagja lehet az egyesületnek, akit két ismert bajtársa igazol. A tisztek esetében az 1848–1849-ben megjelent *Közlönyt* is elfogadták az igazolásokkor – amennyiben abban adekvát módon említették a nevét. Az egyesület vezetőségének szerkezete és a fontosabb posztok az 1861-es alapszabálytól mindössze annyiban tértek el, hogy 1885-ben az egyesületnek saját ügyvédje is lett.

Az alapszabály pontosan meghatározta minden tisztséget betöltő személy jogkörét, feladatait és kötelezettségeit. Az elnök vagy korlátozása esetén az alelnök feladata volt minden peres és peren kívüli ügyben képviselni az egyesületet a bírósági és hatósági eljárások során; felelős volt az egyesületi pecsétért – melyet a mindenkor elnök őrzött – és hatáskörébe tartozott a Központi Választmánnyal való kapcsolattartás is. Az egyesület minden kimenő levelét köteles volt az aláírásával hitelesíteni. A közgyűléseket az elnök nyitotta meg beszédével, majd a tanácskozás rendjére felügyelt. Amennyiben a felszólalók részéről az adott tárgyban értelmetlen vagy az egyetértést megzavaró dolgot tapasztalt, rendreutasíthatta az adott illetőt. Emellett az elnöknek joga volt bármikor hozzászólni az adott felszólalásokhoz. Ha a közgyűlésen zavargás, rendbontás történt, az elnök feloszlathatta azt. Ha pedig az elnöki tekintély nem volt elég, akkor a hatóságok segítségét is igénybe vehette. A közgyűlés határozatainak végrehajtója, illetve végrehajtatója szintén az egyesületi elnök volt.

A jegyző feladata volt vezetni a közgyűlést és az állandó választmányi ülések jegyzőkönyvét. A közgyűléseken feljegyezte a felszólalásra jelentkezők nevét és sorrendjét.

137 Figyelmeztetés az ország összes t. honvédegységeihez! Budapesti Hírlap, 1885. augusztus 11. 2. p.

138 Tóth, 1999. 191. p.

139 HL VI. 14. 3–4. d.

140 Bócsa, 1997. 97–98. p.

141 MNL OL K 150. 2. rész 2764. cs. A fejezet többi része is ebből a forrásból íródott, így külön nem jelezzük.
– A Szerk.

A gyűléseken elhangzottak kivonatát és a jegyzőkönyv másolatát saját aláírásával hitelesítve kiadmányozta. További kötelezettségei közé tartozott a gyűlési meghívók elküldése az egyleti tagok számára, illetve az egylet összes írásbeli feladatát végezte.

A pénztárnok kezelte az egyleti vagyont, melyért anyagi felelősséggel tartozott. Az egylet segélyezetteti részére az elnök által kiutaltványozott összeget nyugta ellenében kifizette. Hasonlóan járt el az egyéb kiadások terén, mindent szigorúan adminisztrált, mivel bármikor ellenőrizhető volt. A pénztári számadást minden évben elkészítette és bemutatta a közgyűlésen, ahol felülvizsgálták a munkáját.

Az állandó választmány tagjai a Kaposváron lakó alelnök elnöklete alatt annyiszor ültek össze, ahányszor szükséges volt. A választmány egyben igazolóbizottságként is működött, a feltételek meglétének megvizsgálása után igazolták a vármegyében lakó 48-as honvédeket. Az igazolás akkor volt hiteles, ha az egylet elnöke, alelnöke és jegyzője aláírásával ellátta és szerepelt rajta az egyesület pecsétje is. Rendkívüli esetekben a választmány felhívta az elnököt soron kívüli gyűlés összehívására. A határozatképességhez szükséges volt az elnökkel együtt legalább 5 választmányi tag jelenlétére.

A módosított alapszabály az 1861-es dokumentumnak több elemét is átemelte az egyleti tagok jogainak és kötelezettségeinek meghatározásakor. Minden igazolt honvéd egy szavazattal rendelkezett a közgyűlésen, emellett jogában állt felszólalni, illetve indítványt tenni. A felszólalások terén annyi korlátozás volt, hogy a tag minden ügyben egyszer szólalhatott fel, kivéve azt, amelyet ő indítványozott. Az indítványt beadónak lehetősége volt arra, hogy bármikor visszavonhatta, viszont, ha valaki más magáévá tette időközben azt a javaslatot, akkor a téma tárgyalása folytatódott tovább. Fontos volt a honvédhez méltó viselkedés: azokat a személyeket, akik szégyent hoztak a honvéd névre, kizárhatták az egylet tagjai közül.

Az egylet pénztárából megfelelő biztosíték esetén a tagok kölcsönözhetnek, azonban, ha bármilyen kétség támadt volna a visszafizetés felől, abban a pillanatban a szervezet megtette a megfelelő lépéseket a tartozások behajtására. Az alapszabály megszületésekor a régebbi időkből megmaradt tartozásokról is rendelkezett az egylet. Régi adósoktól peres úton próbálták visszaszerezni az egyleti vagyont. Mivel ezek folyamatban lévő ügyek voltak, ezért az elnököt felhatalmazták, hogy érvényes ügyvédi megbízást állíthasson ki a szervezet nevében. Pénzügyi kérdéseket illetően a dokumentum rendelkezett arról, hogy az egyleti tőke kamatai felhasználhatók segélyezésre és más kiadásokra, az alaptőkéhez viszont semmilyen esetben sem volt szabad hozzányúlni. Az egyletből kizárt tagok a továbbiakban nem voltak jogosultak a segélyezésre sem.

A Somogy megyei honvédegylet az 1880-as évek közepétől ismét képviseltette magát az országos honvédgyűléseken. Az alapszabály a kiküldött képviselők kiválasztását és feladatait is meghatározta. A somogyi honvédgyűlésen általában 2-3 főt jelöltek ki szavazati többséggel képviselőnek. Két tag számára a szükséges költségekről az egylet maga gondoskodott. Az országos honvédgyűlésen történekről a képviselőknak részletes beszámolót kellett tartani a soron következő somogyi gyűlésen.

Az alapszabály újbóli módosításához külön erre a célra összehívott gyűlést kellett tartani, ahol a jelenlévők kétharmados többségére volt szükség. A közgyűlés határozatképességéhez minimum 20 igazolt somogyi honvéd jelenléte kellett. Döntéshozatalnál előfordult, hogy szavazategyenlőség állt fenn, ebben az esetben az egyleti elnök szava döntött, viszont meg kellett indokolnia a választását a gyűlésnek. A közgyűlés befejezése után 3 kiválasztott tagnak hitelesítenie kellett a jegyzőkönyvet, melyet a következő ülésen felolvastak.

Tárgyalt ügyekben a szavazás kétféle lehetet. Az egyszerűbb a felállásos módszer volt, ahol egyszerűen csak összeszámolták a tagok számát. A másik voksolási forma a névszerinti felhívás volt. Ez az eset csak akkor volt lehetséges, ha ezt külön kérték egy

legalább 10 tag által aláírt jegyzékben. Személyes kérdéseket nem lehetett szavazásra bocsátani, ezt az egyesület alapszabálya tiltotta. A kellő alapossággal megvitatott ügyben a határozat kihirdetése után azt újra felhozni, illetve megváltoztatni nem lehetett az adott ülésen.

Az alapszabály rendelkezett arról, hogy bármelyik egyesületi tisztviselő elhalálozása esetén a következő közgyűlésnek a feladata az elhunyt helyére új embert választani. Emellett a dokumentum rendelkezett arról, hogy az egyesület nyilvántartási főkönyvet vezessen, melybe bekerült a tagok neve, a honvédségben viselt egykori rangja és lakhelye is. Az elhalt tagoknál pontosan beírták a halál pontos dátumát is. Ennek az intézkedésnek egyszerű okai voltak, így mindenkor pontosan tudták a valódi taglétszámot az utolsó egyesületi tag elhunytáig.

Az alapszabály rendelkezett az egyesület megszűnéséről is. Ez két esetben volt lehetséges. Az elsőben az egyesület saját magát oszlatta fel a közgyűlésen résztvevők háromnegyedes többségi döntésével, mely után a tényleges megszűntetés a Belügyminisztérium feladata lett volna. Ebben a helyzetben az egyesület fenntartotta a jogot magának az egyesületi vagyonról való rendelkezésről. A másik esetben a dokumentum úgy rendelkezik, hogy ha kihal az egyesület tagsága akkor a teljes vagyona a kaposvári és csurgói gimnáziumoknak adandó.

Az alapszabály rendelkezik pótlólagos alapszabállyal, mivel a Belügyminisztérium leirata kötelezte erre a Somogy megyei honvédegyletet. Ez kimondja, hogy amennyiben nem céljai, rendeltetése szerint működik, és hatáskörét nem tartja be, illetve állami és egyházi tagok érdekeit veszélyeztetik, úgy megszüntethető az egyesület.

A Somogy megyei honvédegylet az 1880-as és 1890-es évek fordulóján

A Somogy megyei honvédegylet az 1880-as évek második felében többször képviseltette magát az országos honvédegyűléseken. Az 1870-es évek és a 1880-as évek elejéhez képest szembeötlő az egyesület aktivitásának növekedése.¹⁴²

Az egyesület 1888. október 8-án Kaposváron tartott közgyűlésének jegyzőkönyve másolatban fennmaradt. Ezen az ülésen az október 27-én tartandó országos gyűlésre küldendő képviselők megválasztásra került sor. A jelenlévők végül a szervezet alelnökét és jegyzőjét, Schäffer Alajost és Benkő Jánost, valamint Kozma Zsombort,¹⁴³ Nyulassy Pált,¹⁴⁴ Kégl Nándort választották meg képviselőkné.¹⁴⁵

Mint arra korábban utaltunk, Mikár Zsigmond névkönyvei rendkívül értékes információkkal szolgálnak az utókor számára.¹⁴⁶ 1891-es munkájában a Somogy megyei

142 HL VI. 14. 4. d.

143 Ekkoriban a királyi legfőbb ítélőszéki bíró volt Budapesten, emellett a Somogy megyei honvédegylet képviselőjét látta el a Központi Választmányban. HL VI. 14. 4. d.

144 Nyulassy Pál a szabadságharc során hadnagyi rangig jutott. A Somogy megyei honvédegylet tagja, 1894-től 1904. január 1-én Kaposvárról bekövetkezett haláláig a szervezet elnöke. Bona, 1998. II. k. 531. p.; HL VI. 14. 3. d.; Halálhírek. Pécsi Napló, 1904. január 5. 4. p.

145 HL VI. 14. 4. d.

146 Az 1890-es évek elején Mikár Zsigmond összeírása során rendkívül sok problémával nézett szembe. Az egyik alapvető problémát a kéziratok egy részének nehezen olvashatósága jelentette. Másik kényes kérdést az jelentette, hogy számos helyen több azonos nevű és rangú honvéd neve bukkant fel minden megkülönböztető jelzés nélkül, ilyen esetekben Mikár csak egyszer jegyezte fel az adott személyt. Tovább torzítja Mikár munkájának megbízhatóságát, hogy a névjegyzék összeállításakor nem volt lehetősége ellenőrizni a listát, a honvédegyletek és a megyei alispánok által küldött anyagból állította össze a végleges változatot. Ress, 2013. 174. p.; Mikár, 1891. XVIII–XIX. p. Újabb problémát jelent, hogy Mikár munkája csupán az 1891-es honvédegyletek általi állapotot tükrözi, egyáltalán nem tartalmazza az összes ekkor

honvédegylet tagnévsorába kapunk értékes betekintést. Összesen 252 főt sorol fel név szerint, amelyből 64 honvédtiszt és 188 altiszt és közhonvéd volt. Az egylet taglétszáma rendfokozat szerint: 3 őrnagy, 12 százados, 13 főhadnagy, 35 alhadnagy, 1 tábori főorvos, 19 őrmester, 52 tizedes és 117 közhonvéd volt.¹⁴⁷ Az 1869-ben számlált 961 igazolt honvéd, illetve az 1891-ben kimutatott 252 fő között arányaiban nagy az eltérés még akkor is, ha figyelembe vesszük az eltelt mintegy huszonegy év elhalálzásait, és hozzávesszük az időközben Somogy vármegyéből elköltözőket is.¹⁴⁸

A Somogy megyei honvédegylet és a budavári honvéd-szobor ügye

Az 1880-as évek végén, illetve az 1890-es évek elején előtérbe került egy budavári honvéd-emlékmű felállításának az ügye. A régóta tervezett szobor sokáig finanszírozási problémák miatt nem jöhetett létre. Zala György honvédszobrának avatását végül 1892. november 2-ra tették. Az eredeti tervek szerint megkoszorúzták volna mind a Dísz téren avatandó emlékművet, mind pedig a Szent György téren található Harcos Emlékművet,¹⁴⁹ mely a magyarok által gyűlölt Hentzi tábornoknak állított emléket. A Hentzi-szobor több szempontból is heves indulatokat váltott ki, egyrészt a hazai közvélemény elutasította az alkotást és annak létezését a nemzet sérelemének tekintette, másrészt Hentzinek nem tudták megbocsátani Pest 1849-es bombázását, illetve azt, hogy parancsot adott a Lánchíd felrobbantására.¹⁵⁰ Szintén nem volt szerencsés döntés magának a dátumnak a kiválasztása sem, hiszen a császári-királyi katonák sírját a tabáni temetőben minden évben november 1-én megkoszorúzták a cs. kir. haderő műszaki alakulatainak tisztjei.¹⁵¹

A budai honvédszobor ügyében a Somogy megyei honvédegylet rendkívüli közgyűlést tartott 1892. október 2-án. Az összejeövetel apropóját a Honvéd Szoborbizottság november 2-ára tervezett avatási programjának megvitatása szolgáltatta. A ceremónián a megbékélés jegyében megkoszorúzták volna a Hentzi-szobrot. Ezek fényében kellett a somogyi egykori honvédeknek állást foglalniuk a kérdésben.¹⁵²

Több más egyletchez hasonlóan a Somogy megyei honvédegylet, éles kritikát fogalmazott meg a Honvédszobor Bizottság felé, amikor a vármegyei választmányi ülésén egyhangúan megtagadta a november 2-án tartandó leleplezési ceremónián való részvételt – ezzel tiltakoztak a program ellen.¹⁵³ A közgyűlés jegyzőkönyve szerint több egylet, köztük a Somogy vármegyei szervezet Honvédszobor Bizottság általi meghall-

még élő 48-as honvédet. Erre például kiváló példaként szolgál Fischl József őrmester esete (Bonhardt, 2007. 43. p.), akinek bizonyíthatóan sikerült egy fél évvel túlélnie a hatóságok által elismert utolsó honvédet Lebó Istvánt (Lebó István közhonvéd volt a szabadságharc idején. 1929. június 1-én hunyt el. A köztudatban a mai napig ő számít az utolsó 48-as honvédeknek. Gyászjelentése: Hadtörténeti Múzeum Kézírtas Emlékanyag-gyűjtemény 2 007/Em, 2008/Em.), a Honvédménház utolsó 48-as veteránját.

147 Mikár, 1891. 273–276. p.

148 1884-ben az egylet azt jelentette a Központi Választmánynak, hogy több mint 100 taggal rendelkezik, mely adat tovább árnyalja a képet. HL VI. 14. 3. d.

149 A Harcos Emlékművet maga Ferenc József rendelte meg. A Hentzi tábornoknak emléket állító szobrot 1852. július 11-én avatták fel a Szent György téren. 1899-ben a Hűvösvölgyi cs. kir. Gyalogsági Hadpródiakola udvarára került. 1918. októberében Tolnay Károly vaskereskedő lebontotta. 1920-ban az emlékmű főalakját is elbontották. Két mellékalakja az Önfeláldozás és a Hűség a Hadtörténeti Múzeumban található. Az emlékmű történetéről bővebben lásd Czaga, 2003. 79. p.; Borbély, 2006. 88–113. p.

150 Czaga, 2003. 79–83. p.

151 Czaga, 2003. 94. p.

152 Kiengesztelés. Budapesti Hírlap, 1892. október 13. 1. p.

153 A honvédszobor. Budapesti Hírlap, 1892. október 25. 4. p.

gatása elmaradt. A somogyi honvédegyleti tagok álláspontja szerint a Honvédszobor Bizottság a közvéleménnyel homlokegyenest szemben álló nézetet képviselt. Emiatt az egyesület tagjai eldöntötték, hogy a leleplezésre nem küldenek delegációt. Emellett indítványozták a szobor átadásának elhalasztását Budavár dicsőséges bevételének évfordulójára, 1893. május 21-re. A javaslatban az is szerepelt, hogy az eseményt az országos honvédegyülésen kimondottak szerint tartsák meg.¹⁵⁴

A közvéleményt képviselő ellenzék, valamint a honvédegyletek többségének ellenállása a tervezett program megvalósításának elbukásához vezetett, mely még Ferenc József rosszállását is kiváltotta.¹⁵⁵ A honvédszobor egész télen egy ponyva alatt állt a Dísz téren. A helyzetet végül az 1893. április 8-án tartott országos gyűlés rendezte, melyen már a somogyiak is képviseltették magukat. Döntés született arról, hogy többek között a Somogy megyei honvédegyület által is javasolt időpontban, 1893. május 21-én kerüljön leleplezésre az emlékmű. Arról is határoztak, hogy a ceremóniára meghívják a közös hadsereg, a honvédség és az Országgyűlés képviselőit, viszont a király meghívásáról le kellett mondaniuk.¹⁵⁶ A hosszas huzavona után végül Budavár bevételének évfordulóján, május 21-én került leleplezésre a honvédszobor. A ceremóniára több mint hetven honvédegyület küldött delegáltakat, köztük a somogyi is.¹⁵⁷

1894. május 21-én, Budavár bevételének 45. évfordulóján Szalatkay Sándor a Temes megyei és Somogy megyei honvédegyület nevében két koszorút helyezett el a budai honvédemlékműnél. Ezeket a következő feliratok díszítették: „A somogymegyei honvédegyület – a Budavár május 21-ki hőseinek” és „Temesmegye honvédegylete – a Budavára bevételénél elesett bajtársaknak”.¹⁵⁸

1894. október 24-én nagy veszteség érte az egyesületet, mivel meghalt Svastics Imre, a szervezet addigi elnöke. A soron következő honvédegyleti elnöknek Nyulassy Pált szavazták meg a somogyi egyelettagok.¹⁵⁹

A honvédnnyugdíjazás kérdése az 1890-es években

Az 1890-es években az egykori 48-as honvédek szociális és nyugdíjazási helyzetének megoldása még mindig sürgető kérdés volt. Egyrészt az érintett réteg helyzetét évtizedek óta nem sikerült megfelelően orvosolni, másrészt a szabadságharcban részt vevő katonák már az idős korosztályába tartoztak. Mindezek mellett a kormány ekkoriban csökkentette az akkor még szűk körben biztosított nyugdíjkorhatárt 70-ről 65 évre, ezért az ellenzéki politikusok újra és újra felvetették a problémát, folyamatos nyomást gyakorolva az ország irányítóira.¹⁶⁰

Az ügyben fontos mérföldkőnek bizonyult Irányi Dániel 1892. június 15-i országgyűlési felszólalása. Beszédében drámaian rávilágított a nyugdíjazás, illetve segélyezés katasztrofális helyzetére. Elmondta, hogy a főtisztoknak és a törzstiszteknek kiutalt járadék maximum arra elegendő, hogy elkerüljék az éhenhalást; az altisztek és közvitézek helyzete pedig még ennél is kétségbeejtőbb, s képtelenség a számukra juttatott összegből megélni. Kritizálta a nyugdíj feltételeit is, mivel csak a vagyontalan, kere-

154 HL VI. 14. 7. d.

155 A király neheztel. Budapesti Hírlap, 1892. október 27. 1–2. p.

156 A budai honvédemlék ügye. Országos honvédegyülés. Pesti Hírlap, 1893. április 9. Melléklet 17. p.

157 A honvédszobor leleplezése. Pesti Hírlap, 1893. május 19. 5. p.

158 Budavár bevételének évfordulója. Fővárosi Lapok, 1894. május 21. 1205. p.

159 Svastics Imre. Történelmi Lapok, 1894. november 15. 199. p.

160 Farkas, 2015. 428–429. p.

sőképtelen korábbi honvédek részesülhettek belőle. Utóbbiak így főként koldulásból tartották el magukat. Indítványozta, hogy a nyugdíjak és segélyezések díját emeljék meg, illetve felvetette, hogy az Országos Honvédségélyező Egylet a miniszterelnök helyett az Országgyűlésnek tartozzon számadással. Irányinak mindkét javaslata elutasításra került, de rávilágított arra az elkésztető helyzetre, amellyel az ország vezetőinek most már késedelem nélkül szembe kellett nézniük.¹⁶¹

A Somogy megyei honvédegylet az 1890-es évek elején rendszeres résztvevője volt az országos honvédgűléseknek. Az egyik központi kérdésnek náluk is a nyugdíjazás rendezése számított. A vidéki szervezetek sorra nyújtották be a különböző indítványait, amelyeket az országos testület igyekezett minden fórumon képviselni. Az 1892. június 14-én tartott nagygyűlésen Nyulassy Pál, Schäffer Alajos és Kozma Zsombor képviselte a somogyi honvédek érdekeit. Ebben az évben egyébként több prominens személyt is elveszített a honvédegyleti mozgalom – az elhunytak között volt többek között Klapka György tábornok is. Az eltávozott bajtársakról a napirendi pontok tárgyalása előtt az egyletek fennállásuk alatt végig méltóképpen megemlékeztek.¹⁶²

1893. december 12-én az országos gyűlésen Nyulassy Pál és Benkő János által ismét képviseltették magukat a somogyiak. Az Ung megyei honvédegylettel együtt kérvényezték, hogy a nyugdíjazásokról, segélyezésekről, illetve a menházba felvett tagokról az összes honvédegylet számára szolgáltatassanak kimutatást. A Központi Választmány részéről ígéretet kaptak, hogy megpróbálják ezt teljesíteni.¹⁶³

1895-ben Bánffy Dezső miniszterelnök az állam felügyelete alá helyezte az Országos Honvédségélyező Egyletet, ezáltal a kormány tulajdonképpen jogilag magára vállalta a honvédek sorsáról való gondoskodást.¹⁶⁴

1895. augusztus 18-án Kaposváron tartottak közgyűlést a Somogy megyei honvédegylet tagjai. Az összejövetel okát a közelgő országos honvédgűlésben és a miniszterelnök nyugdíjazást érintő rendeletében kereshetjük. A somogyiak indítványozták, hogy az országos gyűlés küldöttséget küldjön Bánffy Dezsőhöz. Ennek több célja volt: egyrészt szerettek volna köszönetet mondani azért, hogy a honvédenyugdíjazást állami kezelés alá vonta, továbbá, hogy a megítélt nyugdíjat az eddigiektől eltérően már a következő hónap első napján folyósították. Másrészt arra akarták felhívni Bánffy figyelmét, hogy kedvezően elbírált kérvények elintézése nem zökkenőmentes, hiszen például az egyik volt '48-as somogyi honvéd júliusban beadott kérelme még augusztus 18-án sem volt elbírálv. pedig javaslatot tettek arra, hogy a küldöttség kérvényezze a nyugdíjkorhatár leszállítását 60 évre. Sérelmezték, hogy a törvényhatóságok is jogot kaptak a honvédműlt igazolására, ezért kívánalmaik között az is szerepelt, hogy a honvédegyletek mindaddig igazolhassák a rászoruló bajtársakat, amíg közülük egy is életben van. Felhívták a miniszterelnök figyelmét a körrendeletben megfogalmazott irányelvekre. Eszerint az, aki már valamelyik honvédalapból nyugdíjban vagy egyéb juttatásban részesül, csak akkor tarthat igényt állami nyugdíjra, ha az élvezett támogatás összege kevesebb a megszabott összegnél. Utolsó kérésük az volt, hogy az övezgek kapják meg férjük nyugdíjának a felét, még akkor is, ha jóval a szabadságharc után köttetett a házasság.¹⁶⁵

161 Képviselőházi Napló, 1892. IV. 154–156. p.

162 HL VI. 14. 9. d.

163 HL VI. 14 10. d.

164 Bánffy Dezső miniszterelnök 2185. sz. rendelete. 1895. július 9. Magyarországi Törvények és Rendeletek Tára 1895. 755–763. p.

165 HL VI. 14. 12. d.

A nyugdíj és segély igénylésének feltételei továbbra is változatlanok maradtak, viszont a honvédmúltat ismét igazolni kellett. Az 1890-es évek végén az igazolási kérdés sok feszültséget keltett, mert előfordultak visszaélések, amelyeket ugyan leplezni igyekeztek, mégis publicitást kaptak. Az Országos Honvédegylet panaszt tett amiatt, hogy a törvényhatóságok is igazolhatták az egykori honvédeket. Bánffy Dezső kötelezte Perczel Dezső belügyminisztert, hogy tegyen határozott lépéseket az ellen, hogy a honvédegyletek érvényes alapszabályok nélkül működhessenek. Az összes honvédegyletet újra ellenőrizték, ennek köszönhetően számos megújított alapszabályt ismerünk.¹⁶⁶

Noha a nyugdíjfolyósítás államosításával egy hosszú évek óta húzódó követelést sikerült rendezni, de ez nem jelentette azt, hogy az egykori honvédek anyagi helyzete megoldódott. A Honvédmenház lakói fogalmazták meg leginkább a nyugdíjazás lényegét: „...úgy lett meghatározva, hogy mire az egykori 48-as honvéd megkapná, addigra nagyobb részük meghal”.¹⁶⁷ 1901-ben Széll Kálmán miniszterelnök rendeletet adott ki, amelyben tulajdonképpen az összes honvéd nyugdíjjogosultságát elismerte. Az 1900-as évek elején több ízben is sor került a nyugdíjak emelésére, igaz ezt évről-évre egyre kevesebben élvezhették.¹⁶⁸

A Somogy megyei honvédegylet utolsó évei

Az utolsó években már egyre kevesebb publicitást kaptak az egykor szebb napokat is megélt honvédegyletek. Egyre gyakrabban bukkannak fel a gyászjelentés rovatban a szabadságharc hajdani hőseinek nevei. Az utolsó évtizedben már a jeles napokat, március 15-ét, május 21-ét és október 6-át leszámítva nem nagyon találunk róluk említést, ha mégis, akkor az egy-egy temetéshez, megemlékezéshez köthető.

A szabadságharc 50. évfordulóját 1898–1899-ben országszerte ünnepelték az egykori honvédek. A Somogy megyei honvédegylet 1899. október 6-án Kaposváron – megítélésük szerint méltatlan körülmények között – emlékezett meg az aradi vértanúkról. A városban mindössze a városházán tűzték ki a gyászlobogót, s hogy a gyásznapi megemlékezés nem maradt el, arról a római katolikus templomban megtartott gyászsztentisztelet keretében a helyi honvédegylet gondoskodott.¹⁶⁹

Egyre gyakrabban kellett a fogyatkozó Somogy megyei honvédegylet tagjainak egy-egy egykori bajtárs temetésén részt venni. Az egylet 1899. május 23-án képviseltette magát Bonyhádon, Perczel Mór egykori honvédtábornok, Országos Honvédegyleti elnök temetésén is.¹⁷⁰

Az egyesületet 1904. január 1-jén óriási csapás érte, elnöke, Nyulassy Pál elhalálozott.¹⁷¹ Egylet új elnökének Magassy Rudolfot választották meg.¹⁷²

166 Farkas, 2015. 430. p.

167 48/49-es agghonvédek menházának lakói. A 48-49-es agghonvédek menedékházának emlékkönyve. Budapest, é. n., 96. p.

168 Farkas, 2015. 431. p.

169 Aradi vértanúk emlékére. Somogyi Újság, 1899. október 10. 2. p.

170 Perczel Mór tábornok temetése. Somogyi Újság, 1899. május 30. 3. p.

171 Halálozások. Pécsi Napló, 1904. január 5. 4. p.

172 Magassy Rudolf (? , 1829 körül – Kaposvár, 1906). 1848 júniusától a 6. honvédszászlóaljban szolgált. Október 19-én hadnaggyá léptették elő. 1849. július 1-jétől a 95. honvédszászlóalj kötelékébe tartozott. A szabadságharc végén főhadnagy volt. A Nagyatádi Királyi Járásbíróság végrehajtójaként dolgozott. A Somogy megyei honvédegylet tagja, 1904–1906 során elnöke. Bona, 1998. II. k. 424–425. p.; Magyarország tiszti cím és névtára 1884. 301. p.; Nagy idők tanúja. Budapesti Hírlap, 1906. február 11. 11. p.

Az országos gyűléseken már csak alig-alig vettek részt a volt somogyi honvédek, melynek az lehetett az oka, hogy az egyesület taglétszáma évről évre csökkent. Az 1905. május 21-én tartott éves honvéd-összejeövetelen a Somogy megyei honvédegylet képviselőjében Csák Kálmán és Benkő János volt jelen. A névjegyzékből tudjuk, hogy ekkoriban hivatalosan 56 honvédegylet működött még országosan, de ezek közül számos szervezet már csak vegetált.¹⁷³

Egy évvel később a Somogy vármegyei honvédek ismét jelen voltak az országos honvédgyűlésen, ahol szintén Csák Kálmán és Benkő János képviselte az érdekeiket.¹⁷⁴

1906-ban Kaposváron elhunyt a közösség aktuális elnöke, Magassy Rudolf.¹⁷⁵ 1908. május 21-én az egyesület még szervezetenként részt vett Budavár bevételének emlékünnepe és a kapcsolódó emlékműsítésén. A rendezvényen az agg honvédek dízsorfalat álltak a templomban. Ezek után a tabáni temetőbe onultak, ahol megkoszorúzták a vár bevételének során elesett bajtársak sírjait.¹⁷⁶

Az 1909-es országos honvédgyűlés volt az utolsó, melyen a Somogy megyei honvédegylet küldöttei részt vettek. Ezúttal Csák Kálmán mellett Lauschmann Istvánt¹⁷⁷ jelölték ki képviselőnek. Ekkor már csupán 21 honvédegylet delegáltjai jelentek meg, köztük a somogyiak. Az összejeövetel során felolvasták az 1908-as közgyűlés óta elhunyt honvédek neveit, köztük a somogyiakét: Kulina János tizedes, Teller Nándor tizedes nevét.¹⁷⁸

A soron következő országos gyűlések névjegyzékeiben hiába keressük a Somogy megyei honvédegylet nyomát. A szervezet megszűnésének feltételezhető időpontját (1911) az állami zárszámadásból ismerjük. Ebből tudhatjuk azt is, hogy egyesületi vagyona ekkor 2374 korona 79 fillér volt, mely összeg az alapszabályban rögzítettekkel szemben az 1848–49-es özvegyek és árvák segítői alapjába került.¹⁷⁹

Összegzés

A regionális honvédegyletek történetének feltárása még sok esetben várat magára, és a honvédegyleti mozgalomról alkotott kép is árnyalásra szorul. A Somogy megyei honvédegylet esetében az 1861–1867 közötti időszakot leszámítva egy megszakítás nélkül, jogfolytonosan fennálló szervezetről beszélhetünk, mely fél évszázados történettel rendelkezik. Kevésbé aktív korszaknak tekinthető az 1870-es évek, illetve az 1880-as évek eleje, amikor a belviszályokkal sújtott honvédmozgalmon belül létező, de passzívabb honvédegyletek közé tartozott. A somogyi egyesület a működése során a legtöbb honvédekkel érintő kérdésben véleményt formált, s ez olykor eltért az országos állásponttól, viszont nagyrészt osztotta a többségi véleményt. A somogyi szervezet történetének vizsgálata során azon szerencsés helyzetben voltunk, hogy az 1861-es és 1885-ös alapszabályuk is rendelkezésünkre állt, ezekből az alapvető dokumentumokból kirajzolódott az egyesület működésének sajátosságai. Egyértelműen érzékelhető, hogy

173 HL VI. 14. 29. d. Az 1905-ös Országos Honvédgyűlés névjegyzéke.

174 HL VI. 14. 30. d. 1906-os Országos Honvédgyűlés névjegyzéke.

175 Nagy idők tanúja. Budapesti Hírlap, 1906. február 11. 11. p.

176 Budavár bevételének évfordulója. Pesti Napló, 1908. május 22. 10. p.

177 Lauschmann (Lautman) István a szabadságharcot őrmesteri rangban fejezte be. 1890-es honvédnévsor összeállításakor erdészként dolgozott Kaposvárott. (Mikár, 1891. 274. p.)

178 MNL HBML X. 222.

179 A M. kir. állami számvevőszék jelentése az 1911. évi zárszámadásról valamint az államháztartás, államvagyon és állami adósságok kezelése körül az 1911. évben szerzett tapasztalatairól. Budapest, 1912. 464. p.

az évek múlásával az egyesület céljai is átalakultak. A kezdeti időkből a karitatív jelleg dominált, és igyekeztek a politikai jellegű kérdésekben semleges álláspontot képviselni. Többször nyilatkozatban is megerősítették az alapszabályban rögzítetteket, miszerint fő céljuk a 48-as honvédek és családtagjaik szociális körülményeinek javítása, illetve a szabadságharc emlékének ápolása, a honvédtradíciók megőrzése. Ennek szellemében számos gyűjtést és jótékonyági estet szerveztek, és határozott véleményt formáltak a segélyezési és nyugdíjazási, valamint nyugdíjfolyósítási kérdésekben. A 48-as hagyományok ápolása jegyében a jeles napokon igyekeztek méltóképpen megemlékezni a szabadságharcról és az elhunyt bajtársakról. Március 15-én, május 21-én és október 6-án tartott megemlékezések egyaránt fontos szerepet tölthettek be az egykori honvédek életében. Testületileg is képviseltették magukat, illetve egyénileg is részt vettek egy-egy emlékmű felavatásánál, ismertebb személyek, valamint Somogy vármegyei honvédek temetésén. A sajtóban pedig rendre megemlékeztek a 48-as egyenruhában díszelgő egykori honvédekről.

Az 1880-as évek közepétől ismét aktívan bekapcsolódtak az országos honvédegyleti mozgalomba, sok esetben politikai kérdésben is határozott álláspontot képviselve. A századforduló környékén a nyugdíjazás és a nyugdíj kérdése a volt somogyi honvédek is élénken érdekelte, szociális helyzetük kollektív javítása megkövetelte az egységes fellépést más bajtársi egyletekkel együttműködve.

Összességében csak a századfordulóra sikerült az egykori honvédek, illetve azok özvegyeinek sorsán javítani. Az a cél, amelyért a Somogy megyei honvédegylet több más társszervezetével együtt küzdött, az egykori honvédek életének alkonyán megvalósulhatott. Igaz, ezt már kevesen tudták élvezni az egykori hősök közül.

A 61. HONVÉDZÁSZLÓALJ PARANCSKÖNYVE (1849. FEBRUÁR 26. – AUGUSZTUS 20.)

(FORRÁSKÖZLÉS)

KEMÉNY KRISZTIÁN

Az 1848–1849. évi magyar szabadságharc hadserege fő fegyvernemének, a gyalogságnak a legnagyobb részét a nagyjából 170–180 honvédzászlóalj adta. A mai napig ezek közül csak megközelítőleg 40 alakulat esetében rendelkezünk teljes, vagy legalább részleges zászlóaljtörténettel. Ennek fő oka ebben az esetben alighanem a források szűkös voltára vezethető vissza. A korban elvileg minden zászlóaljnak rendelkeznie kellett egy parancskönyvvel (Befehls-Protokoll), illetve egy levelezőkönyvvel (Correspondenz-Protokoll). Az előbbibe a felsőbb hatóságoktól érkezett, illetve az alakulat parancsnoka által kiadott parancsok és utasítások kerültek, míg az utóbbiba az illető alakulat jelentéseinek és átíratának a másolata vagy a fogalmazványa. Ezenkívül a korabeli források szerint a zászlóaljak egyes századai is rendelkeztek egy-egy parancskönyvvel. Ezek alapján nagyjából 1360–1440 ilyen okmánnyal kellene rendelkezünk; ám jelenleg összesen 14 (!) darabot ismerünk. Ezekből a közelmúltig (teljesen, vagy kivonatokban) hét került kiadásra.¹

Éppen ezért mindig külön öröm, amikor egy újabb ilyen okmány kerül közlésre. A 61. (somogyi) honvédzászlóalj parancskönyve a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának P 838. fondjában, a Vittnyédy család levéltárában található. Aligha tévedünk, ha azt feltételezzük, hogy az okmányt valószínűleg Vittnyédy József százados, a 61. honvédzászlóalj tisztje (egy ideig parancsnoka is) mentette meg, és vitte haza magával, ahol aztán a családi iratok között maradt fent. Ez az alakulat 1848 decemberében szerveződött meg Somogy vármegyében, majd a Perczel Mór tábornok vezette, utóbb II. hadtest kötelékében harcolta végig a szabadságharcot, és végül Komárom erődjében kapitulált 1849 októberében.²

Noha a parancskönyv korántsem teljes, és néhol (a papír valószínű elázása miatt) igencsak nehezen olvasható, mégis a kápolnai csata időszakától egészen a komáromi erőd újbóli cs. kir. körülfűréséig követhető belőle nyomon kisebb-nagyobb megszakításokkal az alakulat 1849-es története. És nemcsak a 61. honvédzászlóaljé: a felettes szervek bejegyzett utasításainak köszönhetően a parancskönyv a feldunai, majd a komáromi hadsereg, a komáromi várkormányzóság, illetve a II. hadtest, valamint az alárendelt aktuális hadosztály- és dandárparancsnokságok tevékenységébe is bepillantást enged, akár csak más zászlóaljakéba is. A közlés szöveghű, a szöveget és az írásjeleket a mai helyesíráshoz közelítettük, a rövidítéseket feloldottuk, az elírásokat javítottuk. A korabeli kifejezésekhez, illetve a szövegben előforduló személyekhez (amennyiben utóbbiak azonosíthatóak voltak) lábjegyzeteket fűztünk. Ahol pedig a szöveg olvashatatlan vagy hiányosnak bizonyult, vagy ahol a könnyebb érthetőség

1 A szabadságharc honvédzászlóaljai és alakulattörténeteire, valamint a rendelkezésre álló forrásokra összefoglalóan lásd Hermann, 2015.b. 125–126., 155. p., valamint Csapó–Hermann–Jánosi, 1998. 216–222. p., illetve Solymosi, 2015. 509–510. p.

2 A parancskönyv levéltári jelzetére lásd Csapó–Hermann–Jánosi, 1998. 220. p., Vittnyédy századosra Bona, 2008–2009. II. k. 535–536. p.

kedvéért egy-egy (feltehetőleg kimaradt) szó vagy szótag beszúráására kényszerültünk, azt külön jeleztük.³

Forrásközlés

(...)⁴ -tól könnyen meggyúlható anyag létezik.

Az előfogatokra nézve dandári parancs következő [keddi nap] rendeltetik, azoknak további parancsig való megtartása [elváratik].

A honvédség készütségben lesz, de levetkőzhetnek, ennél fogva ruháikat, fegyverzetét oly módon tartsa nyughelyeik mellett, hogy sötétben a legelső dobszóra nagyjából felöltözve százados urak lakása előtt azonnal felállhasson, ott már lakásom elé, a mai helyre vezetendő.

Tábornoki parancs következtében a mai kiállítás a honvédség gyakorlati ügyessége, és harcias magatartása végett, mind a tábornok,⁵ mind pedig a dandárnok⁶ urak [által] megdicsértettek, mi is a honvédséggel közölni megrendeltetik.

Holnap reggel, és délután a szokott időben: $\frac{1}{2}$ 9 (...)⁷ a századok, a szokott helyen tartassanak [gyakorlatot].

Utóirat: Futár által közölt tudósítás szerint a karcagi irodán többi poggyászokkal elpakoltatott egy kard, mely félig karcolva, s végére ezen szavak bevésve vannak: Harczolj (...)⁸ Kérdezzék meg százados urak [a honvédséget], ezen kardot nem látták-e, s hol?

Zászlóalji parancs február 27-én 1849.

Zászlóalji felügyelő Csepcsányi⁹ hadnagy úr, és Czibak¹⁰ őrmester.

Holnap az állomásra érkezéskor a 4-ik század azonnal 1 tizedest küldend Buttler dandárnok úrhoz, valamint a többi század 1 ordonáncot¹¹ hozzám. Ma estéli 7-kor a takarodó, a városházától a dobosok által az illető századok lakaikhoz vezessék. E rendelet további parancsig minden állomáson teljesítendő.

A zászlóalj holnap $\frac{1}{2}$ 7-kor a már megérkezés utáni felállása helyén elváratik, ezentúl az előfogatok mind addig megtartandók, még más által fel nem váltatnak.

Ha ma nem volna lehetséges, holnap reggel 6-kor a századok poggyászok számára egy-egy kocsit átvétele végett ordonáncot küldjenek Rózsaági¹² őrmesterhez. Az elindulás holnap reggel szakaszokba jobbra lesz. Előcsapatot ad a beregi század, főcsapat lesz a 61. zászlóalj, ezt követi a 12 fontos üteg, ezt az 54. zászlóalj, zárcsapatul pedig a 48. zászlóalj leend.

Csúzy¹³ m. k.¹⁴ őrnagy

3 A szerző itt mond köszönetet dr. Hermann Róbert történésznek, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka tudományos helyettesének, aki a parancskönyv másolatát a rendelkezésére bocsátotta; Esztári Imrénének, a HM HIM Hadtörténelmi Levéltár külső munkatársának, aki a digitalizálást végezte; és Fügedi Erikának, a HM HIM Hadtörténelmi Levéltár levéltári asszisztensének, aki a szöveg feldolgozásában, illetve átírásában nyújtott pótolhatatlan segítséget.

4 A parancskönyv eleje hiányzik.

5 Vécsey Károly vezérőrnagy. Bona, 2015. I. k. 145–146. p.

6 Alexander Buttler őrnagy. Bona, 2015. I. k. 213. p.

7 Olvashatatlan szó.

8 Olvashatatlan szó.

9 Csepcsányi János hadnagy. Bona, 1998–1999. I. k. 270. p.

10 Czibak Vilmos őrmester. Bona, 1998–1999. I. k. 252. p.

11 Küldönc.

12 Rózsaági Zsigmond számvevő őrmester. Bona, 1998–1999. III. k. 61. p.

13 Csúzy Pál őrnagy. Bona, 2015. I. k. 233. p.

14 Valószínűleg m[aga] k[ezével].

Zászlóalji parancs február 28-án 1849., Tiszafüred

Zászlóalji felügyelő Vodianer¹⁵ hadnagy úr, és Brusits¹⁶ őrmester.

Holnap az 5-ik század küldend Répásy¹⁷ tábornok, s Buttler dandárnok urakhoz 1 tizedest ordonáncra.

A honvédek úgy készüljenek el, hogy holnap reggel, bármikor első dobszóra lakom előtt felállva, azonnal odamehessenek, ahova parancsoltatik.

Csúzy m. k. őrnagy

Zászlóalji parancs március 1-én 1849.

Zászlóalji felügyelő hadnagy úr Illés¹⁸ és Kégl¹⁹ őrmester.

Dandári parancs következtében a dandári és helyőrségi szolgálatot másnap a 61-ik zászlóalj teendi. Ezen zászlóalj vezénylend a városházához 1 főtsízt, 1 dobos, 1 tizedes, 2 őrzetető és 211 honvédből álló őrséget, melynek kötelessége leend:

A: Az üteg őrizeti szolgálatot tenni.

B: Éjjél előtt és utána a városban és szélén cirkálendő őrcsapatokat kiküldeni, mindezen szolgálatok főfelügyelőül egy inspekciós²⁰ századost is vezényel.

A takarodó esti 7 órakor veressék, kezdé a városházánál, mint főőrnél.

Ezen őrséget reggeli 9-kor a 60-ik zászlóalj váltandja fel.

Az előfogatok elbocsájtandók.

Ezen túl a reggeli jelentések megjegyzése: beteg és gyengélkedő tiszt urak megneveztesse, továbbá kívánom, hogy a tiszt urak egészségük visszanyerése után magukat nálam személyesen jelentsék. Ha holnap itt maradnánk, iparkodjanak a századok folyó év januári számadásaikat beküldeni.

Holnap a 6-ik század küldend Buttler dandárnok úrhoz 1 tizedest ordonáncra, a 4-ik századnak azon hanyagsága, hogy mindeddig ordonáncot hozzám, úgy szinte az 5-ik század is Buttler dandárnok úrhoz rendelt 1 tizedest még el nem küldé, ezennel megrovatnak.

Fekete²¹ főhadnagy urat reggeli 8 órakor elvárom.

A mai városbéli szolgálatot a 2-ik század teendi.

Zászlóalji parancs március 2-án 1849.

Zászlóalji felügyelő Sándor²² főhadnagy úr és Farbinger²³ őrmester.

Brusits és Kégl őrmester holnap adja okát, miért nem jelenti a felügyelő az átadási és átvételt.

Ha holnap Buttler dandárnok úrral egy állomásba jönnénk, úgy a hatodik század küldend hozzá egy tizedest ordonáncra, ki segédemnél jelentse magát.

15 Vodianer (Wodianer) Béla hadnagy. Bona, 1998–1999. III. k. 483. p.

16 Brusits Ferenc őrmester. Bona, 1998–1999. I. k. 227. p.

17 Répásy Mihály tábornok. Bona, 2015. I. k. 142. p.

18 Illés Sándor hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 97. p.

19 Kégl Nándor (Sándor) őrmester. Bona, 1998–1999. II. k. 191. p.

20 Ellenőrző.

21 Fekete Dániel főhadnagy. Bona, 2008–2009. I. k. 340–341. p.

22 Sándor Ferenc főhadnagy. Bona, 2008–2009. II. k. 303. p.

23 Farbinger Alajos őrmester. Bona, 1998–1999. I. k. 374. p.

A századok oly készségben legyenek, hogy az oda dobszóra azonnal lakom előtt felállhassanak.

Evégre a századok dobosai, mihelyst a nálam, az innen lévő dobos a riadót veri, ugyanezt verjék a századok lakszámaiban. A honvédek levetkezhetnek.

Az őrmesterek holnap reggeli 7 órakor az átveendő hús részletek végett a mészárszéknél jelenjenek meg. Ezentúl a zászlós²⁴ váltva-váltva a századok őrmestereivel leend lakáson.

Csúzy Pál [m. k. őrnagy]

Pótlék zászlóalji parancs kelt, mint fent.

Holnap a zászlóalj pont 5 órakor elindulás végett lakom előtt felálljon. Kacs Kovics²⁵ hadnagy úr felügyelete alatt a lak készítői reggeli 4 órakor Tiszafüredre indulandnak.

A lak készítői össze jöveteli helye a templom melletti kocsmá.

Kacs Kovics hadnagy úr Buttler dandárnok úr és ordonáncai számára lakot készítsen.

A rendetlenségek megelőzése végett Pfisterer²⁶ hadnagy úr felügyelete és felelet terhe alatt a kocsik a zászlóaljat nyomban kövessék, miért is előre nem bocsájtandók.

Buttler dandárnok

Zászlóalji parancs március 3-án 1849.

Zászlóalji felügyelő Sárközy²⁷ főhadnagy úr és Székfi őrmester.

Holnap reggel az első század adand Répásy tábornok úrhoz ordonánkra 1 tizedest, ki magát segédmennél jelentse.

A honvédség riadó dobszóra azonnal lakom előtt századonként gyűjtve felálljon.

Csúzy m. k. őrnagy

Zászlóalji parancs február [recte: március] 4-én [1849.]

Zászlóalji felügyelő Fekete²⁸ főhadnagy úr és Szép²⁹ őrmester.

Holnap reggeli ½ 8-kor a 2. század küldend Répásy tábornok és Burdina³⁰ tábornok [recte: dandárnok] urakhoz [1-1 tizedest] ordonánkra, kik magukat segédmennél jelentsék.

A reggeli és esteli jelentések pontos beadását elvárom.

A századok a riadó dobszóra /alarm/ a mai helyen azonnal kiálljanak., egyúttal figyelmeztetnek, hogy csak a zászlóaljat egyedül érdeklő kiállási parancsra ne doboltassék gyűlő /vergatterung/, hanem csak hívó /ruf/, nehogy a többi zászlóaljak háborítassanak.

Csúzy m. k. [őrnagy]

24 A zászlótartó.

25 Kacs Kovics János hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 152–153. p.

26 Pfisterer György hadnagy, élelmezési tiszt. Bona, 1998–1999. II. k. 677–678. p.

27 Sárközy János főhadnagy. Bona, 2008–2009. II. k. 305. p.

28 Fekete Dániel főhadnagy. Bona, 2008–2009. I. k. 340–341. p.

29 Szép László őrmester. Bona, 1998–1999. III. k. 263–264. p.

30 Alois Burdina von Löwenkampf őrnagy. Bona, 2015. I. k. 212. p.

Tábornoki parancs kivonat

Tábornoki parancs következtében Burdina őrnagy vezérlete alatt leend a 2-ik dandárnokság, melyhez tartoznak:

39-ik serezzred 1. zászlóaljja

48-ik zászlóalj és a beregi század

61-ik zászlóalj

1 század portyázó csapat³¹

1 század a 3-ik utászzászlóaljból (Krucsay százados)³²

½ század a 6-ik huszárezredből³³

1. 12 fontos gyalogtűz.

Répásy m. k. tábornok

Fekete főhadnagy

Zászlóalji parancs március 5-én 1849.

Zászlóalji felügyelő Rausz³⁴ hadnagy úr s Peternell³⁵ őrmester.

Holnap a 3-ik század adand Répásy tábornok és Burdina dandárnok úrhoz ordonánca 1-1 tizedest, kik magukat segédemnél jelentsék.

Holnap reggeli ¼ 9-kor pontban a zászlóalj legnagyobb csendességben Burdina dandárnok szemlélete végett lakom előtt felálljon; a felálláskor, valamint menet közben is a legnagyobb csendet elvárom. – Csúzy m. k. őrnagy – Holnap reggeli ½ 8-kor a töltés, gyutacs és lőkupak elhozatalára a századok küldjenek 8-8 embert Rózságyi őrmesterhez.

Csúzy m. k. őrnagy

Fekete főhadnagy

Zászlóalji parancs március 6-án 1849.

Zászlóalji felügyelő Szűcs³⁶ főhadnagy úr, és Simon³⁷ őrmester.

A zászlóalji dobosok Don Miguel³⁸ 1. zászlóalja dobosaihoz vigyék dobjaikat, ki azokat megigazítandja.

Holnap a 4-ik század reggeli ½ 8-kor küldend a szokott helyekre egy-egy ordonáncot.

A riadó esetére a zászlóalj lakom előtt azonnal felálljon. Holnap reggeli ½ 9-kor a szokott helyen gyakorolják magokat a századok, mire nézve a további rendelet elvárando.

Csúzy m. k. őrnagy

31 Utóbbi valószínűleg Spányik Károly százados gerillacsapata volt. Bona, 2008–2009. II. k. 356. p.

32 Krucsay Sándor százados. Bona, 2008–2009. I. k. 615. p.

33 Ez valószínűleg a 6. (Württemberg) huszárezred ezredesi osztálya 2. századának egyik szárnya volt. Kedves, 1992. 55. p.

34 Rausz Béla hadnagy. Bona, 1998–1999. III. k. 22–23. p.

35 Peternell József őrmester. Bona, 1998–1999. II. k. 665. p.

36 Szűcs Pál főhadnagy. Bona, 2008–2009. II. k. 432. p.

37 Simon Sándor őrmester. 1998–1999. III. k. 147. p.

38 A 39. seregvezredről van szó. Recte: Dom Miguel.

Zászlóalji parancs március 8-án 1849.

Zászlóalji felügyelő Gosztonyi³⁹ hadnagy úr, és Szalai⁴⁰ őrmester.

Csúzy Pál őrnagy megbetegedvén egészsége helyre állítása végett Debrecenbe utazott. Ideiglenes zászlóalji parancsnok Somossy Pál⁴¹ százados, és helyette Sándor főhadnagy úr az 1. századnál ideiglenes parancsnok.

Gönczy József a 3. századnál tizedes a 7. hadsereg [recte: hadtest] kórodaigazgató törzsorvos dr. Horváth József⁴² őrnagy úr felszólítására a fent nevezett zászlóaljtól elbocsátandó; a 7. hadsereg [recte: hadtest] tábori kóroda igazgatóságának a kórháznál leendő alkalmaztatása végett a szokott átadási jegyzékkel ellátva folyó hó 9-én reggel elküldendő.

Holnap a 6-ik század küldend Aulich⁴³ tábornok és Burdina dandárnok urakhoz 1-1 tizedest ordonáncnak.

Holnap zászlóaljunk adván az előőrséget. Evégett a századok reggeli $\frac{1}{2}$ 7-kor a megyeháza mögötti téren /a Fehér Ökörhöz címzett fogadó mellett/ pontosan kiálljanak.

Somossy Pál ideiglenes zászlóaljparancsnok

Kammermayer⁴⁴ hadnagy

Zászlóalji parancs március 10. 1849.

Zászlóalji felügyelő (...) ⁴⁵ hadnagy úr és Regényi őrmester.

Holnap reggeli $\frac{1}{2}$ 8-kor a 2. század küldend Aulich tábornok és Burdina dandárnok úrhoz egy-egy tizedest ordonáncnak.

Osztály⁴⁶ parancs következtében a századok reggel és délután gyakorlatot tartanak, esős időben pedig iskolákat; melyeken a dobjelekre és a tábori szolgálatra tanítassanak a honvédek.

Tábornoki parancs következtében minden honvéd, ki fegyverét vigyázatlanságból vagy készakarva elsüti, 50 botütéssel büntettetik meg. Ugyan e parancs nyomán a létszám a századparancsnokok felelőssége alatt naponként déli 12 órára pontosan beadassék. Továbbá a százados urak ügyeljenek arra, hogy a honvédek ruházata és fegyverzete a legnagyobb tisztaságban legyen.

A századok holnap okvetlenül adják be január havi számadásaikat, 13-án pedig a februárit. Holnap reggel $\frac{3}{4}$ 9-kor [a zászlóalj] a városon kívül lévő téren /a fenyőfák mellett/ gyakorlatra kiálljon.

Somossy Pál ideiglenes parancsnok.

Zászlóalji parancs 3/11. 1849.

Zászlóalji felügyelő Bezerédy⁴⁷ hadnagy úr és Mészáros⁴⁸ őrmester.

39 Gosztonyi Lajos hadnagy. Bona, 1998–1999. I. k. 476. p.

40 Szalai Pál őrmester. Bona, 1998–1999. III. k. 228. p.

41 Somossy Pál százados. Bona, 2008–2009. II. k. 354. p.

42 Dr. Horváth József őrnagy. Gazda, 2000. II. k. 434. p.

43 Aulich Lajos tábornok. Bona, 2015. I. k. 109. p.

44 Kammermayer Károly hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 167. p.

45 Hiányzó szó.

46 Értsd: hadosztály.

47 Bezerédy Elek hadnagy. Bona, 1998–1999. I. k. 157. p.

48 Mészáros Dániel (Dávid) őrmester. Bona, 1998–1999. II. k. 476. p.

Holnap reggel Aulich tábornok, és Burdina dandárnok urakhoz a 3-ik század ordonáncra küldend 1-1 tizedest.

Dandári parancs következtében a netalán századoknál létező puskaműves, lakatos, és kovácsoknak számát és névsorát [adják be].

Szecsey⁴⁹ hadnagy úr, mind kórházi felügyelő a kórházban létező betegek fegyverzetét beszedvén, azokat Mándy⁵⁰ osztályparancsnok úrnál általadván, a kórházi felügyelőséget Szébényi⁵¹ hadnagy úrnak adja át.

A 61. zászlóalj ma tartja a készüléket, s holnap reggel a híd melletti szolgálatot adja, mivére a századok holnap reggel $\frac{1}{2}$ 7-kor az ágyúk melletti téren fel legyenek állítva.

Jövőre nézve, midőn a zászlóalj a belszolgálatot adja, egyszersmind oly készülékben legyen, hogy az első riadóra minden késedelem nélkül a riadó helyen, és onnét a hídfőnél felállhasson.

Pfisterer hadnagy úrnak meghagyatik, hogy midőn a zászlóalj előőrsön van, az élelmi kellékeket minden hiány nélkül annak idejére kivévén, minél előbb kiszállíttassa.

Somossy Pál m. k. [százados]

[Dandár] napiparancs február [recte: március] 15-én 1849.

Szolgálati rend marad a tegnapi. Szolgálatot ad holnap a 61. zászlóalj, s $\frac{1}{2}$ század a 14. lovas ezredtől.⁵²

Újólapon tapasztalván a parancsnokság, hogy a 61. zászlóalj legénysége a katonai állásban s fegyverfogásban felette ügyetlen, a legénységnek szolgálat alatt, s azon kívül oktatása és gyakoroltatása komolyan ajánltatik.

Figyelmeztetnek a zászlóalj és csapatparancsnok urak, hogy a legénységet úgy tartsák készen, miszerint az a legelső riadó jelre rögtön kiállíthatassék.

Minden zászlóalj és csapattól 1 ordonánc, a 14. lovasságtól pedig 1 tizedes, s 2 legény lovastól a parancsnoksági szállásra rendelendőek. Ma is igen hanyagul jelentek meg a 60-ik, s 61-ik zászlóaljból, s az utász zászlóaljtól pedig éppen senki sem volt ordonáncon. Ily rendetlenségtől jövőre óvakodjanak. A főőrsről takarodó veretés után 1 patrol⁵³ a belrend, s csend fenntartásra kiküldendő.

Az előőrségről jelentések, reggel és estve megküldendőek, az első reggeli 7, a második esti 8 órákor.

Parancs nyomán Igaz György⁵⁴ m. k. segéd

Zászlóalji parancs

Holnap zászlóalji felügyelő Gőzsy⁵⁵ hadnagy úr, és Piacsek őrmester.

Holnapután, azaz folyó hó 17-én Józan⁵⁶ hadnagy úr, és Kégl őrmester.

A századok holnap déli pont 12 órákor a rendes helyen előőrsi menetre készen kiálljanak, kivévén a 6. századot, mely ugyan azon időben a belszolgálatot adandja.

49 Szecsey János hadnagy. Bona, 1998–1999. III. k. 242. p.

50 Mándy Ignác őrnagy. Bona, 2015. II. k. 410. p.

51 Szébényi Lajos hadnagy. Bona, 1998–1999. III. k. 241–242. p.

52 Ekkor a 14. (Lehel) huszárezred 6. százada szolgált a II. hadtestben. Kedves, 1992. 60. p.

53 Recte: Patrouille (francia): őrzőjárat.

54 Igaz György hadnagy. 1998–1999. II. k. 95–96. p.

55 Gőzsy Ferenc hadnagy. Bona, 1998–1999. I. k. 485. p.

56 Józan István hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 142. p.

Ezentúl a belszolgálatot adó század Patay⁵⁷ alezredes úrhoz reggel ½ 8-kor ordonáncra 1 tizedest, vagy ha azt nem lehetne, 1 értelmes honvédet küldend, ki magát a segéd úrnál jelenteni köteles. Holnap délig a századok okvetlenül adják be február havi számadásaikat.

Tapasztaltam, hogy az ordonáncok igen hanyagul váltztatnak fel; ha ez még egyszer történnék, az illető századok őrmesterei megbüntettetnek. Holnap reggeli ½ 8 óráig felelősség terhe alatt küldjék be a századok a szolgálatra kiállható, s gyengélkedő honvédek létszámát.

A századok, melyek az 5 napi pénzilletményt ki nem vették, holnap reggel 8 óráig vegyék ki.

Somossy Pál ideiglenes parancsnok

Zászlóalji parancs március 17-én 1849.

Holnap zászlóalji felügyelő Csepicsányi hadnagy úr és Brusits őrmester, 19-én pedig Vodianer hadnagy úr és Farbinger őrmester.

Holnap a 2. század küldend Patay alezredes úrhoz ordonáncul 1 tizedest, ki magát reggeli ½ 8-kor a segéd úrnál jelentse.

Ezentúl azon nap, midőn a századok előőrsre mennek, reggel 7-kor, midőn pedig onnan visszajönnek, déli 11-kor vegyék ki élelmi illetményeiket.

Holnap déli 12 órakor az első század a belszolgálatot, a 2., 3., és 6. pedig Gyapay⁵⁸ százados úr parancsnoksága alatt az előőrsöt veendi át.

Holnap reggeli 7 órára rendeljenek be a századok ütegekcsikhoz önként ajánlkozó egyéneket; kik lovagolni, s kocsizni tudnak, hogy a hetes tiszt úr által Sztrakonitzky⁵⁹ százados úrhoz vezettessenek. A szolgálaton kívül lévő századok további parancsig oly készségségben legyenek, hogy az első riadóra a szokott kiállási helyen egész felszereléssel azonnal kiállhassanak.

Nunhold Péter 4. századi honvéd verekedés, és részegeskedése végett 48 órai rövid vásra, melyből az utolsó 24 óra koplalással erősítették, ítéltetett. Őrnagyi rendelet szerint a 2. századból profoszhoz adott álló ordonánc nála továbbá is meghagyatik.

Somossy m. k. [ideiglenes parancsnok]

Zászlóalji parancs 3/18. 1849.

Holnap után zászlóalji felügyelő Kacs Kovics hadnagy úr és Székfi őrmester.

Holnap reggel, a 4-ik s 5-ik század 9 órakor a szokott helyen gyakorlatra kiállván. Patay alezredes úrhoz ordonáncra a 4-ik század küldend egy tizedest, ki magát reggeli ½ 8-kor a segédnél jelentse. Felkéretnek a százados urak, hagyják meg őrmestereiknek, hogy a tegnapi parancsban kiadott időre az élelmi szerek kivétele végett Pfisterer hadnagy úrnál pontosan megjelenjenek. Az illető hetes tiszt urak egyszer s mindenkorra felszólíttatnak azon honvédeket, kik Patay alezredes úrhoz ordonáncra és őrállásra küldetnek, kötelességük és maguk viseletére oktassák.

57 Patay István alezredes. Bona, 2015. II. k. 457–458. p.

58 Gyapay Dénes százados. Bona, 2008–2009. I. k. 411–412. p.

59 Sztrakonitzky Bazil tüzérszázados. Bona, 2015. II. k. 553. p.

Itt lételünk ideje alatt, ha egyes századok vagy az egész zászlóalj szolgálton kívül leend, az illető parancsnok urak honvédeket úgy tartsák rendben, hogy a riadóra a szokott helyen azonnal kiállhassanak.

Somossy m. k. [ideiglenes parancsnok]

Zászlóalji parancs március 19-én 1849.

Zászlóalji felügyelő Kacs Kovics hadnagy úr, és Székfi őrmester.

Az éppen most érkezett parancs következtében a zászlóalj a régi kiállási helyen az őrnagyi lak előtt reggeli 7-kor a kunmadarasrai elmenetelre készen felálljon, miért is virradó 5-kor, gyűlő pedig $\frac{1}{2}$ 7-kor veretessék.

Minden századtól azonnal küldessék 1 tizedes a segéd úrhoz, kik szálláskészítés végett Kammermayer hadnagy úrral Patay alezredes úrnál a kellő utasítás végett a legrövidebb idő alatt jelentendők.

Pfisterer hadnagy úr még ma a szolgabíró úrnál, a kiveendő kocsik végett megjelenni felszólíttatik. A századok reggeli 5-kor küldjék el Pfisterer hadnagy úrhoz napos tizedeseiket a szekerek átvétele végett.

Somossy Pál m. k. [ideiglenes parancsnok]

Zászlóalji parancs március 19-én [recte: 20-án] 1849., Madaras

Zászlóalji felügyelő Illés hadnagy úr és Szép őrmester.

Az 5. század azonnal küldjön Sztojan Kovics [recte: Sztojanich]⁶⁰ 60. zászlóalji őrnagyához ordonánkra 1 tizedest, kinek a zászlóalji parancsnok szállását tudni kell. Hadügyminisztérium rendelete következtében 15-ik március ünnepelésére a honvédeknek őrmestertől le egyenként 1 napi pótdíj kiszolgáltatatik.

Somossy Pál m. k. [ideiglenes parancsnok]

Zászlóalji parancs március 21-én 1849.

Zászlóalji felügyelő Szecsey hadnagy úr és Peternell őrmester.

Holnap reggeli $\frac{1}{2}$ 7-kor elindulásra lakásom előtt felálljon a zászlóalj.

Somossy Pál m. k. [ideiglenes parancsnok]

Zászlóalji parancs március 22-én 1849.

Hídőrségre a 4-ik s 5-ik század menend Vitnyédy százados úr parancsnokság alatt.

Mind a 2 század reggeli 7 órakor pontban lakom előtt felálljon.

A tiszt urak holnap reggel küldjék be a térparancsnoksághoz nevüket, s rangjukat, gazdájuk⁶¹ nevét. Térparancsnok laka Bernát-ház. Altábornagyi parancs következtében a 61. zászlóalji Aulich tábornok úr hadseregébe [recte: hadtestébe] beosztatott.⁶²

Somossy m. k. [ideiglenes parancsnok]

60 Sztojanich Miklós őrnagy. Bona, 2015. II. k. 553. p.

61 Szállásadójuk.

62 Mivel a zászlóalj eddig is a II. hadtest alárendeltségében volt, az ideiglenes tiszafüredi kikülönítés megszüntetéséről van szó.

Zászlóalji parancs március 23-án 1849.

Holnap zászlóalji felügyelő Moldoványi⁶³ hadnagy úr, s Peternell őrmester.

A zászlóalji felügyelő tiszt úrnak jövőre kötelessége leszen az élelmezés, azaz a hús, szalonna, s pálinka kiosztása alkalmával jelen lenni, s ellenőrködni, hogy az illetmények a nyugtatványok tartalmához képest századonként pontosan kiosztassanak. A kiosztás eredményéről nekem jelentést tétessék.

Holnap reggel pont $\frac{1}{2}$ 6-kor az 1-ső és 2-ik század lakom előtt felállítva legyen, honnan Poroszlóra menend, ahol is azonnal az előőrséget a Kömlő felé felállítsa.

A hídhöz előőrsre a 3-ik s 6-ik század menend, és pedig reggeli 7 órakor a 6. század kimenvén, a 4-ik és 5-ik század felváltva, a beérkezés után a 4-ik század fél százada a belszolgálatot átvéven, az egész 3-ik század a hídfőhöz tüstént kiindulván, a 6-ik századhoz csatlakozand.

Somossy m. k. [ideiglenes parancsnok]

Tiszafüred, március 24-én 1849.

Zászlóalji parancs

Zászlóalji felügyelő Vasdényey⁶⁴ hadnagy úr, és Regényi őrmester

6-ik század még ma küldend egy tizedest, s egy honvédet ordonáncra Kisfaludy⁶⁵ dandárnok úrhoz.

Somossy m. k. [ideiglenes parancsnok]

(...)⁶⁶

Zászlóalji parancs március 28-án 1849.

Zászlóalji felügyelő Kammermayer hadnagy úr és Brusits őrmester.

Holnap az 5. század küldend Aulich tábornok úrhoz, valamint Kisfaludy alezredes [recte: őrnagy] úrhoz ordonáncnak egy-egy tizedest.

Folyó hó 10-én kelt a lövöldözést tiltó parancs 3 egymás után következő napon a honvédeknek felolvasandó, a parancs ellen vétő Babits József 6-ik századi honvéd tábornoki parancsra 25 botütésre büntetendő.

Jövőre valahányszor a zászlóalj állomásra érkezéskor vagy táborba szállása alkalmával szolgálatra rendeltetik, következő szolgálatra állít a pénztárhoz egy tizedest, egy őrzetöt, három közhonvédet; ágyúőrizetre egy tizedest, három honvédet.

Tábornoki parancs következtében tiltatik a dobosoknak a századaiknál dobolás mindaddig, még a tábornok úrnál lévő dobostól a jelt át nem veszik. Riadó esetében a századok a lakom előtti, Kálra vezető úton a legrövidebb időn [belül] kiálljon.

Felsőbb engedmény következtében minden zászlóalji tiszt uraknak a málhás lovak megszerzésére szükséges pénzösszeg kiszolgáltatik. A fegyverek használható állapotban [legyenek.] (...)⁶⁷

Ma déli 12 órakor a 4. század fogja az őrnagy úrnál álló őrt felváltani. Holnap ugyanezt a főőrségről teszi, az őrnagy lakhoz az ordonáncok együttesen déli 12 órakor

63 Moldoványi József hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 503. p.

64 Vasdényey József hadnagy. Bona, 1998–1999. III. k. 429. p.

65 Kisfaludy Mór őrnagy. Bona, 2015. I. k. 357–358. p.

66 Hiányzó szöveg.

67 Hiányzó szöveg. (A parancskönyv 1849. március 29. és május 4. közötti része elveszett.)

elküldendőik, kiket a 4-ik századból egy tizedes, ki azzal Patay alezredes úrhoz, mint ordonánc menend, fog helyükre elvezetni.

Minden századból maradjon a szobákba egy felügyelő, kik felett egy őrzető őrködni tartozik. Nahóczky József⁶⁸ 4-ik századbeli tizedes zászlóalji irodába rendeltetik.

Jelnév: Péter, Jelszó: Paks, Tábori hang: Egy taps.

A reggeli gyakorlatok 5 órakor kezdődnek a már megrendelt módon.

[Csúzy Pál őrnagy]

Napi parancs május 6-án 1849.

Dicsérettel említi meg a parancsnokság a 61-ik zászlóalj folyó hó 3-án éjjel történt pontos kiállítását, ez a többi csapatoknak követésre méltó példa. Köszönetet és elismerést szavaz a parancsnokság Csúzy Pál őrnagy úrnak, ki az éjjeli kiállást oly pontossággal és dicsérettel eszközölte.

A gyakorlatok a vett parancs szerint tartandók, azon felül a fegyverfogásban gyengébbek sorba állítván egyenként gyakoroltassanak. A főtiszt urak szállásukban tartózkodjanak, és a Duna parton járni-kelni óvakodjanak, mivel ez által az ellenség ingerültségét növelik. Ki a Duna parton vagy a városban akárhol a parancsom nélkül lőni merne, halállal bűnhődik.

A 61-ik zászlóalj készületbe leend, ennél fogva a laktanyába, gúlába rakva a fegyverét felváltva őrködni tartozik.

Patay alezredes

Zászlóalji parancs május 6-án 1849.

Zászlóalji felügyelő Rausz hadnagy úr és Brusits őrmester, holnap pedig Vasdényey hadnagy úr és Farbinger őrmester, a zászlóalji felügyelőség átvétele reggeli 8 órakor történend.

Tapasztaltam, hogy a honvédek az szobáikban fegyvereiket szögletekbe össze-vissza hányják, ennél fogva meghagyom, hogy a fegyverek olajos posztóval megtörölve, minden honvéd fekhelye mellett kéznél legyen. Folyó hó 2-án kelt parancsom ellenére a szobák nem szellőztetnek, mi ha még egyszer történik, a szakasz tizedesek és szobafelügyelők 6 órai rövidvassal büntetnek. Újólág meghagyatik, hogy a honvédek vasárnap tiszta fehér ruhát öltsenek, erre nézve ma délután vizsgálat tartassék, megvan-e minden honvédnak a szükséges két pár fehér ruha vagy sem. A jelentéstételt estve elvárom.

A lakszobák ajtójára a századok és szakaszok száma felírandó, valamint a szobán belül a szobafelügyelő neve. Az estveli jelentéssel adassék be a létszám, melyek szerint mennyi főtiszt, őrmester, tizedes, és közhonvéd áll ki szolgálatra, mennyi beteg, mennyi van külszolgálatra rendelve, mennyi halt el. A folyosóni öröknek hagyassék meg, hogy az árnyékszékhez vezető ajtók mindég zárva legyenek, ezek tisztaságáért felügyelés a napos tizedesekre bízatik, a századok lakozásabani tisztaságra felügyelőség a porkolábra bízatik.

A pénzszükséglet kimutatása, valamint a pénz felvétele folyó hó 6-tól 10-ig bezárólag, délutáni 1 órától 2-ig a zászlóalji irodába Rózsaági számvevő hadnagy úrnál eszközöltessék.

Déli 12 órakor váltassanak fel az ordonáncok valamint a zászlóőrök, minek felváltására ma az 5-ik, holnap pedig a 2-ik század rendeljen egy tizedest és a szükséges honvédeket, valamint Patay alezredes úrhoz egy tizedest.

A fehér ruha megvizsgáztatásának eredménye, és a főzőedények száma és minősége beadandó. A reggeli jelentések 6, az estéliek pedig $\frac{1}{4}$ órával később a takarodó után küldessenek a felügyelő őrmesterhez.

A takarodók eldobolása után tiltatik a honvédeknek a laktanya elhagyása, engedelem nélkül az időn túl elmaradók megbüntetésére a százados urak újólág felszólítatnak, az őrmesterek ügyeljenek, hogy a szakasz tizedesek a takarodó után rendesen felolvassák a honvédek névsorát.

Kovács György⁶⁹ 3-ik századi honvéd holnap reggel 8 órakor a zászlóalji irodába rendeltetik. Nahóczky József 4-ik századbéli tizedes a mai napiparancsnak a könyvben leendő beiktatása után a századához visszatérhet.

Csúzy őrnagy

Napi parancs május hó 7-én 1849.

Fővezéri parancs nyomán, úgy a lovasságnak, mint a gyalogságnak csata alkalmával az eddig gyakorlott ellenséges lovak és az elesettek zsebelése, miáltal a csata folyása hátramaradást szenved, halálos büntetést szenved. E parancs a honvédeknek három nap felolvasandó.

[Patay alezredes]

Zászlóalji parancs kelt, mint fent

Holnap reggeli 7 órakor 61-ik zászlóalj az 54-et váltassa fel az előőrségen, a szolgálati elosztást Opiczki⁷⁰ segédúr viendi végbe.

Baur első századi tizedes a zászlóaljtól haza bocsáttatik.

A reggeli és estveli jelentések szokott időben a főőrtanyára küldendőek.

Kovács György címzetes tizedesnek neveztetik ki.

Tábori kórház melletti őrség parancsnoka délután 4 órára küldjön be egy értelmes embert.

Csúzy Pál [őrnagy]

Napi parancs május 10-én 1849.

Gyapay 61. honvéd zászlóalj 2. századbéli százados úr tábornoki parancs nyomán Lukács⁷¹ főkormánybiztos úr mellé segédnek kineveztetik.

A 61-ik zászlóalj folyó hó 10-én és 11-én készségben leend. Senki engedelmem nélkül, ide érte a főtiszteket is, a dunántúli táborba át nem mehet, miért azok, kiknek dolguk vagyon, elsőbb nálam, azután a helybeli térparancsnokságnál jelentsék magukat, hogy a szükséges levéllel ellátassanak, a polgárok a városi főkapitányságnál jelentsék magukat.

[Patay alezredes]

69 Valószínűleg Bona, 1998–1999. II. k. 281. p.

70 Opiczki János főhadnagy, zászlóaljsegédtiszt. Bona, 2008–2009. II. k. 166–167. p.

71 Lukács Sándor hadfelszerelési kormánybiztos. Bona, 2008–2009. I. k. 411–412. p.

Zászlóalji parancs május 10-én 1849.

Zászlóalji felügyelő Bezerédy hadnagy úr és Szép őrmester, holnap pedig Gosztonyi hadnagy úr, és ha az a futársággal meg nem érkeznek, Moldoványi hadnagy úr és Peternell őrmester.

Nyomban a parancsírás után küldjék el a századok napos tizedeseiket a már kivett bográcsok kivételére. Kacs Kovács hadnagy úr a zászlóaljbani rossz fegyverek kicserélésével bízta meg, miért is Waagner⁷² tüzér őrnagy és a felszerelési felügyelő uraknál a 7-es számú pavilonban⁷³ jelentse magát.

Fogarassi⁷⁴ 5. századbeli tizedes ugyanazon századhoz őrmesternek neveztetik ki, ranggal és illetményrel folyó hó 11-től számíttatik. A századok, melyek még ekkorig be nem adták folyó év április hóróli számadásaikat, folyó hó 12-re beadni el ne mulasszák.

Kellemetlenül tapasztaltam, hogy a honvédek köpenyeiket az előőrségen levetik, azt egyszer s mindenkorra megtiltom, minthogy az által a pesteni kiállítás lehetetlenné tétetik. Főtiszt urak és altiszteknek meghagyatik keményen felügyelni, hogy az többé ne történjen.

Csúzy Pál [őrnagy]

Május 10-ki napi parancshoz tartozó

Felső parancs nyomán a százados uraknak ajánltatik a legénységnek kettőztetett pontosságú ébrentartása, mennyiben a parancsnokság értesítettet, mintha az el-lenségnek a Dunán Pestre törni lenne elhatározott szándéka.

Patay [alezredes] városparancsnok

Zászlóalji parancs május 11-én 1849.

Holnap a 61-ik zászlóalj adandja az előőrséget, a szolgálati felosztást reggel fél 7 órakor Opiczki segéd úr viendi végbe.

Belszolgálatra holnap a 6-ik század lesz rendelve. Ugyan e század küldend Patay alezredes úrhoz ordonánkra egy tizedest, valamint 2 óránként egy őrt az őrnagy lak-hoz. Kellemetlenül kellett tapasztalnom, hogy kiadott parancsom ellenére a szobák nem szellőztetnek, továbbá, hogy nem 5 órakor, hanem 2 órával később separtetnek, a hanyagságért, ha még egyszer történnek, az illetők lesznek felelősek.

A mai szemlénél tapasztaltam, hogy igen sok honvéd köpönyegéről a gombok le voltak szakadozva, másoknál pedig a köpönyegek be nem voltak gombolva. Az elsőre nézve, vásároltassanak a százados urak gombokat, az utóbbira pedig parancsolják meg szakasztizedeseiknek, hogy ily rendetlenséget ne tűrjenek.

Meghagyatik az altiszteknek, hogy oktassák a honvédeket, nehogy, mint tapasztaltam, fegyvereiket őrt állva lábhoz ne vegyék, hogy falhoz, oszlophoz ne támasztogassák, hogy polgári állásúakkal, vagy feljebbvalójukon kívül bárkivel, Istennek se beszéljenek.

Ha a zászlóalj készületben vagon, tiltatik a honvédnek a borjuk lerakása, valamint azoknak [akiknek] pihenő idejük van, a levetkőzés, erre a hetes tisztek különösen

72 Gustav Waagner őrnagy. Bona, 2015. II. k. 588. p.

73 Az Újépület laktanya 7. számú pavilonjáról van szó.

74 Fogarassi Ferenc tizedes. Bona, 1998–1999. I. k. 411. p.

ügyeljenek. Kovács György, a zászlóalji irodába rendelt tizedes a mai naptól valóságos tizedessé neveztetik ki, fizetését, s illetményét a 3-ik század adandja.

Kempf Ignác 41-ik zászlóaljnál volt őrmester a 2-ik századhoz soroztatik be, ugyanezen minőségben.

Újólaj utoljára meghagyatik a századok lakszámába a folyosók söpörése, az árnyékszékék tisztíttatása, úgy tiltatik a folyosókról az udvarra vezető ablakok kinyitása. A folyosói örök pontos kiállását elvárom. Meghagyatik, [hogy] az őrmesterek ügyeljenek arra, hogy a honvédek hetenként kétszer tiszta kapcát vegyenek.

Csúzy Pál őrnagy

Utóparancs

Holnap és ezentúl mindig, ha a zászlóalj előőrségen van, a kiállított elő- vagy belőrségi, ugyanúgy fő-, mint altiszti állomásokról küldessék be egy tizedes vagy őrzetető az újépületbeni előőrségre a tábori jelszóért. Mielőtt a zászlóalj előőrségre menne, váltassanak fel a lakásomnál lévő ordonáncok.

Csúzy Pál [őrnagy]

Napi parancs május 14-én 1849.

A zászlóaljparancsnok urakat felkérem, hogy honvédeiket ébren együtt tartsák, mert csak így lehetséges szükség esetében a percbeni kiállítás.

Figyelmeztetnek továbbá a parancsnok urak, hogy honvédeiket oktassák, hogy őri állomásaikat tűzvész alkalmával, egyáltalán az ellenség előtt, bármi erősen tüzelne is, el ne hagyják. Ki azonban állomását elhagyná, a legsúlyosabb büntetést vonandja magára. A meggyújtott épületek mellé állított honvédeknek szoros kötelességévé tétetik a tűzhöz senkit se bocsájtani.

Patay alezredes

Zászlóalji parancs május 14-én 1849.

Ma a zászlóalj felügyelő Moldoványi hadnagy úr s Simon őrmester, holnap Szebényi hadnagy úr és Szalai őrmester.

A 3-ik századból itthon lévő három szakaszhoz a 4-ik század küldend egy szakaszt 1 főtiszt úrral, s ezen ily formán kiegészített század estve pont $\frac{3}{4}$ 8-kor a térparancsnokságnál jelentse magát, és a Rókus kápolna előtti térre felálland. Ma a 4-ik század, holnap pedig az 5-ik század küldend Patay alezredes úrhoz /Üllői út Karp-féle ház/ ordonáncra egy-egy tizedest, valamint az őrnagy lakhoz 2 óránként egy őrt. Ez utóbbi azonnal, az ordonánc tizedes déli 12 óráig felváltandó.

Az őrnagy lakhoz századonként rendelendő ordonáncok ma 12 órakor, holnap reggeli 7 óráig, holnapután pedig az előőrség átvétele előtt felváltandók.

A századok holnap déli 11–12 [között] adandják be 5 napi pénzszükségleteiket, melyek összegét ugyanazon időben Rózsaági hadnagy úrtól azonnal kivehetik.

Írnoki József a 6-ik századhoz szolgálattételre soroztatik.

Csúzy őrnagy

Napi parancs május 14-én [recte: 15-én] 1849., Pesten

A készületbe levő zászlóaljból jövőre tűzoltásra fordíttassék. Adassék tudtára a honvédeknek, minő szép dolog embertársukkal jót tenni, és hogy azon felül fáradságuk meg fog jutalmaztatni. Ki pedig magát a tűz oltásnál kitüntette (...) ⁷⁵

Napi parancs május 17-én 1849., Pesten

Felső parancs nyomán a kül- és belszolgálat ezentúl déli 12 órakor felváltandó, miért is a legénység $\frac{1}{2}$ 11 órakor étkezését bevégezze.

A városi hatóság által panasz tétetett a honvédek éjjeli garázdálkodása ellen, avégre rendeltetik, hogy ki takarodó után az utcán járni merészel, ha altiszt, akkor a rangjától megfosztatik, ha honvéd, 40 bottal büntetettik. E parancs 3 egymást követő napon a honvédeknek felolvasandó.

Az Újépületben szállásoló csapatok parancsnokai felsőbb parancs nyomán felhívatnak, hogy az épületbeli szobákat és árnyékszékeket a porkolábok felügyelete alatt tisztítsák.

Patay alezredes

Zászlóalj parancs május 17-én 1849., Pesten

Ma a zászlóalji felügyelő Kammermayer hadnagy úr és Czibak őrmester, holnap pedig Gőzsy hadnagy úr és Fridrik őrmester.

A 6-ik század azonnal rendel Sveigl [recte: Schweidel] ⁷⁶ tábornok úrhoz, Szekulits ⁷⁷ [ezredes] és Patay alezredes urakhoz ordonáncra egy-egy tizedest, úgyszintén holnap a mai napi parancsban kiadott órákban, a nálam lévő ordonáncok ugyanezen időben. Egyszersmind követelem, hogy az ordonáncra küldött tizedesek és honvédek ne oly rongyosak legyenek, mint amelyeket a 6-ik század küldött, az ordonáncok elküldésért az őrmesterek a felelősek.

A zászlóalji dobos kötelességévé tétetik, hogy minden századból az arra alkalmas honvédek dobjelekre tanítsa.

Egyszer s mindenkorra meghagyatik, hogy a honvédek csákójaikról a bokrétát, vagy szalagot leszedjék, azon honvéd, ki illyeseket merészel viselni, 24 bottal büntetik, szakasztizedese pedig 24 órai rövidvassal [fog] büntettetni.

Szecsey 4-ik századbeli hadnagy úr az 5. századhoz és helyébe Gőzsy 5-ik századbeli hadnagy úr fog szolgálatra által tétetni. A 4-ik és 5-ik század adja be április havi számadását. A fegyverek tisztaságáról, miket délután 6 órakor vizsgálandok, az őrmesterek felelősek.

Piacsek János betegsége végett hónapokig századától elmaradván, mely idő alatt helye betöltetett, őrmesteri címmel, ⁷⁸ mint tizedes, az 1-ső századhoz osztatik be, ugyanazon szolgálatot is teendi. A zászlóaljból senki, ide értvén a főtiszteket is, a városban elszéledni ne merészeljen.

Pfisterer élelmezési hadnagy úr a zászlóalj számára Stromayernél a Terézvárosba 1041. számba bort veend ki.

Csúzy Pál [örnagy]

⁷⁵ Hiányzó szöveg.

⁷⁶ Schweidel József tábornok. Bona, 2015. I. k. 142–143. p.

⁷⁷ Szekulits István ezredes. Bona, 2015. II. k. 511. p.

⁷⁸ Értsd: címzetes őrmesterként.

Holnap napot kap Gyallay⁷⁹ őrnagy úr, kül- és belszolgálatot az 54. zászlóalj adandja, harckészen áll a 61. zászlóalj és a tegnapi helyét elfoglalandja, e parancs egyszer és mindenkorra [értendő].

Ugyanezen zászlóalji parancsnokság a városi bíróság kérelmére kirendelend 2 századot fegyver nélkül tűzoltásra.

A mai gyakorlat az éjjel tett erős szolgálat végett elengedtetik.

Már másodszor botránkozom meg a 61-ik zászlóalj főnökségének szolgálatbani rendetlensége végett. Tegnap a készületbe levő osztálynál a legénység éppen fegyverbe állani köteles, azt tette is. A főtiszt urak közül egy sem találatott ébren, ezen rendkívüli hanyagságért a tegnap volt inspekciós főtiszt úr 48 órai [fogságra] a profoszhoz küldetik. Jövőre pedig, ha a hanyagságnak ilyen esete előfordulna, a hadi törvényszék útján fog elítéltetni.

Patay alezredes

Zászlóalji parancs május 18-án 1849., Pesten

Holnap zászlóalji felügyelő Józan hadnagy úr, s Kempf őrmester.

Sveigl [recte: Schweidel] tábornok, Szekulits osztály- és Patay dandárnok urakhoz az ordonánc tizedest az 3-ik század adandja.

Elvárom, hogy azon ház, amelyben [lakunk] tiszta és egészséges legyen. Ha a profosz az első számú pavilon első emeletének árnyékszékét holnap reggelig meg nem tisztíttatja, következeket magára vonandja. Egyúttal kötelességévé tétetik a 3-ik századhoz a parancskönyvért elküldeni, hogy parancsaim teljesítése, hanyagolása végett kifogása ne lehessen.

Holnap reggel Gőzsy hadnagy úr Budára, Görgei⁸⁰ táborába menend, utasítását segédemtől kapandja meg.

Szeres István, Zsohár Pál, Pék János, Szeretnik István a 3-ik századbeli, Papsamu György, Szöllösi Gergely 6-ik századbeli honvédek a kórházból századukhoz visszajöttek, onnan folyó hó 15-ig zsolddal ellátva bocsáttattak el.

Napi parancs nyomán elmaradván a délutáni gyakorlat a zászlóalj dobosa ez idő alatt 3-tól 4 óráig újoncait tanítani el ne mulassza.

A honvédek a délutáni időt öltönyfoltozással, bakancstisztítással, ne pedig henyéléssel töltsék. A zászlóalji felügyelő őrmester kötelességévé tétetik, hogy a 7. számú pavilonba lévő fegyvertárból megérkezvén Waagner őrnagy úr segédtiszt ura, rossz fegyvereink felcseréltesse.

A délután körözendő minta szerint elvárom a századoktól a létszám pontos beadását. Tapasztaltam, hogy a századok igen hanyagul küldve esteli, s reggeli jelentéseiket, egyszer s mindenkorra meghagyom azok pontos beküldését, ellenkező esetben a netalán e parancsomat elhanyagoló büntettetni fog.

A századok küldjék be a zászlóalji irodába mennyi jó és mennyi rossz fegyverük van és úgyszinte mifajta.

Csúzy Pál őrnagy

79 (Szabó-)Gyallay Gusztáv őrnagy. Bona, 2015. II. k. 531. p.

80 Görgei Artúr tábornok. Bona, 2015. I. k. 121–123. p.

Dandár parancs május 19-én 1849.

Napot kap holnap őrnagy úr Csúzy, szolgálatba megy holnap a 61-ik zászlóalj, harcra készen fog állani az 54-ik honvéd zászlóalj. A városi hatóság megkeresésére tűzoltásra rendelve az 54-ik zászlóalj parancsnoka egy osztályt. Kleisz József tizedes, Bőzei György, Szentgyörgyi József, Kleisz János, Jakab Imre, Ékes János, Varga György 61-ik honvéd zászlóalji honvédek folyó hó 13-án József piacon örököseikön tűz támadást véden észre, minden parancs nélkül mentek az oltásra, ezeket kitüntetésükre ajánlatom Csúzy őrnagy úrnak. A városi hatóság által kézbesített s köztük kiosztandó 30 ezüst forint.

A polgári hatóság e halás elismerését, serkentésül hasonló nemes tette, a legénységnek tudomásul adassék.

Patay dandárnok

Zászlóalji parancs 5/19. 1849.

Holnap zászlóalji felügyelő Vodianer hadnagy úr és Fogarassi őrmester úr.

Schweidel tábornok, Szekulits osztály és Patay dandárnok urakhoz a 4-ik század küldend egy-egy ordonánctól, mire nézve a tegnap kiadott parancs egyszer s mindenkorra értendő.

Holnap a zászlóalj előőrsre menvén, reggeli pont fél 7-kor segédmestertől kapják a felosztást. Az árnyékszékek naponként újra bemocskoltatnak, tisztán tartani lehetetlen, evégre a századok a lakásokban árnyékszék ajtaja elé állítatnak egy őrt, kinek kötelessége lesz minden bemenőre felügyelni. S ha ez kevés, oda egy másikat, ki az őrről felügyelendő. Ki a rondálkodáson rajta kaphat, 25 bottal büntetendő. A napi parancsba kiadott 6-ik századbéli honvédek, kik a József téri tűzoltásnál magukat kitüntették, szolgálatból megjöttek után vezetessenek a zászlóalji irodába, hol a kiérdemelt díjat segédem kézbesítendő. Az őrmestereknek szoros kötelességévé tétetik minden zászlóalji parancsot délután 5 órakor a hetes tiszt jelenlétében felolvasni, mert különben a honvédek a rendeleteket ne tudván, azokat nem teljesíthetik.

Decskei Pál 5-ik századi közlegény súlyos betegsége miatt a katonaságra alkalmatlan lévén, a zászlóaljtól elbocsáttatik.

Velkei Pál 4-ik századbéli tizedes a kirendelt állomása helyett korcsmába ment, [és] ott megittasodott. Ezennel közhonvéddé lejjebbzetetik és a 3-ik századhoz rendeltetik, helyébe pedig Dobos János 4-ik századbéli őrzetető tétetik tizedessé.

Ha ezután a zászlóalj készségbe leendő, azon századoktól, melyek a szobába vagy folyosóra mehetnek, mindig egy fegyveres őrt rendeltessék; nem mind az 1-ső századnál kellett tapasztalnom, hol fegyveres őrt nem állott ki. Meghagyatik ezennel a 1-ső századnak, hogy a tegnap előtt kivett gyutacsos töltényeket a honvédeknek azonnal ossza ki.

Tapasztaltam, [hogy] némely századok még mostanig sem tudják lakásomat, mert a hozzám rendelt ordonáncaik régi szálláson keresnek. Ezennel kötelességévé teszem az őrmestereknek, miszerint a tizedeseknek a lakásban szállásomat megmagyarázzák. A fegyverek rozsdások, tehát elvárom, hogy esti 6 óráig szabályszerű állapotba legyenek.

Csúzy Pál őrnagy

Zászlóalji parancs május 22. 1849., Pest

Zászlóalji felügyelőséget átvegyék holnap Illés hadnagy úr és Kégl őrmester.

Reggeli pont 6 órakor a zászlóalj lakszámát megvizsgálandom, a legkisebb hibáért az őrmester felelős. A fegyver tisztíttatása ezredesi parancs nyomán meghagyatik.

Holnap Szekulits ezredes és Görgei tábornok urak a zászlóalj fölött szemlét tartandanak, mely alkalommal a főtiszt urak honléte megkívántatik.

Csúzy őrnagy

[Hadtest] napiparancs május 23-án 1849., Budán táborban

Holnap napot kap Rakotzki [recte: Rakovszky]⁸¹ őrnagy úr, az ágyú fedezetet a táborba, pénztár s börtön strázsát ad a 48-ik zászlóalj. Kitűnő tulajdonságáért Opiczki főhadnagy úr századosnak kineveztetik.

Aulich tábornok

Zászlóalji parancs május 24-én 1849., Budai tábor

Holnap zászlóalji felügyelő Vasdényey hadnagy úr s Szép őrmester.

A századok ma délig adják be létszámukat, délután pedig egy fegyver kimutatást a fegyverek minőségéről. A honvédség fegyvereit és ruháját tisztítsa.

Csúzy őrnagy

[Hadsereg] parancs május 25-én 1849.

A hadügyminiszter s a hadsereg főparancsnokától: midőn Buda vára hadseregünk által dicsően bevétetett, voltak, fájdalom, honvédek által, anélkül, hogy rossz szándékból történt volna, némely tárgyak, melyek onnan eltulajdoníttattak, s melyekre az országnak nagyobb szüksége vagyon. Felszólíttatik tehát minden parancsnok urakat, mint hogy hazaszeretetükről meg vagyok győződve, az ő vezérletük alatt lévő seregeknek legerősebben meghagyni minden rangkülönböztetés nélkül, ki vagy földabrosz⁸² vagy matematikai szereket magáénak tulajdonított, vagy másoktól vett volna, azokat azonnal parancsnokának általadni ismerje kötelességének, ki azokat Bayer⁸³ ezredes úr magyar hadtest [recte: hadsereg] főnökének által adandja. Később a fent nevezett tárgyak valakinél megtaláltnak, az eltulajdonítás végett rögtön ítélet alá esik. Ezen parancs minden főtiszt által alá írandó.

Görgei hadügyminiszter főtábornok

[Hadtest] napiparancs május 25-én 1849., Pesten

Ennek utána egy főtiszt sem, semmi szín alatt, szabadságra nem bocsájtatik.

Zászlóalji parancs május 25-én 1849., Pesten

Holnap zászlóalji felügyelő Gosztonyi hadnagy úr s Peternell őrmester.

A holnapi gyászmiséhez, mely $\frac{1}{2}$ 10 órakor a városi templomban fog tarttatni, a zászlóalj kikelend, azért 9 órakor lakom előtt felállítva legyen, a legénységnek fegyverre tiszta, a szíjai befekettítve, ruhája megfoldozva legyen, a csákok becsatolva, s zöld

81 Rakovszky Sámuel őrnagy. Bona, 2015. II. k. 486. p.

82 Térkép.

83 Bayer József ezredes, a főszereg tábornoki főnöke. Bona, 2015. I. k. 177. p.

ágakkal bokrétázva legyenek, miért is minden századból 4 honvéd és egy tizedes holnap reggel zöld ágakért menjen. Az első század a törzstiszt urakat is azokkal lássa el, a főtiszt urak mind atillában, fekete pantallóban, csákósan legyenek. Az őrmestereknek egyszer s mindenkorra meghagyom, hogy ha a zászlóalj állomáson van, minden nap reggeli 7 órakor adják be létszámokat. A reggeli jelentést a századok holnap 8 órakor adják be. Június havi pénzszükségleteiket azon megjegyzéssel, hogy amely főtisztek az öltönypénzüket meg nem kapták, jelentésüket adják be. Az 5-ik század holnap 12 órakor egy ordonánc tizedest Aulich tábornok úrhoz, egy tizedest Szekulits ezredes úrhoz, egy tizedest Asbóth⁸⁴ ezredes úrhoz, egy tizedest Mihályi⁸⁵ dandárnok úrhoz küldjön, kik először segédemnél jelentsék magukat.

Csúzy őrnagy

5-ik hadosztály. Napiparancs május 26. 1849., Pest

A napot kapja Csúzy őrnagy úr.

A belszolgálatot adja a 61. zászlóalj az ide mellékelt repartíció szerint, melyet leírás után küldjék hozzám.

A 39. [gyalogezred 1.] zászlóalj Budán máma adja a belszolgálatot.

A tegnapi fővezéri parancs következtében bármiféle szín alatt senki szabadságra nem bocsájtatik.

Tapasztalnom kellett, hogy némely honvéd főtiszt urak uniformisban, kard nélkül, a városban sétáltak. Az [a] régi katonai szellem szerint megtiltatik, valamint a sok cifra toll és szalag a sapkákon és csákókon.

Szekulits ezredes

Zászlóalji parancs, mint feljebb

Holnap zászlóalji felügyelő Bezerédy hadnagy úr és Simon őrmester.

Az őrmesterek a honvédeknek, kiket akármilyen helyre ordonánkra rendelnek, szoros kötelességükké tegyék, hogy posztjaikat, ahol ordonánc van, semmi féle szín alatt el ne hagyják anélkül, hogy főnökeiknek ne jelentsék, különben a rossz következtetést maguknak tulajdonítsák.

Várfoki Endre⁸⁶ [tizedes] a 3-ik századnál holnapi naptól fogva őrmesternek neveztetik ki, illetménye június hó 1-től számítandó.

Csúzy őrnagy

Zászlóalji parancs Pest, május 27. 1849.

Holnap zászlóalji felügyelő Szabényi hadnagy úr és Szalai őrmester.

Tábornoki parancs következtében a 61. zászlóalj holnap reggel 6 órakor pontban Pestről Vörösvárra induland, mivégre 3 órakor reggel felkelő, fél ötkor pedig gyűlő veressék. A századok pont fél hat órakor lakom előtt felállítva legyenek. A szálláscsinálók még ma elküldendők Józan hadnagy úrral, minden századtól 1 tizedes, kik magukat 4 órakor segédemnél jelentsék. Csepcsányi hadnagy úr osztályparancs következtében

84 Asbóth Lajos ezredes, a 12. hadosztály, majd 1849. május 25-től a II. hadtest parancsnoka. Bona, 2015. I. k. 160–161. p.

85 Mihály Károly őrnagy. Bona, 2015. II. k. 424. p.

86 Valószínűleg azonos Várfoki Ferenc hadnaggyal. Bona, 1998–1999. III. k. 420. p.

futárnak rendeltetik, ki magát még ma minél előbb Budán a főhadiszállásban Bayer ezredes úrnál, és előbb segédemnél jelentse.

A százados parancsnok uraktól elvárom, hogy a századok a kirendelt időre pontosan kiálljanak, az elindulás jobbra történik és a Lánchídon át. Kacs Kovics élelmezési hadnagy úrnak tábornoki parancs következtében meghagyatik az élelmiszereket a húson kívül az intendanturától⁸⁷ még ma kivenni, és a századoknak kiosztani, nemkülönben a szükséges előfogatokról gondoskodni, melyek Bíró⁸⁸ százados úrtól a Széna piacon a „Két orosz lány” című vendéglőben kiveendők.

A honvédség tisztán és csinosan kiálljon. A málhás szekerek az utócsapat után indulnak.

[Csúzy Pál őrnagy]

Dandári parancs

A fogházi őrséget holnap adandja a 49-ik, 31-én a 61-ik, és 1-ső júniusban a 25. zászlóalj.

Utóparancs

Mai nap a következő honvédek a kórházból a zászlóaljhoz bekeltek, és pedig Kovács Dávid és Smölncs János első századból folyó hó 26-ig ellátva, Kövecses Mihály a 3-iktól folyó hó 25-ig, Molnár Pista szintén folyó hó 26-ig, Makacsics Péter és Liknisstein Ignác a 5-iktól folyó hó 31-ig, Zöld János a 6-iktól folyó hó 25-ig ellátva.

Kovács György mai naptól fogva a zászlóalji irodába őrmesternek kineveztetik, illetményei június elsejétől számítandó.

Csúzy Pál őrnagy

Zászlóalji parancs Esztergom, május 30. 1849.

Miután orvosi jelentés szerint a szalonna a mostani járvány miatt az egészségre rossz hatású, addig, még másként rendeltetni fog, a szalonnaevés tilos. A századok azonnal a legnagyobb felelet terhe alatt beadják kimutatásban, minő szerszámú és mennyi fegyverekkel van a honvédség ellátva, nemkülönben beadandó a július [recte: június] havi pénzszükséglet és létszám. Holnap reggel 4 órakor a zászlóalj Köbölkútra induland, azért 3 órakor felkelő, fél 4-kor gyűlő doboltassék. Háromnegyed 4-kor a századok Vittnyédy százados úr ideiglenes zászlóaljparancsnok laka előtt felállítandó. Az elindulás balról történend, az egész hadtest Köbölkút körül fog táborozni. Ha történetből riadó doboltatnék, a gyűlhely mára a Párkány előtti térség. A pénzfizetés június hó első felére holnap délután Köbölkúton történend. Ma délután az előfogatok a fürdőházban a térparancsnok által fölcseréltetnek, azért Kacs Kovics élelmezési hadnagy úrnak felelet terhe alatt meghagyatik, magát evégett előbb segédemnél, s azután a katonai térparancsnok Bíró százados úrnál jelenteni.

A zászlóalji főtiszt urak ideiglenesen ily formán osztatnak a századokba:

1-ső századnál lesz: Opiczky százados úr, Rausz főhadnagy úr, Csepcsányi és Bezerédy hadnagy urak.

2. Sárközy főhadnagy úr, Vodianer és Illés hadnagy urak.

87 A hadsereg ellátó hivatala.

88 Bíró Márton százados, térparancsnok. Bona, 2008–2009. I. k. 184–185. p.

3. Laky⁸⁹ százados úr, Gosztanyi és Józan hadnagy urak.
 4. Vittnyédy százados úr, Kammermayer, Szebényi és Gózszy hadnagy urak.
 - 5-nél: Szűcs főhadnagy úr, Szecey és Farbinger hadnagy urak.
 6. Bessenyei⁹⁰ százados úr, Moldoványi főhadnagy úr és Vasdényey hadnagy úr.
- Zászlóalji felügyelő holnap Gózszy hadnagy úr és Czibak őrmester.

A hadügyminiszteri parancs következtében az országos főhadi kormány⁹¹ által folyó évi május 16-án tartatott orvosi vizsgálat alkalmával a zászlóalj parancsnoksága alatti tizedes Hertelendi József, mint egész rokkant nyugalmaztatván, mely végre a nevezett egyén folyó évi május 16-tól számítva a zászlóalj létszámából kitörleendő.

Vittnyédy százados ideiglenes zászlóaljparancsnok

[Hadosztály napiparancs június 2-án 1849., Érsekújvár]⁹²

Örömet és meglegedését nyilvánítja az osztályparancsnok úr minden csapat iránt a mai magok tartásáért, midőn Knezich⁹³ tábornok úr méltányos elismerését is közvétehetem. Csak azt óhajtom még jövőre, hogy a szárnyas tisztek⁹⁴ osztályaikhoz zárkózva a rendre különösen ügyeljenek, és távolságot tartani igyekezzenek, de azt is, hogy a honvédek utközben a rend fenntartására lelkesítsék, vizsgáló előjáróik szemeibe nézésre felhívják.

Továbbá felkérem a zászlóaljparancsnok urakat a fel- (...) ⁹⁵

Zászlóalji parancs május [recte június] 7-én 1849., Érsekújvár

Holnap zászlóalji felügyelő Gosztanyi hadnagy úr és Simon őrmester.

Holnap, azaz folyó hó 8-án harckészletet tartand, és a rendes szolgálatokat teendő a 61. zászlóalj. Főzés után kezdve iparkodni kell, hogy a honvédség holnap 11 órakor egyék, miért is Kacs Kovics élelmészeti hadnagy úrnak meghagyatik a holnapi élelmiszerek kivételét úgy intézni, hogy reggel 7 órakor a századok legalábbis a húst tölle kivehessék.

A zászlóaljbéli főtiszt urak felszólíttatnak, lovászaikat a széna és zab kivételére akkor elküldeni, mikor a többi élelmiszerek kivételnek. Minthogy napi parancs következtében a zászlóaljnak naponként reggeli 7 órakor a létszámot a dandárparancsnokságnak be kell adni, azért az őrmestereknek meghagyatik azt naponként reggel 6 órakor minden többi fölhívás és intés nélkül beadni, holnap egyúttal a töltényszükségletet is adják be a századok.

89 Laky Ferenc százados. Bona, 2008–2009. II. k. 10. p.

90 Bessenyei Ernő százados. Bona, 2008–2009. I. k. 176. p.

91 Országos Főhadparancsnokság.

92 Knezich Károly tábornok, a III. hadtest parancsnoka 1849. június 2-án szemléltette meg a II. hadtest 5. hadosztályának csapatait. Erre lásd Hermann, 1992. 233. p.

93 Knezich Károly tábornok. Bona, 2015. I. k. 130. p.

94 Értsd: a szárnyon lévő.

95 Hiányzó szöveg. A 49. honvédzászlóalj parancskönyvében a vonatkozó rész így folytatódik: „a felett szigorúan őrködni, hogy a honvédek a városban csapatosan ne széledjenek, valamint vizet, fát, és a többi egyszerre tisztí felügyelés alatt vitessenek ki. Minden honvéd, ki e rendeletet megszegi, ha tudomásomra jutand, minden tekintet nélkül büntettetni fognak. Nem engedhető meg, hogy a honvédek egészen levetkezzenek, legfeljebb atillájukat letéve, ruhájukat s' fegyvereiket oly készen tartsák, hogy minden percben készen lehessenek. Tudomásul adatik, hogy a térparancsnokság és fő élelmész hivatalt a városban 190-ik számú háznál van. Szekulits ezredes.” Erre lásd HL VII. 203. 32. 139. p.

Az 5-ik század még ma a Rózsaági számvevő hadnagy úrnál lévő pénztári őrseget 3 közvitézzel és egy őrvezetővel fölváltta. Bessenyei százados úr, Szecsey és Gózszy hadnagy urak holnap reggel 9 órakor hadi törvényszékre rendeltetnek, kik a Törökszalasztó utcában 167. szám alatt legyenek szívesek megjelenni. A 3-ik század Szekulits és Asbóth ezredes uraknál az ott lévő ordonánc tizedeseket ma este 7 órakor felváltta, a tizedesek előbb segédemnél jelentsék magukat.

Sajnosan tapasztaltam, hogy a múltkori elindulásunkkor Érsekújvárra a századok a főzödéneiket visszahagyták, azért figyelmeztettem őket, hogy [nehogy] máskor az ilyesféle egy-két embernek a hanyagsága miatt egy egész század vagy több is szenvedjen.

Holnap a Pesten kivett ásók és csákányok visszaadatni fognak.

Csúzy őrnagy

Második hadtest. Napi parancs május [recte június] 8-án 1849.

A napot kapja Sztankó⁹⁶ őrnagy úr, Kisfaludy⁹⁷ főhadnagy az 56. zászlóalj helyett a 60-ikhoz tétetik át, Kecskeméthy⁹⁸ százados az 56. zászlóaljból a helybeli kórházak igazgatójának neveztetik ki.

A kormány azon akaratban van, hogy különféle csatákban elestekért emlékoszlopok tetessenek, s azokban az elestek nevei márványkőre vésettesenek. Ennek folytán szükséges, hogy a zászlóaljparancsnok urak egy fő jegyzéket az elesett tisztekről és legénységről 48 óra alatt ide fölterjesszék, s mint hogy ez későbbre meg fog tartatni, azon jegyzékek folytonosan viendők.

Előfogatokkal csak azoknak szabad utazni, kik hivatalos foglalatosságba küldetnek ki. Azon előfogatok pedig nem nyugtatvány mellett, hanem kézpénzzel fizetendő, különben a tiszt urak úgy is 60 pengőt fejenként, általányt kapnak egy málhás ló tartására, azoknak a málhás lovakat meg is kell venni, mivel a ló részleteket különben is kiveszik.

Az osztag parancsnok urak szigorúan ügyeljenek arra, hogy a legénység naponként felolvastassék, és pontosan létszámba tartassék, a napos törzstiszt úrnak az is kötelességévé tétetik, hogy az itteni kórházakat vizsgálja és nekem naponként jelentést tegyen.

A 39. [gyalogezred 1.] zászlóalj kérdése folytán ezennel meghagyatik, hogy egy profosz havi fizetése 39 forint lészen.

Minden hadi osztály egy szolgált vagy különben gyakorlott tiszt urat fegyverfelügyelőnek nevezzen ki, kinek is kötelessége leend az osztagoknál lévő fölösleges fegyvereket összeszedni, kijavíttatni és a tartalék lőszerrel a hadtest után vitetni. A 61. zászlóaljból 90 honvéd a 48. zászlóaljhoz áttétetik, minden század a táblajegyzékben lévő 15 embert adja ahhoz. Ezen 90 egyén holnap reggeli 5 órakor egy tiszt úr vezérlete alatt tökéletesen fölszerelve /Sack und Pack/⁹⁹ fölállítva legyenek.

A 47. [recte: 48.] zászlóalj Buttler, az 54. pedig Collig¹⁰⁰ dandárságába beosztatik, elsőbbi egy zászlóalj holnap hajnali 3 órakor elhagyja Tótmegyert, Öregangyalra szállásra megy.

96 Sztankó Soma őrnagy. Bona, 2015. II. k. 552–553. p.

97 Kisfaludy Gyula főhadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 221–222. p. (Az életrajz szerint a fenti áthelyezésre végül nem került sor.)

98 Kecskeméthy Albert százados. Bona, 2008–2009. I. k. 534. p.

99 Teljes menetfelszereléssel.

100 Collig Ferenc őrnagy. Bona, 2015. I. k. 218. p.

Folyó hó 3-án kiadott parancs nyomán az újoncokból 29 egyén a tüzérséghez rendeltetik. Ezen parancs a 45. [recte: 54.] zászlóalj által nem vitetett véghez, ezen szolgálati hanyagságért a zászlóalji segéd 24 órára profoszhoz tétetik.

Ma délutáni 5 órára a Bocskai–huszárok¹⁰¹ Naszvadra szállásra mennek.

Ismételve felszólítom a zászlóalj- és csapatparancsnok urakat, hogy napi parancsaim a tiszttal urakkal és legénységgel egész kiterjedésbe közöltessenek, ezért a parancsnok urak felelősek maradnak.

Asbóth ezredes

5-ik hadosztály. Napi parancs május [recte: június] 8-án Érsekújvár, 1849.

Harckészületet tart és szolgálatot ad holnap a 60-ik zászlóalj.

Értesíttetnek a zászlóalji parancsnok urak, hogy naponként kétszeri gyakorlat megtartassék, még pedig a melegség elkerülése végett jövőre reggeli 5 órától fél 7-ig, délután pedig 6-tól 7-ig.

Miután különféle nyavalyák uralkodnak, melynek alap okául vehető azon körülmény, hogy a honvédek egészen levetkőzve a szabad ég alatt hálnak, s ott magukat meghűtik. Evégett a százados urak, szintúgy, mint minden tiszttal urak, de különösen a napos felügyelő századbelti tiszttal urak, fölhívatnak gyakoribb vizsgálat tételre, hogy a honvédek szobába háljanak. A szalonnaevés és bármily mocsárbóli ivás szigorúan tiltatik.

Németh¹⁰² 56-ik zászlóaljbelti főhadnagy holnap reggeli gyakorlat után a zászlóalji parancsnok által vezetessék előmbé.

Szekulits ezredes

Zászlóalji parancs, mint följebb

Holnap zászlóalji felügyelő Szebényi hadnagy úr és Szalai őrmester.

Még a zászlóalj Érsekújvárott marad, minden nap reggel 5 órától fél 7-ig századonként, délután pedig 6-tól 7-ig zászlóaljbelti gyakorlat tartassék. Minden század 15 legényt válogasson ki, kik zászlóaljunktól a 47. [recte: 48.] zászlóaljhöz /tökéletesen/ áttetettnek. Azok holnap reggel fél 5-kor szemlejegyzékkel ellátva, s tökéletesen felszerelve segédem elébe vezetessenek, ahonnt Gosztonyi inspekciós hadnagy úr Asbóth ezredes úr elébe vezetendi.

Horváth János zászlótartó ideiglenes porkolábnak neveztetik ki. Fölszólíttatnak a századparancsnok urak, kik a múlt havi tápjegyzéket még be nem adták, azt minél előbb beadni.

Fejes Sándor élelmezési tizedes az első századhoz szolgálattétel végett beosztatik, helyébe Pap János első századbelti tizedes Kacs Kovics élelmezési hadnagy úr mellé rendeltetik.

Vittnyédy százados

[Hadosztály] napiparancs Érsekújvárt, június 9. [1849.]

Napot kapja Kisfaludy őrnagy úr.

101 A 17. (Bocskai) huszárezred 1. őrnagyti osztályti.

102 Németh János főhadnagy. Bona, 2008–2009. II. k. 149–150. p.

Az alkalmatlan esős idő miatt a gyakorlat nem tartatik, de annnyival inkább megkívántatik általam a honvédek ruházatának és fegyverzetének tisztogatása, és jó karba tétele. Holnap, ha nem esik és csúszik, gyakorlatra ki kell menni a kirendelt órákba. A gyakorlatokon a dandár- és zászlóalji segédtsztek megjelenjenek.

A 63. zászlóaljnál tapasztaltam, hogy csak 6 dobos van az egész zászlóaljnál. Felhívom a zászlóaljparancsnokságot arra ügyelni, hogy századonként két-két dobos, és egy fölösleges tartassék, kik a különféle dobjegyek verésében az általam kirendelt órákban délelőtt, és délután gyakoroltassanak.

Hogy honvédek egészségi állapotáról naponként tudomásom lehessen, a zászlóalji főorvosoktól reggeli 8 órakor írásbeli jelentést várok beadni a csapatoknál található betegekről és gyöngéledőkről. A századparancsnok urakat pedig különösen felkérem, hogy a honvédek egészségi állapotára nézve semmi gondot és fáradtságot ne kíméljenek.

Folyó hó 8-a déleltől 9-e délig Pásztor 49. zászlóaljbeli tizedes parancsnoksága alatt állott törzsfogházi őrség ma délutáni 2 órára rendeltessék Sárkány¹⁰³ főhadbíró szállására.

Harckészletet tart és szolgálatot ad a 63-ik zászlóalj. Mikovényi¹⁰⁴ 56. zászlóaljbeli százados, zászlóalji parancsnok, betegsége tartásáig a szolgálat minden nembéli kezelését adja át a legidősebb századosnak.

Szekulits ezredes

Dandárparancs Érsekújvár, június 9. 1849.

A reggeli és estvéli jelentések naponként reggeli és estveli 8 órakor a napos törzstiszt úrnak kézbesítendő.

Csúzy őrnagy

Zászlóalji parancs Érsekújvár, június 9. 1849.

Holnap zászlóalji felügyelő Gózszy hadnagy úr és Mészáros őrmester.

Ma az esős idő miatt gyakorlat nem tartatik, azért annál is inkább ajánltatik, hogy a honvédség a fegyverét és ruháját tisztítsa, és jó karba hozza.

Holnap, ha eső nem esik, gyakorlatra ki kell menni, a tegnap meghatározott módon és időben. A gyakorlat a város melletti gyöpnél [tartatik], ahol lágeroztunk.

Napi parancs következtében Dubovszky¹⁰⁵ főorvos úrnak meghagyatik naponként reggel 8 órakor írásbeli jelentést a betegekről és gyöngéledőkről Szekulits ezredes úrnál beadni. A 2-ik század holnap reggel 3 közvitézt s egy órvezetőt Rózsaági számvevő hadnagy úrhoz pénztári őrségre, nemkülönben 3 ordonánc tizedest az ezredes és dandárnok urakhoz küldeni, kik magukat előbb segédemnél jelentsék.

Minthogy segédtsztt úrnak is kell a gyakorlatra kijönni, meghagyatik a századoknak naponként a létszámot estvéli fél 8-kor a zászlóalji irodába beadni.

Vittnyédy százados

[Hadtest] napiparancs június 10-én [1849.], Érsekújvárrott

Napot tartja Mikovényi százados úr. A parancsnok uraknak szigorúan megtiltatik, hogy más csapatbeli egyéneket parancs nélkül zászlóaljukhoz be ne sorozzák. A 39.

103 Sárkány Józsa Viktor százados, főhadbíró. Bona, 2015. II. k. 504. p.

104 Mikovényi Jenő százados. Bona, 2008–2009. II. k. 105–106. p.

105 Dubovszky Károly (József) főhadnagy, főorvos. Gazda, 2000. II. k. 429. p.

[gyalogezred 1.] zászlóalj egy őrmestert, a 61-ik és 60-ik egy–egy tizedest a tótmegyeri kórházba szolgálatra azonnal vezényeljen.

Reményi¹⁰⁶ dandársegéd gondatlanságáért a 25. zászlóaljnak folyó hó 8-ki napi parancs nem jött kézhez. Mint hogy a főhadnagy úr ezen hanyagságáért 24 órára porkolábhöz küldetik, és Collig dandárnok úrnak meghagyatik, hogy a parancsok és rendeletek pontosan és gyorsan az alatta lévő osztagokkal közöltessenek.

Szintúgy 4. hadosztálytól jelentés nem érkezett, hogy a csapatoknak péklegényeik vannak-e vagy sem, ezen beadvány azonnal beküldendő.

Mándy őrnagy és osztályparancsnok urat pedig fölszólítom arra, hogy többszöri vizsgálat által meggyőződjön arról, vajon a parancsok és rendeletek egész terjedelmébe leiratnak-e vagy sem.

Amint én az 5. hadosztálynak pontos és gyors szolgálati rendét eleget dicsérni nem tudom, úgy kénytelen vagyok a 4. hadosztálynak katonátlan lassúságáért elégedetlenségemet kifejezni.

Azt kívánom minden tiszt úrtól, hogy kötelességét pontosan teljesítse, nehogy kénytelenítve legyek a számtalanszor előjött hibákért a hadsereg főparancsnokának lelkiismeretes jelentést tenni.

Mai nap következő előléptetések történtek:

A 25-ik zászlóaljnál főhadnagyk Holländer,¹⁰⁷ Gyenes,¹⁰⁸ Pilisy¹⁰⁹ századosokká; hadnagyk Bencze,¹¹⁰ Bresztyánszky,¹¹¹ Podhrádszky¹¹² főhadnagyká; őrmesterek Kántor,¹¹³ Beniczky,¹¹⁴ Gocs¹¹⁵ hadnagyká.

A 39. (gyalogezred 1.) zászlóaljnál hadnagyk Rusznyák,¹¹⁶ Latinovits¹¹⁷ főhadnagyká; őrmesterek Munkácsy,¹¹⁸ Augustin,¹¹⁹ Ertkrenzer¹²⁰ hadnagyká.

A 48. zászlóaljnál hadnagy Margitay¹²¹ főhadnaggyá; őrmester Cseh,¹²² Propper,¹²³ Krasznay,¹²⁴ Szentmiklóssy¹²⁵ hadnagyká.

A 49. zászlóaljnál főhadnagy Zólomi¹²⁶ századosá; őrmesterek Nagy,¹²⁷ Vujevich,¹²⁸ Longauer¹²⁹ hadnagyká.

106 Reményi (Hoffmann) Antal főhadnagy. Bona, 2008–2009. II. k. 264–265. p.

107 Holländer Gyula százados. Bona, 2008–2009. I. k. 457. p.

108 Gyenes Pongrácz százados. Bona, 2008–2009. I. k. 413. p.

109 Pilisy Józsa (József) százados. Bona, 2008–2009. II. k. 217. p.

110 Bencze Mihály főhadnagy. Bona, 2008–2009. I. k. 159. p.

111 Bresztyánszky Vilmos főhadnagy. Bona, 2008–2009. I. k. 214. p.

112 Podhrádszky Károly főhadnagy. Bona, 2008–2009. II. k. 225. p.

113 Kántor Vilmos hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 170. p.

114 Beniczky Kornél hadnagy. Bona, 1998–1999. I. k. 135. p.

115 Gocs (Gotsch) Ede hadnagy. Bona, 1998–1999. I. k. 470. p.

116 Rusznyák János főhadnagy. Bona, 2008–2009. II. k. 291. p.

117 Latinovits János (Gusztáv) főhadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 364. p.

118 Munkácsy János hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 524. p.

119 Augustin Kristóf hadnagy. Bona, 1998–1999. I. k. 50. p.

120 Ertkrenzer József hadnagy. Bona, 1998–1999. I. k. 367. p.

121 Margitay Lajos főhadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 442. p.

122 Cseh Kálmán (Dániel) hadnagy. Bona, 1998–1999. I. k. 267. p.

123 Propper Lipót vagy Mór hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 726., ill. 726–727. p.

124 Krasznay Péter hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 314. p.

125 Szentmiklóssy András hadnagy. Bona, 1998–1999. III. k. 261. p.

126 Zólomi (Seltenreich) Iván százados. Bona, 2008–2009. II. k. 583. p.

127 Nagy Iván hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 548. p.

128 Vujevich Zakár hadnagy. Bona, 1998–1999. III. k. 494. p.

129 Longauer Ferenc hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 401. p.

A 61. zászlóaljnál Szűcs, Fekete századosokká; hadnagyok Szecsey, Illés, Pfisterer főhadnagyká; számvevő Rózsaági hadnaggyá; őrmesterek Szép, Szalai, Mészáros hadnagyká; őrmester Czibak számvevő [hadnaggyá].

A 63. zászlóaljnál főhadnagy Bogdanovics¹³⁰ százados; hadnagyok Ujhelyi,¹³¹ Gyorgyevics,¹³² Szemere¹³³ főhadnagyká; őrmesterek Marczell,¹³⁴ Rózsahegyi,¹³⁵ Storch,¹³⁶ Virágh,¹³⁷ Prégi,¹³⁸ Czober¹³⁹ hadnagyká.

Asbóth ezredes

[Hadosztály] napiparancs Érsekújvár, június 10-én 1849.

A zászlóalj, osztálycsapatok, és mindazon egyének, kiknek előfogat törvényesen jár, Bíró ténnyel parancsnok úr által váltassák fel. Hogy bizonyosságba lehessek a hadtestparancsnokságtól kiadott bekövetkező zöld takarmányozás esetére ellátták-e magokat a csapat parancsnokságai kaszával? Holnap reggeli 8 órakor zászlóalji segédtsztek személyes jelentését elvárom.

A századparancsnok urak figyelmeztetnek a honvédek bakancsait teljesen hasznavehető állapotba tételre. Arra is ügyelni, hogy a honvédek fehér ruháit mosassák, és hetenként legalább egyszer változtassák. De fölhívom arra is figyelmüket, hogy hajszaikat elválassák, s e felett délután a parancskiadásakor személyes vizsgálatot tartsanak.

Harckészletet tart és szolgálatot ad az 56. zászlóalj, a tegnapi parancsba megrendelt orvosi jelentés hozzám ne adassék többé, miután doktor Arnsteiner¹⁴⁰ hadosztályi főorvos külön, összegbe adja be naponként a betegek jegyzékét.

Szekulits ezredes

Zászlóalji parancs június 10-én 1849.

Holnap zászlóalji felügyelő Szép hadnagy úr és Kempf őrmester.

Míg a rossz idő tart, felsőbb parancs következtében a hadtest tisztjei a zászlóaljparancsnok urak által naponként kétszer, még pedig reggel 9-től 11-ig, délután 4-től 6-ig tartandó elméleti /theoretis/ iskolázás által a szolgálati /felddienst/ és gyakorlati szabályokban /exerci reglement/ oktatást nyerjenek, e rendelet teljesítéséről személyes meggyőződést kíván magának szerezni Szekulits ezredes úr.

A századok figyelmeztetnek a napi osztályparancsnak értelmét szigorúan és pontosan teljesíteni. Nem különben felszólíttatnak a századok, kik a múlt havi táp jegyzéket, valamint az e havi pénzzükségletet még be nem adták, és a honvédségnek fizetésre való pénzt még ki nem vették, azt holnap reggel 8 órakor beadni és kivenni. Újonnan meghagyatják az őrmestereknek a létszámot naponként este 7 órakor pontosan beadni. Kacskovics élelmezési hadnagy úrnak meghagyatják az előfogatokat Bíró

130 Bogdanovics István százados. Bona, 2008–2009. I. k. 194. p.

131 Ujhelyi József főhadnagy. Bona, 1998–1999. III. k. 391. p.

132 Gyorgyevics Adolf főhadnagy. Bona, 1998–1999. I. k. 510–511. p.

133 Szemere Endre főhadnagy. Bona, 1998–1999. III. k. 253. p.

134 Marczell József hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 441. p.

135 Rózsahegyi Sándor hadnagy. Bona, 1998–1999. III. k. 62. p.

136 Storch Vendel hadnagy. Bona, 1998–1999. III. k. 188. p.

137 Virágh József hadnagy. Bona, 1998–1999. III. k. 473. p.

138 Prégi László József hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 719. p.

139 Talán azonos Czober István hadnaggyal. Bona, 1998–1999. I. k. 255. p.

140 Valószínűleg azonos Arnstein Ármán (százados) főorvossal. Gazda, 2000. II. k. 424. p.

Márton térparancsnok úrnál fölváltatni, és a többi közt Jakubik¹⁴¹ dandársegédtiszt úrnak, valamint a zászlóaljbeli ideiglenes porkolábnak egy-egy előfogatot rendelni.

A 3-ik század holnap 3 ordonánc tizedest a hadtest, osztály, és a dandár vezérekhez, nem különben egy őrzetöt s 3 közembert Rózsaági hadnagy úrhoz pénztári őrségre rendeljen.

Grumhert József 5. századbeli tizedes a tótmegyeri kórházba rendeltetik, ki magát azonnal segédemnél, azután pedig Szekulits ezredes úrnál jelentse.

Vittnyédy József százados

Másolat

Az 1849. évi május 20-án Debrecenbe tartott rendkívüli miniszteri tanács jegyzőkönyvének kivonata (...) ¹⁴²

[Hadosztály] napiparancs június 11-én 1849.

Ma délután, ha nem esnék, a meghatározott órákban zászlóaljanként tartassék gyakorlat.

A tegnapi értesítés szerint nem gyakorlatot, hanem tisztí iskolát kellett volna tartani a 49. és 63. zászlóaljoknak. Felhívom a zászlóaljparancsnok urakat, hogy jövőre a szorosban kiadott rendeleteket megtartsák, melyre a dandársegédek ügyeljenek fel. A zászlóalji parancsnokságot figyelmeztetem, hogy holnap reggeli 8 óráig a tisztí rangfokozatot hozzám hozzák be.

Harckészletet tart és szolgálatot ad holnap a 49. zászlóalj, napos felügyelő Grósz¹⁴³ őrnagy úr.

Szekulits ezredes

Zászlóalji parancs június 11-én, Érsekújvárott 1849.

Holnap zászlóalji felügyelő Szalai hadnagy úr és Kégl őrmester.

Hogy ha nem esnék ma délután, a már megrendelt órákban gyakorlat fog tarttatni zászlóaljanként, mi végre fél hatkor a zászlóalj lakásom előtt föllállítva legyen.

Kovács Imre 3-ik századbeli közhonvéd, ki múlt télen debreceni kórházba elmaradván, fölgögyulása után pedig a 63-ik zászlóaljba soroztatott be, 61. zászlóalj 3-ik századához soroztatik vissza.

A 4-ik századnál Nahóczky József és Megyesi Ferenc tizedesek őrmestereknek; Törös János, Hajdú János és Tifer Ferenc őrzetők tizedeseknek neveztetnek ki. A 6-ik századnál Tőke István tizedes őrmesternek; Harkány György, Fáncsi István őrzetők tizedeseknek neveztetnek ki. Rang és illetmények folyó hó 10-től számítandó.

A zászlóalji főtiszt urak ily formán századokba beosztatnak:

Az első század: Opiczki János százados, Rausz Béla főhadnagy, Csepcsányi hadnagy úr.

2.: Pongrácz Béla¹⁴⁴ százados, Sárközy János főhadnagy, Vodianer Béla hadnagy. (Mészáros Dávid ideiglenesen ide soroztatik hadnagynak.)¹⁴⁵

141 Jakubik László főhadnagy. Bona, 2008–2009. I. k. 492. p.

142 Hiányzó szöveg.

143 Grósz Ferenc őrnagy. Bona, 2015. I. k. 292–293. p.

144 Pongrácz Béla százados. Bona, 2008–2009. II. k. 231. p.

145 Utólagos bejegyzés.

3.: Fekete Dániel százados, Illés Sándor főhadnagy, Gosztonyi Lajos és Czibak Vilmos hadnagyok.

4. századnál: Vittnyédy József százados, Kammermayer, Gózszy és Szalai hadnagyok.

5. századnál: Szűcs Pál százados, Szecey főhadnagy, Farbinger és Szép hadnagyok.

A 6. századnál Bessenyei Ernő százados, Moldoványi főhadnagy, Vasdényey József és Mészáros hadnagyok.

Vittnyédy [százados]

[Hadosztály] napiparancs június 15-én, aszódi táborba 1849.

Előőrségre ma főzés után egy század lovasságot ad Toperczer¹⁴⁶ százados úr, mely egészen a tegnapi parancs szerint tartozik cselekedni.

Általánosan nyilatkoztatom hálás elismerésemet az egyes csapatparancsnok urak eredményes és összeható munkáján, valamint a honvédek kimutatott bátorsága és rendtartása fölött, miáltal lehetett csupán jó vége a tegnapi vizsgacsatározásnak.¹⁴⁷

Szekulits ezredes

Hadügyminiszter és hadsereg főparancsnoka
Napiparancs, főhadiszállás: Esztergom, június 13-án 1849.

Az orosz és magyar nemzeti színek egyformák, csak a színek rendje van változtatva, azon kívül az ellenség néhány zászlóalja csatázás közben hozzánk átszökni szándékozván, mindkét eset reánk nézve veszedelmes, s az ellenség ezt csak árulásnak használhatja.

Erre a hadtestparancsnok urakat figyelmeztetem, hogy a csatatéren az elhelyezéseket és elrendeléseket világosan és értelmesen, legalább írónnal kiadják, mert az által minden további zűrzavar /confusio/ elháríttatik.

Már többször sajnosan kellett tapasztalnunk, hogy az ordonánc tiszt urak, azon szolgálatot teljesítő altisztek, s közbírák a legveszélyesebb pillanatokban az egyes csapatparancsnok urakhoz csupán szóbeli rendelkezéstől elküldetve. Ez a legveszedelmesebb, s többször bebizonyította azon tapasztalás, hogy a legrövidebb, s mégis a legértelmesebb rendelkezések küldöncünk által hamisan, azaz egészen más értelemben a legveszélyesebb pillanatokba jelentettek. Ismételve felkérek tehát minden csapatparancsnok urat, hogy a csatatéren a rendelkezéseket mindenkor írva adják ki.

Hadügyminiszter és hadsereg főparancsnoka:
Görgei Artúr

Ezen fővezérségi parancs a seregnél nyilvánosan kihirdetendő s leírva mindenütt megtartandó.

Szekulits ezredes

Zászlóalji parancs június 15-én 1849.

Zászlóalji felügyelő holnap Moldoványi főhadnagy úr és Kempf őrmester.

146 Toperczer Károly (Pál) a 6. (Württemberg) huszárezred századosa volt. Bona, 2015. II. k. 565. p.

147 Az 1849. június 14-i vásárúti ütközetről van szó. Lásd Hermann, 1992. 234. p.

Fejes Samu főtisztjei iránti gorombasága s engedetlensége miatt közhonvéddé lejjebbeztetik, Borda Ferenc 5-ik századbeli tizedes tiszteletbeli őrmesterré, Kopácsi József őrzetű tizedessé tétetik.

Ma délután 6 órakor a zászlóalj századonként fegyvergyakorlatra készen álljon.

Vittnyédy százados

[Utóparancs]

Holnap délbe a 4-ik század 3 ordonánc tizedest a hadtest, osztály és dandárvezér urakhoz, nem különben 1 őrzetűt és 3 közvitét Rózsaági hadnagy úrhoz pénztári őrségre küldjön, kik magukat segédemnél jelentsék.

Vittnyédy József százados

(...),¹⁴⁸ hogy mikor Mikovényi százados a tegnapi csatánál¹⁴⁹ az 56. zászlóaljnak el-lenséges lovasság által szétverésénél nevezett százados miképp viselte magát. Collig őrnagynak gyengélkedése miatt Prihoda¹⁵⁰ őrnagy úr átveendi dandárját.

Asbóth ezredes

Zászlóalji parancs, mint fent

Holnap zászlóalji felügyelő Vasdényey hadnagy úr és Tőke őrmester.

[Hadtest] napiparancs június 18-án, 1849. Aszód

Napot tartja Nedbal¹⁵¹ százados úr.

Az 56-ik zászlóalj, fél század Württemberg huszár, és egy üteg Királyrév felé, 64-ik [recte: 63-ik] zászlóalj, fél század Württemberg huszár Vásárút felé állítja ki a végőröket.

Ivány¹⁵² főorvos áttetetik az 56-ik zászlóaljhoz. Zászlóalj- és csapatparancsnokok adják be még ma jelentéseiket, vajon olasz tisztek találtnak-e az osztályoknál.

Leytengraber¹⁵³ főhadnagy a 49-ik zászlóaljtól a gutai kórház parancsnokságát átveendi azonnal. A nevezett tiszt úr elmenetele előtt magát nálam jelenti, hogy az ottani parancsnokot fölvaltja.

Kosztolányi-hadosztállyal¹⁵⁴ [való] összeköttetésre és hadtestünk balszárnya fedezésére Aszódi-pusztá mellett lévő korcsmába egy altiszti poszt és egy tizedes 6 huszárral végőrségre rendeltetik.

Bocskai-gyalogság¹⁵⁵ fél háromfontos üteggel, és fél század [Württemberg] huszár azonnal Negyedre induljon.

Asbóth ezredes

148 Hiányzó szöveg.

149 Az 1849. június 16-i zsigárdi ütközetről van szó. Lásd Hermann, 1992. 235–238. p.

150 Prihoda János őrnagy. Bona, 2015. II. k. 478. p.

151 Nedbal Ignác (Frigyes) százados. Bona, 2015. II. k. 443. p.

152 Ivány Károly (százados) főorvos. Gazda, 2000. II. k. 435. p.

153 Valószínűleg Josef Leidnitzgruber főhadnagyról (ekkor már százados) van szó. Bona, 2008–2009. II. k. 25–26. p.

154 A VIII. hadtest Kosztolányi Mór ezredes vezette, 21. hadosztályáról van szó. Bona, 2015. I. k. 372. p., Szinnyi, 1887. 162–169. p.

155 A (2.) 52. honvédszászlóalj.

Jelnév: Ármin, Jelszó: Atát, Tábori hang: Piff-paff.

A Württemberg huszárok fél százada és a 63-ik zászlóaljnak egy osztálya a főzés után a végőrséget fölváltandja. Egészség tekintetében a legénység a szalonnát pirítva és ne nyersen egye meg.

Szekulits ezredes

Zászlóalji parancs, mint fent

Zászlóalji felügyelő Szép hadnagy úr és Borda őrmester.

Vittnyédy százados

[Hadtest] napiparancs június 19-én 1849.

Szemlét tartja holnap Pirovics¹⁵⁶ százados úr.

Az élelmezés rendben tartásához következő intézkedéseket szükségesnek hozni találtam. Az élelmi számvevő az élelmi számadásokat bevételekkel és kiadásokkal akként tartsa rendbe, hogy azokat havonként 3-szor, azaz minden 10-ik nap a főgondnokságnak beadhassa, minden szolgálati hanyagságért az illető havidíj lehúzásával fog megbüntettetni.

A jelen élelmezési tisztek csak azon nyugtatványokat utalványozhatják, melyek a magán lévő¹⁵⁷ parancsnok uraktól alá írva vannak. Erről minden csapatbeli élelmezési tisztek különösen tudósíttassanak.

A kiadó élelmezési tiszteknek szigorúan megtagadják, hogy élelmiszerekről kiadásukat legfeljebb esti 6 óráig bevégezzék, hogy a számvevő tiszttel visszatartóztatva ne legyen. A többi élelmezési tisztek a főgondnokságnak, annak ellenőreinek alá vannak rendelve, azok parancsait pontosan véghez viendik.

Szabó¹⁵⁸ Bocskai-gyalogsnál főhadnagy az 54-ik zászlóaljhoz ideiglenesen szolgálatra beosztatik.

Holnapra a parancsnok urak a legénység számára kenyeret és szalonnát veteszenek ki.

Az előfogatok csupán az itteni térparancsnok utalványozására fognak kiadatni. Oda utasíttatnak tehát a parancsnok urak, hogy az előfogatokkal maguk [számára így] nyugtassák. Józan hadnagy úrnak egy lova elveszett, a találó a főhadiszálláson jelentse magát.

Jelnév: Nándor, Jelszó: Nyitra, Tábori hang: Rajta, rajta.

Asbóth ezredes

Zászlóalji parancs, mint fent

Zászlóalji felügyelő Vasdényey hadnagy úr és Folkusházi őrmester.

Ma délután 6 órakor zászlóalj gyakorlatot fog tartatni. Írnok József 6-ik századbeli közhonvéd az első századhoz tizedesnek soroztatik. Halász János 4-ik századbeli tizedes szüntelen részegeskedés és főtisztekkeli gorombáskodása miatt közembernek lejjebbetetik, és mint ilyen, az 5-ik századhoz soroztatik. Nagybalog István, Német

156 Pirovics Károly százados. Bona, 2008–2009. II. k. 220. p.

157 Értsd: saját.

158 Szabó Péter főhadnagy. Bona, 2008–2009. II. k. 386. p.

György és Lipsics Jakab 2-ik századbeli őrzetők tizedeseknek kineveztetnek, ranggal és illetménnyel 15-től.

Csúzy Pál dandárnok

Pótlék a napi parancshoz

Parragh¹⁵⁹ százados és Mórocz¹⁶⁰ főhadnagy a 60. zászlóaljhoz volt rangjukkal átadatnak. Jakubik 25-ik zászlóaljbeli főhadnagy ezennel osztálysegéddé, Szekulits ezredes úrhoz tétetik.

Holnap a zászlóaljak két sorba felállíttassanak.

A csapatparancsnok urak távollétében az élelmezési tisztek a nyugtákat aláíratják.

Mint hogy Hodászy¹⁶¹ őrnagy rangban Prihoda őrnagynál öregebb, ő Collig dandárját vezérlendi.

Gyúró Bocskai-husár csapatbeli közvitéz folyó hó 16-án poggyászát egy ismeretlen orvos szekerére föltette, az illető orvos a hadkari irodába jelentést tegyen.

A 25. zászlóaljnál következő előléptetések történtek: Czéhmaster¹⁶² főhadnagy századosá, Kojanicz¹⁶³ és Krivinyi¹⁶⁴ hadnagyk főhadnagyká, Horváth,¹⁶⁵ Nagy,¹⁶⁶ Istvánfy¹⁶⁷ őrmesterek hadnagyká.

Minthogy Görgei altábornagy és fővezérünk mindenik pillanatban ideérkezhetik, ezennel parancsnok urak erre figyelmeztetnek.

Asbóth ezredes

[Hadtest] napiparancs Gután, június 24. 1849.

Napot tartja Buró¹⁶⁸ százados úr.

Ma főzés után egy század a Württemberg huszárokból a keszegfalvai és az aszódi végőrséget fölváltandja.

Szintúgy a 25. zászlóalj főzés utáni a hídőrséget egy századdal, s pénztár és korcsma őrséget fölváltandja. Ezen kívül ezen zászlóalj egy tisztet és 20 közvitézt, a 6-ik huszárezred egy tizedest, 10 embert, az utászosztály 1 tizedest és 10 embert vezénylend, kik magukat délelőtti 11 órakor városház előtt föllállítva Rochlitz¹⁶⁹ százados úrnál jelentendik. A 25. zászlóalj tartaléka pedig az ágyú fedezetet a fahíd előtt elvégzend.

Hadügyminiszteri rendelet folytán ezentúl a hadtestek két gyalog és egy lovas hadosztályból fognak állani. Ennek folytán ezen hadtestnek lovasságát Mátyás őrnagy úr, a 4. hadosztályt Buttler őrnagy úr, az 5. hadosztályt pedig Horváth¹⁷⁰ őrnagy úr vezérlendi. A tüzérség, úgymint az utászok a hadtest parancsnoksága alatt állanak. A seregnek dandárba beosztása máttól fogva megszűnt.

159 Parragh Gábor százados. Bona, 2015. II. k. 457. p.

160 Mórocz Miklós főhadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 518. p.

161 Hodászy Sándor őrnagy. Bona, 2015. I. k. 310. p.

162 Czéhmaster János (József) százados. Bona, 2008–2009. I. k. 230–231. p.

163 Kojanicz János főhadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 245. p.

164 Krivinyi Rudolf főhadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 323–324. p.

165 Talán azonos Horváth Ignác hadnaggyal. Bona, 1998–1999. II. k. 71. p.

166 Nagy Ferenc hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 542. p.

167 Istvánfy József hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 104. p.

168 Buró János százados. Bona, 2008–2009. I. k. 222–223. p.

169 Rochlitz Béla (Albert) százados. Bona, 2008–2009. II. k. 274. p.

170 Horváth Pál őrnagy. Bona, 2015. I. k. 315. p.

Osztályparancs, kelt, mint fent

Jelnév: Simon, Jelszó: Szeged, Tábori hang: Rajta.

A létszám kimutatása nyomtatott mintákon naponként reggeli 8 órakor beküldendő.

A tegnapi parancsba említett önkéntesek a tüzérséghez felfegyverzés nélkül, átadási jegyzékkel ma átadandók.

A zászlóalj ma pont délutáni 4 órakor beszállásolási tájékukon kiállanak, és a zászlóaljparancsnok által vizsgáltassanak.

A parancsnok urakat figyelmeztetem, hogy a legénység az idő hiába ne töltse, hanem fegyver és ruhatisztítással foglalkozzék.

Róth Zsigmond¹⁷¹ 49-ik zászlóaljbéli orvos főhadnagy az osztályfőnöke orvosához ideiglenesen szolgálatba beosztatik.

Bessenyei százados, Szép és Szalai hadnagyk a 61. zászlóaljból holnap reggel előmbé vezetendők, Dubovszky főorvos pedig megérkezése után.

Horváth őrnagy s osztályparancsnok

Zászlóalji parancs

Holnap zászlóalji felügyelő Vodianer hadnagy úr és Birkás őrmester.

A 2-ik századnál egy tizedesi hely megürülve, melynek betöltésére Brusits Ferenc őrvezető káplárnak¹⁷² kineveztetik.

Vittnyédy százados

Zászlóalji parancs július 8-án 1849., Újszóny

Jelnév: Kálmán, Jelszó: Kassa, Tábori hang: Egy fütty és köhéntés.

Varjas Imre¹⁷³ 47. zászlóaljbéli őrmester a 3-ik századhoz első őrmesternek áttétetik, úgy Siftár Mihály az első századhoz besoroztatik, Birkás 3-ik századhoz, Borda az 5-ikhez őrmestereknek kineveztetnek, illetményük folyó hó 5-től.

Kocsi József, Bíró István, Atal János, Szabó József, Matyik Ferenc szabadosok¹⁷⁴ az első századhoz tizedesnek, illetményük 5-től. Petrucz Theodor 5-ik századhoz soroztatik, Löbbling György pedig 5-ik századbéli dobos az elsőhöz áttétetik.

Zászlóalji felügyelő Farbinger hadnagy úr és Megyesi őrmester.

Maticsek és Kaluger második huszár ezredbeli közemberek, kik őrájuk bízott ágyúteget és tiszteiket gyáván odahagyták, és a rohamot megtagadták,¹⁷⁵ óvó és elrettentő például társaik sorából kitöröltetve, rögtönítéletileg halálra ítéltettek, s az ezred előtt agyonlövettek. Minden gyávának szolgáljon a rettentő például, azokat, kik magukat hasonló gyalázatos s gyáva viselet által megbélyegzik, a hadi törvények értelmében agyonlövettetnek.

Az újdön érkezett újoncok, mivel fegyverrel ellátva nincsenek, addig is, míg azt kaphatnak, kaszákkal felfegyverzendők, és naponta, ha az idő engedi, 1 órát gyakoroltassanak. A századok fegyverei megvizsgálandók, és a legénység hosszú haja azonnal

171 Róth Zsigmond (főhadnagy) alorvos. Gazda, 2000. II. k. 449. p.

172 Tizedes.

173 Varjas Imre őrmester. Bona, 1998–1999. III. k. 426. p.

174 Őrvezető.

175 Valószínűleg az 1849. július 2-i, második komáromi csatában.

lenyíratassék. Jövőre minden jelentések az előőrségről is írásba történjenek, ezen a legénységet leginkább érdeklő parancs a századoknak elolvastassék.

Somossy Pál zászlóaljparancsnok

[Hadtest] napiparancs július 9-én [1849.]

Napot kap ma Molnár¹⁷⁶ őrnagy és Horváth őrnagy úr.

A legénységnek fürdésre alkalmas helyet közel a táborhoz a Dunába ki fog jelölni, hova a legénység osztályonként fürödni vezettessék.

Molnár őrnagy úr átveendi a 60. zászlóalj parancsnokságát.

A létszámok azonnal beadandók, melybe a kapott újoncok és a hiányzó fegyverek száma beletétessék.

Egy barna kanca paripa tegnap a táborban elszaladt és délután megfogatva a főhadiszállásra hozatott. Birtokosa magát az illető helyen jelentse.

Viszkidenszky¹⁷⁷ 60-ik zászlóaljbeli századosnak egy sötétbarna paripája elveszett, annak megtalálóját a főhadiszálláson magát jelentse.

Ma déli 12 órakor a 63. zászlóalj két osztállyal az előőrsöket az ácsi erdő előtti sáncokba, és egy osztállyal a híddőrséget és belszolgálatot átveendi.

Kászonyi¹⁷⁸ ezredes

Osztályparancs

Jelnév: Vendel, Jelszó: Veszprém, Tábori hang: Éljen.

Folyó hó 20-án a város térségén (...) ¹⁷⁹

Zászlóalji parancs

Zászlóalji felügyelő Gosztonyi hadnagy úr és Bogaras őrmester.
(...) ¹⁸⁰

[Hadseregi] napiparancs július 19-én 1849.

[Szemlét az elárkolt] sáncokba átveendi Janik¹⁸¹ ezredes és [osztályparancsnok] úr. ¹⁸²

[Ma egy sebesen] nyargalt katonai egyén a városba egy asszonyt [tipratott össze. E féle] szerencsétlenség meggátlása végett ezennel megha[gyatik minden] parancsnok uraknak a legénységnek meghagyni, hogy [sem a városba]n, sem pedig a hídon másképp, mint lépést menni [ne merészelj]en.

A tűzérséghez legénység szükségeltetvén felszólíttatnak [a zászlóaljak] mind azokat, kik ide átlépni kívánnak, egy névszerinti jegyzékbe fölterjeszteni, magától

176 Molnár Károly őrnagyról van szó. Bona, 2015. II. k. 430. p.

177 Viszkidenszky Gusztáv százados. Bona, 2015. II. k. 585. p.

178 Kászonyi József ezredes. Bona, 2015. I. k. 350. p.

179 Hiányzó szöveg.

180 Hiányzó szöveg.

181 Janik János ezredes. Bona, 2015. I. k. 329–330. p.

182 A parancskönyv fenti oldalának bal felső sarka leszakadt, így a szöveg eleje hiányos. A kiegészítéshez a 49. honvédszászlóalj parancskönyvének vonatkozó részét használtam. Erre lásd HL VII. 203. 32. 179. p.

értetvén azok mindennemű jó jelleműek, és a magyar nyelvben, valamint, ha lehet, az írásban és olvasásban jártasak legyenek.

Holnap reggeli 8 órára mindazon zászlóalj, melyek eddigi tiszti előléptetési ajánlataikat be nem adták, ezennel beadvány felterjesztésére utasíttatnak.

Vonatkozólag a tegnapi napiparancsra, közzé tétetik, hogy miután a belső igazgatás s gazdasági igazgatási eljárások a várparancsnokságot illetik, ezentúl minden jelentések s beadványok a beszédessel megbízott karségéd Bukovszky¹⁸³ őrnagy úrhoz a várkormányi irodába beadandó, ki azokat minőség szerint Staut¹⁸⁴ őrnagy karségéd s várparancsnoki iroda elnökéhez, Hering¹⁸⁵ százados gazdasági osztály főnökéhez, s Hrabovszky¹⁸⁶ hadbíró úrhoz intézendí.

A várparancsnokság részét képezi a térparancsnokság, az erődítési igazgatóság, a tüzérség, kórház, szállítóház parancsnoksága, a fogház felügyelése, azon kívül ruhatár felügyelője Butz,¹⁸⁷ a fegyvertár felügyelője Schindler¹⁸⁸ százados urak, mindezen parancsnokságok, felügyelők csak különösen a várparancsnokságtól vett rendeletekre intézkednek, előforduló pontos eseteknél személyesen jelenjenek meg a várparancsnokságnál.

Az aláírás minden nap 11 órakor délelőtt történik, mi végre az iratok Bukovszky őrnagy úrnál összefutnak, ki is az illető helyekrei szolgáltatását eszközöndi. A hadseregéből minden előfogatok elbocsájtandók kassáció¹⁸⁹ büntetése mellett.

Hogy a felette számos csavargó kurvák 24 óra lefolyása alatt eltávolíttassanak, századonként 4, ütegenként szekereszettel együtt csak 4 tartózkodjék, kik az illetőktől engedménnyel, miket nyomtatva kaphatni, elláttassanak. Mert minden szolgálat nélkül vagy az érintett engedménnyel el nem látott nő megkorbácsoltatik. Barcs¹⁹⁰ százados úr ezen két rendbeli parancsnok felügyeletével bíztatik meg, ahol azonban ellenszegülésre akadna, arról ide jelentést tenni ide utasíttatik.

Kossuth-vonalon¹⁹¹ [lévő] kórházban még mind eddig rendetlenségek tapasztaltatnak, hogy a betegek kijárhatnak, mely is az ott vezénylő orvosok s főtiszték hanyagságából ered. Ennélfogva azok hivatalok teljesítésére felszólíttatnak, hogy ezentúl minden előfordulható szolgálati hanyagság kímélet nélkül fenyíttetik meg.

Assermann¹⁹² ezredes s térparancsnok

[Hadtest] napiparancs, kelt, mint fent

Dőry¹⁹³ százados az 54-ik zászlóaljhoz beosztatik. Németh 56. zászlóaljbéli százados az 54. zászlóaljhoz rangjába tétetik át. Lat[z]házi¹⁹⁴ törzsporkoláb ezennel főporko-

183 Bukovszky Péter őrnagy. Bona, 2015. I. k. 211. p.

184 Staut Adolf őrnagy. Bona, 2015. II. k. 522. p.

185 Hering Boldizsár százados. Bona, 2015. I. k. 307. p.

186 Hrabovszky Lajos százados. Bona, 2015. I. k. 318. p.

187 Butz Lajos százados. Bona, 2015. I. k. 214. p.

188 Schindler János százados. Bona, 2015. II. k. 506. p.

189 Rangfosztás.

190 Talán azonos Barcs Sámuel századossal. Bona, 2008–2009. I. k. 139. p.

191 A korábbi Nádor-vonal.

192 Assermann (Vendrei) Ferenc ezredes. Bona, 2015. I. k. 162. p.

193 Dőry József százados. Bona, 2008–2009. I. k. 298–299. p.

194 Valószínűleg Lat[z]házi János hadnagy főporkoláb. Szinnyei, 1887. 397. p.

lábna hadnagyi ranggal előléptetik. Grossinger¹⁹⁵ 12-ik utász századbéli hadnagya a 114-ik zászlóaljhoz¹⁹⁶ áttétetik.

Jelnév: Antal, Jelszó: Arad, Tábori hang: Hahó.

Kászonyi ezredes

Osztályparancs

A mai reggeli jelentések mind 7 óra után küldettek be, de különösen a 63-ik zászlóalj [késett]. Minthogy én ezen utóbb nevezett zászlóalji segédtsíztet 24 órai porkolábi börtönnel büntetem, nem mulaszthatom egyszersmind a zászlóaljparancsnok urakat [felhívni], hogy a napi parancsban kiadott rendeleteket ezentúl megtartsák s teljesítsék.

A létszámok oly régi mintaként, hol elpiszkolva, hol hibásan adatnak be; azokat én ezennel visszautasítom, s meghagyom, [hogy] a holnap reggeli létszám, ha minta szerint nem leend, az illetőt a hadtest vezérségéhez fölterjesztem. A reggeli jelentésekben a betegek száma is kitéve legyen.

A zászlóaljak ma esti 7 óráig tiszti előléptetési ajánlatukat, s a tüzérséghez kiválasztandó egyének fölötti beadványokat okvetlen adják be.

A beadványok mind rendesen, tisztán, szóval katonásan, mindig egy fél ívre, a reggeli jelentések $\frac{1}{4}$ ív[re] beadandók.

Horváth őrnagy

Zászlóalji parancs július 19-én 1849.

Zászlóalji szemlét tart Pongrác százados úr. Zászlóalji felügyelő Kammermayer Károly hadnagya úr és Nahóczky őrmester.

Felszólíttatnak a századparancsnok urak, [hogy] reggeli 6 órára szigorú pontossággal a létszámot adják be.

A felügyelő tisztnak pedig parancs nyomán szigorúan meghagyatik, hogy a napos őrmester által a reggeli jelentéseket a századoktól rendesen beszedje, s azt reggeli 6 órakor adja be.

Kacskovics János élelmezési hadnagya századjához lépjen be, helyébe élelmezési tisztn Jankovics Imre¹⁹⁷ hadnagya úr rendeltetett, azon tizedes, ki jelenleg az élelmezésnél foglaltatik, ezentúl is megmarad.

Antony Béla¹⁹⁸ 54. zászlóaljbéli százados a 61. zászlóaljnál az első századot átveendi. A 4-ik s 6-ik század őrmesterei megintetnek, mivel a reggeli jelentést beadni elkéstek, utoljára figyelmeztetnek, ha még egyszer történik, kurtavassal büntetnek.

Hunyady¹⁹⁹ őrnagy

Hadseregi parancs július 24-én 1849.

A napi szemlét az elárkolt táborba átveendi Kosztolányi ezredes úr.

195 Grossinger József hadnagya. Bona, 1998–1999. I. k. 496. p.

196 Korábban 39. gyalogezred 1. zászlóalj.

197 Jankovics Imre hadnagya. Bona, 1998–1999. II. k. 121–122. p.

198 Antony Béla százados. Bona, 2008–2009. I. k. 105. p.

199 Hunyady Ferenc őrnagy. Bona, 2015. I. k. 320. p.

Schiller Károly²⁰⁰ 114. zászlóalj fő-, s Péry Sándor²⁰¹ 60. zászlóaljbeli hadnagy a hadi szolgálatból kért elbocsátásuk katonai cím s javadalom nélkül elfogadtassék, s a második hadtest az elbocsátó levél kiadására utasíttatik.

Czike József²⁰² szekerészeti őrmester szolgálattételre, Pethes²⁰³ tüzérhadnagy ütegéhez folyó hó 21-től számítandó napi díjjal beosztatik.

Az előőrsi parancsnokoknak, úgy szinte a kapuőrség legjárattabbaknak²⁰⁴ parancsnokainak meghagyatik, arra szigorúan ügyelni, hogy senki a térparancsnokság levele nélkül a vár környékéből ki ne bocsátassék, úgy szinte a bejövők is általuk egyenesen a térparancsnoksághoz utasítandók.

A vezérkarhoz most újonnan beosztott Hassinger²⁰⁵ százados saját kívánatára zászlóaljához visszasoroztatik.

A legújabban kibocsátott 5 és 10 krajcáros váltójegyek fő célja a legénység fizetésének könnyítése volt. Mégis, mint tudomásomra esett, találatnak őrmesterek, kik a várat minduntalan összejárák, nagyobb pénzjegyeket a legénység fizettetése végett apróbbra váltandók, miből nyíltan kiviláglik, hogy a zászlóaljak a fent érintett célt szem elől tévesztve, az apróbb pénzjegyeket a tiszt urak fizetésére használják fel.

Fölszólítom ezért a zászlóaljparancsnokokat szigorúan s lelkiismeretesen, hogy szorosan a cél értelmébe eljárva a legénység fizetésében minden nehézséget mellőzzenek, mit annál is inkább tehetnek, mert a tiszt urak nagyobb mennyiségen vásárolván nagyobb pénzjegyeiket könnyebben kiadhatják, még a legénység saját apróbb szükségéi fedezését a váltás nehézsége miatt nélkülözni vagy csekély napi díját elvesztegetni kényszerülne.

Klapka²⁰⁶ tábornok

[Hadtest] napiparancs július 24-én 1849.

A törtéendő előléptetési javaslatokban a parancsnok urak akkor ügyeljenek arra szigorúan, ha az illetők egyforma kiképzettségben, érdemben magokat kitüntetik. Adja pedig magát eset elő, hogy rangban öregebb tisztek hibákkal bírnak, akkor mindenestre rangban fiatalabbak, mint érdemesebbek, fölterjesztendők. Javaslatban pedig annak alapos oka legnagyobb elővigyázattal följegyezve legyen.

A legénységnél a tisztaság s egészség fönntartására hetenként 3-szor fürdés rendeltetik, az osztályparancsnok urak szíveskedjenek fürdőhelyeket kerestetni ki.

Kászonyi m. k. ezredes

25., 48., [2.] 52., 61., és 63-ik zászlóaljak s a lovasság augusztus havi pénzszükségleteket azok rögtön beküldendők.

Kászonyi m. k. ezredes

200 Schiller Károly főhadnagy. Bona, 1998–1999. III. k. 107. p.

201 Péry Sándor hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 662–663. p.

202 Czike József őrmester. Bona, 1998–1999. I. k. 252–253. p.

203 Pethes József hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 668. p.

204 Értsd: legjáratosabb.

205 Karl Hassinger százados. Bona, 2015. I. k. 302. p.

206 Klapka György tábornok. Bona, 2015. I. k. 127–129. p.

Osztályparancs

Jelnév: Erzsébet, Jelszó: Eszék, Tábori hang: Éljen.
Napot tartja Szilágyi²⁰⁷ őrnagy úr.

Az utolsó Apália–szigetbeni vizsgálatkor a katonai szolgálatba iszonyú rendetlenségekre akadtam. Ugyanis a gyalogság a védfalakon támaszkodva, ülte s pipázva, s egy ór a másikkal beszélgetve, sőt fegyvereit is másnak átadta, kulaccsal vizet hozni áttávozni merészlett. Ezt vagy szolgálati hanyagságnak, vagy tisztí tudatlanságnak tulajdoníthattam, tudván bár a zászlóalj s azon legénység tisztét, most az egyszer megnevezését elmellőzőm, de fölkérem egyszersmind a zászlóalj tisztikarát, hogy mind az egész testületek, mind egyes személyeket is nem csak gyakorlatkor, de minden előadandó alkalommal az igazi katonai magok viseletére buzdítsák, s ne kényszerítsenek engem szigorúbban fellépni.

A létszám kimutatások mindennap egyforma számba küldetnek be. A tapasztalatom szerint pedig [ez] lehetetlen, mert a reggeli jelentésekből világosan kitetszik, hogy a zászlóaljkánál naponta néhány kórházba menő egyén találtatik. Figyelmeztetem tehát a parancsnok urakat aziránt, hogy a naponkénti létszám rendben, élelmezés miatt pedig lelkiismeretesen adassanak be. Minden zászlóalj s lovas osztály újólág 500 pengő forintot a hadtest pénztárából még ma kivehet.

A 61-ik, 63-ik zászlóalj s a Bocskai-lovasság még ma esti 6 óráig augusztus havi pénzszükségleteiket okvetlen adják be.

A küldöncök fölváltása rendesen, s minden 24 órába történendő, ellenkező esetben a század parancsnokát felelősségre vonandom.

Horváth őrnagy

Zászlóalji parancs, kelt, mint fent

Zászlóalji szemlét tart Bessenyei százados úr. Zászlóalji felügyelő Mészáros hadnagy úr és Körtvélyesi őrmester.

Minden zászlóaljhoz tartozandó egyéneket, kivéven a betegeket, táborban akarom látni. Az altiszteknek meghagyatik, hogy a közhonvédeket tanítsák be, valahová küldetnek, visszajöven magukat jelentsék.

Távozni engedmény nélkül, semmi ürügy alatt, senkinek nem szabad. A századok névsorai 48 óra alatt beadandók, kimutatva, kik, hol, s mikor maradtak, vagy szöktek volna. Ám ez alkalommal, ha az altiszti kar sem volna betöltve, jelen jegyzékeket az illető egyénektől előléptetés végett, a századok küldjék be.

Észrevettem, hogy az előőrségen magát a legénység egész kényelembe teszi. Kérem a százados urakat, e felett tiltakozni s a parancs ellen szegülőket katonásan büntetni.

Holnap, azaz folyó hó 25-én a zászlóalj felügyelő őrségre megy, ezért pont 3 órakor sátorom előtt föllállítandó. A 1-ső és 6-ik század kapja [recte: adja] a tartalék osztályt, az 5-ik a Zsitva hídi őrséget, a 4-ik, ahol az 5-ik volt, a 3-ik pedig a 2-ik helyét foglalja el.

Smesko 6-ik századbeli tizedes hanyagsága s más kihágása miatt hivatásától megfosztatik, s mint közhonvéd az 5-ik századba tétetik.

Holnap Kászonyi ezredes, s Horváth osztályparancsnok urakhoz egy–egy tizedest, hozzám pedig minden század egy küldöncöt, az 5-ik század [adand], kik magokat segédemnél jelentsék.

Hunyady őrnagy m. k.

Szemlét az elárkolt táborba átveendi Mándy alezredes úr.

Tudomásul esett, hogy a fegyverek beadásánál visszaélések történnek. Találkoznak ugyanis mint katonai, mind polgári részről oly elvetemültek, kik ezen beadással vétkes kereskedést űznek. A honvéd csekély áron eladja fegyverét a polgároknak /többnyire zsidóknak/, ez az ily módon megszerzett fegyverért az álladalomtól jogdíjat szokott húzni. Ennek következtében felszólíttatnak a zászlóaljparancsnokok a legénységgel határozottan tudatni, hogy mindazok, kik álladalmi fegyvert, vagy felszerelési cikkeket el mernek adni, s feljelentetnek vagy tetten kaptatnak, rögtönítélő törvényszék eljárása alá esnek. Hogy a helybeli várórség a zsarolásnak kevésbé legyen kitéve, az árszabályokat kimutató iratokból minden zászlóaljnak 10 példányban kiadatik.

Klapka m. k. tábornok

Várkormányi parancs kivonta, kelt, mint fent

Minthogy folyó hó 17-iki világos parancs dacára nem csak a rokkant katonák mindnyájan meg nem jelentek az első vizsgálatnál, hanem a megjelentekkel vizsgáló orvosok sem érkeztek, a fővárba tett felsőbb vizsgálati jegyzékek pedig azon kívül rosszul valának szerkesztve. Annál fogva ezen hanyag eljárás keményen dorgáltatik, s rendeltetik, hogy a felsőbb vizsgálatra holnap reggel 8 órakor a rokkant legénység az érintett parancs értelmében, a fővári pavilonba okvetlen vezettessenek.

Assermann m. k. ezredes

Osztályparancs, kelt, mint fent

Jelnév: Antal, Jelszó: Ács, Tábori hang: Hurrá.

Napot tartja Varga²⁰⁸ őrnagy úr.

Holnap történendő fölsőbb vizsgálatra azon egyénnel egy tiszt s egy orvos vezénylete alatt holnap pont reggeli 7 órakor az osztályirodába megjelenjenek. Azon zászlóaljaknál pedig, melyeknél ily nemű egyének nem találhatnak, egy célszerű jelentést a térparancsnoksághoz címezve felírva, ma este 6 óráig ide az osztályirodába küldjék be.

Az 54-ik zászlóalji segéd holnap reggeli 10 órakor előmbbe vezetendő, a 63. zászlóaljtól itt lévő küldönc rögtön fölváltandó.

A fürdőhely a Pozsonyi kapu fölött, mindegy 200 lépésre kikerestetett. A zászlóaljaktól a tartalék századok, [és a] körülményekhez képest a szolgálatból kivehető egyének ma fürdésre vezettessenek. Ha az idő holnap megengedi, vezettessék az otthon maradt többi legénység, de mindenkor egy tiszt s orvos felügyelése alatt.

A 61-ik és 63-ik zászlóaljak, minthogy a fürdőhelytől távol vannak, oda utasíttatnak a parancsnok urak, hogy a Vág-dunai hídon [alul] abbéli csolnakokon ácsok által a legalkalmasabb helyek tűzessenek ki, s a körülményekhez képest a legénység minden másodnap fürödni vezettessen.

Adandó alkalommal a fürdőhelyet magam is megvizsgálandom.

208 Varga Imre őrnagy. Bona, 2015. II. k. 577. p.

A zászlóalj dobosai, kikre most különben szükség nincsen, naponként reggel s este felé két-két óráig alkalmas helyen, [és] pedig szigetbe vagy itthon, temető mellett dobolásra taníttassanak.

Horváth m. k. őrnagy

Zászlóalji parancs, kelt, mint fent

Zászlóalji szemlét tart Pongrácz százados úr.

Zászlóalji felügyelő Czibak hadnagy úr és Birkás őrmester.

Vodianer hadnagy úrnak ezennel meghagyatik, hogy naponta kétszer, a délelőtti s délutáni órában megjelenjen parancsvétel végett.

A zászlóalji dobos naponta kétszer lásd: délelőtt 6-tól 8-ig, délután 5-től 7-ig az újonc dobosokat szorgalmasan tanítsa, s ha azokat hamar betanítja, jutalmat, s dicséretet nyerend.

Holnap Kászonyi ezredes s osztályparancsnok urakhoz a 6-ik század küldend 2 tizedest, hozzám pedig minden század 1 ordonáncot, pénztárórságra Vodianer hadnagy úrhoz 1 őrzetöt s 3 honvédet.

Hunyady m. k. őrnagy

Hadseregi napiparancs július 26-án 1849.

Napi szemlét holnap az elárkolt táborba tartja Kermopotich²⁰⁹ őrnagy.

Tábori tüzérség főparancsnokának felterjesztése folytán a 2-ik hadtestnél Mezei²¹⁰ százados a tüzérség, Stern²¹¹ főhadnagy pedig a szekereszet parancsnokságával bízatik meg.

Ramming August²¹² 108. zászlóaljbeli százados egészsége helyreállításáig szolgálatlételre a vezérkarhoz bocsájtatik.

Miután helybeli katolikus iskolák megürültek, ezáltal a nevezett katonai ruhakészítő intézet életbe léptetendik, ezennel rendeltetik: hogy minden zászlóalj s más katonai testületek valamennyi, a szabó mesterséget értő egyének az átadási jegyzékkel ellátva Butz százados és ruharaktári felügyelő rendelkezése alá bocsájtatnak.

Tisztaság tekintetéből, merthogy a városba mosni való szappan ingyen kapható, folyó évi augusztus hó 1-től kezdve a legénység részére a már kiszabott mód szerint / egy napra minden legénynek fél latjával²¹³/ fél óra egy fertály²¹⁴ font²¹⁵ ingyen, tiszt urak pedig századonként századostól lefelé a szappan fontját 20 krajcárt, főhadnagytól lefelé 12 krajcárt számítva készpénzzel az élelemtárból kivenni engedményeztetik.

Holnapután délelőtt valamennyi zászlóalj ismét 200 pengő forintot válthatnak apró jegyekre a helybeli pénztárban, de a zászlóalji parancsnokság részéről egy utalvány előmutatandó.

Klapka m. k. tábornok

209 Aurel Kermopotich őrnagy. Bona, 2015. I. k. 355. p.

210 Mezei (Rozmusz) Mihály százados, majd őrnagy. Bona, 2015. II. k. 420. p.

211 Stern Samu (Adolf) főhadnagy. Bona, 2008–2009. II. k. 365. p.

212 Ramming August százados. Bona, 2015. II. k. 487. p.

213 1 lat kb. 18-20 gramm.

214 Negyed.

215 1 font kb. 40 deka.

Osztályparancs, kelt, mint fent

Jelnév: Sándor, Jelszó: Székesfehérvár, Tábori hang: Rajta.

A tegnapi csatározás alkalmával különösen kitüntetett Ujfalussy²¹⁶ Bocskai-huszárezredbeli főhadnagy urat nyilvánosan nem mulaszthatom el megdicsérni, különösképp az időben fölváltva, az előnyomuló ellenségnek, kötelességét szó teljes értelmében értve, szakaszával előre nyomult, s a már körülvelt Lehel huszárezredbeli közvitézt a zsoldosok kezéből kiragadta. A haza nevében a nevezett főhadnagy úrnak köszönetet mondok.

Holnap az 54-ik zászlóalj, amely dologba áll, fölváltja a Vág-dunai sáncokba lévő 63-ik zászlóaljat, a 63-ik pedig dologba megy Apália-szigetbe, a felváltás zászlóaljparancsnok úr részéről akként elintézendő.

Hogy a 63-ik zászlóalj reggeli 6 órakor sáncmunkáját elkezdhesse, felváltás után mindattól zászlóaljtól jelentés beváratik.

Napot tartja Viszkidenszky őrnagy úr.

Horváth m. k. őrnagy

Zászlóalji parancs, kelt, mint fent

Zászlóalji szemlét tart Antony százados úr.

Zászlóalji felügyelő Kacskovics hadnagy úr és Megyesi őrmester.

Holnap reggel pont 3 órakor a zászlóalj lakom előtt készen álljon előőrségre menendő, kivéven az 1-ső századot, mely 2 órakor jelenend meg, elfoglalván segédem felügyelete alatt a sáncokat, s őrhelyeket. A többi 5 század ugyanis: a 2-ik a Zsitva hídi őrséget, a 3-ik és 4-ik a tartalékot képezendi. Az 5-ik az Újnyitra(?) víz melletti őrséget, a 6-ik pedig a Zsitva híd s Nyitra víz melletti térséget foglalják el.

Az 5-ik században, még a tiszt urak betegségtől felgyógyulván szolgálatot tehetnek, addig Fogarassi őrmester foglalandja el, s teendi a tiszt szolgálatot. A századoknál lévő szabók átadási jegyzékkel ellátva holnap reggel magukat segédemnél jelentsék, honnan további utasítást kapnak. A július havi számadás augusztus 2-ig felelet terhe alatt beadandók. Császár Antal 47-ik zászlóalji tizedes ugyanazon állapotba ideiglenesen az 5-ik századba ideiglenesen beosztatik. Angyán Ferenc 3-ik századbeli, Bóka, s Varga 6-ik századbeli őrzetők ezennel tizedeseknek illetménnyel július 26-tól századukhoz neveztetnek [ki].

Főorvos úrnak meghagyatik, visszajövéen a legénység az előőrsről, őket megvizsgálni. A százados urak fölkéretnek a parancsot a tiszt urakkal közölni, s nem csak elolvasni, de elolvasás után magukat minden egyes parancs alá írni. Holnap Kászonyi ezredes, Horváth osztálynok urakhoz az első század küldend egy-egy tizedest, hozzám pedig minden század egy küldöncöt, pénztári őrségre 3 honvéd, s 1 őrzetőt, kik magokat segédemnél jelentsék.

Hunyady m. k. őrnagy

Hadseregi napi parancs július 27-én 1849.

Napi szemlét tartja az elárkolt táborba Janik ezredes úr.

216 Ujfalussy János főhadnagy. Bona, 1998–1999. III. k. 389. p.

A tegnapi expedícióba²¹⁷ Kosztolányi ezredes úr parancsnoksága alatt részt vett 2 zászlóalj, huszárszázad s tüzérség, az adott tervek gyors és célszerű kivitelében igen jelesen s várakozásnak megfelelően működének, kötelességének érzi a főparancsnokság mind (...) ²¹⁸

[Hadosztályi parancs július 28-án 1849.]²¹⁹

A mai várkormányi [parancsban] rendelt [számadási beadványok augusztus hó 5-én reggeli] tíz óráig a hadosztályi irodába beküldendő. Pénztári naplókkal a számvevő segédek folyó hó 31-én reggel 8-kor hadosztályi irodába személyesen jelenjenek meg. A zászlóaljak a parancsírásra a kirendelt idő után jelenjenek meg. Meghagyom ezennel, hogy mind azon zászlóalj, mely pont 2 [óra]kor [itt parancsírásra] meg nem jelen, el fog utasíttatni és felsőbb helyre utas[íttatik]. A 63-ik zászlóalj a későn [beküldött] napi jelentéséért ezennel megdorgáltatik. Várközi Endre hadnagy úr ezennel hadosztály másodsegédnek ki[neveztetik.] Nevezett hadnagy [úr] aláírásával [kiadott] értesítők s nevenbeni rendeletek érvényeseknek nyilváníttatnak. Ma érkezett 600 [szuronyos] fegyverekből kap 63. zászlóalj [300-at], [közte] 260 gyutacsos s 40 kovás, 60. zászlóalj 100 gyutacsosat és 20 kovásat, 49. zászlóalj 140 gyutacsosat és 40 kovásat. Ezen fegyverek megtartva [még ma a hadosztályi irodából] nyugtatványok mellett elviendő. A 63-ik zászlóalj kap még azon kívül körülbelül 300 töltést.

A Vág-dunai erősségekben lévő zászlóaljak rendszeren minden 48 órában reggeli 3 órakor váltsák fel egymást.

[Horváth őrnagy]

Zászlóalji szemlét tart százados úr Z(...) ²²⁰

217 Az 1849. július 25-i tатаi rajtaütésről van szó. Erre lásd Hermann, 1992. 244. p.

218 A szöveg itt megszakad. A napiparancs a 49. honvédszászlóalj parancskönyvében így folytatódik: „az osztály parancsnok úr, mind a működő csapatoknak a haza nevében forró köszönetét nyilvánítani. Különösen kitüntették magukat bátor, s ügyes viseletük által, mint az ezen jelentésből kitetszik, Duschek őrnagy úr, Éder, Titteldorf századosok, Laroche főhadnagy a 18-ik zászlóaljból, Percz Antal százados hadbíró, Ensel 14-ik huszár ezredbeli főhadnagy és hadosztályi nyargonc, nem különben Vitzmándy 99-ik zászlóaljbéli százados, de leginkább Kondor Lajos ugyanezen zászlóaljbéli százados, ki elszánt és valódi feláldozással párosult magaviselete által őszinte elismerést vívott ki magának. S hogy vitéz harcosai iránti köszönetét a haza anyagilag is tanúsíthassa; ennél fogva s a nyert gazdag zsákmány tekintetéből is ezen hadkirándulásban jelen volt egész legénység őrmestertől lefelé 2 napi gratis pénzilletménnyel megjutalmaztatik, mire nézve meghagyatik a csapatparancsnokoknak, hogy ebbéli szükséges pénzkimutatást mielőbb beküldjék.” Erre még lásd Szinnyi, 1887. 227. p. A napiparancs befejező része a következő: „A körülmények igénylik, hogy a személyesség az előőrskön megkettőztessék, egyszersmind, hogy a vár körvonalából a szolgálatbani vezérkari tiszt, s az ezektől vezetettekén kívül senki se távozzék. Megparancsoltatik a legszigorúbb felelősség alatt minden előőrsparancsnoknak, hogy ki – a fentebb érintettekén kívül – senkit se bocsássonak, a bejövőket pedig haladéknélkül a térparancsnokhoz vezettessenek; minek következtében folyó hó 24-ki, a térparancsnokságtól kiadandó kimeneti jegyek iránt kibocsájtott parancs ekképp módosítandó. Klapka tábornok.” Az egészre lásd HL VII. 203. 32. 192. p. Duschek Ferdinánd őrnagyra lásd Bona, 2015. I. k. 249–250. p., Éder György, Kondor Lajos, Percz Antal, Titteldorf Károly, és Vitzmándy Viktor századosokra Bona, 2008–2009. I. k. 309. p., 572. p., ill. II. k. 199. p., 461. p., 528. p.; Ensel Gyula és La Roche Ferenc főhadnagyra Bona, 1998–1999. I. k. 360. p., ill. II. k. 358. p.

219 A hiányos szöveg a 49. honvédszászlóalj vonatkozó parancsa által lett kiegészítve. Erre lásd HL VII. 203. 32. 194–195. p.

220 Hiányzó szöveg.

Folyó hó 20-án egy nő tiportatott össze, állítás szerint egy Württemberg huszár által. Felhívatnak evégre minden itt tanyázó huszárosztály parancsnokai szoros vizsgálat tételre, mi után 24 óra lefolyta alatt az eredményről a várkormánynak jelentést tegyenek.

Assermann m. k. ezredes

Hadseregi parancs, kelt, mint fent

Napi szemlét az elárkolt táborban holnap átveendi Zichy²²¹ alezredes.

Július 30-án a Hetény, Ógyalla és Bajcs előtti győzelmes ütközetben,²²² úgy szinte a csallóközbeni cselmozgásba részt vett csapatok a dicséretes elszántságnak, s parancsnokaik az ügyes vezérleteiknek újabb fényes jelét adták. Különösen azon bámulatos lelkesedés, mely a csapatok minden lépteit oly diadalmasan vezényli, s mely az evolúciók²²³ gyorsabb kivitelét eredményezte, nem különben az osztály- és csapatparancsnokok részéről legförláldozott buzgalom volt az, mi legforróbb köszönetemet és a haza újabb méltányos elismerését vívta ki az illetőknek. Kedves kötelességemnek tartom a parancsnok urakat fölhívni, miszerint a csatába magukat különösen kitüntetett egyének névsorát holnap reggelig beküldjék, hogy név szerint is ismertetve a haza azon fiait, kik érte nem pusztá kötelesség, hanem szent förláldozással is harcolnak.

Tapasztaltatik, hogy a honvédek, midőn valami ütközetről, vagy az őrsokról testületükhöz visszatérnek, vagy már az úton is fegyvereiket kilövellőzik, ezen a töltés elleni visszaélés legveszedelmesebb következményei is lehetnek, s mely magokat, s seregeiket is nem ritkán fölriasztva, legszigorúbban megtiltatik, s a parancsnokok fölkéretnek minden módon oda hatni, hogy a honvédek töltényeik az elő írott módon kihúzásához szoktassanak.

Klapka m. k. tábornok

Osztályparancs

Jelnév: András, Jelszó: Arad, Tábori hang: Hurrah.

Napot tartja a Darabanth²²⁴ őrnagy úr.

A szolgálat ekként osztatik ki:

A Kossuth-vonalon a zászlóalj, szolgálatba kettő, tartalék egy, sáncmunkához használtatik. Ugyanis ma [az] egész szolgálatot a 49. és 54-ik zászlóalj veszi át.

Előbb [recte: ebből] bekövetkezett:

1 század belszolgálatra s cirkálatra.

Egy század előőrségen [a] Pozsonyi kapu előtt. Egy század előőrségen [a] Gutai kapu előtt, egy század előőrségen [a] Vág-záradékon,²²⁵ egy század [a] Pozsonyi kapunál ágyú és sánc őrségre, egy század [a] Gutai kapunál ágyú és sánc őrségre.

221 Zichy Ottó alezredes. Bona, 2015. II. k. 604. p.

222 A cs. kir. komáromi ostromzár északkeleti szakaszának feltöréséről van szó. Erre lásd Hermann, 1992. 244. p.

223 Itt: felfejlődések.

224 Darabanth Ignác őrnagy. Bona, 2015. I. k. 236–237. p.

225 Vág-vonal.

Ezen zászlóalj a 61-ik által minden 24 órába fölváltatik, a fölváltatott zászlóalj a 3-ik számú erősség²²⁶ háta mögött, sátor alatt leszen. Mindazonáltal éjjelre egy századot a Pozsonyi kapu melletti paliszádokba kiállít. Riadó esetben [1 század] az első, 1 a második, 1 a harmadik, 1 a 4-ik, 1 az 5-ik számú erősség mellett fölállítandó.

Az 54-ik zászlóalj következő szolgálatra: 1 század Vág-záradékhoz, 2 század az Apália-szigetbe, 1 század Nyitra hídhöz, fél a Zsitva hídjához, fél ágyú, sánc és Vág-vonali őrség, egy század tartalék. Ezen zászlóalj a 63-ik zászlóalj által minden 24 órába fölváltandó.

A 60-ik zászlóalj most elfoglalva vagyon.

A felváltás mindenkor délutáni 5 órakor történik, a tartalék zászlóalj minden nap reggel zászlóaljanként 6-tól fél 8-ig, délután pedig századonként gyakoroltassanak, parancs délután 4 órakor kiadandó.

Salamon²²⁷ főhadnagy úr eltakarítására a 60-ik zászlóalj ma délután 5 órára a főkórodába 1 századot rendeljen.

A belsőszolgálat alatt értetnek ezek: a Kossuth-vonalon lévő kórházaknak, s a dunai hídhöz 2 tizedes, 2 őrzetető, 12 honvéd, a hadtesti fogdához 1 tizedes, 1 őrzetető, 6 honvéd, hozzám mindenkor a Pozsonyi kapuhoz utasítandók.

Horváth m. k. őrnagy

Zászlóalji parancs augusztus 1-én 1849.

Zászlóalji szemlét tart (...) ²²⁸ százados úr.

Zászlóalji felügyelő Kammermayer hadnagy úr és Írnoki őrmester.

Holnap a zászlóalj gyakorlatra menend, azért pont 6 órakor reggel sátorom előtt fölállítva legyen, délután pedig 5 órakor századonként gyakoroljanak.

Holnap reggeli 8 órakor törvényszékre menend Birányi²²⁹ hadbíró úrhoz a Vág-vonalon, 1843. szám alatt a 6-ik századból egy százados, egy hadnagy, egy tizedes és egy közhonvéd, az 1-ső századból egy főhadnagy, 1 őrmester, s egy őrzetető, kiket a fent írt össze szedvén vélek elmenend. A céldeszák²³⁰ holnap reggelig minden századnál elkészíttessenek.

Egyszer s utoljára meghagyatik a tiszt uraknak, hogy a parancsot minden nap olvasva neveiket a parancs alá írják, mi hogy megtörténend-e, rendesen magam fogok meggyőződést szerezni. Ezen felül a parancsnok urak ne csak az elolvasást, hanem azok szigorú megtartását is követelend, nem teljesítés esetében az illetőket felelet alá vonandom.

Mindenkitől a hivatalos jelentéseket megkívánom. Ha előőrségre kisebb vagy nagyobb csapatok vezényeltetnek, az őrségarancsnokok, legyenek azok főtiszt urak vagy altisztek, szoros kötelességüknek tartsák, hogy ha őket az őrségen nagyobb rangfokozatú tiszt úr vizsgálja, jelentésüket tenni, hogy hány emberrel vannak előőrsön, hány van kiállítva őrszemül, s mi az újság. A Pozsonyi kapu mellett levő paliszádokat elfoglalandja az első század, azonnal mihelyt fölváltatnak, mely szolgálat reggelig tartand, holnap reggel gyakorlatra menend.

Az őrmesterek ezentúl mindenkor délután 5 órakor pontosan parancsírásra jönjenek. A reggeli jelentéseket, s létszámot rendesen, reggeli fél 5-ig beküldjék, mi ha

226 Bástya.

227 Salamon József főhadnagy. Bona, 1998–1999. III. k. 82. p.

228 Hiányzó szó.

229 Birányi István százados. Bona, 2008–2009. I. k. 182. p.

230 Céltáblák.

kirendelt időre nem történik, először 6 órai rövid vassal, utóbbi elkövetett hanyagságért hivataluktól megfosztatnak.

Holnap Kászonyi alezredes [recte: ezredes] és Horváth osztályparancsnok urakhoz küld ordonánkra egy–egy tizedest, egy őrzetöt s 3 honvédet a pénztárórságra a 4-ik század adand, hozzám pedig minden század egy küldöncöt.

Hunyady m. k. őrnagy

Kammermayer hadnagy

Várkormányi parancs augusztus 2-án [1849.]

Múlt hó 23-án napi parancs értelmében nem egyes századok, hanem zászlóaljak s külön álló csapatok és testületek, úgymint tüzérség, utászkar, hadszállító, kórház parancsnokai utalványaira váltathat fel bankjegyeket apróbb jegyekre, mi azért közöltetik, hogy számosan ne háborgassák a pénztárnokot ily kéréssel, melyet ő nem teljesíthet.

Assermann [m. k. ezredes]

Hadserégi parancs

Napi szemlét tartand az elárkolt táborban Straube²³¹ alezredes.

A naponként inkább terjedő megszökések a törvény szigorú alkalmazását tévén szükségessé. Ennél fogva minden megszökésre rögtönítelő bíróság hirdettetik, ezen eljárás folytán a szökevény akasztófa által fog büntettetni.

Az engedelem nélküli távozásra vagy csavargásra nézve rendeltetik, hogy őrmestertől lefelé, hogy minden katona, mely a hadat engedelem [nélkül] eltávozva 48 órán túl kimarad, habár más hadtestnél vagy városba csavarogna is, első ilyen kihágásért 50, második ugyanaz 80 bottal fog ítéltetni. Ezen rögtönítelő bíróság szokott módon minden hadtest kihirdetvén, nehogy a fegyencek mentegessék magokat, hogy a rögtönítelő eljárás kihirdetését nem hallották.

Ennél fogva rendeltetik, hogy ezen rögtöni eljárást minden héten egyszer jelentessék ki.

Klapka tábornok

Osztályparancs²³²

[Jelnév: Dénes] Jelszó: Debrecen, Tábori hang: Nosza.

Napot tartja Hunyady őrnagy [úr.]

Bamberger²³³ 63-ik zászlóaljbeli [alorvos] holnap reggel Buzay²³⁴ [törzsorvos úrnál jelentse magát.]

A zászlóalji orvosok holnap a nem szolgálatban lévő honvédeket vizsgálják meg, s azonnal a hadosztály főorvosnak jelentést teszik.

Holnap reggel [a] 49. zászlóaljat megszemlélem, ezért a zászlóalj teljes létszámmal álljon ki. A fizetési létszám egy külön létszám [megfejtéssel] nekem [átadandó].

231 Straube Károly alezredes. Bona, 2015. II. k. 523–524. p.

232 A hiányos szöveg a 49. honvédzászlóalj vonatkozó parancsa által lett kiegészítve. Erre lásd HL VII. 203. 32. 200–201. p.

233 Bamberger Jakab hadnagy. Gazda, 2000. II. k. 424. p.

234 Buzay Károly őrnagy. Gazda, 2000. II. k. 427. p.

Számvevő segéd szintén ott jelenjen meg. Molnár²³⁵ 49. zászlóalji főhadnagy segéd vezetendő előmbé.

Goresi Gottlieb közvitéz a 49. zászlóaljhoz létszámba besoroztatik. Pénze június 21-től, állandó ruházatul szinte mindent zászlóalja ruharaktárából kiveendi. Nevezett közvitéz nálam szolgál.

Dorna István közvitéz 61. zászlóalji szolgálatra áttétetik, pénzzel július 1-től ellátandó.

A kijavítandó fegyverek a várbeli fegyvertárba beküldendőek.

Horváth őrnagy

Zászlóalji parancs

Zászlóalji szemlét tart Szűcs százados.

Zászlóalji felügyelő Brusits hadnagy s Egyed őrmester.

Zászlóalj készségben leendő utóbbi parancsig.

A felügyelő őrmester [feladata], hogy minden reggel s este a századokból jelentéseket átvenni, s azokat az átadott minta szerint reggel öt órakor a felügyelő hadnagy alá írva s létszámokkal átadja [a] segédtsíztnek.

A napokban a hadosztályparancsnok úr szemlét tartand, meghagyatik ezért a százados uraknak, a legények ruhája és bakancsa foltoztassék, hogy így a hiányok kipótoltassanak.

A találató rossz fegyverek igazítás végett a várbeli fegyvertárnak [átadandók].

Holnap Kászonyi ezredes, [és] holnap [Horváth osztálynok urakhoz] egy tizedes, egy őrzető, hozzám pedig minden századtól egy őrzető küldessék.

Vitnyédy százados

Kammermayer hadnagy

Kovács György hadnagy²³⁶

Zászlóalji parancs augusztus 7. 1849.

Százados urak felkéretnek, hogy legénységek által ruháit, bakancsait és eszközeit tisztítsák. Holnap, ha itt maradunk, gyakorlat tartasson a várostéren reggel (...) ²³⁷ fél 8-ig, 9-től 10-ig. Tartassék minden századnál legénységnek iskola délután 4-től 6-ig, úgy oktatás [is] ugyanaz téren.

A felváltó csapatok a szolgálatot tartaléknál fogják megtudni, meghagyatik a századparancsnok uraknak a legénységet rendben tartani. A parancs áthágásért szigorúan büntetni, engedelem nélkül a legénysorból hátramaradni nem szabad 50 bot büntetés [terhe alatt].

Simon hadnagy úr az 1-ső századtól 6-hoz, Brusits 2-től 3-hoz ideiglenesen áttétetnek.

Holnap 6 órakor a zászlóalj előőrségre menend. Azért a zászlóalj pont $\frac{1}{2}$ 6-kor lakásom mellett felállítassék.

Horváth osztályparancsnok [úrhoz] a 2-ik század egy tizedest, hozzám pedig minden század egy küldöncöt [küldessen].

Hunyady [őrnagy]

235 Molnár Lajos főhadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 511. p.

236 Kovács György hadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 281. p.

237 Hiányzó szó.

Hadosztályi parancs augusztus 8-dik 1849.

A hadosztály Bősre fog indulni, felváltatva az 54-ik zászlóalj által, ennél fogva zászlóalj, s csapatok mars²³⁸ készen légyenek, hogy első avizóra²³⁹ elindulhassanak. A gyakorlat ma délután elmarad.

A zászlóalj, mely előőrson áll, ott is marad, melyen az 54. zászlóalj által fel nem váltatnék.

A mars rend a következő: elől a lovasság, kiküldvén egy szakaszt előcsapatnak, utána a ½ üteg, ezen sorba: a 60., 61., 63. zászlóalj.

Minden zászlóalj poggyásza számára 2 kocsit vegyen magának, a 61-ik zászlóalj rendeljen egy urat, ki Hepka²⁴⁰ 63. zászlóalji főhadnagy úrtól az élelmezési tisztséget tüstént vegye át. A Bocskai-lovasság rendeljen ki egy tizedest és 4 közembert, kik, minden csapatok indulva, a mars között a hátramaradottakat a zászlóaljakhoz, s csapataikhoz kergessék vissza.

Darabanth őrnagy

Zászlóalji parancs

Zászlóalji felügyelő Illés főhadnagy úr, és Czech őrmester.

Felső parancs következtében, a hadosztály Bősre induland, a zászlóalj tehát készülségen legyen, de előőrségen marad mindaddig, még az 54-ik zászlóaljtól fölváltatik.

Darabanth ideiglenes osztályparancsnok úrhoz a 3-ik század küldend egy tizedest ordonánkra.

Meghagyatik a századoknak, hogy a küldöncök hozzám rendesen megjelenjenek. Zászló vártát,²⁴¹ mihelyt az állomásra érünk, azonnal rendelje ki a 3-ik század.

Hunyady őrnagy

Zászlóalji parancs 9. augusztus 1849.

Holnap délután a zászlóalj ½ 6-tól ½ 8-ig fegyverbe gyakorlatot tart, azért délutáni ½ 6-kor pontban a lakásom előtt a századok össze álljanak. A honvédek öltönyeiket és fegyvereiket tisztítsák, az ezt elhanyagolók legszigorúbban fenyegettesenek.

Egyszer s utoljára meghagyatik az őrmestereknek a felügyelőséget parancsírás után azonnal átvenni és átadni egymásnak a segédem előtt. Úgyszinte az estveli és reggeli jelentések kiadott minta szerinti összeírása, úgyszinte a létszám összeszedése, mely estveli 6, reggel pedig 5 órakor beadassanak.

A szükséglet töltények rögtön veendessenek ki.

Illés főhadnagy úr, mivel a reggeli zászlóalji jelentéseket be nem adta, ezennel meg nem (?)²⁴² rovatik.

Jelnév: Ignác, Jelszó: Igló, Tábori hang: Csitt.

Moldoványi főhadnagy úr és Borda őrmester felügyelők.

[Hunyady őrnagy]

238 Menet.

239 Értesítésre.

240 Hepka András főhadnagy. Bona, 1998–1999. II. k. 42. p.

241 Őrséget.

242 Valószínű elírás.

Jelnév: Endre, Jelszó: Eger, Tábori hang: Písz.

A már annyiszor lopást érintő panasz dacára is a legénység minden kertekben gyümölcsöt rabol. Ezt nem más, mind tiszt urak erélyetlen eljárása ebben, hogy nem világosan vagy éppen nem is adnak ki parancsokat. A rögtönítélő büntetés kihirdetése már több napok óta megrendeltetett, ez bizonyára nem történt. Felkérem a zászlóalj- és a csapatparancsnok urakat, aki kapott hadi törvénycikkeket, először felolvastatni, s ha szükséges anyanyelveken megmagyarázni. Azon egyéneket, kik [a] zászlóra fel nem esküdtek, felesketni, s akkor a statáriumot minden tisztek jelenlétében felolvastatni. Addig is, míg ez megtörténik, minden itteni, vagy is másholi kertekben lopó egyén 50 bottal büntetessék.

Verkó József 63. zászlóalj 5. századbeli tizedes 48 órai rövidvassal büntetetik, azon egyének pedig, melyek azzal részt vettek, összeírva beadandók.

Tapasztaltam, hogy a zászlóaljbeli tiszt urak végőrség korában a lakáson maradnak. Felkérem, s rendelem, hogy mindazon tiszt úr, kiknek legénységeik szolgálatban vannak, azoknál tartózkodjanak.

Az élelmi cikkek, melyek Komárom várából nehezen, vagy éppen nem is szállítatnak ide, zászlóalj s parancsnok urak aláírásával kiadott nyugtákkal a helység hatóságától kivehető.

Tanzer Ignác 14. huszárezredbeli tizedes a mai napi cirkálásban tanúsított ügyességért nyilvánosan megdicsértetik.

Hadi törvénycikk felolvasása, statárium kihirdetése, a zászlóalj s csapatok, melyek a szolgálaton kívül vannak, holnap történjék, a többieknel pedig felváltás után, mindeniktől írásbeli jelentés beváratik.

Holnap reggel 6 órakor a 61. zászlóalj váltja fel a végőrségen levő 63-at, a Lehel huszárok pedig a Bocskaiakat.

Napot tartja Hunyady őrnagy úr.

ideiglenes osztályparancsnok
Darabanth őrnagy

Zászlóalji parancs

Ezennel meghagyatik a zászlóaljnak, mivel holnap előőrségre menend, pont 5 órakor a lakásom előtt felállni.

Felügyelő: Csepcsányi főhadnagy, Tőke őrmester.

[Hunyady őrnagy]

Osztályparancs augusztus 11. 1849., Bősen

Jelnév: Mihály, Jelszó: Ménes, Tábori hang: Rajta.

Napot tartja: Viszkidenszky Mihály [recte: Gusztáv] őrnagy úr.

Ma este pont 6 órakor a 60. zászlóalj váltja fel az előőrsön levő 61. zászlóaljat, s ezentúl mindig a felváltás este 6 órakor történjen. A huszárok minden 48 órába váltatnak fel.

Minthogy felsőbb parancs következtében a hadosztályparancsnokságot átvettem, a 63. zászlóalj parancsnokságát Darabanth őrnagy veendi át.

Ismételve és utoljára felszólítom a zászlóaljparancsnok urakat, hogy a legnagyobb erélyességgel járjanak el a parancsok kiadásánál, minthogy az örön felállított emberek eltávoznak, és lopni mennek. Ezen eset ma és tegnap [is] adta elő magát.

A legénységgel tudassék az, hogy ők a mai húsjárandóságot holnap, vagy a következő napokban kikapják.

A végőrség vizsgálatván, az örök alva találtattak. Ezen esetben a végőrség kiállítás felesleges, rendelem tehát ezennel, hogy bármely vizsgálatkor a fő-, mint az altiszti poszt ébren nem találtatik, az illető parancsnok haditörvénszék elé be fog állíttatni.

Holnap reggel istentisztelet 9 órakor tartatik, a 63-ik zászlóalj pont $\frac{1}{2}$ 8-kor áll ki, és parancsnok úr által a templom előtt fog felállíttatni. A többi szolgálaton kívül levő zászlóaljaktól a tiszt urak tartoznak megjelenni, ha lehetséges atillába és fekete nadrágba.

Straube alezredes

Zászlóalji parancs 11. augusztus 1849.

Zászlóalji felügyelő tiszt Mészáros [hadnagy], őrmester Fecser.²⁴³

Minden zászlóaljtól [aki] 48 órán túl elmarad, szökevénynek tekintetik, azért felelet terhe alatt meghagyatik a százados uraknak az ily szökevényt rendesen beadni.

Úgyszinte más zászlóaljakhoz áttett, tiszt urak által elvitt egyének a századhoz vissza parancsoltassanak. Ha megtörtént, rövid jelentés elváratik.

Holnap reggel 9 órakor isteni szolgálat tartatik, azért meghagyom a tiszt uraknak reggeli $\frac{1}{2}$ 8 órakor nálam megjelenni, ha lehet atillába és fekete nadrágba.

Hunyady őrnagy

Osztályparancs 14. augusztus 1849.

Napiparancs Nagybogyán²⁴⁴

Jelnév: Miklós, Jelszó: Murány, Tábori hang: Egy fütty.

Az osztálynak elrendezése a zászlóalj- és csapatparancsnok uraknak ezennel tudomásra adatik: Nagymegyeren Darabanth őrnagy úr 63. zászlóalj, 1 század Lehel huszár, és 3 háromfontos ágyú, abból [Kolozs]némán egy osztály gyalogság, egy szakasz huszár, és 3 háromfontos ágyú. Gután Szilágyi őrnagy alatt 54. zászlóalj, 2 szakasz Lehel huszár, 2 hatfontos ágyú. Nagybogyán, hol én táborozok, 60. és 61-ik zászlóalj, 1 század Bocskai huszár és két [hatfontos] ágyú.

A nagymegyeri vezényletnek kötelességévé tétetik cirkálókat a Dunától Bős, és Bóstól jobbra kiküldeni, hogy a gutai cirkálókkal összeköttetésben legyenek. A gutai vezénylet cirkálókat küld Aszód, Apácaszakállas és balra Bős felé, úgymint előbbi. A szakállasi hídnál egy század gyalogság folytonosan marad. A cirkálat pontosan teljesítendő, jelentése rendesen beküldendő.

Az 54. zászlóalj küldje be nyilatkozatát tegnap kapott rendelés felett, az arányosan lévő hadnagy befogadására. A 14. huszárezred 5. század parancsnoka ezennel odautasíttatik, jövőre a kiadott parancsolatokat azonnal, s minden ellenszólás nélkül teljesíteni, ez az egyszer is említett parancsnok keményen megdorgáltatik. Mai ide érkezetkor [recte: érkeztek] egy tűzér őrmester levéltárcáját elvesztvén a pénzével elvesztve. A zászlóalj és csapatparancsnok urak a zászlóalji tisztnek meghagyják, hogy a legénységre vigyázzanak, hogy netalán náluk találtasson. Ismeretes jele, hogy altiszti tárcá.

Straube alezredes

243 Talán azonos Fecser József hadnaggyal. Bona, 1998–1999. I. k. 381. p.

244 Helyesen: Nemesbogyán.

Zászlóalji parancs

Zászlóalji felügyelő Kammermayer hadnagy és Megyesi őrmester.

Holnap, ha más parancs nem érkezik, helyben maradunk.

A porkolábnál levő 4. századbeli fogoly reggel hozzám vezetessék. A 6. század azonnal egy tizedest, egy közhonvédet fegyveresen, kik magukat segédemnél jelentsék, onnan további utasítást veendnek.

Stroy Károly zászlós a 3. századhoz osztatik, hol illetményét e hó elsejétől fogja [venni] s ezután rendesen kiadasson. A 2-ik század küld azonnal Straube alezredes úrhoz egy tizedest ordonánkra, a küldöncök hozzám rendes elküldését bárhol lennék, ezennel meghagyom.

Hunyady őrnagy

Kammermayer hadnagy

Zászlóalji parancs augusztus 15. 1849.

Jelnév: Sándor, Jelszó: Somogy, Tábori hang: Egy taps.

Zászlóalji felügyelő: Simon hadnagy, Borda őrmester.

Mindennemű nyugták minden századoknál készíttessenek el, és csak akkor hozas-
sanak aláírás végett az irodába. Úgyszintén minden jelentések, szükségletek az irodába,
nem pedig hozzám küldessenek. Kovács élelmezési hadnagy úrnak meghagyatik, hogy
a zászlóalji élelmiszereiről rendesen gondoskodjék, úgyszinte én és segédem lovai széna
és zab illetményéről, azt elhanyagolva felelősségre vonom.

A zászlóalji profosz és élelmező tiszt minden állomásnál jelentse magát hollétéről.
A pénztárórséget, úgyszinte Straube alezredes úrhoz egy tizedest a 3-ik század adand.

Hunyady őrnagy

Kammermayer Károly hadnagy

Zászlóalji parancs augusztus 16. 1849.

Jelnév: Ádám, Jelszó: Arad, Tábori hang: Éljen.

Zászlóalji felügyelő Illés főhadnagy és Folkusházi őrmester.

A fölösleges fatzek²⁴⁵ Komáromba visszaküldessék, a kivett helyekre itt tartva a
főzőedényeket.

Két ács és két dobos minden századnál meglegyen a zászlóalji doboson kívül.
Gyakorlatnál, de egyébkor is, mind a fő, mind alhivatalnokok helye, ki főtiszték hiány-
zanak, altisztekkel, az altisztek örvezetőikkel betöltendő. A betegek a zászlóaljtól, ha a
körülmények engedik, minden reggel 8 órakor a főorvos úrhoz vezetessenek, amiről
is mindenkor név szerint jelentés tétessék az irodába a hetes tiszt úr által. A kassza
vártát, úgyszinte Straube alezredeshez egy tizedest a 4. század [adandja].

Hunyady őrnagy

Kammermayer hadnagy

245 Értsd: fazék.

Zászlóalji parancs augusztus 18. 1849.

Jelnév: Vince, Jelszó: Velence, Tábori hang: Hopp-hopp.

Zászlóalji felügyelő: Moldoványi főhadnagy és Körtvélyesi őrmester.

A zászlóalj készen tartassék, hogy az első tudósításra indulhasson, az előőrsön levő osztály 5 órakor a 60. zászlóalj által váltatik fel. Straube alezredes úrhoz ordonáncra egy tizedest 1-ső század [adand].

Vittnyédy ideiglenes zászlóaljparancsnok
Kammermayer Károly (századparancsnok)

Zászlóalji parancs augusztus 19. 1849.

Jelnév: Pál, Jelszó: Pozsony, Tábori hang: Hurrah.

Zászlóalji felügyelő Vasdényey főhadnagy, Birkás őrmester.

A 3. és 5. századok a századoknál lévő minden fegyverét (...) ²⁴⁶ és felkérem a századparancsnok urakat a parancs pontos teljesítésére.

Úgyszinte értésemre esett, miszerint a zászlóaljnál találató rossz fegyverek még mindeddig a kiadott hadosztályi parancs ellenébe meg nem igazítottak, utoljára meghagyatik a rossz fegyvereknek mentül előbbi kijavítása.

Straube alezredes úrhoz ordonáncra adand egy tizedest a 2-ik század.

A századok azonnal adják be a pénzszükségletet [augusztus] 20–25-ig.

Vittnyédy ideiglenes zászlóaljparancsnok
Kammermayer hadnagy

[Hadosztályi] napiparancs augusztus 20. 1849.

A tartalék 4 zászlóalj következési elkészítése.

1 zászlóalj Kossuth-vonalon, 1 zászlóalj Apália-szigeten és Vág-vonalon, 2 zászlóalj pedig, mint tartalék a legközelebb levő szolgálatokra marad. Erre nézve ma főzés után a 60. zászlóalj váltja fel a Kossuth-vonalon lévő 40-ik zászlóaljat, és következő szolgálatot téssen: 1 század a Pozsonyi, 1 a Gutai kapunál, kórház, ágyú és sánc őrségre 1 század, a Vágnál levő záradékhoz 1 század. A Pozsonyi és a Gutai kapuhoz, melyek éji őrségei összeköttetésbe lépzenek, 2 század tartalék az első és második erősség közt.

54. zászlóalj szintén főzés után: 2 század Apália-szigeten, 2 Vág-záradékhoz, 1 század Nyitra hídjához, ezen híd minden este az őrség által fölszedetik. 1 század tartalék a Vág-vonalon renden. Mindazonáltal ágyúőröket a vonalon, s külön a Vág-vonalon, ezek minden 24 órában, főzés után fog felváltatni, és pedig a 61. váltja fel a 60., a 63. az 54-et és vissza. A riadóhely az 5-ik számú riadóhely.

54. zászlóalji parancsnok úr kerestesse fel rögtön a véle Keszegfalván volt $\frac{1}{2}$ század [Lehel-huszár] parancsnokát, és Kászonyi ezredes úrhoz rendelje. A parancsírás délután 2 órakor tartatik.

Straube osztályparancsnok

Zászlóalji parancs

Zászlóalji felügyelő Mészáros hadnagy és Nahóczky őrmester.

Holnap délután felváltja a zászlóalj a Kossuth-vonalon lévő 60. zászlóaljat, azért a századok pont 2 órakor a lakásom előtt fölállítva legyenek. Straube alezredes úrhoz ordonáncra egy tizedest, az ordonáncot, úgyszinte az főőrséget a 3. század adja. Doktor: Vágvonal, Mester utca, házszám: 1250.

Somossy ideiglenes zászlóaljparancsnok

Kammermayer Károly hadnagy

TALLIÁN KÁROLY ÖNÉLETÍRÁSA

KÖZLI: POLGÁR TAMÁS

Az önéletírást készítő Tallián Károly a Talliánok ötvösi ágának tagjaként látta meg a napvilágot 1809. szeptember 6-án. A család ezen ága Somogy megye történetének egyik legfontosabb köznemesi családjá volt. A 18–20. században több alkalommal vármegyei követet, főszolgabíró, alispánt is adtak Somogynak. Tallián Károly apja, György 1817–1824 között babócsai főszolgabíró volt. Tallián Györgyöt felesége, Boronkai Cecília több gyermekkel ajándékozta meg, akik közül Károly a katonai pályát választotta. Az önéletírás – amely valószínűleg 1881–1884 között keletkezett – első része Tallián Károly 1848 előtti katonai pályafutásáról szól. Ezen ígéretes pályát a visszatekintő naplóíró 1846. évi lovasbalesete törte ketté. Ennek ellenére az 1848. márciusi forradalom után az alakuló somogyi nemzetőrségben tiszti rangot vállalt. A horvát betörést követően a magyar honvédsereggel tartva a pákozdi, majd a schwechat-i csatát is megharcolva jelentős részt vállalt a somogyi erők vezetésében. Ezt követően Tallián döntő szerepet játszott a nemzetőrökből szerveződő somogyi toborzású 46. honvédszászlóalj megalakulásában. Alakulatától 1848 decemberében elbúcsúzva visszatért a somogyi nemzetőrséghez. Az akkor már őrnagyi rangban lévő honvédtiszt Somogy 1849. januári császári megszállása után rangjától megfosztva vonult vissza kutasí családi birtokára. A honvédsereg számára sikeres 1849-es tavaszi hadjárat és a tavaszi somogyi események hatására ismét fegyvert ragadott. Bár a Kossuth Lajos által kinevezett Noszlopy Gáspár kormánybiztossal nem feltétlenül értett egyet mindenben, a somogyi nemzetőröket mégis újból megszervezte, a vármegyei fegyveres erőt ezzel is növelve. A szabadságharc után őt is megfosztják rangjától, és mint egykori katonát, nyugdíjától is. Később utóbbit visszakapta, de amikor az 1861-es politikai válság idején újból kiállt az alkotmányosság mellett, ismét elvesztette nyugdíját. Ekkor már Pécsen élt, ahol pénzügyi területen helyezkedett el. A Somogy megyei honvédegylet tagja volt. 1884. március 15-én hunyt el Pécsen.

Tallián Károly önéletírása személyes hangvételű, katonai tömörségű 46 oldalnyi, szép kézírással elkészített munka. A szerző az eseményeket követően több mint harminc év múltán vetette papírra gondolatait, így nem csoda, hogy akadnak pontatlanságok önéletírásában. A benne rejlő információ azonban pótolhatatlan, számos eseményt részletesebben a résztvevő szemszögéből láthatunk.

Az önéletírást alapvetően a mai helyesírás szerint közöljük, a személyneveknél a helyes alakot alkalmazzuk, a földrajzi neveknél meghagytuk a szerző közlését. Ez utóbbiak javítását és a további információkat a lábjegyzetekben közöltük. A szövegben szereplő személyek beazonosítását is igyekeztük elvégezni. Egyes helyeken az értelmezéshez szükséges betoldásokat [szögletes zárójelbe írva] jeleztük. Néhány eredeti, de szokatlan és/vagy helytelen szóra, szóösszetételre [sic!], azaz így! jelöléssel hívtuk fel a figyelmet.

Az önéletírás jelenleg magántulajdonban van, másolatát Hermann Róbert közvetítésével kaptuk meg közlésre, amelyet ezúton is köszönünk!

*Vizeki Tallián Károly 1848 és 1849 honvédőrnagy úr életrajza
gyermekeinek emlékül*

Két latin osztályt végezvén 1827. évben Belovárra a hadapródok iskolájába léptem, honnét még ugyanazon év december havában – mint cs. kir.¹ hadapród varasdi–sz[en]tgyörgyi 6. számú határőr ezredbe² lettem beosztva; – 1830 év őszén – katonai tanulmányaim bevégezte után az ezred adjutanturában³ nyertem foglalkozást.

1831-ben a rimini forradalom kitörése alkalmával a varasd–sz[en]tgyörgyi 6. határőr ezred, – melybe beosztva valék – induló parancsot kapván Olaszországba, – az első zászlóalj január hó elején Zágráb és Laibachon⁴ keresztül, – a második zászlóalj pedig, mellyel március közepén én is kiindultam – Varasd–Klagenfurton keresztül Udinának⁵ vette volna útját – ha időközben április havában Olaszország határain kiütött cholera miatt ellenparancs nem érkezik, melynek folytán zászlóaljunk Villachban állapodott meg, két századot a Tiroli határokig előretolván.

Május 12-én őrmesternek neveztettem ki és két tizedes[sel] – 42 közlegénnyel Kersentheuer helységbe küldtettem, hogy a Loybel-hegy alján fekvő Klein-Czell, Hundsthal és Bernthal helységekben⁶ a nagyban folytatott csempészek⁷ ellen figyelő őrköt állítsak.

Ugyanezen év szeptember havában Ófelsége által zászlótartónak neveztettem ki, és csapatommal együtt visszajöttem a zászlóaljhoz. Ez alkalommal Alexits d' Meinau⁸ nevű ezredesem az egész tisztikarnak díszebédet adott, melyre én is meghívtam, ebéd alatt maga mellé balra ültetett, tányéromba pedig – kenyér helyett – aranybojtot helyezett, azt az asztalkendővel betakarva.

Ezt észrevéve, meglepetve ugrottam fel – ezredesemnek hálás köszönetet mondva, mire ő egészségemre poharat emelt, mit a tisztikar is követett.

Innét zászlóaljunk az eredetileg Udenába⁹ szóló indulóparancsnak visszavonása után – november havában visszaindult hazájába, Belovárra¹⁰.

1832-ben az őszi gyakorlatok alkalmával zászlóalji segédtsz[en]tnek neveztettem ki; 1834-ben, és pedig május hóban – midőn a török-bosnyákok Czetinye¹¹ kis határerődöt éjnek idején megrohanván, a benne lévő őrséget lekoncolták és több, a határhoz közel levő helységet kiraboltak, a lakosok nagy részét pedig fogságba vitték, Zászlóaljunk gyorsmenetekben Sziszek–Petrina–Gilina – és Topuszkoi fürdőn át sietett a török-bosnyák határra – hol is Zsitvay tábornok¹² dandárjába – ki mellé segédtsz[en]tnek rendelt személyek és helyek összessége, vagyis a parancsnokság segédtsz[en]ti irodája.

1834-ben, és pedig május hóban – midőn a török-bosnyákok Czetinye¹¹ kis határerődöt éjnek idején megrohanván, a benne lévő őrséget lekoncolták és több, a határhoz közel levő helységet kiraboltak, a lakosok nagy részét pedig fogságba vitték, Zászlóaljunk gyorsmenetekben Sziszek–Petrina–Gilina – és Topuszkoi fürdőn át sietett a török-bosnyák határra – hol is Zsitvay tábornok¹² dandárjába – ki mellé segédtsz[en]tnek rendelt személyek és helyek összessége, vagyis a parancsnokság segédtsz[en]ti irodája.

1834-ben, és pedig május hóban – midőn a török-bosnyákok Czetinye¹¹ kis határerődöt éjnek idején megrohanván, a benne lévő őrséget lekoncolták és több, a határhoz közel levő helységet kiraboltak, a lakosok nagy részét pedig fogságba vitték, Zászlóaljunk gyorsmenetekben Sziszek–Petrina–Gilina – és Topuszkoi fürdőn át sietett a török-bosnyák határra – hol is Zsitvay tábornok¹² dandárjába – ki mellé segédtsz[en]tnek rendelt személyek és helyek összessége, vagyis a parancsnokság segédtsz[en]ti irodája.

1 cs. kir.: császári királyi

2 A horvát határőrvidék 1745. évi megszervezésekor létrejött ezred.

3 Adjutantura: a katonaságnál valamely parancsnokság írásbeli munkálatainak, levelezéseinek elvégzésére rendelt személyek és helyek összessége, vagyis a parancsnokság segédtsz[en]ti irodája.

4 Laibach: ma Ljubljana, Szlovénia fővárosa.

5 Udina: értsd: Udine.

6 Valószínűleg az Alpokhoz tartozó Loibl-hágó környékére utal a szerző, mely ma Ausztria és Szlovénia határán található. Ma: Loibl-hegy.

7 Csempészek: helyesen: csempészet.

8 Alexits d' Meinau: ismeretlen személy.

9 Udena: értsd: Udine.

10 Belovár: Belovar: ma horvátországi város Belovar-Bilogora megyében.

11 Czetinye: Cetinje: ma Montenegró egyik városa.

12 Zsitvay tábornok: Zsitvay Antal vezérőrnagy, petrinjai dandárparancsnok.

Végre megérkezett a parancs, hogy zászlóaljunk az átellenünkben fekvő Veliki Kladust¹³ nevű bosnyák erődöt ostromolja – és ha lehet, földig lerombolja.

A bosnyák határ e helyütt hullámos talajú erdőkből állott, mely keresztül-kasul az ellenfél által levágotott és védművül használtatott. E határtól a nevezett erőd 2 órányi távolságra fekszik.

Este kapván a parancsot – a határőrvidéki családfők, – kik mind házasként, – még az éjjel készítették el végrendeleteiket és ezeket a zászlóalji pénztári vasládába letették.

Reggel 2 órakor az első ágyúlövésre sietett zászlóaljunk a határon átkelni, átkeletünket rövid ideig megakadályozza a túlparton levő s a ledöntött fák mögé elbújt bosnyákok erős tüzelése, de mondom csak rövid ideig, – mert jól irányzott kartácsaink és röppentyűink nagy hamar hátrálásra kényszeríték őket, úgy hogy mi rövid idő múlva hidat verhettünk és azon át is keltünk mindenestül és ellenünket úzóbe vehettük.

Ellenségünk közel 2000 ember – felhasználva a terepnek előnyeit – két ízben kísérle meg az ellentállást – de hasztalan, – mert ágyúink és különösen röppentyűink rendkívül megtizedelték soraikat. Ez alkalommal nekem is jutott emlékül egy ezüsstel gazdagon kirakott damask¹⁴ lőfegyver és 2 pisztoly, melyeket egy bosnyák adott át, midőn őt lefegyvereztem. Győzelmesen előrenyomulva – alig értünk az erőd sáncái alá – midőn báró Vlachich¹⁵ – horvátországi bán és zágrábi katonai főparancsnok – hozzánk küldött rendelete minden további ostromot beszüntetett, mert a konstantinápolyi török küldöttség főhadiszállásunkon megjelenén teljes elégtételre és kárpótlásra kötelezte magát.

Másnap visszatértünk előbbeni táborunkba minden háborgatás nélkül, – mert a bosnyák lakosság örege-apraja barmaival együtt rettegve menekült, hogy hírmondójuk sem maradt.

Veszteségünk ez alkalommal 1 altiszt és 17 közember volt.

Táborunkban ezután még 3 hétig vesztegeltünk – míg a főhadiszálláson az ügy teljesen nem tisztáztatott – mire június hó végével a táborból hazaindultunk.

1846-ban segédtsízt voltam Dietrich tábornok¹⁶ és dandárparancsnok mellett – mely minőségemben az őszi nagy fegyvergyakorlatokon részt véve, Tissma kapitány¹⁷ gyakorlatlan lova, melyet ez alkalommal nyargaltam – hogy nevezett kapitány saját jól betanított nyerges paripámat az őrnagyi vizsga letétele végett használhassa – a négyszög tüzelés alkalmával ijedten ágaskodva – magát hátravágta és engem oly szerencsétlenül maga alá döntött, hogy a gyakorlati térről teljesen eszméletlen állapotban vittem a kórházba, honnét több havi gyógykezelés után kikerülvén, kitűnt hogy a katonai szolgálatra képtelen lettem és ennek következtében mint főhadnagy nyugdíjaztattam, ez alkalommal a tisztikar nagy banquetten rendezett és sajátkezű aláírásukkal ellátott – versekben fogalmazott búcsú emlékirattal tisztelt meg.

1848-ban – május havában nemzetőri századosná lettem megválasztva Somogyban szüleim birtokán, honnét már június havában Csokonyába¹⁸ lettem rendelve, hogy az ott alakuló somogyi II-ik nemzetőri zászlóalj tisztikar betanítását elvállaljam és bevégezzem. Ezen zászlóaljparancsnok, gróf N. N. őrnagy,¹⁹ a katonai ügyekben járatlanságát velem közölvén, – felkért, hogy őt a parancsnokságban helyettesítsem,

13 Veliki Kladust: Velika Kladuša: ma: település Bosznia-Hercegovinában.

14 Damask: korabeli lőfegyver, elsősorban vadászfegyvertípus.

15 Vlachich: Franjo Vlašić 1832–1840 között töltötte be a horvát báni méltóságot.

16 Dietrich tábornok: Anton Dietrich vezérőrnagy, bellovári dandárparancsnok.

17 Tissma kapitány: Wolfgang Johann Tischma, a 6. határőrezred századosa.

18 Csokonya Somogy megyei település, 1908-tól Erdőcsokonya, ma: Csokonyavisonta.

19 N. N.: nomen nescio (lat.): nevét nem tudom, azaz ismeretlen, illetve nevét nem akarom közölni.

csak hogy a tisztikar már elhatározta volt, hogy egy 300-nál több aláírással ellátott kérvényt meneszt a Honvédelmi Minisztériumhoz Buda-Pestre, kérve az én kineveztetésemet őrnaggyá és zászlóaljparancsnokká.

Időközben zászlóaljjammal Vízvárra húzódtam, hol a Dráva partján táboroztam, mert ekkoriban a szomszéd horvátországiak már nagyban fegyverkeztek és áttörésre készültek.

A Dráva mentén felállított nemzetőröket vizsgálandók – gróf Teleky altábornagy²⁰ Csány Lászlóval²¹ ekkor érkeztek táborunkba, – kik előtt midőn tisztelegve jelentém, hogy gróf N. N. őrnagy – gyengélkedő egészségének helyreállítása céljából – visszament családjához Fehér megyébe, – gróf Teleky így válaszolt: „Csak tartsa meg őrnagy úr a zászlóalj vezetését, rövid napok múlva – István főherceg és magyarországi helytartója által – már kezében lesz őrnagyi kinevezése!” Egyúttal kitüntetőleg dicsérte meg a zászlóaljat – ’s továbbutazott.

Június végével visszatértek Budapestről a zászlóalj küldöttei, magukkal hozván őrnagyi kinevezésemet.

Július hó elején a szomszéd szlavónországiak egyes csapatai többször áttörvén Barcs környékén – veszélyeztetvén a jó rendet és vagyonbiztosságot – ezen kihágások megakadályozása és határunk biztosítása végett a 3-ik nemzetőri zászlóalj is parancsnokságom alá rendeltetvén, ezzel a másik két zászlóaljjal Barcsot rögtön megszállottam, – a Dráva partját tekintélyes őrséggel elláttam, – az országos átmeneti utat a Dráván erős csapat által megfigyelttettem, magam pedig több tiszti kíséretében átlovagoltam Verőcére,²² hol is az ottani vendéglőben a verőcei bíró és több lakos jelenlétében kinyilvánítám, hogy szlavón csapatok átkelésének ismételése esetében – Verőcét azonnal megszállandom zászlóaljaikkal – és minden utamba esőt tekintet nélkül el fogok pusztítani. – Ugyanezen nyilatkozatomat írásban magam – azon meghagyással kézbesítém a bírónak, hogy azt a megye főszolgabírájának átadja.

Még mi a vendéglőben tartózkodtunk, – nagyszámú lakosság csoportosult össze, kiknek a bíró odajövetelünk okát el is mondta.

Verőcén bevégezvén feladatomat – minden bántalmazás nélkül visszalovagoltunk Barcsra. Ezen kirándulásunk következménye a legjobb volt, – mert ez időtől fogva a határon át senki sem háborgott.

Július végével rendelet érkezvén Somogy megyéhez egy önkéntes zászlóalj felállítása iránt, – Mérey József megyei alispán által felkértem ezen önkénytes zászlóalj alakítása és felszerelésének átvételére abbeli megkereséssel, hogy azt legrövidebb idő alatt teljesíteném, – alakítási központul Igal mezőváros tűzetvén ki.

A megyei alispán és honvédbizottság megkeresésének engedve, – Barcsra táborozó nemzetőri zászlóaljaiktól szívélyes búcsút véve átköltöztem Igalba.

Itt az önkéntesek besorozása gyorsan ment, mert 8 nap lefolyása után már 700 emberem volt, kik fel is lettek esküdtetve és századokba beosztva, – de a legétség felruházása igen nehezen ment, – miután az egyes ruhadarabok Kaposvárott mint központban készültek.

Még nehezebb volt a századoknak betanítása, miután az egész tisztikar polgári egyénekből – állott egyet kivéve – ki néhány esztendőig mint hadapród szolgált a hadseregnél. Fegyverzetünk 32 vadászpuskából állott, a többiek pedig kiegyenesített kaszákkal lettek felfegyverezve.

20 Teleky altábornagy: Valószínűleg Teleki Ádám vezérőrnagy

21 Csány László: a Dráva-vidék védelmével ekkor megbízott királyi biztos.

22 Verőce: ma: Virovitica, település Horvátországban.

Szeptember közepén – midőn tudomásunkra esett báró Jellačić seregének betörése²³ azon hírrel, hogy Budapestre tart, – rendeletet vettem önkéntes zászlóaljjal rögtön Székesfehérvárra indulni, e rendelet végrehajtását rögtön teljesítém is, mert sietnem kellett, hogy a Siófok hídjának leszedése előtt zászlóaljjal átjuthassak.

Fehérvárott láttam el zászlóaljamat a táborban szükséges és nélkülözhetetlen főzőedényekkel.

Innét Velencére rendeltettem, – a pákosz–czukorai²⁴ [sic!] csata alkalmával pedig ismét vissza a czukorai szőlőkben foglaltam állást. A czukorai csata bevégezése után még azon éjjel Baracskaig nyomultunk előre, honnét 48 órai pihenés után a magyar sereggel Győrön keresztül a Fertő-tónak keleti partjára mentünk, hol is az egész sereggel Neusiedl²⁵ előtt táborba szállottunk.

Móga altábornagy²⁶ itt az egész sereget több napig tétlenül visszatartotta ahelyett hogy sietett volna Jellačić utócsapatát elérni és szétverni. E tétlen várakozás megaláztatottságot szült²⁷ a seregben, úgyhogy mi öt törzstisztek – éjnek idején felkerestük Mógát a hadiszálláson – önkéntes zászlóaljaink részéről határozottan kijelentvén, hogy azon esetre, hogy a sereget az ellenséggel szembezállani nem viszi – az önkéntes zászlóaljak elhagyják a tábornak és visszamennek megvédjükbe.

Noha Móga ebbeli kijelentésünkre fenyegetőleg hivatkozott azon élet 's halál fölötti hatalmára, mellyel a magyar kormány őt a magyar sereg főparancsnokságának átvétele alkalmával felruházta, – 's noha fenyegetődött, hogy azon zászlóaljat, – mely nem engedelmeskedik azonnal megtizedelteti, mi mégsem tágitottunk, hanem ismételve határozottan kijelentettük, hogy zászlóaljainkért nem állunk jót, 's figyelmeztettük, hogy azon esetre, ha a táborban zendülés lenne, Ő – Móga – lesz a felelős.

A történetek után mindjárt másnap megtörténtek az előkészületek a táborból leendő kiindulásra, és másnap el is indult az egész sereg – előrenyomulva Parendorf²⁸, – hol azonban ismét táborba szállottunk.

Itt egy bécsi legio²⁹ lerakta fegyverét és elhagyta a tábornak, mert restellte, hogy a magyar sereg a táborban tétlenül hever ahelyett, hogy a szorongatott bécsieknek felmentésére sietne. E fegyverlerakás éppen zászlóaljam háta megett történvén, ezen alkalmat felhasználva zászlóaljamat teljesen felfegyvereztem, és így még csak itt voltam képes a kaszáktól menekülni,³⁰ és önkénteseimet a legszükségesebb fegyverfogásba betanítani és begyakorolni.

Itt vártuk be Kossuthot a magával hozott nagy fölkel néptömeggel, mely a későbbi csaták alkalmával semmi hasznot, hanem inkább sok zavart okozott.

A táborban tétlenül sínlődő zászlóaljak egész nap hallották már a Bécs ellen Windisch-Grätz és Jellačić által alkalmazott ostromágyúk bömbölését, de különösen az éjnek idején Bécs felett látható lángtenger oly izgatottá tette seregünket, hogy félni lehetett a tábori forradalomtól, ha a sereg el nem indíttatik Bécs védelmére.

23 Jellačić horvát bán csapataival 1848. szeptember 11-én kelt át a Dráván.

24 Pákosz–czukorai: a magyar szabadságharc pákozdi–sukorói csatája 1848. szeptember 29-én.

25 Neusiedl: ma: Neusiedl am See (magyarul Nezsider), település Ausztriában.

26 Móga altábornagy: Móga János a pákozdi csata idején altábornagy. 1848. november 1-jén lemondott a forradalmi seregben betöltött rangjáról.

27 A szövegben ismétlődő szült szó értelemzavaró, így további közlésétől eltekintettünk.

28 Parendorf: ma: Parndorf település Ausztriában.

29 Legio: A Vasvári Pál vezette Fővárosi csapatról lehet szó.

30 Menekülni: értsd: megszabadulni.

Hogy ezen izgatottság némileg lecsillapíttassék nagyszerű³¹ kémszemle rendeltetett el, mely végett a sereg átszállva a Lajtán az osztrák területen az ellenségnek állásait szemügyre vehesse.

Én rendeletet kaptam még az éjnek idején zászlóaljammal a Bruck nevű –Lajta melletti várost³² megszállani, az ottani nagy hidat jó karba helyezni és zászlóaljamat úgy felállítani, hogy képes legyek azt az ellenfél támadásai ellen megvédeni.

Ezen rendeletet minden akadály nélkül teljesíthetém is, mert csak az említett hídfőnél volt a vaspályai épületben tanyázó 1 század osztrák vadász. Kik amint előőrseimet meglátták – váltott néhány lövés után – minden poggyászukat az épületben visszahagyva a hídon átfutottak és szemeink előtt eltűntek.

Én a futók üldözésére egy századot küldöttem, de nem messzire, mert nem ismerém a talán közel álló ellenség állását, erejét és fegyvernemét, másrészt pedig rendeletem volt a Lajtán át nem kelni. A visszahagyott vadászpoggyász közt igen sok új vadászruha és köpeny darabot találtunk, melyek önkénteseimnek igen jól estek, mert megrongyolt ruházatukat ezzel azonnal kicserélték.

Aznap délután érkezett meg Móga, a sereg főparancsnoka, vele gróf Lázár tábornok³³ Kosztolányi és Guyon³⁴ dandárparancsnokok, több törzstiszt, egy félüteg ágyú és egy század Miklós-husár,³⁵ Ezekhez csatlakoztam én is 4 század önkénteseimmal, – 2 századot visszahagyva a hídnak őrizetére és megfigyelésére.

Átkelve a hídon, melyet délelőtt kijavíttattam, Bruck városán át szép nagy rónaságra értünk, ezen rónán nagyon távolban kisebb dragonyos csapatok cirkáltak.

A várostól jó egy óra távolságnyra előre haladva egy kis magaslaton megállott az egész suite,³⁶ bevárva a csak távcsőn látható ellenségnek mozdulatait. Rövid negyedóra múlva közeledett is körülbelül 2 századból álló dragonyos csapat – melyet – ágyúinkat huszárijaink által maskírozva³⁷ mozdulatlanul bevártunk, míg a csapat biztos lőtávolságba jött, –most huszárijaink rögtön tért nyitva – mi az ellenséges csapatot néhány golyóval megtiszteltük, mire ők rögtön hátat mutattak és sebesen menekültek.

Helyünkön – az ellenfél mozdulatait távcsöveken át szemlélve – még egy óráig megmaradtunk, bevárva a dragonyosok támadását, kik kisebb-nagyobb csapatokban – de tisztességes távolságban – előttünk szakadatlanul köröztek, míg végre egy 13 főből álló csapat annyira közeledett, hogy huszárijaink a főparancsnoktól egy kis próbamérkőzésre engedélyt kértek.

Nyert engedélyre – a kapitánynak „Rajta fiúk” jelszavára 11 huszár, egy őrmester vezetése alatt kiugratott a sorokból – és a támadást észrevett ’s menekülő dragonyosokat apró, fürgé lovaikon szélsébséggel követték, és dacára az állásunk és a menekülők közti tetemes távolságnak, két fogollyal tértek vissza.

A főparancsnok vett tapasztalataival megelégedve – mindannyian ugyanazon úton visszatértünk; magam zászlóaljammal a híd fedezetére visszamaradtam, míg a táborkari suite parendorfi táborába ment.

31 Nagyszerű: értsd: nagyszabású.

32 Bruck: ma: Bruck an der Leitha település Ausztriában.

33 Lázár tábornok: Lázár György honvéd vezérőrnagy.

34 Kosztolányi Mór őrnagy, és Guyon Richárd őrnagy.

35 Miklós-husár: a 9. sorszámmal ellátott huszárezredet I. Miklós orosz cárról nevezték el. Az ezredet morvaországi állomáshelyéről 1848 júniusában irányították át Vas és Zala megyékbe. Ettől kezdve a drávai, majd a feldunai hadseregben szolgált a szabadságharcban.

36 Suite (francia): kíséret.

37 Maskírozva: értsd: álcázva.

Következő nap már kiadatott a parancs az egész magyar seregnek előnyomulására, nekem jutván a feladat a brucki híd felett – északon építendő új híd munkálatait 2 zászlóaljjal fedezni.

Másnap a lovasság már átkelt a Lajtán a lovassági ütegekkel együtt és néhány gyalogzászlóaljjal. Ezekkel volt az én zászlóaljam is, mert a hídnak további megfigyelésére már nem volt többé szükség, miután a zászlóaljak folyvást előre tolatva [sic!], a hídnak megfigyelésére már nem volt szükségünk. – Bennünket követett másnap a sereg zöme, mely az osztrák határra³⁸ átkelve azonnal csatarendbe állíttatott fel. A jobbszárny gróf Lázár, – a központ Kosztolányi, és a balszárny Guyon dandárparancsnok vezérlete alatt voltak – kellő lövegekkel és az ezek fedezetére szolgáló lovassággal. Az én zászlóaljam Kosztolányi dandárjaiba osztatott be.

Ezen csatarendben egész nap előrenyomulva este 9 órakor Fischamend³⁹ előtt 1 órányira táborba szállottunk anélkül, hogy utunkban a legkevésbé akadályoztattunk volna az ellenfél által.

A tábori parancs azonnal kiadatott, hogy a főzést és étkezést még az éjjel el kell végezni miután a pihenő rövid lesz, – hajnali első ágyúlövésre készülni, – másodikra pedig egyszerre indulni kell a kijelölt helyekre.

Másnap hajnal előtt 2 óra tájban, anélkül, hogy jel adatott volna, – előőrségünk az ellenségnek előőrseire, ezeknek közeledtére – erősen tüzelni kezdvén, az egész tábor felalarmírozta – minek következtében az ágyújeladás a tábornak indulását jelzé.

Kosztolányi dandárjainak feladata vala a Fischamend és Schwechat közti magaslatokon felállított Jellačić-féle dandárt állásából kiszorítani és az ellenségnek Fischamend és Schwechat közti összeköttetését lehetetlenné tenni. A csataláncot egy székelly zászlóalj⁴⁰ képezte Guyon dandárjából, az én zászlóaljam pedig képezé a tartalékot fél üteg ágyúval.

Ellenünk volt egy egész üteg ágyú, fedezve egy század szerezsánnal.⁴¹

Miután a székelylek jobban Fischamend felé húzódtak – honnét az ellenség a hirtelen támadásra már kihátrálni kezdett – én bízván legényeim bátorságában, Lavati századost⁴² századával, – egy, az ellenség golyói előtt fedett – mély vízmosásba előre-küldtem, hogy a Jellačić-féle ágyúk fedezetét oldalról támadja meg, míg fél ütegünk annak ágyúit lövöldözni fogja. Tervem azonban nem sikerült, mert az ellenség tüzésége észrevevén előrenyomuló századomat ágyúival elmenekült.

Ezen csetepaté alkalmával Sárközy Titusz⁴³ főhadnagy, – Papp Ferenc⁴⁴ tizedes, – egy dobos és három közvitéz sebesült meg.

Ezalatt Guyon dandárja kiszorítván az ellenséget Fischamendből, – arcvonalt változtattunk és Schwechatnak bevételére siettünk.

Ezen támadásnál az én zászlóaljamnak a bécsi nagy országút mellett balról, – Perczel Sándor parancsnoksága alatt álló Tolna megyei önkéntes zászlóaljnak⁴⁵ jobbról – jutott a feladat e helységbe benyomulni, és dacára annak, hogy a helység északi

38 Határra: értsd: határon.

39 Fischamend: Bécestől délkeletre található város Schwechat szomszédságában.

40 Székely zászlóalj: A 15. (2. székely) határőr gyalogezred 1. zászlóalja.

41 Szerezsán: horvát határőrvidéki lovas katona.

42 Lavati százados: helyesen: Laváty János ekkor a somogyi önkéntes nemzetőrszászlóalj századosa. 1849 februárjában Érsekújvárnál fogságba esik. Kaposvári származásúként a szabadságharc után is a megveszékhelyen élt. 1889-ben halt meg.

43 Sárközy Titusz: ekkor a somogyi önkéntes nemzetőrszászlóalj főhadnagya. 1848 novemberében már a honvédseregéből tért haza.

44 Papp Ferenc tizedes: ismeretlen személy.

45 Tudomásunk szerint a zászlóalj parancsnoka ekkor nem Perczel Sándor, hanem Perczel Miklós volt.

oldalán hullámozó magaslatokról az ellenség jól elhelyezett ütegei erősen tüzeltek reánk gránátokat és röppentyűket szórva sorainkba, – az ellenséget helyéből rövid idő alatt mégis kiszorítottuk.

Időközben seregünk balszárnya túlnyomó [létszámú] erős lovasság által megtámadtatván, kényszerítve lett hátrálni, mire a Kossuth által összegyűjtött és tartalék[ba] helyezett nagy népfelkelés tömege balszárnynak visszavonulására rémülésbe esvén leírhat[at]lan ijedtséggel visszafordulván futásnak indult.

Az ezáltal okozott nagy zajra seregünk centruma és a jobbszárnny is a helység kerítései által védett állásban még egy ideig helyet tartott, míg a visszavonulási parancs ide is érkezett, mire az általános visszavonulás legszebb rendben délután 3 órakor az egész csatavonalban megkezdődött és 5 óráig folytatott, amidőn az ellenség üldözése teljesen megszűnő, – az egész sereg a hainburgi úton⁴⁶ eső szép magaslaton esti fél 8 órakor táborba szállott. Zászlóaljamban vesztesége Schwechatnál 3 közlegény és a zászlóalj megett pénzét olvasó markotányos, a visszavonulásnál pedig csak 1 könnyű sebesült volt.

E táborból egyenesen Pozsonyba vonultunk, hol seregünk újjászervezéséhez és az időközben érkezett zászlóaljak beosztása általi erősítéshez fogtunk. Önkénteseim csakis 3 havi szolgálatra levén kötelezve, – a Honvédelmi Minisztérium őket ezen időnek leteltével elbocsájtani rendelő és engem honvédőrnaggyá nevezett ki azon meghagyással, hogy a 46. honvédzászlóaljat [meg]alakítsam.

Ezen rendelet folytán zászlóaljamat, mely a pozsonyi vasúti indóházban volt elszállásolva felállítottam és a rendeletet önkénteseimmel közöltem, tudtukra adva, hogy immár hazamenetelre készüljenek; – egyidejűleg megdicsérve jó magaviseletüket, – feljebbvalójuk iránti engedelmisségüket, – tanúsított bátorságukat a csatákban – valamint a haza iránti szeretetüket – mely szép erényeknél fogva e zászlóalj addig – míg parancsnokságom alatt állott – azon rendkívüli érdemre tett szert, hogy botbüntetést egyetlenegy esetben sem kellett alkalmaznom, – egyszersmind felhívást intéztem hozzájuk, hogy hazánk nagy veszedelmét tekintve – mely még csak jövőendőben leszen legyőzendő, – minden egyes honfi köteles szolgálatát – tehetségéhez mérten e hazának felajánlani; miért is büszkévé tenne engem, ha önkéntes zászlóaljam legénységéből – kikkel 3 hónapon keresztül jót s ’rosszat egyaránt megosztottam – többen mint honvédek a parancsnokságom alá helyezett 46-ik honvédzászlóaljhoz átlépnének. Végre meghagytam a századosoknak, hogy másnap reggel 8 órakor a századokat felállítva és a fegyvereket gúlába rakva engem bevárjanak, hogy mindent átvehessek.

Másnap a kitűzött órában zászlóaljam elé lovagoltam a fegyverek átvétele végett, – de legnagyobb meglepetésemre – már távolról észrevettem, hogy rendeletem nem teljesítettett, hanem az egész zászlóalj szokott módon fegyverben áll; a zászlóalj elé érkezve, ez tisztelgett, Lavati és Svastits Imre századosok⁴⁷ pedig elejbém lépve – az egész zászlóalj nevében kijelentették, hogy miután én mint honvéd továbbra is megmaradok a harctéren – ők mindannyian készek példámat követni és elhatározták parancsnokságom alatt továbbra is a haza szabadságáért küzdeni és kéri felvételüket a honvédzászlóaljba.

Elgondolhatni mily határtalan öröm és rendkívüli elégtétel fogá el e pillanatban keblemet, – midőn 911 önkéntes és 23 főtiszt – kik szolgálati kötelezettségüknek törvényszabta módon eleget téve – visszatérhettek volna családi tűzhelyükhöz kipihenni

46 Hainburg an der Donau településen keresztül Bécsből Pozsony felé vezető út a Duna jobb partján.

47 Svastits Imre: Svastich Imre, ekkor a somogyi önkéntes nemzetőrszászlóalj főhadnagya, később honvéd-százados a 127. honvédzászlóaljban.

[magukat] a csaták fáradalmaitól, – ehelyett megmaradva vezérletem alatt készek vérüket és életüket továbbra is a hazáért ontani.

Így voltam képes 24 óra múlva a Honvédelmi Minisztériumhoz bejelenteni, hogy a 46. honvédszászlóalj áll 903 honvéd- és 23 főtisztból, ugyanis nyolc önkéntest, mint nagyon gyengélkedőt hazájukba bocsájtottam, – a tisztikarból pedig Igmándy Károly százados⁴⁸ és Kozma Sándor főhadnagy⁴⁹ – kivállottak, és pedig az előbbi az alföldi sereghez tetette át magát, hol fivére, Sándor dandárparancsok volt, – az utóbbi pedig nagyon megrongált egészségének helyreállítása végett visszament családjához. Itt csatlakozott hozzánk Xántus János⁵⁰ a tüzérségtől hadnaggyá előléptetettvén.

En ezután honvédszászlóaljjammal Malackán⁵¹ táborozva szemmel tartván az ország határát és a túloldalon felállított Schloszhofnál⁵² összpontosított ellenség mozgulatait, kik Magyarfalvára⁵³ szándékoztak előrenyomulni. Időközben Kosztolányi Mór alezredes 3 ágyúval és fél zászlóaljjal segítségemre érkezvén, – a máris előretolt ellenséges csapatokat a Morva vizén visszaszorítottuk – és az ellenség erős és folytonos tüzelésének [ellenére] a Morva hidját leégettük.⁵⁴

Ez időben Stokuča alezredes⁵⁵ Pécs városát 2 zászlóalj határór fegyveressel megszállva tartván, Mrahovits őrnagy⁵⁶ vezérlete alatt néhány századot Szigetvárra küldött, kik az ottani várban foglaltak szállást. – Amint utóbb – [a] Barcson visszahagyott irományokból kitűnt, Stokuča az eszéki várból parancsot kapott, Somogy megyét mindenáron elfoglalni, és itt ellenséges magyar fegyveres csapatok megalakulását megakadályoztatni.

Hogy a pécsi parancsnok e rendeletnek megfelelhessen, felhívta a Verőcén állomásozó szerezszász zászlóalj parancsnokát – Károlyi őrnagyot⁵⁷ – a következő haditervbeni közreműködésre: – Károlyi őrnagy törjön át a Dráván Barcsra, tegye magát érintkezésbe Szigetvár- és Péccsel, s így induljon s 3 támadó zászlóalj egyszerre, és pedig a pécsi Sásd- és Gödrén át, a szigetváriak Hárságyon át, és a barcsiak Kadarkúton át egyenesen Kaposvárra, hol találkozni fognak. Károlyi őrnagy 1849 évi május hó első napjaiban áttörvén a Dráván katonáival gyűjtogatni és rabolni kezdett, hogy a lakosságot megfélemlítse. Rablókalandjaikat azonban a közeli vidékre is kiterjesztették Pálfalvát és a tarnócai pusztát⁵⁸ kirabolva és felgyújtva.

Akkoriban a drávai átjárásnál történt kicsapongások megvizsgálása céljából Légrádon levén elfoglalva, – éjnek idején érkezett hozzám a rendelet, hogy rögtön Kaposvárra siessek, miután a megye veszélyben van.

48 Helyesen: Igmándy Sándor honvéd ezredes.

49 Kozma Sándor főhadnagy: 1849 januárjában a bácskai harcokban tűnik fel. Utóbb a Magyar Királyi Ügyészség megszervezője és az ország első királyi főügyésze.

50 Xántus János: a feldunai sereg kötelékében szolgáló, Somogyban szervezett 46. honvédszászlóalj katonájaként a komáromi várórségbe kerül. Egy kitörés során 1849. február 8-án Érsekújvárnál fogságba esik. A szabadságharc után besorozzák a császári seregbe, ahonnan 1850. augusztus 22-én szerel le.

51 Malacka: ma: Malacky, szlovákiai város a Pozsonyi kerületben.

52 Schloszhof: ma: Schlosshof, település Alsó-Ausztriában a szlovák határ közelében.

53 Magyarfalva: ma: Záhorská Ves, szlovákiai település a Pozsonyi kerület Malackai járásában.

54 A visszaemlékezésben itt éles cezúra következik. Az 1848 őszi eseményeket az 1849. májusi történések követik. Okát nem sikerült tisztázni.

55 Marcus Stokuča alezredes: a Határőrvidéken szolgáló horvát főtiszt, ekkor őrnagyi beosztásban. 1849 júniusában a siklósi cs. kir. különítmény parancsnoka.

56 Mrahovits őrnagy: talán Mrahović Petar horvát tiszt Jellačić bán seregéből.

57 Károlyi őrnagy: ismeretlen személy.

58 Pálfalu, 1908-tól Drávapálfalu, 1928-tól Barcshez tartozik. Tarnóca, 1908-tól Somogytarnóca, 1979-től Barcshez tartozik.

Együttal kirendelte a megye a népfelkelést, és előleges parancsot adott a Babócsai járásban levő nemzetőri századoknak, hogy a legénységet rögtön összevonva, azonnal induljanak Csokonyára – ott az én további rendeleteimet bevárandók.

Reggel 8 óra tájban Kaposvárra érkezvén mindjárt Noszlopy kormánybiztos úrhoz⁵⁹ siettem, kinél már több bizottsági taggal találkoztam, kik által a barcsi eseményekről értesítést nyertem.

Ezek után tüstént kiadtam a rendeletet, hogy a honvédek és vadászok, valamint 3 Hunyadi [ezredbeli] huszár – kik a megyében tartózkodtak – kocsin szállíttassanak Kadarkútig, onnét pedig siessenek Csokonyába – magam pedig rendeleteim szétküldése után Csépán Antal nemzetőri százados⁶⁰ úrral Csokonyába siettem, hol megérkezve első szükségnek találtam Csépán Antal századossal a felállított népfelkelési őrvonalat megvizsgálni.

Ezen szemle közben a barcsi határig hatolva nevezett helység felől nagy zajt és lármát hallottunk – előrébb hatolva a rémülten futó népfelkeléssel találkoztunk, kiknek vonala a szerezsánok által megtámadtatván áttöretett. Miután ezen rémült és fegyvertelen néptömeget megállásra avagy ellenállásra bírni nem lehetett, – mi is visszahajtottunk Csokonyába – hol a lakosság mindenét kocsikra szedve – ész nélkül menekült az erdőbe. Ezen általános menekvést megakadályozni teljes lehetetlenség volt. – Szerencsémre megérkeztek még éjjel előtt öt század nemzetőreim, másrészt pedig honvédjeim és vadászaim jöveteléről biztos voltam.

Véderőm így biztosítva levén, még az éjjel fogtam haditervem kidolgozásához, miben nagy segítségemre szolgált az uradalmi irodában talált megyei térkép, – de különösen Barcsról menekült Nőthig sőtömester,⁶¹ ki nemcsak ellenségünk állását, számát és fegyelmetlenségét, de egyúttal a vidék terepfekvését is jól ismerve, oly ki-merítő adatokat szolgáltatott, hogy ezek alapján tervemet könnyen kidolgozhattam.

Éjjel után megérkezvén a honvédek és vadászok összes csapataimmal rövid pihe-nés után – reggeli 3 órakor kiindultam Csokonyából és legnagyobb csend és rendben áthatolva az erdőkön megérkeztünk a barcsi mező szélére.⁶²

Seregem állott 121 honvédből Siklósy Lajos honvédszázados⁶³ vezetése alatt, – 74 ifjú vadászból, – 32 megyepandúrból, – 3 huszárból és 5 század nemzetőrből, – kiknek csak igen csekély része volt könnyű vadászpuskával felfegyverezve.

Ellenségem a Barcson visszahagyott létszám szerint 871 főből állott, kik igen jó lőfegyver és pisztolyokkal voltak ellátva és ezen kívül 2 darab 3 fontos ágyúval bírtak.

Az erdő szélére érve – rögtön felállítám honvédjeimet és lőfegyverrel bíró nemzetőreimet – a nagy fák által igen jól védett erdőszélre, – az ifjanc vadászokat pedig a balszárnnyra elbujtatva a gabonába, mely Barcs és az erdő közti téren igen szépen állott, – a megyepandúrokat a jobbszárnnyra a szőlőkben rejtém el, ezen jobbszárnnyra Zsigmond⁶⁴ és Csépán vezérlete alatt még 2 század nemzetőröket állítottam. Ez oldalról

59 Noszlopy Gáspár 1849 márciusában Kossuth Lajos által kinevezett, a Dél-Dunántúl felszabadításával megbízott kormánybiztos. Noszlopy Somogy megyét 1849 májusára felszabadította, ez év nyarán Baranya felszabadítására is kísérletet tett, azonban a császáriak Pécs környékét mindvégig meg tudták tartani.

60 Csépán Antal (1808–1903), 1865-ben és 1867–1889 között Somogy vármegye alispánja volt.

61 Nőthig sőtömester: ismeretlen személy.

62 A barcsi csata 1849. május 24-én zajlott le. Tallián Károly visszaemlékezésének csatát leíró részeit vitéz Magay Béla nyugállományú ezredes az Új-Somogy 1939. május 2., 3., 4., 5-i. számaiban négy részben leközölte.

63 Siklósy Lajos korábban osztópáni birtokos és igali főszolgabíró. Noszlopy önkéntes seregének, majd a később alakuló 127. honvédszázalój századosa. 1849 augusztusában a zászlóaljjal együtt a komáromi várórségbe kerül és ott is teszi le a fegyvert.

64 Zsigmond: ismeretlen személy.

egyébíránt ellenséges támadástól nemigen lehetett félni, miután itt a talaj süppedős és mocsáros volt. – Egész csataláncomnak központját a Csokonya és Barcs közötti országútra helyeztem. – Ismerve magam gyengeségét, és az ellenségnek túlnyomó erejét [a] következő csellel kellett élnem.

Két nemzetőri század Szokolay és Hochreiter⁶⁵ századosok vezetése alatt lassan nyomuljon előre Barcsig – de mihelyt ellenségre akadnak – azokkal biztos lőtávból néhány lövést váltva lassan húzódnak vissza, az ellenséget cseltámadások és hátrálás által maguk után csalva az erdőszélig – itt egyszerre mintegy megrémülve eredjenek zavart futásnak, és rejtőzzenek az erdőbe.

Mihelyt az ellenség a nemzetőröket üldözve a fák alá rejtett honvédekhez 25-30 lépésre közelít – jól irányzott gyors sortüzeléssel fogadják ezek őket, – időközben gyülekezvén az erdőbe menekült nemzetőrök – csatlakozzanak a honvédekhez netáni tömeges támadás visszaverésére készülvén. – Az erdő mélyében felállított dobosok a sortüzelést hallva, – „gyorslépteket” dobolva – különböző oldalról – de lassú lépésben közelítsenek a központhoz, – mintha több század tartalék közelednék gyors lépésben.

Az erdőbe menekültek egy része jobbra kanyarodván – a jobbszárnyra helyezett nemzetőrökkel – a legnagyobb zajjal és tőlük csak kitelhető lármával támadják az ellent. – Végre a gabonában elrejtett ifjú vadászok, kik oroszán bátorságot mutattak, húzódnak észrevétlenül az ellenség jobbszárnya mögé és lehető gyorsan tüzeljenek az ellenre hátulról, – míg a szőlőben rejtőző pandúrok a barcsi kertek alá sietve a faluban netán visszamaradt tartalék seregszámokat zavarba hozva – ezeknek egyesülését megakadályozzák, és [az] előrenyomult csapatokat hátuk mögötti erős tüzelés által kétségbe ejtsék. Szerepe jutott e tervben a 3 huszárnak is, annyi ből – hogy ezek kardvillogtatva többször, de mindig más helyen törjenek ki és vág tassanak vissza az erdőbe, az ellenséget lovas erőmmek létszámáról bizonytalanságba ejtve. – A tartalékot Csé pán József százados képezé nemzetőreivel. – Ezen terv szerinti felállít ás a legnagyobb gyorsasággal és csendben lett foganatosítva.

Az előrenyomuló 2 nemzetőri századot a barcsi országúton magam személyesen vezényeltem, – miközben Tallián János és Hertelendy Miklós urak⁶⁶ – kik lóháton megjelentek – nagy segítségemre voltak, – kiadott parancsaimat az egyes csapatok vezéreihez gyorsan továbbítva.

Mihelyt az ellenség közeledésünket észrevette, – tüstént kezdett a faluból bontakozni és mintegy 2 század gyorsan csatárláncot képezve reánk erősen tüzelni kezdett.

Mi a tüzet ugyan viszonzottuk néhány lövéssel, de egyúttal lassan hátrálni is kezdettünk, – hátrálásunk és újabbi csaltámadásunk hosszas időt vett igénybe, miután az ellenséges egész hadtest csak igen lassú mozdulatokban állott csatarendbe, – végre – már közel délelőtt 10 órakor – csataláncukat kiegészítve és seregem gyöngeségét látva – avagy a tegnapihoz hasonló sikert remélve gyors mozdulatokban és egész láncban kezdettek reánk törni és folytonos tüzeléssel követni.

65 Szokolay Mihály főhadnagy a 60. honvédezászlóaljnál, Hochreiter százados ismeretlen személy.

66 A szerző itt valószínűleg elírta a keresztnévet, hiszen Tallián Endréről van szó, aki a Tallián család Józsefi ágának gyermekeként szintén katonai pályára lépett. A 13. (Hunyadi) huszárezred századosaként szolgált a szabadságharc idején is. A váci nyilatkozat után elhagyta a sereget. Később Noszlopy népfelkeléséhez csatlakozott. A szabadságharcot a 1. (Császár) huszárezred századosaként Világosnál fejezte be. Hertelendy Miklós a szabadságharc elején Lipcsében él. 1849 tavaszán csatlakozik Noszlopy felkelő seregéhez. A sereg a szabadságharcot Komáromban fejezte be, a vár feladásakor ő is leteszi a fegyvert.

Támadó ellenségünk mindenesetre azon véleményben volt, – hogy bennünket oly könnyen fog szétugrasztani és az erdőig visszanyomni, mint azt tegnap délután a népfelkeléssel tette.

Ezen téves feltevésen alapulván tervem, – az ellenséget lassú visszavonulással végre az erdőig csaltam, hol 2 századom néhány lövés viszonzása után egyszerre – mintegy megrémülve – bonyolultan szerteszéjjel menekült az erdőbe, – a szerezsának pedig ujjongva „živio”⁶⁷ ordítással utánunk a törbe.

De alighogy 20-25 lépésnyire közeledtek az erdőszélhez – a fák mögött elrejtett honvédek és nemzetőrök jól irányzott erős sortüzeléssel fogadták őket, – mely váratlan fogadtatás rögtöni hátrálásukat okozta. – Seregük azonban néhány tartalék csapat csatlakozása által hirtelen erősbödvén erős tüzelés közben új támadást intéztek⁶⁸ elrejtett fegyvereseimre.

Ezen támadás alkalmával sebesült meg Siklósy Lajos honvédszázados. Időközben oly ügyesen kerültk meg ifjú vadászaim az ellenfél jobbszárnyát, hogy annak tartalék csapata megett teremvén, azt erős és szakadtal⁶⁹ tüzeléssel tizedelték. Ezen nem várt újabb támadás és keresztűz az egész csataláncot rögtöni hátrálásra kényszeríté. – Csüggedésüket növelé 3 huszáromnak leírhatlan gyorsasággal és ügyességgel tüntetett támadása és rémulésig növelte a barcsi kertek tájából élesen hallható – pandúrjaim által a tartalékra adott – sortüzelés, oly annyira, hogy rövid idő alatt visszavonulásuk rendetlen futássá fajult egész a barcsi kertekig, hol még egyszer megkísérelték a csoportosulást, magukat jól fedett állásba vonva, – de honvédjeim és különösen fűrgé vadászaim oly gyorsan és konokul üldözték őket – másrészt pandúrjaim oly hatásosan tüzeltek reájuk hátulról, hogy minden védelmet felhagyva eszeveszetten futottak a Drávának, hogy a készen álló dereglyéken ágyúik földözete alatt menekülhessenek; visszahagyva összes poggyászukat és tömérdek rabolt tárgyakat.

A Dráván való menekülés közben egyik dereglye túlterhelve lévén elmerült, miálta számos szerezsán a hullámokban találta halálát.

Kiemelendők e helyütt különösen a nemzetőri századok is, melyek az erdőszéltől Barcsig terülő nagy rónán – a reájuk irányított erős és folytonos tüzelés dacára lépést tartva a honvédekkel – ezeknek mintegy tartalékát és támaszát képezték.

Megemlítendő még ifj. Thassy Gyula⁷⁰ önfeláldozással párosított lelkesedése és bátorsága, ki a folytonos tűz közepette önmegtagadó önfeláldozással járt a nemzetőrök között és előtt – sorról sorra – szavaival buzdítván és példájával lelkesítvén őket. – Ellenségünk ágyúi ez alkalommal nem sok kárt okoztak, mert csak két kutasi nemzetőr esett áldozatuluk gyanánt [sic!].

A honvédek közül Simon nevű őrmester, – Steiner Mózes tizedes és 7 közhonvéd sebesült meg, kik közül 2 közember utóbb meghalt, – a vadászok és pandúrok sérületlen maradtak.

A csata délután 4 órakor befejeződvn a Drávának átkelő pontjait az erdőben visszamaradt nemzetőri tartalék század által őrizet alá helyeztem, a második napot

67 Živio (horvát): éljen.

68 Intéztek: helyesen: intézett.

69 Szakadtal: értsd: szakadatlan.

70 Ifj. Thassy Gyula: 1848. december 6. (11.) – 1849. január 15. között főhadnagy volt a 60. honvédszászlóaljban. „Sztójánich őrnagy 1849. március 11-én, Valkról a HM-nek írott levele szerint nevezetett Perczel tábornok nevezte ki a zászlóaljhoz főhadnaggyá még Letenyén, majd az illető 1849. január közepén lemondott, és elhagyta az alakulatot. Erre lásd MNL OL H 75. 1849: 6655. Thassy Gyula a tisztí élet-rajzi összefoglalókban nem szerepel. Erre lásd Bona passim.” A jegyzet forrása jelen kötetben: Kemény Krisztián: A 60. és 61. honvédszászlóalj története c. tanulmánya.

pihenésre tűzvéden intézkedtem, hogy harmadnap Szigetvárra indulhassak – Mrahovitsot onnét kiszorítandó – ez azonban a barcsi hírek és eseményekről tudomást véven Szigetvárt éjnek idején elhagyta és legnagyobb csendben Pécsre vonult. Szigetvárra érkezvén Hegyessy Kálmán nemzetőri őrnagy zászlóalját⁷¹ berendeltem és ezekkel Baranya és Somogy közti határvonalat őrizet alá vettem, a honvédekkel pedig nagyobb őrzárakat tettem Baranya megyébe is, és pedig némelykor egész Pécs alá, hol honvédjeim Stokuča előőreit több ízben puska lövésekkel megtámadva – a városban lévőket is felalármírozták.

Egy ily eset alkalmával megtudta őrzáratom, hogy egy erős ellenséges csapat Sz[en]tlőrinc vidékén tanyáz, – a sz[en]tkirályi⁷² plébános vendégszeretetét szokta igénybe venni. Őrzáratom ez alapon felkereste a plébánost, kinél ugyancsak előző napon ott volt ezen ellenséges csapat, de időközben Pécsre visszament. – Őrzáratom a plébánost ez alapon őrizet alá véve Szigetvárra szállítá, mint oly hazafit, ki az ellenséggel barátkozik. Én a vádlottat azonnal kihallgattam – ’s kiderülvén, hogy a plébános e csapatot csak kényszerűségből fogadta és ezek az élmezőnyt tőle röviden követelték, – én a plébános urat egy tisztnek fődöze alatt Baranya megye határáig kocsin vittem és ott szabadlábba bocsátám.

Kérdéses plébános ezen meghurcoltatásáért utóbb az abszolút kormány⁷³ által arany éremmel lett kitüntetve.

Más ízben Országh Lajosné és Seytöfkskyné asszonyságok⁷⁴ Pécsről jövet – rokonukat látogatók a kordonon átvjén és a határ elzárásáról mit sem sejtven a tiszthez oly kérdéseket intéztek, melyek benne gyanút keltettek, miért is a nevezett asszonyságokat fődözet alatt rokonukhoz Turbékra kísértette, egyúttal hozzám rögtön jelentést küldve.

A tényálladék kiderítésére Hegyessy Kálmán őrnagyot két tiszt kíséretében Turbékra küldöttem, ahol kétségtelenül kiderült, miszerint nevezett úrnők rokonukat némi elodázhatlan családi ügyek elintézése végett keresték fel, melyek rövid idő alatt nevezett tisztek jelenlétében le is bonyolítottak, miért is minden gyanú megszűnvén, őket fedezet alatt a határig visszakísérték, honnét utazásukat bántatlanul tovább folytatták.

Ezen említett őrzárataim annyira zavarták meg Pécsen lévő ellenünket, hogy Stokuča alezredes engem hivatalos kéziratával felkért, – hogy ötet és seregét Pécsen és a vidéken ne zaklassam, mert biztos tudomása van, hogy Kossuth és az osztrák kormány között kibékülési értekezletek folynak, melyeknek rövid idő múlva azon biztos eredménye leend, hogy a béke olajága az ellenfeleket ki fogja egyenlíteni.

Ezen megkeresés folytán Hegyessy Kálmán, – Jeszenszky Zoltán, – Tallián Gábor és Német Boldizsár⁷⁵ főbb tisztjeimmel tanácskozást tartván a levelet felolvastam és az velük megvitatta – egyhangú határozat folytán azt válaszoltam: Hogy mint honvédparancsnok és honpolgár igyekezni fogok a Magyarországon tartózkodó ellenfeleket kiszorítani és pusztítani mindaddig, – míg a magyar kormánytól – mely velem rendelkezik – más utasításokat nem veszek.

A történetek után Somogy megye egy oldalról sem háboríttatván teljes békének örvendett, de Noszlopy kormánybiztos és tanácsadói e belnyugalmat felhasználva

71 A közreadó szerint valószínűleg itt Igmándy Károly nemzetőr századosra és csapatára gondolhattott a szerző.

72 Szentkirály: Szabadszentkirály Szentlőrinc közelében fekvő Baranya megyei település.

73 A szabadságharcot követő abszolutista osztrák kormányzatra gondolhattott a szerző.

74 Országh Lajos drávafoki birtokos felésege, Seytöfkskyné ismeretlen személy.

75 Somogy megyei nemesek, a Tallián által szervezett nemzetőrség tisztjei. Bona nem jegyzi őket a szabadságharc tisztikrában.

megkezdették a menekültek vagyonát lefoglalni és a nekik nem tetsző egyéneket bebörtönöztetni, ürügyül állítva – hogy azok árulók.

Noszlopy kormánybiztos eljárásánál a legszebb volt az, – hogy mindezen eljárásait honvédeimmal akarta – ünnepélyes tiltakozásom dacára is foganatosíttatni. Hogy tehát a kormánybiztos és tanácsadóinak eljárásánál még kényszerűségből se lehessenek tényezője – a megyéből eltávoztam és a Zala megyei Sümeg vidéki erdőkbe menekültem, hol egy ideig több sorstársammal lappangtam. – Utóbb azonban visszatérve Somogy megyébe –Kutas falusi birtokunkon elfogattam és a soproni katonai törvényszék elé állíttattam – honnét 11 havi vizsgálati fogság után Dietrich altábornagy⁷⁶ és a budai vár parancsnokának kegyes pártfogása után – volt katonai tiszti rangom elvesztése mellett – politikai úton elbocsájtattam ugyan, – de egy évi zsandárfelügyelet alá helyeztettem.

1854-ben kegyelmet nyerve – tiszti rangomat és nyugdíjamat visszanyertem, de midőn 1861. évben a magyar alkotmány kihirdetése után városi képviselőnek lettem megválasztva és mint ilyen, a magyar alkotmányra megesküdtem, – Han alezredes⁷⁷ – Pécs városának akkori térparancsnoka maga elé rendelt, – kijelentvén hogy engem, ha az alkotmányra letett eskümet azonnal vissza nem vonom, – miután nyugdíjazott katonatisztnek az alkotmányra esküdni nem szabad, – feljelent a magas kormánynak, – határozottan kijelentém, hogy inkább lemondok tiszti rangomról, semhogy eskümet visszavonnám – tiszti rangomról és nyugdíjamról rögtön lemondtam.

Átlépve a polgári életbe – Somogy megyében – mint akkori tartózkodásom helyén a honvédbizottságok⁷⁸ országos megalakulása alkalmával – a Somogy megyei bizottságnak – Igmándy Sándor honvédezredes elnöksége alatt – alelnökévé választattam meg.

A többi években Somogy, Baranya és Tolna megyék küldöttjeiből alakult adófelfolyamodási bizottság elnökévé lettem kinevezve a nagyméltóságú m. k.⁷⁹ pénzügyi minisztérium által, mely tisztet 7 évig viseltem.

Az iskolatörvények⁸⁰ megalakulása [sic!] után pedig Pécs szab. kir.⁸¹ város összes elemi iskoláinak gondnokává választattam meg. Egyidejűleg az első pécsi Consum egylet, az I-ső pécsi betegsegélyező és ápoló egylet, a Pécs-baranyai kertészeti egylet és végre a Baranya megyei hadastyán egylet elnökének is megválasztva ezen nevezett egyletek vezetésével foglalkoztam.

Vizeki Tallián Károly
1848 és 49 honvédtörtnagy

76 Emanuel Dietrich (1771–1857 holland származású tiszt. A szabadságharc alatt a budai kerületi tüzérség parancsnokaként részt vesz a horvátok elleni harcban, bekapcsolódik a honvéd tüzérség megszervezésébe, majd 1849. januárjában jelentkezik a fővárosba benyomuló császári seregnél.

77 Han ezredes: ismeretlen személy.

78 A honvédegyleti mozgalom a szabadságharc egykori honvédeinek egyesületi formában működő érdek-képviselési szerve volt. Az országos lefedettségű szervezet-hálózat, megyei szervezetekkel is bírt.

79 m. kir.: magyar királyi

80 Iskolatörvények: az 1868. évi XXXVIII. népoktatásról szóló törvényre utalhat itt a szerző.

81 szab. kir.: szabad királyi

1. A varasdi határőrdandár tisztjeinek búcsúemlékirata 1847. évből 2 példányban.
2. Somogy megyének hivatalos bizonyítványa a barcsi csata történeteiről 2 péld.
3. A soproni katonai törvényszék ítélete büntetésemet hirdetve.
4. Igazolvány honvédőrnagyi állásomról.
5. A magy. kir. pénzügyminiszter kinevezési okmányai az adófelszólamlási bizottsághoz kinevezésemet e bizottság elnökéül tartalmazva 3 példány.
6. Pécs szab. kir. város iskolaszékének emlékiratai – iskolagondnoki tisztem teljesítését tárgyalva 3 példány.
7. A pécsi polgári teke egyesület díszokmánya.
8. A pécsi consum egyesület díszokmányai két példányban.
9. Baranya megye hadastyán segélyező egyesületének díszokmányai 2 példányban.
10. Egy ezüst serleg, melyből a Pécs–baranyai kertészeti egyesületnek 1881. évi szeptember hóban tartott megyei kiállításán fenséges József főherceg a kertészet felvirágzására pécsi bort ürített.
11. Bárány Edelsheim-Gyulai [Lipót] budapesti hadastyán egyesület díszokmánya.
12. Bárány Baldácsy Antal – budapesti hadastyánegyleti elnök – díszokmánya.
13. A Pécs–Baranyai kertészeti egyesület emlékiratai a kiállításról.

82 A 8. után a kéziratban a 10. sorszám következett. Átszámoltuk és helyes sorszámot adtunk a további tételeknek. Az emlékirat mellékletei nem kerültek a közreadóhoz, de a forrásközlésben célszerűnek láttuk ezt is feltüntetni.

1848–1849 EMLÉKEZETE KÖZTERÜLETEK ELNEVEZÉSEIBEN KAPOSVÁROTT

RÉCSEI BALÁZS

Bevezetés

A legrégebbi időktől körülbelül a 19–20. századok fordulójáig, más szakirodalmi tipologizálás szerint a „Nagy Háború” végéig terjedő periódust a természetes közterületi névadás időszakának is szokták nevezni. Ezek a népies elnevezések elsősorban irányt jeleztek szomszédos vagy távolabbi településnév formájában, illetve a közterület valamely jellemzőjét ragadták meg: Alsó, Kis, Nagy, Keskeny, Hosszú utca stb. A természetes névadási mód nincs korszakhoz kötve, ugyanis napjainkig keletkezhetnek ilyenek, korábban azonban majdnem kizárólagosnak tekinthetők. A hivatalos (mesterséges) névadás (ahol egyáltalán volt ilyen) kezdetben csak átvette a köznépi közterületi neveket, újakat nem vagy csak elvétve alkotott az arra jogosult testület.¹

Kaposvárott az adózási, népszámlálási, választási, katonaállítási és közigazgatási szempontok még a 19. század közepén sem követelték meg az emberek lakóhelyének közterületenként elkülönített (ezen belül házszám szintű) nyilvántartását. A vármegyeszékhely adózóit rögzítő 1848-as kimutatás mintegy 630 személy nevét és lakóházának számozását tartalmazza utca, tér stb. megnevezése nélkül (egyébként a Nagy, azaz Fő utca 1-től folyamatosan). A felületes szemlélő akár csak ezt követő újításnak vélhetné az első Gilice (ma, 2020-ban Teleki), a Hosszú (ma Berzsényi), az Új (ma a Petőfi utca nagyobbik része), a Korona (ma Ady Endre) és a Vár utca nevét, pedig ezeket a közbeszédben már évtizedek óta használták, de hivatalosan még nem volt rájuk szükség.

A Pierre Nora nyomán elterjedt emlékezhely² terminológia egyik típusa a történeti eseményekről, személyekről stb. elnevezett közterület. Nora szerint a folyamatosság érzése az új- és a modern korban eltűnőben van, így az emberek jobb híján emlékezhelyekbe, vagyis különféle objektumokba (emlékszobrokba stb.), tárgyakba (történelemkönyvekbe stb.), eseményekbe (monumentumok koszorúzási ünnepségeibe stb.) és elnevezésekbe (48-as Ifjúság utca, Petőfi Sándor utca, Noszlopy Gáspár Közgazdasági Technikum stb.) költöztetik át a történeti tudat jelesebb, értékelmutozó személyeit, momentumait. Emlékművekkel, közterületi elnevezésekkel, kötetekkel stb. „láthatóvá” tesznek történeteket, személyeket, helyeket, eszméket.

Az emlékezhely fogalmába beletartoznak a múzeumok, a levéltárak, a temetők, a hivatalos ünnepek, a különféle évfordulók, az emlékművek, a templomok, az emlékkötetek, amelyek mind egy-egy régi kor határköveiként léteznek. Több-kevesebb sikerrel az örökkévalóság illúzióját próbálják kelteni. Az emlékezhelyek elsősorban „maradványok”, az emlékezetmegőrző tudat végső formái. Az az érzés hozza létre és élteti őket, hogy már nincs spontán emlékezet, amely a tradicionális társadalmak elválaszthatatlan része volt. Az emlékezetmegőrző rítusok, cselekedetek már nem mennek végbe természetesen, ezért kell archívumokat létrehozni, évfordulókat, ünnepeket, konferenciákat tartani, jeles (köztük történelemformáló) személyekről közterületeket

1 Kálnási, 1995. 55–61. p.

2 Nora, 2010. 13–33. p. Az alábbi bekezdések ezek alapján íródtak, így külön nem jegyezteltük.

elnevezni, és ezért kell történeti tanulmányokat közlő könyveket kiadni. (Ebben az értelemben az alábbi tanulmány, illetve az egész kötet is egy emlékezhely.)

Az emlékezhelyek megalkotásának és létezésének egyik alapvető oka az idő megállításának vágya, a felejtés megakadályozása, a halál halhatatlanná tétele, a spirituális anyagi formába való átmentése, átlényegítése. Mindezt abból a célból teszik, hogy az érdekeltek (a hatalmon lévők, a „szellemi örökösök” stb.) az adott emlékezhelyből a legkisebb „befektetéssel” a lehető legtöbbet hozzák ki. De itt jön a másik időtényező! Az emlékezhelyek csak az átalakulásra való képességük, illetve jelentéskörük ébrentartása, illetve állandó felélesztése, tudatosítása révén élnek. Azaz, ha nem „használják” őket, illetve értik jelentésüket, akkor gyakorlatilag alapvető céljuk szempontjából nem léteznek. (Lásd pl. Kaposvárott a Streith Miklós utcát.)

A kezdeményezés szempontjából hivatalos (jogszámban előírt és/vagy hatalmi tényezők által elvárt), illetve spontán (egyéni, illetve szűkebb vagy szélesebb társadalmi kör ötletéből induló) emlékezhelyekről beszélhetünk. Kaposvárott mindkettőre számos példa található.

A hivatalos utcanévadás szolgálhatja az éppen hatalmon lévők érdekeit. Aki uralja a tereket, az egyben uralja azok neveit is. Hazánkban a 19. század közepe óta számos rendszerváltoztatás történt. Ezek eszmei, ideológiai, hatalmi propagandájába a közterületi „névtérfoglalás” is beletartozott. Az 1848–1849-es forradalommal és szabadságharcral kapcsolatos utca stb. elnevezések az 1860-as évek eleje óta elkezdtek Somogy megyeszékhelyén. Azóta különféle politikai berendezkedések követték egymást, azonban többségükről elmondható, hogy általában szaporították ezek számát, de legalábbis nem csökkentették őket. Tehát mindegyik hatalmi rendszer, illetve rezsim valami előképet, ideát, viszonyítási pontot akart láttatni velük. Az alábbiakban Kaposvár 2013-ig terjedő, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharchoz köthető közterületi megnevezéseit jórészt időrendben ismertetjük.

1860(?), 1911, 1990: Széchenyi tér

Kaposvárott a természetes névadás kizárólagos korszaka már az 1860-as évek elején véget ért. Az 1862-es kataszteri térképen a mai Kossuth tér már Széchenyi („Szécsenyi”) megnevezéssel szerepel. Valószínűleg gróf Széchenyi István, „a leghívebb magyar” 1860. április 8-án bekövetkezett halála után rövidesen kaphatta a köznyelvben korábban Templom tér, Fő tér, Piac tér, Zöldség tér megnevezésű közterület ezt a nevet. A hivatalos névadásról tudósító forrás ugyan egyelőre nem került elő, de tény, hogy Kaposvár mezőváros 1835-ben gróf Széchenyi Istvánt díszpolgárává választotta – ezért is nagyon valószínű a „névadó” személye.³ (Analogia gyanánt, például Esztergom vezetői már 1860-ban elnevezték az egyik legjelentősebb területet gróf Széchenyi Istvánról.⁴) Bár „a leghívebb magyar” miniszteri tárcát kapott 1848-ban az első, Országgyűlésnek felelős magyar kormányban, valószínűleg mégsem csak ezért a '48-as tevékenységéért tisztelték meg emlékét a település központi terének róla való elnevezésével, mégis célszerűnek tartottuk írásunkban megemlíteni.

A Széchenyi téren 1911 szeptemberében avatták fel Kopits János kaposvári származású szobrászművész Kossuth Lajos-szobrát,⁵ így a település főterét Kaposvár

3 MNL SML XV. 25. 2. d. 106., Közli: Kanyar, 1967. 176–177. p.

4 Pifkó, 1982. 143. p. (A címmel ellentétben, 1895 előtti adatokat is közöl a szerző.)

5 Bővebben lásd Récsei, 2014.a.

Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testülete átkeresztelte Kossuth térre (és nem Kossuth Lajos térre). Az addigi Kossuth tér (lásd alább) pedig Széchenyi nevét kapta.⁶ Ez a közterület, illetve elnevezése az 1980-as években a 67-es út vasúti felüljárójának építése kapcsán szűnt meg. Gróf Széchenyi István szobrának 1990. június 15-i felállítása után a korábban Somssich Pálról, majd Friedrich Engelsről elnevezett utca kapta a Széchenyi tér nevet.⁷ (Bizonyos, hogy ez a Széchenyi tér gróf Széchenyi István után kapta a nevét, mivel az ő szobrát helyezték el itt, de a határozatban a keresztnév nem szerepel. Csak a döntéshozók tudhatják miért hagyták le róla főnemesi címét, hiszen Apponyi Albert grófként szerepel a róla elnevezett utca és köz nevében.) Tehát időrendben ez már a harmadik helyszínen létező Széchenyi tér Kaposvárott. A jelenlegi Széchenyi tér első elnevezésére Hagelmann Károly tett indítványt, amelyet a város képviselő-testülete 1897. szeptember 20-án fogadott el. A Fő utcát a főgimnáziummal összekötő új utcát ekkor nevezték el Somssich Pálról, Somogy vármegye jeles politikusról.⁸ A Kaposvári Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1950 szeptemberében – első intézkedéseinek sorában – nevezte át a Somssich Pál utcát Engels utcára.⁹

Az 1867 és 1950 közti közterületi el- vagy átnevezésekre a város képviselő-testülete, majd a vármegyeszékhely törvényhatósági jogúvá válását követően 1945-től néhány évig a város törvényhatósági bizottsága volt jogosult. (Eltekintve az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság alatti időszakról.) Az úgynevezett szocializmus évtizedei alatt (1950–1990) a városi tanács végrehajtó bizottsága gyakorolta ezt a jogkört. A tanácsrendszer megszüntetését követően, 1990-ben ismét a választott képviselő-testületé lett a közterületi nevek meghatározásának jog- és feladatköre.

Az első jól dokumentálható hivatalos kaposvári utcanévadás alkalmával hat közterületet szándékoztak átkeresztelni. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testülete 1880 szeptemberében két változtatási javaslatot elvetett, így a néhány évvel korábban létrejött Anna és Hegyalja utca megtarthatta természetes névadását, de ekkor már hivatalos megnevezését, míg a Hosszú utcából Berzsényi, a Gilice utcából Teleki, az Arany (máskor Aranyi, egyébként helyesen Zaranyi, régebben Zarányi) utcából Honvéd, a Pap utcából Zárda utca lett.¹⁰ A négy változtatásból az első háromnál tetten érhető a politikai szándék.

1880: Berzsényi utca

Az egyik legrégebbi kaposvári utca. Jól megfigyelhető már a 18. századi térképeken is. Ez a közterület a központból észak és nyugat felé kiinduló országutak egyik városi szakasza. Első ismert neve a természetes névadás tipikus példája. Az Esterházyak kaposvári uradalmának egy 1791-es összeírásában már találkozunk a Hosszú utca elnevezéssel.¹¹ A település egyik helytörténeti kutatója szerint már 1785-ben így hívták.¹²

6 Récsei, 2016. 130. p. A Széchenyi és a Kossuth tér névcseréjének eredeti forrásait nem sikerült fellelni a testületi jegyzőkönyvekben, de a névváltás 1911 során bizonyosan megtörtént. Az első helybeli Kossuth tér 1881-ben vagy röviddel korábban kapta nevét, lásd alább.

7 MNL SML XXIII. 516. A vb 1990. június 6-i ülése. 104/1990. (VI. 6.) VB sz. h.

8 Somssich Pál utca. Somogy, 1897. szeptember 26. 2. p.

9 MNL SML XXIII. 516. A vb 1950. szeptember 1-i ülése. 8/1950. (IX. 1.) VB sz. h.

10 MNL SML V. 71. 1880. szeptember 30-i ülés. 41/1880. kgy. sz. h.

11 MNL SML XV. 23. Kivonat az MNL OL Herceg Esterházy család levéltára régensi irataiból, No. 2365.

12 Bereczk, 1926. 14. p.

Az 1862-es telekkönyvi térképen is Hosszú utca megnevezés olvasható; az akkori Szent János tértől indult, amelyet később Búza térnek neveztek. Ez jelenleg a Berzsényi utca eleje. A hagyományos Hosszú utca elnevezés 1880 szeptemberéig élt. Ekkor keresztelték át Berzsényi utcára¹³ (és nem Berzsényi Dániel utcára!). Közvetett bizonyítékok alapján úgy véljük, hogy Berzsényi Farkasról,¹⁴ Somogy vármegye 1849-es alispánjáról nevezték el ezt a közterületet, aki 1880 júniusában halt meg. Berzsényi Farkas a „niklai remete” egyik fia volt. Tízévi szolgabírói működés után, az 1848–1849-es szabadságharc alatt került Somogy vármegye alispáni székébe. Minden tőle telhetőt megtett a törvényes Magyar Kormány rendelkezései végrehajtása érdekében. A világosi fegyverletétel után mintegy fél évig bujkált, de végül elfogták. Az osztrák hatóságok birtokait elkobozták és hosszabb börtönbüntetésre ítélték. Kaposvárott, majd Pesten az Újépületben tartották fogva. Rokoni hosszás közbenjárására idővel birtokait és szabadságát is visszakapta. Ezt követően 1880-as haláláig niklai birtokán gazdálkodott, a közéletben nem vett részt.¹⁵ Ha édesapjáról, Berzsényi Dánielről kapta volna nevét a közterület, akkor valószínűleg a magát elsősorban irodalmárnak tartó Roboz István erősen kormánypárti (67-es irányultságú) újságjában, a *Somogy* című hetilapban ezt bőségesen taglalta volna. Így mivel egy csepp ’48-as szellem került a város közterületére, lapjában mélységesen hallgatott róla, végül is a sajtóorgánum jelentős rendszeres állami támogatásban részesült...

A közterület átnevezésének időpontjában Németh Ignác (Kaposvár, 1841 – Budapest(?), 1916 után) volt Kaposvár polgármestere (1878. február – 1881. július, 1883. február – 1895. december), akit a 48-as eszmék hithű képviselőjeként tartottak számon. Ezt főleg azonos nevű édesapja plántálta belé, aki tanárként, majd igazgatóként működött a kaposvári gimnáziumban. Nem mellékes, hogy ezekben az évtizedekben költőkről, írókról és egyéb művészekről még nem volt szokás közterületet elnevezni. Ez csak a 20. század első évtizedeitől terjedt el Somogy megyeszékhelyén. (Kivéve Petőfi Sándorról, de róla is inkább forradalmi és szabadságharcos tevékenysége miatt, lásd alább.)

1880: Teleki utca

Ezt a közterületet is a város egyik legrégebbi utcájaként tarthatjuk számon. A kora-újkorban és az újkorban Szigetvár felől az akkor még Kaposvár melletti Töröcskén át vezető út a Kapos hídján keresztül ezen az utcán át vitt a város központjába, a katolikus templom előtti térre. Már a 18. századi Rósás-féle térképvázlaton is szerepel.¹⁶

Az Esterházyak egy 1703-ban kelt iratában a Kapos vizén lévő Gilice malomról tesznek említést,¹⁷ de már az előző évszázadban is e néven volt ismeretes. Az 1855-ös térképszelvényen Gilice (Gilitze) az utca megnevezése. Az 1870 elején tartott népszámláláskor még mindig Gilice utca néven vették számba.¹⁸

Ezt a közterületet Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testülete 1880 szeptemberében nevezte át Teleki utcára,¹⁹ mindenféle utalás, magyarázat nélkül.

13 MNL SML V. 71. 1880. szeptember 30-i ülés. 41/1880. kgy. sz. h.

14 Berzsényi Farkas (Kemenessömjén, 1803 – Nikla, 1880)

15 Bécsy–Prilisauer, 1913. 151. p.; Noszlopy, 1910. 46. p. Egyik szerző sem említi, hogy 1880-ban Kaposvárott utcát neveztek el Berzsényi Farkasról, bár arról sem, hogy Berzsényi Dánielről elneveztek.

16 Peregi, 1975. 587. p.

17 MNL SML XV. 23. Kivonat az MNL OL Herceg Esterházy család levéltára Rep. 35. Fasc. Q. No. 376. iratából.

18 MNL SML IV. 446. Kaposvár tabellái.

19 MNL SML V. 71. 1880. szeptember 30-i ülés. 41/1880. kgy. sz. h.

Feltételezésem szerint a név a tragikus sorsú gróf Teleki László (1811–1861) – író, politikus, a függetlenségi mozgalom jeles alakja, az 1849-et követő emigráció aktív tagja, majd itthon újra a 48-as eszmék rendíthetetlen híve – emlékéért volt hivatva megörökíteni. Az elnevezés időpontjában az a Németh Ignác ült a kaposvári polgármesteri székben (lásd feljebb), aki közismert volt 48-as pártállásáról. Polgármestersége alatt adományozott Kaposvár képviselő-testülete a Torinóban élő Kossuth Lajosnak díszpolgári oklevelet. Ezenkívül egyik gyermeke keresztaipjának Kossuth van bejegyezve az anyakönyvben.

Somogy vármegye élén 1811–1821 között egy Teleki László nevű főispán állt, azonban egyetlen forrás sem enged arra következtetni, hogy róla nevezték volna el ezt a közterületet.

Egyelőre ismeretlen okból 1895-ben felmerült az utca nevének megváltoztatása, de végül maradtak a Teleki mellett,²⁰ amelyet gyakran Telekynek írtak.

Néhány évtizeddel később biztosnak tűnt, hogy Döbrössy Alajosról (1846–1923) nevezik el a Teleki utcát. Mindez azért került napirendre 1923-ban, mivel a kaposvári születésű pécsi prelátnus végrendeletében több mint hatszázmillió koronát hagyott egy új kaposvári katolikus templom építésére. A hagyaték közt szerepelt a prelátnus gazdagon felszerelt házi kápolnájának belső berendezése is. A források alapján bizonyosnak látszott, hogy Kaposvár hálája jelölül közterületet nevez el Döbrössy Alajosról. Erre a városházán legalkalmasabbnak a Teleki utcát találták, ahol egykor Döbrössy szülei laktak.²¹ A Jézus Szíve titulust kapott, más néven Hősök temploma néhány év múlva felépült, de az adományozó neve nem került egyetlen kaposvári közterület elnevezésébe sem.

Az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara 1937 májusában arra kérte Kaposvárt, hogy a Teleki utcát nevezzék át Nagyatádi Szabó István utcának. (A javaslatot Bíró Imre Boldizsár kamarai kultag tette a kamara 1936. december 23-án tartott őszi rendes közgyűlésében.)²² A polgármester a szakbizottságok meghallgatása után úgy terjesztette a képviselő-testület elé a határozati javaslatot, hogy inkább a Baross utcának a vasútállomástól a Deák – a mai Petőfi – térig terjedő szakasza kapja a volt erdőcsokonyai miniszter, Szabó István nevét, amit 1938 áprilisában jóvá is hagytak.²³

Belügyminisztériumi felszólításra 1948 márciusában számos kaposvári közterületet keresztelt át Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város Törvényhatósági Bizottsága. A Teleki utca ekkortól Lenin utca lett.²⁴ Valószínűnek tartom, hogy a Teleki utca nevét azért változtatták meg, mivel gróf Teleki Pál (1879–1941) egykori miniszterelnök nevét vélték benne felfedezni, de legalábbis rá emlékeztetett.

Tanácsház utcára a Kaposvári Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1961 végén nevezte át a Lenin utcát. A Lenin utcanév pedig a Sztálin – ma Szent Imre – utcát váltotta.²⁵ Egyébként 1963-ban még egyetlen utcanévtábla sem jelezte ezt a névváltoztatást.²⁶

20 Kaposvár néhány utcája... Somogy, 1895. november 24. 3. p.

21 MNL SML V. 71. Polgármesteri jelentés 1923. október 25. és Hatszáz millió a Döbrössy-hagyaték. Új-Somogy, 1923. május 13. 3. p.

22 MNL SML V. 73. 10 243/1938. sz.

23 MNL SML V. 71. 1938. április 7-i ülés. 34/1938. kgy. sz. h.

24 MNL SML IV. 1402. A törvényhatósági bizottság 1948. március 12-i ülésének jegyzőkönyve. 36/1948. thb. sz. h. M.2856/VI-1948. pm. sz.

25 Jubileumi ünnepek lesznek jövőre a 250 éves Kaposváron. Somogyi Néplap, 1961. december 10. 4. p.

26 Rendet az utcatáblák körül! Somogyi Néplap, 1963. július 14. 4. p.

A Tanácsház utca nevét Kaposvár Megyei Jogú Város Képviselő-testülete 1991 júniusában változtatta vissza Teleki utcára.²⁷ A forrásokban nincs utalás arra, hogy a döntéshozók tisztában lettek volna az utcanév eredeti jelentésével.

1880: Honvéd utca

A Honvéd utca szintén a város régebbi közterületei közé tartozik. Kaposvár 1862-es telekkönyvi térképén még Aranyi útnál felirattal szerepel. Az Arany(i) utca egy részét Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testülete 1880 szeptemberében nevezte át Honvéd utcára.²⁸ A közterület később a mai Bethlen tértől az Arany(i) utcáig terjeszkedett.

Bizonyosnak tűnik, hogy az elnevezést az 1899 decemberében Damjanich utcának elnevezett és az Arany(i) utca sarkán lévő telken épített – az 1970-es években lebontott – honvédlaktanya ihlette, melyet 1876-ban emelt az állam. A névadás időszakában politikai töltete is volt a megnevezésnek: az önálló magyar haderő létre, illetve jelenlétére hívta fel figyelmet. Az anyakönyvi és közjegyzői források is igazolják a névválasztás jogosságát, ugyanis a 19–20. század fordulója körüli évtizedekben nagy számban éltek benne családjaikkal különböző rangú honvédtisztek és -altisztek.

A közterület névtörténetéhez tartozik, hogy a magyar királyi 3. honvéd vegyesdandár parancsnoksága 1936 tavaszán megkereste Kaposvár várost, hogy a volt háziezredekéről nevezzenek el közterületeket a településen. A polgármester előterjesztésére 1936 szeptemberében Kaposvár Megyei Város Képviselő-testülete kimondta, hogy a Honvéd utcát 19. honvéd gyalogezred utcára kereszteli át. Az indoklásban kifejtették, hogy „így határozott a képviselőtestület, mert volt házi ezredeit ezen utcaelnevezésekkel megtisztelni óhajtotta, miután ezek kötelékében fiai hősieks küzdelmekben a haza oltárán igen nagy áldozatot hoztak”.²⁹ (Ugyanekkor nevezték át a Baross Gábor utcát 44-es ezred utcára, de a továbbiakban általában 44-es gyalogezred utca néven szerepelt.)

A Honvéd utca nevet egyelőre ismeretlen időpontban kapta vissza ez a közterület. Az anyakönyvben 1949 márciusában már ismét ezen a néven említették.³⁰ Ennek ellenére az 1958-as várostérképen még 19. honvéd gyalogezred utca névvel ábrázolták.

1881(?), 1911: Kossuth tér

Kossuth Lajosról még életében közterületet neveztek el Kaposvárott. A tér a jelenlegi Berzsenyi utca elején volt, a Hosszú (1880-tól Berzsenyi), a Korona (1946-tól Ady Endre) és a Vár utca találkozásánál. A település védőszentjének egykor itt álló szobra nyomán korábban (Nepomuki) Szent Jánosnak nevezett teret 1870-ben már bizonyosan Búza térként vették számba.³¹ Hivatalos iratban 1881-ben viszont már Kossuth térként szerepelt.³² Roboz István erősen kormánypárti *Somogy* című hetilapja

27 MNL SML XXXVII. 1. A képviselő-testület 1991. február 5-i ülésének jegyzőkönyve. 22/1991. (II. 5.) kgy. sz. h.

28 MNL SML V. 71. 1880. szeptember 30-i ülés. 41/1880. kgy. sz. h.

29 MNL SML V. 71. 1936. szeptember 14-i ülés. 108/1936. kgy. sz. h.

30 MNL SML XXXIII. 1. Kaposvári halotti anyakönyv, 222/1949. sz.

31 MNL SML IV. 446. Kaposvár tabellái.

32 MNL SML XV. 2. Kaposvár háztulajdonosainak jegyzéke 1881. május 20.

ezt az átkeresztelést sem tartotta hírértékűnek, így nem került oldalaira. Az elnevezés nyilvánvalóan Németh Ignác, illetve a többségében '48-as érzelmű városvezetés deklaratív megnyilvánulása volt. Kossuth Lajost a kaposvári kerület országgyűlési képviselőjévé választották 1869-ben, amit természetesen nem fogadott el az emigrációban élő hazafi. A képviselő-testület 1889-ben díszpolgárrá is megválasztotta. Ezek a szimbolikus politikai gesztusok is jól jelzik a megyeszékhely vezetésének 1895 legvégéig (az új polgármester, Németh István megválasztásáig) tartó irányultságát, amely a '48-as jellegű közterületi elnevezésekben is megnyilvánult.

1881(?): Petőfi utca

A Petőfi utca – amely nyilvánvalóan Petőfi Sándornak állít emléket – elnevezésére vonatkozó forrás egyelőre nem került elő. Ez a közterület is a megyeszékhely legrégebbi utcái közé tartozik. A belvárostól északnak tartó utak városi szakaszaként alakult ki. Egy amatőr helytörténeti kutató szerint 1789-ben nyitották meg.³³ Eztán közel egy évszázadig Új utca volt a neve. Az 1862-es telekkönyvi térképen mai hosszának kétharmada után Buzsáki út megnevezés van beírva.³⁴ Az 1870. év elején tartott népszámlálásban Új utcaként, valamint Közép utcaként is jelölték, és 18, illetve 36 lakóház állt benne. A Közép utca ekkor a mai Bethlen tértől a Kereszt utcáig tartott.³⁵ Folytatásában húzódott az Új utca. Petőfiről (a költőről és/vagy a szabadságharcosról) 1881-ben vagy nem sokkal korábban nevezték el.³⁶ (Egy 1881. májusi összeírásban megjegyezték, hogy korábban Közép és Új utca volt a neve.³⁷) A vármegyében ekkor még egyeduralkodó helyi sajtóorgánium, a *Somogy* hetilap nem említette az átkeresztelést. Nevét a következő hatalmi-politikai rendszerek egyike sem akarta megváltoztatni, így ez a város egyik legrégebbi – változatlanul meglévő – közterületi elnevezése.

1896: Irányi Dániel utca

Somogy megyeszékhelyének, illetve belvárosának egyik legrégebbi utcája. A Fő utcából a Kaposon a Zselic felé való átkelőhely irányába vezető út mentén alakult ki. Első ismert elnevezése Bábos utca.³⁸ (A bábos mézeskalács-készítőt jelentett.) A Sétatér – jórészt a mai Jókai liget – 1830-as évekbeli kialakítását követően az utca elnevezése a köznyelvi használat során Sétatér utcára változott, mivel a belvárosból ez volt az egyik utca, mely a Sétatérre vitt. Hivatalos iratban 1851-ben már „Kaposvár mezőváros Sétatéri utcája” néven szerepel.³⁹ Ezt a közterületet a város képviselő-testülete 1896-ban nevezte át Irányi Dániel utcára. Ugyanakkor a Sétatér utca elnevezés az utca folytatásában húzódó Deák, majd Mártírok (1954-től Petőfi)

33 Berczk, 1926. 13. p.

34 MNL SML XV. 1. c. Kaposvár

35 MNL SML IV. 446. Kaposvár tabellái.

36 MNL SML XV. 2. Kaposvár háztulajdonosainak jegyzéke 1876. december 1.; Egyik városi képviselő: Kaposvár kiépülése. *Somogy*, 1881. december 13. 2. p.

37 MNL SML XV. 2. Kaposvár háztulajdonosainak jegyzéke 1881. május 20.

38 MNL SML XV. 23. Kivonat az MNL OL Herceg Esterházy család levéltára Rep. 35. Fasc. V. No. 620 et B. Fol. 196. iratából.

39 MNL SML XV. 23. Kivonat az MNL OL Herceg Esterházy család levéltára Rep. 35. Fasc. Q. No. 402 et V. iratából.

tértől a Kapos-hegyre vezető Kálvária (1956-tól Bartók Béla) utcára ment át.⁴⁰ Irányi Dániel (született Halbschuh Dániel, Toporc, 1822 – Nyíregyháza, 1892. november 2.) politikus, publicista, ügyvéd, a márciusi ifjak egyike. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverése után emigrációba kényszerült. 1868-ban hazatért, és országgyűlési képviselőként küzdött eszményeiért.

1899: Damjanich utca

Az utca nyomvonala dűlőútként az 1870-es években készült várostérképen nem látható, az 1868-as és 1887-es kataszteri térképen viszont már jól kivehető. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testülete 1899 decemberében nevezte el a városi tanács javaslatára „az újonnan nyitott s már házakkal részben beépített utcák” közül az akkori honvédlaktanya mellett húzódó utat az 1848–49-es szabadságharc egyik vértanú tábornokáról – magyaros névalakkal – Damjanich utcának.⁴¹ (Nyilvánvaló, hogy Damjanich Jánosról /1804–1849/ – szerbül Jovan Damjanićról – nevezték el.) Az utca ekkor még csak a Honvéd utcától a Szent Imre utcáig tartott. Több szakasz hozzákapcsolásával érte el mai hosszúságát. Például Szukics János 1906 őszén a Virág utca felől próbálta saját telkét parcelláztatva kiterjeszteni a Damjanich utcát,⁴² illetve Kiss Lajos 1925-ben nyert engedélyt az utca folytatására.⁴³

1908(?): Klapka utca

Az utcát a 20. század elején alakították ki. Az 1901-es várostérképen majdani helye külterületként szerepel, és mezőgazdasági művelés alatt állt. A lakosságszámban egyre gyarapodó megyeszékhely lakóházas területe a centrumtól északra is jelentős mértékben terjeszkedett ezekben az években, évtizedekben. Elnevezésének pontos idejét sem sikerült még megtalálni a forrásokban, 1910 októberében már bizonyosan létezett a Klapka utca elnevezés.⁴⁴ A helybeli mezőbirtokosság kérelmére Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testülete egyik 1916. áprilisi döntésében kimondta, hogy a Kisfaludy (ekkor még -i végződéssel) utca végétől keletre, az akkor Buzsáki dűlőútig – a mai Buzsáki utcáig – húzódó Klapka utca nevű külterületi dűlőutat felveszi a városi úthálózatba, mert már számos lakóház áll benne.⁴⁵ Nagyon valószínű, hogy az utca Klapka Györgyről (1820–1892), az 1848–49-es forradalom és szabadságharc honvédtábornokáról kapta a nevét, bár ezt a korabeli forrásokban nem sikerült tetten érni.

40 MNL SML V. 72. 1896. január 14-i ülés. 8/1896. tü. sz. A vonatkozó képviselő-testületi jegyzőkönyvek hiányoznak, de bizonyos, hogy a tanács javaslatát rövidesen elfogadták. Az 1901-es várostérképen már Irányi Dániel utca néven szerepel.

41 MNL SML V. 71. 1899. december 7-i ülés. 110/1899. kgy. sz. h.

42 MNL SML V. 71. 1906. október 8-i ülés. 127/1906. kgy. sz. h.

43 Versenytárgyalást hirdet a város az új villanytelep létesítésére. Új-Somogy, 1925. március 21. 1. p.

44 XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak levéltári gyűjteménye. Kaposvári halotti anyakönyv, 1910/484.

45 MNL SML V. 71. 1916. április 6-i ülés. 20/1916. kgy. sz. h.

Az utca kialakítására vonatkozó források egyelőre nem kerültek elő. Az 1901-es város-térképen névtelen útként van berajzolva. A település lakóházak övezete a 20. század elején a belvárostól nyugatra is jelentős teret nyert. Ezt a közterületet valószínűleg 1908-ban nevezték el, 1909 márciusában már bizonyosan létezett a Vasvári Pál utca.⁴⁶ A Cser nevű városrész elején húzódó, a Cseri útból délre nyíló utcát Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testülete 1916-ban vette fel a városi úthálózathoz a mezőbirtokosság kérelmére.⁴⁷ A Vasvári Pál utca környékén irodalmi tevékenységükről ismert személyekről neveztek el utcákat. Véleményünk szerint ez a közterület azért kapta a főleg 1848–49-es forradalmi működésével kitűnt Vasváriról a nevét, mivel a (korunkban már nem működő) vasgyár mellett húzódik. Ezt az is látszik igazolni, hogy 1908-ban először eredetileg Vas utcának javasolták elnevezni.⁴⁸ Vasvári Pál (eredeti nevén Fejér Pál, Búd, 1826 – Havasnagyfalu, 1849. július 6.) író, történész, pedagógus, filozófus, politikus, a márciusi ifjak egyik vezéralakja, honvéd őrnagy volt.

Az 1918–1945 közé eső évek országosan a hivatalos közterületi névadás első tömegessé vált korszaka. A természetes eredetű névadás mellett fokozottan jelennek meg, sőt rendszeressé váltak a hivatalos utcanévadások.⁴⁹

1928, 1946: Kossuth Lajos utca

A Kossuth Lajos utca a város egyik legbonyolultabb történetű közterülete. Egyébként a Vár utca lakói 1905 telén kérvényezték, hogy Kossuth Lajosról nevezzék el utcájukat. A városi tanács pártfogolta kérésüket, azonban a képviselő-testület mégsem tett eleget kérésüknek.⁵⁰ A rendelkezésre álló elsődleges és másodlagos forrásokból nem kerültek elő az elutasítás indokai.

A mai Kossuth Lajos utca kiinduló szakasza az első kaposvári Árpád utca volt, amely a Meggyes-teleken parcellázott és utcahálózattal ellátott részen jött létre az Eszterházy (igen, sz-szel!) – (1946-tól Bajcsy-Zsilinszky) – és az 1899-ben elnevezett Damjanich utca között 1896-ban, nevét 1897-ben Árpád nagyfejedelem után kapta.⁵¹ Ennek az Árpád utcának a Fő utcával ekkor még nem volt összeköttetése, de folyamatosan szorgalmazták déli irányban való kinyitását rá. 1908-ban még a Belügyminisztérium is sürgette ezt.⁵²

Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testülete már 1907 szeptemberében határozott arról, hogy az akkori Árpád utca folytatásaként a Fő utca irányába kinyitja ezt a belváros számára fontos közlekedési útvonalat.⁵³ Ezt 1904 végén mintegy félszáz

46 XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak levéltári gyűjteménye. Kaposvári születési anyakönyv, 1909/176–177.

47 MNL SML V. 71. 1916. április 20-i ülés. 20/1916. kgy. sz. h.

48 A kaposvári új utcák nevei. Somogyvármegye, 1908. január 15. 5. p.

49 Kálnási, 1995. 56. p.

50 A Vár utca új elnevezése. Somogyvármegye, 1905. december 2. 4. p.

51 MNL SML V. 72. 1897. április 9-i ülés. 26/1897. tü. sz. A vonatkozó képviselő-testületi jegyzőkönyvek hiányoznak, de bizonyos, hogy a tanács javaslatát rövidesen elfogadták. Az 1901-es várostérképen már Árpád utca néven szerepel.

52 Az Árpád utca meg hosszabbítása. Somogyvármegye, 1908. augusztus 12. 4. p.

53 Meghosszabbítják az Árpád-utcát. Somogyvármegye, 1907. szeptember 19. 3. p.

képviselő-testületi tag is kérte.⁵⁴ A kisajátítási eljárások nagyon elhúzódtak, de az új törvényszéki palota jobb megközelíthetősége érdekében a város legalább egy gyalogos-átjárót létesített, miután 1910-ben döntöttek arról, hogy megveszik bérháznak özv. Eibenitzné Fő utca 11. számú épületét.⁵⁵

Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testülete 1911 júniusában elhatározta, hogy a Fő utcát az első Árpád utcával összekötő „tervbe vett” új utcát Kertész Manó javaslatára Bánffy Dezső utcának fogja elnevezni. (Kertész először a Fő utcát javasolta elnevezni a nem sokkal korábban elhunyt miniszterelnökről.)⁵⁶ Egyébként az 1919-es várostérképen nyoma sincs az Eibenitz köznek.

Az 1920-as években a Tisztviselőtelep egyre jobban kiépült, és sorra nyíltak új utcái. Ezek között volt az 1927. októberi határozattal Nagyvárad utcára keresztelt is.⁵⁷ Ez a Pozsony utca (ma a 48-as Ifjúság útjának egy szakasza) és az Arany János utca között húzódott, – és mint alább olvasható, később a Kossuth Lajos utca része lett.

A város 1921-ben még mindig csak tervezett utcának nevezhette az Eibenitz köz helyén kialakítandó közterületet. Az 1926. augusztusi forrásokban arról olvashatunk, hogy a következő év tavaszán teljes szélességében megnyílik az Eibenitz köz. A képviselő-testület feledve alig több mint másfél évtizede hozott határozatát, hogy Bánffy Dezső utcának fogják hívni az Eibenitz köz helyén kialakított új utcát, 1928 szeptemberében egyhangúlag Kossuth Lajos utcának nevezte el az ekkor már létező közterületet.⁵⁸

Kaposvár Megyei Város Képviselő-testülete 1933 májusában úgy döntött, hogy a Szent Imre utca tisztviselőtelepi szakaszát Kolozsvár utcára, a volt Kolozsvár utcát Árpád utcára nevezi át. Előbbi döntést az Erdélyiek Somogy Megyei Társaskörének kérelmére hozták.⁵⁹

A képviselő-testület a határozat ellen fellebbezők kívánságát teljesítve rövidesen megváltoztatta döntését, és 1933 augusztusában a polgármester javaslatára a Horthy (ma Berzsenyi) park nyugati felén levő egysoros utcarészt Kolozsvár utcának, az addigi Kolozsvár utcát pedig Bem utcának nevezte el.⁶⁰ Mindez azért érdekes, mert a park melletti Kolozsvár utca, amely második volt már Kaposváron ezen a néven, több mint egy évtized múlva a Kossuth Lajos utca része lett.

Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város Törvényhatósági Bizottsága 1946 áprilisában döntött arról, hogy a négy egymás folytatásában húzódó utca, úgymint a Fő utcától kezdődően sorban: Kossuth Lajos, Árpád, Kolozsvár és Nagyvárad utca új neve Kossuth Lajos út legyen.⁶¹ Hogy mikor lett mégis utca a megnevezése, azt egyelőre homály fedi.

1933: Bem utca

Ez az utca is egy olyan nem magyar nemzetiségű történelmi személy nevét viseli, akit „megmagyarosodott” névalakban ismerünk. Józef Zachariasz Bem (1794–1850)

54 MNL SML V. 71. 1906. december 6-i ülés. 140/1906. kgy. sz. h.,

55 Átjáró az igazságügyi palotához. Somogyvármegye, 1910. április 7. 3. p.

56 A Fő utcából – Bánffy Dezső utca. Somogyvármegye, 1911. május 28. 5. p. és Bánffy Dezső báró utca – Kaposváron. Somogyvármegye, 1911. június 4. 8. p.

57 MNL SML V. 71. 1927. október 13-i ülés. 154/1927. kgy. sz. h.

58 MNL SML V. 71. 1928. szeptember 10-i ülés. 125/1928. kgy. sz. h.

59 MNL SML V. 71. 1933. május 2-i ülés. 74/1933. kgy. sz. h.

60 MNL SML V. 71. 1933. augusztus 2-i ülés. 114/1933. kgy. sz. h.

61 MNL SML IV. 1403. M.1753/1/VI-1946. pm. sz. Benne a törvényhatósági bizottság 1946. április 13-i ülése jegyzőkönyvének másolata. 135/1946. thb. sz. h. Lerakva a 7108/1949. pm. sz. alatt. és Új kaposvári utcák és utcanevek. Somogyvármegye, 1946. május 4. 4. p.

lengyel birtokos nemesi család sarjaként született. Több nép szabadságharcában vett részt, köztük az 1848–49-es magyar függetlenségi háborúban.

A Füredi utcából az 1920-as évek közepén a Horváth-féle telken kialakított utcát Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testülete 1927 októberében nevezte el Kolozsvár utcának.⁶² A két világháború közti időszakban az irredenta jegyében született elnevezésekből az -i végződést külön javaslatra lehagyták, hogy még véletlenül se vélhesse senki irányjelzőnek. Az 1919-es várostérképen még nyoma sincs ennek a közterületnek, de az 1943-as térképen már a Füredi és Kisfaludy utca közti szakaszát lakóházakkal beépültnek ábrázolták.

A Kolozsvár utca Bem utcára való átnevezése 1933 augusztusában történt.⁶³ Az Erdélyiek Somogy Megyei Társasköre kérelmére ugyanezen év májusában a Szent Imre utca tisztviselőtelepi szakaszát nevezték el először Kolozsvár utcának, de augusztusban – megváltoztatva a májusi döntést – a Horthy (ma Berzsényi park) nyugati oldalán húzódó házsort nevezték el Kolozsvár utcának,⁶⁴ amely 1946-ban a mindkét irányban folytatódó utcával együtt a Kossuth Lajos utca nevet kapta.⁶⁵

A hivatalos utcanévadás második nagy korszaka körülbelül 1945-től az 1989–1990-es rendszerváltoztatásig tartott. Az el- vagy átnevezések 1956-ig főleg politikai-ideológiai okból következtek be. A módosulások magát a névrendszert is érintették. A változtatás főleg „a múltat végképp eltörölni” jegyében a személynevet tartalmazó közterületeknél következett be, de adott esetben politikailag lényegtelen elnevezéseket is az új rendszer eszmeiségét tükröző névalakra kereszteltek. (Hazai vagy nemzetközi kommunisták, köztük az „ügy” áldozatai, és/vagy munkásmozgalmi „mozgalmároknak”, más „haladó” történelmi alakoknak emléket állító, illetve a szocializmus eszméjét, fogalmait megörökítő nevek mint például Lenin, Sztálin, Marx Károly, Béke, Szabadság stb. szaporodtak el országszerte.) Az 1956-tól 1989–1990-ig terjedő időszakot témánk szempontjából nagyjából egységesnek tekinthetjük. 1956-nak a hivatalos utcanévadás szempontjából kettős következménye volt. Megszüntették a személyi kultuszra utaló neveket, illetve a személyi kultusz és az 1956-os forradalom és szabadságharc kommunista áldozatairól ezt követően neveztek el közterületeket.⁶⁶

1946: Noszlopy Gáspár utca

A növekvő forgalmú és egyre értékesebb ingatlanokkal bíró belvárosban a 19. század végén új utcát alakítottak ki. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testülete 1899 decemberében nevezte el az újonnan nyitott, és már házakkal részben beépített, a Széchenyi (1911-től Kossuth) tértől a vasúti felüljáró útra (ma az Achim András és a Budai Nagy Antal utca találkozása) vezető új közterületet Erzsébet útnak.⁶⁷ A testület a névadással Erzsébet királyné (1837–1898, I. Ferenc József magyar király és

62 MNL SML V. 71. 1927. október 13-i ülés. 154/1927. kgy. sz. h.

63 MNL SML V. 71. 1933. augusztus 2-i ülés. 114/1933. kgy. sz. h.

64 MNL SML V. 71. 1933. május 2-i ülés. 74/1933. kgy. sz. h.

65 MNL SML IV. 1403. M.1753/1/VI-1946. pm. sz. Benne a törvényhatósági bizottság 1946. április 13-i ülése jegyzőkönyvének másolata. 135/1946. thb. sz. Lerakva a 7108/1949. pm. sz. alatt. és Új kaposvári utcák és utcanevek. Somogyvármegye, 1946. május 4. 4. p.

66 Kálnási, 1995. 56–57. p.

67 MNL SML V. 71. 1899. december 7-i ülés. 110/1899. kgy. sz. h.

osztrák császár felesége) emlékét akarta megőrizni. Erzsébetet 1898 szeptemberében egy anarchista orgyilkos ölte meg.

Az Erzsébet út/utca a Széchenyi (1911 szeptemberétől Kossuth) térhez kapcsolódó részét az Esterházy-uradalom két épületének 1900-ban történt lebontása után tudták megnyitni.⁶⁸

Az újvárfalvai volt Noszlopy-kúria egyik tulajdonosa, Kapitány Jánosné Ősz Margit 1941 júniusában javasolta, hogy az újonnan nyitandó utcák közül egyet nevezzenek el Noszlopy Gáspárról, a somogyi vértanúról.⁶⁹ Ekkor ennek még nem lett foganatja.

Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város Törvényhatósági Bizottsága 1946 áprilisában az Erzsébet út nevét Noszlopy Gáspár útra változtatta.⁷⁰ Az átkeresztelés nagy valószínűséggel Noszlopy Aba Tihamér javaslatára történt, mivel a döntés előtt néhány nappal erre írásbeli előterjesztést tett.⁷¹ Érdemes megemlíteni, hogy az út/utca elnevezést Kaposváron általában nem következetesen használták. A Noszlopy Gáspár útból is hamarosan utca lett.

Noszlopy Gáspár (1820–1853) a Somogy megyei Vrácsikon (1908-tól Újvárfalva) született. Az 1848–49-es szabadságharc alatt Kossuth Lajos Noszlopyt Somogy vármegye, majd a Dél-Dunántúl kormánybiztosává nevezte ki. Noszlopy a szabadságharc leverése után is folytatni próbálta a fegyveres ellenállást, de elfogták és kivégezték.

A fővárosi Kerepesi úti temetőben kilenc vértanúnak közös síremléket emeltek. Köztük van Noszlopy Gáspár és Streith Miklós (vértess) boglári plébános is. Streithről ugyanakkor neveztek el utcát Kaposváron, mint Noszlopy Gáspárról (lásd alább).

(A 20. század vége felé napirendre került, hogy Csorba Józsefről nevezzék el a kaposvári Szalma István, utóbb Biczó Ferenc utcát.⁷² Csorba József 1789 és 1858 között élt és 1817-től Somogy vármegye főorvosa volt. A Magyar Tudós Társaságnak 1832-től levelező tagjaként tartották számon. Számos könyve jelent meg, többek között a *Somogy vármegye ismertetése*.⁷³ Azért lett volna érdekes, ha róla is utcát neveznek el Kaposváron, mivel ő azonosította az arcát a bujkálása során mésszel eltorzító Noszlopyt, akit ezt követően kivégeztek.)

1946: Streith Miklós utca

Kaposvár azon egyetlen település (talán) a világon, ahol Streith Miklósról közterületet neveztek el.

Az 1901-es várostérképen még nyoma sincs az utca nyomvonalának, viszont 1907 decemberében az utca kialakításához Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testülete hozzájárult.⁷⁴ Eredeti elnevezése azt a kaposvári szokást testesíti meg, amikor a terület tulajdonosának vagy az utca kialakításában elvülhetetlen érdemeket szerzett személynek a keresztnevét kapta a közterület. A rövid közterület első elnevezése

68 Zádor, 1964. 164. p.

69 K. Ö. M.: Nevezzenek el utcát Kaposváron egy somogyi vértanú-magyarról. Új-Somogy, 1941. június 5. 2. p. Tehát általában tett javaslatot és nem az Erzsébet út Noszlopyra való átnevezésére.

70 MNL SML IV. 1403. M.1753/1/VI-1946. pm. sz. Benne a törvényhatósági bizottság 1946. április 13-i ülése jegyzőkönyvének másolata. 135/1946. thb. sz. h. Lerakva a 7108/1949. pm. sz. alatt. és Új kaposvári utcák és utcanevek. Somogyvármegye, 1946. május 4. 4. p.

71 MNL SML IV. 1403. 5341/1945. pm. sz. Lerakva a 7108/1949. pm. sz. alatt.

72 MNL SML XXXVII. 1. A képviselő-testület 1991. február 5-i ülésének jegyzőkönyve. 22/1991. (II. 5.) kgy. sz. h.

73 Csorba, 1857.

74 MNL SML V. 71. 1907. december 5-i ülés. 268/1907. kgy. sz. h.

Sándor utca volt. Nagy valószínűséggel Kopátsy Sándor után, akinek a telkén és kezdeményezésére alakították ki ezt az utcát, az akkori katonai gyakorlótér mellett. Hivatalos iratok 1911 májusában már Sándor utcaként említik.⁷⁵

Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város Törvényhatósági Bizottsága belügyminisztériumi rendelkezésre 1946 áprilisában számos közterületet politikai-ideológiai okokból átnevezett. Talán a sietségnek volt köszönhető, hogy Streith Miklós utcára nevezték át a Sándor utcát.⁷⁶

Az utca átkeresztelésének ötletgazdája Noszlopy Aba Tihamér volt. Feljegyzéséből nem derül ki, hogy tisztában volt-e Streith nem somogyi mivoltával. Mindenesetre 1943-ban kiadott kötetében „boglári plébánosnak” tudta Streithet.⁷⁷ A helytörténeti publikációkat is jegyző Noszlopy Aba Tihamér 1945-ben írásban terjesztett közterületi névváltoztatási javaslatokat a polgármester elé, de ebben még nem szerepelt a Streith Miklós utca, 1946 márciusában viszont már igen.⁷⁸

Streith Miklós (Paulis, Arad vármegye, 1800 körül – Pest, 1849. szeptember 5.) ugyan az 1848–49-es forradalom és szabadságharc mártíra volt, de nem a Somogy vármegyei (1908-tól) Balatonbogláron, hanem a Fejér vármegyei (Vértes)Bogláron szolgált plébánosként. 1849-ben az újoncozáskor Boglár, Gánt, Kozma és Szár falvakat káplánja, König Mór parancsnoksága alá helyezték. Streith püspöki utasításra a függetlenségi nyilatkozatot káplánjával hirdettette ki, ő csak a nép felfegyverzésének parancsát magyarázta („a vasvillákba illesszenek hosszú nyelet”). A magyar fegyverletétel után a jegyző és a községi bíró feljelentette, (és a Kossuth-kutyának nevezett) König Mórral együtt letartóztatták, miután kikérte magának, hogy az osztrák tábornok egy papot kutyának nevezzen. A pesti Újépületben szeptember 4-én haditörvényszék elé állították. Streithet hazaáruló beszéd és fegyverhasználatra oktatás vádjával kötél, majd kegyelemből golyó általi halálra ítélték és agyonlőtték. A mártírt utóbb a Kerepesi temetőben temették el.

A szabadságharc alatti vagy utáni tevékenységükért kivégzett 151 mártírt a Józsefvárosi temető szegletében temették el. Damjanich Jánosné 1867-ben közülük kilencet egy csoportos sírba (köztük Noszlopy Gáspár és Streith Miklós földi maradványait) helyeztetett át a Kerepesi temetőbe. Még ez évben kezdeményezte közös síremlékük felállítását, amely 1870-re valósult meg.

1946: Táncsics tér

A Rippl-Rónai tér nagyobbik része az 1828–1832 során épült vármegye-házak telkének déli oldalán álló börtön 1907-es lebontása után alakult ki. A vármegye azzal a feltétellel adta át ingyenesen Kaposvár városnak a területet, hogy azon közparkot létesít. Ezt követően Teleki utcai parknak, Teleki parknak nevezték általában. A tér elnevezés későbbi keletű, de hivatalos elnevezésének dokumentumai még nem kerültek elő. Az itt álló épületek a Teleki utcában voltak, annak számozását kapták.

75 MNL SML V. 72. 1911. május 26-i ülés. 167/1911. tü. sz. h.

76 MNL SML IV. 1403. M.1753/1/VI-1946. pm. sz. Benne a törvényhatósági bizottság 1946. április 13-i ülése jegyzőkönyvének másolata. 135/1946. thb. sz. h. Lerakva a 7108/1949. pm. sz. alatt.; Új kaposvári utcák és utcanevek. Somogyvármegye, 1946. május 4. 4. p.

77 Noszlopy Aba, 1943. 57. p.

78 MNL SML IV. 1403. 5341/1945. pm. sz. Lerakva a 7108/1949. sz. alatt.; MNL SML IV. 1403. M 1753/2/VI-1946. Lerakva a 7108/1949. sz. alatt.

A mai Rippl-Rónai park gyakorlatilag a Rippl-Rónai téren van. Kaposvár Megyei Város Képviselő-testülete 1937 februárjában a Magyar–Olasz Baráti Kör megkeresésére, a város polgármesterének javaslatára a Teleki utcai parkot Mussolini parknak nevezte el.⁷⁹ Ez a gyakorlati szóhasználatba nemigen ment át. Ladócsy Károly 1942-es monográfiájában is Rippl-Rónai térnek nevezi ezt a közterületet.⁸⁰

Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város Közgyűlése 1946 áprilisában az ekkor Teleki térnek nevezett közterületet Táncsics Mihály térre nevezte át.⁸¹

A Kaposvári Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1961 áprilisában a Táncsics Mihály teret Rippl-Rónai térre keresztelte át.⁸² Ennek ellenére a végrehajtó bizottság 1972 februárjában a Táncsics Mihály teret ismét(?) Rippl-Rónai térre nevezte át.⁸³ A helyi sajtóban 1961-et követően Táncsics térként írtak erről a közterületről.

A téren 1936-tól állt egy posztamensen Rippl-Rónai József Lányi Dezső által készített mellszobra, amelyet 1952 végén Medgyessy Ferenc egészalakos Rippl-Rónai-szobrával cseréltek ki, és Lányi alkotásából a festőművész síremléke lett a kaposvári Keleti temetőben. Egyébként Medgyessy alkotása készült eredetileg síremléknek.⁸⁴ A park népies elnevezése egy ideig Múzeum park is volt.⁸⁵

1948: 48-as Ifjúság útja

Az 1901-es várostérképen még a nyomai sem látszanak ennek az útnak. Az 1919-esen a Hunyadi János tér, amely inkább egy beépítetlen térség volt, már szerepel a mai közterület csírájaként. Ez idő tájt a tér északi szélén már házsor húzódott. A Hunyadi János tér és elnevezése már 1916 előtt létezett, mivel a település mezőbirtokosságának kérésére Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselő-testülete ekkor ezt a dúlőútként szereplő közterületet is felvette a város közterületi hálózatába.⁸⁶

Az 1943-as térképen a Horthy (ma Berzsényi park) északi oldalán húzódott az akkori Kolozsvár (ma Kossuth Lajos) és a Szent Imre utca között a Pozsony utca. Ennek keleti folytatásában volt a Hunyadi János tér északi oldala. Ez a két közterület, illetve ezeknek nyugatra és keletre való meghosszabbítása lett később a 48-as Ifjúság útja. A nem sokkal korábban kialakított Pozsony utcát 1927-ben nevezték el – az irreudenta jegyében – az elszakított egykori magyar koronázóvárosról.⁸⁷

A közterületet az 1848–49-es forradalom és szabadságharc kitörésének jubileumán, 1948-ban nevezték át. A névadás kezdeményezője a 48-as Ifjúsági Bizottság Somogymegyei Titkársága volt. 1947-ben beadvánnyal fordultak a város vezetéséhez, hogy a fontos évforduló alkalmából egy Petőfi Sándor-szobrot állítsanak a megyeszékhelyen, továbbá utcát nevezzenek el az 1848-as forradalomban szerepet vállaló ifjúságról. A névváltoztatás Kaposvár Törvényhatósági Jogú Város Törvényhatósági

79 MNL SML V. 71. 1937. február 27-i ülés. 23/1937. kgy. sz. h.

80 Ladócsy, 1942. 82. p.

81 MNL SML IV. 1403. M.1753/1/VI-1946. pm. sz. Benne a törvényhatósági bizottság 1946. április 13-i ülése jegyzőkönyvének másolata. 135/1946. thb. sz. h. Lerakva a 7108/1949. pm. sz. alatt. és Új kaposvári utcák és utcanevek. Somogvármegye, 1946. május 4. 4. p.

82 MNL SML XXIII. 516. A vb 1961. április 27-i ülése. 71/1961. (IV. 27.) VB sz. h.

83 MNL SML XXIII. 516. A vb 1972. február 2-i ülése. 35/1972. (II. 2.) VB sz. h.

84 Bővebben lásd Récsei, 2014.b.

85 Papp–Végh, 1974. 468. p.

86 MNL SML V. 71. 1916. április 6-i ülés. 20/1916. kgy. sz. h.

87 MNL SML V. 71. 1927. október 13-i ülés. 154/1927. kgy. sz. h.

Bizottságának jóvoltából a centenáriumon megtörtént.⁸⁸ A ma is álló szobrot az akkori Deák (ma Petőfi) téren viszont csak 1954-ben avatták fel.

Az 1972-es várostérképen a 48-as Ifjúság útja még a Kossuth Lajos és Hunyadi János utca közti szakaszt jelentette. Ezt követően bővült keleti és nyugati irányban, az akkori 61-es főút kiépítése kapcsán.

1954: Petőfi tér

A tér a városba a Kapos jobb partjáról, a Szigetvárról az akkor még Kaposvár melletti Töröcske felől érkező útnak a főter (ma Kossuth tér) és a Fő utca felé való elágazásánál jött létre. Már a 18. századi Rósás-féle térképen is valószínűsíthető, de nem térként hanem inkább üres térségként.⁸⁹

Kaposvár 1862-es telekkönyvi térképén Széna tér megnevezéssel szerepel, ugyanúgy mint az 1868-as kataszteri térképen és az 1870 elején tartott népszámlálásban. Utóbbi időpontban hat lakóház övezte a teret, köztük egy egyemeletes.⁹⁰ Ezt követően, egyelőre ismeretlen időpontban kapta – valószínűleg Deák Ferenc 1876-os halálát követően hamarosan, mivel a téren és közvetlen közelében iskola nem volt – a Deák tér nevet. 1876-ban Széna tér néven, 1881-ben már Deák tér néven regisztrálták. Utóbbinál megjegyezték, hogy nemrég még Széna tér néven ismerték.⁹¹ Kaposvár 1887-es kataszteri térképén szintén Deák tér felirattal van ellátva.

A Kaposvári Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának egyik első intézkedése volt a „korszerűtlen” elnevezésű közterületek nevének megváltoztatása, illetve a kommunista ideológia és orosz befolyás erősítését szolgáló nevek adása. A jegyzőkönyvekből nem derül ki, hogy a Deák tér mikor esett ennek áldozatul. Mindenesetre a testület tagjai 1950 szeptemberében elhatározták, hogy a Deák tér eztán Mártírok tere lesz.⁹² Kétséges, hogy ez átment-e a gyakorlatba. Az is lehet, hogy a jegyzőkönyvben elírás történt, és már ekkor a Bethlen teret akarták átnevezni Mártírok terére. Mindenesetre a téren 1954-ben felállították Ispánki József Petőfi Sándor-sobrát (a nagyatádi Szabó István-szobor helyére), így ennek apropóján a közterületet átnevezték Petőfi térre, bár ennek hivatalos iratai egyelőre nem kerültek elő.

Petőfi Sándor életútjának mindössze annyi kaposvári vonatkozása van, hogy 1841 őszén Mohácsról Sopronba mentében itt is áthaladt. Hogy ekkor jár-e a később róla elnevezett téren vagy utcán, arról nem szólnak a források.

1961: Táncsics Mihály utca

Kialakulásának pontos ideje egyelőre nem ismeretes. Dűlőútként már a 19. századi térképeken is ábrázolták. Az 1901-es várostérképen még nyoma sincs, az 1919-es térképen már 4112. helyrajzi számú útként ábrázolták, mindenféle beépítettség nélkül. Kaposvár Megyei Város Képviselő-testülete 1932 májusában nevezte el a Kölcsey Ferenc utca végén kelet felé nyíló utcát Domb utcának.⁹³ A helyszínt ismerők

88 MNL SML IV. 1403. E.4026/I-1948. pm. sz.

89 Peregi, 1975. 587. p.

90 MNL SML IV. 446. Kaposvár tabellái.

91 MNL SML XV. 2. Kaposvár háztulajdonosainak jegyzéke 1876. december 1. és 1881. május 20.

92 MNL SML XXIII. 516. A vb 1950. szeptember 1-i ülése. 8/1950. (IX. 1.) VB sz. h.

93 MNL SML V. 71. 1932. május 27-i ülés. 73/1932. kg. sz. h.

valószínűleg találónak tartják a Domb utca elnevezést, ugyanis ennek a közterületnek meglehetősen meredek szakaszai vannak. (Igaz, ezen az alapon Kaposvár sok helyén nevezhetek volna el Domb utcát.) 1940 márciusában a Domb utca és a (városban már a második helyen elnevezett) Kertész utca közötti 3422. helyrajzi számú dűlőutat, amely a Domb utca folytatását képezte, ugyancsak Domb utcának nevezte el a képviselő-testület.⁹⁴ Az 1929-es várostérképen már teljes mai hosszában ábrázolták, igaz, ekkor még csak a nyugati vége volt beépítve. A Hazafias Népfront Kaposvári Városi Bizottságának kérésére a Kaposvári Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1961 áprilisában a Domb utcát Táncsics Mihály utcára nevezte át.⁹⁵ Érdemes megemlíteni, hogy az itt lakók Csokonai Vitéz Mihályról szerették volna elnevezni utcájukat, de a végrehajtó bizottság 1961. júniusi ülésében elutasította kérésüket.⁹⁶

1998: Márciusi Ifjak kertje

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc kezdetének 150. évfordulója két rá emlékeztető hivatalos közterületi elnevezést hozott a városban.

A Tüskevár városrészben a Hajnóczy József és Frankel Leó utcák kereszteződésében a környékeliek fákkal ültették be a forgalomtól elzárt viszonylag kis területet. A parkosított rész a települési választókerület képviselőjének javaslatára Kaposvár Megyei Jogú Város Közgyűlésétől 1998. június elején a Márciusi Ifjak kertje hivatalos elnevezést kapta.⁹⁷ (Megjegyzendő, hogy Hajnóczy a 18. század végi felvilágosodás, illetve a Martinovics-féle szervezkedés, Frankel pedig munkásmozgalmi tevékenysége és az 1870-es párizsi kommünben való részvétele miatt „kapott” utcát Kaposvárott.) A „kert” földjére (néhány tíz cm magasságú, posztamens jellegű alapzatra) egy emléktábla: „Márciusi Ifjak kertje” és egy „A magyar szabadságharc 150. évfordulójára ültette Tüskevár ifjúsága” feliratú kő került.

1998: Görgei Artúr utca

Kaposvár Megyei Jogú Város Közgyűlése 1997. december elején a 18210. hrsz. sz. alatti út elnevezésű ingatlant Görgey Artúr utcának nevezte el.⁹⁸ (Nem tévedés, y végződéssel!⁹⁹) Őt itt lakó 1998. április 6-án az utca átnevezését kérte. Azt a városszerte bevett gyakorlatot látták volna célszerűnek, hogy viszonylag rövid zsákutcájuk a Benedek Elek köz nevet viselje inkább, mivel a Benedek Elek utcából nyílik. Erről tudomást szerezve nyolcan pedig a név megtartását kérték. A testület mindezek ismeretében elutasította a változtatást és megtartotta a Görgey Artúr utca megnevezést.¹⁰⁰

94 MNL SML V. 71. 1940. március 18-i ülés. 35/1940. kgy. sz. h.

95 MNL SML XXIII. 516. A vb 1961. április 27-i ülése. 71/1961. (IV. 27.) VB sz. h.

96 MNL SML XXIII. 516. A vb 1961. június 15-i ülése. 104/1961. (VI. 15.) VB sz. h.

97 MNL SML XXXVII. 1. A közgyűlés 1998. június 8-i ülése. 264/1998. (VI. 8.) önk. hat. és a főjegyző előterjesztése utcák elnevezéséről 1998. május 15.

98 MNL SML XXXVII. 1. A közgyűlés 1997. december 2-i ülése. 642/1997. (XII. 2.) önk. hat.

99 Görgey Artúr 1848-ban családnevét Görgei-re változtatta.

100 MNL SML XXXVII. 1. A közgyűlés 1998. június 8-i ülése. 264/1998. (VI. 8.) önk. hat. és a jegyző előterjesztése utcák elnevezéséről 1998. május 15.

Mint a bevezetőben is említettük, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc eszmeiségét közterületi elnevezésekben (az 1850-es évekbeli és az 1860-as évek nagyobb részében létező berendezkedés kivételével) Kaposvárott mindegyik politikai-hatalmi rendszer zászlajára tűzte, de (a Táncsics tér kivételével) legalábbis nem változtatta meg az adott korszakban már létezőket.

Gróf Széchenyi Istvánról közvetlenül halála után neveztek el közterületet Kaposvárott. A településen ez időrendben az első mesterséges közterületi névadás (és egyben olyan), amellyel egy történelmi jelentőségű személy emlékét tisztelték meg. Témánk szempontjából csak érintőlegesen a helybeli Széchenyi terek, mivel nagy valószínűséggel „életművéért” és nem 1848–1849-es tevékenységéért kapták gróf Széchenyi István nevét. Mindenesetre nemzeti-politikai deklarációnak is tekinthető a város döntéshozóinak 1860-as évek eleji ezen lépése.

A Berzsényi utca (mint fentebb bővebben kitértünk rá) 1880 szeptemberében a néhány hónappal korábban meghalt Berzsényi Farkas emlékezetére kaphatta nevét. Itt jelenik meg először Kaposvárott, hogy helyi történelmi személyt tiszteltek meg ily módon.

Gróf Teleki Lászlóról szintén 1880 szeptemberében neveztek el közterületet. A Teleki utca (lásd feljebb) az ekkor már közel két évtizede halott politikus nevét volt hivatott megőrizni és eszmeiségét, kitartását példának állítani a '67-es szellemben kormányzott országban.

A Honvéd utcára ugyanekkor átkeresztelt közterület az 1848-ban létrehozott honvédsereg tagjaira, illetve az 1876-tól Kaposvárott is létezett honvédkaszárnya lakóira utal, tehát függetlenségi jellegű elnevezés.

A Kossuth Lajosról már életében (1881-ben vagy közvetlen előtte) elnevezett térnek szintén üzenetértéke volt. Somogy vármegye székhelye 1896-ig, Németh István polgármestersége kezdetéig egyértelműen (legalábbis szavakban és szimbolikus megnyilvánulásokban) '48-as fellegvárnak számított.

Petőfi Sándor halála után mintegy három évtizeddel (1881-ben vagy közvetlen előtte) „kapott” utcát a településen. Nem került elő dokumentum a döntésről, illetve annak indoklásáról, így nem tudjuk, hogy költői és/vagy forradalmi, illetve szabadságharcos-mártír volta miatt érdemesítették rá a helybeli képviselők.

Irányi Dániel a dualista korszakban a politikai küzdőtéren is évtizedekig 1848–1849 szellemében tevékenykedett. Nimbusza odáig hatott, hogy halála után már négy évvel, 1896-ban utcaelnevezést kapott a belvárosban. A településen ez az egyik első (a Tallián Gyula utca után) olyan személynévi közterület, ahol a keresztnévet is hivatalosan megadták. (Persze önmagában egy Irányi utca megnevezés számos bonyodalmat okozhatott volna.)

Damjanich Jánost, a magyar honvédsereg 1849-ben Aradon kivégzett tábornokát fél évszázaddal később tisztelte meg a város közterületi elnevezéssel. Ő az első (és mindmáig egyetlen) az aradi 13 közül, akinek ilyen emlékezhely jutott Kaposvárott. Témánk szempontjából a Damjanich utca az első, amely mint új utca kapott 1848–1849-cel kapcsolatos nevet, a többi átnevezésként jött létre természetes és/vagy hivatalos nevérről.

Klapka György tábornok ugyanúgy 1892-ben halt meg mint Irányi Dániel, viszont róla csak 1908-ban(?) neveztek el utcát, igaz egy új közterületet.

Vasvári Pál, a márciusi ifjak egyike nevét ugyanúgy 1908-ban(?) adták utcánévként egy új közterületnek. A keresztnév itt része a hivatalos elnevezésnek (egy Vasvári utca a Vas megyei településre is emlékeztethetne).

Kossuth Lajos már közel fél évszázada térnévként is szerepelt Kaposvárott, azonban 1928-ban utcát is elneveztek róla. A hozzá hasonló korszakos személyeknél senki sem hiányolta a döntés indoklását: vagyis az Árpád utca (amely Árpád nagyfejedelemről kapta nevét) Kossuth Lajos utcára való megváltoztatását. Ugyanez mondható el az 1946-os, négy utcát, illetve utcanevet egyesítő Kossuth Lajos út/utca elnevezés kapcsán.

Bem Józsefet 1933-ban tisztelték meg a településen utcaátnevezéssel. Keresztnévét nem vették bele a hivatalos határozatba, így ez az egyik legrövidebb közterületi név a városban.

Noszlopy Gáspár a második helyi, 1848–1849-es történelmi hősünk, akit közterületi elnevezésre méltónak tartott az illetékes testület. „Csak” 1946-ban kapta ezt az emlékezhelyet, igaz ekkortól az egyik legpatinásabb utca viseli nevét, az addig I. Ferenc József feleségéről Erzsébet út/utcának hívott. Az új politikai-politikai berendezkedés 1945-től átfogó közterületi névtérfoglalást vitt végbe. Ennek sorába tartozik a Noszlopy Gáspár utca is. A keresztnév a hivatalos név része. Számos Noszlopy élt korábban is Somogyban, illetve a névváltoztatás kezdeményezője Noszlopy Aba Tihamér volt.

Streith Miklós ugyancsak az 1945-től hatalomra kerülőknek (és főleg Noszlopy Aba Tihamérnak mint ötletadónak) köszönheti, hogy nevét 1946-ban közterületben megörökítették. Ekkor még nem okozott gondot (vagy nem figyeltek rá), hogy mártíromságát papként szenvedte el.

A Táncsics tér elnevezés szintén 1946-ban történt az előző kettőhöz hasonlóan. A keresztnév nem volt része a közterületi elnevezésnek, anélkül is egyértelműnek tartották a döntéshozók, hogy kiről emlékeztek így meg. Témánkban ez az egyetlen elnevezés, amely nem maradt meg. A végrehajtó bizottság 1972-ben valószínűleg azért módosította Rippl-Rónai térre, mert ekkor már mintegy két évtizede Rippl-Rónai József szobra állt ezen a téren.

A 48-as Ifjúság útja elnevezés az 1848–1849-es forradalom kitörésének jubileumán történt. Ezt az utat ekkor egy nagyszabású sugárútnak vizionálták. A centenáriumi események sorában, az új, „ifjú” politikai berendezkedés eszméi elődjét igyekeztek láttatni a márciusi ifjakban.

A Petőfi tér elnevezése 1954-ben (a már 1948-ban felállítani tervezett) Petőfi-szobor avatása apropóján történt, tehát praktikus okból.

Táncsics Mihályról 1961-ben neveztek el utcát (ekkor még létezett a Táncsics tér elnevezésű közterület, lásd fentebb). A korban nem volt ritka az eljárás: hatalmi szóval történt, annak ellenére, hogy az utcában lakók Csokonairól szerették volna elnevezni a közterületet. (Tehát nem az 1948-tól Táncsics Mihály nevét viselő gimnázium mellett egyik utcát nevezték át, ami logikusabb lett volna. Ugyanígy a Noszlopy Gáspár Közgazdasági Technikum sem a Noszlopy Gáspár utcában volt.)

A 20. század utolsó harmadában és a 21. század első évtizedeiben több száz közterületet alakítottak ki a városban. Ezek elnevezéseibe (az alábbi két kivételtől eltekintve) nem kerültek az 1848–1849-es forradalommal és szabadságharcra kapcsolatosak. A 150. évforduló eredményezett két új, témánkba vágó közterületi elnevezést.

A Görgey (sic!) Artúr utca olyan közterület, amely 1997 végén egy meglehetősen félreeső (mondhatni a „névadóhoz” képest méltatlanul kis) közt tett 1848–1849-es emlékezhellyé, ráadásul erősen vitatható névalakkal.

A Márciusi Ifjak kertje magánemberek kezdeményezésére és aktivitásával jött létre 1998-ban, az 1848-as forradalom kitörésének 150. évfordulójára.

A RÖVIDÍTETT HIVATKOZÁSOK ÉS FEOLDÁSAIK

Kötetek és kötekben vagy szaklapok megjelent tanulmányok és forrásközlések

- Aggházy, 2001. = Aggházy Kamill: Budavár bevétele 1849-ben. I–II. k. Szerk. és s. a. r.: Hermann Róbert. Budapest, 2001.
- Andrássy, 1973.a. = Andrássy Antal: Noszlopy Gáspár Somogy megyei kormánybiztos Baranya megyei iratai 1849. május–augusztus. In: Szita László (szerk.): Baranyai Helytörténetírás, 1973. Pécs, 1973. 251–292. p.
- Andrássy, 1973.b. = Andrássy Antal: Somogy megye 1848 őszén, Jellasics támadása idején. In: Bakay Kornél (szerk.): Somogyi Múzeumok Közleményei, I. Kaposvár, 1973. 138–146. p.
- Andrássy, 1978. = Andrássy Antal: A szabadságharc jutai mártírja. Somogy, 1978. 4. sz. 75–79. p.
- Andrássy, 1980. = Andrássy Antal: Noszlopy Gáspár szolgabírói évei (1846–1848). In: Somogy megye múltjából. (Levéltári évkönyv, 11.). Kaposvár, 1980. 260–263. p.
- Andrássy, 1987. = Andrássy Antal: Noszlopy Gáspár (1820–1853). Somogyi Almanach, 43–44. szám. Kaposvár, 1987.
- Aradi, 1972. = Aradi Péter: A Dráva-vidék védelmének szervezése 1848 nyarán. Somogyi Almanach, 16–17. Kaposvár, 1972.
- Arató, 1971. = Arató Endre: Kelet-Európa története a 19. század első felében. Budapest, 1971.
- Bajzik 2000. = Bajzik Zsolt: A Vasvármegyei honvédegylet története. In: Tilcsik György (szerk.): Vas megyei Levéltári füzetek. 9. Előadások Vas megye történetéből. 9. Szombathely, 2000.
- Baranyai okmánytár, 1973. = Baranyai okmánytár 1848–1849. Közreadja Baranya Margit és tsai. In: Szita László (szerk.): Baranyai Helytörténetírás, 1973. Pécs, 1973. 295–408. p.
- Barcy–Somogyi, 1986. = Barcy Zoltán – Somogyi Győző: A szabadságharc hadserege. Budapest, 1986.
- Bauer, 1975. = Ernest Bauer: Joseph Graf Jellachich de Buzim Banus von Kroatien. Wien–München, 1975.
- Bécsy–Prilisauer, 1913. = Bécsy Márton – Prilisauer Adolf: A Kaposvári Magyar Királyi Állami Főgimnázium emlékkönyve, 1812–1912. Kaposvár, 1913.
- Bene, 1999. = Bene János: Honvédnapló és levelek 1848-ból. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 1999. 3. sz. 292–304. p.
- Bereczk, 1926. = Bereczk Sándor: Kaposvár rendezett tanácsú város története és fejlődése. Budapest, 1925. [1926]
- Bodnár, 1937. = Bodnár István: Szabadságharcunk ozorai diadala. Szekszárd, 1937.
- Bona, 1998–1999. = Bona Gábor: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–III. k. Budapest, 1998–1999.
- Bona, 2000. = Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. 3., átdolgozott, bővített kiadás. Budapest, 2000.
- Bona, 2008–2009. = Bona Gábor: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–II. k. Budapest, 2008–2009.
- Bona, 2015. = Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. I–II. k. 4., bővített kiadás. Miskolc, 2015.

- Bona, 2016. = Bona Gábor: A komáromi várórség csapatai és tisztikara 1849. január–április. In: Kiss Vendel – Számadó Emese (szerk.): Komárom a szabadságharcban 1848–49. Válogatás a Komáromi Napok történészkonferenciáinak előadásából, 1992–2016. Komárom, 2016.
- Bonhardt, 2007. = Bonhardt Edit: Legendás utolsók '48-ból (avagy „ágyban párnák között halni meg”). In: Ravasz István (szerk.): Emlékek a Hadak Útja mentén avagy: hadtörténelem, kegyelet, társadalom. II. k. Budapest, 2007. 41–44 p.
- Borbély, 2006. = Borbély János: Henrich Hentzi Magyarországon („Sárkányölő Szent Györgytől” a „vaskísértetig”) Aetas, 2006. 4. sz. 88–113. p.
- Bősze, 1992. = Bősze Sándor: Két osztrák katonatiszt feljegyzései Jellačić 1848 őszi, magyarországi hadjáratáról. In: Szili Ferenc (szerk.): Somogy megye múltjából. (Levéltári évkönyv, 23.) Kaposvár, 1992. 133–156. p.
- Bősze, 1997. = Bősze Sándor: „Az egyesületi élet a polgári szabadság...” Somogy megye egyesületei a dualizmus korában. Somogyi Almanach, 53. Kaposvár, 1997.
- Bősze, 1998. = Bősze Sándor: A forradalom és szabadságharc Somogy megyében 1848–1849. In: Uő (szerk.): Somogy megye múltjából (Levéltári évkönyv, 29.) Kaposvár, 1998.
- Bősze, 2000. = Bősze Sándor: Jellasics támadó hadseregének felvonulása Székesfehérvárig. In: Csurgai Horváth József – Demeter Zsófia (szerk.): Közlemények Székesfehérvár történetéből I. „Akit szolgáltatók egy árva hon volt...” Az 1998. május 13-án, szeptember 29-én és november 12-én rendezett tudományos tanácskozás előadásai. Székesfehérvár, 2000. 89–97. p.
- Breit, 1929. = Breit József: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. III. k. 2. kiadás. Budapest, 1930.
- Busbach, 1891. = Busbach Péter: Egy viharos emberöltő I–II. k., Budapest, 1891.
- Czaga, 2003. = Czaga Viktória: A Harcos Emlékmű – szoborsors Magyarországon (Hentzi-émlékmű története). In: Hausner Gábor (szerk.): Hadtörténeti Múzeum Értesítője, 6. Budapest, 2003. 79–112 p.
- Csány, 1998. I. = Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849. I. k. (Zalai Gyűjtemény, 44.) S. a. r.: Hermann Róbert. Zalaegerszeg, 1998.
- Csapó–Hermann–Jánosi 1998.= Csapó Zoltán – Hermann Róbert – Jánosi András: A dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség 1848-as „parancsolatkönyve”. Hadtörténelmi Közlemények, 1998. 1. sz. 216–283. p.
- Csatáry, 1995. = Csatáry György: A Bereg megyei 1848–49-es honvédegylet története. In: R. Bulecza Rozália (szerk.): Múltunk írott ereklyéi. Munkács–Budapest, 1995. 119–204. p.
- Cserna, 1999. = Cserna Anna: Batthyány Kázmér baranyai és Sztankovánszky Imre tolnai főispán-kormánybiztosok levelezése (1848. szeptember 25. – 1849. február 3.). In: Ódor Imre – Lengvári István (szerk.): Baranya. Emlékszám az 1848–49-es forradalom és szabadságharc tiszteletére, 1998–1999. Pécs, 1999. 191–202. p.
- Csikány, 2003. = Csikány Tamás: A cibakházi híd 1849. A cibakházi híderő 1849. január–márciusában folytatott harcok katonai irataiból. Budapest, 2003.
- Csorba, 1857. = Csorba József: Somogy vármegye ismertetése. Pest, 1857.
- Deák, 1942. = Deák Imre: 1848, ahogy a kortársak látták. A szabadságharc története levelekben. Budapest, é. n. [1942]
- Deák, 2015. = Deák Ágnes: „Zsandáros és policzajos idők”. Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867. Budapest, 2015.
- Dér, 2007. = Dér Dezső: Noszlopy Gáspár és a „gerilla” vértanúk. In: Hermann Róbert (szerk.): Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854. Budapest, 2007. 295–299. p.

- Erdős, 1998. = Erdős Ferenc: Forradalom és szabadságharc Fejér megyében (1848–1849). Székesfehérvár, 1998.
- Erdős, 2000. = Erdős Ferenc: Népfelkelés és honvédelem Fejér megyében. In: Csurgai Horváth József – Demeter Zsófia (szerk.): „Akit szolgáltatók egy árva hon volt...” Közlemények Székesfehérvár történetéből I. Az 1998. május 13-án, szeptember 29-én és november 12-én rendezett tudományos tanácskozás előadásai. Székesfehérvár, 2000. 105–122. és 133–156. p.
- F. Kiss, 1989. = F. Kiss Erzsébet: Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II. Forráskiadványok. Budapest, 1989.
- Farkas 2013. = Farkas Katalin: Vidats János tragédiája. A szélsőbaloldali politizálás színterei és korlátai a kiegyezést követő években. Századok, 2013. 5. sz. 1293–1331. p.
- Farkas, 2006. = Farkas Katalin: A rendőrség és a magyar függetlenségi szervezkedések (1859–1866). Aetas, 2006. 4. sz. 45–70. p.
- Farkas, 2010 = Farkas Katalin: Perczel Mór és a honvédegyleti mozgalom kibontakozása (1867–1868). Hadtörténelmi Közlemények, 2010. 3. sz. 522–561. p.
- Farkas, 2011. = Farkas Katalin: Magyar függetlenségi törekvések 1859–1866. Budapest, 2011.
- Farkas, 2015. = Farkas Katalin: „Névtelen félistenek” viszontagságai. Az 1848–49-es honvédek segélyezésének és nyugdíjának ügye a dualizmus korában. Hadtörténelmi Közlemények, 2015. 2. sz. 415–444. p.
- Farkas, 2017. = Farkas Katalin: „Régi honvédek” a kiegyezéssel rendszerben. Az 1848–49-es honvédegyleti mozgalom története a kiegyezéstől az 1880-as évekig. Hadtörténelmi Közlemények, 2017. 4. sz. 1017–1054. p.
- Földesi, 2013. = Földesi Ferenc: Az alkotmány védbástyái. Az 1860–61. évi vármegyei alkotmányos mozgalomról, és a honvédegyletről. Veszprémi Szemle Könyvek, 6. Veszprém, 2013.
- Gánóczy, 1861. = Gánóczy Flóris: A honvéd-egyletek In: Vahot Imre – Gánóczy Flóris (szerk.): Honvédek könyve. Történelmi adat-tár az 1848-ki és 1849-iki magyar hadjáratból. I. k. Pest, 1861. 150–161. p.
- Gazda, 2000. = Gazda István (s. a. r.): Az 1848–49-es szabadságharc egészségügye és honvédorvosai. I–II. k. Budapest–Piliscsaba, 2000.
- Gelich, 1882. = Gelich Rikárd: Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. Budapest, é. n. [1882]
- Görföl-Kovács, 2003. = Görföl Jenő – Kovács László (szerk.): Hol sírjaink domborulnak. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a mai Szlovákia területén. Dunaszerdahely, 2003.
- Görgey, 1980. = Görgey István: 1848 júniusától novemberéig. – Okmánytár. S. a. r.: Katona Tamás. Budapest, 1980.
- Görgey, 1988. I. = Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. I. k. S. a. r.: Katona Tamás. Budapest, 1988.
- Görlitz, 1992. = Walter Görlitz: Jelačić. Symbol für Kroatien. Die Biographie. Wien–München, 1992.
- H. Szabó, 1998. = Körmendy Sándor honvéd főhadnagy naplója. In: H. Szabó Lajos: Naplók, versek, levelek a szabadságharc korából. Pápa, 1998. 31–82. p.
- Hartley, 1912. = M. Hartley: The Man Who Saved Austria. The Life and Times of Baron Jelačić. London, 1912.
- Hauptmann, 1972. = Ferdinand Hauptmann: Erzherzog Johann als Vermittler zwischen Kroatien und Ungarn im Jahre 1848. Zur Kunde Südosteuropas 2/1. Graz, 1972.
- Hauptmann, 1975. = Ferdinand Hauptmann: Jelačić's Kriegszug nach Ungarn 1848. I–II. Graz, 1975.

- Hermann, 1992. = Hermann Róbert: Az 56. honvédszászlóalj története. In: Molnár András (szerk.): A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849. (Zalai Gyűjtemény, 33.) Zalaegerszeg, 1992. 195–257. p.
- Hermann, 1995.a. = Hermann Róbert: Vidos József kormánybiztosi jelentései. Söptei István (szerk.): Savaria Múzeum Évkönyve, 1995. 22/1. k. 47–93. p.
- Hermann, 1995.b. = Hermann Róbert: Perczel Mór első honmentő hadjárata. In: Molnár András (szerk.): (Zalai Gyűjtemény, 36/II.) Zalaegerszeg, 1995.
- Hermann, 1995.c. = Hermann Róbert: A drávai hadtest hadműveleti naplója. In: Molnár András (szerk.): Hadtörténelmi tanulmányok. (Zalai Gyűjtemény, 36/I.) Zalaegerszeg, 1995. 165–210. p.
- Hermann, 1995.d. = Hermann Róbert: Perczel Mór első honmentő hadjárata. (Zalai Gyűjtemény, 36/II.) Zalaegerszeg, 1995.
- Hermann, 1997. = Hermann Róbert: Mindig az elsők között. Poeltenberg Ernő honvédtábornok élete. Budapest, 1997.
- Hermann, 1998.a. = Hermann Róbert: „...tán a tavasz a durva tél után kellemetes leend” Vidos József levelei és jelentései 1848. február–szeptember. Vasi Szemle, 1998. 2. sz. 141–160. p.
- Hermann, 1998.b. = Hermann Róbert: Perczel Mór muraközi hadjárata. (Hadijelentések 1848. október 11. – november 9–10.) Pannon Tükör, 1998. 2. sz. 44–52. p.
- Hermann, 2004. = Hermann Róbert: Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái. Budapest, 2004. 285. p.
- Hermann, 2005.a. = Hermann Róbert: Gáspár András honvédtábornok. Kecskeméti a szabadságharcban IV. Kecskemét, 2005.
- Hermann, 2005.b. = Hermann Róbert: Egy szerencsés város a hadak útján – Nagykanizsa 1849-ben. Hadtörténelmi Közlemények, 2005. 1–2. sz. 3–36. p.
- Hermann, 2007. = Hermann Róbert (szerk.): Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854. Budapest, 2007.
- Hermann, 2008.a. = Hermann Róbert: A drávai védvonal 1848. június–szeptember. In: Hermann Róbert: A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Budapest, 2008. 36–76. p. 11–35. p.
- Hermann, 2008.b. = Hermann Róbert: Egy népfelkelés anatómiája. Nagykanizsa felszabadítása 1848. október 3-án. In: Hermann Róbert: A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Budapest, 2008. 36–76. p. 113–166. p.
- Hermann, 2008.c. = Hermann Róbert: Perczel Mór fegyverszüneti tárgyalásai 1848. október végén. In: Hermann Róbert: A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Budapest, 2008. 36–76. p. 211–239. p.
- Hermann, 2008.d. = A Drávától Schwechatig. Az 1848. őszi hadi események a Dunántúlon és a Felvidéken. In: Hermann Róbert: A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Budapest, 2008. 36–76. p.
- Hermann, 2010. = Hermann Róbert: A Mednyánszky-szabadcsapat és a pápai vértanúk. In: Nagy-L. István (szerk.): Veszprém megyeiek az 1848–1849-es szabadságharcban. Acta Musei Papensis. Pápai Múzeumi Értesítő, 13. Pápa, 2010. 255–291. p.
- Hermann, 2010. = Hermann Róbert: A Mednyánszky-szabadcsapat és a pápai vértanúk. In: Hermann, 2011. = Hermann Róbert: Perczel Mór levelei Csány László kormánybiztoshoz. Századok, 2011. 3. sz. 655–687. p.
- Hermann, 2013. = Hermann Róbert: A magyar függetlenségi háború 1849. Nagy csaták sorozat, 16. k. Budapest, 2013.

- Hermann, 2015.a. = Hermann Róbert: A honvesztéstől a honmentésig. Perczel Mór téli hadjárata, 1848. december 14. – 1849. január 27. 48-as Könyvtár. Budapest, 2015.
- Hermann, 2015.b. = Hermann Róbert: Megírható-e az 1848–49-es csaták története, avagy az 1848–49-es hadtörténetírás problémái. In: Kincses Katalin Mária (szerk.): A magyar hadtörténetírás története és aktuális kérdései. Budapest, 2015. 111–164. p.
- Hermann, 2017. = Hermann Róbert: Harmincöt év múlva. Görgei Artúr honvédtábornok rehabilitációs okmánya, 1884. május 30. In: Ujváry Gábor (szerk.): Veritas Évkönyv, 2017. Budapest, 2018. 57–72 p.
- Hermann, 2018. = Hermann Róbert: Kísérlet Baranya megye felszabadítására 1849 júniusában – a túronyi és pécsi vértanúk. In: Gyánti István – Kult László (szerk.): Tanulmányok Ódor Imre emlékére. Pécs, 2018. 226–235. p.
- Hermann–Kucza, 2002. = Hermann Róbert – Kucza Péter: 1848–1849. Szabadságharc a Tápióvidéken. A tápióbicskei ütközet. Nagykáta, 2002.
- Hermann–Molnár, 2000. = Hermann Róbert – Molnár András (s. a. r.): Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben. Okmánytár. I–II. k. Nagykanizsa, 2000.
- Hirtenfeld, 1857. = Josef Hirtenfeld: Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder. Wien, 1857. Zweite Abteilung.
- Hoffmann, 1906. = Hoffmann Arnold: Az 1848–49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédzászlóalj története. Kassa, 1906.
- Horváth, 1968. = Horváth Árpád: A Tolna megyei 1848-as szabadságharcosok nyomában. In: Dr. Puskás Attila (szerk.): Tanulmányok Tolna megye történetéből. I. k. Szekszárd, 1968. 85–138. p.
- K. Balogh, 1978. = K. Balogh. János (szerk.): Évszázadokon át. Tolna megye történetének olvasókönyve I. k. H. n., 1978.
- Kálnási, 1995. = Kálnási Árpád: Rendszerváltás – utcanév-változtatás. Sebestyén Árpád (szerk.): A Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvi Tanszékének Évkönyve, XXXII. Debrecen, 1995. 55–61. p.
- Kanyar, 1967. = Kanyar József: Harminc nemzedék vallomása Somogyról. Történelmi olvasókönyv. Kaposvár, 1967.
- Karsa, 1993. = Karsa Ferenc: Szabadságharcos napló. S. a. r.: Bona Gábor. Budapest, 1993.
- Katona, 2003. = Katona Tamás (szerk.): Az aradi vértanúk. Budapest, é. n. [2003]
- Kecskés, 1984. = Kecskés László: Komárom az erődök városa. Budapest, 1984.
- Kedves, 1992. = Kedves Gyula: A szabadságharc huszárjai. Budapest, 1992.
- Kedves, 2002. = Kedves Gyula: „Szabolcs a hazáért”. A 48. honvéd zászlóalj története az 1848–49-es szabadságharcban. Budapest, 2002.
- Kemény, 2007. = Kemény Krisztián: A 49. honvédzászlóalj felállítása és első harcai Pest alatt 1849 áprilisában. In: Lenkefi Ferenc (szerk.): Ad acta. A Hadtörténelmi Levéltár évkönyve 2006. Budapest, 2007. 11–35. p.
- Kemény, 2018. = Kemény Krisztián: „Tüntetés” a fővezér ellen? Görgei Artúr, Asbóth Lajos, és a II. hadtest tisztikarának nyilatkozata (1849. június 22.) Aetas, 2018. 3. sz. 37–68. p.
- Kempen, 1931. = Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen von 1848–1859. Hrsg. von Josef Karl Mayr. Wien und Leipzig, 1931.
- Kiss, 1992. = Kiss Vendel (szerk.): Komárom és Klapka György 1848/49-ben. Az 1. Komáromi Napok alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai, 1992. április 26. Komárom, 1992.
- KLÖM, XII. = Kossuth Lajos Összes Munkái, XII. k. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. S. a. r.: Sinkovics István. Budapest, 1957.

- KLÖM, XIV. = Kossuth Lajos Összes Munkái, XIV. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén II. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. S a. r. Barta István. Budapest, 1953.
- KLÖM, XV. = Kossuth Lajos Összes Munkái, XV. k. Kossuth Lajos 1848/49-ben, V. Budapest, 1955.
- Komers-Lindenbach, 1877 = Hugo Freiherr von Komers-Lindenbach: Geschichte des k. k. Uhlanen Regimenter Alexander II., Kaiser von Russland Nr. 11. (vormals 7. Cheveaulxlégers-Regiment) von seiner Errichtung 1814 bis Ende 1877. Wien, 1877.
- Kopasz, 1973. = Kopasz Gábor: A baranyai nemzetőrség és ennek szerepe 1848–1849-ben. In: Szita László (szerk.): Baranyai Helytörténetírás, 1973. Pécs, 1973. 51–90. p.
- Korponay, 1866–1870. = Korponay János: Abaújszabolcs megye monographiája. 1–2. köt. Kassa, 1866–1870.
- Kosáry, 1994. = Kosáry Domokos: A Görgey-kérdés története. II. k. Budapest, 1994.
- Kossuth, 1882. = Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. III. k. Budapest, 1882.
- Kozári, 2018. = Kozári Mónika: Andrássy Gyula. Budapest, 2018.
- Ladócsy, 1942. = Ladócsy Károly: Kaposvár földrajza. Budapest, 1942.
- László, 2001. = László Károly: Katonai életemből. Napló, 1848. szept. 25-e és 1851. szept. 10-e között. S. a. r.: Pordán Ildikó. Budapest, 2001.
- Lázár, 2002. = Lázár Balázs: A Pest alatti harcok 1849. április 10. és 21. között. Hadtörténelmi Közlemények, 2002. 3. sz. 740–746. p.
- Lelovics, 1999. = Lelovics Tihamér: A peredi csata története. A zsigárdi csata – A királyrévi csata. Érsekújvár, 1999.
- Maissen, 2001. = Anna Pia Maissen: Von den Filiis dormientibus zu den Forderungen des Volkes. Der Beitrag der illyrischen Bewegung zur kroatischen Politik angesichts der Revolution: Übersicht über die wichtigsten Themen in den Publikationen der Illyrier und ihr Einfluss auf die Ereignisse des Jahres 1848. In: Hrvatska 1848. i 1849. Zbornik radova. Glavni urednik: Mirko Valentić. Zagreb, 2001. 36–56. p.
- Makai, 2001. = Makai Ágnes: „Hű vitézségért...” Az 1848–1849-es magyar szabadságharc kitüntetett hőseinek emlékére. Historia Militaris 2. Budapest, 2001.
- Makai–Héri, 1990. = Makai Ágnes – Héri Vera: Kitüntetések. Budapest, 1990.
- Makuch, 1998. = Makuch Bertalan: A Debreceni Honvédegylet története. In: Radics Kálmán (szerk.): Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve, XXV. Debrecen, 1998. 229–266. p.
- Mészáros, 1978. = Mészáros László: Jellasics támadása és az alföldi népfelkelés Csepel-szigeti hadikörzete 1848 őszén. In: Farkas Gábor (szerk.): A Dunántúl településtörténete, III. 1848–1867. A székesfehérvári településtörténeti konferencián elhangzott előadások, korreferátumok szövege (1978. május 24–25.) Székesfehérvár, 1978. 269–274. p.
- Mikár, 1869. = Mikár Zsigmond: Honvéd schematizmus vagy is: az 1848/49-ki honvédseregéből 1868-ban még életben volt főtisztok névkönyve. Pest, 1869.
- Mikár, 1891. = Mikár Zsigmond: Honvéd-névkönyv. Az 1848/49-diki honvédseregnek 1890-ben még életben volt tagjairól. Budapest, 1891.
- Neustaedter, 1942. = Joseph Neustaedter: Le ban Jellačić et les événements en Croatie depuis l'an 1848. Bibliothèque de L'Institut Français de Zagreb. Première Série Zagreb, 1942. Tome I–II.
- Nora, 2010. = Nora, Pierre: Emlékezet és történelem között – a helyek problematikája. In: uő: Emlékezet és történelem között. Budapest, 2010, 13–33. p.
- Noszlopy Aba, 1943. = Noszlopy Aba Tihamér: Régi Somogy – régi Kaposvár. Kaposvár, 1943.
- Noszlopy, 1910. = Noszlopy Tivadar: Berzsenyi Dániel és családja. Kaposvár, 1910.

- Noszlopy, 1999. = Noszlopy Antal: Önéletrajz. In: Forrai Ibolya (szerk.): „Mi volt Magyar Ország, mi volt szabadsága...” Emlékiratok. Fontes Musei Ethnographiae 5. A Néprajzi Múzeum forráskiadványai. Negyvennyolcas Idők II. Budapest, 1999. 137–294. p.
- Őriné, 1983. = Őriné Fodor Márta: Vizsgálódás az egyesületi igazgatás kialakulása és az 1868-as egyesülési jogról szóló törvénytervezet létrejöttében közreható tényezők tükrében. In: Molnár Imre (szerk.): Jogtörténeti Tanulmányok, 5. Budapest, 1983. 219–236. p.
- Őriné, 1986. = Őriné Fodor Márta: A honvédegyleti mozgalom törekvései és az állami irányítása a dualizmus idején. In: Ádám Antal (szerk.): JPTE dolgozatok az állam és jogtudományok köréből, XVII. Pécs, 1986. 225–242. p.
- Őriné, 1996 = Őriné Fodor Márta: Az 1848/49-es Baranya megyei honvédegylet 1867-től 1890-ig. In: Vonyó József (szerk.): Tanulmányok Pécs történelméből, 2–3., Pécs, 1996. 195–212. p.
- Őriné, 1998. = Őriné Fodor Márta: Az egyesülési szabadság és a félállamiság jelenségének jogi kapcsolata. Történeti példák tükrében, a polgári kor kezdetén. In: Bana József (felelős szerk.): Győri Tanulmányok. Tudományos Szemle, 20. Győr, 1998. 106–216. p.
- Pap, 1868–1869. = Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848–1849. I–II. k. Pest, 1868–1869.
- Papp, 2003. = Papp Izabella: Jászságiak az 1848–49-es szabadságharcban. A Jászkerületi Honvédegylet naplója. In: Zádorné Zsoldos Mária (szerk.): Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár évkönyve, 18. Szolnok, 2003. 337–380. p.
- Papp-Végh, 1974. = Papp László – Végh József: Somogy megye földrajzi nevei. Budapest, 1974.
- Pejaković, 1861. = Stephan Pejaković: Aktenstücke zur Geschichte des kroatisch-slavonischen Landtages und der nationalen Bewegung vom Jahre 1848. Wien, 1861.
- Peregi, 1975. = Peregi Tamás: Kaposvár urbánus fejlődésének tényezői és a városrendezés. In: Kanyar József (szerk.): Kaposvár. Várostörténeti tanulmányok. Kaposvár, 1975. 583–665. p.
- Pifkó, 1982. = Pifkó Péter: Utcaszerkezet és névadás Esztergomban 1895–1944. In: Farkas Gábor (szerk.): A Dunántúl településtörténete, V. 1900–1944. I. Veszprém, 1982. 141–146.
- Rabár, 1995. = Rabár Ferenc: Az eszéki vár 1848 őszén. Hadtörténelmi Közlemények, 1995. 3. sz. 45–75. p.
- Rabár, 1998. = Rabár Ferenc: Az eszéki vár feladása 1849-ben. Hadtörténetlm Közlemények, 1998. 1. sz. 127–169. p.
- Rabár, 2006. = Rabár Ferenc: Batthyány Kázmér, az eszéki vár kormánybiztosa. In: Ódor Imre – Rózsa András (szerk.): Gróf Batthyány Kázmér (1807–1854) emlékezete. Baranyai Történelmi Közlemények 1. 2005. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve. H. n., 2006. 93–108. p.
- Récsei, 2014.a. = Récsei Balázs: A kaposvári Kossuth Lajos-szobor történetéből. In: uő (szerk.): Somogy megye múltjából. (Levéltári évkönyv, 43–44.) Kaposvár, 2014. 61–78. p.
- Récsei, 2014.b. = Récsei Balázs: Az első kaposvári Rippl-Rónai-szobrok történetéből. In: uő (szerk.): Somogy megye múltjából. (Levéltári évkönyv, 43–44.) Kaposvár, 2014. 111–140. p.
- Récsei, 2016. = Récsei Balázs: „...mert nem a térben, hanem az időben léteztek...” Kaposvár utcáinak, tereinek (n)évtörténete. Kaposvár, 2016.

- Ress, 2004. = Ress Imre: A magyar–horvát konfliktus összetevői 1848–49-ben. In: uő: Kapcsolatok és keresztutak. Horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában. A múlt ösvényén. Budapest, 2004. 62–84. p.
- Ress, 2013. = Ress Zoltán: A Hajdú-kerületi Honvédegylet 1848–49-es honvédigazolásai. In: Hausner Gábor (szerk.): Peremirat. Köszöntő Makai Ágnes 70. születésnapjára. Hadtörténelmi Közlemények. Különszám. Budapest, 2013. 171–177. p.
- Rothenberg, 1970. = Gunther E. Rothenberg: Die österreichische Militärgrenze in Kroatien 1522 bis 1881. Wien–München, 1970.
- Rupprecht von Virtsolog, 1871. = Coloman Rupprecht von Virtsolog: Geschichte des k. k. 60. Linien-Infanterie-Regimentes gegenwärtig Gustav Prinz von Wasa. Wien, 1871.
- Sked, 1998. = Alan Sked: Jelačić in the Summer of 1848. Südost-Forschungen Band 57. München, 1998. 129–164. p.
- Sked, 2003. = Alan Sked: Mirror Images: Kossuth and Jelačić in 1848-49. In: Lajos Kossuth Sent Word... Papers delivered on the occasion of the bicentenary of Kossuth's birth. Ed. by László Péter, Martin Rady, Peter Sherwood. SEESS Occasional Papers 56, London, 2003. 135–182. p.
- Solymosi, 2010. = Solymosi József: A 98., 99. és a 201–204. honvédszászlóalj története. In: Nagy-L. István (szerk.): Veszprém megyeiek az 1848–1849-es szabadságharcban. Acta Musei Papensis – Pápai Múzeumi Értesítő, 13. Pápa, 2010. 235–254. p.
- Solymosi, 2013. = Solymosi József: A 204. honvédszászlóalj parancskönyve. (Zászlóalji parancsok – forrásközlés). Hadtörténelmi Közlemények, 2013. Különszám. Peremirat. Köszöntő írások Makai Ágnes 70. születésnapjára. 193–213. p.
- Solymosi, 2015. = Solymosi József: A 204. honvédszászlóalj parancskönyve. Hadseregi, várkormányi és hadosztályi parancsok. Hadtörténelmi Közlemények, 2015. 2. sz. 509–541. p.
- Spira, 1980 = Spira György: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon. Budapest, 1980.
- Spira, 1989.a. = Spira György: Egy Jellačić-önportré. In: uő: Jottányit se a negyvennyolcból! Budapest, 1989. 169–195. p.
- Spira, 1989.b. = Spira György: Egy ellenforradalmi suskus 1848 nyarán. In: uő: Jottányit se a negyvennyolcból! Budapest, 1989. 153–168. p.
- Spira, 2001. = Spira György: Hrabovszky altábornagy tévelygései Péterváradtól Alamócig. A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság Kiskönyvtára. Szociológia, jog és rokon társadalomtudományok, 4. Újvidék, 2001.
- Sršan, 2006. = Stjepa Sršan: Az eszéki vár és Batthyány Kázmér 1848/1849-ben. In: Ódor Imre – Rózsa András (szerk.): Gróf Batthyány Kázmér (1807–1854) emlékezete. Baranyai Történelmi Közlemények, 1. 2005. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve. H. n., 2006. 109–127. p.
- Szakács, 1972. = Szakács Margit: Vidacs János politikai pályafutása 1848–1867. In: Bánkti Imre – Rózsa György – Szakály Ferenc – Tamás István (szerk.): Folia Historica I. Budapest, 1972. 95–134. p.
- Szénácssy, 1999. = Szénácssy Zoltán: Komárom ostroma 1849-ben. Komárom, 1999.
- Szillányi, 1851. = Peter Szillányi: Komorn im Jahre 1849 mit besonderem Hinblick auf di Operationen der ungarischen Armee an der oberen Donau und Waag von Szillányi. Leipzig, 1851.
- Szinnyei, 1887. = Szinnyei József: Komárom 1848–49-ben. Naplójegyzetek. Budapest, 1887.
- Szócs, 1972. = Szócs Sebestyén: A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban. Budapest, 1972.

- Szócs, 1990. = Szócs Sebestyén: Csány László kormánybiztosi tevékenysége 1848. áprilistól szeptember végéig. In: Molnár András (szerk.): Kossuth kormánybiztosa, Csány László 1790–1849. (Zalai Gyűjtemény, 30.) Zalaegerszeg, 1990.
- Thim 1940. I.; 1930. II–III. = Thim József: A magyarországi 1848–49-iki szerb fölkelés története. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. I. k. Budapest, 1940. II–III. k. Budapest, 1930.
- Thürheim, 1866. = [Andreas Graf Thürheim:] Die Reiter-Regimenter der k. k. österreichischen Armee. Von einem ehemaligen Cavallerie-Offizier. Zweite Auflage. I–III. Wien, 1866.
- Tóth, 1999. = Tóth Sándor: „Koszorút a hősnek sírhalmára”. Nyíregyháza, 1999.
- Triznya, 2017. = Triznya Arnold: A Kecskemét városi honvédegylet 1861-i megalakulásának és betiltásának körülményei. In: Ferwagner Péter Ákos (szerk.): Tehetségek a történettudomány szolgálatában: történelem szakos hallgatók diákköri dolgozatai. Szeged, 2017. 59–70. p.
- Urbán, 1973. = Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest, 1973.
- Urbán, 1984. = Urbán Aladár: Pákozd, 1848. Budapest, 1984.
- Urbán, 1986. = Urbán Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Nemzet és Emlékezet. Budapest, 1986.
- Urbán, 1999. = Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. I–II. k. Vál., jegyz., előszó: Urbán Aladár. Budapest, 1999.
- Urbán, 2007. = Urbán Aladár: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogsága és halála. Budapest, 2007.
- Urbán, 2009.a. = Urbán Aladár: Kossuth és Görgey 1848 őszén. In: Urbán 2009.c. 267–298. p.
- Urbán, 2009.b. = Urbán Aladár: Batthyány Lajos és a vasi fölkelősereg 1848. szeptember–októberében. In: Batthyánytól Kossuthig. Hadsereg és politika 1848 nyarán és őszén. Budapest, 2009. 297–313. p.
- Urbán, 2009.c. = Urbán Aladár: Batthyánytól Kossuthig. Hadsereg és politika 1848 nyarán és őszén. Budapest, 2009.
- Varga, 1953. = Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Negyvennyolcas partizánok I. Budapest, 1953.
- Victorin, 1879. = Josef Victorin: Geschichte des k. k. siebenten Dragoneer-Regimentes Wilhelm von Braunschweig von seiner Errichtung 1663 bis Ende Mai 1879. Wien, 1879. [1848–49-ben 7. vértesezred.]
- Von der Revolution, = Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49. Bearbeitet von Róbert Hermann, Thomas Kletečka, Elisabeth Gmoser und Ferenc Lenkefi. Herausgegeben von Christoph Tepperberg und Jolán Szijj. Wien–Budapest, 2005.
- Vukovics, 1982. = Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re. S. a. r.: Katona Tamás Budapest, 1982.
- Wysocki, 1993. = Józef Wysocki: Együtt a szabadságért 1848–1849. S. a. r.: Kovács István. Budapest, 1993.
- Zádor, 1964. = Zádor Mihály: Kaposvár. Budapest, 1964.
- Zakar, 1999. = Zakar Péter: A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben. Budapest, 1999.

Közgyűjtemények

HL = Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi
Levéltár, Budapest
KA = Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien
MNL BAZML = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára,
Miskolc
MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
MNL SML = Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, Kaposvár
MNL VML = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém
MNL ZML = Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg

Levéltári irategyűttesek

AFA = Alte Feldakten
Det.K. = Detail Kanzlei
GK i. A = Generalkommando in Agram
Ha. u. H. = Hauptarmee unter Haynau
HL Absz. ZGK = HL Absolutizismuskori iratok. A zágrábi Generalkommando iratai
HL GK Präs. = HL Generalkommando. Präsidiale
HL VI. 14. = HL VI. 14. Az 1848/49-es Honvédegyletek Országos Egyesületének Köz-
ponti Választmánya iratai
HL VII. 203. = HL VII. 203. Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc iratai
HL VII. 203. 32. = HL VII. 203. Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc iratai.
32. segédkönyv. Befehls-Protocoll des 49. Honvéd Bataillons vom 13. Nov. 1848.
bis 3. Okt. 1849. (A 49. honvédzászlóalj parancskönyve)
II. Ak. u. Cs. = II. Armeekorps unter Csorich
KA KM Präs. = KA Kriegsministerium. Präsidiale
Kr.–sl. AK. u. D. = KA AFA Kroatisch–slovenisches Armeekorps unter Dahlen
1848–1849
Kr.–sl. AK. u. J. = KA AFA Kroatisch–slovenisches Armeekorps unter Jellachich
MNL BAZML IV. 602. a. = MNL BAZML IV. 602. a. Farkassányi Sámuel kormány-
biztosi iratai,
MNL OL H 103. = MNL OL H 103. Csány László kormánybiztosi iratai
MNL OL H 108. = MNL OL H 108. Noszlopy Gáspár kormánybiztos iratai
MNL OL H 115. = MNL OL H 115. Görgei Artúr tábornok iratai
MNL OL H 13. = MNL OL H 13. Belügyminisztérium, Országlati osztály
MNL OL H 2. KPA = MNL OL H 2. Általános iratok. Kossuth Polizei Akten
MNL OL H 2. OHB = MNL OL H 2. Általános iratok. Országos Honvédelmi Bizott-
mány iratai
MNL OL H 75. = MNL OL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok
MNL OL H 81. = MNL OL H 81. HM Újoncozási és pótlovazási osztály
MNL OL H 88. = MNL OL H 88. Aradi iratok
MNL OL H 92. = MNL OL H 92. Országos Nemzetőri Haditanács. Közösén kezelt
általános iratok
MNL OL K 150. = MNL OL K 150. Belügyminisztérium. Általános iratok
MNL OL P 295. = MNL OL P 295. A Görgey család levéltára
MNL OL P 838. = MNL OL P 838. A Vittnyédy család levéltára

MNL OL R 306. = MNL OL R 306. Katonai iratok. 18. csomó. Az 56. honvédszászlóalj 4. százada parancskönyvének töredéke
 MNL SML IV. 101. a. = MNL SML IV. 101. a. Somogy Vármegye Közigazgatási Bizottmányának iratai. Jegyzőkönyv
 MNL SML IV. 1402. = MNL SML IV. 1402. Kaposvár Város Törvényhatósági Bizottságának iratai
 MNL SML IV. 1403. = MNL SML IV. 1403. Kaposvár Város Polgármesteri Hivatalának iratai
 MNL SML IV. 446. = MNL SML IV. 446. Somogy Vármegye Népszámlálási Bizottságának iratai
 MNL SML V. 71. = MNL SML V. 71. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város Képviselőtestületi üléseinek jegyzőkönyvei
 MNL SML V. 72. = MNL SML V. 72. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város tanácsülési jegyzőkönyvei
 MNL SML V. 73. = MNL SML V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai
 MNL SML XV. 1. c. = MNL SML XV. 1. c. Kataszteri térképek
 MNL SML XV. 2. = MNL SML XV. 2. Somogy megye kataszteri iratainak gyűjteménye
 MNL SML XV. 23. = MNL SML XV. 23. Fontes Kaposvariensis
 MNL SML XV. 25. = MNL SML XV. 25. Kiállítási iratok gyűjteménye
 MNL SML XXIII. 516. = MNL SML XXIII. 516. Kaposvár Városi Tanács iratai (üléssjegyzőkönyvek)
 MNL SML XXXIII. 1. = MNL SML XXXIII. 1. Somogy megyei állami anyakönyvek másodpéldányainak levéltári gyűjteménye
 MNL SML XXXVII. 1. a. = MNL SML XXXVII. 1. a. Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzatának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek és előterjesztések
 MNL VML IV. 101. b. = MNL VML IV. 101. b. Állandó Bizottmányi iratok
 MNL ZML IV. 402. = MNL ZML IV. 402. Zala Vármegye Bizottmányának iratai

Néhány egyéb rövidítés

d. = doboz
 d. sz. = dátum szerint
 p. = pagina
 t. = tétel

* * *

A jegyzékbe nem kerültek bele az ez után következő, itt *Somogy megye 1848/49-es honvéd alakulatai és a honvédsereg Somogy megyében született tisztjei* címmel megadott összeállításban szereplő hivatkozások. Utóbbi publikáció szövege, valamint formai, stilisztikai és helyesírási megjelenítése az elejétől a végéig a szerző kívánságának megfelelően történt ilyen módon. Jelen formájában sem szerkesztésen, sem olvasószerkesztésen nem esett át, ezért többek között a benne szereplő személy- és helynevek, az alakulatok nevei stb., valamint a jelzetelések számos esetben eltérnek a kötet tanulmányaiban, forrásközléseiben egységesítettekétől. – A Szerk.

SOMOGY MEGYE 1848/49-ES HONVÉD ALAKULATAI ÉS A HONVÉDSEREG SOMOGY MEGYÉBEN SZÜLETETT TISZTJEI

BONA GÁBOR

1. A Somogy megyében alakult honvédcsoportok

Az 1848/49-es szabadságharc során Somogy megye mintegy 5 ezer katonát állított ki a honvédsereg számára. (A megye nemzetőrségéről, annak szerepéről itt nem szólnak.)

Azt, hogy honnan is jött össze ez a létszám, a honvédsereg szervezésének általános történetéből tudhatjuk meg. A megye által kiállított honvédő alakulatok azokkal az intézkedésekkel függöttek össze, amelyeket országos viszonylatban gróf Batthyány Lajos miniszterelnök, majd 1848 októberétől az őt felváltó új kormány, az Országos Honvédelmi Bizottmány – Kossuth Lajos vezetésével – adott ki a honvédsereg szervezését illetően.

A honvédsereg szervezésének első etapját a miniszterelnök 1848. május közepén kiadott rendelkezése jelentette, mely – az országgyűlés döntése alapján – 10 önkéntesekből szervezendő zászlóalj felállítását rendelte el. Ennek értelmében a 8., Pécs központtal alakuló zászlóaljnak Baranya, Somogy és Tolna megye önkénteseiből kellett megszerveződnie.

A fenti rendelkezés alapján Somogy megyében (Kaposváron) május 28-án vette kezdetét az önkéntesek toborzása. Eredményeként június végéig 105 fő állt be itt, akik azután Pécsre kerültek. (Szeptember végéig további 23-an vonult be honvédek az említett zászlóalj kaposvári hadfogadó állomásához, akiket szintén a 8. zászlóaljhoz osztották be.)

A Somogy megye által kiállított első honvédek tehát a 8. honvédzászlóalj történetéhez kötődnek. A zászlóalj tevékenysége részleteiben még feltáratlan. Története dióhéjban a következő. A július 31.-én 770 főt, augusztus 10-én 814 főt számláló alakulat augusztus 14-én indult el Pécsről a bács-bánsági hadszíntérre. Ettől kezdve a szabadságharc végéig a délvidéki magyar seregben – a bácskai, 1849 tavaszán IV. hadtest hadrendi számot kapott seregtestben – szolgált. Részt vett a szerb felkelők, majd a szerb- és császári csapatok elleni harcokban, Szeged 1849. január – februári védelmében, valamint Perczel Mór tábornok március végén megindított ellentámadásában, amely május közepére a Délvidék felszabadításával zárult. A zászlóalj „fekete napja” 1849. június 7.-e lett, amikor is a kátyi/kácsi csatában Jelacic többszörös túlerőben lévő csapatai súlyos vereséget mértek Perczel tábornok hadtestére. A csata végeztével ugyanis a 8. honvédzászlóalj volt az – egy másik alakulattal karöltve – mely vállalta a menekülő magyar hadtest utóvédjének szerepét. A zászlóalj négyosztag formálva sortűzeivel megállította a magyar sereget üldöző, azt teljes felmorzsolással fenyegető császári lovasság támadását. Az időközben előre vont császári tüzérség azonban súlyos veszteségeket okozott az összetömrült honvédek soraiban.¹

1 A zászlóalj szervezésére, hadszíntérre küldésig tartó történetére: Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédsereg szervezése 1849 nyarán. Bp. 1973. 249., 261., 264., 302-303., 307., 322-323., későbbi történetére: Busbach Péter: Egy viharos emberöltő I-II., Bp. 1891., (visszaemlékezés), ill. parancsnokának Barcza Boldizsár őrnagynak az aradi hadbírótság előtt tett vallomása (HM HIM HL: Aradi hadbírótság 113/5 2/302), továbbá: Olchváry: A magyar függetlenségi harc 1848-1849-ben a Délvidéken, Bp. é.n. 196-198. A zászlóaljhoz Somogy megyében beállt első 128 önkéntes – annotált – névsora a MNL SML IV. 103. b. Honvédállítási lajstromok. 1365. sz. Beavatási Jegyző könyv a Honvéd 8ik zászlóaljhoz Somogy Megye részére, 1848. cím alatt található.

A honvédsereg szaporításának második fázisa 1848 augusztusához kötődik. Ekkor – augusztus 13-án – Batthyány miniszterelnök újabb rendeletet adott ki, amelynek tárgya „önkéntes mozgó nemzetőrségi alakulatok” felállítása volt. Ennek értelmében Somogy megye is kiállított egy kb. 400 főnyi zászlóaljat, amely szeptember 20. és 23. között Tallián Károly őrnagy vezetésével Székesfehérvár körzetében csatlakozott Kosztolányi Mór őrnagynak, a Dunántúlon alakult önkéntes nemzetőri csapatok parancsnokának a dandárjához. Ennek kötelékében részt vett a Jellačić elleni szeptember 29-i pákozdi, majd az október 30-i schwechati csatában. Október végén, november elején a zászlóalj Somogy megyei újoncokból 668 főnyi kiegészítést kapott a parnorfí táborban. Novemberben – több más megyében szervezett önkéntes nemzetőri alakulathoz hasonlóan – a somogyi zászlóalj is honvéddé alakult és a 46. zászlóalj sorszámmal kapta. Ekkor létszáma 924 fő volt: 21 tisztből, valamint 903 közvitézből, ill. altisztből állt. A zászlóalj december végéig Görgei tábornok feldunai seregében, majd ezt követően a komáromi várórség kötelékében szolgált, a vár 1849. október elején történt feladásáig.²

A következő két, szintén Somogy megyei alakulat a 60. és a 61. honvédzászlóalj volt. Ezek szervezése az országgyűlés augusztus 23-án elfogadott katonaaállítási törvényén alapult, melynek értelmében az ország minden egyes törvényhatóságának – megyéjének, kerületének, illetve városának – 127 lakosonként 2 újoncot kellett kiállítania. A törvény életbeléptetéséhez az uralkodó, V. Ferdinánd jóváhagyása kellett volna – ami azonban elmaradt. Így Batthyány miniszterelnöknek Jelacic szeptember 11-én bekövetkezett támadását követően nem maradt más választása, minthogy a „törvényes formákat” átlépve szeptember második felében életbe léptesse az említett törvényt. Ennek alapján Somogy megyében is megkezdődött a megyére első etapban kivetett kontinges – 3537 újonc – kiállítása, a katonaköteles, 18, 19, 20 és 21 éves korosztályok összeírása, majd sorozása révén. Nehezítette viszont a helyzetet, hogy a megye – Jelacic várható támadására tekintettel – lényegében már július óta hadi állapotban állt: a Dráva vonalának őrzésére mozgósított nemzetőr zászlóaljai, azok időnkénti felváltására, valamint a már említett Somogy megyei önkéntes nemzetőr-zászlóalj szervezésére kellett figyelmét és energiáit fordítania. Nem csoda tehát, hogy az említett két zászlóalj csak 1848. november végére alakult meg. Ekkor Perczel Mór tábornok drávai hadtestéhez nyertek beosztást. Ám a két alakulat fegyverzettel és katonai felszereléssel még ekkor sem rendelkezett, így a császáriak december közepén bekövetkezett általános támadását követően Perczel tábornok hadtestének többi – még szintén fegyvertelen – alakulatával együtt Pestre küldte őket. A két zászlóalj részben itt, részben pedig 1849. január első napjaiban már a Tiszántúlon jutott a szükséges felszereléshez, azaz került bevezethető állapotba. Itt, Törökszentmiklóson, ill. Karcagon visszacsatlakoztak Perczel tábornoknak a Drávától – Nagykanizsától – ide érkezett, s a „Központi Mozgó Sereg” nevet felvett hadtestéhez. Az említett sereg 1849. január 17.-én Karcagon kelt hadrendjében a 60. zászlóalj – Tassy László őrnagy vezetésével – 1147 fővel, míg a Csúzy Pál őrnagy parancsnokolta 61. 1280 fővel szerepel.³ Mivel e

2 A zászlóalj részletes történetének feldolgozása jelen tanulmánykötetben olvasható. Megalakulására: vizeki Tallián Károly életrajza, valamint „Gyermekei számára írott emlékiratai” (ld. alább), továbbá: Bona Gábor: A komáromi várórség csapatai és tisztikara 1849.január – április in Komárom a szabadságharcba 1848-49, Válogatás a Komáromi Napok történész konferenciáinak előadásaiból 1992-2016. Komárom, 2016. 14-15., Andrassy Antal: Noszlopy Gáspár (1820-1853) Somogyi Almanach 43-44. szám, Kaposvár 1987. 57. (A továbbiakban: Andrassy 1987.)

3 A Perczel hadtest Sekulits (Szekulits) István őrnagy vezette fegyvertelen részének visszavonulására: Hermann Róbert: A honvesztéstől a honmentésig Perczel Mór tél hadjárata, 1848. december 14. – 1849. január 27., Bp., 2015. 40-46., A 60. és 61. honvédzászlóalj létszámára: HM HIM HL: 1848-1849-es gyűjtemény 9. doboz 447.

tanulmánykötet tartalmazza az említett két honvédszászlóalj történetét, erre most nem térünk ki.

1848. december közepét, a császári csapatok említett Magyarország elleni általános támadását követően Kossuth népfelkelésre szólította fel a Dunántúl népet, s annak szervezésére többek is megbízást kaptak. Ilyen felhatalmazást kapott Nemegyei Bódog őrnagy is, akinek eredeti feladata az lett volna, hogy a Bakony erdőségére támaszkodva támogassa Görgei tábornoknak az ausztriai határról visszavonuló feldunai seregét az előrenyomuló császári fősereggel szemben. 1849. január 9-én a nevezett őrnagy azonban azt az újabb utasítást kapta, hogy csapataival vonuljon a magyar kézen lévő eszéki vár – melynek körülzárását a császári csapatok már megkezdték – felmentésére. Nemegyei Veszprémben állomásozó csapatával 1849. január 10-én kelt át a Balatonon, s Somogy megyébe érkezve itt vette magához a Kossuth felhívása nyomán a Somogy megyében alakult önkéntes századot, melyet Kozma Sándor százados, a kiegyezés utáni neves jogász és kuriai bíró vezetett. E század történetére csak közvetett adatok állnak a rendelkezésünkre. Nemegyei csapataival (kb. 2500 fő és 3 löveg) a parancs ellenére Eszék felmentése helyett Zomborba, majd azt feladva – ahol a szerb felkelők tömegmészárlást végeztek a magyar lakosság körében – Szabadkára vonult vissza, mire letartóztatták. Önkéntesekből álló seregből pedig honvédszászlóaljakat szervezték. Ebből lett a (második) 7., valamint a (második) 41., továbbá egy harmadik, az 1849 június végén 128. sorszámmal kapott honvédszászlóalj. (Az eredeti 7., valamint 41. honvédszászlóalj a lipótvári vár, ill. az eszéki erőd 1849 februári feladáskor ugyanis fogságba esett.) Ezen új zászlóaljak valamelyikéhez kerülhetett a Somogy megyei önkéntes század is. Továbbá: minden bizonnyal ez a század adta azt a 36 főt, akiknek élén Noszlopy Gáspár a Kossuth által adott felhatalmazás, ill. Perczel Mór tábornok április 6.-án kelt megbízása alapján megindult Somogy megyébe népfelkelés szervezése céljából, a magyar sereg tervbe vett dunántúli hadjáratát segítő. ⁴

És máris itt vagyunk a magyar szabadságharc egy párját ritkító néptribunusánál, Noszlopy Gáspárnál. Mivel e kötetben szintén egy önálló tanulmány szól szerepéről, itt csupán Noszlopynak a honvédsereg szaporítását illető Somogy megyei tevékenységéről szólunk. A Somogy megyét – Kaposvárt és Szigetvárt – megszálló császári helyőrségek tömeges népfelkelés révén történt kiűzését követően Noszlopy ugyanis 882 újoncot állított ki és küldött 1849 júniusában a megyéből az akkor alakuló honvédszászlóaljak kiegészítésére Szabadkára, valamint május-június-július folyamán a megye védelmére is egy hasonló létszámú reguláris alakulatot szervezett, amely június 29-én a 127. honvédszászlóalj besorolást kapta. ⁵ (Ennek az alakulatnak a története szintén a jelen kötetbe olvasható.)

Ezen túlmenően – a megye nemzetőrségének és népfelkelésének reorganizálását nem számítva – Noszlopy érdeme volt egy önkéntes lovasszázad megszervezése is. Ez a század Blasintits Ferenc őrmester, ill. László János százados vezetésével (életrajzukat ld. alább) 1849. július 16.-án „huszáros” rajtaütésével Nagykanizsa időleges feladására kényszerített a várost megszálló császári csapatokat, s, mint Noszlopy seregének része, a 127. honvédszászlóaljhoz hasonlóan augusztus második felében csatlakozott Klapka

4 Nemegyei Bódog (1826-1904.) életrajzára, megbízására és tevékenységére: Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban, II. köt., Miskolc, 2015. 444-445., ill. Hermann Róbert: A Mednyánszky-szabadsapat és a pápai vértanúk in Acta Musei Papensis Pápai Múzeumi Értesítő 13., Pápa 2010. 282-285., a Somogy megyei önkéntes századra: Kozma Sándor százados életrajza (ld. alább), Noszlopy kíséretére: Andrassy 1987. 63.

5 Andrassy 1987. 78., 89-91., 102., 106., 115-116.

tábornok komáromi várórségéhez. Itt a 14. (Lehel vezér nevét viselő) huszárezredbe beosztva lettek „reguláris honvéd huszárok”.⁶

Ugyancsak Noszlopy tevékenysége nyomán szerveződött Somogy megyében egy önkéntes vadászszázad, amely Mittenhuber Ferenc százados (ld. alább) vezetésével augusztus 22-én Noszlopy csapataival szintén bevonult a komáromi várórséghez.⁷

A somogyi honvédő haderő szervezésének egy érdekes színfoltja derül ki végül Noszlopy Gáspárnak egy 1849. július 23-án kelt jelentéséből: mi szerint Rottkai Pál kovácsmesternek (ld. alább, a hadnagyok között) sikerült egy hat-fontos ágyút öntenie. – „Holnapra fel leend szerelve ...a próbálövést megfogjuk tenni, nem tudom mit fog érni, a külső kinézése a legszebb .. a likja is igen egyenes, sima”. Majd „hat fontos Kaposvárott jól sikerült öntéssel készített ágyúm felszerelve van’ – ír Noszlopy két nappal később kollégájának, Csertán Sándor Zala megyei kormánybiztosnak.⁸

Noszlopyt július végén egy 10 ezres császári hadtest támadása Somogy megye feladására kényszerítette. Ekkor fent említett reguláris csapataival előbb Tolna, majd Veszprém megyébe vonult. Az útközben hozzá csatlakozott Fejér, Tolna, Vas és Zala megyei önkéntesekkel tábora 3000 fő fölé nőtt. A világosi fegyverletétel hírére csapatait itt augusztus 19-én átadta Mednyánszky Sándor őrnagynak, aki dandárával augusztus 22-én bevonult Komáromba, Klapka György tábornok várórségének megerősítésére. Eként Somogy megye 1848/49-es honvédeinek nagy többsége 1849. október 2-4-én fejezte be a szabadságharcot, az említett vár feladásakor. (A négy Somogy megyében alakult honvéddzázalól: a 46., 60., 61. és 127. katonái a vár kapitulációs egyezménye alapján mentesültek a felelősségre vonás alól – szabadon hazatérhettek.)

2. A honvédsereg somogyi születésű (illetőségű) tisztjei

A szabadságharc folyamán az ország mintegy 200 ezer honvédet állított ki a honvédsereg számára. A honvédsereg 1849. július közepén érte el legmagasabb létszámát, amely meghaladta a 170 ezer főt. (A különbözetet az addig, vagy azt követően elesettek, betegségben – elsősorban a kitört kolerajárvány következtében – elhaltak, sebesülés, vagy más okok alapján szolgálatképtelenné váltak, ill fogságba esettek száma magyarázza.)

A honvédsereg kinevezett tisztikarának létszáma mintegy 12 ezer főre rúgott 1848/49-ben – amelyből azonban le kell számítanunk azt a kb. 800 tisztet, akik a szabadságharc különböző válság periódusaiban – 1848. október – novemberében, a Béccsel történt szakítást követően, valamint 1848 decembere, ill. 1849 januárja folyamán, a császária had Magyarország ellen indított sikeres támadása idején – elhagyták a honvédsereget.

A kinevezett honvédtisztek közel 2 százaléka Somogy megyéből származott. Szám szerint 3 ezredes, 8 őrnagy, 52 százados (a 4 honvéd főorvost is ide számítva), valamint – nem végleges adatok szerint – 117 főhadnagy és hadnagy. (Utóbbiak között szerepel a 2 gyógyszerész hadnagy, valamint olyan 26 fő is, akiknek születési helyét nem ismerjük, de akikre vonatkozóan számos adat arra utal, hogy Somogy megyében látták meg a napvilágot. Az őrnagyok közé bevettük Noszlopy Gáspárt is, jölehet ő „csak” a

6 Andrassy 1987. 91., 95., 106. és 115-116., továbbá Nagykanizsa és környéke 1848-1849-ben Okmánytár (S.a.r. Hermann Róbert és Molnár András) Nagykanizsa 2000., II. köt. 185-186., 189-191., 193-194.

7 Andrassy 1987. 89., 91., 106. és 115-116., továbbá MNL MOL: Noszlopy Gyűjtemény 3. csomó, passzim

8 Andrassy, 1987. 98., 99., 101.

nemzetőrségnél volt őrnagy, mivel honvéd csapatok felett parancsnokolt.) Kinevezésük, részvételük a szabadságharcban a honvédsereg szervezésével függött össze.

Amint már említettük a honvédsereg története 1848 májusában kezdődött, az első tíz zászlóalj felállításával. A Pécsen alakuló 8. zászlóaljnál ekkor lett százados a Somogy megyei születésű Igmándy Sándor és Kürthy István császári-királyi (a továbbiakban cs. kir.) főhadnagy, valamint hadnagy br. Majthényi István cs. kir. „hadfi” – azaz tisztjelölt. S ekkor álltak be „önkéntes közvitéznek” ide azok a somogyi születésűek, akik a szabadságharc későbbi folyamán tisztek lettek: Bárány Elek, Bezeredy Pál, Györki Lajos, Kacs Kovács János, Körmendy Károly, Polányi József, Rózsa József, Sárközy Dénes, Skerlecz Károly, Svastich István, Szobovits Ignác és Türk Zsigmond.

Ugyanekkor a többi alakuló zászlóaljhoz is álltak be somogyiak, akik később tiszti rangot értek el. Így a Pesten szervezett 1. és 2. zászlóaljhoz Fejér József, Hertelendy Imre, Mérey Gyula, Mérey Pál, Ódor József és Várszeghy Ignác, a Győrben alakuló 5. zászlóaljhoz Németh György cs. kir. őrzetű, valamint a veszprémi 6. zászlóaljnál kezdte ekkor pályafutását önkéntesként Eőry Károly, aki századosi rendfokozatban, továbbá Magassy Rudolf, aki hadnagyként fejezte be a szabadságharcot. S százados lett a Debrecenben alakult 10. zászlóaljnál Tóth Ágoston cs. kir. alszázados, a későbbi honvéd ezredes.

Az augusztus-szeptember folyamán felállt Somogy megyei önkéntes nemzetőr-zászlóalj, ill. az ebből lett 46. honvédzászlóalj tisztjeinek zöme Somogy megye nemesi közbirtokos, egyben pedig többnyire közhivatalt viselt családjaiból került ki. (Katonai előképzettség hiányában nekik „menet közben” – vagyis a szabadságharc folyamán – kellett a tiszti beosztáshoz szükséges szakismereteket elsajátítaniuk.)

A 60. és 61. honvédzászlóalj tisztikarának december közepén történt kinevezések a hadügyminisztériumot ugyan továbbra is a szakmai szempontok vezették, csak hogy addigra már kevés egykori – aktív, kilépett, vagy nyugalmazott cs. kir. tiszt – állt a rendelkezésére. Így, jobb híján a 60. zászlóalj parancsnoka az a Tassy (Thassy) László lett, aki 10 év katonai szolgálat után is csak hadfíként – tisztjelöltként – szerelt le a cs. kir. hadseregből. (Igaz, érdemei voltak, miután 1848 nyarán és őszén a Somogy megyei nemzetőrség századosként részt vett a drávai őrvonal őrzésében.) A 61. zászlóalj őrnagyává kinevezett Csúzy Pál is csak néhány havi „katonai” tapasztalattal rendelkezett a drávai határ védelme, illetve a 47. honvédzászlóalj századosaként, a korábban, a Nagykanizsa környékén vívott harcok eredményeként. A két zászlóalj tisztikarának kinevezése amúgy Perczel Mór tábornok felterjesztése alapján történt meg, aki – maga is Tolna megyei lévén – hadnaggyá, illetve főhadnaggyá közel 2/3 részben olyan Tolna megyeiket ajánlott, akik ekkor már hónapok óta részt vettek a délvidéki harcokban. A zászlóalj tisztjeinek további egyharmada viszont Somogy megyeiekből került ki, elősorban az 1848 nyarán a 8. honvédzászlóaljhoz beállt önkéntesekből.

Az 1849. május-június-július hónap folyamán Somogy megyében alakult 127. honvédzászlóalj tisztikarának nagy többségét viszont már Somogy megyei születésűek alkották. Részben az akkor már hónapok óta különböző alakulatoknál szolgáló somogyi illetőségű tisztek kerültek áthelyezésre ide, részben pedig a zászlóaljba beállt önkéntesek közül neveztek ki tiszteket.

Az 1848/49-es honvédsereg felső vezetésében a megyét végül is három törzstiszt képviselte. Igmándy Sándor ezredes, aki a bácskai (IV.) hadtest egyik hadosztályának parancsnoka volt, Tóth Ágoston ezredes, aki 1849 nyarán a Délvidéki hadsereg (mely a IV., bácskai és az V., bánági hadtestből, valamint Bem tábornok Temesi Bánságban hagyott hadosztályából állt) vezérkari főnöke lett, végül Kürthy István ezredes, a Hajdúságban alakult 17. Bocsikai huszárezred utolsó parancsnoka. Kiemelkedő tevékenységet fejtett ki továbbá Noszlopy Gáspár nemzetőr őrnagy és kormánybiztos,

aki 1849. május elején tömeges népfelkelést támasztva megtisztította Somogy megyét az ott hátrahagyott császári csapatoktól, s azt az ellenség július végi nagy túlerejű támadásáig megvédte, valamint több honvéd alakulatot szervezett.

A középszintű katonai vezetők közé számíthatjuk Barta András, Udvardy (I.) Péter és Weber János őrnagy-zászlóaljparancsnokokat, valamint Somssich János őrnagyot, aki 1849 nyarán Perczel Mór tábornok Közép-tiszai hadseregének vezérkari tisztjeként tevékenykedett. A Somogy megyei tisztek helytállását bizonyítja, hogy a különböző csatákban tanúsított személyes bátorságuk alapján tizen megkapták közülük a Magyar Katonai Érdemjel III. fokozatát („3. osztályát”) – ezt az amúgy ritkán osztogatott kitüntetést: így Igmándy Sándor és Tóth Ágoston ezredek, Udvardy Péter őrnagy, Bakó Farkas százados, továbbá Cserna István, Gaál Kristóf, Horváth Vendel, Nagy Mihály, Simony(i) György és Wittmann Antal hadnagyok illetve főhadnagyk.

S nem hagyható ki ebből a névsorból a bálványosi születésű László János sem, aki a Galíciában állomásozó cs. kir. 10. Vilmos (magyar) huszárezred tizedeseként 1848. októberében az alábbi szövegre eskette fel katonáit: „Mi magyar hű vitézek esküszünk a magyarok Istenére, hogy magyar hazánk védelmére utolsó csepp véréig készek vagyunk: elszánva azt mindenünk feláldozásával oltalmazni, mert az minket azon felszólítással hí, hogy aki őt megmenteni nem siet, az czudar, az nem magyar ...” Melyet követően László október 11-én 50 katonájával megszökött, és az útjukat elálló császári csapatokon átvágva magát Magyarországra érkezve csapatával csatlakozott a honvédsereghez.⁹

Végül név szerint meg kell emlékeznünk azokról a somogyi születésű tisztekről is, akik a szabadságharc során életüket áldozták. Így a komáromi csatában elesett Belányi Lajos századosról, Váczi Imre főhadnagyról, aki a peredi csatában halt hősi halált, valamint a kátyi csatában súlyos sebet kapott Skerlecz Károly hadnagyról, aki ezt követően valószínűleg szintén elhunyt. A szabadságharcot követő megtorlás során a honvédseregben szolgálatot vállalt egykori cs. kir. tiszteket hadbíróság elé állították. A somogyiak közül ez lett a sorsa Barta Andrásnak, akit halálra, ill. „kegyelemből” 12 évre, Kürthy Istvánnak, akit szintén előbb halálra, majd 14 évre, Tóth Ágostonnak: halál, ill. 18 év, Weber Józsefnek: 12 év, Zombat István: 14, ill. 4 év várfogságra ítélték. Tallián Endre százados 3 év várfogságot kapott – azonban amnesztiában részesült, csupán egykori cs. kir. tiszti rangjától fosztották meg.

Kivégezték viszont Noszlopy Gáspárt, jóllehet ennek elsődleges oka talán elsősorban nem is 1848/49-es szereplése, hanem későbbi, önkény-uralom ellenes szervezkedése volt.

A volt '48-as honvédtisztek – és honvédek – számára az általános büntetés a császári hadseregbe közlegényként történt besorozás volt. A somogyi honvédek és tisztek zöme viszont a komáromi várórség tagjaként tette a fegyvert, akik a megkötött kapitulációs egyezmény értelmében ettől mentesültek. Így csak az a 19 Somogy megyei születésű '48-as honvédtiszt lett „őfelsége katonája”, akik más honvéd alakulatokban szolgáltak. Közöttük volt Bárány Elek főhadnagy is, aki 1851-ben részt vett a császári hadseregbe besorozott volt honvédtisztek szervezkedésében. (Ezt az emigrációban lévő Kossuth irányította egy Pataki (Piringer) Mihály Mór nevű megbízottja – szintén volt honvédtiszt – révén. Kossuth ugyanis ekkor az olasz forradalmárokkal együtt arra készült, hogy 1852 tavaszán egyidejűleg felkelést robbantanak ki az osztrák kézen lévő Lombardiában, Velencében, valamint Magyarországon.) A besorozott honvédtisztek ehhez kapcsolódó szervezkedését azonban a császáriak felfedték, néhányukat kivégezték,

9 Rédvay István: Huszáraink hazatérése 1848-49-ben, Bp., 1941.

több tucat egykori honvédtisztet pedig hosszabb-rövidebb időre elítélték. Bárány Elek egykori főhadnagy 8 év „sáncfogságot” (kényszermunkát) kapott.

Más somogyiak emigráltak, mint pld. gróf Wratislaw Ede százados és Gál Sándor hadnagy – az előbbiből ezredes, az utóbbiból pedig százados lett az amerikai polgárháború során az északiak seregében –, míg a többiek visszatértek szabadságharc előtti foglalatosságukhoz.

Sorsukban az 1867-es kiegyezés hozott alapvető változást. A „minden el van felejtve” valóban működött, sőt ezt követően most már kimondottan előnyt jelentett egykori '48-as honvédtisztnak lenni. A közhangulat, a közvélemény tisztelettel tekintett rájuk, s a harmadik felelős magyar minisztérium – az Andrássy kormány – is támogatta érvényesülésüket. Somogy megyét illetően így lett a megye főszámvevője Igmándy Sándor, főjegyzője Sárközy Titusz, főszolgabírája Gosztonyi Lajos Hertelendy Miklós, Körmendy Károly, Svastits Károly, stb. Nem szólva Svastich (Svastics) Benőről, aki 1878-tól Zala megye alispánja, majd 1886-tól 1896-ig az említett megye főispánja volt.

Az 1868/69-ben megalakult magyar királyi honvédség ezredese lett Tóth Ágoston és Zombat István, őrnagy Udvardy Péter, stb.

Országgyűlési képviselő lett Kürthy István, Zombor város polgármestere, gróf Somssich Imre és Bessenyey Ernő A magyarországi lótenyésztés országos biztosa lett Kozma Ferenc, míg testvére, Sándor kúriai bíróként, ill. főügyészként fejezte be pályafutását.

A lexikonok a kulturális és tudományos élet XIX. század második felének szereplői sorában megemlékeznek továbbá Girókuty – 1848/49-ben még Pinczkéry néven honvéd százados – Ferencről, a Magyar Ipari és Mezőgazdasági Múzeum igazgatójáról, Xantusz Jánosról, a budapesti állatkert első igazgatójáról, stb.

A Somogy megyei honvédtisztek alábbi életrajzi adatai végül lehetőséget adtak egy társadalmi-szociológiai vizsgálat elvégzésére is. Ennek alapján az első kérdés az volt, hogy az akkor még a korabeli társadalmat kettéválasztó kategória – nemesek és nem nemesek – esetében hogyan alakult az arány. Erre, a 180 tiszten és 131 esetben tudjuk a választ, mi szerint közülük 104-en voltak nemesi születésűek – köztük 4 főnemessel –, míg 31 fő nem tartozott az előbbi kiváltságos osztályhoz. (A nemesi származású tisztekre az életrajzi adatokban a nemesi előnév kiírása, illetve annak hiányában a szövegben olvasható konkrét adat utal.)

Egy másik lehetőség szerinti kategorizálás az volt, hogy az 1848-as forradalom és szabadságharc kitörésekor milyen foglalkozást űztek a későbbi Somogy megyei honvédtisztek. Ezt 147 esetben ismerjük. E szerint – és ez meglepő adat, vagyis jóval eltér a honvédtisztek országos átlagától – 33 fő tanuló, ill. diák volt. S ha ehhez hozzá számítjuk a jurátos-joggyakornokat is – 16 fő –, akik csak imént végezték tanulmányaikat, megállapíthatjuk, hogy a Somogy megyei honvédtisztek közel negyed részét ők adták. A sorban a következő 22 földbirtokos/gazdálkodó, akiket 12 megyei, ill. városi hivatalnok, 11 ügyvéd, 7 mérnök, 7 uradalmi gazdatiszt, ill. alkalmazott követ. Az „egyebek” között 6 iparost és kereskedőt, 3-3-3 tanárt és orvost, valamint 2 református lelkészt, illetve gyógyszerészt találunk. A sort 12 aktív cs. kir. tiszt (2 százados, 5 főhadnagy és 5 hadnagy – az utóbbiak között van a bécsi magyar nemesi testőrségnél szolgáló Kozma Ferenc – valamint 10 cs. kir. altiszt és közbíró, továbbá két nyugalmazott cs. kir. főhadnagy zárja. Megjegyzendő, hogy az említett foglalkozási kategóriáknál számba vettek között 21-en szintén szolgáltak korábban a cs. kir. hadseregben. Ez azt jelenti, hogy a 180 Somogy megyei származású honvédtiszt közül végül is 46-an rendelkeztek valamilyen szintű katonai előképzettséggel.

Az előbbi adatokkal függ össze a honvédtisztek életkori összetétele. E szerint 32 – en 1848-ban még nem töltötték be a 20 életévüket (a legfiatalabbak az 1833-ban

született Gaál Sándor és Svastich Benő hadnagyok voltak). 85-en a 20 és 30 év közötti korosztályba tartoztak, 35-en a 31-40 évesek, heten pedig a 40 év felettiek voltak.

Vallási hovatartozás tekintetben a Somogy megyei tisztikar lényegében a megye tükörképe volt. Az ismert 147 eset szerint ugyanis 117 tiszt római katolikus, 19 fő református, 8 fő evangélikus vallású volt, négyen pedig izraeliták voltak.

Az 1848/49-es honvédsereg Somogy megyei születésű – az akkor még a megyéhez tartozó szigetvári járást is beszámítva – tisztjei, rendfokozatuk szerint felsorolva az alábbiak voltak. (Az egyes szócikkek hármastagolásúak. Az első rész az illető származási, családi adatait, előéletét, a középső szabadságharc alatti szereplését, végül a harmadik későbbi életének legfontosabb adatait tartalmazza. Dőlt betűvel azoknak a nevét jelöltük, akik „menet közben” elhagyták a honvédsereget. A kinevezéseknél, ill. előléptetéseknél szereplő dátum első fele arra vonatkozik, hogy azt a hadügyminisztérium mikor hagyta jóvá, zárójelbe tett része pedig azt jelenti, hogy az illető rendfokozata – s ezzel kapcsolatos fizetése – mikor lépett érvénybe.)

(A biográfiák személyenkénti hivatkozásai megtalálhatók A Rövidített hivatkozások és feloldásaik részben felsorolt Bona Gábor által jegyzett kiadványokban. A Szerk.)

Törzstisztek

Nemespani BARTA ANDRÁS (ENDRE)

Tapsony, 1819. szept. 21., r. katolikus. B. András uradalmi tisztartó és Srajner József fia. Az esztergomi bencés gimnáziumban tanul (1829/1831.). 1834-től közsítész, 1847-től alhadnagy, 1848. júl. 16-tól hadnagy a cs. kir. 19. Schwarzenberg nevet viselő (magyarországi sorozású) gyalogezredben. Felesége 1849-ben szentkirályszabadjai Rosos Laura lett (meghalt Bécsben, 1882-ben, Esztergomban temették el).

1848 nyarán ezrede 3. zászlóaljával részt vesz a szerb felkelők elleni délvidéki harcokban. Szept. 24 (okt. 1.) -től főhadnagy a 19. (Lőcsén alakuló) honvédszászlóaljban. Dec. 3 (1.) – től százados, alakulatával az említett hónap második felében csatlakozik a Galícia felől betört császári Schlik – hadtest ellen küzdő felső-tiszai hadtesthez. A téli, majd a tavaszi hadjárat idején az említett (Klapka György vezényelte I.) hadtest, ill. Görgei tábornok Fel-dunai hadseregének kötelékében szolgál alakulatával. Zászlóaljával a budai vár máj. 21-én történt visszafoglalását követően Budapest helyőrségét képezi, majd július elején bevonul Perczel Mór tábornok Duna-Tisza közén alakuló Közép-Tiszai hadseregéhez. Júl. (1.) – től őrnagy, alakulatának parancsnoka ui., majd a Szegednél összpontosított főszeregben. Az említett sereg egy részének Déván történt fegyverletételig (aug. 18.) szolgál.

1850. jan. 30-án a császári hadbíróság Aradon golyó általi halálra ítéli, melyet febr. 15-én tizenkét év várfogságra változtatnak. 1852. június közepén kegyelmet kap (a csehországi Josefstadtból szabadul). 1861-től Esztergom megye főlevéltárnoka, 1867-től haláláig az említett megye főszámvevője. Az Esztergom megyei '48-as Honvédegylet tagja volt. † Esztergom, 1888. ápr. 12.

Boldogasszonyfai IGMÁNDY SÁNDOR

Boldogasszonyfa, 1808. nov. 30. I. Emánuel közbirtokos, cs. kir. százados és Ottó Karolina fia. Magyar, r. katolikus. Nyugalmazott főhadnagy (1828-tól 1840-ig a cs. kir. 10. és 3. huszárezredben szolgált). Birtokán él. Nőten volt.

1848. jún. 13. százados lesz a 8. honvédszászlóaljnál. Pécssett szervezett alakulatával júliustól részt vesz a szerb felkelők elleni délvidéki harcokban. Nov. 28 (16.) – től őrnagy, zászlóaljának parancsnoka a bácskai hadtestnél. 1849 januárjától dandárparancsnok

a Délvidék feladása után Szegedet védő bácskai hadosztályban. Ápr. 1 (márc.16.) –től alezredes és hadosztályparancsnok az új bácskai (IV.) hadtestben. Közreműködik a Bácska és a Temesi Bánság felszabadításában (április-május). Később egy ideig a szegedi hadmegye parancsnoka. Állítása szerint júl. 19-én ezredessé léptették elő és kitüntették a Magyar Katonai Érdemjel 3. osztályával.

A szabadságharc után hosszabb ideig bujkál. 1867. Somogy megye főszámvevője, egyben pedig a megyében alakult '48-as honvédegylet elnöke lesz. † Kaposvár, 1877. júl. 13.

Fajkúrti és koltai KÜRTHY ISTVÁN

Lengyeltóti, 1820. aug. 2. K. Lajos földbirtokos, Komárom megye alispánja és br. Majthényi Bora fia. Magyar, r. katolikus. Gimnáziumot végez. 1837-től hadfi a cs. kir. 33. gyalogezredben, 1838/ 1843. a magyar nemesi testőrségnél szolgál Bécsben, majd hadnagy, 1846-tól főhadnagy az 1. dragonyosezredben. 1848. dec. 28- tól felesége jágószellői Greguss Mária (meghalt Kolta, 1899.), gyermektelen.

Jún. 19. századossá nevezik ki a Pécsen alakuló 8. honvéddzászlóaljhoz. Részt vesz a szerb felkelők elleni harcokban. Nov. 28 (16.) – től őrnagy, a Hajdúságban szerveződő 53., Bocskai nevét viselő honvéddzászlóalj parancsnoka. 1849. febr.16-án áthelyezik az ugyancsak itt alakuló 17. Bocskai huszárezredhez. Április közepén ezredének 640 főnyi négy századával beosztják a felső- magyarországi (IX.) hadtesthez. Június közepétől a Galíciából betört orosz főszereg ellen küzd (ill. huszáraival ő fedezi hadtestének visszavonulását a Kárpátoktól a Duna-Tisza közégig). Júl. 11. (16.) alezredessé léptetik elő. Júl. 21- től a Cegléd – Szolnok körzetében, Perczel Mór tábornok vezetése alatt alakult Közép-Tiszai hadsereg egyik lovas dandárjának a parancsnoka. A temesvári csata (aug. 9.) után Bem József tábornok Lugoson ezredessé nevezi ki. A szabadságharc végén Borosjenőn az oroszok előtt teszi le a fegyvert (aug. 20.). Ezt követően, az oroszoktól kapott – otthonába szóló – útlevelének felhasználásával csatlakozik a komáromi várőrséghez.

A vár feladása után ezért a császári hadbíróság halálra, ill. 14 év várfogságra ítéli (Pest, 1850. máj. 10., ill. 17.). A csehországi Josefstadtban és Komáromban raboskodik, 1857 januárjában kegyelmet kap. 1867. Zombor város polgármesterévé és országgyűlési képviselővé választják. Ekkor a Bács megyei, 1890-ben a Komárom megyei Honvédegylet tagja. † Kolta, 1898. okt. 27.

Noszlopi NOSZLOPY GÁSPÁR

Vrácsik (ma Újvárfalva), 1820. aug. 27., keresztelve: Csoknya, ma Mezőcsokonya aug. 31.), evangélikus. N. Antal földbirtokos, ügyvéd és szeniczei Bárány Júlianna fia. Jogot végez Pápán. 1843-tól királyi táblai jegyző, 1845. Pesten ügyvédi vizsgát tesz. 1846. a marcali járás alszolgabírája lesz. Nőtlen (haláláig).

1848. szeptember közepétől járásának népfelkelő parancsnoka. Szept. 26. felkelőivel Marcali határában lefegyverzi, ill. elfogja Jelacic seregének egyik utánpótlását szállító különítményét. A megyét megszálló császári csapatok elől 1849 januárjában Debrecenbe menekül. Márc.19. Kossuth (majd ápr. 6.- Perczel Mór tábornok) megbízza népfelkelés szervezésével Somogy megyében, a magyar sereg tervbe vett dél-dunántúli hadjáratát támogatandó. A tervbe vett hadművelet elmarad, de Noszlopy hazatérve megszervezi a népfelkelést. Eredményeként a Somogyban, Kaposváron és Szigetváron maradt császári helyőrségek április végén elhagyják a megyét. Kormánybiztosként újjászervezi a megye közigazgatását, valamint a nemzetőrségét. (Őrnagyi rangban annak főparancsnoka lesz.) A központilag kivetett 882 újonc kiállításával mellett egy új honvéddzászlóaljat (ez júl. 29. a 127. sorszámot kapja), valamint kétezer főnyi mozgó

nemzetőrséget alakít. ViSSzaveri a császáriak kisebb támadásait, melyek közül legjelentősebb barcsi győzelme (máj. 24.). Július végén Nugent tábornok 10 ezer főnyi császári hadtestének támadása Somogy megye feladására kényszeríti. Ugyanekkor Baranya, Somogy, Tolna és Zala megye teljhatalmú kormánybiztosává nevezik ki (júl. 31.). Csapataival Tolna és Fejér megyén át, az itt alakult újonc egységeket magához vonva Balatonfüredre, majd Veszprémbe vonul. Kb. 3500 főnyi csapatát aug. 19-át adja a komáromi várőrségnek, ő maga néhány kísérőjével a Bakonyba vonul, hogy gerillaharcot folytasson.

A császáriak vérdíjat tűznek ki fejére, illegalitásba vonul. 1850. ápr. 1. Tiszabőn elfogják, de sikerül megszöknie (máj.12.). Bekapcsolódik az ellenállásba, melyet a Makk – May féle szervezkedés felszámolása (1851 ősze) után is folytat. Egy gerilla csapatot szervez Kecskeméten és környékén. (A csapat néhány tagja egy császári érzelmű földbirtokos meggyilkolásával próbál céljaira pénzt szerezni, ebben azonban Noszlopy nem vett részt.) 1852. nov. 16. ismét elfogják, Bécsben kötél általi halálra ítélik és 1853. márc. 3. Pesten kivégezték.

Saárdi SOMSSICH JÁNOS

Sárd (ma Somogysárd), 1824. dec. 15., r. katolikus. S. Miklós földbirtokos, Somogy megye alispánja és Kajdacsy Jozefa fia. A bécsi hadmérnöki akadémián végez (1838/1843.), majd a magyar nemesi testőrségének tagja lesz Bécsben. 1848. máj. 1. hadnaggyá nevezik ki a (magyarországi sorozású) cs. kir. 3. Ferdinánd huszárezredhez. Nőtlen (haláláig).

Itthon állomásozó ezredével 1848 májusában a Batthyány-kormány főnnhatósága alá rendelik. Júliustól részt vesz a szerb felkelők elleni délvidéki harcokban, ennek során cs. kir. főhadnagy lesz (júl. 21.). Októberben ezredével csatlakozik a honvédsereghez. Továbbra is a délvidéki hadszíntéren szolgál, 1849. jan. 12 (1.) alszázados, jan. 14 (16.) századkapitány (századparancsnok) lesz ezredénél, ill. annak szegedi hadosztályhoz beosztott osztályánál. Március – május folyamán részese Perczel Mór tábornok bácskai (IV.) hadteste Bácska-Bánságot felszabadító hadjáratának. Máj. 25. áthelyezik az említett hadtest vezérkarához. Június közepén a Cegléd központtal szerveződő tartalék hadtesthez kerül. Júl. (1.) – től vezérkari őrnagy a Perczel Mór tábornok vezette Közép-Tiszai seregben.

A szabadságharc után bujkál, majd kimenekül. 1849 őszén Törökországban, 1850. Brüsszelben, 1854-től az Amerikai Egyesült Államokban él. † Jaksonville, Florida, 1855. dec. 9. (Hazahozott hamvai a somogysárdi r. katolikus templomban nyugszanak.)

Vizeki TALLIÁN KÁROLY

Ötvös (ma Ötvöskónyi), 1809., keresztelve: Nagyatád, szept. 6., r. katolikus. T. György földbirtokos és Boronkay Cecília fia. Nyugalmazott főhadnagy (1826-1847. a 6. varasd-szentgyörgyi határőrezredben szolgált), Kutason él. Felesége Bözör Mária lett.

1848 júniusában nemzetőr századossá választják. Az év nyarán a megye egyik mozgósított zászlóaljával a Dráva mentén kiépített őrvonalon részt vesz horvátországi határ őrzésében. Aug. 16 – től „ideiglenes” őrnagy az említett megye nemzetőrségénél, illetve a Somogy megyében alakuló önkéntes nemzetőrzászlóalj szervezője és parancsnoka Igalban. Szeptember közepén – emlékirata szerint 700, más adat szerint 400 emberével csatlakozik Kosztolányi Mór őrnagy önkéntes nemzetőrökből álló dandárjához, amelyben a ” 4. dunántúli önkéntes nemzetőrzászlóalj” elnevezést kapják. A pákozdi csatától kezdve részt vesznek a Jelačić elleni harcokban. Nov.11 (1.) honvéd őrnagy és az alakulatából szervezett 46. honvédzászlóalj parancsnoka lesz Görgei tábornok fel-dunai seregében. Dec.10. kérésére visszahelyezik a Somogy

megyei nemzetőrséghez. A császáriak Somogy megyébe történt bevonulását követően hadbíróság elé állítják, mely megfosztja rangjától és nyugdíjától, de szabadon engedik (Bécsújhely, 1849. márc. 21.). Májustól Somogy megye Noszlopy Gáspár általátal újjászervezett nemzetőrségének parancsnoka. Máj. 24. a barcsi útközetben megveri a megye elfoglalására küldött császári különítményt. A megye július végén bekövetkezett feladásáig szolgál.

1849 őszén Pesten ismét hadbíróság elé állítják, de ezúttal felmentő ítéletet kap, nyugdíját is visszakapja (okt. 31.). 1867. a Somogy megyei Honvédegylet tagja. † Pécs, 1884. márc. 15.

Tassi TASSY (THASSY) LÁSZLÓ

Nemesvid, 1799. máj. 12., r. katolikus. T. Mihály földbirtokos és Hátzky Anna fia. Volt hadfi (1818 – 1828. a cs. kir. 34., 53. és 61. gyalogezeredben szolgált), postamester Nemesviden.

1848 nyarától a Somogy megyei nemzetőrség századosa. Szeptember – októberben Perczel Mór tábornok seregében részt vesz a Dél-Dunántúl felszabadításában. Dec. 19 (1.) – től őrnagy, a 60. (Somogy megyében alakult) honvédszászlóalj parancsnoka Perczel tábornok drávai hadtestében, ill. 1849 januárjától az abból lett „Központi Mozgó Seregben”. 1849. febr. 6. betegségére való tekintettel elbocsátását kéri, febr. 11. leszerelik. Későbbi sorsát még nem sikerült feltárni.

Felsőszopori TÓTH ÁGOSTON

Marcali, 1812. okt. 28., r. katolikus. T. József uradalmi ügyész és Márton Johanna fia. A soproni gimnáziumban, 1827 – 1831. a bécsi hadmérnöki akadémián tanul. 1831-től zászlós, 1834-től hadnagy, 1840-től főhadnagy, 1848. ápr. 1-től alszázados a cs. kir. 34. Vilmos porosz herceg nevét viselő gyalogezered 1. zászlóaljánál Galíciában. 1847-ben felesége Emilia Scharinger lett (meghalt Sopron, 1921.), egy gyermek apja. 1848. máj. 28. áthelyezését kéri az alakuló honvédsereghez.

Aug. 16. századosná nevezik ki a 10. (debreceni) honvédszászlóaljhoz. Szept. 22 (okt.1.) őrnagylesz, a 31. zászlóalj parancsnoka és szervezője Szilágyssomlyón. Nov. 25. áthelyezik az erdélyi sereg vezérkarához. Dec. 23. kitünteti magát a dési útközetben, Bem tábornok alezredessé lépteti elő, majd egy dandárral Kolozsvár védelmét bízta rá. 1849. február végén közreműködik a Bukovinából betört császári csapatok kiszorításában. Ezredes és az erdélyi sereg Beszterce és környékén állomásozó hadosztályának a parancsnoka lesz (febr. 28.). Ápr. 8. kitüntetik a katonai érdemjel 3. osztályával. Május közepén Bem tábornok felmenti beosztásából (mivel Csány László erdélyi teljhatalmú kormánybiztos utasítására nem teljesítette a tábornok parancsát, hogy székelyeket telepítsen Beszterce – Naszód vidékére, valamint fenntartásait hangoztatta a császári sereg lengyel születésű hadifoglajaiból szerveződő erdélyi lengyel légiót illetően). Jún. 15-től a bácskai (IV.) hadtest parancsnoka, a hadtest újjászervezője Perczel Mór tábornok kátyi vereségét (jún.7.) követően. Júl. 3. a Vetter Antal altábornagy parancsnokolta Délvidéki sereg (mely a IV., bácskai, az V., bánási hadtestből, valamint az erdélyi – bánási hadosztályból áll) vezérkari főnöke lesz. A Jelacic felett aratott júl. 14-i kishegyesi győzelem haditervének kidolgozója. A világoi fegyverletételnél esik fogságba.

Aradon kötél általi halálra (1849. nov. 15.), ill. 18 év várfogságra (nov. 27.) ítélik. Olmützben raboskodik, fogolytársairól mintegy száz portrét készít (ezek egy része ma a MNM Történeti Képcsarnokában található). 1856. júl. 12. kegyelmet kap. Ezt követően uradalmi gazdatiszt, majd Zala megye főmérnöke, ill. a keszthelyi gazdasági főiskola tanára. 1867. a Pest városi Honvédegylet tagja. A kiegyezés után főmérnök és a tér-

képészeti osztály vezetője lesz a közlekedésügyi minisztériumban. A modern magyar térképészet egyik úttörője. 1871. a MTA levelező tagjává választják. 1873. nyugalomba vonul. (1869 – 1877. szabadságolt állományú ezredes volt a Magyar Királyi Honvédségnél.) † Graz, 1889. jún. 9. (Hamvai a soproni Szt. Mihály temetőben nyugszanak.)

UDVARDI (később UDWARDY, 1848-ig IMHOFF) PÉTER

Tapsony, 1827. márc. 4. Nemes, r. katolikus. I. György uradalmi gazdatiszt és Richter Anna fia. 1841-1845. a belovari katonaiskolán tanul (e minőségében hadfi a 6. varasd-szentgyörgyi határőrezredben). Tanulmányait a pesti egyetem mérnök karán fejezi be. Mérnök-gyakornok Bars megyében. Nőtlen. (Felesége 1860-ban nádosai T(e)rsztyánszky Berta lett, meghalt Pozsony, 1888.)

1848. okt. 19 (16.) hadnagy, dec. 17 (16.) főhadnagy lesz a Bars megyében szervezett 17. honvédzászlóaljnál. December közepétől a felső-tiszai (későbbi I.) hadtestben szolgál, részt vesz a császári Schlik – hadtest elleni harcokban. 1849. márc. 24 (16.) – től százados, alakulatával az I. hadtest, ill. Görgei tábornok Feldunai seregének kötelékében végig küzdi a tavaszi és a nyári hadjáratot. Májustól a világosi fegyverletételig alakulatának parancsnoka, végül őrnagya. Nagysándor József tábornok, hadtestének parancsnoka a Magyar Katonai Érdemjel 3. osztályára terjesztette fel (jún. 12.).

A szabadságharc után egy ideig bujkál (többek között Madách Imrénél Csesztvén). Később mérnök. 1867. Nógrád megye főmérnökévé választják. 1869. őrnagyként reaktíválják a magyar királyi honvédséghez, 1875. nyugalmazzák. 1867. és 1890. a Nógrád megyei Honvédegylet tagja volt. † Balassagyarmat, 1903. febr. 21.

WEBER JÁNOS

Kaposvár, 1803. nov. 19. W. Illés és Grüner Anna fia. Polgári születésű, r. katolikus. Jogot végez Pozsonyban. 1825-től hadfi, 1831-től zászlós, folyamatosan szolgálva 1845-től alszázados, 1848. ápr. 27- től főszázados a 37. (magyarországi sorozású, Máriássy András tábornaszernagy nevét viselő) gyalogezredben. Nőtlen. (Felesége később Schreiner Janka lett.)

Ezrede 3. zászlóaljával 1848 nyarán a bánsági szerb felkelők ellen harcol, októberben alakulatával csatlakozik a honvédsereghez. Novemberben ezrede főhadfogadó (toborzó) állomásának parancsnoka lesz Nagyváradon. Dec. 5. korábbi alakulatának parancsnoka lesz a bánsági hadtest nagybecskereki hadosztályánál. 1849. jan. 19. (16.)-tól őrnagy és az erdélyi érchegységi román felkelőkkel szemben létesített tábor parancsnoka a Bihar megyei Belényesen, ill. Vaskohon. Később ismét előbbi ászlóját vezeti az erdélyi seregében. Márc. 26. Bem tábornok kinevezi a 14. (első székely) határőrezred 2. zászlóaljának (mely később a 77. honvédzászlóalj lett) parancsnokává. Április – májusban részese Bem Temesközt (a Temesi Bánságot) felszabadító hadjáratának. Máj. 27- től betegszabadságon tartózkodik. Júl. 15- től a szegedi, majd az Arad városi térparancsnokságon szolgál, a világosi fegyverletételig.

A szabadságharc után a császári hadbíróság Aradon 12 év várfogságra ítéli (1850. jan. 18., ill. ápr. 8.). Kufsteinben raboskodik, 1852. jún. 16. kegyelmet kap. 1868. írnok Szeged városánál, a Szeged városi Honvédegylet tagja. † Szeged, 1869. dec. 2.

Zombatfalvi ZOMBAT ISTVÁN

Mozsgó, 1825. dec. 18., r. katolikus (református?) Z. Ferenc földbirtokos, uradalmi igazgató és Stranszky Jozefa fia. Iskolai tanulmányait a kaposvári gimnáziumban fejezi be (1840.) 1841-től hadfi, 1848. ápr. 7-től alhadnagy a cs. kir. 33. Gyulay gyalogezredben. Máj. 31. az itáliai hadszíntéren megsebesül, hadnaggyá léptetik elő és ezrede Magyarországon állomásozó 3. zászlóaljához vezénylik. A szabadságharc alatt

nősül, felesége Győzei Ida. (Később Grosz Emília lett a felesége, aki Veszprémben hunyt el 1912-ben.)

Augusztusától segédtiszt a nemzetőrség szervezésével megbízott Országos Nemzetőri Haditanács egyik vezetője, Nádossy Sándor mellett. Okt. 15. (1.) honvéd főhadnagyi rangban felügyelő tiszt lesz az Országos Fegyvertárnál Budán. Nov. 25. (16.) – től százados és az Országos Fegyvergyár parancsnoka ui..1849. január elején, a főváros feladásakor intézményével áttelepül Debrecenbe. Innen május végén visszatérnek a fővárosba. Július elején Szegedre, végül pedig Aradra költöznek. A világosi fegyverletétel előtt (aug.1.-jével) őrnaggyá léptetik elő.

A császári hadbíróság Aradon 14 év (1850. jan. 19.), ill. „kegyelemből” 4 év várfogságra (febr. 25.) ítéli. 1851 decemberében kegyelmet kap. Később telekkönyvi hivatalnok Veszprém megyénél, majd Győr város telekkönyvi igazgatója. 1867. a Veszprém megyei Honvédegylet alelnökévé választják. 1869. őrnagyként reaktiválják a magyar királyi honvédséghez. 1870. alezredes, 1874. ezredes lesz., 1877. nyugalmazzák. Az Erdélyi Múzeum Egyesület és a Székesfehérvári Történeti és Régészeti Társaság alapító tagja volt. † Veszprém, 1883. júl. 15.

Századosok

Dávodi BAKÓ FARKAS

Istváni, 1826. máj. 16., r. katolikus. B. Farkas szolgabíró és Balaskó Mária fia. 1844-től hadfi az 1. (Ferdinánd császár nevét viselő) magyarországi kiállítású „Császár” huszárezredben. Nőtlen.

1848 júniusától a magyar kormány alá rendelt ezredével a délvidéki szerb felkelők ellen harcol, augusztusban cs. kir. hadnaggyá léptetik elő. Októberben ezredével besorol a honvédseregbe. 1849. jan. 9 (1.) főhadnagy, jan. 20 (16.) alszázados lesz a fel-dunai hadtest (Görgei tábornok) törzsének védelmére szervezett lovasszázadnál. Márciustól századkapitány ezredénél az I. hadtestben. A nagysallói ütközet (ápr. 19.) után századával az ellenség vonalán áttörve századával ő kíséri Komáromba a várparancsnokká kinevezett Richard Guyon tábornokot, ezért kitüntetik a Magyar Katonai Érdemjel 3. osztályával. A júl. 17.-i váci csatában súlyosan megsebesül és az oroszok fogságába esik. Felgyógyulása után szabadon engedik. Csatlakozik a komáromi várőrséghez, s annak fegyverletételekor fejezi be a szabadságharcot.

Az 1850-es években szolgabíróági hivatalnok Karádon (Somogy m.) 1867. uo. él, a Pest városi Honvédegylet tagja. 1890-ben Torontál megye főlevéltárnoka Nagybecskerekben Meghalt ugyanott, 1892. máj. 16.

Balásházi BALÁSY (BALÁZSI) JÁNOS

Visz, 1819., keresztelve: Látrány, máj. 31., r. katolikus. B. István cs. kir. hadnagy és Dobos Anna fia. Gimnáziumot végez. 1837-től közvitész, 1840-től tizedes, 1847-től őrmester a 33. Gyulai Ferenc gróf altábornagy nevét viselő (magyar) gyalogezredben. 1845-től felesége Szabó Anna, két gyermek apja.

Ezrede 3. zászlóaljával 1848 nyarán a szerb felkelők ellen harcol. Okt. 19 (16.) alhadnagy, nov. 6 (1.) hadnagy lesz a honvédsereghez csatlakozott alakulatánál, továbbra is a bácskai hadszíntéren, majd a péterváradai várőrségnél. Dec. 7 (1.) – től főhadnagy, 1849. ápr. 26 (1.) – től százados uo. (Alakulata júniusban a 111. honvédzászlóalj besorolást kapta). Április végén „béke-beosztásért” folyamodott.

Kincstári ügyészi hivatalnokként halt meg, Pest, 1868. aug. 11.

BEKSITS ANTAL

Mike, 1808. jún. 17. Nem nemes, r. katolikus. B. József uradalmi ispán és Andrásovits Anna fia. Tanulmányait a kaposvári gimnáziumban végzi, ahol 6 osztályt járt (1823.) Volt őrmester (1833-1847. az 5. huszárezredben szolgált), harmincadí (azaz vám-) hivatalnok.

1848. okt. 19 (16.) főhadnagy és az alakuló 13. Hunyadi huszárezred segédtisztje lesz. 1849. márc. (1.) – től alszázados a 17. Bocsikai huszárezred Hajdúságban alakuló 7. századánál. Júliusban a IV., bácskai hadtestben szolgál alakulatával.

1849 szeptemberében hazatér szülőfalujába. (Későbbi sorsa ismeretlen.)

BELÁNYI LAJOS

Csurgó, 1812. júl. 22. Nemes, r. katolikus. B. András uradalmi hivatalnok, földbirtokos és Koch Katalin fia. Gimnáziumot végez. 1829-től közvitész, 1843-tól hadnagy, 1848. máj. 1-től főhadnagy a 3. Ferdinánd (főherceg nevét viselő magyar) huszárezredben. 1849. ápr. 18-án felesége Mándy Antónia lett.

1848 nyarán a délvidéki szerb felkelők ellen harcol, októberben ezredével csatározik a honvédsereghez. Dec. 6 (1.) – től alszázados ezrede tartalék századánál. Ennek 50 főnyi hadrafogható részével 1849 januárjában Klapka György felső-tiszai hadtestéhez vezénylik, rész vesz a felső-tiszai harcokban. Márc. (jan. 1.) –től századkapitány, ezrede tartalék századának parancsnoka Nagylétán. Júniusban beosztják ezredéhez, a III. hadtestbe. Az ezred ideiglenes osztályparancsnokaként (egy adatok szerint őrnagyként) hősi halált halt a júl. 11.-i komáromi csatában.

Bellovári BELLOSICZ GUSZTÁV

Szentgyörgy (ma Balatonszentgyörgy), 1820., kereszelve: Vörs, jan. 19, r. katolikus. B. Ignác uradalmi gazdatiszt és Petzelmann Anna fia. Volt hadfi (1838 – 1842. a 2. gyalogezredben szolgált), megyei hivatalnok. Nőtlen. (Felesége Simonffy Berta lett, meghalt Trencsén, 1881.)

1848. okt. 6 (1.) hadnagy lesz a Debrecenben alakuló 28. honvédszászlóaljnál. A szabadságharcot novembertől a Délvidéken, 1849 tavaszán és nyarán az I. hadtest, ill. a Feldunai hadsereg kötelékében a főhadszíntéren küzdi végig. 1848. dec. 14. (16.) főhadnaggyá, 1849. ápr. (1.) századosá léptetik elő alakulatánál. Világosnál teszi le a fegyvert.

A kiegyezés után Trencsén megye telekkönyvi igazgatója, a Trencsén megyei Honvédegylet tagja. (1869-

1873. szabadságolt állományú százados volt a Magyar Királyi Honvédségnél.) † Trencsén, 1889. ápr. 30.

Galánthai BESSENYEY ERNŐ

Csehi (ma Ordacsehi), 1823. máj. 12. B. Lajos Zala megyei birtokos és Bertalan Franciska fia, r. katolikus. (A család 1829-től a Zala megyei Gelsén élt.) Jogot végez, Zala megye tisztí alügyésze. Nőtlen. (Felesége 1851-ben hertelendi és vindornyalaki Hertelendy Antónia lett (meghalt 1874.).

1848. szept. 23. főhadnagy lesz a Zala megyében alakult önkéntes nemzetőrszászlóaljnban. Nov. 10 (okt. 1.)- től ua. a zászlóaljból lett 47. honvédszászlóaljnban, Perczel Mór tábornok drávai hadtesténél. 1849. jan. 1.-jével százados a 61. (Somogy megyében alakult) zászlóaljnban az említett tábornok „Központi Mozgó Seregében”. Alkulatával a téli hadjárat idején ui., a tavaszi és a nyári hadjárat során a Feldunai hadseregben – II. hadtest besorolást kapott seretestének kötelékében – szolgált. A szabadságharc végén zászlóaljával a komáromi várőrséggel teszi le a fegyvert.

Az 1850-es években ügyvéd, ill. mihályfai és zalaszentmihályi birtokán gazdálkodik. 1861. Zala megye alkotmányos aljegyzőjévé választják, de az alkotmány visszavonása után leköszön. 1865-1869. ismét a megye aljegyzője. 1867. a Zala megyében alakult Honvédegylet tagja lesz. 1878-ban a zalaszentgróti választókerület országgyűlési képviselőjévé választják. Meghalt Mihályfa, Zala m. 1886. máj. 27.

Bezerédi BEZERÉDY PÁL

Nagybajom, 1826. márc. 27., r. katolikus. B. Pál közbirtokos, Somogy megye levéltárnoka és Baráth Antónia fia. Iskolai tanulmányait a 1844-ig a kaposvári gimnáziumban, 1845 – 1846. a pécsi jogakadémián végzi. Nőtlen. (Felesége Németh Izabella lett.)

1848. jún. 21. Kaposváron önkéntesként beáll a 8. ((Pécsett alakuló) honvédszászlóaljhoz. A bácskai hadszíntéren folyó harcok során hadnaggyá léptetik elő. 1849. jan. (1.) főhadnagy lesz a Hajdúságban szerveződő 53., márciusban (átszámolás következtében) 36. sorszámmal kapott zászlóaljban. Áprilistól az aradi ostrom-seregnél (az V., bántási hadtestben) szolgál zászlóaljával. Máj. 31 (16.) – től százados. Augusztustól az elfoglalt aradi várőrségénél szolgál zászlóaljával, a vár feladásáig (aug. 17.).

Közlegényként besorozzák a cs. kir. hadseregbe. 1851. váltságdíj ellenében leszerelik. 1867. birtokán gazdálkodik, ill. postamester Kadarkúton, a Somogy megyei Honvédegylet tagja. Elszegényedve uradalmi gazdatiszt lesz. Önkezeléssel vetett véget életének, Dunaföldváron, 1877. júniusában.

Névedi BÓTKA JÁNOS

Geszti (ma Somogygeszti), 1828. aug. 30., r. katolikus. B. János közbirtokos és Nedeczky Franciska fia. Joggyakornok. Nőtlen. (1855-től felesége gyulai Gaál Matild, meghalt Keszthely, 1921.)

1848. dec. 11 (1.) hadnagy, 1849. febr. 2 (jan. 16.) főhadnagy, júl. 21 (16.) százados lesz a 60. (Somogy megyei) honvédszászlóaljban. A szabadságharcot 1849 januárjától Komárom várának október elején történt feladásáig a Központi Mozdó Sereg, ill. II. hadtest kötelékében küzdötte végig, a főhadszíntéren.

1865 – 1867. alszolgabíró a kapornaki járásban. Később zalaújfalusi (bókaházai) birtokán gazdálkodott, és, a Zala megyei Honvédegylet tagja volt. † Zalaújfalu, 1908. dec. 11.

BÖJTFAI (BEÓTFALVI, 1848- ig ill. később ismét FREYTAG) FERENC

Kaposvár, 1817. júl. 28. Nem nemes, r. katolikus. F. Károly erdőfelügyelő és Mansch Erzsébet fia. Nőtlen. (1852-től felesége Mráz Anna, meghalt Pécsvárad, 1905., Dunaszekcsőn temették el.)

1848. okt. 17. (16.) főhadnagy lesz a Pesten alakuló 38. honvédszászlóaljban. Részt vesz a délvidéki harcokban. 1849. márc. 8 (jan. 1.) – től százados a Nagyváradon szerveződő 1. honvéd vadászezrednél. Áprilisban ezrede 8 századával a felső-magyarországi (IX.) hadtesthez osztják be. Augusztus elején az újszegedi csatában megsebesül.

1850 januárjában Pesten sorozó bizottság elé állítják, de, mint egészségügyileg alkalmatlan nem sorozák be a cs. kir. hadseregbe. Az 1850-es években és 1867-ben jegyző Dunaszekcsőn, az utóbbi időpontban a Baranya megyei Honvédegylet tagja. Meghalt Dunaszekcső, 1892. febr. 4.

Felsőöri EÖRY KÁROLY

Szentgyörgy (ma Balatonszentgyörgy), 1822., kereszelve: Vörs, dec. 30., evangélikus. E. János földbérő és Kiss Erzsébet fia. Ügyvéd. Nőtlen. (Felesége Balogh Amália lett.)

1848 júniusában beáll a Veszprémben alakuló 6. honvédszászlóaljhoz. A délvidéki harcok során őrmester, okt. 10. (1.) hadnagy lesz. A bácskai hadtestben, 1849 februárjától a főhadszíntéren a III., majd az I. hadtest kötelékében szolgál alakulatával. Máj. 7 (ápr. 16.) főhadnaggyá léptetik elő. A budai vár bevételénél (máj. 21.) megsebesül. Aug. 10 (1.)-től százados zászlóaljánál. Világosnál teszi le a fegyvert.

1849. okt. 10. Pozsonyban besorozzák a 32. gyalogezredhez, 1851. febr. 28. elbocsátják. Később ügyvéd-segéd, majd ügyvéd Székesfehérváron. 1867. a Fejér megyei Honvédegylet tagja. Meghalt Rákoscaba, 1906. júl. 16.

FREYTAG FERENC ld. BÖJTALVI

GALÁNTAI (1849-ig, majd azt követően ismét FÜRST) LIPÓT

Gige, 1810. Nem nemes, izraelita. Könyvkötő mesterséget tanul. Volt őrzetű (1828-1842. a cs. kir. 48. gyalogezredben szolgált). Nős. 1848. dec. 2 (1.) hadnagy lesz a pesti katonai szállító háznál. 1849. febr. 9-től a nagyváradi tüzérségi főhadi-szertár őrségének parancsnoka. E beosztásában márc. 20 (16.) – től főhadnaggyá nevezik ki, s végül százados. Világosnál teszi le a fegyvert.

1850. febr. 14. besorozzák a cs. kir. 21. gyalogezredhez, szept. 25. leszerelik. 1867. Nagybjomban él, a Somogy megyei Honvédegylet tagja. Meghalt 1869 augusztusa előtt.

Alsószilvágyi GAÁL ALAJOS

Kaposmérő (?) 1816., r. katolikus. G. József földbirtokos, főszolgabíró és Gusich Júlia fia. Jogot végez. Somogy megye főjegyzője. Özvegy (felesége nagyalásonyi Barcza Johanna volt, meghalt 1842., később boldogasszonyfai Igmándy Johanna, I. Sándor '48-as honvéd ezredes testvére lett, meghalt 1903.), családos.

1848. okt. 15 (1.) főhadnaggyá nevezik ki a Pécsett alakuló 36. honvédszászlóaljhoz.. Nov. 18 (16.) századosná léptetik elő az eszki várőrségben szolgáló zászlóaljánál. Dec. 22. szabadsággal eltávozik – távollétében alakulata a vár feladásakor feloszlik (1849. febr. 14.). Állítása szerint később a 43. zászlóaljnál szolgált, ahonnan máj. 25-én két hónap betegszabadságot kapott.

1867. birtokán gazdálkodik a Somogy megyei Honvédegylet tagja. † Kaposvár, 1876. júl. 6.

Alsószilvágyi GAÁL BOLDIZSÁR

Görösgál (ma Nemeske), 1822., kereszelve: Szigetvár jún. 25., r. katolikus. Az előbbi öccse. A bécsi hadmérnöki akadémián (1834-1836.) és a párizsi vezérkari akadémián tanul. Volt főhadnagy (1837-1847. a francia idegenlégióban szolgált Algírban). Nőtlen.

1848. okt. 3 (1.) főhadnagy lesz a Pozsonyban alakuló 15. honvédszászlóaljnál. Dec. 15 (1.) századosná léptetik elő Görgei tábornok fel-dunai seregének vezérkarához. 1849 január elején Pesten elmarad a seregtől. Májusában ismét szolgálatra jelentkezik, de igazolatlan távolléte miatt nem alkalmazzák. Jún. 26. (a magyar hatóságoktól) útlevelet kap Franciarszágba.

A Bach-kori császári rendőri nyilvántartás szerint 1853-ban hazatért Franciaországból. (Állítása szerint a francia hadseregben vezérkari ezredes lett és megkapta a becsületrendet.) † Budapest, 1901.

Gyulai GAÁL GUSZTÁV

Büssü, 1816. aug. 17., r. katolikus. G. István Dániel nagybirtokos és de Doctingen, Anna Ludovica fia. A kaposvári gimnáziumban és bécsi Theresiánumban (mely kiemelt, katonai jellegű iskola volt) végez. 1841-től hadfi, folyamatosan szolgálva 1846-

tól főhadnagy a 2., Hannover királya nevét viselő magyar huszárezredben. Nőtlen. (Felesége 1862-ben br. Pöck Szidónia lett.)

A szerb felkelés kitörésétől kezdve részt vesz a délvidéki harcokban. 1848 októberében ezredével csatlakozik a honvédsereghez. Nov. (15.) alszázadosá, majd századkapitánnyá léptetik elő. A bánsági, 1849 februárjától a Damjanich tábornok vezette III. hadtest kötelékében a főhadiszíntéren küzd alakulatával. Június – júliusban ezredének pótlovazó tisztje Somogy megyében. Július végén ezrede újonnan felállított 9. századával bevonul a szegedi táborba. Neve szerepel a világosi fegyverletételi jegyzéken.

A fogságból megszökik, 1850. emigrál Belgiumba. 1855. hazatér, Pesten 10 év várfogságra ítélik (okt. 10.). 1856. márc. 1. kegyelmet kap. Később birtokán gazdálkodik. 1861. és 1867. Somogy megye pénztárnokává választják. A Somogy megyei Honvédegylet tagja volt. † Büssü, 1898. szept. 5.

GIRÓKTY FERENC ld. PINCZKÉRY

Petőházi GLUDOVÁČZ JÁNOS

Újfalu (ma Tótújfalu), 1806. aug. 10., r. katolikus. G. Ferenc földbirtokos, királyi tanácsos és br. Mikos Antónia fia. A bécsi hadmérnöki akadémián tanul (1822-1823.). Volt hadfi és magyar nemesi testőr (1824-1828. szolgált), föld-haszonbérlet. Nős, családos. (Második felesége 1864-ben kisasszonyfalvi Istvánffy Adél lett, meghalt Bp., 1892.)

1848 nyarán a Somogy megyei nemzetőrség századosává választják. 1849. máj. 24 (1.) kinevezik Kaposvár város térparancsnokává. Később Noszlopy Gáspár őrnagy és kormánybiztos Somogy megyei csapatában szolgál.

Nyugalmazott képviselőházi teremőrként halt meg, Budapest, 1887. márc. 2.

Hertelendi és vindornyalaki HERTELENDY JÁNOS

Pusztá-Korpád (ma Kiskorpád), 1816. okt. 9., r. katolikus. H. Sándor földbirtokos és Korchmáros Rozália fia. Tanulmányait 1832-ig a kaposvári gimnáziumban, majd a pécsi jogakadémián (1834-1836.) végezi. Birtokán gazdálkodik. Nőtlen.

1848. szept. 24. (16.) százados lesz a Somogy megyei – besorolása szerint 4. dunántúli – önkéntes nemzetőrzászlóaljban. Kosztolányi Mór őrnagy dandárjában részt vesz a Jelačić elleni harcokban. Nov. 10 (okt. 1.) – től százados a részben alakulatából szervezett 46. honvédzászlóaljban a feldunai seregben, december végétől a komáromi várórségnél. (Huzamosabb ideig zászlóaljának ideiglenes parancsnoka.) 1849 májusában szabadságot kap Somogy megyébe. Máj. 21. Noszlopy Gáspár kormánybiztos kinevezi a megyében alakuló honvédzászlóalj parancsnokává. Máj. 24. kitünteti magát a barcsi csatában, melynek eredményeként sikerül Horvátországba visszaverni az itt támadó császáriakat. Jún. 29. hivatalosan is kinevezik az említett, 127. sorszámot kapott honvédzászlóalj parancsnokává. Júl. 24. Noszlopy Gáspár kormánybiztos ismeretlen okból felmenti beosztásából. Szept. 5. ismét beosztják a 46. zászlóaljba, a komáromi várórségnél.

Valószínűleg azonos azzal a H. Jánossal, aki 1857-ben hunyt el, s akinek özvegye horthi és rigyiczai Kovách Anna (meghalt Baja, 1907.) volt.

Heideniczi HUNKÁR ISTVÁN

Nagygomba, 1820. ápr. 11., r. katolikus. H. László közbirtokos, uradalmi gazdatiszt és Czimmer Erzsébet fia. Gimnáziumi és jogi tanulmányait 1836-ig Kaposváron, ill. 1836-1839. Pécsen végzi, majd a pesti egyetemen mérnök oklevelet szerez. Uradalmi mérnök a horvátországi Verőcén. 1848 nyarán hazatér.

Dec. 4. hadnagy lesz az alakuló 3. utászászlóaljban. Alakulatával 1849 januárjától Központi Mozgó Seregben szolgál, majd áprilisban a felső-magyarországi (IX.) had-

testhez kerül. Júniusban főhadnagy lesz. Végül százados és egy lovas árkász század szervezője Dembiński tábornok megbízásából. Aug. 7. fogságba esik.

A császáriak 1850 februárjában Pesten sorozó bizottság elé állítják, de nem sorozzák be. Az 1850-es években mérnök, ill. gazdálkodó Somogy megyében. 1870. századossá nevezik ki a magyar királyi honvédséghez. 1876. leköszön rangjáról.. 1890. mérnök Zomborban. A Somogy megyei Honvédegylet tagja volt.

Boldogasszonyfai IGMÁNDY KÁROLY

Boldogasszonyfa, 1818. aug. 19., r. katolikus. I. Sándor '48-as honvéd ezredes (ld. előbb) testvére. 1834-ig a kaposvári gimnáziumban tanul, majd jogot végez. Birtokán gazdálkodik. Felesége 1844-ben Jeszenszky Amália lett (meghalt 1904 után).

1848 szeptemberétől a Somogy megyei, ill. 4. dunántúli önkéntes nemzetőrzászlóalj századosa. Kosztolányi Mór őrnagy dandárjában részt vesz a Jelačić elleni harcokban. Okt. 19 (16.) – től hadnagy a Szekszárdon alakuló 41. honvédzászlóaljban. Dec. 26 (16.) főhadnaggyá léptetik elő az eszéki várőrségnél szolgáló zászlóaljánál. 1849. jan. 30. leköszön rangjáról.. Állítása szerint később százados lett a 43. (? !) honvédzászlóaljban.

1867. törvényszéki ülnökké választják Somogy megyében és a Somogy megyei Honvédegylet tagja lesz. Később a topolyai uradalom jószágkormányzója. † Boldogasszonyfa, 1888.

JAKAB ISTVÁN

Szül. 1831 körül. Apja J. N. Somogy megyei ref. lelkész . Diák. Nőtlen. (Felesége később perneszi Siklóssy Mária lett, meghalt Kaposvár, 1895.)

1848 tavaszán beáll a Somogy megyében alakult önkéntes lovasszázadba. Noszlopy Gáspár őrnagy seregében részt vesz a megye felszabadításában. Hadnagy, majd főhadnagy, augusztus közepén Noszlopy csapatával csatlakozik a komáromi várőrséghez. Századával a 14. Lehel huszárezred itt alakuló osztályába osztják be, ahol szept. 15. (1.) alszázadossá nevezik ki.

Később ügyvéd. 1867. Görösgal pusztán, később Szigetváron, majd Kaposváron, végül Dadapusztán élt. A Somogy megyei Honvédegylet tagja volt. † Dadapuszta (ma Kaposszentbenedek), 1907. márc. 13.

KISS JÁNOS

Kaposvár, 1817. nov. 16. Nem nemes, r. katolikus. K. János kézműves és Stefanovics Erzsébet fia. Gimnáziumot végez. Kaposváron, ill. 1834 – 1835. Pécsen. Volt tizedes (1835-1848. ápr. 20. az 52. gyalogezredben szolgált). Nőtlen.

Novemberétől őrmester, dec. 26 (16.) – től hadnagy a Somogy megyében alakult 61. honvédzászlóaljban. 1849 januárjától a Központi Mozgó Seregben (ill. a későbbi II. hadtestben) szolgál zászlóaljával, febr. (1.) főhadnagy lesz.. Ápr. 25 – től a pesti katonai szállító ház parancsnoka. Máj. 4-től Pest megye hadfogadó (újoncozó) állomás parancsnoka. Jún. (máj. 16.) századossá nevezik ki az alakuló 100. zászlóaljhoz, de előző beosztásában marad. Júl. 16. századosként beosztják a Ceglédén alakult szám nélküli honvédzászlóaljhoz (más adat szerint a 39. Don Miguel gyalogezred újonnan alakult 4. zászlóaljához), a Közép-Tiszai hadseregbe..

1867. Nagyberényben él, ekkor és 1890. a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

Marosi KISS JÓZSEF

Kapoly, 1816. okt. 22, református. K. Péter tanító, jegyző és Tarnóczy Erzsébet fia. Teológiát végez a Pápai Református Kollégiumban. Lelkész Dunapatajon.

1848 őszén Dunapatajon és Kecskeméten 54 fiataalt toboroz, akikkel Pesten beáll a honvédseregbe. Őrmesterré nevezik ki a Bars megyében szerveződő 17. zászlóaljhoz. Dec. 14 (16.) hadnaggyá léptetik elő. Alakulatával hamarosan csatlakozik Klapka György felső-tiszai hadtestéhez, melynek kötelékében részt vesz a császári Schlik-hadtest elleni harcokban. 1849. márc. 24. (16.) – től főhadnagy, végül százados zászlóaljánál az I. hadtestben (a Feldunai hadseregben). Világosnál teszi le a fegyvert.

1850-től lelkész Somban, majd Kazsokon, 1862-től Endréden. A kiegyezés után a Somogy megyei Honvédegylet tagja lesz. † Somogyendréd (ma Balatonendréd), 1905. máj. 19.

Leveldi KOZMA FERENC

Sörnye puszta (ma Somogysárd), 1826. szept. 19., református. K. Ferenc földbirtokos, megyei tisztii ügyész és Dienes Antónia fia. A belovari katonaiskolán végez. 1843-tól hadfi a 6. határőrezrednél, 1845. a magyar nemesi testőrség tagja lesz Bécsben. 1848. szept. 20. leköszön és hazatér. Nőtlen. (Felesége 1851-ben zalakapolcsi Domokos Judit lett, meghalt Baracska, Fejér m. 1910.)

Szept. 24 (okt. 1.) főhadnagy lesz a 16. (Érsekújváron alakuló) honvédszászlóaljban. Nov. 28 (16.) – től százados a 28. (Debrecenben szerveződő) dzászlóaljban. Decembertől részt vesz a délvidéki (bánsági) harcokban. 1849. febr. 1. áthelyezik a 10. Vilmos huszárezredhez, a feldunai (későbbi VII.) hadtestbe. Ápr. 19. Nagysallónál megsebesül. Később ismét ezredénél szolgál Kmety György ezredes, ill. vezérőrnagy önálló hadosztályban, a délvidéki hadszíntéren.

A fegyverletétel után bujkál, majd felesége Fejér megyei birtokán gazdálkodik. 1861. az említett megye főszolgabíróvá választják, de a provizórium bevezetésekor lemond. 1867-től titkár, majd osztálytanácsos a földművelésügyi minisztériumban, ill. országos lótenyésztési felügyelő lesz. Meghalt Mezőhegyes, 1892. júl. 6.

Leveldi KOZMA SÁNDOR

Kőröshegy, 1825. szept. 2., református. K. Ferenc '48-as honvéd százados (ld. előbb) testvére. Jogot végez Pozsonyban. Joggyakornok Madarász László (a későbbi, 1848/49-es országos rendőrigazgató) mellett. Nőtlen. (1856-tól felesége Dóczy Regina, meghalt 1882.)

1848 szeptemberétől főhadnagy a Somogy megyei önkéntes nemzetőrszászlóaljban, részt vesz a Jellačić elleni harcokban. Okt. 26. főhadnaggyá nevezik ki az alakulatából szerveződő 46. honvédszászlóaljhoz, de kinevezését nem fogadja el. Decembertől egy Somogy megyében alakult önkéntes század százados parancsnoka Nemegyei Bódog őrnagy dunántúli népfelkelő seregében, mellyel 1849 januárjától a bácskai hadszíntéren szolgál. Március hónapban betegen Nagyváradon tartózkodik.

Az 1850-es években sörnyi birtokán gazdálkodik, ill. ügyvéd Marcaliban. 1867. osztálytanácsos lesz a magyar igazságügyi minisztériumban. 1869-től kúriai bíró, 1871-től királyi főügyész, 1896. nyugalmazzák. † Budapest, 1897. aug. 5.

LÁSZLÓ JÁNOS

Bálványos, 1820. (L. János és Somogyi Borbála 1820. febr. 14-én, vagy L. Péter és Pap Sára 1820. dec. 19-én keresztelt fiával azonos.) Nem nemes, református. Ponyvakészítő, 1840. beáll a cs. kir. 10. Vilmos huszárezredbe. 1848. szept. 20. tizedes lesz ezrednél a galíciai Czortkóiban. Nőtlen. (Később megnősült.)

1848. okt. 11. magyarországi sorozású ezredének 50 embere vezetésével megszökik, hogy csatlakozzon az alakuló honvédsereghez. Az útjukat álló császári csapatokon történt áttörést követően okt. 16-án 32 huszárijával megérkezik Magyarországra, a

Máramaros megyei Taracközre. Nov. 21. (16.) hadnaggyá nevezik ki és ezrede egyik századával beosztják az erdélyi sereghez. Végig küzdi Bem tábornok erdélyi hadjáratát. 1849. ápr. 19. (1.) főhadnagy lesz. A Temesi Bánság felszabadítása során Keped nevű helységnél fogságba esik ápr. 22.). Besorozzák a császári 7. huszárezredhez, de máj. 11. Zágrárból megszökik és szolgálatra jelentkezik Noszlópy Gáspár Somogy megyei nemzetőr őrnagy és kormánybiztosnál. Júl. 1-től főhadnagy, júl. 16-tól alszázados a Noszlópy seregében alakult lovasszázad parancsnoka. Századával júl. 16. sikeres rajtaütést hajt végre Nagykanizsa császári helyőrségén. Feltehetően a komáromi vár őrségével tette le a fegyvert.

1867-ben özvegye Fugyin (?!), valószínűleg a Somogy megyei Gyugyon élt.

báró MAJTHÉNYI ISTVÁN

Apáti (ma Somogyapáti), 1827. aug. 13., keresztnév: Szigetvár, aug. 19., r. katolikus. M. Imre földbirtokos és Farkas Magda fia. Tanulmányait a pécsi liceumban, ill. jogakadémián végzi (1842 – 1846.). 1847-ben hadfi (tisztjelölt) lesz a cs. kir. 3. gyalogezredben. Nőtlen. (1852-től felesége kaposmérői Mérey Emília, M. Gyula és M. Kristóf '48-as honvéd századosok testvére, meghalt Kaposvár, 1890.)

1848. jún. 28. hadnaggyá nevezik ki a Pécssett alakuló 8. honvédszászlóaljnál. Augusztustól részt vesz a szerb felkelők elleni bácskai harcokban. Okt. 10. (1.) – től főhadnagy. Nov. 30-án Sziregnél (Szőreg) megsebesül. Dec. 11. (1.) századosná léptetik elő zászlóaljánál, mellyel továbbra is a bácskai (1849 tavaszán és nyarán IV.) hadtestben szolgál, a szabadságharc végéig.

1849. aug. 24. besorozzák a cs. kir. 18. gyalogezredhez, 1850. jún. 10. elbocsátják. Később birtokán gazdálkodik. 1867. a nagyatádi járás szolgabírójává választják, 1872-től járásbíró. A Somogy megyei Honvédegylet tagja volt. Családi (örökösödési) viszályból eredő gyilkosság áldozatául esett, Nagyatád, 1877. ápr. 25.

Kaposmérői MÉREY GYULA

Bárd (ma Bárdudvarnok), 1825. dec. 13., r. katolikus. M. József közbirtokos, megyei alispán és Lada Jozefa fia. Jogot végez a pécsi jogakadémián (1842-1843.). Gazdálkodó szülőhelyén. Nőtlen. (1852-ben felesége zabori Záborszky Ilona lett, meghalt Pécs, 1917.)

1848. máj. 30. Kaposváron honvéd önkéntes lesz, a Pesten alakuló 1. honvédszászlóaljhoz kerül. Szeptember-októberben részt vesz a Jelačić elleni harcokban. Okt. 10. (1.) hadnaggyá, majd főhadnaggyá léptetik elő alakulatánál, a fel-dunai seregben. Dec. 11. (1.) századosná nevezik ki a Somogy megyében alakuló 61. zászlóaljhoz, de mielőtt új beosztását elfoglalhatta volna, a dec. 16-i nagyszombati ütközetben fogságba esik.

1849. okt. 20. besorozzák a cs. kir. 14. gyalogezredhez, 1852. máj. 4. elbocsátják. 1867. és 1890-ben birtokán gazdálkodik. A Somogy megyei Honvédegylet tagja volt. † Budapest, 1908. december.

Kaposmérői MÉREY KRISTÓF

Bárd (ma Bárdudvarnok), 1820. febr. 25., r. katolikus. Az előbbi testvére. Volt hadfi (1837-1845. a 6. határőr- és az 1. dragonyosezredben szolgált). Nőtlen. (1851-től felesége gr. Wratislaw Anna, meghalt Pécs, 1861., 1863-tól Veress Janka, meghalt Pécs, 1915.)

1848. szept. 1. hadnagy lesz az alakuló Hunyadi önkéntes csapat lovasságánál. Okt. 19. (16.) hadnagy, nov. 13. (1.) főhadnagy lesz a 13. Hunyadi huszárezred első osztályánál Görgei fel-dunai seregében. 1849. jan. 8. Vácon elhagyja a sereget, jan. 12. Tokodon jelentkezik a császáriaknál. A hadügyminisztérium erről nem tudva 1849. febr. 16-án alszázadosná léptette elő.

A kiegyezés idején Somogy megyei birtokán gazdálkodik. 1877. ápr. 26. családi (örökösödési) viszályból következően Nagyatádon meglövi Gyula öccsét és még ugyanakkor öngyilkos lesz.

Kapospéri MÉRÉY PÁL

Bárd (ma Bárdudvarnok), 1815. máj. 3., r. katolikus. M. Gáspár Somogy megye adószedője, közbirtokos és Záborszky Anna fia. Volt hadfi (1836 – 1838. a cs. kir. 52. gyalogezredben szolgált), gazdálkodó szülőhelyén. Nőtlen.

1848. jún. 13. hadnagy lesz a Pesten szerveződő 1. honvédszászlóaljban. A Jelačić elleni harcok során főhadnaggyá léptetik elő (okt. 10/1.). Nov. (1.) századossá nevezik ki a fel-dunai serehez tartozó 54. zászlóaljhoz. 1849 januárjától alakulatával a Központi Mozdó Seregben (a későbbi II. hadtestben) szolgál. Ápr. 20. egészségügyi okokból Cinkotáról „béke-beosztásért” folyamodik.

1867-ben a Pest városi Honvédegylet tagja. 1881-től a budapesti honvédménház lakója. † uo. 1883. júl. 16.

MITTENHUBER FERENC

Volt altiszt, 24 évig szolgált, az 1813-1814-es Napoleon elleni hadjárat során kitüntették.

A szabadságharcban előbb tizedes a honvéd tüzérségnél. 1849. febr. 9 (1.) –től hadnagy az 1. honvéd vadászezred 1. osztályánál Eszéken. A vár feladásakor hazatér Somogy megyébe (febr. 14.). Május közepétől hadnagy a Somogy megyében Noszlopy Gáspár kormánybiztos alakította honvéd századnál, részt vesz a megye védelmében. Júl. (1) től főhadnagyi, júl. (16.)-tól századosi rendfokozatban a Somogy megyei önkéntes vadász- század parancsnoka. Későbbi sorsa ismeretlen.

PINCZKÉRY (eredetileg PINCZKER, később GIRÓKUTY) FERENC

Juta, 1816. kereszelve: Hetes, júl. 23. P. Ferenc uradalmi ispán és Kögelbauer Anna fia. Nemes, r. katolikus (halálakor református). Tanulmányait 1831-ig a kaposvári gimnáziumban, 1832 – 1833. a pécsi líceumban, végül egy mezőgazdasági akadémián végzi. Uradalmi gazdatiszt. Nőtlen. (Felesége 1867-től szakácsi Csorba Hermin, meghalt Bp., 1904.)

1848 őszén beáll az alakuló 1. utászsászlóaljhoz. Dec. 3 (1.) – től főhadnagy, 1849. jan. 25 (16.) – től százados zászlóaljánál a fel-dunai seregben, ill. (VII.) hadtestben. (Július közepén Makón tartózkodik.) Neve szerepel a világosi fegyverletételkor készült jegyzéken (aug. 13.).

Az 1850-es években uradalmi gazdatiszt az erdélyi Girókuton. Később kertész és gyümölcsstermesztő az Országos Magyar Gazdasági Egyesület alkalmazásában Pesten. 1874 – 1889. a mezőgazdasági és ipari múzeum igazgatója Pesten. A Pest városi Honvédegylet tagja volt. † Budapest, 1895. szept. 6.

PINTÉR ALBERT BÉLA

Nagysziget (Szigetvár), 1823. márc. 23. Nemes, r. katolikus. P. Mihály gyógyszerész és Lakatos Terézia fia. Jogot és gyógyszerészetet tanul. 1848 júniusában gyógyszerész oklevelet kap a pesti egyetemen. Nőtlen.

1848. augusztus-szeptemberben Földváry Lajos Pesten alakított önkéntes zászlóaljával részt vesz a szerb felkelő elleni délvidéki harcokban. Okt. 15 (1.) – től hadnaggyá nevezik ki a Pécssett szerveződő 36. honvédszászlóaljhoz. Dec. 3 (1.) – től főhadnagy alakulatánál az eszéki várórségnél. A vár feladása (1849. febr. 14.) után Debrecenbe megy, ahol – a vár feladása miatt – hadbíróági vizsgálat alá kerül. Máj. 29. felmen-

tik a vád alól és beosztják a Hódmezővásárhelyen alakuló újonc-telepre. Július elején áthelyezik az alakuló 133. zászlóaljhoz. Júl. 30 (16.) – től százados uo., a Szegeden, ill. Aradon alakuló tartalék hadtestnél, a világosi fegyverletételig.

1850. febr. 2. besorozzák a cs. kir. 40. gyalogezredhez, 1860. jún. 30. leszerelik. (Valószínűleg előbb már tartósan szabadságolták.) 1867. a Pozsony megyei Honvédegylet tagja. 1869. szabadságolt állományú századosná nevezik ki a magyar királyi honvédséghez. 1884-ben Bécsben él. Meghalt 1893. szept. 26.

POLÁNYI JÓZSEF

Hobol, 1825. aug. 19. Nemes, református. P. József ref. lelkész és Szűry Julianna fia. Joggyakornok. Nőtlen (haláláig).

1848. jún. 3. Kaposváron beáll a Pécsett szerveződő 8. honvédszászlóaljhoz. Augusztustól részt vesz a szerb felkelők elleni harcokban. Okt. 19 (szept. 16.) – től hadnagy alakulatánál a bácskai hadtestben. Később főhadnagy uo. 1849. jan. (16.) századosná léptetik elő a Hajdúságban alakuló 53., márciustól (második) 36. számot kapott zászlóaljhoz. Új alakulatával áprilistól az aradi vár ostrománál (az V., bányai hadtestben) szolgál. Ápr. 26. áthelyezik a 89. zászlóaljhoz, mellyel ugyanakkor a felsőmagyarországi (IX.) hadtesthez osztják be. A szabadságharc végén Borosjenőn teszi le a fegyvert (aug. 20.).

1850. febr. 7. Pesten besorozzák a cs. kir. 54. gyalogezredhez, 1854. dec. 31. váltságdíj ellenében leszerelik. Később ügyvéd-segéd Kiskunhalason. 1867. a Kiskun Honvédegylet tagja. Pest város iktatójaként halt meg, Buda, 1873. máj. 16.

gróf SCHMIDEGG KÁLMÁN

Nagyberki, 1815. aug. 26., r. katolikus. S. József nagybirtokos, cs. kir. kamarás és Petheő Mária fia. (Gyámja, nevelője Csány László a mártírhalt halt 1848/49-es kormánybiztos, ill. miniszter). Jogot végez. Vagyonából él. Nőtlen (haláláig).

1848 nyarán a Somogy megyei nemzetőrség századosaként részt vesz a Dráva-vonal őrzésében. Szept. 24. (24.) Batthyány miniszterelnök hadnaggyá nevezi ki a magyar kormány alá rendelt cs. kir. 9. Miklós huszárezredhez. Részt vesz a Jellačić elleni harcokban. Okt. 19 (16.) – től főhadnagy, 1849. jan. 2 (1.) – től alszázados ezredénél a honvédseregben, a fel-dunai seregben, ill. (VII.) hadtestben. A tavaszi és a nyári hadjárat idején parancsértiszt a Feldunai hadsereg (Görgei tábornok) törzsénél. Világosnál teszi le a fegyvert.

Emigrációban halt meg, Párizs, 1855.

SEBETITS ANTAL ld. SZELETICS

Perneszi SIKLÓSY LAJOS

Osztópán, 1814. szept. 26., r. katolikus. S. József közbirtokos, az igali járás főszolgabírája és Gebhard Anna fia. Jogot végez. Osztópáni birtokán gazdálkodik. Felesége 1842-től Svastich Franciska, meghalt 1842., 1847-től szalapatai Pataky Johanna, családos.

1848. okt. 23 (16.) főhadnagy és Somogy megye egyik nemzetőrszászlóaljának a segédtisztje lesz. (A megye császári megszállása idején nem teljesít szolgálatot.) 1849. máj. 24 (1.) Noszlopy Gáspár kormánybiztos a megyében alakuló önkéntes honvédszászad századosává nevezi ki. Júl. (1.) "hivatalosan" is százados lesz az előbbi kibővítésével alakult 127. honvédszászlóaljban. Valószínűleg alakulatával, a komáromi várőrséggel tette le a fegyvert. Később birtokán gazdálkodik. † Szerdahelypuszta (ma Kaposszerdahely), 1882. ápr. 5.

gróf SOMSSICH IMRE

Mike, 1819. okt. 15., r. katolikus. S. Pongrác nagybirtokos, konzervatív politikus (1845-től gróf) és gr. Zichy Julianna fia. Jogot végez. Kilépett főhadnagy (1836-1845. az 1. dragonyosezredben szolgált), birtokán él. 1846-tól felesége bocsári Siskovich Mária (meghalt Mike, 1902.), egy gyermek apja.

1848. dec. 23. a Somogy megyei népfelkelő sereg lovas századának századosává választják. A század a megye császári megszállásakor feloszlik.) 1849 tavaszán, újra alakított századával Somssich Noszlopy Gáspár „seregében” szolgál, részt vesz a barcsi ütközetben (máj. 24).

1861-ben és a kiegyezés után több cikluson át a nagyatádi, ill. a csurgói választókerület országgyűlési képviselője. † Mike, 1886. jan. 28.

Bocsári SVASTICH IMRE

Szentgáloskér, 1827. nov. 1., r. katolikus. S. Pál közbirtokos, megyei főadószedő és Nedeczky Róza fia. Jogot végez. Birtokán él. Nőtlen. (Felesége 1870-ben Jánk Teréz lett.)

1848 szeptemberétől a Somogy megyei önkéntes nemzetőrszázlólaj hadnagya, Kosztolányi Mór őrnagy dandárjában részt vesz a Jelačić elleni harcokban. Nov. 7. (1.) főhadnagy lesz alakulatánál, ill. az abból szervezett 46. honvédszázlólajban, a fel-dunai seregben, majd decembertől a komáromi várőrségnél. 1849. júl. 1. (jún.1.) századosrá léptetik elő. Júliusban egy ideig a Somogy megyei 127. zászlólaj parancsnoka Noszlopy Gáspár őrnagy seregében.

A szabadságharc után birtokán gazdálkodik. 1868. Somogy megye főpénztárnoka lesz. 1867. és 1890. a Somogy megyei Honvédegylet tagja. A megye törvényhatóságának tagjaként és a Somogy megyei Honvédegylet elnökeként hunyt el, Szentgáloskér, 1894. okt. 24.

SZALAY FERENC

Babocsa (?), 1797 körül, r. katolikus. Volt őrmester (1819-1834. a cs. kir. 7. huszárezredben szolgált), Pusztasülyön (Heves m.) él.

1849. márc. 20. (16.) hadnagy lesz a Heves megyében alakuló önkéntes lovas osztálynál. Júl. (1.) főhadnaggyá

, júl. (16.) alszázadosrá nevezik ki a 18. Attila huszárezredhez (melybe osztályával beosztották). Ezredének négy századával a Közép-Tiszai seregben szolgál. A sereg feloszlását követően Borosjenőn teszi le a fegyvert, az oroszok előtt (aug. 20.).

† Karcag, 1866.

SZALAY MÓR

Somogyvár, 1830., keresztele: Látrány, jan. 12. Nemes, r. katolikus. Sz. József közbirtokos, megyei hivatalnok és Kund Karolina fia. Diák. Nőtlen.

1848 szeptemberétől a Zrínyi önkéntes-, ill. az ebből lett 35. honvédszázlólaj tizedese, Perczel Mór alatt részt vesz a Jelačić elleni harcokban. Dec.11. (1.) hadnagy, 1849. jún. 14. (máj. 16) főhadnagy, júl. 21. (16.) százados lesz a 60. (Somogy megyei) honvédszázlólajban a Központi Mozgó Seregnél, ill. II. hadtestben. (Későbbi sorsa ismeretlen.)

SZEBETICS (SEBETITS) ANTAL

Szomajom (ma Kaposfő), 1810., keresztele: Bárd (ma Bárdudvarnok) dec. 8. Nemes, r. katolikus. Sz. József közbirtokos és Szentmiklós Julianna fia. 1826-ig a kaposvári gimnáziumban tanul. Jegyző. 1833-ban felesége Pletnics Rozália lett, öt gyermek apja.

1848. dec. 11. (1.) főhadnaggyá nevezik ki a 60. (Somogy megyei) honvédszászlóaljhoz, a drávai hadtestnél. 1849. febr. 16. (jan. 16.) százados lesz alakulatánál a Központi Mozgó Seregben, ill. II. hadtestben. Jún. 11. az említett hadtest tábori térparancsnoka lesz.. A komáromi vár őrségével teszi le a fegyvert.

† Szomajom, 1855. ápr. 16.

SZIGETHY LÁSZLÓ

Szül. 1815 körül, református. 1848. dec. 11. (14.) százados lesz a 60. (Somogy megyei) honvédszászlóaljnál. Alakulatával 1849 januárjától a Központi Mozgó Seregben, ill. II. hadtestben szolgál. Jún. 16-án kitünteti magát a peredi csatában, ahol megsebesül. A komáromi vár őrségével teszi le a fegyvert.

1867. vagyontalan munkaképtelen rokkant Csurgón, a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

SZINGER (SINGER) JÓZSEF

Nagysziget (ma Szigetvár), 1813. nov. 24. Nem nemes, r. katolikus. S. Ferenc és N. Terézia fia. Festőmester.

1848 májusában a szigetvári nemzetőrség hadnagyává választják. Később a Somogy megyei nemzetőrség 4. zászlóaljának századosa lesz. 1849 tavaszán Noszlopy Gáspár kormánybiztos Somogy megyei seregében szolgál. Júl. (1.) -től a Kaposváron alakult 127. honvédszászlóalj főhadnagya, júl. (16.) -től századosa. (Más adat szerint a „Somogy-Zala megyei védcsapat” századosa lett.)

1867. kelmefestő Szigetváron, a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

Vizeki TALLIÁN ENDRE (ANDOR)

Bolhás, 1817. okt. 31., r. katolikus. T. József földbirtokos és Strobel Karolina fia. 1835-től hadfi, 1838-tól hadnagy, 1843-tól főhadnagy a cs. kir. 1. dragonyosezredben. Nőtlen. (Felesége 1850-ben Schulpe Vilma lett, meghalt Pozsony, 1899.)

1848. szept. 13. (1.) százados lesz a 3. honvédszászlóalj létszámában és Friedrich Eder tábornok, a délvidéki magyar sereg dandárparancsnokának (akinek veje) segéd-tisztje. Okt. 19 (16.) -től századkapitány, a 13. Hunyadi huszárezred egyik századának parancsnoka Görgei fel-dunai seregében. 1849. jan. 7. Vácott elhagyja a sereget. Később ismét szolgálatra jelentkezik, jún. 18. beosztják a hadügyminisztériumhoz. Végül az 1. Császár huszárezred egyik századának parancsnoka lett az I. hadtestben, annak világosi fegyverletételéig.

Aradon előbb 3 év várfogságra ítélik (1850. jan. 26.), majd kegyelmet kap (febr. 15.). 1867. törökkanizsai birtokán gazdálkodik, a Torontál megyei Honvédegylet tagja. † Törökkanizsa, 1873. jún. 12.

VALDE (WALDE) JÓZSEF

Nagysziget (Szigetvár), 1817. Nem nemes, r. katolikus. Előbb kereskedő. 1834. közsztész lesz a cs. kir. 7. huszárezredben. Többször megszökik, 1844. büntetésül áthelyezik az 52. Ferenc Károly gyalogezredhez. Nőtlen. (Később megnősült és családot alapított.)

1848 decemberében fővadász lesz az 1. honvéd vadászezred alakuló 1. osztályánál, mellyel az eszéki várőrséghez osztják be. A vár feladásakor (1849. febr. 14.) hazatér. Májustól fővadász, júl. (1.) -től hadnagy, júl. (16.) -től főhadnagy a Somogy megyei önkéntes vadászcsapatnál Noszlopy Gáspár seregében. Kitünteti magát a május 24-i barcsi csatában. Az említett sereggel augusztus közepén a komáromi várőrséghez kerül. Klapka György tábornok századossá lépteti elő a várőrségnél alakult vadászszászlóaljához. 1867. bádogosmester Szigetváron, a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

VASS JÁNOS

Kaposvár, 1803. nov. 2. V. János földműves és Gáspár Éva fia. Nem nemes, r. katolikus. Gimnáziumot végez. 1821-től közvitész, 1830-tól tizedes, ill. őrmester a cs. kir. 19. Schwarzenberg (magyar sorozású) gyalogezredben. 1838-tól felesége Ludvig Anna.

1848 nyarán ezrede 3. zászlóaljával részt vesz a szerb felkelők elleni harcokban. Szept. 24 (okt. 1.) hadnagy lesz az Aradon alakuló 29. honvédszászlóaljban. Zászlóaljával az aradi, 1849. április végétől a temesvári vár ostrománál szolgál a bánsági (1849 tavaszán V. besorolást kapott) hadtestben. 1848. dec. 14. (16.) főhadnagy, 1849. jún. 30. (16.) százados lett. Júliusban az aradi hadfogadó (újoncozó) állomás parancsnokaként tevékenykedett.. (Későbbi sorsa ismeretlen.)

VÁRSZEGHY IGNÁC

Hidvég, Somogy m. 1825 körül, r. katolikus. (Valószínűleg azonos Vanisch (!) Ignác uradalmi ispán és Némethi Veronika 1827. aug. 4.-én született Sándor nevű fiával.) Tanulmányait a keszthelyi Georgikonon (mezőgazdasági akadémián) végzi. Nőtlen. 1848. máj. 31. beáll a Pesten alakuló 1. honvédszászlóaljhoz. Jún. 12. tizedes, júl. 16. őrmester lesz. Szept. 16 (16.) hadnaggyá nevezik ki a 14. (szintén pesti) zászlóaljhoz, mellyel részt vesz a pákozdi csatában. 1849. jan. 25. (1.) főhadnagy lesz alakulatánál a fel-dunai (VII.) hadtestben. Február elején megbetegedik és elhagyja zászlóalját. Máj. 7-én újra szolgálatra jelentkezik, jún. 29-én beosztják a Kaposváron szerveződő 127. honvédszászlóaljhoz. Júl. (16.) százados lesz uo., Noszlopy Gáspár seregében, végül a komáromi várőrségnél.

1867. a Veszprém megyei Honvédegylet tagja. Valószínűleg azonos azzal a Várszeghy Ignáccal, aki Nagykőrösön hunyt el 1879. júl. 12-én 56 évesen. Ez utóbbi felesége 1854-től Matatics Terézia volt.

Vései VÉSSEY MIKLÓS

Vése, 1812. dec. 4., evangélikus. V. László földbirtokos és Thulmon Anna fia. Tanulmányait a Pápai Ref. Kollégiumban végez. Volt hadfi (1831 – 1832. a cs. kir. 52. gyalogezredben szolgált), vései birtokán gazdálkodik. Özvegy (felesége Jeszenszky Berta volt, meghalt 1841-ben, második felesége később Becker Katalin lett, meghalt Zirc, 1910.), két gyermek apja.

1848 nyarán a Somogy megyei nemzetőrség századosa, mozgósítot századával júl. 27. és aug. 11. között részt vesz a drávai határ őrzésében. Dec. 11 (1.) századosná nevezik ki a 60. (Somogy megyei) honvédszászlóaljhoz. A téli hadjárat idején a Központi Mozgó Sereg, a tavaszi hadjáratban az előbbiből lett II. hadtest kötelékében szolgál alakulatával, a Feldunai sereg kötelékében. 1849. június – júliusban Vác város katonai térparancsnoka. Görgei tábornok itt átvonuló sereghez csatlakozva Világosnál teszi le a fegyvert.

† Vése, 1859. okt. 20.

VOGRONITS SÁNDOR

Rád pusztá, 1816., keresztelve: Látrány, márc. 3. V. Mihály és Armpruster Terézia fia. Nemesi születésű, r. katolikus. A belovari katonaiskolán, majd a pécsi jogakadémián (1832 – 1833.) tanul. Volt őrmester (8 évig a 6. varasd-szentgyörgyi határőrezredben szolgált), gazdálkodó a Somogy megyei Kutason. Nőtlen.

1848. szept. 11 (1.) a Somogy megyei, ill. 4. dunántúli önkéntes nemzetőrszászlóalj hadnagya lesz. Kosztolányi Mór őrnagy dandárjában részt vesz a Jellačić elleni harcokban. Okt. 19. (16.) főhadnaggyá léptetik elő a fel-dunai seregben szolgált alakulatánál. Novembertől a zászlóaljából szervezett 46. honvédszászlóaljban szolgál, mellyel decem-

ber végén a komáromi várőrséghez kerül. 1849. márc. 29. (febr. 16.) -től százados ui.. A vár októberi feladásáig szolgál. 1867-ben a Somogy megyei Honvédegylet tagja volt.

gróf WRATISLAW EDE

Geszti (ma Somogygeszti), 1819. máj. 21., r. katolikus. W., Josef (csehországi születésű) cs. kir. százados és Mihálovits Jozefa fia. 1834-től hadfi a cs. kir. 5. könnyűlovas ezredben, folyamatosan szolgálva 1848 tavaszán főhadnagy a cs. kir. 2., Sándor cár nevét viselő (magyar) gyalogezredben. Nőtlen.

1848 nyarán részt vesz a szerb felkelők elleni délvidéki harcokban, A szenttamási tábor aug. 19.-i ostroma során megsebesül. Nov. 26. (1.) alszázadossá léptetik elő honvédsereghez csatlakozott ezrede 3. zászlóaljához. Alakulatával novembertől Görgői tábornok fel-dunai seregben, majd 1849 januárjától a komáromi várőrségnél szolgál. Májustól hadosztály vezérkari tiszt ui., a VIII. hadtest elnevezést kapott várőrségnél. Komárom feladásakor emigrál, 1850. az Amerikai Egyesült Államokban telepedik le. A polgárháborúban alezredes, majd ezredes, a new yorki 45. gyalogezred parancsnoka az északiak seregében (1863.). Egy adat szerint később visszatért Európába. Meghalt 1888 körül.

Hadnagyk és főhadnagyk

Rendesi BÁRÁNY ELEK

Apja B. Dániel közbirtokos. Szül. Mocsolád (ma Flsőmocsolád), 1830. (1829.?), református. Tanulmányait 1846-ig a kaposvári gimnáziumban, 1847/48. a Pápai Ref. Kollégiumban végzi. (Itt a jogakadémia első évének végzős hallgatója.) Nőtlen.

1848. máj. 30. Kaposváron önkéntes lesz a Pécsen alakuló 8. honvédzászlóaljban. Őrmester, dec. 11 (1.) -től hadnagy, 1849. ápr. (márc. 16.) -től főhadnagy alakulatánál. Végig a Délvidéken, a bácskai (1849 tavaszán és nyarán a IV. hadtestben) szolgált. A szenttamás szerb felkelő tábor bevételénél (1849. ápr. 3.), más adat szerint a Titeli-fennsík júliusi ostroma során megsebesült.

A fegyverletétel után közlegényként besorozzák a cs. kir. 30. gyalogezredhez. Része lesz a besorozott honvédtisztek szervezkedésének – ezt Kossuth megbízásából egy Pataki (Piringer) nevű volt honvédtiszt irányította – melynek felfedését követően a császári hadbíróság 8 év sáncfogságra (kényszermunkára) ítéli (Bécs, 1852. márc.12.). 1857 júniusában kegyelmet kap, Teresienstadtból szabadul. 1867. a Somogy megyei Honvédegylet tagja. Később megyei hivatalnok. † Boglár (ma Baalatonboglár), Somogy m. 1883. márc.23. Mocsoládon temették el.

BARTS (BARTSCH) GYÖRGY

B. Ferenc hivatalnok és Ruszambek Katalin fia. Iharosberény, 1827. ápr. 23., r. katolikus. Uradalmi gazdatiszt. Nőtlen. (1855-ben megnősült.)

1848. szept. 12. Pesten beáll az alakuló Hunyadi önkéntes csapathoz. Részt vesz a Jellačić elleni harcokban. Novembertől tizedes a csapatból lett 50. Hunyadi honvédzászlóaljnál. 1849. jan. (16.) hadnagy lesz zászlóalja eszéki várőrséghez beosztott osztályánál. A vár februári feladása után Debrecenben szolgálatra jelentkezik, áprilisban a nagykárolyi újonc-telephez osztják be. Júliusban a hódmezővásárhelyi újonc-telepen szolgál.

1867. városi aljegyző, 1890. végrehajtó Nagykanizsán, mindkét időpontban a Zala megyei Honvédegylet tagja. 1903 után hunyt el.

BENEDEK DÁNIEL

B. József és Mózes Eszter fia. (Magyar-) Atád, 1820. okt. 30., református. Gimnáziumot végez. 1841. közvitéz, 1848. jan. 1. tizedes lesz a cs. kir. 19. (Schwarzenberg) magyar gyalogezredben. Nőtlen.

Ezrede 3. zászlóaljával 1848 nyarán a szerb felkelők ellen harcol. Októberben alakulatával besorol a honvéd-seregbe, őrmesterré léptetik elő. 1849. jan. 16. (1.) hadnaggyá, jún. 28. (1.) főhadnaggyá nevezik ki a 15. honvédzászlóaljhoz, mellyel a komáromi várőrségnél szolgál.

1867. tanító Medvesen, a Torontál megyei Honvédegylet tagja.

BENKŐ JÁNOS

1848 szeptemberétől őrmester a Somogy megyei-, ill. a 4. dunántúli önkéntes nemzetőr zászlóaljnál, részt vesz a Jellačić elleni hadjáratban. Okt. 19. (11.) hadnagy lesz alakulatánál majd az abból alakult 46. honvédzászlóaljban Görgei tábornok fel-dunai seregnél. November végén leköszön rangjáról.

1867. uradalmi gazdatiszt Kiskorpádon, 1890. vármegyei hivatalnok Kaposváron, mindkét időpontban a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

Egyházas- és nagybersenyi BERZSENYI ANTAL

B. Dániel, a költő és Takács Julianna fia. Nikla, 1806. aug. 9., evangélikus. Földbirtokos gazdálkodó. Nőtlen. (Felesége 1851-ben Lovász Teréz lett.)

1849. április végén Noszlopy Gáspár megbízásából közreműködik Somogy megye Balaton-melléki vidéke népfelkelésének megszervezésében, majd a Somogy megyében alakult „védsereg” főhadnagya lesz. Noszlopy csapataival augusztus közepén csatlakozik a komáromi várőrséghez. Aug. 29. (26.) főhadnaggyá nevezik ki a 203. honvédzászlóaljhoz. A komáromi várőrséggel teszi le a fegyvert. Később niklai birtokán gazdálkodik. † Nikla, 1884. szept. 26.

Egyházas- és nagybersenyi BERZSENYI IMRE (PÁL)

B. József Somogy megyei közbirtokos és Váczi Anna fia. Szül. 1810. febr. 11. Tanulmányait a kaposvári gimnáziumban fejezi be (1828.) Nős, felesége Némedy Anna, családos.

1848 őszétől a 36. (Pécsen alakult) honvédzászlóalj katonája. Az eszéki vár feladásakor őrmester (1849. febr.). Május végén őrmester lesz a Somogy megyében szerveződő (későbbi 127.) honvédzászlóaljban. Júl. (1.) hadnaggyá léptetik elő. Aug. 15-én kelt kimutatás szerint térparancsnok Veszprém városában. Valószínűleg a komáromi vár őrségével tette le a fegyvert.

1867-ben Szennán él, a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

Galánthai BESSENYEY GYÖRGY

B. György '48-as honvéd százados (ld. előbb) öccse. Csehi (ma Ordacscsehi), 1826. aug. 30., r. katolikus. Jogot végez. Nőtlen (haláláig).

1848. nov. 10- től (okt. 1-jével számítandó ranggal) hadnagy a Zala megyei 47 honvédzászlóaljban Perczel Mór tábornok drávai hadtestében, 1849 januárjától az ebből lett „Központi Mozgó Seregben.” Március közepétől főhadnagy alakulatánál, az I. hadtestnél, a Feldunai hadseregben. E minőségében Világosnál teszi le a fegyvert.

1849. nov. 30. közlegényként bosorozzák a cs. kir. 40. gyalogezredhez. 1850. április végén 500 forint váltságdíj ellenében leszerelik. 1867. Zala megye aljegyzőjévé választják. Később ügyész Zalaegerszegen.

A Zala megyei Honvédegylet tagja volt. Meghalt Zalaegerszeg, 1891. ápr. 27.

Bezerédi BEZERÉDY ELEK

B. Pál közbirtokos, megyei levéltárnok és Baráth Anna fia, B. Pál '48-as honvéd százados (ld. előbb) öccse. Kaposvár, 1829. dec. 28., r. katolikus. Diák. Nőtlen. (Felesége 1859-ben felsőőri Fábián Emília lett, meghalt Hosszúfalu, 1909.)

1848 novemberétől önkéntes, majd őrmester, 1849. febr. (jan.1) -től hadnagy a 61. Somogy megyei honvédszászlóaljnál, a Perczel Mór tábornok vezényelte drávai hadtestben, ill. 1849 januárjától a Központi Mozgó Seregében, márciustól az ebből lett II. hadtestben. Május végén áthelyezik a Tokaj központtal alakuló 97. zászlóaljhoz. Júl. 22. (16.) főhadnaggyá léptetik elő, zászlóaljával ekkor Knezich Károly vezérőrnagy „tiszai megfigyelő hadtesténél” szolgál. Az említett sereggel Görgői tábornok Feldunai seregéhez csatlakozva Világosnál teszi le a fegyvert.

1849. aug. 29. besorozzák a cs. kir. 28. gyalogezredhez. 1857. elbocsátják. A kiigyezés után a Zala megyei Honvédegylet tagja. † Hosszúfalu, Zala m. 1905. ápr. 3.

BLAUHORN ANTAL

B. Antal kereskedő és Pfeffer Katalin fia. Szigetvár, 1828. máj. 12., r. katolikus. Nőtlen. (Felesége 1859-ben Adler Mária lett, meghalt Pécs, 1877.)

1867. kereskedő, 1890. takarékpénztári igazgató Pécsen, volt '48-as honvéd hadnagyként a Baranya megyei Honvédegylet tagja. Öngyilkos lett, Pécs, 1896. máj. 26.

Várbogytai és nagymádi BOGYAY GYULA

B. Sándor közbirtokos és Guary Erzsébet fia. Szentgáloskér, 1832., keresztelve: Mernye, jan. 20., r. katolikus. Diák. Nőtlen. (Felesége 1858-ban Gulyás Emma lett, meghalt özvegyen, Siófok, 1910.)

Állítása szerint 1849 tavaszán főhadnagy lett a Somogy és Zala megyében alakult védzászlóaljnál.

Az 1850-es években szolgabírói írnok Kaposváron. 1867. szolgabíró, 1890. járásbíró a lengyeltóti járásban, Nagylózson (Sopron megyében) él, mindkét időpontban a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

BÖHM GÁBOR ld. PEHM

BRUSITS FERENC

Apja B. Ferenc kézműves. Szül. Kaposvár, 1821., keresztelve ui. nov. 30., r. katolikus. Iskolai tanulmányait 1839-ig a kaposvári gimnáziumban, majd a pécsi líceumban (1839-1842.) végzi. 1848 májusában Kaposváron jegyzékbe veszik, mint nemzetőrt.

Őrmester, 1849. júl. 7 (1.) -től hadnagy a 61. (Somogy megyei) honvédszászlóaljnál, a II. hadtestben.

1867. jegyző Bábonyban (ma Bábonymegyert), ekkor és 1890. a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

CSEPCSÁNYI JÁNOS

Szül. 1826 körül. Uradalmi írnok a Somogy megyei Tapsonyban.

Őrmester, 1849. jan. (1.) -től hadnagy a 61. honvédszászlóaljnál, a II. hadtestnél. Jún. 11-i kimutatás szerint ua. uo. (Későbbi sorsáról nincsenek adataink.)

Udvardi CSERNA ISTVÁN

Cs. István református lelkész és Cserna Zsuzsanna fia. Nágocs, 1825. ápr. 23., református. Tanulmányait a Pápai Református Kollégiumban (1835-1844.) és a győri jogakadémián végzi. Joggyakornok, követi írnok Pozsonyban. Nőtlen.

1848 szeptemberétől a komáromi önkéntes nemzetőr alakulatnál szolgál, gr. Esterházy Pál őrnagy vezetésével részt vesznek a komáromi vár biztosításában. Októberben őrmester lesz a Komáromban alakuló 37. honvédtáncosaljnál. Dec. 3. (1.) –től hadnagy uo., a komáromi várőrségnél, a vár feladásáig. 1849. szept. 28. Klapka György tábornok kitüntette a Magyar Katonai Érdemjel 3. osztályával.

A szabadságharc után teológiát végez, 1852. segédlelkész lesz Felsőnyéken, 1857. Nágocson. Később lelkész Bálványoson. 1867. és 1890. a Somogy megyei Honvédegylet tagja. Meghalt Bálványoson, 1903.szept. 3-án.

CSISZÁR ISTVÁN

Cs. József földműves és Marosi Éva fia. Szill (ma Somogyszil), 1829. júl., r. katolikus. 1846 -1848. a pécsi jogakadémián tanul, ill. teológushallgató lesz. Nőtlen.

A szabadságharcban előbb nemzetőr főhadnagy. 1848. dec.11 (1.) hadnaggyá nevezik ki a Somogy megyében alakult 61. honvédtáncosaljhoz.

1850. febr. 28. Pesten besorozzák a cs. kir. 4. helyőrségi zászlóaljhoz, 1858. jún. 30. az 52. gyalogezredtől szerel le. 1867. községi jegyző Somogyváron, a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

CSORBA LAJOS

Cs. András uradalmi ispán és Stanits (Stansits ?) Zsuzsanna fia. Szül. Apáti (ma Somogyapáti), 1831., keresztele: Szigetváron, dec. 4-én, r. katolikus. 1848-ban a kaposvári gimnázium diákja. Nőtlen.

Őrmester a 60. (Somogy megyei) –, 1849. jún. 23 (16.)-től hadnagy a Miskolcon alakuló 96. honvédtáncosaljnál. (Ez az alakulat csak az aug. 2.-i debreceni ütközetben vett részt, ahol súlyos veszteségeket szenvedett. Mivel Cs. Lajos további sorsáról nincsenek adatok, feltételezhető, hogy ő is itt halt hősi halált.)

Nagylucsei DÓCZY TIVADAR

D. János földbirtokos, törvényszéki ülnök és Galovits Jozefa fia. Görösgal, 1826., keresztele: Szigetvár, 1826. nov. 9., r. katolikus. 1844-1848. a pécsi líceumban, ill. jogakadémián tanul. Nőtlen. (Felesége 1861-től Barla (Balóka?) Borbála, meghalt Budapest, 1905.).

1848. dec.11. (15.) hadnaggyá nevezik ki a Somogy megyében alakult 60.honvédtáncosaljhoz. Alakulatával 1849 januárjától a Központi Mozgó Seregben, majd a II. hadtestben szolgál. A Perednél vívott csatában fogságba esik (jún. 21.).

1867. birtokán gazdálkodik, volt főhadnagyként a Somogy megyei Honvédegylet tagja. Meghalt Budapest, 1886. jún. 2.

DOPPELHAMMER (később HÁMORY) EDE (ÖDÖN)

Marcali, 1826. Nőtlen. (Felesége az emigrációban Knall Margit, K. József ,48-as honvéd százados leánya lett, 1855-ben elváltak.)

1848 szeptemberétől közvitész a Baranya megyei önkéntes nemzetőrzászlóaljban. Őrmester, 1849. jan. (1848. dec.16.) -től hadnagy az előbbiből szervezett 51. honvédtáncosaljban, az eszéki várőrségnél. A vár feladásakor (1849. febr.14.) hazatér. Májustól hadnagy a Noszlopy Gáspár kormánybiztos szervezte, későbbi 127. honvédtáncosaljban. A komáromi vár őrségével teszi le a fegyvert.

A vár kapitulációjakor emigrál, Konstantinápolyban telepedik le. 1859-től az olaszországi magyar légióban szolgál. Meghalt Acqui, Olaszország, 1861. szept. 12.

ERHARDT IMRE

Szül. 1825 körül. Uradalmi írnok a Somogy megyei Öreglakon. 1848 májusában ugyanitt összeírják, mint nemzetőrt.

Őrmester, 1849. jún. (máj.16.) -tól hadnagy az 56. (Zala megyei) honvédszászlóaljban, a II. hadtestnél. Jún. 16. itünteti magát a Királyrévnél vívott csatában.

1867. szőlőbirtokos Kaposváron, a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

ERNYEI JÓZSEF (JÓZSA)

Szül. 1828. márc. 17., r. katolikus. Teológushallgató. Nőtlen.

Őrmester, 1849. aug. 25. (26.) hadnaggyá nevezik ki a Komáromban alakult 98. honvédszászlóaljhoz. A komáromi várórség október elején történt fegyverletételéig szolgál.

A szabadságharc után befejezi teológiai tanulmányait, 1853. pappá szentelik. 1867. plebános, a Somogy megyei Honvédegylet tagja. Tótszentpáli (ma Somogyszentpál) plébános- és szentszéki ülnökként halt meg, Somogyszentpál Somogy megye, 1909. aug. 28.

FEJÉR JÓZSEF

F. József uradalmi ispán és Czedli Rozália fia. Karád, 1826. szept. 12., r. katolikus. Jogot végez. Joggyakornok. Nőtlen.

1848. máj. 25. beáll a Pesten szerveződő 2. honvédszászlóaljhoz. Alakulatával júliustól a Délvidéken a szerb felkelők ellen harcol és őrmester lesz. 1849. jún. (máj. 16.) hadnaggyá lépteti a Szabadkán alakuló 101. zászlóaljhoz. Új zászlóaljával júliustól a Cegléd központtal alakult Közép-Tiszai seregben, augusztustól a Szegednél összpontosított főseregben szolgál. A szabadságharc végén az oroszok előtt, Borosjenőn teszi le a fegyvert (aug. 20.)

1849. aug. 25. Aradon besorozzák a cs. kir. 28. gyalogezredhez. 1857. tartalékos állományba helyezik, 1859. leszerelik.

FODOR PÁL

1849. máj. 4 (márc. 29.) -tól hadnagy a Bihar megyei „önkéntes őrhad zászlóaljnál”, ill. az ebből alakult 123. honvédszászlóaljban. (Ez az alakulat a nyári hadjárat idején az erdélyi sereg kötelékében szolgált.)

Valószínűleg azonos azzal a F. Pállal, aki 1867-ben volt ,48-as hadnagyként a Somogy megyei Honvédegylet tagja volt.

FODRÓCZY EDE

A szabadságharc kitörésekor diák.

1849. ápr. 30., mint „német hadseregbeli hadnagy” (?) Pesten szolgálatra jelentkezik Aulich Lajos honvéd tábornoknál. Máj. 4 (márc.12.). hadnaggyá nevezik ki a több megye újoncait gyűjtő hódmezővásárhelyi „újonc- telephez”.

1867-ben levéltári írnok Kaposváron, a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

gróf FORGÁCH ANTAL

Gr. F. Ferenc nagybirtokos, cs. kir. kamarás és Dezső Judit fia. Nagygyomba, 1818. nov. 16., keresztelve: Marcali, nov. 18., r. katolikus. 1837-1839. jogot végez a pécsi jogakadémián. Vagyonából él. Nőtlen. (Felesége 1850-ben br. Majthényi Anna lett, meghalt Bécs, 1908.)

1848. dec. 2. (1.) hadnagy lesz a 4. Sándor huszárezred létszámában és parancs-őrtiszt Perczel Mór tábornok mellett. E beosztásában 1849. jan.16. (1.) -tól főhadnagy a 13. Hunyadi huszárezred állományában. Májusban elbocsátását kéri.

Később Somogy megyei birtokán él. † Nagygyomba (ma Marcali), 1899. júl. 20.

Szenczi FÖRDŐS KÁROLY

F. Dávid református lelkész és Vécsei Sára fia. Kőröshegy, 1824. jan. 19., református. Teológiát végez a Pápai Református Kollégiumban. Segédlelkész. Nőtlen. (Felesége Babay Julianna, majd Szabó Mária lett.)

Állítása szerint 1849 júliusában számvevő hadnaggyá nevezték ki az 56. (Zala megyei) honvédszászlóaljhoz. Valószínűleg alakulatával, a komáromi vár feladásakor tette le a fegyvert.

1851-től haláláig református lelkész Nagydorogon. A Tolna megyei Honvédegylet tagja volt. Meghalt Nagydorog, Tolna m.1879. febr. 2.

Gyulai GAÁL KRISTÓF

G. István közbirtokos és. de Doctingen, Anna-Ludovika bárónő fia, G. Gusztáv, 48-as honvéd huszárszázados (ld. előbb) öccse. Büssü, 1829. jan. 21., r. katolikus. Jogot végez, joggyakornok. Nőtlen. (Felesége 1860-ban czabaji Horváth Emma lett.)

1848. szept. 3. hadfiként (tisztjelöltként) beáll a magyar hadügyminiszter alá rendelt cs. kir. 6. Württemberg huszárezredben. Okt. 19 (16.) -től hadnagy honvédsereghez csatlakozott ezrede egyik osztályánál a délvidéki hadszíntéren. 1849. febr. (1.) főhadnagy lesz az említett osztálynál, az erdélyi seregben. Máj. 21. Bem altábornagy kitünteti a Magyar Katonai Érdemjel 3. osztályával.

1850. febr.1. Kaposváron besorozzák a cs. kir. 11. gyalogezredhez. 1851. nov. 20. pénzért kiváltja magát a katonáskodástól. Később, haláláig birtokán gazdálkodik. † Rákó pusztá (ma Kaposkeresztúr), 1872. febr. 22.

Gyulai GAÁL SÁNDOR

G. Ferenc táblabíró és Szentgyörgyi Anna fia. Boronka, 1833. okt. 6., r. katolikus. Diák. Nőtlen. (Amerikában megnősült.)

1848 decemberében felvételét kéri a Hadi Főtanodába (a honvédtisztek képzésére Budapesten létesített iskolába). A szabadságharcban állítólag végül honvéd hadnagy lett és súlyosan megsebesült.

Emigrál, 1849 őszén Törökországban tartózkodik. 1859. az olaszországi magyar légió tagja, még ez évben hazatér. Besorozzák a cs. kir. hadseregbe. Megszönik és ismét az olaszországi magyar légió katonája lesz. Részt vesz az 1863-as lengyel felkelésben, melynek során orosz fogságba esik, de az oroszok kiadják Ausztriának. Hazatérve emigrál az Amerikai Egyesült Államokba. 1864-ben (az amerikai polgárháborúban) százados lesz a floridai 1. lovasezrednél az északiak oldalán, de még ugyanezen évben súlyosan megsebesül és leszerelik. 1872. vívómester, az 1890-es évek elején lottóhivatalnok New Orleansban. Meghalt uo. 1912. febr. 29.

GÁSPÁR MENYHÉRT

G. József Somogy megye esküdtje és Szüts Anna fia. Kaposvár, 1818. okt. 21., r. katolikus. 1835-ig a kaposvári főgimnáziumban, 1835 – 1837. a pécsi jogakadémián tanul, majd elvégzi a keszthelyi mezőgazdasági akadémiát. 1837-től írnok egy hg. Esterházy-uradalomban. Nőtlen. (Később megnősült és családot alapított.)

1849. febr. 28. (márc.1.) számvevő hadnagy lesz az alakuló 63. honvédszászlóaljnál. (Ezzel később Görgei tábornok Feldunai seregében szolgál) Május közepén áthelyezik a kecskeméti újontelepre. Júl. (16.) főhadnaggyá nevezik ki a 129. zászlóaljhoz, melylyel a Közép-Tiszai sereghez kerül. Az oroszok előtt történt borosjenői fegyverletételig (aug. 20.) szolgál.

Besorozzák egy Itáliában állomásozó cs. kir. gyalogezredhez. 1867. Somogy megye törvényszéki kiadója. Ekkor és 1890. a Somogy megyei Honvédegylet tagja. Nyugalmazott törvényszéki irodatisztként hunyt el, Kaposvár, 1913. nov. 4.

Krencsi és gosztonyi GOSZTONYI SÁNDOR

G. Sándor uradalmi ügyész (Kenyhecen, Keszthelyen, Szegváron, végül Szentesen) és Piestyánszky Eleonóra fia. Szül. Csurgó, 1826., r. katolikus. Gimnáziumi tanulmányait Szegeden és Vácon, a jogot Pesten végzi. 1847. ügyvédi vizsgát tesz.

1849. júl. 25. (máj. 16.) főhadnagy lesz a 4. honvéd vadászezred 2. századánál Szilváson, az erdélyi seregben.

Később gazdálkodó, ill. ügyvéd Hódmezővásárhelyen. 1884 – 1892. Hódmezővásárhely város országgyűlési képviselője. Meghalt Hódmezővásárhely, 1903. ápr. 13.

Jákfai GÖMBÖS FLÓRIÁN (FLÓRIS)

G. Sándor közbirtokos és Tevely Zsuzsanna fia. Geszti (ma Somogygeszti), 1819. máj. 21., evangélikus. 1834 -1840. a pécsi líceumban, ill. jogakadémián tanul. Felesége Deus Erzsébet lett, meghalt özvegyen, Bp., 1902.

1849. júl. 21.-i kimutatás szerint hadnagy, a „Budapesti Keresztesek“- nevű zászlóaljnál, a Közép-Tiszai hadseregben (Törökszentmiklóson).

1889-ben még élt Budapesten.

GRÁCZ LAJOS

Szül. 1827 körül. Gyógyszerész segéd.

1867. Nagyatádon él, ekkor és 1890. volt '48-as hadnagyként a Pest városi Honvédegylet tagja. (A szabadságharcban mindkét lábán sebet kapott.)

GYÖRKI (GYÖRKY, GYÜRKY) LAJOS

Apja Gy. József tanító. Szül. Osztopán, 1830. augusztusában., református. Gimnáziumi diák Pécsen. Nőtlen. (Felesége 1870-től Hausmann Mária, meghalt 1914.)

1848 májusában beáll a Pécsen alakuló 8. honvédzászlóaljhoz. Részt vesz a délvidéki harcokban. Októberében áthelyezik a szintén Pécsen szerveződő, majd az eszéki várórséghez beosztott 36. zászlóaljhoz. Eszék várának feladásakor (1849. febr.) hazatér. 1849 tavaszán őrmester lesz a komáromi várparancsnoksági irodán. Júl. 22. (16.) -tól hadnagy uo. Szept. 18. (16.) Klapka György tábornok főhadnaggyá lépteti elő.

1850 októberétől orvostanhallgató a pesti egyetemen. Tanulmányai befejeztével házi orvos lesz. 1867-től körzeti orvos Kölesden, 1871-től egyben Tolna megye tiszteletbeli főorvosa. 1867. a Tolna megyei Honvédegylet tagja. 1889., mint orvos nyugalomba lép. † Kölesd, 1900. jún. 1.

HAASZ IMRE

Nagyberki, 1829., r. katolikus. Diák. Nőtlen.

1848 októberében önkéntes lesz a Győrben alakuló 23. honvédzászlóaljnál. November 13 (1.) -tól hadnagy alakulatánál a fel-dunai seregben. 1849. febr. (jan. 1.) -tól főhadnagy zászlóaljánál uo., ill. a VII. hadtestben, majd májustól az abból kivált Kmety-hadosztályban. (Máj. 30. századosi előléptetésre terjesztették fel.)

1849. okt. 30. besorozzák a cs. kir. 42. gyalogezredhez. 1859. nov. 10. szekerészkarri őrmesterként szerel le.

Hertelendi és vindornyalaki HERTELENDY IMRE

H. Károly közbirtokos és Hajas Anna fia. Miháld, 1826. nov. 6., r. katolikus. Nőtlen. (1852-ben felesége csáfordi Potyondi Antónia lett, meghalt Győr, 1859., 1860-tól hodászi Hodászy Mária a neje, meghalt Andráshida, 1897.)

1848.júniusában önkéntes lesz a 2. (Pesten alakuló) honvédszászlóaljnál. Részt vesz a délvidéki harcokban, júl. 17. Bácsföldvárnál megsebesül. Őrmester, 1849. júl. (16.)-tól hadnagy alakulatánál, a péterváradai várórságénál, a vár feladásáig (szept. 17.).

1867. és 1890. a Zala megyei Honvédegylet tagja, az előbbi időpontban uradalmi tisztartó Kustányban, az utóbbiban Lórántházán gazdálkodik. † Budapest, 1901. márc. 23.

Hertelendi és vindornyalaki HERTELENDY MIKLÓS

H. Sándor és Korchmáros Róza fia. Kiskorpád, 1820., keresztelve: Bárd (Bárdudvarnok) 1820. ápr. 26., r. katolikus. Földbirtokos gazdálkodó. Nőtlen. (Felesége 1857-ben vasdinyei Vasdényey Anna lett, meghalt Kiskorpád, 1915.)

1848. szept. 25. Lipcséből írt levelében följánlja Kossuthnak, hogy Németországban légiót alakít a magyarok támogatására. Hazatér, 1849 tavaszán csatlakozik Noszlopy Gáspár Somogy megyét felszabadító csapatához (részt vesz a máj. 24.-i barcsi ütközetben). Az említett csapattal augusztus közepén a komáromi várórsághez kerül, ahol Klapka György tábornok szept. 30. hadnaggyá nevezi ki a katonai rendőrséghez.

A vár feladásakor útlevelet kap Angliába. 1867. a kaposi járás szolgabírája lesz, 1890. birtokán gazdálkodik, mindkét időpontban a Somogy megyei Honvédegylet tagja.. † Kiskorpád, 1892. aug. 15.

HORNUNG JÁNOS

Joggyakornok és családi nevelő Somogy megyében.

1849. júl. (16.) tüzér hadnagy lesz Noszlopy Gáspár Somogy megyében alakított „seregében”, mellyel augusztus közepén bevonul a komáromi várórsághez.

1867. községi jegyző Kéthelyen, 1890. Marcaliban, mindkét időpontban a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

Kocsi (KOCZY-) HORVÁTH ELEK

K.-H. József közbirtokos és Sárközy Judit fia. Nagykorpád, 1830. Nemes, evangélikus. Diák. Nőtlen. (Később megnősült és családot alapított.)

1848. szept. (1.) hadnagy lesz a Tolna megyei önkéntes nemzetőrszászlóaljban, mely a 3. dunántúli önkéntes nemzetőrszászlóalj néven Kosztolányi Mór őrnagy dandárjában részt vesz a Jellačić-elleni harcokban. Nov. 2 -től hadnagy a Szekszárdon alakuló 41. honvédszászlóaljnál, mellyel az eszéki várórsághez kerül. Innen 1849. február elején futárként a Debrecenbe menekült kormányhoz küldik. Máj. 22. (ápr. 1.) főhadnaggyá nevezik ki a 7. Reuss-Köstritz huszárezredhez. (A magyar sorozású cs. kir. 7. huszárezred 1848/49-ben az itáliai császári hadseregben vitézkedett, s csak itthon lévő tartalék százada csatlakozott 1848 októberében a honvédsereghez. Erre alapozva a honvédseregben is felállították a 7. huszárezredet, mely megőrizte régi névadója Heinrich Reuss-Köstritzi herceg nevét. Bár az ezred németül nem tudó magyar katonái inkább csak „Rácz Krisztusként” emlegették ezredüket – így legalább értelme volt a dolognak.)

Horváth 1867-ben és 1890-ben a Buda városi Honvédegylet tagja volt. Az utóbb említett évben felvették az egykori honvédek számára létesített fővárosi menházba, innen azonban 1893-ban kilépett. † Budapest, 1897. jún. 7. (Gödöllőn temették el.)

HORVÁTH JÁNOS

Iharosberény, 1828 körül, r. katolikus. Diák.

A szabadságharcban közvitéz, tizedes, őrmester, végül 1849. szept.11 (1.) -től hadnagy volt a 60. Somogy megyei sorozású honvédszászlóaljban. Alakulatával decembertől a Perczel Mór tábornok drávai hadtestben, 1849 januárjától „Központi Mozdó Seregnél”, majd az abból lett a II. hadtestben szolgált, a komáromi vár feladásáig.

1867. és 1890. a Somogy megyei Honvédegylet tagja volt, az utóbbi időpontban Berényben (Iharosberény?, Balatonberény?) élt. Nyugalmazott postamesterként hunyt el, Mezőberény (?), 1908. nov. 9.

HORVÁTH JÓZSEF

Őrmester, 1849. máj. 8 (1.) -től hadnagy, szept.11 (1.) -től főhadnagy a 60. (Somogy megyei) honvédszászlóaljban, a II. hadtestben, a komáromi vár október elején történt feladásáig.

HORVÁTH VENDEL

Nemesvid, 1824., más adat szerint Nagykanizsa, 1826., r. katolikus. 1844-től önkéntes a cs. kir. 48. Ernő főherceg nevét viselő (magyar) gyalogezredben. Nőtlen.

Ezrede 3. zászlóaljával 1848 szeptemberében részt vesz a Jellačić elleni harcokban. Novemberben átlép a Zala megyében alakult 47. honvédszászlóaljhoz. Alakulatával az 1849-es tavaszi hadjárat során a feldunai sereg I. hadtestében szolgált. Őrmesterként ápr. 30-án kitüntetik a Magyar Katonai Érdemjel 3. osztályával. Végül hadnagy lett alakulatánál.

1867. tanító Gamáson, a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

IMHOFF KÁROLY

1812 körül született, nemes, r. katolikus. Okleveles mérnök. (Özvegye Inhof(?)) – Udvardy! – Károlyné, szül. Mocsy Amália, M. József’48-as honvéd hadnagy testvére, kötcsei földbirtokosként halt meg Kötcsén, 1888-ban.)

1848. júl. 25-től hadnagy és segédtszt Palocsay József őrnagy, Somogy megye egyik nemzetőr zászlóaljának parancsnoka mellett. 1849. júl. (1.). főhadnagyi rendfokozatban a 127. honvédszászlóalj élelemzési tiszje lesz, Noszlopy Gáspár Somogy megyei seregében. Aug. 29 (26.) -től főhadnagy a 204. honvédszászlóaljban, a komáromi várőrségnél.

1867. „magánzó”, ill. közbirtokos a Somogy megyei Kötcsén.

JENOVAI LÁSZLÓ

Szül. 1828. Diák. Nőtlen. (Később megnősült.) 1848 májusában a Somogy megyei Tótin összeírják, mint nemzetőrt.

1848 szeptemberétől a Somogy megyei (4. dunántúli) önkéntes nemzetőrszászlóalj katonája. Kosztolány Mór őrnagy dunántúli önkéntes nemzetőr dandárjának kötelékében részt vesz a Jellačić elleni hadjáratban. Nov. 10 (okt.1.) -től hadnaggyá nevezik ki az alakulatából szervezett 46. honvédszászlóaljhoz. Görgei tábornok fel-dunai seregben, majd decembertől a komáromi várőrségnél szolgált. 1848/49 fordulóján kilép a szolgálatból.

Később egy biztosító társasági hivatalnoka, ill. hírlapíró Pesten. Meghalt Edde, Somogy m. 1861. jún. 27.

JOSZIPOVICS MIHÁLY

1849. júl. 29 (16.) hadnagy lesz a 127. honvédszászlóaljnál Noszlopy Gáspár őrnagy seregében. Aug. 29 (26.) -től hadnagy a 204. zászlóaljban a komáromi várőrségnél.

JÓZAN ISTVÁN

Órmester, 1849. febr. (jan.1.) -től hadnagy a 61. (Somogy megyében alakult) honvédszászlóaljban a II. hadtestnél. Júliusban parancsőrtiszt az említett hadtest egyik gyalogos hadosztályánál.

JUHÁSZ MIHÁLY

1867. ügyvéd a szigetvári járásban, ekkor és 1890. volt ,48-as főhadnagyként a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

1848-ig tanuló volt. Állítása szerint 1849 januárjában Klapka György ezredes nevezte ki hadnaggyá és májusban főhadnaggy lett.

Daruvári KACSKOVICS JÁNOS

K. Ágost és Szalay Júlia fia. Túr (ma Somogytúr) 1829., kereszelve: Látrány, máj. 18., r. katolikus. 1845. befejezi iskolai tanulmányait a kaposvári gimnáziumban. Nőtlen. (Felesége később Bogyay Ilona, meghalt 1874., majd 1875-ben Auber Emília lett, utóbbi meghalt Mohács 1907.

1848. máj. 29. Kaposváron beáll a 8. (pécsi) honvédszászlóaljhoz (ekkor 20 forintnyi foglaló pénzét a hazának ajándékozza). A délvidéki harcok során tizedes lesz. Dec.11 (1.) hadnaggyá nevezik ki a 61. (Somogy megyei) honvédszászlóaljhoz, mellyel Perczel Mór tábornok drávai hadtestében, 1849 januárjától a Központi Mozdó Seregben, ill. az ebből lett II. hadtestben szolgál. A szabadságharc végén alakulatával a komáromi vár őrségével teszi le a fegyvert.

1867. földbirtokos-gazdálkodó Igalon, a Somogy megyei Honvédegylet tagja. 1890. Mohácson él. Volt vármegyei számvevőként hunyt el, Mohács, 1905. máj. 14.

KÉGL NÁNDOR (FERDINÁND)

1830 körül született, Somogy megyei illetőségű. Iskolai tanulmányait a kaposvári gimnáziumban fejezi be (1846.) A szabadságharcban őrmester, 1849. aug. 25 (26.) -től hadnagy a 61. honvédszászlóaljnál a II. hadtestben, a komáromi várőrségnél.

1867-ben gyógyszerész, a Somogy megyei Honvédegylet tagja. Kaposváron hunyt el.

KELEMEN LAJOS

Nemes K. Tamás” megyei biztos” és Horváth Julianna fia. Kaposvár, 1823. aug. 15., r. katolikus. Iskolai tanulmányait 1839-ig a kaposvári gimnáziumban, 1839-1843. a pécsi líceumban, ill. jogakadémián végzi. Ügyvéd, Somogy megye aljegyzője Kaposváron. 1848 májusától a Kaposváron alakult nemzetőrség tagja. Nőtlen. (Felesége bókai Bóka Klementin lett, meghalt Kaposvár, 1905.)

1848. okt.10.(1.) hadnagy és Somogy megye gr. Somssich József őrnagy vezette nemzetőr zászlóaljának a segédtsíztje lesz. (Későbbi szollgátáról nem került elő adat.).

Negyvennégy évi közszolgálat után a kaposvári törvényszék elnökeként hunyt el, Kaposvár, 1889. máj. 4.

KEMÉNY (HARTL) ALAJOS (LAJOS)

Szül. 1824 körül (Taszáron?), r. katolikus. 1844 – 1848. könyvelő Pesten.

1848. dec.11. (12.) hadnaggyá nevezik ki a 60. (Somogy megyei) honvédszászlóalhoz.1849/49 fordulóján betegsége miatt elhagyja alakulatát. Máj. 17. őrmester, majd hadnagy lesz a Kaposváron alakult Somogy megyei honvéd századnál, Noszlópy Gáspár seregében. Máj. 24. kitünteti magát a császáriakkal vívott barcsi csatában. Júl. (1.) főhadnaggyá léptetik elő 127. honvédszászlóaljjá lett alakulatánál, mellyel augusztus második felében a komáromi várőrséghez kerül.

1867. Kercseligeten él, a szigetvári járás esküdtjévé választják. 1890. magánzó Kaposváron, mindkét időpontban a Somogy megyei Honvédegylet tagja volt. † Pécs, 1897. dec.30.

KEMÉNY (1848-ig és 1849 után HARTL) FERENC

Az előbbi testvére. Szül. Taszár, 1829., r. katolikus. Csizmadia mesterséget tanul. Nőtlen. (Felesége Wagner Mária lett.)

1848 novemberétől közvitéz, majd őrmester, 1849. júl. 7. (1.) –től hadnagy a Somogy megyei 60. honvédszászlóaljban, a II. hadtestnél. (Valószínűleg a komáromi vár őrségével tette le a fegyvert.)

1850. jan. 27-én besorozzák a cs. kir. 52. gyalogezredhez, 1858. tizedesként elbocsátják. 1890. Pécsen él, a „Kegyelet” nevet viselő, első pécsi temetkezési intézet egyik alapítója. Pécs város törvényhatóságának tagjaként hunyt el, 1901. nov. 4.

KEMÉNY PÁL

Zászlós őrmester, 1849. júl. (16.) -től hadnagy a 65. honvédszászlóaljban a III. hadtestnél, a Feldunai seregben. Világosnál teszi le a fegyvert.

1867-ben a Békés megyei Honvédegylet tagja.

Valószínűleg azonos Hartl Pállal: H. Tamás cipésmester és Vakkant Anna fia, szül. Kaposvár, 1827. jan. 14., r. katolikus, valamint azzal a Kemény Pállal, aki a kegyesrendiek Somogy megyei uradalmának tisztartójaként hunyt el, Göllén, 1895. máj. 11-én.

KEREK (KERÉK) JÁNOS

K. Dávid jobbágy és Hőke Sára fia. Kiliti (később Balatonkiliti, ma Siófok része), 1815. nov. 8., református. Jogot végez a Pápai Református Kollégiumban. 1845-től ügyvéd. Nőtlen. (Felesége 1855-ben Borzsák Teréz lett, meghalt 1915.)

1848 szeptemberétől az 1. Pest megyei önkéntes nemzetőrszászlóalj katonája, részt vesz a Jellačić elleni harcokban. Dec.15. (1.) hadnagy lesz alakulatánál a fel-dunai seregben. Végül főhadnagy, az alakulatából szervezetett 66. honvédszászlóaljnál a VII. (fel-dunai) hadtestben.

A fegyverletétel után közlegényként besorozzák a cs. kir. hadseregbe. 1852-től ügyvéd Monoron. 1867. Pest megye esküdtje, majd járásbíró lesz. 1877-től ügyvéd és református presbiter Monoron. † uo. 1902. aug. 27.

KIS GÁBOR

Apja K. Dániel tanító. Ádánd, 1819. okt. 20., református. A Pápai Református Főiskolán végez. Tanító ui., majd családi nevelő Pázmándy Dénesnél. Nőtlen. Felesége 1849-ben Osváld Krisztina lett (meghalt Losonc 1863.), később Tóth Mária.)

Nemzetőr főhadnagyként részt vesz a pákozdi csatában.

A szabadságharc után gimnáziumi tanár Gyönkön, majd Pápán. Később lelkész Losoncon, Tatán, 1878-tól haláláig Pápán. 1890. volt honvéd hadnagyként a Nógrád megyei Honvédegylet tagja. Meghalt Pápa, 1899. júl. 18. Veszprém megye törvényhatóságának és Pápa város képviselő testületének a tagja volt.

KÓCZIÁN (KÓTZIÁN) SÁNDOR

Böhönye, 1814., r. katolikus. Volt tizedes (1833-1845. a cs. kir. 52. gyalogezredben szolgált). 1845-től nős, családos.

1848. nemzetőr századossá választják Somogy megyében. 1849. máj. (ápr.1.) hadnagy lesz a 7. (Reusz) huszárezred létszámában, mint Mihalovich Mihály alezredes, a délvidéki sereg dandárparancsnokának segédtszije.

1867. özvegye Pécssett élt.

Ócsai KOMÁROMY KRISTÓF

Apja K. István uradalmi kasznár. Szül. Igal (más adat szerint Lengyeltóti), 1829., r. katolikus. Végzett jogász, ügyvéd gyakornok és jegyző az ozorai törvényszéknél. Nőtlen. (Felesége 1863-ban sümeghi Bene Matild lett (meghalt özvegyen, Bp., 1898., a Somogytúr melletti Babod-pusztán, férje mellé temették el.)

1848. szeptember elején beáll Perczel Mór Pesten alakuló „Zrínyi” önkéntes csapatába. Részt vesz a Jellačić elleni hadjáratban. Őrmester, 1849. jan. (1.) hadnagy az alakulatából lett 35. (Zrínyi) honvédszászlóaljnál a Balmazújvároson alakuló tartalék hadosztályban. Áprilistól és a nyári hadjárat idején zászlóaljával a felső-magyarországi (IX.) hadtestben szolgált, részt vesz az oroszok elleni harcokban. Végül főhadnagy lett.

A szabadságherc végén kimenekül, 1849. dec.11-i és 1850. jan. 26-i kimutatás szerint a sumlai menekülttábor lakója. 1854. hazatér, ügyvéd lesz Karádon. 1867. és 1890. a Somogy megyei Honvédegylet tagja, az utóbbi időpontban ügyvéd a Pozsega megyei, (horvátországi) Pakrácon.

Ócsai KOMÁROMY LAJOS

K. Ferenc uradalmi ispán és Szita Terézia fia. Lábod, 1825., keresztelve: Nagyatád okt. 22., r.katolikus. Írnok Kéthelyen. 1848 májusában jegyzékbe veszik, mint nemzetőrt. Nőtlen. (Felesége 1865-ben Eckermann Mária lett, meghalt Budapest, 1902.

1848. dec.11 (1.) hadnaggyá nevezik ki a Somogy megyében alakult 60. honvédszászlóaljhoz. Alakulatával Perczel Mór tábornoka drávai hadtestben, ill. 1849 januárjától a Központi Mozgó Seregben szolgált. Márc.13. áthelyezik a 10.Vilmos huszárezredhez, a fel-dunai (VII.) hadtestbe. Máj. 29.-i kimutatás szerint ezrede Kmety György ezredes hadosztályába beosztott részénél szolgált. A szabadságharc végén az oroszok előtt teszi le a fegyvert, Borosjenő, aug. 20.

A kiegyezés után hivatalnok lesz Pest-Buda város önkormányzatánál. A főváros törvényhatóságának tagjaként halt meg, Budapest, 1891. júl. 2.

KOVÁCS GYÖRGY

Somogy megyei születésű, tanulmányait 1845-ig a kaposvári gimnáziumban végzi.

A szabadságharcban őrmester, 1849. júl. 7 (1.) -től hadnagy a 61.honvédszászlóaljban a II. hadtestnél.

1867. a Baranya megyei Honvédegylet tagja, volt mánfai tanító, Beremenden élt.

KOZÁRY MIHÁLY

K. Mihály uradalmi felügyelő és Vitek Katalin fia. Babocsa, 1824. jún. 29., r. katolikus. Mérnök a hg. Pálffy-család stomfai (Pozsony megyei) uradalmában. Nőtlen.

1848. dec. 20 -tól a komáromi várőrség mérnökkaránál teljesít szolgálatot. 1849. jan. 30. hadnagy lesz a 70. honvédszászlóaljban. Ápr. 12. áthelyezik a várban alakult utászszászadhoz. Júl. 21 (16.) főhadnagy lesz uo A vár október elején történt feladásáig szolgált.

Az 1850-es években mérnök. 1867. elmebetegként Mosonmagyaróváron élt.

KÖRMENDY KÁROLY

Nemes K. János és Árvai Rozália fia. Kisasszond, 1823., keresztelve: Bárd (ma Bárdudvarnok), máj. 23., r. katolikus. 1841. befejezi tanulmányait a kaposvári gimnáziumban, majd elvégzi a jogot a pécsi jogakadémián (1841-1842.). Nőtlen.

1848. máj. 29. Kaposváron beáll a Pécsen alakuló 8. honvédszászlóaljhoz. A szerb felkelők elleni délvidéki harcok során tizedes lesz. Dec.11. (1.) hadnaggyá nevezik ki a 61.(Somogy megyei) honvédszászlóaljhoz. 1849. febr. 4. áthelyezik a Szilágyságban alakuló 67. zászlóaljhoz. Ápr. 30. áthelyezik a több megye újoncait fogadó nyíregyházi újonc-telephez. Világosnál teszi le a fegyvert.

1849 augusztusában közlegényként besorozzák a 49. gyalogezredhez, 1853. jún.30. leszerelik. 1867. magánzó Nagybjajomban, a Somogy megyei Honvédegylet tagja, ugyanekkor a megye egyik szolgabírójává választják.

Komáromi KÖRMENDY SÁNDOR

K. Sámuel szennai református lelkész és Szász Eszter fia. Nagykorpád, 1829. júl. 7., református. 1844-től és 1848 tavaszán a Pápai Református Kollégium diákja, teológushallgató. Nőtlen. (Felesége később nemeskisfaludi Madarász Erzsébet lett, meghalt özvegyen, Kaposváron, 82 évesen.) 1848 nyarán honvéd lesz. Dec.11 (1.) hadnaggyá nevezik ki a Somogy megyében alakult 60. honvédszászlóaljhoz, mellyel Perczel Mór tábornok drávai hadtestében, 1849 januárjától az ebből lett Központi Mozgó Seregben (a későbbi II. hadtestben) szolgál. Ápr. 9. zászlóalja egyik századával beosztják Görgői Ármin őrnagy Felső-Magyarország felszabadítására küldött különítményébe. Ápr. 26. (16.) főhadnagy lesz uo., illetve a „Reider zászlóaljbán” (melyet több zászlóalj egy-egy századának összevonásából alakítottak Reider Péter százados, majd őrnagy parancsnoksága alatt.) Július 20 -tól a világosi fegyverletételig alakulatával a Feldunai hadsereg, ill. a III. hadtest kötelékében szolgál.

A szabadságharc után Pápan befejezi teológiai tanulmányait és lelkész lesz. 1861. Szigetvár, 1869 – 1875. Kaposvár országgyűlési képviselője. Lelkész Hedrehelyen, ref. esperes és tanfelügyelő. A Somogy megyei Honvédegylet tagja volt. † Komárom, 1903. jan. 7. (Hedrehelyen temették el.)

LAUKA JÓZSEF

L. Ferenc sebész-mester és Egenberger Katalin fia. Babocsa, 1820. aug. 8., r. katolikus. 1844-ben a bécsi műegyetem hallgatója. 1848 tavaszán okleveles mérnök, fizetés nélküli gyakornok a budai kerületi építészeti igazgatóságon. Nőtlen.

1849. máj. 25. (1.) hadnagy lesz a 97. honvédszászlóalj létszámában, vezérkarnál alkalmazva. Jún. 18-tól fogalmazó Kossuth Lajos kormányzó elnök katonai irodáján.

1850. júl. 1. Pesten a császáriak sorozóbizottság elé állítják. (Későbbi sora ismeretlen.)

LAZARITS SÁNDOR (LAZITS JÓZSEF?)

1849. júl. (16.) hadnagy lesz a Noszlopy Gáspár szervezte önkéntes lovasszázadban. Augusztus 22.századával csatlakozik a komáromi várórséghez. Szept. 15. (1.) főhadnaggyá nevezik ki a 14. Lehel huszárezred várban szolgáló osztályához (melybe századával beosztották). Későbbi sorsa ismeretlen.

LICHTENSTEIN FERENC LAJOS

L. Simon kereskedő és Rogendorfer Borbála fia. Szigetvár, 1829. máj. 2., izraelita, 1848. máj. 6-tól r. katolikus. Gimnáziumot végez. 1847-től a cs. kir. 5. Bervaldo)

tüzérezred budai iskolájának hallgatója. Nőtlen. (Felesége 1854-ben Gey Klára lett, meghalt Budapest, 1892.)

1848 decemberétől a Hadi Főtanoda (a honvédsereg tisztjeinek képzésére alapított intézet) növendéke Budapesten. 1849 tavaszán honvéd hadnagy és a hadügyminisztérium futártisztja lesz. Állítása szerint e beosztásában végül főhadnaggyá léptették elő.

A szabadságharc után emigrál, Angliában telepedik le. Az 1860-as évek közepén hazatér. Az Első Magyar Földhitelintézet alapítója, ill. bankhivatalnok lesz. 1867. a Pest városi Honvédegylet tagja. Később újságíró, a Pester Correspondenz szerkesztő tulajdonosa. A francia tudományos akadémia tagja lett. † Újpest, 1903. okt. 29.

LÖWENSOHN (később LÖVÉNYI) IZIDOR

Apja L. Bernát tanár, a lengyeltóti zsidó hitközség megszervezője. Lengyeltóti, 1827., izraelita. A pesti ipartanoda, 1848. a bécsi műgyetemen hallgatója. Nőtlen.

Görgei tábornok seregének a világosi fegyverletétel alkalmával készült tiszti névjegyzékében hadnagyként szerepel (1849. aug. 13.).

1849. aug. 27-én Aradon besorozzák a cs. kir. 17. gyalogezredhez. 1857-ben tartalékos állományba helyezik. Meghalt Balatonboglár, 1908. okt. 12.

MAGASSY RUDOLF

Szül. 1830 körül, r. katolikus, nemes. Uradalmi gazdasági gyakornok. Nőtlen. (Felesége 1858-ban Kopits Janka lett, meghalt Kaposvár, 1911.)

1848 júniusában beáll a Veszprémben alakuló 6. honvéddzászlóaljhoz. Augusztustól részt vesz a délvidéki harcokban. Őrmester, okt. 19 (16.)-től hadnagy. Az 1849-es tavaszi hadjárat során alakulatával a Feldunai hadseregben, az I. hadtest kötelékében szolgál. Június elején áthelyezik az Egerben alakuló 95. zászlóaljhoz. Végül főhadnaggyá (?) lett, a Közép-Tiszai seregben.

1867. községi jegyző, 1890. körjegyző Taranyban, a Somogy megyei Honvédegylet tagja. A Somogy megyei Honvédegylet elnökeként halt meg, Kaposvár, 1906. febr. 8.

MENEGÁTHY KÁROLY

Nemes M. József uradalmi ispán és Babocsai Erzsébet fia. Torvaj, 1813., keresztele: Tab, 1813. ápr. 11., r. katolikus. Volt őrzetű (1829 – 1841. a cs. kir. 19. gyalogezredben szolgált).

1848 decemberétől szakaszvezető a 60. (Somogy megyei) honvéddzászlóaljnál a Perczel Mór tábornok drávai hadtestében, 1849. januárjától a Központi Mozgó Seregben, ill. az ebből lett II. hadtestben. Jún. 16. kitünteti magát a zsigárdi ütközetben, júl. 7. (1.) hadnaggyá léptetik elő. Későbbi sorsa ismeretlen.

Kaposmérői MÉREY ISTVÁN

M. Emánuel és Günther Róza fia. Szerdahely (ma Kaposszerdahely), 1818., keresztele: Kaposvár, febr. 16., r. katolikus. Jogot végez Pécsen (1833-1835.). Volt hadfi (1835 – 1837. a cs. kir. 7. huszárezredben szolgált). 1848 májusában Somogy megye esküdte, a nemzetőrség tagja lesz. Felesége 1839-től Pataky Róza (meghalt Csíkszereda, 1887.), családos.

Állítása szerint 1848 decemberében hadnagy lett Nemegyei Bódog őrnagy dunántúli népfelkelő csapatának Tolna megyei századánál, mellyel a délvidéki hadszíntérre került, és 1849 tavaszán Perczel Mór tábornok főhadnaggyá léptette elő.

1867. Csurgón él, a Somogy megyei Honvédegylet tagja. Meghalt Pécs, 1873. jan. 12.

(CSIGÓ) MOLNÁR JÁNOS

Berzence, más adat szerint Segesd, 1802. vagy 1803., r. katolikus. Gimnáziumot végez. Volt tizedes (1823-1838. a cs. kir. 7. huszárezredben szolgált).

1848 nyarán nemzetőr századosná választják. Ősszel őrmesterként belép az alakuló 16. Károlyi huszárezredhez. 1849. jún. (16.) -tól hadnagy ezredénél a Feldunai hadseregben.

1875. volt '48-as századosként (!?) felveszik a budapesti honvéd menházba. 1878-ban innen kilép.

NAGY ANTAL

Apja Nagy György földbérlő Pamukon. Szül. Vámos (később Somogyvámos), 1827 körül, r. katolikus. Tanulmányait a pécsi jogakadémián végzi (1843-1845.). 1848 májusában haszonbérlő a Somogy megyei Pamukon, ugyanitt jegyzékbe veszik, mint nemzetőrt.

A szabadságharcban őrmester, 1849. szept. 28 (16.) -tól hadnagy a 127. (Somogy megyei) honvédszászlóaljban, a komáromi várőrségnél.

NAGY JÁNOS

N. János református lelkész és Berki Julianna fia. Szül. Csurgó, 1820. ápr. 27., ref. Nőtlen.

1848 szeptemberétől a Somogy megyei (4. dunántúli) önkéntes nemzetőrszászlóalj katonája. Részt vesz a Jellačić elleni hadjáratban. Nov. 6. (1.) hadnagy és segédtszáz lesz a zászlóaljából alakult 46. honvédszászlóaljban, a fel-dunai seregben, decembertől a komáromi várőrségnél. 1849. jún. 28. (1.) főhadnaggyá léptetik elő. A vár október elején történt feladásáig szolgál

A szabadságharc után Nagykorpádon telepedik le.

NAGY MIHÁLY

Tab (?), 1821. 1838-ig a kaposvári gimnázium diákja, majd gyógyszerész képezést szerez. Gyógyszerész.

A szabadságharcban altiszt, 1849. ápr. (1.) -tól hadnagy, jún. 28 (1.) -tól főhadnagy a 46. honvédszászlóaljban a komáromi várőrségnél. Júliusban súlyosan megsebesül, jobb szemét elveszti. Állítása szerint megkapta a Magyar Katonai Érdemjel 3. osztályát.

1867. és 1890. a Somogy megyei Honvédegylet tagja volt, mint szentlászlói jegyző.

NAGY SÁNDOR

1841-től- ügyvéd és mérnök Pesten.

1849. febr. 16. (16.) számvevő hadnagy lesz a 60. honvédszászlóaljban, a Központi Mozgó Seregnél.

(Valószínűleg azonos N. Sándor 37 éves szigetvári mérnökkel, aki 1848 májusában a helyi nemzetőrség tagja lett.)

NÉMETH ANTAL

Istvándi, 1821., r. katolikus. Gimnáziumot végez. 1846-tól önkéntes, ill. tizedes a cs. kir. 34. Vilmos porosz herceg (magyar) gyalogezredben. Nőtlen.

1848 nyarán ezrede 3. zászlóaljával részt vesz a délvidéki szerb felkelők elleni harcokban. Októberben alakulatával csatlakozik a honvédsereghez. 1849. máj. (1.) hadnagy lesz zászlóaljánál, mellyel akkor a III. hadtest kötelékében (Görgei Artúr tábornok Feldunai hadseregében) harcol. Június elején áthelyezik a Miskolcon alakuló 96. zászlóalrhoz. Új alakulatával részt vesz az aug. 2.-i debreceni ütközetben. Világosnál teszi le a fegyvert.

Besorozzák a császári hadseregben újjászervezett 34. gyalogezredhez. Meghalt Weiskirchen, Csehország, 1851. aug. 26.

NÉMETH GYÖRGY

Apja kovácsmester. Szül. Gamás, más adat szerint Kálmánca, 1822., r. katolikus. 1841. közvitéz, 1843. őrzetető lesz a cs. kir. 53. Lipót (horvátországi sorozású) gyalogezredben. Nőtlen.

1848 jún. 30. őrmesterként átlép a Győrben alakuló 5. honvédszászlóaljhoz. Részt vesz a délvidéki szerb felkelők elleni harcokban. 1849. márc. (1.) -től főhadnagy Bács megye 3. védzászlóaljánál, a bácskai hadtestben. Máj. 25. leköszön tisztségéről. Jún. 14. honvéd főhadnagyként beosztják a losonci újonc-telepre. Jún. 22-én Losoncról ötszáz újonc honvéddel Pestre érkezik. (Későbbi sorsa feltáratlan.)

Noszlopi NOSZLOPY ANTAL

N. Antal közbirtokos (egy ideig Somogy megye ügyésze) és Bárány Júlia fia, N. Gáspár '48-as nemzetőr őrnagy és kormánybiztos testvére. Vrácsik (Újvárfalva), 1813. jan. 10., evangélikus. Jogot végez Pesten, ill. Zágrábban, 1836. ügyvédi oklevelet kap. 1839-től gazdálkodó felesége Bihar megyei birtokán, Okányban. 1845/46. Bihar megye aljegyzője. 1839-től felesége gattáji Gorove Anna (meghalt Bp., 1877.), öt gyermek apja.

1848 szeptemberében a Somogy megyei nemzetőrség tisztjeként részt vesz a Jellačić elleni harcokban. Nov. 25 (dec.1.) számvevő hadnagy lesz a hadügyminisztérium tűzérési osztályán Pesten, 1849 januárjától Debrecenben. Április végétől Gáspár öccse (a nemzetőr őrnagy és kormánybiztos odalán (annak helyetteseként) részt vesz Somogy megye felszabadításában, ill. reorganizálásában a szabadságharc oldalán. (E beosztásában testvére máj. 18. nemzetőr őrnagyi rangra terjeszti fel, annak azonban, hogy kinevezték volna nincs nyoma.) A Noszlopy testvérek az általuk szervezett és vezetett kb. 3 ezer főnyi seregettestet augusztus második felében Klapka György tábornok, komáromi várparancsnok rendelkezésére bocsátják, ők maguk 70 főnyi kísérettel a Bakonyba vonulnak, gerilla-harc folytatása céljából.

Komárom feladásának hírére a csapat feloszlik, N. Antal illegalitásba vonul. Később ügyvéd lesz Csurgón. Meghalt uo., 1872. márciusában.

NOVÁK FERENC (JÓZSEF)

Böhönye, 1821. vagy 1822., r. katolikus. Ács mesterséget tanul. 1842-től közvitéz, 1845-től tizedes a cs. kir. 2. Hannover (magyar) huszárezredben. Nőtlen.

Ezredével 1848 júniusától a szerb felkelők ellen harcol, ősszel csatlakoznak a honvédsereghez. 1849. jan. (48. nov. 20.) hadnagy, jún. 9 (máj.16.) főhadnagy lesz alakulatánál, a III. hadtestben. Ezredével 1849. január végéig a Délvidéken, majd a III. hadtest kötelékében a főhadszíntéren küzdi végig a szabadságharcot.

1850. febr.10. közlegényként besorozzák a császári hadseregben újjászervezett 2. huszárezredhez. 1852. máj. 30. a 11. gyalogezredtől szerelik le. 1867. ácsmester Csömenden, a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

NYULASSY PÁL

Szül. 1832 körül, r. katolikus. Diák. Nőtlen. (Felesége 1864-ben Schröder Matild lett.)

1867. és 1890. volt '48-as hadnagyként a Somogy megyei Honvédegylet tagja. Nyugalmazott törvényszéki irodaigazgató, a Somogy megyei Honvédegylet elnöke, meghalt Kaposvár, 1904. jan. 1.

ÓDOR JÓZSEF

Nemes Ó. Ádám tanító és Mészáros Zsuzsa fia. Rinyaújlak, 1828. máj. 28., református. 1847- től a Pápai Református Kollégium diákja. Nőtlen. (Felesége Simon Julianna lett, meghalt 1899.)

1848. május végén beáll a Pesten alakuló 1. vagy 2. honvédszászlóaljhoz. Ősszel altisztként áthelyezik a Somogy megyében szerveződő 60. zászlóaljhoz. Őrmester, 1849. ápr. 23 (1.) -től hadnagy uo., a II. hadtestben.

1867. és 1890. lelkész, az utóbbi időpontban Kisdobszán, a Somogy megyei Honvédegylet tagja. † Kisdobsza, 1902. máj. 3.

Pálfiszegi PÁLFFY ZSIGMOND

Szül. Böhönye, 1820 körül, református. Jogot végez Pécsen (1837 – 1838.). Ügyvéd. Nőtlen. (Felesége noszlopi Noszlopy Erzsébet, N. Gáspár ,48-as őrnagy és kormánybiztos huga lett, meghalt özvegyen, Nikla, 1888.)

1849. júl. (16.) hadnagy lesz a Somogy megyében alakult 127. honvédszászlóaljban.

1860. Nagyatádon él. 1867. ügyvéd, a Somogy megyei Honvédegylet tagja. Később királyi táblai ítéldbíró.

PATAKY MÓR

Nagybajom, 1819 körül, r. katolikus. Ügyvéd és földbirtokos. Nőtlen.

1849 júniusában főhadnagy lesz a Somogy és Zala megyében alakult „védszászlóaljban” Júl. (1.) -től főhadnagy a 127. honvédszászlóaljnál Noszlopy Gáspár őrnagy és kormánybiztos seregében, mellyel aug. 22.-én csatlakozik a komáromi várőrséghez.

A vár feladásakor útlevelet kap külföldre. 1867. nagybajomi birtokán gazdálkodik, a Somogy megyei Honvédegylet tagja. † Nagybajom, 1880. dec. 9.

PEHM (1848/1849-ben BÖHM) GÁBOR

P. György postai szállító és Simon Anna fia. Iharosberény, 1826. márc. 31. Nem nemes, r. katolikus. 1846 – 1848. a pécsi jogakadémia hallgatója. Nőtlen.

1848 szeptemberében beáll a Baranya megyében alakuló önkéntes nemzetőrszászlóaljhoz. Dobos, altiszt, majd hadnagy ui. Dec. 3. (1.) hadnagy lesz az alakulatából szervezett 51. honvédszászlóaljban, az eszéki várőrségnél. A vár 1849 februárjában történt feladása után Debrecenben ismét szolgálatra jelentkezik (ápr. 5.). A világosi fegyverletételi jegyzéken a 142 .(?) honvédszászlóalj hadnagyaként szerepel.

1861. a szentlőrinci járás útbiztosává választják. 1867. a Baranya megyei Honvédegylet tagja, magánzó, ill. megyei aljegyző, 1872-től árvaszéki ülnök.

Felsőpéri PÉRY SÁNDOR

Szül. Bükkösd (ma Somogybükkösd). P. Ignác ügyvéd és Domaniczky Krisztina fia, r. katolikus. Jogot végez Pécsen (1845 -1846.), joggyakornok. Nőtlen. Felesége 1858-ban kaposméri Mérey Ida lett, meghalt Bükkösd, 1867.)

1848 őszétől a Somogy megyei 60. honvédszászlóalj katonája. Őrmester, 1849. febr. (jan. 16.) -től hadnagy alakulatánál a II. hadtestben. Jún. 21. a peredi csatában lősebet kap, júl. 21-én kérésére leszerelik.

1867. Bükkösdön él, Somogy megye marcali járásának szolgabírájává választják, a Somogy megyei Honvédegylet tagja volt. † Bükkösd, 1869. jan. 15.

PETERNELL JÓZSEF

P. Antal nyeregkészítő mester és Bölt Anna fia. Kaposvár, 1825. febr. 10., r. katolikus. Tanulmányait a kaposvári gimnáziumban, majd 1845 – 1846. a pécsi jogakadémián végzi.

A szabadságharcban őrmester, 1849. júl. 7 (1.) -től hadnagy a 61. honvédszászlóaljban a II. hadtestnél.

1890-ben Kiskőrösön él, volt hadnagyként a Pest városi Honvédegylet tagja.

PET(H)E ZSIGMOND

Apja uradalmi tisztartó a horvátországi Pozsega megyében. Böhönye, 1825. febr. 19., r. katolikus. Gyakorló orvos (tanulmányait 1848 tavaszán a pesti egyetemen fejezte be). Nőtlen. (Felesége 1868-ban szaploneczai Szaploneczay Borbála lett, meghalt Budapest, 1927.)

1848 szeptemberétől a Somogy megyei önkéntes nemzetőrszászlóalj katonája, részt vesz a Jellačić elleni harcokban. Novembertől őrmester az alakulatból szervezett 46. honvédszászlóaljban, a fel-dunai seregben, december végétől a komáromi várórségnél. 1849. júl. 14. (5.) hadnagy lesz a 133. zászlóaljban a Szegeden, majd Aradon szerveződő tartalék hadtestnél.

1850. márc. 28. közlegényként besorozzák a cs. kir. 49. gyalogezredbe. Nov.16-tól alorvos a 3. gyalogezredben, majd a haditengerésznél. A krími háború idején tábori főorvos. Az 1850-es évek végén leszerel és uradalmi orvos lesz. 1867. a Pest városi Honvédegylet tagja. Meghalt Máramarosziget, 1883. febr. 2.

PHILIPPOVITS LÁSZLÓ

Nemes P. László közbirtokos és Gallovits Anna fia. Nikla, 1824., ker. Szentpál,(ma Somogyszentpál) 1824. febr. 27., r. katolikus. Iskolai tanulmányait 1841-ig a kaposvári gimnáziumban végzi, majd jogot tanul Pécsen (1842 – 1844.). Földbirtokos. Nőtlen.

1848 decemberében önkéntes, ill. őrmester lesz a 60. (Somogy megyei) honvédszászlóaljban. 1849. febr. (jan. 16.) hadnaggyá, júl. 7. (1.) főhadnaggyá léptetik elő alakulatánál, a II. hadtestben. Feltehetően a komáromi vár őrőségével tette le a fegyvert.

Később niklai birtokán gazdálkodik. 1867. jegyző Niklán, a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

PINCZKER (PINZKER) ANTAL

P. Ferenc uradalmi számtartó és dömtőri Németh Zsófia fia. Somodor, 1831., keresztelték Mernye, jún. 3., r. katolikus. Diák. Nőtlen. (Felesége Ludwig Veronika lett.)

1848 szeptemberétől a Somogy megyei önkéntes nemzetőrszászlóalj katonája, részt vesz a Jellačić elleni hadjáratban. Novembertől tizedes, 1849. jan.16-tól őrmester, jún. 28 (1.) -től hadnagy az alakulatából szervezett 46. honvédszászlóaljban, a fel-dunai seregben, ill. december végétől a komáromi várórségnél (azaz a VIII. hadtestben).

Meghalt Budapest, 1902. szept. 27.

POGÁCS (POGÁTS) ALAJOS

Szül. 1826 körül, r. katolikus. Írnok a Somogy megyei Györökön (ma Szöllősgyörök). 1848. májusában ugyanitt összeírják, mint nemzetőrt. Nőtlen. (Felesége Jáross Sarolta lett, meghalt Budapest, 1906.)

A szabadságharcban őrmester, 1849. júl. 21. (16.) -től hadnagy a Somogy megyei 60. honvédszászlóaljnál a II. hadtestben. A komáromi vár feladásáig szolgál.

Állami adótárnokként hunyt el, Zirc, 1879. febr. 27.

POZSGAY (POSGAY) LAJOS

Nemes P. Miklós és Szabó Judit fia. Visz, 1818., keresztelve Látrány, máj. 1., r. katolikus. Gimnáziumot végez. Volt tizedes (1836 – 1840. a cs. kir. 19. gyalogezredben szolgált). 1848 májusában orvos a Somogy megyei Andocson, ahol nemzetőr lesz.

1848. dec.14. (16.) főhadnaggyá nevezik ki a Somogy megyében alakult 61. honvédszászlóaljhoz.

RICHTER FERENC

Szül. 1820 körül, r. katolikus. Marcali község sok éven át volt közgyámja, ill. esküdtje, iskolai gondnok, a marcali kórház alapítója, ill. gondnoka. Meghalt Marcali, 1909. febr. 12. Nekrológja szerint 1848/49-ben honvéd hadnagy volt.

ROTTKAY PÁL

Rotkai (!) Ferenc és Vutskics Terézia fia. Szül. Kaposvár, 1813. jan. 4., r. katolikus. Kovácsmester. Felesége Vackant Teréz.

1848 májusában Kaposváron összeírják, mint nemzetőrt. (A kaposvári ágyúöntő ld. 240. o.) Állítása szerint a szabadságharcban végül hadnagy lett a 61. (Somogy megyei) honvédszászlóaljban.

1867. kovácsmester Szillben (ma Somogyszil), a Somogy megyei Honvédegylet tagja. 1870 augusztusában özvegye segélyért folyamodik a honvédegylethez.

RÓZSA JÓZSEF

Szigetvár, 1830., r. katolikus. Csizmadia mesterséget tanul. Nőtlen.

1848. jún.14. Kaposváron beáll a Pécsen alakuló 8. honvédszászlóaljhoz. „Önkéntes őrmester”, 1849. júl.14 (1.) hadnaggyá nevezik ki a 127. honvédszászlóaljhoz. (Egy júl. 29-én kelt kimutatás szerint ua. Szekszárdon.)

1867. magánzó Szigetváron, ekkor és 1890. a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

NÁDASDI SÁRKÖZY DÉNES

S. Albert földbirtokos, Somogy megye alispánja (1848. főispánja) és Chernel Julianna fia. Nagybjom, 1831. szept. 20., református. Joghallgató a Pápai Református Kollégiumban. Nőtlen. (Felesége 1856-ban györgyfalvi Csépán Apollónia lett, meghalt Nagybjom, 1877.)

1848. jún. 27. Kaposváron beáll a Pécsen alakuló 8. honvédszászlóaljhoz. Részt vesz a szerbek elleni délvidéki harcokban. Tizedes ui. okt. 19. (16.) hadnaggyá nevezik ki a 28. (Debrecenben alakuló) zászlóaljhoz. Novembertől a bánsági hadtest, 1849 tavaszán és nyarán a főhadszíntéren, az I. hadtest kötelékében (a Feldunai hadseregben) szolgál alakulatával. Jún. 15. (1.) főhadnagy lesz. Világosnál teszi le a fegyvert.

1849. nov. 26. besorozzák a cs. kir. 39. gyalogezredhez. 1851. ápr. 20. ötszáz forintért kiváltja magát. 1851 – 1853. Pápán befejezi jogi tanulmányait. 1861. Somogy megye aljegyzőjévé választják. Később nagybjomi birtokán gazdálkodik. A kiegyezés után a Somogy megyei Honvédegylet tagja, a belső-somogyi református egyházkerület gondnoka. † Nagybjom, 1891. jún. 4.

SCHÄFFER (SEFFER) ALAJOS

S. Mihály húsfüstölő és Lakos Petronella fia. Kaposvár, 1829. jún.16., r. katolikus, nem nemes. 1845-ig a kaposvári gimnáziumban tanul, 1845-1848. joghallgató Pécsen. Joggyakornok. Nőtlen. (Felesége 1856-ban Lukinich Anna lett.)

1850. jan.10. közlegényként besorozzák a cs. kir. 52. gyalogezredhez, 1855. tizedesként szerel le. 1867. és 1890. volt 48-as hadnagyként a Somogy megyei Honvédegylet

tagja. Kaposvári közjegyzőként, Somogy megye törvényhatóságának tagjaként és a Somogy megyei Honvédegylet elnökeként hunyt el, Marcali, 1892.okt. 19. (Kaposváron temették el. Azt, hogy 1848/49-ben hol szolgált, nem sikerült kideríteni.)

SIMON LÁSZLÓ

1804 körül született és r. katolikus vallású volt. Jogot végez. Ügyvéd Pesten (?), Somogy megye táblabírája. Nős, családos.

1848 októberétől felszerelési hadnagy a Hajdúságban alakuló „Bocskai”- csapatnál, ill. az 52. (Bocskai) honvédszászlóaljnál. 1849. márc. 12. (1.) főhadnagy lesz a hajdúsági 53. (Bocskai) honvédszászlóaljban. Júliusban áthelyezik a honvédsereg felruházását végző Országos Ruházati Bizottmányhoz. 1867. ügyvéd a marcali járásban, a Somogy megyei Honvédegylet tagja. Somogy megye volt táblabírájaként és ügyvédként hunyt el, Csurgó, 1888. jún. 14.

SIMONY(I) GYÖRGY

Simon (!) József és Köetz Franciska fia. Kéthely, 1822. szept. 22., r. katolikus, nemes. 1840-ig a kaposvári gimnázium diákja, majd mérnöki képesítést szerez. Mérnök. Nőtlen.

1848. okt. 4. tűzmester (tüzér őrmester) lesz a Görgei Artúr őrnagy – a későbbi tábornok – vezette Tiszán-inneni önkéntes nemzetőrsereg hat-fontos fél-ütegénél. Nov. 25.(16.) -től hadnagy Perczel Mór tábornok drávai hadtestének tüzérségénél. 1849. márc.18.(16.) -től főhadnagy, a 2. hat-fontos lovasüteg parancsnoka a Feldunai hadseregben. Júl. 7. kitüntetik a Magyar Katonai Érdemjel 3. osztályával. Világosnál teszi le a fegyvert.

1867. és 1890. a Pest városi Honvédegylet tagja, az utóbbi időpontban mérnök Vocinban (Verőce megye, Horvátország).

Lomniczai SKERLECZ KÁROLY

S. Antal közbirtokos és Bakó Krisztina fia, r. katolikus. Apáti (ma Somogyapáti), 1821., Szigetváron keresztelték meg, febr. 26-án.

1848 júniusában beáll a Pécsett alakuló 8. honvédszászlóaljhoz. Augusztustól részt vesz a délvidéki harcokban. Őrmester, nov. 6. (szept.16.) hadnagy, 1849. jan.17. (1.) főhadnagy lesz zászlóaljánál a bácskai (IV.) hadtestben. A kátyi (Bács megye, ma Kac, Szerbia) ütközetben (jún. 7.) több sebbel fogságba esik (elesik?).

SOMOGYI PÁL

Nemes S. Ádám földbirtokos és Mérey Antónia fia. (Kapos-) Szerdahely 1817., keresztelték Kaposváron 1817. febr. 12-én, r. katolikus. (S. Ignác '48-as honvéd gyógyszerész hadnagy bátyja.) 1833 – 1835. hadfi a cs. kir. 52. gyalogezredben, majd jogot végez Pécsen (1836 -1838.). Ügyvéd. Felesége Pendl Ottilia, meghalt Bp., 1899.

Őrmester a 203. honvédszászlóaljban, 1849. szept.13. (1.) -től hadnagy a komáromi várparancsnoksági irodán.

Ügyvédként halt meg, Tatán, 1891. decemberében., vagy 1892. januárjában.

Bocsári SVASTICS BENŐ

S. János földbirtokos és Csertán Krisztina fia. Szentgáloskér, 1833. dec. 9., r. katolikus. Diák. Nőtlen. (Felesége 1866-ban bocsári Svastits Paula lett, meghalt 1913.)

1849 júliusában hadnagy lesz a Vas és Zala megyében alakult védseregnél. Aug. 22. Noszlopy Gáspár őrnagy különítményével csatlakozik a komáromi várőrséghez,

ahol őrmesterként a (második) 52. (Bocskai) honvédszászlóaljhoz osztják be. Állítása szerint végül hadnagy lett a várórség vezérkaránál.

1859-től megyei hivatalnok. 1867. a zalaegerszegi járás főszolgabírója, 1869. Zala megye főjegyzője, 1878. a megye alispánja, 1886. főispánja lesz. 1896. nyugdíjazták. A Zala, ill. a Vas megyei Honvédegylet tagja volt. † Budapest, 1910. aug. 30. (Keszthelyen temették el.)

Bocsári SVASTICH ISTVÁN

S. István közbirtokos, az igali járás szolgabírója és Répásy Mária fia. Szentgáloskér, 1827. szept. 2., r. katolikus. Jogot végez Pécsen (1846 – 1847.) Joggyakornok. Nőtlen.

1848. jún. 15. Kaposváron önkéntes lesz a 8. (pécsi) honvédszászlóaljnál. Részt vesz a délvidéki harcokban. Tizedes uo., dec.11. (1.) hadnaggyá nevezik ki a 61. zászlóaljhoz. (Ide valószínűleg nem vonult be.) 1849. márc.19 (16.) -től főhadnagy a (második) 7. zászlóaljnál, a bácskai ((IV.) hadtestben, majd a péterváradai várórségénél, a vár feladásáig (szept. 17.).

1890. magánzó Szombathelyen, a Vas megyei Honvédegylet tagja.

Bocsári SVASTITS (SVASTICS) KÁROLY

S. Benő '48-as honvéd hadnagy (ld. előbb) bátyja. Szentgáloskér, 1832. márc. 31., r. katolikus. Katonaiskolai növendék. Nőtlen. (Felesége 1869-ben várbogytai Bogay Paulina lett.)

1848 szeptemberétől a Zala megyei önkéntes nemzetőr-, későbbi 47. honvédszászlóalj őrmestere, részt vesz a Jelacic elleni hadjáratban. Nov. 24. (16.) hadnagy lesz az 56. (Zala megyei) honvédszászlóaljnál Perczel Mór tábornok drávai hadtestében, 1849 januárjától a Központi Mozgó Seregben, melyből később a II. hadtest lesz. Júl. 7. (1.) főhadnaggyá léptetik elő. Októberben a komáromi várórséggel teszi le a fegyvert.

1867. gazdálkodó Gelsén, 1890. főszolgabíró Nagykanizsán, mindkét időpontban a Zala megyei Honvédegylet tagja. † Nagykanizsa, 1896. ápr. 29.

SZEBENYI (SZEBÉNYI) LAJOS

Sz. József uradalmi ispán és Kardos Teréz fia. Kaposvár, 1825. aug. 6., r. katolikus. 1843-1844. jogot tanul Pécsen. Tanító. Nőtlen.

1848 novemberétől a Somogy megyei 61. honvédszászlóaljnál szolgál. Őrmester, 1849. febr.1. (jan.1.) hadnagy lesz alakulatánál a Központi Mozgó Seregnél, ill. a II. hadtestben. Állítása szerint 1849 nyarán Perczel Mór tábornok főhadnaggyá nevezte ki a Közép-Tiszai hadsereg egyik zászlóaljához. A világosi fegyverletételi jegyzéken hadnagyként szerepel.

1849. szept. 3. Pesten besorozzák a cs. kir. 52. gyalogezredhez. 1855. márc. 31. őrmesterként szerel le. 1867. és 1890. ügyvéd Perlakon, ill. Marcaliban, a Zala, illetve a Somogy megyei Honvédegylet tagja. † Csáktornya, 1917.

Nagyszigethi SZILY LAJOS

Sz. Ádám Somogy megyei főszolgabíró és Szekeres Erzsébet fia. Cegléd pusztája (ma Merenye része), 1812. szept. 5., r. katolikus. Volt altiszt (1831-1841. különböző cs. kir. ezredekben szolgált), gazdálkodó. Felesége Roboz Jozefa, családosi.

1848 tavaszán nemzetőr főhadnaggyá választják Somogy megyében. Dec. 11. (1.) hadnagy, 1849. febr. (jan.1.) főhadnagy lesz a 61. honvédszászlóaljnál Perczel Mór tábornok hadtestben (a Központi Mozgó Seregnél). Rangjáról hamarosan leköszön. Májustól nemzetőr főhadnagyként Noszlopy Gáspár őrnagy csapatában szolgál, részt vesz Somogy megye felszabadításában.

Az 1850-es években szolgabírósági írnok a Tolna megyei Hőgyészen. 1867. és 1889. a Pest városi Honvédegylet tagja. † Budapest (?), 1889.

Nagyszigethi SZILY MÓR

Az előbbi bátyja. Cegléd pusztá, 1809., r. katolikus. Volt zászlós (1827-1843. különböző cs. kir. ezredekben szolgált), gazdálkodó. Nős, felesége öttömösi Geréby Mária.

1848. nov. 28. (16.) hadnagy, 1849. jan. 23. (16.) főhadnagy lesz az alakuló 16. Károlyi huszárezredben. Július közepétől ezrede egyik osztályával a Közép-Tiszai hadseregben szolgál. Júl. 20. kitünteti magát az oroszokkal vívott turai lovassági ütközetben.

† 1863.

SZOBOVITS IGNÁC

Sellye, Somogy (ma Baranya) m. 1826., r. katolikus. Nőtlen.

1848 júliusában önkéntes lesz a 8. (pécsi) honvédzászlóaljnál. Részt vesz a délvidéki harcokban, tizedes, majd őrmester. 1849. jún. 30. (márc. 1.) hadnaggyá léptetik elő a 128. honvédzászlóaljhoz. Aug. 20. ua. a bánsági hadszíntéren, a „remetei” (Temesremete, ma Remetea Mare, Románia) táborban.) (Későbbi sorsa ismeretlen.)

TOLLASICS IMRE

T. Sándor és Viszák Anna fia. Pusztakovácsin született, r. katolikus, nemes. Tanulmányait a pécsi líceumban, ill. jogakadémián végzi (1842 – 1847.)

1848. dec. 11. (1.) hadnagy lesz a Somogy megyében alakult 60. honvédzászlóaljban, Perczel Mór tábornok drávai hadtesténél.

A szabadságharc után (1850 júliusában) besorozzák a cs. kir. 52. gyalogezredhez, 1851. elbocsátják. Később Pusztakovácsin gazdálkodik. 1868. jegyző uo., a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

TÜRK ZSIGMOND

T. György uradalmi földmérő mérnök és Hochschorner Adelheid fia. Kéthely, 1832. febr. 11., evangélikus. Diák. Nőtlen.

1848. jún. 8. Kaposváron beáll a 8. (pécsi) honvédzászlóaljhoz. Részt vesz a délvidéki harcokban. Okt. 19. (16.) hadnagy lesz a szintén Pécsen alakuló 36. zászlóaljnál, mellyel az eszéki várórséghez osztják be. A vár feladásakor alakulata feloszlik, hazatér (1849. febr.). Májustól a Somogy megyében alakult honvéd század hadnagya Noszlopy Gáspár kormánybiztos seregében. Máj. 24-én kitünteti magát a barcsi összecsapásban. Júl. (1.) -től főhadnagy a Somogy megyei 127. honvédzászlóaljban.

1867. és 1890. a Szepes megyei Honvédegylet tagja.

UDVARDY (1848-ig IMHOFF) ENDRE

I. György uradalmi tiszttartó és Richter Anna fia, U. (I.) Péter, 48-as honvéd őrnagy (ld. előbb) öccse. Tapsony, 1832. dec. 15., r. katolikus, nemes. Diák. Nőtlen.

1848 októberében önkéntes lesz a 17. (Bars megyei) honvédzászlóaljban. 1849 januárjában őrmester ui., a felső-tiszai hadtestnél. Jún. 18. és júl. 12. és júl. 22. Nagysándor József tábornok, hadtestének (az I.) parancsnoka ismételten hadnagyi előléptetésre terjesztik fel. A világosi fegyverletételi jegyzéken zászlóaljának hadnagyaként szerepel. A fogságból megszökik, Komáromba menekül, ahol a 201. zászlóaljhoz osztják be (szept. 10.) A vár feladásáig (okt. 2-4.) szolgál. (Későbbi sorsa ismeretlen.)

VÁCZI IMRE

Szül. 1818 körül. 1836-ig a kaposvári gimnázium diákja, majd jogot végez. Ügyvéd és közbirtokos a Somogy megyei Szilvásszentmártonba. Nős, családós.

1848. dec.11. (13.) főhadnagy lesz a Somogy megyei 60. honvédszászlóaljban. Alakulatával Perczel Mór drávai hadtestében, 1849 januárjától a Központi Mozdó Seregben, ill. II. hadtestben szolgál. Jún.16. súlyos sebet kap a Zsigárdnál vívott ütközetbe, melyben hamarosan elhalt (Komárom, 1849. jún. 18.). (1867. árvái Kaposváron éltek.)

VARGA MÁRTON

1849. júl. (1.) számvevő hadnagy lesz a Somogy megyei 127. honvédszászlóaljban.

1867. a Somogy megyei Honvédegylet tagja.

VARGHA MIHÁLY

Szül. 1828 körül Somogy megyében.

Állítása szerint a szabadságharcban hadnagy volt a Somogy megyei 46. honvédszászlóaljnál.

1854. írnok, 1862 – 1867. esküdt Baranya megyénél. 1867. Szillben (Somogyszil), később Szentkirályon élt, ekkor és 1890. a Somogy megyei Honvédegylet tagja volt.

Vasdin(n)yei VASDÉNYEY JÓZSEF

V. József földbirtokos és Spissich Teréz fia. Szabás, 1827. ápr. 24., r. katolikus. Jogot végez a pécsi jogakadémián (1845 – 1847.). Gazdálkodó. Nőtlen.

1849. márc.1. (1848. dec.16.) -től hadnagy a Somogy megyei 61. honvédszászlóaljnál Perczel Mór tábornok drávai hadtestében, 1849 januárjától a „Központi Mozdó Seregnél”, ill a II. hadtestben. Júl. 7. (1.) főhadnaggyá léptetik elő. Október elején a komáromi várórséggel teszi le a fegyvert.

1867. a Somogy megyei Honvédegylet tagja.Meghalt Kadarkút, 1888. máj. 5.

Vasdin(n)yei VASDÉNYEY KÁLMÁN

V. János és Dóczy Júlia fia. Szabás, 1825. febr. 15., r. katolikus. Tanulmányait a pécsi líceumban, ill. jogakadémián végzi (1843 – 1847.) Joggyakornok. Nőtlen. (Felesége 1858-ban kányaföldi Kerecsényi Verona lett, meghalt Pécs, 1898.)

1848. szept. 7. hadnagy lesz a Somogy megyei, ill. 4. dunántúli önkéntes nemzetőrszászlóaljnál, részt vesz a Jellačić elleni harcokban. Novembertől hadnagy az alakulatából szervezett 46. honvédszászlóaljnál. Alakulatával a fel-dunai seregben, majd decembertől a komáromi várórségnél szolgál. 1849. jún. 28. (1.) főhadnaggyá léptetik el. A komáromi vár októberi feladásáig szolgál..

1867. ügyvéd segéd, 1890. megyei írnok Pécsen, mindkét időpontban a Baranya megyei Honvédegylet tagja. Meghalt Pécs, 1904.

VINCZE PÁL

1848-ban Szigetvár város jegyzője.

1848 decemberétől a Somogy megyében alakult önkéntes századdal Nemgyei Bódog őrnagy dunántúli népfelkelő seregében szolgál, 1849 januárjától a délvidéki hadszíntéren. Májustól jún.6.-ig a Bács megyei 3. védzászlóalj hadnagya a bácskai (IV.) hadtestben. Júliusban a 127. honvédszászlóalj hadnagya lesz Noszlopy Gáspár Somogy megyei hadánál, majd a komáromi várórségnél, a vár feladásáig.

1867. jegyző Kémesen, a Baranya megyei Honvédegylet tagja.

VUCSKICS IGNÁC

A szabadságharcban előbb a Somogy megyei 60. honvédszászlóaljban szolgál. 1849. aug. 29. (26.) hadnagy lesz a komáromi várórségnél alakult 203. honvédszászlóaljban.

Meghalt Kaposvár (?), 1857. (Özvegye, szül. Pozsonyi Amália 1867. Kaposváron élt.)

WITTMANN ANTAL

W. Antal tanító és Erdődy Anna fia. Attala, 1829. okt. 20., r. katolikus. Diák. Nőtlen.

1848-ban beáll a honvédseregbe. Buda ostrománál (1849. máj.) és a temesvári csatában (aug. 9.) megsebesül. Az aug. 19.-i lugosi fegyverletételnél hadnagy, megszöki és csatlakozik a komáromi várőrséghez. Szept. 4. hadnagyként beosztják az 56. honvédszászlóaljhoz. Október elején a vár őrségével teszi le a fegyvert.

Később postai írnok. 1852 márciusában besorozzák a 19. gyalogezredhez, 1860. febr. 1.leszerelik. Ügyvédi írnok lesz. 1867. házitanító Bécsben, a Nyitra megyei '48-as Honvédegylet tagja.

Csiktaplócza XANTUS GYULA

X. Ignác ügyvéd, gr. Széchenyi István Somogy megyei uradalmának jogtanácsosa és Szidnay (Wunderlich) Teréz fia. Csokonya (ma Csokonyavisonta), 1832. szept. 23., r. katolikus. A kaposvári és a pécsi gimnáziumban tanul. Diák. Nőtlen. (Felesége Molnár Júlia lett.)

1848 őszén beáll a Somogy megyei önkéntes nemzetőrszászlóaljhoz. 1849. júl. (16.) hadnagy lesz a Somogy megyei 127. honvédszászlóaljban, Noszlopy Gáspár seregében. A komáromi várőrséggel teszi le a fegyvert.

Az 1850-es években szülőhelyén él, befejezi iskolai tanulmányait. 1856-tól telekönyvi hivatalnok, majd az Első Győri Takarékpénztár pénztárnoka. Öngyilkos lett, Győr, 1912. júl. 19.

Csiktaplócza XANTUSZ JÁNOS

Az előbbi testvére. Csokonya, 1825. okt. 5., r. katolikus, halálakor unitárius. Jogot végez. 1847-től ügyvéd, Somogy megye aljegyzője. 1848 májusában Kaposváron jegyzékbe veszik, mint nemzetőrt. Nőtlen. (Felesége 1873-tól Doleschall Gabriella, halálakor Steden Ilona.)

1848. szept.16. őrmester lesz a Somogy megyei-, ill. 4. dunántúli önkéntes nemzetőrszászlóaljban, részt vesz a Jellačić elleni harcokban. Okt. (16.) -tól hadnagy uo., majd az ebből alakult 46. honvédszászlóaljban, a fel-dunai seregben, decembertől a komáromi várőrségnél. Egy, a várból történt kitörés során a császáriak fogságba esik (Érsekújvár, 1849. febr. 8.).

1849. nov. 9. besorozzák a cs. kir. 35. gyalogezredhez. 1850. aug. 22. leszerelik. Emigrál az Amerikai Egyesült Államokba.Vasút építő mérnök, tanár, ill. farmer, 1862-től az USA tengerészeti minisztériumának titkára, majd konzulja Mexikóban. 1864. hazatér. Tervezője, 1866-tól igazgatója a budapesti állatkertnek. 1872. a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi osztályának vezetője lesz. (1859-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.)1894. elméje elborul, meghalt Budapest, 1894. dec. 13.

ZSOLDOS JÁNOS

Zs. János és Bitai Katalin fia. Dobsza (Dobsza, Somogy m., ma Dobsza, Baranya m.) 1823., református. Tanító és jegyző a Somogy megyei Patán. 1848 májusától nemzetőr. Felesége 1844-től Varga Mária, családos.

1849. máj. 17. őrmester lesz a Kaposváron alakuló önkéntes honvéd századnál, Noszlopy Gáspár seregében. Máj. 24. kitünteti magát a császáriakkal vívott barcsi összecsapásban. Végül hadnagy lett 127. honvédszászlóaljja bővült alakulatánál.

A szigetvári járás csendbiztosaként zsványok áldozatául esett, Kisdobsza, 1861. szept. 19. (Özvegye és négy árvája maradt.)

HOFFER MÁTYÁS

Ecseny, 1816. Állítólag zsidó születésű volt. Orvosi oklevelét a pesti egyetemen szerzi 1848 tavaszán, és sebész lesz a cs. kir. 48. gyalogezredben. Okt. 18. alkalmazását kéri a honvédseregben.

Okt. 19. (16.) alorvos hadnaggyá nevezik ki a Győrben alakuló 39. honvédzászlóaljhoz. (A zászlóalj dec. 7.-én kelt jelentése szerint ide még nem vonult be.) 1849. márc. (1.) főorvos századossá nevezik ki a fel-dunai (VII.) hadtest Johann Weissl alezredes vezette hadosztályához. Máj. 27-én kelt kimutatás szerint a 48. gyalogezred 3. zászlóaljának (a későbbi 117. honvédzászlóaljnak) a főorvosa az említett hadtestnél (mellyel akkor Győrben állomásozott). (Továbbbbi sorsa ismeretlen.)

KOHÁRITS (KOHARICZ) JÁNOS

Szigetvár, 1816., r. katolikus. Túrmezei/turopoljei eredetű horvát nemesi családból származott. 1844-ben a pesti egyetemen orvossá avatják. 1846 – 1848. uradalmi orvos Hatvanban.

1848. nov. 17. honvéd orvosnak jelentkezik. 1849 júniusában főorvos százados a komáromi várórség főkórházánál.

1859. orvos Szigetváron. 1867/68. volt főorvosként a Somogy megyei Honvédegylet tagja, gyakorló orvos Szigetváron. (1883-ban még aktív orvos volt ui.)

KOZMA JÓZSEF

K. József és Horváth Anna fia. Kaposvár, 1807. júl. 19., r. katolikus. Tanulmányait a pesti egyetem orvosi karán végzi (1825-1830.). 1831. orvos doktorrá avatják, gyakorló orvos lesz Somogysárdon. 1839 – 1848. orvos Pesten. 1848 máj. 20-án kelt folyamodványára júl. 7. főorvos (századossá) nevezik ki a Veszprémben alakuló 6. honvédzászlóaljhoz.

1859. kórházi orvos Kaposváron. 1868. volt '48-as honvéd törzsorvosként (? ! ami őrnagyi rendfokozatot jelent, de amire nincs korabeli adat, így az orvos századosok között vettük számba)) a Somogy megyei Honvédegylet tagja. Somogy megye főorvosaként hunyt el, Kaposvár, 1888. máj. 18.

SOMOGYI IGNÁC

S. Ádám fiskális és Mérey Antónia fia. Szerdahely (ma Kaposszerdahely), 1822., keresztelve: Kaposvár 1822. szept. 27. r. katolikus, nemes. (S. Pál '48-as honvéd hadnagy – ld. előbb – öccse.) 1848 júniusában a pesti egyetemen gyógyszerész diplomát kap. Gyógyszerész díjnok, 1849. szept. 28. (16.) gyógyszerész hadnaggyá nevezik ki a komáromi várórségnél.

Szigetvári SZIGETHY(eredetileg SZIGETHVÁRY) KÁROLY FERENC

Szigetvári István és Marczel Julianna fia. Kaposvár 1817. okt. 3., r. katolikus. 1838. a pesti egyetemen gyógyszerésszé avatják. 1839-től gyógyszerész segéd Székesfehérváron, 1842-től a horvátországi Varasdon, majd Zágrábban, ill. Petrinján. 1844-től gyógyszerértár bérlő Szombathelyen, 1846/1847-ben Linzben (Ausztria), majd Kaposváron. 1848. nov. 15-én honvéd gyógyszerésznek jelentkezik.

1849. júl. 25. (jún. 1.) tábori gyógyszerész hadnaggyá nevezik ki a honvédseregben.

Szigethvári SZIGETHY (eredetileg SZIGETHVÁRY) MIHÁLY

Az előbbi testvére. Kaposvár, 1810. okt. 10., r. katolikus. A pesti egyetem orvoskarán végző (1837.), sebész- és szülésmester. Gyakorlatát a pesti Rókus kórházban szerzi, majd orvos, ill. tiszteletbeli főorvos Somogy megye babócsai járásában. Később orvos Adonyban, majd a Vác-Szob Vasútépítő Társaságnál. Felesége 1848-ban Saager Mária lett (meghalt Pest, 1855.) 1848. május 30. Pestről alkalmazását kéri az alakuló honvédseregnél.

1848. júl. 7. kinevezik a Szombathelyen alakuló 7. honvédszászlóalj főorvos-századosává. Alakulatával részt vesz a Jellačić-elleni harcokban, majd decemberben a lipótvári várőrséghez kerül. A vár 1849. február elején történt feladásakor fogságba esik, a szabadságharc végéig Königsgrätzben raboskodik.

Felesége halálakor még életben volt.

Melléklet

A Somogy megyében elhunyt, de nem a megyében született honvédtisztek névsora

Neve	Rendfokozata	Meghalt	Született
Borbás József	főhadnagy	Balatonszemes 1911.	Várdaróc, Baranya m. 1825.
Éjszaki Imre	hadnagy	ld. Nerlinger	
Gosztonyi Lajos	főhadnagy	Kaposvár 1886.	Bucsu, Vas m. 1828.
Kiss-Szecsey István	őrnagy	Nagyatád 1892.	Pest város 1817.
Laváty János	százados	Kaposvár 1889	Legénd, Nógrád m. 1815.
Mandl Mihály	őrnagy	Szentbalázs 1857.	Szekszárd, 1810.
Méhes Vendel	főhadnagy	Varászló 1887.	Nyékvárkony, Pozsony m. 1825.
Monszpart János	hadnagy	Szentmihályfa 1891.	Üllő, Pest m. 1828.
Nerlinger Imre	hadnagy	Tab 1875.	Réde, Veszprém m. 1820.
Perczel Oszkár	százados	Kaposvár 1911.	Bonyhád, Tolna m. 1825.
Petrók Pál	hadnagy	Somogyszil 1894.	?
Rátky Sándor	százados	Porrog 1903.	Bécs 1825.
Reicher Ferenc Vilm.	hadnagy	Lengyeltóti 1890.	Szombathely 1827.
Rimanóczy Alajos	hadnagy	Igal 1876.	Kismarton, Sopron m. 1831.
Schmiding Lipót	hadnagy	ld. Solymosi	
Solymosi Lipót	hadnagy	Marcal 1898.	Héreg, Komárom m. 1828.
Somogyi József	százados	Kiliti (Siófok) 1872.	Ipswic, Írország 1807.
Stefanics Endre	főhadnagy	Kaposvár 1865.	Győr 1810.
Svastics László	főhadnagy	Kaposvár 1887.	Kéty, Tolna m. 1825.
Svastics Sándor	főhadnagy	Szentgáloskér 1909 után	Kéty, Tolna m. 1830.
Szabady Gábor	főhadnagy	Mernye, 1910.	? 1829.
Tabak Pál	százados	Szomajom/Kaposfő 1880.	Dombóvár, 1822.
Tóth Károly	hadnagy	Csurgó 1902.	Keszthely, 1828.

REZÜMÉK

HERMANN RÓBERT: A DÉL-DUNÁNTÚL VÉDELMEINEK KÉRDÉSEI 1848–1849-BEN

A tanulmány az 1848–1849-es szabadságharc alatt a Dél-Dunántúlon folyt négy jelentősebb hadjáratot ismerteti. Méretében és jelentőségében Jellačić 1848. szeptember 11-én indult támadása volt a legnagyobb. Ezt ráadásul kiegészítette a Roth-hadosztály tíz nappal későbbi betörése a Dráva melletti Sztáránál. A támadások súlyos kudarccal zárultak, a horvát agresszorok több mint 10 000 főt veszítettek (jobbára foglyokban).

A második hadjáratot a magyar fél jegyzi. Ez Perczel Mór hadtestének 1848. október–novemberi muraközi beavatkozása volt, amely mintegy két hónapra biztosította a Dráva és a Mura vonalát az ellenséges betörés ellen. Perczel ezzel nem mellékesen több száz fős veszteséget okozott az ellenségnek.

A harmadik osztrák hadművelet volt: Laval Nugent tartalék hadteste 1848–49 fordulóján teret nyert a régióban, ráadásul az észéki erődöt is elfoglalta. A térséget megszállta katonáival, de pozícióját nem lehetett szilárdnak nevezni. Például Noszlopy Gáspár 1849 tavaszi akciói következtében a cs. kir. csapatok kénytelenek voltak kiűriteni Somogy vármegyét és Zala nagy részét.

A negyedik hadjárat Laval Nugent II. tartalék hadtestének 1849. július végi, augusztus eleji támadása volt, amelynek eredményeként a magyar fél számára véglegesen elveszett a Dél-Dunántúl. Ugyanakkor Noszlopynak sikerült kivonnia a térségben állomásozó használható fegyveres erőket, és azokat augusztus elején a komáromi várban lévő magyar hadsereghez vezényelte.

KEMÉNY KRISZTIÁN: A 60. ÉS 61. HONVÉDZÁSZLÓALJAK TÖRTÉNETE

Az 1848. március 15-i pesti forradalom után hatalomra került, gróf Batthyány Lajos miniszterelnök vezette első felelős magyar kormánynak nem sok idő jutott, hogy békében építse ki a polgári államberendezkedést. 1848 áprilisában előbb a szerb, majd a horvát nemzetiség oldaláról is egyre komolyabb fegyveres készülődésről is szóló hírek jutottak el a magyar vezetéshez. Mivel az országban a feladatokhoz mérten kevés reguláris katonaság állomásozott, így a 1848 nyarán mind a Délvidéken, mind a Dráva mentén elsősorban a nemzetőrségekre lehetett számítani. Azonban ezek az alakulatok nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, így augusztus 13-án Batthyány miniszterelnök elrendelte az önkéntes mozgó nemzetőrség felállítását. Ezeknek az önkéntes nemzetőröknek a harc végéig kellett vállalniuk a szolgálatot. Somogy vármegye állandó nemzetőrsége felváltására augusztus 19-én végül 2000 főnyi önkéntes nemzetőri haderő felállítása mellett döntött. Ez alkotta a magját annak a három (46., 60. és 61.) honvédszászlóaljnak, amelyeket aztán a szeptember közepén elrendelt újoncozás során töltöttek fel teljes létszámmal. Ezek közül az utóbbi kettő párhuzamos sorsát követi nyomon a fenti tanulmány a megszervezésüktől, és az 1848. november–decemberi hadszíntérre vonulásuktól egészen a Komáromi erődjének 1849. október elején bekövetkező kapitulációjáig.

SOLYMOSI JÓZSEF:
A 127. HONVÉDZÁSZLÓALJ TÖRTÉNETE

A címben említett honvédszászlóalj történetének feldolgozásához rendelkezésre álló források száma igen csekély. Ez persze abból is adódik, hogy a zászlóalj a szabadságharc történetében viszonylag későn, a nyári hadjáratot közvetlenül megelőzően, illetve aközben alakult meg. Az alakulat eredetileg egyfajta védzászlóalji szerepet töltött volna be Somogyban, de a hadi események miatt el kellett hagynia a vármegyét, és 1849 augusztusában Komárom várába vonult be. Mivel ezután itt szolgált, tevékenységét egészen október legelejéig, az erődrendszer osztrákoknak való átadásáig követhetjük nyomon.

A 127. honvédszászlóalj megalakulását követően már nem került tűzbe a szabadságharc során. Szervezésének kezdeti szakaszában azonban, a Somogy déli határainál folyó harcokban egyes részei már átestek a tűzkeresztségen. Komáromban a zászlóalj az újoncokból álló 201., 202., 203., és 204. honvédszászlóaljakkal került egy hadosztály kötelékébe, és azokkal együtt főként helyőrségi szolgálatot látott el, valamint legénységének kiképzésével foglalkozott.

HERMANN RÓBERT:
A SZABADSÁGHARC SOMOGYI VÉRTANÚJA – NAGY ISTVÁN JUTAI JEGYZŐ

1848 tavaszán, a jobbágyfelszabadítás kihirdetése után a község kívánságait Nagy István tanító tolmácsolta a Batthyány-uradalom felé. Hálából a falu népe Nagyot jegyzővé is megválasztotta. 1849 tavaszán a népfelkelésre felhívó Noszlopy-féle kiáltványokat az ő tudtával a jutai templomtoronyra is kifüggesztették. A fegyverletétel után ezért feljelentették a kaposvári cs. kir. helyőrségnél. A rögtönítélő bíróság Nagy Istvánt lőpor és golyó általi halálra ítélte, s az ítéletet a helyszínen, a jutai Gerábi- vagy Garábi-dombon végre is hajtották.

RESS ZOLTÁN:
A SOMOGY MEGYEI HONVÉDEGYLET TÖRTÉNETE

A helyi honvédegyletek krónikájának feltárása a legtöbb esetben még várat magára, és a honvédegyleti mozgalomról alkotott kép is árnyalásra szorul. A Somogy vármegyei egyesületi élet részét képező helyi honvédmozgalom félévszázados történetének feltárása érdekes adalékokkal szolgál az egykori 48-as katonák utóéletének megismeréséhez. Emellett betekintést nyerünk, hogy milyen problémák foglalkoztatták ezt az érdekcsoportot és miként viszonyultak a politikai kérdésekhez. A Somogy megyei honvédegylet a közel 90 honvédegylet egyikeként, viszonylag tekintélyes taglétszámmal 1861-es alakulását követően, 1867-től 1911-es megszűnéséig megszakítás nélkül fennállt. Az egylet eredetileg a karitatív tevékenységet részesítette előnyben, idővel azonban az egykori bajtársak, hadiözvegyek és árvák támogatása mellett a 48-as hagyományok ápolását is felvállalták. A szabadságharcban résztvevők öregedésével az eddig célok módosultak és egyre inkább az öregkorban való biztos megélhetés vált prioritássá. A tanulmány megvizsgálta az egylet betagozódását az országos honvédegyleti mozgalmába és rávilágít azokra a fontos eseményekre, melyek az egyesület életében mérföldkőnek számítottak. Betekintést nyerünk a somogyi honvédegylet működésébe és struktúrájába, köszönhetően az 1861-es és 1885-ös alapszabályuknak.

KEMÉNY KRISZTIÁN:
A 61. HONVÉDZÁSZLÓALJ PARANCSKÖNYVE (FORRÁSKÖZLÉS)

Az 1848–1849. évi magyar szabadságharc hadserege fő fegyvernemének, a gyalogságnak a legnagyobb részét a nagyjából 170–180 honvédszászlóalj adta. A mai napig ezek közül csak megközelítőleg 40 alakulat esetében rendelkezünk teljes, vagy legalább részleges zászlóaljtörténettel. Ennek fő oka a források szűkös voltára vezethető vissza. A korban elvileg minden zászlóaljnak rendelkeznie kellett egy parancskönyvvel (Befehls-Protokoll), illetve egy levelezőkönyvvel (Correspondenz-Protokoll), ám jelenleg összesen 14 (!) darabot ismerünk. Ezek egyike a 61. (somogyi) honvédszászlóalj parancskönyve, amely a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őrizetében, a Vittinger család levéltárában található. A parancskönyvet valószínűleg Vittinger József százados, a 61. honvédszászlóalj tisztje mentette meg, és vitte haza magával, ahol aztán a családi iratok között maradt fent. Ez az alakulat 1848 decemberében szerveződött meg Somogy vármegyében, majd a Perczel Mór tábornok vezette, utóbb II. hadtest megnevezésű kötelékben harcolta végig a szabadságharcot. Komárom erődjében kapitulált 1849 októberében. Noha a parancskönyv korántsem teljes, és néhol igencsak nehezen olvasható, mégis a kápolnai csata időszakától egészen a komáromi erőd újbóli cs. kir. körülzárásáig követhető belőle nyomon kisebb-nagyobb megszakításokkal az alakulat 1849-es története.

TALLIÁN KÁROLY ÖNÉLETÍRÁSA
(Forrásközlés, közli: Polgár Tamás)

Tallián Károly Somogy vármegye hivatalviselő középneemesi családjából származott. Nemzetőr törzstisztként vett részt az 1848–49-es szabadságharcban. Életrajzát katonai kiképzésének leírásával kezdi. A horvát határőrvidéken, majd az osztrák Alpokban, utóbb Sziszek környékén szolgált. 1846-ban egy lovasbaleset következtében szerelték le. 1848 májusában mégis az alakuló somogyi nemzetőrszászlóalj századosa lett. Önéletírásán keresztül képet kapunk az alakuló magyar fegyveres erők nehézségeiről, a kiképzés és a felszerelés problémáiról. Tallián Károly végigélte a horvát betörés időszakát és ott volt a pákozdi, valamint a schwechat-i csatában. Életrajzában a hadi események fonalát 1849 májusában vehetjük fel ismét. Ekkor a Somogy vármegyét ért újabb horvát támadással kapcsolatosan követhetjük a vármegye nemzetőreinek hadmozdulatait. Az 1849. május 23-i horvátok feletti győztes barcsi csatában Tallián nemzetőreivel jelentős szerepet játszott. A fegyverletétel után ő sem került el a retorzió: 11 hónap várfogság után szabadult. Később pécsi városi képviselő és Pécs elemi iskoláinak gondnoka lett. Az 1861-ben alakult Somogy vármegyei honvédegylet tagja volt.

RÉCSEI BALÁZS:
1848–1849 EMLÉKEZETE KÖZTERÜLETEK ELNEVEZÉSEIBEN
KAPOSVÁROTT

A szerző bemutatja, hogy kik, mikor, miért és milyen formában használták fel a forradalom és szabadságharc eszméit, a prominens emberek neveit közterületek, intézmények elnevezésében „használták” azokat Somogy megyeszékhelyén. A különféle politika-hatalmi rendszerek 1861-től 1998-ig kivétel nélkül magukénak érezték

az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc eszményeit. Ennek deklarálása érdekében a szimbolikus térfoglalás eszközével is éltek, és ezzel kapcsolatos a közterületi elnevezéseket adtak többek között közterületeknek (de legalábbis nem változtatták meg őket). Figyelemre méltó, hogy a legkevesebb és legjelentéktelenebb közterületi elnevezés az 1989–1990-es rendszerváltoztatás után keletkezett.

BONA GÁBOR:
SOMOGY MEGYE 1848/49-ES HONVÉDALAKULATAI ÉS A HONVÉDSEREG
SOMOGY MEGYÉBEN SZÜLETETT TISZTJEI

Az életrajzi vázlatok összeállítója korábbi publikációi felhasználásával ábécé-rendben ismerteti a törzstisztek, századosok, hadnagyok és főhadnagyok fellelt adatait. Külön hangsúlyt fektetett a szabadságharc alatti beosztásaik és tetteik feltérképezésére. Nem mellékesen egyéb családi vonatkozásokat is közöl.

FÜGGELÉK

(ÖSSZEÁLLÍTOTTA: JAKAB GEORGINA)

2016

I.

RENDEZVÉNYEK

2016. március 17-én 37. alkalommal rendeztük meg a Somogyi Levéltári Napot *A Kisiparosoktól Rijeka történetéig* címmel, Amely dr. Bősze Sándor levéltár-igazgató emlékkonferenciája is volt egyben. Az előadások témái részben dr. Bősze Sándor kutatási témáiból kerültek ki.

A konferencia helyszínéül az MNL Somogy Megyei Levéltárának konferenciaterme szolgált. A tanácskozást dr. Fülöp Tamás, a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgató-helyettese nyitotta meg. Az érdeklődők először Csóti Csaba főlevéltáros (MNL Somogy Megyei Levéltára) *A kisiparosoktól a Rijekai kikötőig – dr. Bősze Sándor kutatói pályája* című előadását hallhatták. Ezután következett dr. Vonyó József egyetemi adjunktus (PTE BTK Modernkor Történeti Tanszék, Pécs) *Bősze Sándor és a Magyar Történelmi Társulat* című előadása. A Rijekai Állami Levéltárból prof. Goran Crnković, levéltár-igazgató *Bősze Sándor és a Rijekai Állami Levéltár* kapcsolatáról szolt, majd Polgár Tamás levéltár-igazgató (MNL Somogy Megyei Levéltára) *Élet a somogyi szőlőhegyeken a XVIII–XIX. században*, és dr. Tilcsik György levéltár-igazgató (MNL Vas Megyei Levéltára, Szombathely) *Egyletek, egyesületek Szombathelyen a reformkorban* című előadását hallgathatták az érdeklődők.

Délután dr. Halász Imre főiskolai tanár (Budapesti Gazdasági Főiskola Gazdálkodási Kar Zalaegerszeg) *A Vas megyei egyesületek a neoabszolutizmus korában*, Gózszy Zoltán PhD egyetemi adjunktus (PTE BTK Újkortörténeti Tanszék) *Molnár István a somogyi levéltár élén*, dr. Gyenesei József levéltár-igazgató (MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára) *Inas, segéd, mester. Fejezetek egy kisiparos szakmai életútjából családi példák alapján*, Lengvári István, levéltár-igazgató (PTE Egyetemi Levéltár) *Történelmi emlékezet és levéltári közművelődés a PTE és jogelődjeinek évfordulói kapcsán* címmel tartott előadást.

Végezetül dr. Szántó László, nyugalmazott igazgató-helyettes (MNL Somogy Megyei Levéltára) *A Somogyi összegezés kaposvári vitája – 1956. október 19.* című előadása zárta a konferenciát.

2016. május 25-én nyílt meg 1. Múltidéző Levéltári Tárlatunk, a *Tények, képek és térképek a kaposvári Donner városrész másfél száz évéből* címmel.

2016. június 1-én a Honismereti Szövetség és a Somogyi Honismereti Egyesület szervezésében került sor dr. Kanyar József Állami Díjas történész, levéltár-igazgató születésének 100. évfordulója tiszteletére rendezett *Szülföld – Honismeret – Nemzet-tudat* című emlékkonferenciára.

II.

TUDOMÁNYOS ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉG A LEVÉLTÁRBAN

A levéltár munkatársainak tudományos tevékenysége

Kesztyüsné Csuti Judit:

A tóti Lengyel család. Kaposvár, 2016. 58 p.

Récsei Balázs:

„... mert nem a térben, hanem az időben léteztek...”: Kaposvár utcáinak, tereinek (n)évtörténete. Kaposvár, Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 2016. 291 p.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának munkatársai 4 tudományos és ismeretterjesztő előadást tartottak.

A levéltár munkatársainak közművelődési tevékenysége

2016. június 25-én megrendeztük a – Múzeumok éjszakája – Levéltári éjszakát *Újító elődők a levéltár történetében* címmel. A téma aktualitását a levéltárat 38 évig vezető dr. Kanyar József születésének jubileuma adta. A levéltár-történeti előadásokon kívül időszakos kiállításaink is megtekinthetők voltak, valamint raktártúrárn vehettek részt az érdeklődők. A levéltár új, Bartók Béla utcai épületének „belakott” és berendezésre váró raktárrészeibe is beléphettek a látogatók.

2016. október 10-én közös rendezvényre került sor a Somogy Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Társulattal és a Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvánnyal, melynek során a *Mesék a Nagy háborúról: Kovács György Harctéri naplója* című kötetet mutattuk be.

2016. október 28-án Timár Péter *A Győr nembeli Szerdahelyi család története, birtokai és okmánytára* című könyvének bemutatójára került sor, amelyet a Takáts Gyula Megyei és Városi Könyvtárral együtt rendeztünk a könyvtár előadótermében.

2016. november 15-én levéltárunk a Magyar Történelmi Társulat Somogy Megyei Csoportjával, valamint a Kaposvári Táncsics Mihály Gimnáziummal közösen rendezte meg az *'56 diákmozgalmi Somogyban* előadást és az *'56 képekben* című vetítést, amelyen dr. Szántó László nyugalmazott főlevéltáros és Pálfi Viktor mint számos '56-os fotó tulajdonosa tartott előadást.

A levéltár helyzetéről és munkájáról, munkatársaink tevékenységéről számos újságcikk és nyilatkozat jelent meg a helyi és az országos médiában.

Folyamatosan bővült levéltárunk honlapja. Ezt a tevékenységet, a kiadványszerkesztéseket, valamint a rendezvények előkészítését segítette számítástechnikai munkájával Fejes László és Szerelem Péter. A honlap tartalmát Récsei Balázs szerkesztette, gondozta.

A levéltár munkatársainak egy része tagja a Magyar Levéltárosok Egyesületének.

Továbbra is él a Rijekai Állami Levéltárral a szakmai kapcsolat, amelynek keretében a somogyi levéltárosok rendezik és jegyzékelik az ottani magyar nyelvű iratok egy részét, a horvát levéltárosok pedig részt vesznek a kaposvári levéltári napon, amelyen – hagyományosan – előadást is tartanak.

KUTATÓ- ÉS ÜGYFÉLSZOLGÁLAT

Kiadott kutatási engedélyek száma: 145 db

Ebből:

- Kaposvári: 55 fő
- Egyéb Somogy megyei: 91 fő
- A levéltár illetékességi körén kívüli településről: 48 fő
- Külföldi: 6 fő

Kutatási esetek száma: 753

Az ügyfélszolgálati munka főbb mutatói:

Ügyfelek száma: 537 fő

Iratkölcsönzés: -

A szakkönyvtári munka főbb mutatói:

Levéltárunk könyvtárát 6 kutató használta 15 esetben.

Ebből:

- Kaposvári: 2 fő
- Egyéb Somogy megyei: 4 fő
- A levéltár illetékességi körén kívüli településről: 0 fő

Könyvtárunk a 2016. év folyamán 362 dokumentummal lett gazdagabb, amelyekhez vétel, ajándék vagy csere útján jutottunk.

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR SOMOGY MEGYEI LEVÉLTÁRÁNAK DOLGOZÓI

2016. DECEMBER 31-ÉN

Bíróné Fridrich Anita levéltári kezelő
Bók Béláné levéltári kisegítő
Bóna Károly levéltári kezelő
Farkas Péter segédlevéltáros
Fejes László levéltáros asszisztens
Gulyásné Nagy Anikó gazdasági ügyintéző
Jakab Georgina segédlevéltáros
Kiss Norbert Péter levéltáros, levéltár-igazgató helyettes
Kozmóczi Béláné levéltári kisegítő
Meiszerics Dorina levéltári kezelő
Mohácsi Zsolt levéltári kezelő
Nübl János főlevéltáros
Pátkainé Balassa Krisztina levéltári kezelő
Polgár Tamás főlevéltáros, levéltár-igazgató
Récsei Balázs főlevéltáros
Sajti Tamás levéltári kezelő
Sneff Marianna segédlevéltáros
Szabó Tamás Antal levéltári kezelő
Szerelem Péter levéltári informatikus

RENDEZVÉNYEK

A XXXVIII. Somogyi Levéltári Napot 2017. március 21-én tartottuk Kaposvárott *Somogy megye és az I. világháború* címmel.

Az eseményt nagy érdeklődés övezte mind a társintézmények, mind pedig a téma iránt érdeklődők körében: számos levéltár, könyvtár, múzeum, helytörténeti gyűjtemény, alapítvány, egyetem, főiskola és középiskola képviseltette magát, de rajtuk kívül több magánszemély is megjelent.

A résztvevőknek a helyszínen lehetőségük nyílt megtekinteni az *Egy somogyi baka meséi a Nagy Háborúról. Kovács György harctéri naplója* című vándorkiállítását is, melyet a Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvány rendezett.

A rendezvényt Polgár Tamás igazgató (MNL Somogy Megyei Levéltára) nyitotta meg, majd ezt követően dr. Ö. Kovács József megyei főigazgató-helyettes (Magyar Nemzeti Levéltár) köszöntötte a megjelenteket. Beszédében kiemelte, hogy az I. világháború igazi demográfiai katasztrófát jelentett a korabeli Magyarország társadalmára, amely nemcsak a halottak, hanem a frontról visszatérő, testi-lelki sérülést szenvedett katonák, valamint a meg nem született gyermekek nagy számában is megmutatkozott.

A rendezvényen tíz előadás hangzott el, amelyek széles palettán mutatták be a somogyi katonákat és Somogy megyét az I. világháború alatt ért hatásokat.

Szöts Zoltán Oszkár történész, főosztályvezető-helyettes (Magyar Nemzeti Levéltár) *A Hadtörténelmi Közlemények első világháborús írásai 1945 előtt*, dr. Bertalan Péter tanszékvezető (Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar) *A nacionalizmustól a globalizációig. A közép-kelet európai nemzetek dilemmái a 20. században* címmel tartott előadást. Katona Csaba történész (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet) munkatársa „*Ahogy eső után gomba terem az erdőn, úgy nőnek ebben a véresőben a harctéri naplók.*” – *Naplók és emlékiratok az első világháborúról* címmel a háború emberi oldalát mutatta be a frontot megjárt katonák naplói, emlékiratai, feljegyzései segítségével. Pintér Tamás kuratóriumi elnök (Nagy Háború Kutatásáért Alapítvány) *Egy somogyi baka meséi a Nagy Háborúról. Kovács György harctéri naplója* című forrást, illetve kiadványt ismertette. Rózsafi János (Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvány) a *44-es bakák hősie helytállása, Bukovina, 1917. október 6.* címmel tartott előadást.

A konferencia második szekciójában Stencinger Norbert (Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvány) „*Egyenlő a poklok, poklával.*” – *Somogy megyei honvédek harcai a Monte San Gabriele védelmében 1917 őszén*, Bödők Gergely történész (Eszterházy Károly Egyetem doktorandusz hallgatója) *Mindennapi élet az első világháború Magyarországon, somogyi kitekintéssel* címmel a háborús hátország mindennapjait elevenítette fel.

A rendezvény zárásaként helyi előadók következtek. Nübl János levéltáros *A somogyi hátország a Nagy Háborúban*, Csóti Csaba (Szegedi Tudományegyetem Jelenkortörténeti Doktori Iskola doktorandusz hallgatója) *Háborús menekültek Somogy megyében, 1916–1920*, és Récsei Balázs főlevéltáros *Az I. világháború emlékezhelyei Kaposváron* előadása zárta a levéltári napot. Elnöki összefoglalójában Polgár Tamás igazgató kiemelte, hogy sok olyan kérdés került terítékre, amelyek a jövőben további kutatási lehetőséget biztosítanak.

2017. október 16-án nyitottuk meg *A vissza a forrásokhoz* című vándorkiállítást és a *Protestáns vonatkozású 18–20. századi források Somogyból* című kamarakiállításunkat. Mindkettőt Bellai Zoltán református lelkész nyitotta meg, a kaposvári Lorántffy Zsuzsanna Református Óvoda, Általános Iskola és Gimnázium tanulói pedig rövid műsorral készültek.

2017. október 24-én *Előadások a dél-dunántúli protestánsok 16-20. századi történetéből* című konferencia zajlott le. A szakmai program két részből állt, a levezető elnöki teendőket dr. habil. Gózszy Zoltán PhD, tanszékvezető egyetemi docens (Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Újkortörténeti Tanszék) látta el. Tíz előadást hallgathattak meg az érdeklődők. Levéltárunk munkatársain kívül, a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskoláról, a Kaposvári Egyetemről és a Rijekai Állami Levéltárból is érkeztek előadók, akik a protestantizmus történetének lokális és komplexebb kutatási eredményeit ismertették meg a hallgatósággal.

2017. november 22-én intézményünk konferenciatermében zajlott le a CO:OP projekt keretében a levéltárakban elérhető szolgáltatásokról, adatbázisokról szóló szakmai találkozó. Az érdeklődők ismertetőt hallhattak a projektről, bemutatták az ADTPLUS, a Hungaricana adatbázisok, a Kárpát-medencei anyakönyvi kataszter koncepciója, a 3000-es kormányhatározatok, valamint az MNL Somogy Megyei Levéltárában található kutatási segédleteket.

II.

TUDOMÁNYOS ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉG A LEVÉLTÁRBAN

A levéltár munkatársainak tudományos tevékenysége

Farkas Péter:

Tab – egy járási székhely a forradalomban. (Esettanulmány). In: Szántó László (főszerk.): *Somogyország ötvenhatban. Dokumentumok, emlékezések és történetek a forradalomról II.* Kaposvár, Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 2017. 495–504. p.

Kiss Norbert Péter:

A kerületi jegyzőségek felállításának tervezete Somogy vármegyében 1850-ben. In: Polgár Tamás – Récsei Balázs (szerk.): *A forradalom vonzásában: Tanulmányok Szántó László tiszteletére.* Kaposvár, Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 2017. 19–62. p.

Az ÁVH Somogy megyei osztályának hangulat- és helyzetjelentései (A községek feltérképezése) Kézirat. c. elektronikus forrásközlés.

https://mnl.gov.hu/mnl/sml/az_avh_somogy_megyei_osztalyanak_hangulat_es_helyzetjelentesei

Nübl János:

Az 1912. évi gróf Tisza István elleni képviselőházi merénylet somogyi vonatkozásai. In: Polgár Tamás – Récsei Balázs (szerk.): *A forradalom vonzásában. Tanulmányok Szántó László tiszteletére.* Kaposvár, Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 2017. 119–160. p.

Egy szenvedélyes fotós képei az uralkodóról. IV. Károlyról készített fotók Bálványossy Tibor fényképalbumában. (Megjelenés: 2017. augusztus 24.)

http://nagyhaboru.blog.hu/2017/08/24/egy_szenvedelyes_fotos_kepei_az_uralkodrol#more12777230

Polgár Tamás:

Nemzeti kisebbségek Somogy déli falvaiban egy miniszteri szakreferens 1925. évi jelentésében. In: Polgár Tamás – Récsei Balázs (szerk.): A forradalom vonzásában: Tanulmányok Szántó László tiszteletére. Kaposvár, Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 2017. 217–242. p.

Récsei Balázs:

Nagyatádi Szabó István emlékezhelyei Kaposvárott és szülőfalujában. In: Polgár Tamás – Récsei Balázs (szerk.): A forradalom vonzásában: Tanulmányok Szántó László tiszteletére. Kaposvár, MNL Somogy Megyei Levéltára, 2017. 187–216. p.
Polgár Tamás – Récsei Balázs (szerk.): A forradalom vonzásában: Tanulmányok Szántó László tiszteletére. Kaposvár, Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 2017. 282. p.

Szántó László (főszerk.):

Somogyország ötvenhatban: Dokumentumok, emlékezések és történetek a forradalomról. 1–2. kötet. Kaposvár, Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 2017. 633 p.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának munkatársai 18 tudományos és ismeretterjesztő előadást tartottak.

A levéltár munkatársainak közművelődési tevékenysége

2017. április 10-én a Somogy Megyei Önkormányzat, valamint Kaposvár Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala nyugdíjas dolgozói látogatták meg intézményünket. A látogatás során Polgár Tamás levéltár-igazgató vezetésével megismerkedtek az új épületünkkel, valamint levéltárunk kincseiből is megtekinthettek néhány dokumentumot.

2017. április 25-én került sor a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Somogy Megyei Szervezete tagjainak levéltári látogatására. A program keretében bemutattuk intézményünket, épületünket, valamint megismerkedhettek a levéltárban folyó munkával, a kutatási lehetőségekkel és az interneten elérhető adatbázisainkkal.

2017. május 30-án a Kaposvári Honismereti Találkozó és Közgyűlés alkalmával a résztvevők Polgár Tamás levéltár-igazgató vezetésével megismerkedtek intézményünkkel, épületünkkel, a levéltári kutatások lehetőségeivel és módszerivel, valamint ízelítőt kaptak az MNL Somogy Megyei Levéltára által őrzött 1848 előtti iratokból.

2017. június 24-én a Múzeumok Nyári Éjszakája – Levéltári Éjszaka program-sorozathoz csatlakozva a résztvevők a Rippl-Rónai Megyei Hatókörű Városi Múzeum Xántus-termében előadásokat hallgathattak meg kollegáinktól „Az irattól a könyvig. Ízelítő a levéltári dokumentumokból és a belőlük készített kiadványokból” főcímmel, majd a levéltár épületében raktártúrán vehettek részt, s megtekinthették első világháborús dokumentumokból és régi könyvekből összeállított két kiállításunkat, valamint egy képösszeállítást a levéltár költözéséről. Mindeközben a múzeum udvarán a gyermekek címerfestésen vehettek részt.

2017. szeptember 6-án került sor dr. Szántó László: *Somogyország ötvenhatban* című kötetének bemutatója. A kötetet bemutatta dr. habil. Gyarmati György az MTA

doktora, az Állambiztonsági Szolgáltatások Történeti Levéltárának nyugalmazott főigazgatója. A rendezvény során meglepetésként bemutattuk „A forradalom vonzásában. Tanulmányok Szántó László tiszteletére” című kötetünket is, melyben pályatársak, kollegák, barátok tisztelegnek Szántó László előtt egy-egy tanulmánnyal.

2017. október 18-án Takáts Gyula irathagyatékának átadása alkalmából szerveztünk rendezvényt. Megújításra került a Takáts Gyula hagyaték letéti szerződése. A további együttműködésről szóló dokumentumot az MNL Somogy Megyei Levéltárának igazgatója, Polgár Tamás és Szita Károly, Kaposvár polgármestere írták alá. A gyűjtemény csaknem háromezer újabb irattal és levelekkel bővült a leszármazottak és a gyűjtők felajánlásának köszönhetően. A levéltárban elhelyezésre került hagyatékról Kiss Norbert Péter igazgatóhelyettes tartott ismertető előadást.

A levéltár helyzetéről és munkájáról, munkatársaink tevékenységéről számos újságcikk és nyilatkozat jelent meg a helyi és az országos médiában.

Folyamatosan bővült levéltárunk új honlapja. Ezt a tevékenységet, a kiadványszerkesztéseket, valamint a rendezvények előkészítését segítette számítástechnikai munkájával Fejes László és Szerelem Péter. A honlap tartalmát Récsei Balázs szerkesztette.

Két alkalommal levéltár-pedagógiai foglalkozáson is részt vettek intézményünkben diákcsoportok. Megismerkedtek a levéltár történetével, az itt folyó munkával, körbevezetésen vettek részt raktárainkban.

Az általunk mentorált Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnázium és Általános Iskola általános iskolai csapata második, gimnáziumi csapata első helyezést ért el az Utazás Wittenbergbe verseny országos döntőjében.

KUTATÓ- ÉS ÜGYFÉLSZOLGÁLAT

A kutatószolgálat legfontosabb mutatói:

Kiadott kutatási engedélyek száma: 105 db

Ebből:

- Kaposvári: 35 fő
- Egyéb Somogy megyei: 53 fő
- A levéltár illetékességi körén kívüli településről: 44 fő
- Külföldi: 1 fő

Kutatási esetek száma: 437

Az ügyfélszolgálati munka főbb mutatói:

Ügyfelek száma: 942 fő

Iratkölcsönzés: eset 0

A szakkönyvtári munka főbb mutatói:

Levéltárunk könyvtárát 9 kutató használta 44 esetben.

Ebből:

- Kaposvári: 4 fő
- Egyéb Somogy megyei: 5 fő
- A levéltár illetékességi körén kívüli településről: 0 fő

Könyvtárunk a 2017. év folyamán 375 dokumentummal lett gazdagabb, amelyekhez vétel, ajándék vagy csere útján jutottunk.

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR SOMOGY MEGYEI LEVÉLTÁRÁNAK
DOLGOZÓI
2017. DECEMBER 31-ÉN

Bíróné Fridrich Anita levéltári kezelő
Bók Béláné levéltári kisegítő
Bóna Károly levéltári kezelő
Farkas Péter segédlevéltáros
Fejes László levéltáros asszisztens
Gulyásné Nagy Anikó gazdasági ügyintéző
Jakab Georgina levéltáros
Kiss Norbert Péter levéltáros, levéltár-igazgató helyettes
Kozmóczy Béláné levéltári kisegítő
Dr. Lesz Éva főlevéltáros
Meiszterics Dorina levéltári kezelő
Mohácsi Zsolt levéltári kezelő
Nübl János főlevéltáros
Pátkainé Balassa Krisztina levéltári kezelő
Polgár Tamás főlevéltáros, levéltár-igazgató
Récsei Balázs főlevéltáros
Sajti Tamás levéltári kezelő
Sneff Marianna segédlevéltáros
Szabó Tamás Antal levéltári kezelő
Szerellem Péter levéltári informatikus

2018

I.

RENDEZVÉNYEK

2018. március 20-án került sor az MNL Somogy Megyei Levéltára XXXIX. levéltári napjára *A forradalmak kora a Dél-Dunántúlon 1918–1919-ben* címmel. Köszöntőt mondott Biró Norbert, a Somogy Megyei Önkormányzat elnöke és dr. Szabó Csaba, a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója. A nap során a jelenlévők 10 érdekes előadáson vehettek részt: elsőként Ö. Kovács József főigazgató-helyettes (Magyar Nemzeti Levéltár) *Az állami erőszak és az agrártársadalmi reakciók történeti értelmezése* címmel tartott előadást. Dr. Fiziker Róbert főlevéltáros (MNL Országos Levéltára) *Berczeller Richárd (1902–1994). Egy szabadkőműves amerikai elvtárs, avagy egy soproni búr-
genlandi* életét mutatta be. A továbbiakban Marosi Tibor József levéltáros (MNL Tolna Megyei Levéltára) *A Duna menti felkelés Tolna megyében*, dr. Paksy Zoltán főlevéltáros (MNL Zala Megyei Levéltára) *A Tanácsköztársaság Zala megyében* című előadása, illetve Vargháné Szántó Ágnes felolvasásával dr. Radó Bálint főlevéltáros (MNL Baranya Megyei Levéltára) *Szocialisták és szerb megszállás Baranyában Visy László nyugalmazott főispán szemével* című előadását hallgathatták meg az érdeklődők.

A rendezvény második fele az MNL Somogy Megyei Levéltárának munkatársaié volt. Nübl János levéltáros *Az összeomlás hónapjai Somogy vármegyében*, Farkas Péter segédlevéltáros *A Vörös Őrség szerepe Somogy megyében*, Kiss Norbert Péter igazgatóhelyettes, levéltáros *Somogyi kastélysorsok 1919-ben* című előadásával kötötte le a jelenlévők figyelmét. Végezetül Bödők Gergely történész, doktoranduszhallgató *Fehérterror a Dél-Dunántúlon* és Csóti Csaba doktoranduszhallgató *A szerb megszállás Somogyban* című előadása zárta a napot.

2018. november 19-én dr. Takáts Gyula halálának tizedik évfordulója alkalmából, Dokumentumok Takáts Gyula irathagyatékából címmel rendeztünk kiállítást.

II.

TUDOMÁNYOS ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉG A LEVÉLTÁRBAN

A levéltár munkatársainak tudományos tevékenysége

Farkas Péter:

Szemelvények a Somogy megyei vörös- és fehérterror történetéből. *Archivnet.hu portál*, 2018, 5. sz.

<https://archivnet.hu/szemelvények-a-somogy-megyei-voros-es-feherterror-tortenetebol>

Kiss Norbert Péter:

Takáts Gyula irathagyatéka az MNL Somogy Megyei Levéltárában. *Levéltári Szemle*, 2018, 3. sz. 27–40. p.

Kiss Norbert Péter:

A Somogy vármegyei rendőrségi szervek jelentései a közrendről és a közbiztonságról (1945–1947). In: Récsei Balázs (szerk.): *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 45–46. Kaposvár, MNL SML, 2018. 127–244. p.

Nübl János:

A somogyi háterszág a „Nagy Háború” első hónapjaiban. In: Récsei Balázs (szerk.): *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 45–46. Kaposvár, MNL SML, 2018. 21–58. p.

Hall Géza:

Hadifogságom naplója. In: Récsei Balázs (szerk.): *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 45–46. Kaposvár, MNL SML, 2018. 59–114. p.

Récsei Balázs:

Az első világháború kaposvári emlékezhelyeinek történetéből In: Récsei Balázs (szerk.): *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 45–46. Kaposvár, MNL SML, 2018. 115–126. p.

Récsei Balázs:

A kéjelgésügy és szabályozása Somogy vármegyében, 1945–1950. In: Récsei Balázs (szerk.): *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 45–46. Kaposvár, MNL SML, 2018. 245–266. p.

Récsei Balázs szerkesztette a *Somogy megye múltjából*. *Levéltári évkönyv 45–46.*, és a *Forrásaink a reformációról. Dokumentumok az MNL Somogy Megyei Levéltárából* című köteteket, amelyek 2018-ban jelentek meg.

A Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának munkatársai 20 tudományos és ismeretterjesztő előadást tartottak.

Az MNL Somogy Megyei Levéltárának munkatársai a korábbi évek gyakorlatához hasonlóan 2018-ben is széles körű közművelődési feladatokat láttak el.

2018. június 23-án csatlakozva a Múzeumok Éjszakája – Levéltári Éjszaka 2018 programsorozathoz az este *A családok és kultúra* jegyében telt. Kiállítást tekinthettek meg az érdeklődők neves somogyi családok hagyatékából, valamint családtörténet-kutató sarok, címerrajzolás, színezési lehetőség várta a gyermekeket. A rendezvényen előadások is elhangzottak. Kiss Norbert Péter levéltáros, igazgatóhelyettes *Somogyi kastélysorsok*, és *A Takáts Gyula hagyatékáról*, Meiszterics Dorina segédlevéltáros *A Széchényiek és a Balaton*, Jakab Georgina levéltáros *Családfakutatás a levéltárban* címmel tartott előadást.

2018. október 3-i kezdettel első alkalommal rendeztük meg *Bevezetés a családfakutatás rejtelmeibe* című tanfolyamunkat, mely óriási népszerűségnek örvendett. A tanfolyam első állomásaként Jakab Georgina *Bevezetés a családfakutatásba, az anyakönyvek története és jellegzetességei*, második alkalommal Jakab Georgina *Az anyakönyvi kutatás módszertana és az amerikai kivándorlás*, harmadik alkalommal Farkas Péter *A Mohács előtti források bemutatása*, Sneff Marianna *Nemesi családok és nemzetiségek kutatása*, Polgár Tamás *Az 1848-as szabadságharc korának forrásai és egyéb források*, dr. Lesz Éva *A dualizmuskori katonaállítási lajstromok* című előadása következett. A tanfolyam zárásaként Nübl János *Telekjegyzőkönyv, telekkönyvi betét, közjegyzői iratok*, Récsei Balázs *Iskolai iratok, névváltoztatási iratok és gyászjelentések*, Kiss Norbert Péter *Zsidó családok a holokausztban, tanácsi időszak iratai, régi honlap adatbázisairól* tartott előadást.

Az év folyamán összesen 14 általános és középiskolás csoport számára tartottunk levéltár-pedagógiai foglalkozást.

Részt vettünk a *Kalandok a Levéltárban* című filmes program és verseny lebonyolításában, melyben mindhárom csapatunk kiváló helyezést ért el. A szennai Fekete László Általános Iskola 6. osztályos Múltfürkészek nevű csapata a 2018 novemberében, Zágrábban megrendezésre kerülő nemzetközi döntőn az első helyezést szerezte meg.

A levéltár helyzetéről és munkájáról, munkatársaink tevékenységéről számos újságcikk és nyilatkozat jelent meg a helyi és az országos médiában.

Folyamatosan bővült levéltárunk honlapja. Ezt a tevékenységet, a kiadványszerkesztéseket, valamint a rendezvények előkészítését segítette számítástechnikai munkájával Fejes László és Serelem Péter. A honlap tartalmát Récsei Balázs szerkesztette, gondozta.

KUTATÓ- ÉS ÜGYFÉLSZOLGÁLAT

Kiadott kutatási engedélyek száma: 104 db

Ebből:

- Kaposvári: 37 fő
- Egyéb Somogy megyei: 40 fő
- A levéltár illetékességi körén kívüli településről: 32 fő
- Külföldi: 2 fő

Kutatási esetek száma: 529

Az ügyfélszolgálati munka főbb mutatói:

Ügyfelek száma: 942 fő

Iratkölcsönzés: eset 0

A szakkönyvtári munka főbb mutatói:

Levéltárunk könyvtárát 25 kutató használta 112 esetben.

Ebből:

- Kaposvári: 14 fő
- Egyéb Somogy megyei: 9 fő
- A levéltár illetékességi körén kívüli településről: 2 fő

Könyvtárunk a 2018. év folyamán 472 dokumentummal lett gazdagabb, amelyekhez vétel, ajándék vagy csere útján jutottunk.

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR SOMOGY MEGYEI LEVÉLTÁRÁNAK DOLGOZÓI 2018. DECEMBER 31-ÉN

Bíróné Fridrich Anita levéltári kezelő
Bók Béláné levéltári kisegítő
Bóna Károly levéltári kezelő
Farkas Péter segédlevéltáros
Fejes László levéltáros asszisztens
Gulyásné Nagy Anikó gazdasági ügyintéző
Jakab Georgina levéltáros
Kiss Norbert Péter levéltáros, levéltár-igazgató helyettes
Kozmóczki Béláné levéltári kisegítő
Dr. Lesz Éva főlevéltáros
Lőrincz Lászlóné levéltári kisegítő
Meiszterics Dorina levéltári kezelő
Mohácsi Zsolt levéltári kezelő
Nübl János főlevéltáros
Pátkainé Balassa Krisztina levéltári kezelő
Polgár Tamás főlevéltáros, levéltár-igazgató
Récsei Balázs főlevéltáros
Sajti Tamás levéltári kezelő
Sneff Marianna segédlevéltáros
Szabó Tamás Antal levéltári kezelő
Szerelem Péter levéltári informatikus

A KÖTET SZERZŐI

Bona Gábor hadtörténész,
az MTA doktora, ny. igazgató, Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet
és Múzeum

Hermann Róbert történész,
az MTA doktora, tudományos igazgatóhelyettes, Honvédelmi Minisztérium
Hadtörténeti Intézet és Múzeum

Kemény Krisztián történész,
levéltáros, Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum
Hadtörténelmi Levéltár

Polgár Tamás főlevéltáros, igazgató
Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára

Ress Zoltán történész, könyvtáros,
Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvgyűjtemény

Récsei Balázs főlevéltáros
Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára

Solymosi József főlevéltáros,
Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum
Hadtörténelmi Levéltár

Ára: 3000 Ft

